Digitized by Google

V. 6.
14
12-F
7
M
6
39 C
6
AH
14-12-F-7.

XXIX.2.4.

6°/20+14

HIERONYMI CARDANI
Medici Mediolanenſis,

DE SAPIENTIA
Libri quinq;.

Eiuſdem de Conſolatione libri tres, aliàs æditi, ſed nunc ab eodem authore recogniti.

Eiuſdem, de Libris proprijs, liber unus.

Omnia locupleti indice decorata.

BIBLIOTECA NAZ. ROMA VITTORIO EMANUELE

HIERONYMVS
CARDANVS MEDICVS FRANciſco Sfondrato Senatori Dinarchæq́; Bellani, Mandeli, ac ripæ Larij lacus, necnon oppidorum, quæ iuxta lacum Eupilum, S. P. D.

CVm propter ſapientiam, multa & præclara opera nobis reliquerit antiquitas, mirum ſanè eſt, nullum de ipſa Sapientia, propter quam omnia illa nobis inuenire potuerunt conſcripſiſſe. Nanq; in Medicina Hippocrates & Galenus, in Philoſophia Ariſtoteles & Plato, in Rhetorica Cicero & Quintilianus, in Geometria Euclides & Archimedes, in Aſtrologia Ptolemęus, in Architectura Vitruuius, de Machinis Athenæus, in Dialecticis Chriſippus, de Dijs ipſis ac diuinis, tum de plãtis ac metallicis Theophraſtus abunde ſcripſerunt. Cum leges Solon, mores Crantor, Zeno, atq; Anthiſtenes inſtituerint, omnes de gloria, de fortitudine, de morte opuſcula confecere. At de Sapientia omnium horum magiſtra, morumq́; ac uirtutum: tum etiam legum atq; artium matre, nemo ad hanc uſq; diem ſcripſit. Atq; ideo id magis mirum eſt, Timotheum & Diogenem cum non-

dum

tum liquido conſtaret, quid eſſet Sapiẽtia, de ipſis ſa-
pientibus multa memoriæ mãdaſſe. Neq; ẽm ut puto in omnibus Sapientia eandẽ retinet rationem: cum alij diuitias, alij paupertatem, gloriam alij, alij ἀτιμίαν (.i. ignobilitatẽ) quidam uirtutem, alij uoluptatem, curam aliqui, nonnulli negligẽtiam præponerent. Qui enim fieri poteſt, ut in tanta uitæ, morum, ac ſententiarum repugnantia, una eſſet atq; indiuidua ſapientiæ ratio? uerum cum aliqui de ipſa tractauerunt, illam quæ animi uirtutum pars minima eſſet, non omnium reginam attigere. Operæprecium igitur facturus uideor, ſi omni diligentia, tanquam de omnium bonorum parente, fœlicitatis authore, uitæq; magiſtra rationẽ tradidero: eamq; nomini tuo dedicauero: ut ſi qua in parte minus probabitur, emẽdari queat: ſi placebit, authoritatem aſſequat̃. Quamuis enim ſtudioſe cuncta, hominem tamen me eſſe nõ ignoro. Quare ſi id contingat, ut operam tuam deſideret: quis ob amicitiam diligentius, aut ob prudentiam melius, uel ob authoritatem utilius, operi ipſi pro dignitate conſulere poterit? tibi enim priuata uita ſplendida, literaria culta, publica religioſiſſima, adminiſtratio innocens, omnia prudentia ſumma & moderatione cõſpicua: ut ſi etiam liber ipſe non ſatisfaceret, te tamen titulus eius habere patronũ mereatur. et quanquam multa ſint, quæ à uitæ tuæ inſtituto ac omnium bonorum abhorreant: multa etiã aſpera, auribusq; tuis indigna: quædam etiã crudelia,

& à lenitate naturæ tuæ diſſidentia: alia quæ ſimplici-tati morum tuorum minime conueniunt: non tamen effugere potui, quin in deſcribendo hominum uitam omnia recenſerem. præſertim cum eos in quibus hæc ſunt, dignoſcere & cauere ſapienti neceſſarium foret. Nam nec unguentarij, nardum, myrrham, ac cinama tantum habent: ſed & graueolentia ſagapena, galbanaq́ꝫ: nec medici ad depellendos morbos ſolis utuntur ſmaragdis atq; margaritis, ſed uiperis etiam & toxico. Itaq; nec nobis uitio uerti debet, ſi ea ſcripſimus quæ nõ probamus: ac docemus, quæ non laudamus. uerum ſi quis illud nobis obiecerit Horatianum,

Hæc mihi Stertinius ſapientum octauus.

uel Euripidis illud,

μισῶ σοφιστὴν ὅστις οὐκ αὐτῷ σοφός.

(.i. Odi ſapientem qui non ſibiipſi ſapiens eſt.)

Quis ægre ferat? aut admiretur? nam illud prorſus ſæpius accidit, ut qui alios uelint docere, eadem in cauſa magiſtro ipſi indigeãt. Nam & Galenus, qui tam copioſe medicinã poſteris tradidit, in ſemetipſo de morbi natura aberrauit. ergo liberũ de nobis ſit unicuiq; iudicium: cum liceat omnibus prodeſſe. eritq́ꝫ uel hoc ſaltem ſapientiæ teſtimonium, etiam ſi reliqua non aſſequeremur, optima uoluiſſe.

Vale.

INDEX ALPHABETICVS, RERVM MEMORABIlium, librorum de Sapientia & Conſolatione Hieronymi Cardani.

BIBLIOT. NAZ. ROMA VITTORIO EMANUELE

AB aliorum libris triplex modus gloriã conſequendi. 77
Actiones quæ quiete intercipiuntur, effectus elegantiores producunt. 269
Adoleſcentis caſus ex inopia. 120
Adulatores quomodo admittẽdi. 140
Ad humanam gloriam ſpectantes nihil à mortẽ ſupereſſe exiſtimãt. 158
Adriani ſapientia in eligendis ſucceſſoribus, tum etiam in diuinando admirabilis. 217
Adulterium olim turpiſsimam notam inurebat. 272
Adulteriorum antiqua lex. 147
Admodũ ſenes nullo dolore moriuntur. 320
Arcta lex quandoq; inutilior moderata. 263
Ad uitæ longitudinem ſomnus maior cibo, cibus potu, uires laboribus eſſe debent. 41
Ad mortem unum ex tribus neceſſario ſequitur. 318
Ad uirtutes acceſſus non niſi magnificis laboribus 350
Aeui æternitas eſt firmiſsima conſolatio. 294
Aequalitas eſt præmium infœlicium. pag. 295
Aeromantia duplex. 222
Aegritudo immedicabilis & mendica ſenectus, diuina ope ſolũ indigent. pag. 240
Agamij de morte ſententia. 310
Agamedis & Trophonij hiſtoria. pag. 316
Alexandri & Sertorij ficta religio profuit. 148
Alexandri uita breuiter deſcripta, & comparatio cum Romanis. 148
Alexander mallebat ſe in Homero Therſitem, quàm in Cherillo Achillem. 60
Alexandro Ariſtoteles, Traiano plutarchus ad acquirendum imperium multum profuerit. 3
Alexandri regis Iudæorum hiſtoria. pag. 133
Alexander condidit Alexandriam & Bucephalam. 56
Alexandri cura ne tempus periret. 45
Alcibiadis hiſtoria. 254
Alcibiadis pulchritudo. 271
Amicis benefaciendum, inimicos autem reconciliandos. 397
Amor Biantinus. 69
Amoris commoda. 69
An hiſtoria in docendo fictione plus habeat authoritatis. 39
An pro religione moriendum. 50

An animalia habeant ſapientiam. 39
An eruditio ad fœlicitatē conducat. 99
An melius ſit infamiam an mortem ſuſ gere. 47
An amor conueniat ſapienti. 95
Animus à morte fœlicisſimus eſt, ſi optime homo uixerit. 417
Animi uehementiores affectus uitæ tempus decurtant. 37
Andreas Chius. 120
Antropomantia 214
Antiphonis hiſtoria. 255
Anaxagoras in carcere librum de cir culi quadratura ſcripſit. 406
Anſali Hiſpani hiſtoria. 213
Andreæ Bagij hiſtoria. 211
Anphinomi & Anapię pietas. 98
Anus mendicæ hiſtoria. 336
Apud uulgus opinio eſt quædā falſa, quòd ſapientes uicijs laborent. 172
Appius pulcher uictus ob ſpretam re ligionem creditur. 17
Apuleius ex Magia quæſiuit nomen. pag. 231
Aphricani diligentia in parandis ami cis. 45
Artes affines. 259
Artium ſcriptores clariſsimi. 76
Ars noua, torquendi plurima fila. 6
Artes lucroſę quatuor. 116
Ars repurgandi camphoram. 6
Ars Cæſaris in occupanda hominum uoluntate & gratia. 170
Arithmantia. 224
Argantonius uixit annos centum ui ginti. 323
Artemonis ridicula ſolicitudo. 38
Aruſpicina piſcium. 223
Arithmeticæ authoris perfectio. 174
Ardentius amant omnes quanto etiā flagitioſius. 97
Arthemiſia Mauſolei ſepulchrū con iugis condidit. 59
Ariouiſti hiſtoria 17
Artoxerſes principib. omnia ex æquo facere ac dicere licitum aiebat. 256
Argumentum immortalitatis animi. pag. 300
Aruſpex, miraculumq́ de C. Cæſare & Aelio Pertinace. 220
Ariſtoteles finem generationis in ma ſculis L X X. annum ſtatuit. 348
Ariſtotelis calliditas 127
Ariſtippi dictum ad Rhodios. 119
Archilochi uiolenta in Lycambem in uectiua & eiuſdē imprudentia. 168
Artoxerſes, Herodes, alijq́ qui inſi dias timentes, filios interfecerunt. pag. 149
Aſsiduitas & diligentia principibus gratiores præſtantia ſæpenumero. pag. 173
Aſclepiadis inuentum. 187
Aſclepiodorus ſine coloribus pinxit. pag. 279
Athenienſium Reſpublica. 198
Athenienſibus ad Lacedemonios, ut Carthaginięſes ad Romanos. 198
Atilij fides. 49
Auaritiæ mala. 90
Auari omnes blandi in ſermone ſunt. pag. 164
Auaritia eſt peſtis quædam & omni bus uitijs longe deterior. 91
Authoris in deliquio ſenſus. 314
Authoritas tribus conſtat. 154
Authoris ætate quatuor regna cum ſuis Regibus funditus deleta ſunt. pag. 389
Authoris ſecretum in phtiſi, & inter cute hidrope. 260
Authoritas eſt principium omnium bonorum. 130
Authoris hiſtoria, 366

Authores qui aduerſus artes ſcripſerunt. 78
Authoritatis principia duo. 191
Auguſti patientia. 397
Aureliani Imperatoris mira hiſtoria. pag. 230
Auguſti manſuetudo. 54
Aureliani à Mneſtheo proditio. 171
Auſpicium ab auibus. 221
Augurium. 221
Auſpicium à rebus admirandis. 221
Auxiliatores authoris. 368
Axionomantia duplex. 226

B.

BAcij Valoris hiſtoria. 325
Beati Michaelis ad nemus Bononiæ abſurda pictura. 236
Bernardus Macius coriarius. 259
Baldi Iuriſconſulti lucrum ex cõſilijs. pag. 187
Bernardi Galli ſicophãtę hiſtoria. 234
Belliſarij donum illuſtre. 60
Bionis reſponſum. 117
Bona animi & contraria. 14
Bona communia. 14
Bona corporis & contraria. 14
Bona fortunę & contraria. 14
Bonifacij uicecomitis hiſtoria. 211
Botanomantia. 223
Bocatij ſalſum in Bononienſes fœminas ſcomma. 178
Bocatij in Venetos ſalſum ſcomma. pag. 178

C.

CAuſa cur Hiſtoriæ optimum illud ac ſelectum genus quod rem ſub oculis ponit, nõ habeatur. pag. 179
Catoptromantia. 218
Capnomantia. 220
Caſtrutius expoſitus. 138
Catonis cum Socrate & Cicerone cõparatio. 104
Catonis Vticenſis probitas & eius cum Ariſtide cõparatio. 115
Cambyſis crudelis ira. 94
Calamitas tantum molles uexare ſolet. 416
Cauſa infortunij Regum & principũ. pag. 382
Cauſæ longęuæ uitæ in homine. 322
Cauſa cur Iudæi adhuc ſuum genus recognoſcunt. 54
Cauſa, ſignũ, & fructus diuinæ ſapientiæ. 29
Cauendum eſt ne deprehendi unquam in ignorantia poſsis. 204
Carpentras ex ſtudio inſaniuit. 251
Cauſæ longitudinis uitæ ſecundum Ariſtotelem. 36
Cæſaris dictatoris proceſſus. 154
Cauſa mortis philippi Regis ex iniuria. 140
Callicratidas Lacedemonius. 318
Caij Cannij & Pithij hiſtoria. 237
Caſpij parentes ſenes fame necant. pag. 337
Cani Iulij alacritas in morte. 319
C. Caligulæ ſæuitia. 255
Caij Iulij mira in morte cõſtantia. 328
Cæſar emit urbem non ſubegit. 91
Cæſaris Dictatoris clementia. 397
Cæſaris fletus. 45
Cæſaris præſtantia. 4
Cæſaris in ſcribendo laus. 75
Cæci uiri inclyti. 412
Cæromantia. 220
Cephaleonomantia. 222
Chriſti gloria in humanis. 114
Chriſti ſapientiæ humanæ tria exempla magna. 208
Chryſocollæ ars. 6
Ciceronis gloria. 115
Ciceronis iactantia. 124

Ciceronis uituperatio ex Bruto. 127
Cicero iracundia patriam euertit. 399
Ciceronis & Hortenſij, & Iudicum Romanorum acta deteſtanda. 163
Circulus rerum humanarum. 205
Cicero ſcripſit tres libros de Conſolatione in morte filiæ. 278
Clara opera ab authoribus extra patriam omnia fermè cōſcripta. 394
Clari uertendo ex Græca in Latinam linguam uiri. 79
Clari mixtis ſcriptis. 80
Clara Micheria authoris mater. 326
Clearchi prudentia. 125
Clearchi cadaueri ſyluam innata. 332
Cleonis cadaueri ſerpens adhęſit. 332
Cleromantia multiplex. 224
Clypeus Mineruę, Achillis, & Aeneę, ſapiētia diuina fabricatus fingitur. pag. 31
Columbus Ligur ex Ariſtotelis dicto factus princeps. 6
Coma Diogenis latronis frater. 310
Comparatio Liuij & Ciceronis. 71
Comparatio Cęſaris & Catonis. 153
Comparationes authorum. 82
Comparatio Syllę & C. Cęſaris. 181
Comptus ſermo principibus & aulicis in uſu eſt. 192
Conatus in perſuadēdo minuit authoritatem. 175
Conditio humana ut ueſtium, obſoletiorem enim ueſtem ingens macula minus deturpat quā precioſiorem. pag. 436
Corrumpunt bonos mores perſæpe colloquia mala. 300
Conſolatio tranſmutatione uel obliuione inducitur. 34
Coſmæ Medices dictum. 313
Coſmæ Medices principis prudentia. pag. 190
Conſtantinus fœlix & ſapiens. 18
Conſtantinus duos Chriſti clauos ſecum habebat. 148
Coſanomantia. 226
Contra principes Italię. 149
Contra eos qui etiam decorum putāt magnorum uicia uirorū, quemad. & uirtutes imitari. 267
Contra eos qui leuiter ſe ad ſcribendum conferunt. 266
Cruciatus triplex. 410
Cruciatus magnus non poteſt eſſe diuturnus. 410
Cuculi & philomenæ fabula. 354
Cum principibus non utendum amaris dicterijs. 255
Curandum magis eſt, ne ſtulticia laboremus, quàm ut ſimus ſapiētes. 271
Curtij hiſtoria. 157
Cur multi expoſiti infantes poſtmodū glorioſe uixerint. 19
Cur perſæpe non ijdem ſunt qui habentur ſapientes. 271
Cur bene uiuere maiori diligentia quā diu uiuere quærimus. 83
Cur homines humanam ſapientiam alijs generibus pręponunt. 268
Cur Cęſar non accuſauit Catonem, et oppugnauit Ciceronem, & blanditus eſt Pompeio. 165
Cur homo mortalis factus. 330
Cur non illico ædendus liber. 83
Cur obliuiſcamur noſtrę imaginis in ſpeculo uiſę. 262
Cur lex noſtra ſuſtulerit diuinatoriā. pag. 227
Cur homine aliquod animal longęuius. 321
Cur mortui uel uulnerati ſuperueniente authore ſanguinē emittant. 230
Cur non ita animum excellere quærimus, ut corpus aut reliqua. 83

Cur

Cur quædam inopinato adueniãt. 166
Cur prędit humana ſapientia malum exitum habuerint. 106
Cymonis & Iphigenię hiſtoria. 96
Cygni morituri ſuauem ędunt cantionem. 331

D.

DAuidis acta. 18
Darius qui ab Alexandro pulſus eſt, non ex antiqua regum Perſarũ familia extitit. 243
Datur & uera prędictio futurorum abſq; diuina ſapientia. 26
Damnati ad mortem hiſtoria. 363
Dęmoniacorum uexatio et excãtatio. pag. 216
Dęmoniaci ex ſolis oculis deprehenduntur. 105
De ultione ac proditoribus. 139
De criminum excuſatione per aliorũ exempla. 254
De infamia permutanda. 254
De uxoris inſtitutione. 201
De duobus hominum generibus. 161
De peditatu & equitatu. 150
De duobus communibus auxilijs ad omnes difficultates. 246
De munitionibus. 150
De ſobolis procreandę cura. 51
De hominis natura plurima. 270
De ornatu ueſtium. 171
De iniurię medela. 245
De capris & hœdis mira ratio. 108
Deus nos in hunc mundũ tanquam in theatrum miſit. 417
Deus Peripatheticus qui ſit. 384
Deuotę aię & plura de Antinoo. 217
Deiotari Regis facinus. 55
Democlis pueri hiſtoria. 319
Deliacum reſponſum. 165
Democritus & Empedocles duo hominum glorię ſtudioſiſsimi. 56
Democritus in arcis mortuorum habitauit. 406
Democritus ſponte ſe fertur excęcaſſe. 57
Demoſthenes dimidium barbę ſibi detondebat, ut domo exire prohiberetur. 406
Demoſthenes & Cicero eloquentię principes. 135
Demoſthenis iocus. 48
Demoſthenes Thucididem memoria penè totum didicit, octiesq; illum reſcripſit. 81
Dij ex hominũ opinione uenerari cupiunt. 175
Dilecti à dijs non ſeneſcunt. 324
Difficultas eorũ qui alijs ſuccreſcere uolunt. 154
Difficillimum in regno eſt uicinis eſſe terribilem, & à domeſtica fraude tutum. 136
Diogenis in morte iocus. 312
Dioxippi Athenienſis hiſtoria. 319
Dionyſij tyranni et Democlis hiſtoria pag. 374
Diſsimulatio principum neruus. 133
Ditatus aleæ fraude. 6
Diſsimulatio ignorantię admirabilis utilitatis. 169
Ditandi modi abſq; ſeruitute quatuor. pag. 187
Diuina ſapientia optima regnis cuſtodiendis. 18
Diuinandi modus lepidus. 227
Diuini & dęmoniaci ſpiritus differentia. 239
Diuinandi modi ueri quinq; uel cum notis ſex. 104
Diuerſi mortuos condendi gentium modi. 331
Diuturniora ornata manente lingua ſecuriora. 70

Diuites & pauperes ſola comparatione habemur. 390
Diuites ſtudijs dediti aut in inſaniã deciderunt uel mortui ſunt in iuuenta. pag. 386
Diuiciæ in honore ſemper fuerũt. 371
Diuiciæ poſteris uix unquam proſunt. pag. 371
Diuites optant beatos ſe uideri. 360
Diuites multi recenſentur quorum antiqua memoria eſt. 361
Dolis ergo doloſos uti licet. 264
Dulcior fœlicitas his qui miſeri fuere. pag. 286
Duo quæ oppugnare poſſent Regem, uis ac dolus, & quæ aduerſus illa ualent. 136
Duo præcepta diuinæ ſapientiæ ad inſtitutionem. 24.
Duo modi in Republica aſcendendi. pag. 153
Duobus modis ignorans ſe ſcire perſuadere poteſt. 173
Duo modi ad prouehendum idonei, diſſimulatio & eloquentia. 130
Duplex Mathematicarum proprietas. pag. 102
Duplex memoria, rerum & uerborũ. pag. 103

E.

EDucatio ad morum ſimilitudinẽ parentibus potentior. 350
Eloquentia tyrannis quædam occulta. pag. 131
Empedocles in Aetnæ flammas ſe coniecit. 56
Engaſtrimythi & de Ioanna Rhodigina. 216
Epicharmi dictum. 311
Ephemerum animal quod una die uiuit. 323
Eraſmi laus. 184
Eraſmi uafricies. 128
Eraſmi cauta accuſatio. 168
Erganis Regis Aethiopum facinus laudabile. 147
Erratũ Ecclini & crudelitas illius. 150
Euſtochij laus. 118
Eupompi pictoris præmium à diſcipulis. 187
Eumenidum ſignificata. 112
Exta cur inſpici ab initio cœperint. pag. 211
Euehere difficilius in Republica quàm oppugnare, comparatio etiam horum. 184
Ex minimis omnia humana cõſtare demonſtratur. 257
Expoſitores clari. 78

F.

FAbij in iniuria manſuetudo, tum etiam aliorum. 398
Fabularum ſcriptores. 81
Fabula leporum. 293
Fabula de bonis & malis. 283
Facius Cardanus pater authoris quàm inopem duxerit uitam 120
Facilius patimur communes calamitates, quàm proprias ob inuidiã. 414
Faſtus ſimulatus ad authoritatẽ acquirendam. 176
Facius Cardanus authoris pater artem mutauit. 259
Fatis ijſdem quibus ducimur, prohibemur & ſcire auxilia aduerſus calamitates. 4
Fœneratorum lucra quanta. 189
Filij pauperum parentibus magis ſimiles ſunt. 350
Filios à generoſis parentibus degenerare, niſi caſu, falſum eſt. 105
Filiorum in patres impiorũ exempla. pag. 354
Filiorum Regum inſtitutio. 145

Finis

Finis ſapientiæ naturalis diu ac bene uiuere. 36
Finis humanæ fœlicitatis diu ac bene eſſe. 13
Florentiæ, Venetiarum, Mediolani, Pariſij magnifica templa. 146
Fortuna quomodo præſtantior ſapientia. 269
Fortuna nulli deeſt, ſed ſapientia & induſtria. 257
Fœlix rex aut ciuis, cuius mores cum regione & æuo ſuo conſentiunt, ſimilitudine à corporibus ducta. 152
Fœlicitas non extenditur ultra mortẽ. pag. 361
Franciſcus Gadius. 96
Franciſci Sfortiæ ſecundi & Valentini Burgiæ laus. 151
Franciſcani dolus. 235
Frater Buſali mira hiſtoria. 105
Franciſcanorum cum pictore conuentio. 236
Frater qui ſororẽ occidit hiſtoria. 213
Fratrum gratia rara. 342
Fratres à fratribus occiſi. 342

G

Gallorum error in adminiſtratione ciuitatis. 262
Galli cur non diu aliis poſsint dominari gentibus. 196
Galliæ regnum inualidum aduerſus externam uim. 136
Galeni gloria. 115
Galeazius rubeus ex Ictícia inſaniuit. pag. 267
Gangris Galli hiſtoria. 6
Gaſtromantia. 217
Germanorum fides. 143
Generoſiſsima quęque induſtria etiam pernitioſa famã apud homines præſtat. 231
Gloriæ encomium & uis. 241
Gloria præcipua eſt ex bello. 142
Gloria ſobolis diuturnitate præſtantior. 54
Gloria quomodo quærenda. 114
Gloriæ diffinitio. 113
Gloria humana nihil aliud eſt quàm dulce uenenum. 407
Geomantia. 219
Gloria non pauciores pauperes floruerunt quàm diuites. 371
Gloriæ cupiditate qui nefanda perpetrarint. 185
Gloriæ immenſa cupiditas. 185
Gorgiæ Leontini laus. 115
Gregorius pontifex quot libros latinos perdiderit. 62
Gregorius Nazanzenus quot libros Græcos facundiæ ſuſtulerit. 62
Guidonis Morinorum principis hiſtoria. 49

H

Habitus animi quinque 35
Hebræos falſo iactare ſe Dei nomẽ quod reuera eſt ineffabile habere. 110
Hermocratis ſophiſtæ ad Pauſaniam conſilium. 185
Hermogenes Tharſenſis à Domitiano occiſus ob figuras & ancipites orationes. 66
Heroſtrati facinus ob gloriam. 295
Herodis Regis Iudæorũ hiſtoria. 134
Heraiſci hiſtoria. 227
Hidromantia triplex. 218
Hieronymi Sauonarolæ magna in urbe Florentiæ authoritas. 177
Hieronymi Olgiati perſuaſio à Colla præceptore. 185
Hippocratis gloria. 115
Hiſpanorum ſolertia. 257
Hiſpani recte hominem ſua lingua appellant. 282

Hiſtoria de tribus uiris qui repente di tati ſunt. 162
Hiſtoria fabulę mixta. 82
Hiſtoria quæ perennis. 70
Hiſtoria & conuerſio è Græca lingua gręca litera carere debet, niſi in conuerſione anceps uerbū ſit. 69
Homo homini pręeſt ui, uel conſenſu uel mixto modo. 132
Homo in corporeis uiribus omnibus aliquo bruto inferior. 302
Homo amittit libertatem ſcelere uel inuidia, fortuna, uel ſtulticia. 41
Homo à deo ſapientia & immortalitate differt ſolum, in cęteris animo illi ſimilis eſt. 4
Homo non pertinax & minime malus raro malum habet exitū. 328
Homines intemperatarum regionum non ſunt ingenio nobis, ſed prudentia inferiores. 305
Homo non eſt niſi anima. 331
Homo umbrę ſomnium. 355
Homines fœlices ad conſolationes rationes animos non intendunt. 366
Homeri ſumma laus. 72
Homerus animū dixit immortalē. 168
Homerus Vlyſsi amiciſsimus. 7
Homeri gloria. 115
Horatij laus. 73
Honeſtum in unaquaq; re præferendum. 111
Humana ſapientia locum non habet ubi naturalis abundat. 210
Humana facie nihil in orbe formoſius. 271

I.

IAcobus Buſſularius Ticiniū tenuit ſimulata religione. 177
Ichthiomantia. 223
Imaginandi uirtus in homine ſingularis. 270
Imperium in homines nulli à principe concedendum. 147
Imperij Alexandri Romanorum Turcarumq; in robore & magnitudine comparatio. 200
In malis nihil atrocius diuturna & certa expectatione. 326
In regnis media uia pernitioſa. 140
In uictu non eſſe parſimoniam exhibendam. 120
In mortis hora mundus totus reuolui uidetur. 362
In quo uerus philoſophus ab alijs differt. 98
In calamitatibus ratio, & ſi uincit non tamen perſuadet. 297
In amore coniugali patiens agenti obſecūdatur, at contra in nefario. 113
In neceſſarijs melius eſt habere uitiatū quàm non habere. 278
Incommoda filiorum. 345
In qua patria non ſit habitandum. 394
Infamiæ medendi modi quatuor. 244
Ingeniū acrius molli & ornato in pueris melioris ſpei. 267
Intellectus non poteſt eſſe unus in omnibus hominibus. 306
Inſanię incipientis medela. 251
Inimici aut recōciliandi, aut profligandi, ac deprimendi. 165
Interpretādi munus & ratio quæ nam eſſe debet. 103
Inuentionis auxilia. 260
Inuidia quid noceat. 87
Iniuriam accepiſſe quandoq; profuit. pag. 402
Iniuriarum tria auxilia. 401
Iniurias ad ſecuritatem ulciſci decet. pag. 401
Ioannis Marliani dictum. 46
Ioannis patriarchæ prodigalitas. 250
Ioannis Grolierij Galli laus. 119
Ioannes eius nominis primus Gallorū Rex fidem libertati præpoſuit. 49

Ioannes Vicentinus religionis ſimulatione Bononiam occupauit. 177
Ioannis Collę Mathematici uerſutia. pag. 174
Ioſue ſapientia deduxit exercitum. 18
Iracundiæ accuſatio. 93
Ironia triplex. 125
Iſocrates & Agapetus uimperandi in regni inſtitutione. 151
Iter agentium pro ſeruandis tuto pecunijs induſtria. 257
Iudicia duo ſumma non admittenda. pag. 143
Iugurtæ dictum de Roma. 91
Iulienſium mos. 337
Iuramentum Athenienſium magiſtratuum. 263
Iuſticia & religio adminiſtrandi regni nerui. 137
Iuſtiniani imperatoris & Alexandri in ulta gratitudo. 151
Iuuat quandoque apud principes donare quæ uendere poſſis. 192
Iuuenis mors minus eſt ſemper immatura quàm ſenis tarda. 326
Iuuenis cito mori poteſt, ſenex diu uiuere non poteſt. 324

L.

Laurentij Medices hiſtoria. 211
Laus librorum de animalibus. 76
Laurētij Medices laus. 119
Laudatio ſuipſius artificioſa. 175
Leonarthus Piſanus detulit ex India Geometriam & Arithmeticā. 309
Lex ſecunda ad deprimendum faſtum illorum qui principibus negotium faceſſunt. 243
Legibus bonis tutius fidere quàm optimis hominibus. 263
Lecanomantia. 217
Leo & Capra ſemper ægrotant. 412
Licet ſeipſum quandoque & quomodo laudare. 75
Librorum ut hominū conditio. 62
Libanomantia. 210
Libri & facta diuturniora monumentis. 60
Liber pollere inuentione uel perfectione debet. 61
Linguarum ortus & continuitas. 109
Liuiæ Auguſtæ falſum dictum. 106
Litare. 210
Loquacitas quando utilis. 177
Locuſtæ ueneficæ apud Neronem gratia. 232
Luctus fœminea res. 355
Lutheri ars. 127
Ludere conuenit ſapienti in tribus caſibus. 50
Luculli duo exempla immoderatæ luxuriæ. 105
Ludouici Sfortiæ in dicacem animaduerſio temperata. 25
Lycurgi laus ab oraculo. 17
Lycurgi inſtitutū ridiculum. 52

M.

Magna reſpublica poſt primam generationē ſi ſeruierit nunquā libertati reſtituitur. 193
Magni uiri raro ſunt longæui. 323
Magnæ diuitiæ authoritatem probēt. pag. 161
Magni uiri etiam in publicis calamitatibus ſeruati. 415
Magni uiri diuino ſpiritu aguntur uel dæmonio. 238
Magni uiri non reliquerunt ſobolem ſe dignam. 351
Magna opera diuturniora, parua facilius reparantur, optima mediocria quæ paruis conſtant. 76
Machabeorū fratrum incredibilis conſtantia. 329
Magni philoſophi quos amauerit. 95

Magia. 214
Magiſtratus in egregijs uiris ſolū pudorem, ſi non adſit continentia, requirunt. 172
Mahometi contra Chriſtum inuectio. pag. 128
Mali etiam homines poſſunt habere ſapientiā diuinā, & in dei ſpiritu futura prædicere, ſed non diu. 25
Malorum plerunq; in nobis cauſa eſt. 288
Mariti qui uxorē occidit hiſtoria. 213
Manlij Capitolini mors. 123
Maſiniſſæ error in diuidēdo Regno. pag. 144
Maximam hominū partem cur conſilio carere neceſſe ſit. 266
Mathematici ab initio poetæ ſemper opinionem ſtulticię ſubeunt. 251
Mecœnatis erga Horatiū liberalitas. pag. 118
Medela opinionis ſtultitiæ ad populū; pag. 271
Memoria iniuriæ diuturnior quàm beneficij. 183
Memoria ſeruatur factis, ſcriptis, uel monumentis. 55
Memoriæ auxilia. 103
Metelli Numidici grauia uerba. 167
Menæ Samnitis exilium. 42
Minos Labyrinthum in Creta conſtruxit. 59
Mithridates ac Cyrus memoria clari. pag. 60
Moab Regis hiſtoria. 229
Modi quibus alia dicimus alia ſignificamus 124
Modus habendi ſapientiam compendioſus. 273
Modus particularis adminiſtrandi regni per Magiſtratum 137
Modi parandarum opum cum ſanctitate. 116
Modi aduerſus cōſpirationem pluriū authoritatis ſeruandæ. 156
Modus pœnæ apud Turcas antiquus apud barbaros. 193
Mors ultro à multis uarias ob cauſas accerſita. 319
Mori glorioſe melius q̄ non mori. 50
Mors non poteſt eſſe cum dedecore, ſi uita flagitio careat. 327
Mortem ſibi conſcientes. 185
Mors propria & coniunctiſsimorum grauiſsima res eſt. 297
Mortem non formidanti infœlix nihil eſſe poteſt. 363
Mors uni ex tribus neceſſario aſsimilatur. 313
Mortis moleſtia & metus omnibus parata ſunt. 278
Mors & uita ſunt præcipua dona Dei. pag. 338
Morborum bona. 411
Mors à cruciatu lenis eſt. 411
Mores componendi priuſquam ad reparandam pecuniam accedas. 256
Mos diuidendi homines inuicem, Hebræorum, Græcorum, Romanorū. pag. 54
Moſis & Lycurgi comparatio. 53
Moſes ſapientiſsimus. 17
Moſis inſtitutum de uxoribus. 53
Multis hominum generibus non debetur conſolatio. 279
Multi qui diuino agebantur ſpiritu dæmonium habere crediti ſunt, & uiciſsim contra. 239
Multis parentes mortuos eſſe conduxit. 338
Multorum mortes decoræ. 327
Multis mala bonum pepererunt. 284
Multitudo librorum auget ſcribenti authoritatem, minuit ab eius monumentis. 76

Multitudo malorum mitiora ſingula reddit. 415
Multorum optimorum uirorum mortes uiolentæ. 327
Multi maximi uiri impudicas uxores habuerunt. 404
Muſicæ uis præclara. 248

N.

NAbidis & Agathoclis magna crudelitas. 140
Narſetis eunuchi detrimenta ob unũ uerbum. 151
Natura humana gaudet nouitate. 14
Natura plus ad ſapientiam poteſt diſciplina uel exercitatione, exercitatio etiam ſecurior diſciplina. 39
Natura conata eſt nos in filiorũ amore fallere. 352
Neceſsitas malorum quando ferenda ſunt, docet æquo animo ferenda illa eſſe. 287
Necromantia. 214
Nemo in duobus ſapientiæ generibus præſtans eſſe poteſt. 210
Nemo, niſi in republica diues dici poteſt. 347
Nemo perpetuo infœlix eſt. 416
Nemo futuras à morte iniurias ulciſci poteſt. 401
Nemo poteſt ad apicem ſapientiæ peruenire. 269
Nemo eſt cuius uitam diligenter inſpiciendo plura non inuenias uituperatione quã laude digna. 408
Nihil tam incertum uel labile ut gratia. 340
Nihil ad augendam potentiam magis facit, quã iniuriarũ cõtemptus. 398
Nihil ad fœlicitatẽ magis conducit affectibus animi egregijs. 99
Nihil facilius filijs reparatur, 348
Nobilitas uera quæ ſit, 382
Nobiles pueri quomodo ſoleant inſtitui. 110
Non tantum ſobolem ſupereſſe nobis, ſed etiam uirtute & potẽtia præſtare optamus. 52
Non omnis ſapientia diuina docet prædicere futura. 26
Nouus excudendi aureos modus. 6
Nouellius Tricongius Mediolanẽſis. pag. 261
Nulla maior fœlicitas homini contingere poteſt, quam ut gloriam nec habeat nec quærat. 407
Nullus homo fœlix. 278
Nullum brutum habet uel rationis umbram. 303

O.

OBſcuritas tribus in cauſis conuenit. 66
Oculorum cuſtodia. 46
Occaſionis pictura. 182
Oeconomia à quocunq; perdiſcenda. pag. 15
Offenſæ principum à ſubditis implacabiles. 190
Oliuerij Firmij facinus deteſtandum. pag. 140
Olim filij paſsim exponebantur, & cur deſitum 349
Omina & quæ in itinere proſpera. pag. 222
Omnia in poteſtate ſapientis. 8
Omnis immoderatus affectus dementiam parare poteſt. 267
Omnes eruditi magnis incommodis affecti ſunt. 409
Omni uoluptati ſua amaritudo cõiuncta eſt. 290
Omnes homines aliquo laborant infortunio. 290
Omnes res magnæ paruos ortus habent. 247

Omnes legiſlatores luctui terminum ſtatuerunt. 336
Omnes qui Iſthmum fodere tentauerunt, periere. 59
Omnis ingentis ſpiritus proprium eſt ſibi parare mortem, carcerem uel exilium. 393
Omnis malus aut infœlix, ignorans. 3
Omnium bonorum ſapientia mater, omnium malorum ignorantia. 2
Omnes aliquando uel momento afflamur diuino numine. 23
Onomantia. 224
Omni dolori tempus medetur. 293
Onymantia, & de Sigiſmundo Paulucio. 218
Optima uiuēdi ratio tribus cōſtat. 265
Opiniones diuerſæ de anima. 305
Optima cōditio, ſed cum inuidia abſq; armis, non eſt diuturna in Repub. pag. 181
Oracula. 216
Oratio emendata, dilucide & ornata eſſe debet. 64
Orbi & patris uitæ comparatio. 345
Ordo ſeruandus & omnia diuiſionis membra explicanda. 67
Orontij Marcellini hiſtoria. 285
Oribaſius Sardianus medicus exul. 42
Oſtentatio utilis. 204
Quibus in caſibus incommoda ſua aperire conuenit. 168

P.

Patientia magnum furentis fortunæ remedium. 368
Patres qui filiorum mortem æquo animo tulerunt. 357
Patrum exempla qui fortiter filiorum mortem tulerint. 354
Parentum luctus qui cum pietate coniunctus ſit, honeſtus eſt. 332
Parentes mali non progignūt filios bonos. 202
Parentes quos filios occiderunt. 339
Parthenopei Regis hiſtoria. 260
Parētes ꝓprios liberos occidētes. 339
Pandialeonis hiſtoria. 255
Phalaridis humanitas erga bonos. 117
Patriarchæ Alexandrini hiſtoria. 356
Particulares Regis obſeruationes. pag. 139
Pauperi nihil grauius accidere poteſt, quàm ut diteſcere uelit. 371
Pauper non minus diuite fœlix eſſe poteſt. 371
Paulus, Hieronymus, Auguſtinus ſapientia naturali etiam præditi fuere. 23
Pædagogi inſaniæ parati. 252
Pædareti Spartę ironia abſcōdita. 125
Pericula ex oppugnatione. 154
Peſſima conditio eſt torqueri inter duos contrarios affectus. 87
Petrus Bonus. 110
Perfectio libri triplex. 63
Phylliſtus Syracuſanus hiſtoricus exul. 42
Phocenſium ſtulta ſuperſtitio. 176
Phryne meretricis laus & diuitiæ. 114
Phauorini conſilium in uituperando. pag. 167
Philippus & Themiſtocles maximi diſſimulatores. 135
Philiſtus Mileſius. 259
Philippi Regis prudentia. 138
Philippi ad Alexandrum filium reſponſum. 145
Philomenis exitus. 310
Phidiæ & Soſtrati ſtudia pro gloria. pag. 59.60
Phitones. 216
Pindari poetæ hiſtoria. 317
Pyratæ hyſtoria. 238
Pyromantia duplex. 219

Plato putat ſcire noſtrum eſſe remini ſci. 303
Platonis pietas. 351
Plato à Dionyſio iuniore ditatus eſt. pag. 381
Platonis gloria. 115
Platonis de uxoribus communibus pręceptum cur ab illo traditum. 201
Plinij nepotis laus. 73
Plinij auunculi dictum pulchrum. 44
Plebs praua. 111
Poetæ inutiles Regibus conſultores. pag. 260
Pompeij uituperatio ex Cicerone. pag. 126
Pontani uiri doctiſsimi infortunium pag. 260
Pontij Centurionis pertinacia. 49
Pontij Samnitis & Numandinorũ error. 140
Popularis ſtatus fortior Oligarchia. pag. 197
Polycrates fœlicitatis ſatietatẽ habuit. pag. 291
Pomponij reſponſum ad Mithridatẽ. pag. 49
Porſenna Rex ſepulchrum admirabile, in quo labyrinthus eſſet, fabricauit. 59
Populus authoritati maxime defert. pag. 30
Poſsidonij conſtantia. 410
Prauas res neſcire melius eſt. 231
Praxitelis ſpeculi inuentoris fabula. pag. 398
Præcantatio. 229
Præcantationes aduerſus tormenta. pag. 230
Præeſſe terræ, aliquid cum Deo ſimile habet. 131
Præmittenda ſunt neceſſaria, inde utiliora in actionibus ac ſtudijs noſtris pag. 15
Priuatæ conditiones hominis & flagitioſi non poſſunt habere ſpiritum Dei ad prædicendum futura. 26
Primus Tiberius Gracchus publica ſeditione apud Romanos occiſus eſt. pag. 371
Princeps ſit religioſus. 146
Princeps quomodo res bellicas tractare debeat. 150
Princeps debet eſſe philoſophus non Rhetor. 132
Principi quæ maxime obſeruãda. 138
Principes adulatores maxime uitent. pag. 248
Propter impunita adulteria Chriſtiani Turcis pœnas dant. 405
Proprium humanæ ſapientiæ eſt neſcire quod profiteris. 159
Profuſio quando laudabilis in principe uel in quos. 249
Prouidẽtia Dei erga res humanas. 249
Proditio omnium ſcelerum ſceleſtiſsimæ. 48
Prouerbium utile. 272
Prouerbium iocoſum. 272
Procedendi modi à diffinitione & diuiſione. 121
Probi uiri in patria non ſunt accepti, tum maxime ſi natales humiles ſint. pag. 394
Prudentia maximè utilis mortalibus. pag. 290
Prudentia & fortitudinis pars quæ ad tolerantiam pertinet, ſapientiæ ſunt opportunæ. 35
Prudentes ea protinus faciunt, quę alij temporis beneficio admoniti. 294
Ptolemæi dictum. 289
Prudentia quibus offendatur. 290

Pulchra natura ſua non indigent decoratione. 279
Pulchritudinis laus eximia. 107
Pueri poſt annum decimum à mulieribus abducendi, 252
Pueri à prauorum conſuetudine arcendi, 111. 112

Q.

QVare quiſq; ſe miſerrimum putet. 364
Quatuor quæ hominem in contentione euehunt. 154
Quatuor genera eorum quæ ad dæmoniacam ſapientiam pertinent. 214
Quatuor in dijs præſtantiſsima, quæ homo imitari debet quantũ poteſt. pag. 273
Quæ præſtantiſsima Galeni opera. 77
Quatuor ad gloriã impedimenta. 116
Quadruplex contra malos animi affectus auxilium. 89
Quatuor uiuendi genera. 191
Quatuor hominis tempora in Republica. 182
Quatuor modi poſsidendi regnum nouum abſq; ſeditione. 137
Quædam in aliqua lingua exprimi nõ poſſe, quæ in alia dicuntur, quædam in nulla. 110
Quatuor difficillima homini detrimenta. 258
Quæ in ſcommatibus ſeruanda. 191
Quænam pateant accuſationi. 166
Quæ ſit optima hominis conditio quo ad opes. 373. 376
Quænam præſtantior & utilior ſapientia. 168
Quæ diuturnitatem nominis ſeruent. pag. 356
Quæ morte ipſa ſunt deteriora. 355
Quæ omnes homines ſcire decet. pag. 272
Quæſtio de nato in undecimo menſe. pag. 32
Quæſtio de Horatij abſolutione. 32
Quæſtio de nato à patre, cui deſectæ ſunt arteriæ. 32
Quæſtio de patre & adoleſcentulo iugulato eius filio. 32
Quæſtio de iuuene perorante ante tempus lege præfixum. 32
Quæſtio de ſuffragijs iudiciorum. 32
Quæſtio de Rege habente ſuſpectos ciues. 32
Quæſtiones naturales multæ difficiles & arduæ. 33
Quintilianus nimio ſtudio erudiendi filios ſuos orbus remanſit. 109
Quintilianus opus rotundum & politum abſoluit. 67
Quinqremis inſtauratio. 6
Quinam proprium patrimonium abiecerunt ſponte. 391
Qui iniuriam paſsi ſunt uoluntarie. pag. 395
Quinam reſpuerunt oblatas diuitias. pag. 391
Qui ditari uult, opum deſiderium minuat. 392
Quinam in exilio uixerint. 392
Quinam adeo diu ſunt peregrinati, ut in exilium acti uiderentur. 392
Quid agendum excidenti è magiſtratu. 260
Qui pauperes gloria caruerint. 381
Qui ſenectutem ingreditur, multa mala neceſſario experitur. 355
Quibus nam eruditio exitium attulerit. 409
Qui minus ſciunt apud populum, maiorem habent authoritatem. 160
Quid in exilio agendum. 261
Quibus in cauſis de ſeipſo loqui liceat, 122

Quibus

Quibus non fidendum. 144
Qui præbent cauſam ſuæ calamitati non merito dolent, pauci autem nõ præbent. 288
Qui exoriente lege uel adulta lingua ſcribẽt, ij maiore in precio ſunt quã qui contra. 79
Quinam conſulendo uel agendo præſtantiores. 268
Qui uitam uoluptuoſam egerint. 205
Quicquid magis impeditur perditur. pag. 272
Qui authores ad humanam ſapientiã pertinent. 186
Qui clari extiterunt uiri, patrem cito amiſerunt. 338
Qui ficta morte uitam ſeruauere. 201
Qui ſtulticiam ſimulauerint. 194
Qui ſummum gradum obtinet, ſumma ui ne excidat cauere debet. 181
Quinam ex hominibus fœliciores ad ſapientiam comparati. 268
Quinq; uerborum genera nõ apta orationi. 64
Quibus cõmutare artẽ conueniat. 258
Qui ſapientes præcelluerint in diuino genere. 21, 22
Quinã morte calamitates effugerint. pag. 363
Qui modi ad proditionẽ impellãt. 171
Quinam fœlicißimi uel infœlicißimi. pag. 269
Quomodo res exigua augeatur. 180
Quonã pacto hominibus perſuadendũ, ut magna de nobis ſperent. 170
Quomodo omnes cõgregationes etſi nomine à multis, re tamen à paucis tractantur. 180
Quomodo diuinos nos alijs perſuadebimus. 169
Quomodo de Deo loquendum. 129
Quomodo de lege loquendum. 129
Quomodo cognoſcãtur magiſtratus. pag. 143
Quomodo de principibus loquendũ. pag. 130
Quomodo de parentibus & affinibus loquendum. 130
Quot modis Græca Latinis recte miſceantur. 67

R.

Ratio deducendæ aquæ. 30
Ratio pulchros infantes efficiẽdi. 108
Ratio dignoſcendi eum qui accedit. pag. 104
Ratio pro animi immortalitate. 19
Ratio inſtituendi pueros. 106
Ratio nexus linguarum inter ſe & cum rebus ipſis. 100
Ratio recte tractandi Rempublicam à religione non disiungitur. 250
Ratio ſtudendi & ordo. 101
Renati Veſſonum & Lencionum principis hiſtoria. 49
Res memoria dignæ ſunt triũ generũ, neceſſariæ, utiles, ac delectabiles. 57
Res humanæ cum ad ſummũ deuenerint faſtigiũ, retro cõuerſæ funditus corruunt. 388
Religio noua nunq̃ ſenſim admittenda. 143
Religionis contemptus Romanos perdidit. 16
Religio gloriæ in principe humilis fortunæ coniungenda. 243
Rex nunquam regnum neglectim gubernet. 136
Reges Tyrannici tyranniue regij. 194
Reges facillime memoriã ſui poſteris relinquere poſſunt. 59
Rex amare non debet. 94
Regia poteſtas ab omnibus gentibus fertur, Ariſtocratia & Reſpub. ſolũ à ſapientibus. 196

Reges occidentales delitijs affluentes. pag. 190. 183
Regnũ eſt ſeruitus glorioſa. 373. 376
Regimen pro diuturna uita. 36
Rhodope meretricio quæſtu pyramidem excitauit. 59
Ruini filius. 385
Riuales in artibus beneficio fouentur Antoniano. 164
Romanorum ſtatus mixtus. 198
Romani diuinatoria ad Reipublicæ utilitatem utebantur, ut facerẽt quæ uellent eius rei prætextu. 221
Romani laconibus ſimiliores, Veneti Athenienſibus. 198

S.

Salomonis ſapientia. 18
Salomonis laudes. 28
Sapientiæ diuinæ proprium eſt dei cognitio, cultus, & amor. 28
Sapientia diuina quatuor præcipua dona exhibet, quæ nulla alia uel non tam copioſe. 27
Sapientes naturales qui. 98. 99
Sapientia diuina quibus conſtet. 22
Sapientia omnia complectitur. 273
Sapientia diuina rara & pauca homini eſt, indigetq́ alijs generibus. 23
Sapientiæ partes eiuſdem rationis cũ tota quo ad utilitatem non quo ad animi uoluptatem. 268
Sapientia diuina nulla arte haberi poteſt, ſed eſt donum Dei. 25
Sapientia quadruplex, diuina, naturalis, humana, dæmoniaca. 9
Sapiens omnis etiam potens. 8
Sapiens uirtutibus pollet maxime pietate. 97
Sapientiæ ignorantiæ & ſtultitiæ comparatio. 268
Sapiens non odit parentum uitam, ſed mortem illorum fortiter fert. 338
Sapientia diuina quid? 23
Sapientiæ naturali obſtant tria præcipue, timor, auaricia, & inuidia. 84
Sapientia eluſoria. 208
Sapientiæ ut nihil ignotum, ſic omnia in eius poteſtate. 6
Sapiens in carcere nihil poteſt. 42
Sapientia eſt notitia ſufficiens deducere hominem ad finem quæſitũ. 9
Sapiens fœlix, & fœlix ſapiens. 4
Sapientia perſuaſoria. 209
Sapientia naturalis eſt omnis præclara cognitio artium uel diſciplinarũ. 34
Sapientia humana præditus in generalibus imitetur conſuetudinem populi & potentiorum, quo ad qualitates uero coæqualium. 204
Sapientum diuerſorum exitus infœlices. 206
Sapiens non debet habitare, ubi fructus ſapientiæ perit. 2
Salutare mediocriter conuenit etiam æmulos. 192
Salethi Crotonienſis lex de adulteris. pag. 405
Satyrici, & Comœdi, & Hiſtorici, utiles ad humanam ſapientiam. 179
Sacrificia dæmoniaca apud ueteres. pag. 220
Sceleſti uiri hiſtoria. 228
Scelera apud Tyrannos plus luxuria ualent. 193
Scelerum dæmoniacæ ſapientiæ iunctorum ſpecies. 232
Scipionis Aphricani liberalitas in eruditos. 118
Scortatores quare ſemper infœlices. pag. 265
Scommata falſa ad authoritatem inutilia. 163
Scommate quando utendum. 178
Scopeliani Sophiſtę ſtudiũ aſsiduũ. 44

Scopi beate uiuendi ſapientia naturalis. 84
Scripta etſi elegantiſsima, cum permutatio linguarum ſucceſſerit quandoq; intereunt. 70
Semiramis Babylonem ædificauit. 59
Senum præſtantium exempla. 414
Senis & Sycophantæ hiſtoria. 233
Senarum laus ob religionis cultū etc. pag. 145
Senecę de auaro dictum memorabile. pag. 92
Seneca praue Neronem inſtruxit. 132
Senectutis maxima infœlicitas, omnibus odio eſſe. 324
Senes abundant grauitate, iuuenes moderatione, pueri ingenio. 267
Septem neceſſaria ad ueritatem quærendam ex Galeno. 102
Septem modorum obtinendi intentū comparatio. 170
Serpens cur ſapiens eſſe dicatur. 24
Serui qui claruerunt. 406
Seruus à libero non differt mente nec corporis partibus. 406
Serui Aſdrubalis conſtantia & multorum aliorum. 410
Sicomantia. 223
Sfortiæ error, in tradendo, ex multis filijs, regno, uni Galeazio. 144
Si miſer eſſe non uis, miſerum non te eſſe puta. 370
Sileni & Mydæ hiſtoria. 317
Silentio inimicorum fama oblitteranda. 180
Simon coriarius factus eſt Philoſophus. 301
Similitudo deriuationū in linguis. 109
Socratis gloria & uita. 119
Socratis uita ironia plena. 125
Socratis morientis conſtantia. 311
Socratica diſputatio & ſolertia. 174
Solus ille qui diuina ſapientia præditus eſt, uere eſt etiam fœlix. 26
Solis magnitudo. 30
Sola conſcientia uirtutis eſt uera fœlicitas, ſola ſcelerum memoria miſerum hominem efficere poteſt. 296
Somnia quædam quibus ad ſcribendū impulſus eſt, tum aliæ cauſæ. 418
Somnium nullum mortem magis præſagire ſolet, quàm id quo uidentur homines in longinquas regiones equo albo ferri. 314
Sors ex fabis. 226
Sortes prænestina & Antiotina. 224
Sors Virgiliana. 225
Sors pro electione laudabilis. 227
Sors ex ſomno. 225
Sors ex alea. 225
Sors in Pharo ad Mercurij ſtatuā, &c. pag. 225
Sperthij & Bulis Lacedæmoniorum hiſtoria. 371
Status Lacedemoniorum 197
Stulti hiſtoria. 288
Stultitiam ſimulaſſe magnarum rerū cauſa fuit. 194
Stultitia quibus fiat. 251
Subditorum quomodo lege minuatur periculoſa potentia. 151
Suſpendere iudicium niſi in his quę de Deo dicuntur, aut ad religionem pertinent bonum. 175

T

Tabellarij hiſtoria. 238
Tempus, magnitudo, materia, diuiſio, nomen, ſingulorū librorum ab authore conſcriptorum. 418
Temporis longitudo pro morum qualitate. 183
Tempore precioſius nihil. 45
Thadæi medici ſtipendium. 187
Thaletis hiſtoria. 5

Theodoſius pietate uictor. 18
Theſei uota. 271
Theſſalus medicus. 259
Theophraſti querela. 321
Themiſtodis gloria. 114
Teramenis dictum. 325
Thephramantia. 223
Theombroti mors ex toto uoluntaria pag. 313
Timor ſapientiæ aduerſatur. 38
Timidus maxime infœlix. 85
Timor quorum malorũ cauſa. 85
Timanthis pictoris prudentia. 73
Tigillinus ſuperauit ſenium. 193
Tirydates regnum ob Magiã multaq; alia dona à Nerone impetrauit. 232
Tot ignorãtiæ quot ſapientiæ genera. pag. 10
Tres modi probãdi rem ex Ariſtotele ſumpti. 29
Tres modi uiuendi abſq; opibus. 261
Tres modi optime parãdi unamquam que rem. 34
Tria ſapientiæ genera laudabilia & uere utilia. 210
Tria ſunt quæ quiſq; noſce deſiderat, & quomodo ſciatur. 101
Tria quæ debet ſeruare qui iam in maxima eſt dignitate, ut pſeueret. 182
Tres partes moralis philoſophiæ. 85
Tria hominum nõ parua impedimenta. 240
Tria malorum genera. 281.318
Tria hominum genera, liberum, imperans, & ſeruiens. 130
Tria quæ ad uitæ longitudinẽ faciant, lac, oleum, mel. 41
Tria ſunt quę animum & corpus ſimul delectant. 270
Tria omnium malorũ auxilia. 363
Triſtitia eſt ægritudo. 37
Triſtia & læta nunquam miſceri debent. 255
Tryphonis ſcelus. 384
Tuta in principe parſimonia, execranda profuſio. 249
Turcarũ Regis diligentia in omnibus. pag. 179
Tyrannis quadruplex ex bello cõmodum. 242
Tyranni cogũtur tribus cauſis, quibus Reges ſunt abſoluti nefaria committere. 193
Tyrannis ſine armis nunquam poteſt eſſe diuturna. 181

V.

Veri ſapientes uicijs carent, ſed his abundant humana ſapientia præditi. 172
Vera uita dicitur longior tempore, uel libertate, uel uſu. 36
Verba materiæ congruere debent. 66
Velociſſima res tempus. 273
Ventriculi cuſtodia. 46
Ventidij & Pharnei Cyrreſtenſis hiſtoria. 248
Venetorum mos in electione Magiſtratuum. 177
Veneratio œconomiæ fundamentum. pag. 112
Veneni, ueneficij, philtri differentia. pag. 228
Venetorum Oligarchia. 197
Victus ſimplicitas uitæ multum conferre. 40
Victus ratio diſcenda cuiq;. 15
Virtus ſumma eſt uicio carere. 84
Virtutis Encomium ex Ariſtotele. 43
Virtus nõ eſt mediũ inter uicia utroq; extremo participans. 87
Vitæ longitudo ſobole præſtãtior eſt. pag. 52
Vita principum infœliciſsima. 292
Vita beatiſsima etiam ſecundum Ariſtotelem.

ſtotelem in diuinorum cõtemplatione eſt. 22
Virgilij aſtus. 72
Virgilij gloria. 115
Virginum ſolertia in ſeruanda caſtitate. 258
Vita hominis miſeria plena. 281
Virium imbecillitas non prodẽda niſi auxiliatori. 264
Viuere diu animo, corpore compoſito, & fama. 36
Vita quæ nõ eſt libera, non eſt uita. 40
Vita propter mortem nobis data. 351
Vlyſſes ſapientiſsimus. 7
Vnde oppugnandus uicinus. 150
Voluptas firma quæ ſit. 273
Vrbs magna fit tribus cauſis. 147
Vſus in uita ad longitudinem plus tempore facit. 43

X.

Xerſis inſana iracundia. 94
Xerſes Heleſpontũ, & Darius Boſphorum ponte iunxerunt. 59

Z.

Zenon ſeipſum tędio uitę ſtrangulauit. 325
Zopiri commemoratio erga Darium fidiſsima. 134

FINIS.

BIBLIOTECA NAZ. ROMA VITTORIO EMANUELE

HIERONYMI CARDANI MEDICI MEDIOLAnenſis de Sapientia liber primus, ad Illuſtriſsimum uirum Franciſcũ Sfondratum Senatorem, & apud Senenſes Cæſaris Vicarium.

BIBLIOTECA NAZ. ROMA VITTORIO EMANUELE

QVANQVAM omnium bonorũ Sapientiam diuiniſſimam eſſe conſtat: quippe quòd Deus hac maximè Deus eſſe cognoſcitur. Nulla enim quamuis immenſa potentia, ei ſufficeret ad gubernandum, cuſtodiendumq́; uniuerſum, ſi omnino ſapientia careret. Nihilò minus operæprecium fore exiſtimo, ſi de eius nobilitate, ac utilitate, quædam non demonſtrando, uerum tantum ad memoriam reuocando oſtendam. Omnis enim demonſtratio in maniſeſtiſſimis rebus, præterquam quod ſuperuacua eſt, dubias eas efficere ſolet. Quid enim non obſcura res indiget illuminatione? uel certa probatione? aut teſtimonio, quæ omnium cõſenſu confirmatur? Hæc uero Deorum & hominũ non teſtimonia, ſed Encomia meruit. Atq; ſi nulla eius prorſus eſſet utilitas, quòd ſola inter mortalia diuina ſit, ut Galenus dicebat, omnibus uiribus propter ſeipſam tamen amplectenda foret, omniq́; laudis genere decoranda. Nunc uero cum nulla alia res in uita utilior ſit, ac magis neceſſaria, cõnandum erit totis uiribus, non ſolum ut eam aſſequamur, ſed etiam extollamus, quòd non nobis ſolis nati, hoc unum miſeriarum ſolatium humano generi relictum eſſe docentes, magnam etiam utilitatem ei afferamus. Ergo ſi etiam apud barbaros ferosq́; uiros nudus periclitareris, ſapientia ipſa tueri non ſolum, ſed etiam orna-

re te poſſet, atq; tunc belle illud dicere tibi conuenit:
Σοφὸν γὰρ ἓν βούλευμα, τὰς πολλὰς χεῖρας νικᾷ. i.
Nam unum ſapiens conſilium multas manus uincit.
omitto quòd unus Vlyſſes apud Cyclopas pœnas à Polyphemo ſumpſiſſe fingat: mitius ſapientiæ genus aggrediendũ eſt. Nanq; ſi apud efferas nationes te ſua lingua loquentem audirent, nõ putas fore ut admiratione ducti manus à te abſtineant? deinde ſi etiam nominibus proprijs uocantem exaudiant, ſtupore attonitos quieturos? Sic igitur totius iam periculi caput ignorantia, tota in ſapiẽtia ſalutis ſpes Sed fac ut etiam diuina quadam arte præditus morbos curet, archana reuelet, futura prædicat; nonne quod apud Lyſtram Paulo Barnabæq; dicebant: Dij ſub hominum forma ad nos deſcenderunt? at uero & ibi hominem ſanauerat; nihil tamen eſt quod ſapientia ipſa efficere nequeat. nam uel ſermonis coniunctione ſola, quietius audiunt homines quæcunq; illis proponuntur. Vnde de eodem Paulo rurſus apud Iudæos cõcionante ſcriptum eſt: Audientes autem quòd Hebraica lingua apud illos ſermonem haberet, ſilentium maius præſtiterunt. Nihil eſt, ut Cicero recte ait, quod eloquentia ipſa per ſe efficere non poſſit. uerum ſi miraculo rei adiungatur, homines in quamlibet ſententiam trahere facile poteſt. Sed tamen hæc nunc relinquamus, quæ quandam miraculi ſpeciem in ſe retinent: quæ tamen appoſite à nobis hic ſcripta ſunt. neque enim rarius eſt tales inueniri, qui uel miraculo quodam, uel inclyta ſolertia, apud barbaros etiã infenſiſſimos ſeruari poſſint: quàm ſapientem in illorum manus incidere, ubi ſapiens uideri nequeat. Vna enim inuiolata ſapientiæ ratio proculdubio eſt, cum illis uerſari, apud quos illius fructus minime pereat: ergo ſi raram ſapientiã, rariori periculo oppoſuero, rem minime abſurdam facere uidebor. uerũ quicunq; antea aduerſus fortunæ ictus parati ſunt, uenientem calamitatem deuitare poſſunt, quod & ſi nequeant, illam tamen uix ſentiunt. Cum igitur omnium bonorum ſapiẽtia mater ſit, è contrario malorum

omnium ignorantia etiam parens erit. quo fit ut non male illud dictum putem; Omnis malus ignorãs, imò forſitan illud etiam melius, Omnis infœlix ignorans. Probandumq́ue ſit quod Poeta dixit:

Nullum numen abeſt, ſi ſit prudentia: ſed te
Nos facimus Fortuna deam, cœloq́ue locamus.

Contra etiam fœliciſſimos ſapiẽtiæ beneficio uſos fuiſſe credendum eſt: uel quòd ipſimet per ſe ſaperent, uel quòd illorum conſilio uterentur, qui ſapientes forent. nam & ſapientum conſilio uti, adeò pars magna eſt ſapientiæ, ut eam præcipuam quoque exiſtimem, probemq́ue inuerſionem illam Ζήνωνος:

Κεῖνος μὲν πανάριστος ὃς εὖ εἰπόντι πίθηται.
Ἐσθλὸς δ᾽ αὖ κα᾽ κεῖνος ὃς αὐτὸς πάντα νόησει.

Ille Sapientiſſimus eſt, qui bene monenti obtemperat.
Rurſum & ille præſtans, cui quod opus eſt, ipſi in mentem uenit.

habet enim duplicem ſapientiam, & quòd ſciat, & quòd nouerit cui credere debeat, qui alijs credendo ſapit. Itaque reges fœliciſſimos, aliena, & propria ſapientia iuuit. nam Traiani fortunæ non mediocriter profuit Plutarchi illius Bœotici diſciplina: qua ex priuato orbis Imperator, ex tumultuoſa republica quietam ac tranquillam reddidit, In prælijs uictor, in pace iuſtus, in utroque amabilis et timendus fuit. Imperium adeò auxit, ut filius cum nihil relictum penè ſibi uideret, quo patris gloriam æmularetur, prouinciarum numerum minuerit. nam æquam quaſi gloriam eſſe putauit, Imperium bello augere, & pace minuere: hoſtes prælio, & amicos beneficijs ſuperare. An non Alexandro Ariſtotelis philoſophia conduxit, ad orbem non ſolum milite ſuperandum, uerumetiam ſapientia gubernandum? neque enim in hoc minor quàm in illo erat. nanque ſubigere Aſiam & Aegyptum, cum milite ac fortuna cõmune fuit: gubernare, obtinere, moribus, lingua, diſciplinis tot barbaras nationes, tam breui temporis ſpacio inſtruxiſſe, ſapientiæ ſuæ munus tantum eſt. Vnde minus mirũ fuerit, Philippũ illius patrem, hanc

tantam fortunam filij, atq; profecturum initium ex Ariſtotelis ſapientia præuidiſſe, ſic enim ad illum ſcribens, inquit:

Ἴσθι μοι γεγονότα υἱόν. πολλὴν οὖν τοῖς θεοῖς χάριν ἔχω. οὐχ οὕτως ἐπὶ τῇ γενέσει τοῦ παιδὸς, ὡς ἐπὶ τῷ κατὰ τὴν σὴν ἡλικίαν αὐτὸν γεγονέναι. ἐλπίζω γὰρ αὐτὸν ὑπὸ σοῦ τραφέντα καὶ παιδευθέντα ἄξιον ἔσεσθαι καὶ ἡμῶν καὶ τῆς τῶν πραγμάτων διαδοχῆς. I.

Scito mihi filium natum. magnam igitur dijs gratiam habeo, non tam de nato puero, quàm quòd tua ætate natus ſit. Spero enim ipſum ſub te educatum & inſtitutum, dignum & nobis & noſtrarum rerum ſucceſſioni fore.

Quid igitur ſapientia melius erit in humanis rebus? quæ homines ex priuata uita in imperiũ, ex paruo regno in maximũ trahit. at uero Cæſar, neq; enĩ ille ob factorũ magnitudinẽ prætereundus erit, ſapiens ipſe fuit, atq; ideo & ipſe fœlix, nã eloquentia uix Ciceroni cędebat; omnia quæ ad humanã prudentiã ſpectabãt, abunde tenebat: naturalis ſcientiæ peritiſſimus, artis militaris, publicæ rei quantũ alius nemo gnarus. ſed quod maius ſapientię argumentũ? imò à memoria ſola reliqua diſcas, ſeu ab ingenio. nam ſeptẽ epiſtolas ſimul illũ dictaſſe refert Plinius. Damnabat hic igitur Syllã, quòd Imperio ſe abdicaſſet, literas neſciſſe eum dicens, & merito. quorſum enim attinet, tot periculis, tot laboribus, tot ſceleribus, tanto ſanguine publico, Tyrannidẽ occupare, ſponteq; deinde relinquere? igitur & ſapiens fœlix, & fœlix idem ſapiens eſt. nec eſt ſi quid male agas, quòd fata accuſes, ſed imprudentiam. iiſdem tamẽ fatis quibus ad infortunia impellimur, quæ ſcire neceſſarium erat, ſcire prohibemur. Illudq; eſt, quod à Moſe ſcriptum eſt ſapientiſſime: cum comediſſet homo fructum ſcientiæ, eiectus eſt de Paradiſo: ne comedens rurſus de uitæ ligno, ſimilis Deo efficeretur. Na nq; cum Deus ab homine ſapientia, & immortalitate ſola differat: acquiſita ſapientia, ſi immortalitatem eſſet cõſecutus, prorſus Deo ſimilis euadebat. nanq; in reliquis & ſi non quantũ Deus habeat, omnium tamen particeps uidetur: fœlicitatis, poteſtatisq;: his duobus genere toto differt, quorum cum alterum eſſet conſecutus, reli-

tus, reliquum tantum deerat, quamobrem celeriter ab eo prohibitus eſt, neq; enim decet hominem, inter ſordes habitantem, admiſtumq; corporea hac, & elementari ſubſtantia, ex toto diuinæ Maieſtati ſimilem fore. Quòd nanq; deo ſimilis ſit homo, ad animam tantum, non ad corpus referri debet. hæc enim multa, imò ferè uniuerſa, cum deo ſimilia habet. Sed cum hæc ad aliam pertineant tractationem, nunc de ſapientia ſolum ſermo habendus erit. Itaq; hoc unum mihi reputanti, eos qui maximã humanæ fœlicitatis partẽ in opibus collocant, ſapientiæ maximam etiam habendæ diligentiam impenſuros; ſiquidem nihil adeò celeriter, nihil tam magnas homini diuitias, ac potentiam acquirit, ut ſapientia. namq; & Moſes, & Cirus, & Romulus, & Theſeus, non diuitias tantum, ac potentiam, ſed regnum ſibi, poſteriſq;, ac quibus uoluerunt parauere. atq; ex his tres expoſiti, Moſes, Cirus, ac Romulus, ex his etiam duo ſpurij, Romulus, Theſeusq; ac ob id deorum filij appellati, ergo hi omnes tot fortunæ ictibus circumuenti, in priuataq; conditione nati, regnũ ſibi, ac poſteris uendicauerũt. Moſes Syriæ, Cirus Orientis, Romulus Romæ uicinarumq; paucarum urbium, Theſeus Athenarum; quis ergo de his non prædicet illud poeticum: Victrix fortunæ ſapientia? Sed regna nunc prætereamus; quorum ut fortuna maior, ſic etiam rarior. In priuatorum uitã deſcendamus. Mille modi ſunt, quibus ex pauperrimo diues, quis euadere ſapiẽtiæ beneficio poteſt. atq; ut exemplo utar ſatis uulgari, cuius meminit Ariſtoteles. Cum Thaleti uni ex ſeptem ſapientibus obijceretur, quòd quamuis ſapiens, pauper tamen eſſet: uniuerſas Athenienſis agri oliuas, eo anno quo pauciſſimæ ſolerent prouenire, uili precio præſtinauit: cum uero annus ille præter ſpem omnium etiam uberrimos fertilitate oliuarum ſuperaſſet, ſuccedente illarum penuria ſequente anno, nõ minus prę ter ſpem, quàm præcedenti ubertas, magnum ex inexpectato utriuſq; anni euentu peculium congregauit; oſtendens hoc exemplo quàm facile ſapienti foret, ditari ſi uellet. Noſtris tempo

ribus Grammaticos quidam, cum uetuſtate abolitam quinque remium fabricationem, quarum apud Romanos uſus erat frequentiſſimus, inſtauraſſet, à Venetorum republica præmiũ pro illius fortuna amplum eſt conſecutus, atq; etiam perpetuã præfecturam naualis opificij. Alter aureos nummos rotundos excindi cum docuiſſet, ſimul ac imprimi: ſtipendium annuum ob nouitatem meruit. Similis induſtriæ, ſed minus fœlicis ſucceſſus fuit, inuentio torquendi fila: non ſingularia, uerum plurima ſimul: & hic uitæ neceſſaria, quamuis occultata arte ob plebis inuidiam, acquiſiuit. Duo non à republica, ſed artis parum notę auxilio, patrimonium non mediocre ſibi parauerunt, alter cum chryſocollã pro luti pondere extrahere didiciſſet, nam ex triente plures norunt, ſed perit labor, impenſa lucrum ſuperante. Alter cum Camphoram repurgaret. Alius fraude aleæ noua, quãuis ob hoc exilio mulctatus, uiginti talentis aureis locupletatus eſt. Sed quid noua proſunt? Columbi Liguris uideamus exemplum, hic Ariſtotelis dicto motus, ultra Africã in Oceano terrã eſſe, ad quam prohibiti fuiſſent Carthaginiẽſes nauigare publico edicto, ne ob id à re bellica ad luxum diſtraherentur: regi Hiſpaniarum perſuaſit, claſſam armare: quo fœlici ſucceſſu, filios, ac nepotes, in principatu noui orbis reliquit. Idemq; in ſolio ſedit, qui inter ſtragula ſeruorum dormiebat. Idemq; aureis uaſis, ac figulinis, in menſa uſus eſt: ergo ſapientiæ ut nihil ignotum eſt, ſic etiam omnia ſunt in eius poteſtate. atq; adeò è miſeria, ad ſummas opes facilis eſt tranſitus, ut etiam ſine arte hoc efficere ſæpius liceat. Memini me cum puer eſſem uidiſſe hominem Gallum nomine Grangis, in publica uia, ac cœno, ob morbum iacentem: demum à commiſerantibus ſocijs in xenobium deductum, ſanatũq;: paucis poſt annis habuiſſe oppida, agros, pecunias, domum prætoriam, ſuppellectilem tanq; regiam, equos, ſeruosq; complures, & nunc etiam domus in urbe eſt, quę illius retinet nomen. Vſus eſt eo rex ut interprete apud Sueuos, inde legato mortuo, uice legati functus rem regiã cum mi-

ra

ra dexteritate tractaſſet, in illius gratiam uenit: à quo pecunia, dignitatibus, ac gloria decoratus eſt. Atq; ut ad ipſam tandem rem deueniã: uidentur omnia in illius poteſtate eſſe, quod uero illius uice fungitur, ſi quid deliquerimus, Fortunæ & Caſus nomen ſubit. Si igit̃ illius uicarijs tantũ permiſſum eſt, quid putas ipſi ſapientiæ fore tributum? Quinimo ſi recte rem expendere uoluerimus, omnia illi, nihil fortitudini, laboribus, aut robori conceſſum eſſe putandum eſt. Quamobrem Homerus ſuum Vlyſſem non audacem, nam Aiacem illi præponit: non fortem uel celerem, hæc enim Achilli tribuit: non opulentum, nam hoc Priamo: non potentem, quandoquidem Agamemnoni eũ ſubijcit: uerum prudentem uocat, aut multa tolerantem: quod talem eſſe neceſſe ſit, qui ſapiens futurus eſt. nam quòd amicus illi foret oſtendunt libri uigintiquatuor, nomini illius inſcripti: cum tamen in Iliade nullius acta magis celebraſſet. quanquam enim Aiax Telamonius ſolus Hectorem ſuſtineat, arma tamẽ Achillis, qui ſanguine Aiaci coniunctus erat, Troianorum iudicio Vlyſſi tribuit, et quamuis Diomedes pugnãdo etiam Martem ipſum belli deum ſauciauerit, nihilominus nec Troiæ captiuitatem illi tribuit, nec in certamẽ armorũ cum Vlyſſe deſcendere ipſum fingit. Nulli adeo dij fauent ut Vlyſſi: quem per tot errores Minerua tam diu comitatur. quem tot etiam periculis præter ſpem liberat. Ergo non male quanquam cum Agamemnone exercitus principe, Achilles ſæpius cõtendat, iurgiaq; miſceat, ac minas, cum Vlyſſe non audere ab Euripide fingitur. & ſi offenſus Achilles, ac non citra infamiam prouinciam tutandæ Iphigeniæ relinquere poſſit: Inquit tamen,

Αχ. μυρίοι γ᾽ ἄξει δ᾽ ὀδυσσεύς.	*Infiniti. ducet autem Vlyſſes*
Κλυ. ἆρ᾽ ὁ σισύφου γόνος;	*Illa igitur Siſyphi propago?*
Αχ. αὐτὸς οὗτος.	*Illa ipſa ſcilicet.*
Κλυ. ἴδια πράσσων, ἢ στρατοῦ ταχθεὶς ὕπο;	*Suopte ingenio facit, an iuſſus ab exercitu?*
Αχ. αἱρεθεὶς ἑκών.	*Ipſe ſumpſit ſibi uolens.*

Atq;

Atq; ſic eius quam ſimulauerāt coniugem ſibi dandam, miſerrimæ puellæ defenſionem, quamuis ob iniuriam iratus deſerit, ob Vlyſſis ſolius timorem. nam Agamemnon ipſe ductor exercitus, quod Iphigeniæ pater eſſet, illi fauebat. uerterat & fratrem in ſententiam ſuam rex: ſed uide tamē, quod Vlyſſem nec precibus emollire, nec illius auctoritati, quamuis & pater, & rex, & imperator exercitus, et in tam miſerabili caſu, reſiſtere ſperat. Sic enim inquit ad fratrem iam perſuaſum:

Οὐκοῦν δόκει νῦν στάντ' ἐν ἀργείοις μέσοις,
Λέξειν ἃ κάλχας θέσφατ' ἐξηγήσατο
κἄμ' ὡς ὑπέστην θῦμα, κᾆτα ψεύδομαι
Αρτέμιδι θύσειν, ὃς ξυναρπάσας στρατὸν
Σὲ κἄμ' ἀποκτείναντας ἀργείους κόρην,
Σφάξαι κελεύσει κἂν πρὸς ἄργος ἐκφύγω,
Ελθόντες αὐτοῖς τείχεσιν κυκλωπίοις
Ξυναρπάσουσι, καὶ κατασκάψουσι γῆν. i.

Hanc prouide iam nunc inter Arginos puta
Aſtare medios, atq; ibi eloqui palam
Quæcunq; Calchas dixit adfatus deo,
Et ut Artemidi me uictimam receptum
Gnatam daturum, deinde promiſſum deæ
Mendax negarim, ita concitatis copijs,
Vbi meq; teq; iam peremerint, dare
Tum uirginem ſuadebit Artemidos neci
Quod ſi ſcita Argos me recepero fuga
Aderunt, & ipſis me ſimul cum mœnibus
Cyclopijs euerterint, nec non uaſtauerint.

at uero nihil minus ut puto eſt in controuerſia, quàm eum qui ſapiens ſit, uere beatum, potentem'q;, ac fœlicem eſſe: cum omnia in ſapientiæ poteſtate conſtituta ſint: opes, amici, incolumitas, potentia, gloria, fœlicitas deniq; omnis, ut bene dictum ſit à poëta illo:

χρὴ δ' οὔποθ' ὅστις ἀρτίφρων πέφυκ' ἀνήρ.

Non egebit unquam Sapiens: imò melius expreſſit Zenodorus dicens:

ἔστι δ᾽ ἅπαντα τοῖς σοφοῖσιν εὔκολα.

Sunt enim omnia facillima Sapientibus, atq; in promptu. uerũ
uideor rem manifeſtiſſimam comprobare multorum exemplo
uelle: quæ prorſus ſunt neceſſaria derelinquere. nanq; ſapien
tiam omnia poſſe nemo negat. Sed quæ nam hæc eſt? uel ubi?
aut licet ne homini eam habere? Nunc equidem ſapientiam in
telligi nolo, proprio in ſignificato; ſed omnem tantum notitiã,
quæ ad finẽ quæſitũ perducere poteſt: aut ſaltẽ eius ἀδυναμίαν
oſtendere. Palam autem eſt hanc triplicem eſſe, In mente, In uo
ce, In corporis inſtrumentis, præcipue manibus: generoſior eſt
autem quæ in mente, tum in uoce, de quibus poeta dixit:

Quid uoueat dulci nutricula maius alumno,
Quàm ſapere, & fari, quæ ſentiat?

eam uero quæ in manibus eſt exercitandi rationem, tum quòd
à mẽte maxima ex parte proficiſcatur, tũ quòd per ſe ſola inuti-
lis ſit: quamuis non contemnendam, reliquis tamen duobus ge
neribus inferiorem longe exiſtimo. Atq; ut de omnibus ſermo
ſeorſum, ac diſtincte habeatur, tota ſapientia per genera par-
tienda erit. Nam ſapientia aut ſponte proficiſcitur à natura, nul
lo docente, ad bonumq; finem tendit: & hæc diuina eſt. Vnde
in Euangelio ſcriptũ eſt: Quomodo hic docet, literas cum non
didicerit? atq; alibi: Nolite cogitare quid loquamini, dabitur e-
nim uobis ea hora. atq; hæc omnino ſapientia diuina eſt. Verũ
quæ ad rectum finem tendit, nõ circa hominum deliberationẽ,
arteq; ac ſtudio diſcitur, uocetur naturalis ſapientia. quæ autẽ
ad permutandam opinionem hominum dirigitur, nihil habens
proprium circa quod uerſetur, ad humanam ſapientiam referri
debet. Quod uerò uanum eſt, & inane genus, ad decipiẽdumq;
inſtitutum, ſeu ad fines, negociaq; execrabilia, Dęmoniacæ no
men ſumpſit. eiuſmodi uerò diuiſionem comprobat Apoſto-
lus Iacobus dicens: οὐκ ἔστιν αὕτη ἡ σοφία ἄνωθεν κατερχομένη,
ἀλλ᾽ ἐπίγειος, ψυχική, δαιμονιώδης. i.

Non eſt iſta ſapientia è ſupernis deſcendens, Sed terrena, animalis, dæmoniaca.

eſt autem ἐπίγειος naturalis, quòd terra ſit omnium rerum ma-
ter. ψυχικὴ humana nam bruta ratione ut carent, ſic & humanã
ſapientia. Verum hæc ſic generaliter, deinceps tamen preſſius
erunt ac diligentius proſequenda. nam quorum ſcientia habe
ri poteſt, eorum & ratio quædam eſt: quæ autem ſciuntur aut
bona ſunt, ac omni ex parte laudabilia, uel uituperabilia, uel mi
xta, uel ambigua, uel incerta: nam prorſus bona ſunt ueluti ſa-
natio, flagicioſi emẽdatio, bonæ legis inſtitutio, peſtilẽtię cura,
annonę procuratio. Mala uituperabiliaq; ueneni ꝓpinatio, dæ
monũ ſacrificiũ, legũ bonarũ contemptus ac tranſgreſſio, iniu
ſticia deniq; omnis. Mixta uerò, ut ditari, uxorẽ ducere, pugna
re, atq; ea quæ in ſe laudem, & uituperationẽ continent. Ambi
gua et incerta, ut ambitio, ſtudiũ, amor, filij: atq; in uniuerſum
bonorum & laudabilium ſcientia quæ ſine arte eſt, ad diuinam
plerumq; referri debet ſapientiam. quæ cum arte, ad naturalẽ
ſemper. Malorum autem et uituperabilium, ſeu ſponte ſeu arte
habeatur, ad dæmoniacam pertinet. Ambigua et incerta, huma
næ ſunt ſapientię præmia. mixta uerò, ad multa genera referun
tur: tum etiam ad ignorantiæ ſpecies. nam totidem modis igno
rare dicimur, quot etiam ſcire. Denuo igitur etiã rem hanc ag-
grediamur, cuius cognitione maxima partitionis ſapientię, per
genera cognitio habebitur, atq; diligenter differentiam huma-
næ, & naturalis, ſimiliter diuinæ, & dæmoniacæ explicemus.
Vna igitur ratio eſt diuinæ, ac naturalis ſapientiæ, circa bonũ:
humanæ & dęmoniacæ circa malum: nam & finibus differunt.
Diuina enim, et naturalis ſapiẽtia, eſſe docet: humana, et dæmo
niaca, ut uideatur. Item diuina inſtitutione, uel ſtudio non indi-
get: reliquæ omnes habẽtur diſciplina. Verum et ſapientiæ plu
res aliæ ſunt diuiſiones. alia enim tantum ſcire docet, alia etiam
agere: & hęc apud homines in maiore precio habetur. Eſt etiã
ſapientia aliqua præteritorũ, alia præſentium, futurorum alia.
rurſus alia eorum quæ ſequi oportet, alia eorũ quæ ſunt fugien
da. Sed adhuc dubitare apud multos conuenit, ubi nam dæmo
nes

nes ſint? et ſi nõ ſint, quæ nam erit dæmoniaca ſapientia? et ſi ſint, nondum hoc manifeſtum cum ſit, inter ſapientiæ membra adduci non debere tamen. At philoſophis nullo modo conceſſum uidetur, dæmones eſſe: et ſi ſint, nõn poſſe eſſe ſapientiæ auctores. Quippe Plutarchus grauis uir hanc deridet ſententiam in libro de oraculis dicens: εὔηθες γάρ ἐστι, καὶ παιδικὸν κομιδῇ, τὸ οἴεσθαι τὸν θεὸν αὐτὸν, ὥσπερ τοὺς ἐγγαστριμύθους εὐρυκλέας πάλαι, νυνὶ δὲ πύθωνας προσαγορευομένους, ἐνδυόμενον εἰς τὰ σώματα τῶν προφητῶν ὑποφθέγγεσθαι τοῖς ἐκείνων στόμασι καὶ φωναῖς χρώμενον ὀργάνοις καταμιγνὺς ἀνθρωπίναις χρείαις, οὐ φείδεται τῆς σεμνότητος, οὐδὲ τηρεῖ. τὸ ἀξίωμα, καὶ τὸ μέγεθος αὐτὸ τῆς ἀρετῆς. Quaſi dicat: Abſurdũ ac puerile eſt, credere Deũ, ſicut uentriloqui ſpiritus, quos olim Euricleos, nunc Pythones uocant, in prophetarum corpora ingredientem, ipſorũ ore reſpondere. Nam ſi ſe hominibus miſceret, nec maieſtatem ſuam ſeruaret, nec parceret grauitati: uix enim quod Plutarchus affirmat, quiſquam ſanæ mentis deneget. Sed & Ariſtoteles idem in libro de Diuinatione per ſomnũ ſentire uidetur, negãs ſomnia diuinatoria à Deo immitti nobis: his uerbis: Τό τε γὰρ θεὸν εἶναι τὸν πέμποντα, πρὸς τῇ ἄλλῃ ἀλογίᾳ, καὶ τὸ μὴ τοῖς βελτίστοις καὶ φρονιμωτάτοις. quaſi dicat: Si ſomnia à Deo immitterentur, præter reliqua abſurda, ſapiẽtiſſimis, optimisq́; uiris immitterentur ſolum. alibi aũt affirmat, ſapientũ tantum ac prudentum celerem eſſe diuinationem: dicens in moralibus: φρονίμων δὲ καὶ σοφῶν ταχεῖαν εἶναι τὴν μαντικὴν καὶ μόνων. i.

Prudentum autem & ſapientum celerem eſſe diuinationem, & iſtorum tantum.

Ergo non uidetur ueriſimile, diuinam ullam fore ſapientiam: ſed hæc aliâs uidebimus, nunc hoc nobis ſufficiat, aliquã à Deo in homines proficiſci ſapientiam irrepræhenſibilem, ſeu ex Deo tantum aut ex numine quodam ueniat. oſtenſum enim eſt à nobis naturam humanam intellectu diuinæ fore participem, eam quoq; quam lex præbet ſapientiam, ac inſtitutionem, diuinam appellare nihil prohibebit. Igitur de omnibus cum ſit pertractandum, plura neceſſariũ nobis eſt tradere, quæ ad rem ipſam

pertinent, uelut, an omnis ſapiẽtia utilis ſit? et an ſtulti, an ſapien tis ſit uita iucundior? cur'q; multi ſapientes fuerint infœlices? quonam pacto ſapientia acquiratur? an eadem totius ſapientię ſeu perfectæ ſit ac partis eius ratio? quod nam utilius ſapientiæ genus? quiue in unoquoq; illorum genere magis excelluerint? an iidem ſapientes & ſapientiæ doctores? an omnes ad ſapientiam parati ſint? an plus fortunę in rebus humanis ſibi uindicet, an quæ nunc habetur ſapientia? an eadem omnibus ſapientia conueniat? an ad apicem ſapientiæ quiſquàm mortalium peruenire poſſit? an natura uel ſtudium uel diſciplina uel exercitatio plus ad ſapientiam proficiat? quęnam animi uitia ſapientię maxime contraria ſint? atq; eadem ratione quæ uirtutes magis ad eam conducant? an qui ſapiens ſit, etiam talis neceſſario uidebitur? Fingẽdus eſt etiam à nobis ſapiens omnibus numeris abſolutus, uelut à Cicerone orator, Aulicus à Caſtilioneo, uir temperatus à Galeno. hic quamuis nullibi eſſet, ad eius tamen inſtitutionem fingamus omnia. ſed talis in uno genere inueniri poteſt iuxta Virgilianum illud;

Vir bonus, & ſapiens, qualem uix reperit unum
Millibus è multis hominum, conſultus Apollo.

in omnibus forſan eſſe non poteſt. Dubitandũ etiã erit, quod ab initio quaſi pro confeſſo ſumptũ eſt, an ſcilicet brutis ſapientia aliqua inſit? an omnibus ætatibus eadẽ ſapiẽtia ſatisfaciat? an homines magis ratione uel exemplo, an auctoritate moueãtur? Quibus modis occurramus præteritis erroribus? nanq; errare ab initio, quaſi neceſſarium eſt, id argumento eſſe poteſt, quòd quilibet cum præterita tempora recogitat ſenex, fœlicem ſe ſi non erraſſet prædicat. igitur in ſapientia noſtra fœlicitas eſt. Sed non oportune iunguntur in homine ſapientia, & occaſio: ut illud Gallicum adagium ueriſſimũ ſit: Cum eſſem iuuenis in ſipiens eram: at nunc cum ſapio iuuenis non ſum. Illud etiam diligẽter explorandũ, quo nam pacto aduerſus calamitates temporum auxilium ac medelam inueniamus. Quærendum etiam

eſt il

eſt illud diligentiſſime, ubi res ipſa ſine auxilio uideatur, an illud magis probandum ſit poëtæ:

Καλῶς θανόντες, ἢ κακῶς σεσωσμένοι. uel illud potius:
Κακῶς ζῆν κρεῖσσον, ἢ θανεῖν καλῶς. i.
Bene mortui quàm male ſeruati.
Male uiuere potius quàm mori bene.

Multum enim Sapienti neceſſaria eſt ſcientia horum. quidue unoquoq; loco quandoq; conueniat. Quamobrem librũ hunc diuidere oportunum erit: nam in primo hoc de ſapientia in genere dicendum erit: ac ſeorſum de diuina. In ſecũdo de naturali, in tertio de humana, in quarto de dæmoniaca, in quinto de auxilijs aduerſus errata. Eadẽ uerò erunt aduerſus errata, eadẽ uerò erunt aduerſus calamitates, ſiquidem calamitates omnes hominibus ut oſtendam, ex errore proueniunt. Atq; ex hoc ſumemus initium. Eſſe omnium ſapientiam aliquam, uel hoc ſolo cõſtare nobis poteſt, quòd conſilio aliorum adiuuamur, magiſq; unius, quàm alterius. Quòd ſi nulla prorſus eſſet ſapientia, non magis plures, quàm unus, nec unus altero ſaperet. ſed uelut in his quorum nondum ulla ſapientia eſt, fortunæ arbitrio gubernantur, nemo rationem aliquam afferre poteſt: ſic eſſet in cunctis. At uerò ea etiam quorum latet ratio, ſub aliqua ratione colligi ac gubernari conſtat: non ſolum quòd ſint pauciſſima, uerum quòd id quod ex his colligitur ratione etiam cõſtat. Horũ autem omniũ quæ de futuris habetur præſtantiſſima eſt: cum præſentia, & præterita in illam ordinata ſint: nec præterita amplius eſſe poſſint, præſentia ilico effluant. manifeſtum eſt igitur, quòd futurorum quàm præſentium: præſentium quàm præteritorum cognitio excellentior eſt. Sed cuinam fini conducet hæc ſapientia? nanq; humanæ conditionis finem inuenire prius decet. eſt igitur finis humanæ totius fœlicitatis, diu, ac bene eſſe. Porrò an melius ſit diu, non bene: an bene quidem, ſed non diu eſſe: hoc à multis dubitatum eſt. Diu autem ſumus, uel uita, uel parte noſtri, uel memoria hominũ. Parte noſtri ſumus

diuturni, uel generis propagatione, uel animi immortalitate.
de hac autem cum ſeorſum ſcripſerimus, reliquum erit, ut de re
liquis generibus ſolum dicamus. Bona autem conſtant animo,
corpore, atq; exterioribus. Sic enim omnes penè, qui rectè de re
bus humanis ſenſerunt philoſophi, diffiniuere: ergo animi bona
ſunt uirtutes, & ſapientia: corporis incolumitas, ętas, robur, pul
chritudo externa, diuitiæ, amicitia, auctoritas, gloria, poten-
tia, honores, filij, quamuis & ad diuturnitatem pertineant, affi-
nes inclyti, deliciæ, ſucceſſus: his omnibus ferme uniuerſa huma
na fœlicitas terminatur ac diffinitur, quę tamen omnia regnum
aut imperium unum adeò abunde complectitur, ut mirum non
ſit, quamobrem mortales omnes adeò anxie regnare cupiant.
contrarijs uerò infœlicitas. nō igit malum eſt ſcire, quid cuiq;
horum opponatur. ergo breuis uita diuturnæ: orbitas propa-
gationi generis, ingloria uita, ei quæ diu in hominum memo-
ria manet. Sic et animi uirtutibus, uitia: ſapientiæ ſtulticia, uel
ignorantia aduerſatur. corporis bonis, mala ualetudo, uel ægri
tudo: ætati proſperæ, ſeniũ: robori, debilitas: pulchritudini, de-
formitas, & mutilatio: quamuis etiam aduerſetur incolumitati.
at ex exterioribus malis, opibus paupertas: amicitiæ, odium:
auctoritati contemptus: gloriæ, humilitas: potentiæ, impoten
tia: honoribus, uituperium: filijs ut dictum eſt, orbitas, nec ſpes
habendi: Affinium dignitati, illis prorſus carere, uel uti non poſ-
ſe: delicijs, triſticia: ſucceſſibus, infortunia. Sunt & aliqua com
munia corpori, atq; animæ: uelut artium delectabilium ſcien-
tia, ut fingendi, pingendi, canendi, ſcribendi: alia corpori, & ex-
ternis communia: ut libertas. Horum autem omnium quæ bo-
na ſunt, poſſeſſio etiam iucunda: præſertim ſi ſucceſsibus adiu-
uetur. nam humana natura adeò nouitate gaudet, ut quę habea-
mus contemnamus, quæ non habemus deſideremus: atq; in il-
lorum acquiſitione uehemẽter delectemur. πλησμονὴ γὰρ ἁπάν-
των. i. *Satietas eſt omnium.*
ut inquit Iſocrates, adeò uero nouitas grata eſt, ut quanquam fe
ramur

tamur ad mortem, futuros tamen dies occupare deſideremus. tanta eſt nouitatis uoluptas, & populi nouos quęrũt dominos, quamuis ſæpius experti calamitates: tum pugnas, ac bella grātis concupiſcimus: quæ tamen pericula, & iacturam ſolum afferre poſſint. Igitur fœlix conditio nouis ſucceſſibus tamē indiget. Sed ſi non omnia hæc ſimul haberi poſſint, à quonam genere incipiendum erit? à neceſſariorum ſcientia primo. Tum illa etiam quaſi erunt neceſſaria, ſine quibus reliqua habere nō poſſumus: atq; illis ſolum præmittenda: In cæteris utilitas maior, & copioſior, præferenda eſt, tum ea quorum ætate ingraueſcente non tam facilis eſt acquiſitio: uelut loquendi rudimenta Græcæ, Latinęq;, ac Mathematicæ, philoſophię ſtudijs, medicinæq; ac legum præponendæ erunt. Neceſſaria dicuntur quæ ad tuendam uitam exiguntur. Ratio igitur ſanitatis cuſtodiendę & parandi uictus quotidiani omnibus pręponi debent. Quamobrē plures, inter quos Plutarchus hanc uidentes neceſſitatem, conati ſunt rationem uiuendi ſcribere: ſed non ſatis apte. medici aptius, è quibus Hippocrates: ſed rem ipſam Galenus abſoluit. ea nunc uſu conſtat, à matribusq; docetur, quę quamuis exacta nō ſit, melior tamē eſt quàm nulla. Quòd ſi pro tot nugis, proq; tot concionibus inutilibus, hæc publice doceretur, magnam hominibus utilitatem afferret. Succedit parandorum neceſſariorum ratio, uel cuſtodiendorum gubernandorumq;, in his qui honeſtum à parentibus patrimonium ſunt conſecuti: igitur illi artem, hi œconomiam quandam diſcere in primis debent: ergo hæc erunt primitus non ignorāda. At uerò ut de diuinâ ſapientia ſermonem ipſum aggrediamur: hæc tota circa optimū uitæ genus uerſatur. Hoc autem fore diximus, bene ac diu uiuere. at quę nam diſciplina uel ſapientia, hæc ambo locupletius docet? cum in diuturnitate terminum nullum ſtatuat, nec in fœlicitate modum. utq; nihil prorſus ad rem deeſſet, etiā corpus particeps in nouiſſimo die efficit. ergo hæc ſola ſapientia circa finis perfectionē nulla ex parte errat. quamobrem ſi ſic demōſtrari

poſſet

poſſet,ut perſuaderi: non niſi ſtultiſſimus alijs negocijs uacaret, cum quilibet ardentiſſime omnibus relictis, omniq; compreſſa uoluptate, omni cōmodo prętermiſſo, ut olim ſub Conſtantino & Iuliano, eremum ingredi ac habitare deberet. at quantulacunq; huius ſpes, multos tamen ad ſe trahit, omnesq; mortales fermè continet. Ergo minus mirū ſi ſub tanto auctore, Deo quidem ipſo magis, hac in cauſa, quàm homine, tot oraculis, tot miris prodigijs, fide præmiorum confirmata, plurimi omnibus relictis bonis, ad Chriſtum ſe contulerint: preſſerintq; cupiditates, commoda neglexerint, minas paruifecerint, cruciatusq; cōtempſerint: Quandoquidem ſola ſapientiæ opinio, multis proſit. quot enim Conſultores, ſine cōſilio? Medici, ſine medicina? Duces exercituum, ſine militari diſciplina? Artifices, ſine arte? Scriptores, ſine ſcientia? Magiſtri ſine doctrina? qui tamen his cauſis non minus rem ſuam bene gerunt, ſola ſapientiæ falſa opinione: quàm ſi uere forent ſapiētes. O fœlix ergo, & bene auſpicatum ſapientiæ nomen: quo ſolum fœlicitatis partem magnā cōferre poteſt. nanq; quòd hi tales ſint, à ſucceſſu rerum dignoſcuntur. Duces exercitus, parua pugna, cōſultores reges, ægros medici, perdunt. tum ſcriptores inania proferunt, artifices non artificioſa, magiſtri rudes diſcipulos efficiunt. ſed maxima Primorum labes, quorum error pernitioſus, & plerunq; emendatione caret. Ex his etiam publica cum ſit conſultorum & ducum iactura, ideoq; deterior. nam non aliter hi ſub boni ſpecie, Principes euertunt: quàm in Latrunculorū ludo fieri ſolet: parū longe enim proſpicientes, præſens lucrum, iactura totius exercitus cōpenſant; non igitur hi ſapientes, ſed ſola ſapientiæ opinione fulti, rem ſuam augēt: cuſtodiendam uerò deſtruunt: eadem igitur & in diuinę ſapientiæ opinione ratio manet: nanq; cum una ſola ſit religio dei, omnes tamen beneficio ſuæ religionis gentes gaudent. quippe Romani dum deos ſuos uenerantur, pontifices & ſacerdotes, & augures ſtatuerunt; quibus in rebus parêrent, conſultoribusq; in rebus arduis uterētur, dumq; illis abſq; con

temptu

temptu, ad bella, ad reconciliationem'q, ad creationem'ue Magiſtratuũ ſapienter uſi ſunt. proſpera Romanis omnia fuere. At cum Ciceronis tempore ne Catonem eligeret Pompeius prętorem de religione mentitur. Cęſar in Gallia Germanos pręter ſacramentum cædit: Craſſus aduerſis auſpicijs, diris'q tribuni expetitus, contra religionem in Parthos parat expeditionem: ipſe Cicero augur, auguria irridet ſuis commẽtarijs de diuinatione, tum Deos ipſos: aduerſa omnia reipublicæ euenerunt. Vt etiam non ſolum uera, ſed falſa religio in precio habenda ſit. Etenim & Ariouiſtus, ut Dion et Cæſar referunt, cum ante nouam Lunam, qua prohibebatur à mulieribus quę Baccho ſacra facientes diuinabant pugnaſſet: ingenti prælio uictus, nihil penè præter ſeipſum fuga ſeruauit. Nam filias duas & uxores, uel nece uel captiuitate amiſit. Idẽ quoq accidit Appio Pulchro, dum in Sicilia ſpreta religione, cum Carthaginienſibus nauali prælio decertaſſet. Ergo eſſe aliquam ſapientiã cuius cultu non ſolum Dei placantur, fœlices reſpublicę reges'q ſucceſſus haberent: ſed etiam illius auctorem, quicunq ſit, quaſi Deum haberi: oſtendit oraculum planè illud de Licurgo habitum.

Ηκεις ὦ Λυκόεργε ἐμὸν ποτὶ πιὸν νεόν.
Ζηνὶ φίλος καὶ πᾶσιν ὀλύμπια δώματ' ἔχουσι.
Δίζω ἤ σε θεὸν μαντεύσομαι, ἢ ἄνθρωπον.
Ἀλλ' ἔτι καὶ μᾶλλον, θεὸν ἔλπομαι ὦ Λυκόεργε.

Venis ô Lycurge ad meum religioſum templum, Ioui charus et omnibus qui cælum habitant. Incertũ eſt, utrum te Deum predicã an hominem: Sed tamen etiam magis Deum ſpero ô Lycurge.

Verum his relictis, ne clauum clauo trudã, denuo ad ſapientiæ laudes ac narrationem me conferam. Tum in uniuerſum membra eius, ac partes amplectendo, tum etiam diuinæ qualitates proſequendo. Etenim omnis ſapientia utilis eſt ac neceſſaria: omnium tamen præcipua quæ diuini generis eſt, atq in regno maximè. Vt'q ab initio quaſi rerum ſumam exordium: Moſes diuina ſapientia fretus, populum contumacem, ac ſediciosum,

per deſerta loca duxit,& annis pluſquàm quadraginta in obſequio retinuit. Simili genere ſapientiæ, eius ſucceſſor Ioſue, ad bella & prælia imbellem multitudinem armauit, atq; induxit: partemq; eam Syriæ, quæ etiam nunc gentis nomine Iudæa uocatur, occupauit. Sed & Dauid paſtoris filius cum plurimũ diuina ſapientia floreret, populum à ſeruitute liberauit: ipſe in regnum aſſumptus, diu ac magna cũ tranquillitate retinuit. Poſt quem eodem ſapientiæ genere filius per ſomnium illuſtratus, regnum cum ſumma pace diutiſſimeq; gubernauit: tanta cum auctoritate, ut non ſolum ab omnibus finitimis regionibus coleretur: uerũ reges ad ipſum locupletiſſima dona mitterẽt. Vnde templũ illud toto orbe celeberrimum exædificatũ: Armamentarium inſtructum: uniuerſa regio ditata: theſaurique reconditi: qui etiam ad Veſpaſiani tempora peruenerunt. Nec ad hanc uſq; diẽ omnes erutos eſſe putant: Nam adeò magna pars exigua illorum fuit, ut etiam omnem fidem ſuperare magnitudo totius uideatur. Pluſq; unius hominis ſapientia, quàm uniuerſæ populi Romani uires, ac uictoriæ, ſeu ad auctoritatem, ſeu ad pacem retinendam, ſeu ad opes profuiſſe credatur. Quid Conſtantinus? tot prælijs uictor, abſq; ſcelere? tãto imperio clarus? tam diuturna poſſeſſione pacificus? cuius tot adhuc pietatis monumenta ſuperſunt: qui homines à metu, mundum à ſeditione, religionem à contemptu, eccleſiã à periculo liberauit. Quid Theodoſius imperator? qui cum Ioannem uirũ ſanctum in Lycoq; habitantem de rebus ſemper arduis conſuleret, imperium in pace filijs reliquit. In bello præter omnem ſpem uictor: Vnde etiã illud Claudiani, quanquàm non Chriſtiani poetæ, cum exiguis copijs Eugenium & Arbogaſtem ſuperaſſet, occidiſſetq; alterum, alterum cepiſſet, celebratur:

O nimium dilecte Deo: tibi militat æther,
Et coniurati ueniunt ad claſſica uenti.

Ergo ſapientiæ diuinæ munus in regno, amplum ac diuturnum eſt: reliquorum fœlicitas, aut non diuturna, aut multis admixta flagi

flagicijs: ut non ſinat eos qua poſſent, uti animi tranquillitate: in qua uniuerſa humana iucunditas poſita eſt. Verum cum in Moſis iam memoriã inciderimus, haud abs re fue..r hoc quærere: cur tot expoſiti infantes, ſine regno regnauerint: & ſine fortunæ auxilio nomen inclytum ſibi parauerint? Moſes ſiquidem inter Iudęos: Oedipus in Bœotia: Cyrus inter Perſas: Romulus inter Romanos: & parũ ante noſtram ætatem Caſtrucius inter Etruſcos, regnum ex mendicitate etiam formidoloſum uicinis ſibi parauerũt. Quid aliud hoc eſt, quàm quòd uel mediocri uirtuti, adeò tam infœlicis originis opinio: atq; præter ſpem omnem ſeruatæ Deorum uitæ cura iuncta, & ſapientiæ in illis diuinæ, & cuſtodiæ fidem hominibus præbet: qua longè ſibi maiorem auctoritatem parare, quàm ex diuturnis uictorijs potuerunt? cum arbitrio fortunæ uictoria incertum habeat defenſorem: patrocinium uerò Deorum ſempiternum eſſe uideatur. Atq; id merito, unde etiam Herculi non ſolum Deum patrem affinxerunt: ſed & in infantia enectos angues ab illo & filio ſeruæ miraculum origini additum, tantũ potuit, ut Seruius Tullius Romanũ populũ, ad mortẽ uſq; tute rexerit, urbem'q; auxerit, ſubegerit'q; Sabinos. Verum ad regna hę. ad priuatos uerò homines etiam longè utilior eſt diuina ſapientia. Quippe cum hominis ſumma fœlicitas ſit, diu, ac bene uiuere: horum utrunq; ſapientia diuina aſſumit: etiam locupletius quàm dici poſſit. Adeò enim diu, ut ſemper: adeò bene ut non melius excogitari poſſit. Oſtenſum eſt autem hoc in his quæ de anima ſcripta ſunt: tum etiam in libris de archanis æternitatis, & in ſecundo de Conſolatione libro: & nunc quantum ad rem propoſitam ſatisfaciet, denuo oſtendetur. Si enim opifex aliquis uniuerſi, ſi cauſa, ſi moderator qui omnia certa ratione effingat, hoc unum ſolum præter rationem efficere non potuit, ut ſcilicet uniuerſa elementa, nullius gratia ſint, nec homo ullum præter hunc actionum ſuarum finem habeat: quorſum enim naſcimur tendentes? an ſolum ut edamus, bibamus, laboremus? atq; inter tot ca-

lamitates uerſemur? quorſum nobis data intelligentia? quorſum Dei cognitio? an ſcilicet inter bonum et malum, inter piũ & impium, iuſtum & iniuſtum, nihil intersit? & ſi Deus nullus noſtram curam ſuſcepit, quorſum tota hæc uita noſtra? & tam diuturnus annorum mundi curſus? Sin autem noſtra agnoſcit Deus aliquis, prouidentiamq́ꝫ horum inferiorum habet: cur adeò iniuſtus factus eſt? ut paria bonis & malis, religioſis & ſacrilegis bona ac mala diſtribuat. quin etiam ſceleſti meliore conditione uiuerent; itaq́ꝫ niſi mundum iuxta Satyrici ſententiam illam gubernari credas. Sunt qui in fortunæ caſibus omnia ponunt,

Et nullo credant mundum rectore moueri,
Natura uoluente uices, & lucis, & anni.

Proculdubio alium quempiam finem ab hac uita ſtatuas neceſſe eſt. Vnde etiam Ariſtoteles, hanc difficultatem uidens, cum prorſus abſonum foret ea negare quæ præ oculis ſunt: ſcilicet, ordinem, motum, cuſtodiamq́ꝫ uniuerſi, dixit: εἴτε δὴ νοῦς τοῦτο, εἴτε ἄλλο τι ὃ δὴ κατὰ φύσιν δοκεῖ ἄρχειν καὶ ἡγεῖσθαι, καὶ ἔννοιαν ἔχειν περὶ καλῶν καὶ θείων, εἴτε θεῖον ὂν καὶ αὐτὸ, εἴτε τῶν ἐν ἡμῖν τὸ θειότατον ἡ τούτου ἐνέργεια κατὰ τὴν οἰκείαν ἀρετὴν, εἴη δ' ἂν ἡ τελεία εὐδαιμονία. Seu enim mens (inquit) ſeu aliud, quod natura in nobis dominari ac imperare uidetur, & cognitionem habere honeſti, atq́ꝫ diuini: ſeu quia ipſa diuina ſit, ſeu quòd in nobis exiſtentium diuiniſſima, huius operatio per uirtutem propriam beatitudo perfecta ſanè fuerit. Explicat autem quænam ſit hæc operatio dicens: ὅτι δ' ἐστὶ θεωρητικὴ, εἴρηται (.i. *Quod nũc ſit Theoretice dictũ eſt.*) Ergo aliquid eſt in humanis diuiniſſimum, à mente, atq́ꝫ id ab omni corporeo impedimento ſeiunctum, ad quod diuina ſapiẽtia tendit. An uerò illud poſt mortem ſtatuendum ſit, dicere non audet. Verum tanta eſt huius fœlicitatis magnitudo, ut etiam in uita nos beatos illius ſpe efficiat. Nanq́ꝫ ſi hæc præſens beatitudo, uoluptas eſt, ab omnibus uel pluribus approbata, ſpes igitur firma tam beatę uitæ, cum à conſenſu hominum comprobetur animæ

perpe-

perpetuitas, maximam in hac uita fœlicitatem præſtare poteſt. Igitur mirum minus Antonium, Hieronymum, Hilarium, Auguſtinum, Apoſtolos omnes, tot Heremitas, tot Martyres, tot uirgines, tot Epiſcopos, tot legis Chriſtianæ doctores, tot denięꝫ conſtantes in fide uiros, non ſolum beatos hac ſpe uixiſſe, ſed ſponte à uoluptatibus, ab opibus, à commodis, à potentia abſtinuiſſe. Etenim ſi etiam omnino nulla eſſet poſt mortem uita, tã iucundæ rei, ac diuturnæ, cõfirmata ſpes, omni alia humana fœlicitate potior eſſet. Quandoquidem nihil aliud habeas in humanis, hac relicta, in quo pedem ad animi certam tranquillitatem figere poſſis. Potentiã, metus ſequitur, diuitias ſolicitudo, filios contumacia: amicitias uitæ inæqualitas: ſolitudinem triſtitia: ſocietatem contemptus, & labor: uirtutes difficultas, uitia infamia. Omnia incerta, anxia, breuia, turbulenta, ſuſpitionibus plena, ſolaꝗꝫ mors non dubia ceruicibus imminet. Quare non mirum tot Principes prouincijs relictis ad Diuinum cultum, ad priuatam uitam, ad difficilem ac duram ſolitudinem ſe tranſtuliſſe. Inter quos Ramirus Aragonius, Veremundusꝗꝫ Hiſpaniarũ Reges; tum Ludouicus Neapoliſſus, Guglielmus Pictonenſis princeps, Carolomannus Caroli Marcelli filius, tũ Lotharius Lodouici, ambo Gallorum reges: tum Batildes regina etiam Galliæ, Amurathesꝗꝫ Turcarum princeps regnis relictis ad ſolitariam pauperemꝗꝫ uitam in cœnobijs ducendam ſe tranſtulere. Omitto eos qui uel nondũ guſtato imperio, uel caſu aliquo, uel timore, uel fraude religionem amplexati ſint cum uitæ priuatæ inſtituto, uelut Celeſtinum Pontificem, Maroneum regis Galliæ filium, & Chilpericũ regno eodem pulſum: quandoquidem eorum qui nullo errore ducti, nullaꝗꝫ cauſa urgente, ſed ſola uirtute id peregerint, numerus nõ ſatis nobis conſtet. Sed iam ad Ariſtotelis ſententiam redeundum puto. Dixeramus iam ſapientiam fœlicitatis parentem eſſe: eamꝗꝫ potiſſimum diuinam. Quòd quàm ipſius philoſophi teſtimonio pateat, his uerbis duodecimo primę philoſophiæ ſcriptis ſatis uideri po-

BIBLIOTECA ... ROMA

ri poteſt. διαγωγὴ δ' ἐστιν, οἵα τε ἡ ἀρίστη, μικρὸν χρόνον ἡμῖν. Inde paulò poſt, ἡ δὲ νόησις ἡ καθ' αὑτὴν, τοῦ καθ' αὑτὸ ἀρίστου, καὶ ἡ μάλιστα, τοῦ μάλιστα. tandēq́ cōcludit: ὥστε ἐκεῖνο μᾶλλον τούτου ὃ δοκεῖ ὁ νοῦς θεῖον ἔχειν, καὶ ἡ θεωρία, τὸ ἥδιστον καὶ ἄριστον. εἰ οὖν οὕτως εὖ ἔχει, ὡς ἡμεῖς ποτε, ὁ θεὸς ἀεὶ θαυμαστόν. εἰ δὲ μᾶλλον, ἔτι θαυμασιώτερον. hæc autem ſunt quaſi dicat. Vita aūt Deorum optima eſt, qualis nobis etiā breuiſſimo tēpore cōtingit. Nanq́ ipſa intellectio talis eſt, qualis res quæ intelligitur, optimorū optima. Optima aūt & maximè propria eius, quòd maximè etiā eſt. Vt igiť hoc magis illo intellectus eſt, atq́ diuina res, ſic & contemplatio melior, atq́ delectabilior exiſtit in nobis. Si igitur eadem Dijs ſempiterna qualis breuiſſimo tempore nobis? erit cognitio Deorum ac uita admirabilis: ſin etiam melior admirabilior. Manifeſte igitur ſummā hominis fœlicitatem ac diuinæ uitæ ſimillimam in Dei contemplatione, & ſapientia illa ſuprema ponit. Quæ ſi umbra talis exiſtens apud Ariſtotelem, hoc tamen efficere poteſt: quid hæc noſtra tanto præmio, tamq́ diuturno, tam firma ſpe fulta efficere poterit? Ergo nulli dubium eſſe debet, ſapientiam diuinam ſummā hominis fœlicitatem comprehendere. Sed quinam ſunt qui illam aſſecuti fuere? Prophetæ ut exiſtimo omnes: uerum inter hos præcipui Helias, atq́ Heliſeus, et ex his ultimus Eſaias. poſt hos Dauid, & Salomon, Inde Hieremias, Daniel, Ezechiel, Ioannes etiā Baptiſta: duodecimq́ reliqui minores prophetæ. ſed ne ego uas ſapientiæ inter extremos ponam? Hic igitur ut inter nouiſſimos primus, ita inter reliquos à nobis ne altius ſapere nunc uelimus adnumerabitur. Minor eſt Helia, maior autem quàm Amos: ſic & Moſes ſi Helia minor fuit, & Abraamus alijs certe non erit poſtponendus. Omnes igitur prophetæ, Apoſtoli, doctores, prædicatores, Martyres, pijq́ ac conſtantes in fide homines, diuina ſapientia floruere. Sed quid hæc ſapientia? aut qualis eſt? Initium eius certe ut ſcriptum eſt, timor Domini: at uerò medium ac finis in eodem poſita ſunt: iuxta prophetam dicentem; Beatus uir qui timet Dominum, &

qui uult mandata eius. Quis nam beatus eſſe poteſt abſq; ſecuritate? Quis ſecurus abſq; fide? ubi fides abſq; ſpe, quæ de Deo & futuro ſeculo concipitur? ergo ſpes futuri ſeculi mandata Dei ſeruari, & timorem illius poſtulat. Omnis enim ut dictum eſt humana fœlicitas impura, & breuis, & inſtabilis eſt; igitur uera à Deo expetenda erit. Qui igitur beatus eſt, in timore Domini eſt conſtitutus. Eſt igitur uera ſapientiæ diuinæ diffinitio, legis cuſtodia, timorq; excelſi. Et quamuis nemo ſemper lumine diuino, nemo affatim, nemo diu illuſtretur: omnes tamen ut exiſtimo aliquando illius beneficiũ ſentiunt. Vt enim omnibus hominibus, uel ſaltem in uita ſemel datũ eſt flere, ac ridere, ſed tamen neq; diu, neq; æqualiter: ſic etiam uiuere; omnes enim in hanc uitam ueniunt mortales, ſed non æqualiter manent: ſic intelligere, & diuino lumine frui, omnibus quidem conceſſum eſt, ſed non tamen æqualiter omnibus: imò uelut abortiuis fœtibus, quibuſdam quaſi momẽto temporis, alijs quaſi perpetuo, & ad mortem uſq;. Verum quòd non ſemper, hoc indicat, quòd in uiliſſimis rebus naturali & quandoq; humana ſapientia indigemus. Nimis enim contemnenda foret hæc ſapientia, ſi ad cibum, potum, uenerea, ſomnum, exercitationem, corporisq; curationem illa uteremur. Sed nec perpetuò: quis enim ferat cum mortalis ſit, lumen illud æternũ quaſi ſibi congenitum? affatim uerò, neq; in omnib. quòd huius noſtra natura capax minime ſit: ſic Moſen, ſic Heliã, ſic Heliſeũ, ſic Ionam, ſic Petrũ, ſic Paulum aliquando ſpiritus ille diuinus deſeruit. Ergo quid mirum alios non ſemper eodem afflatu fuiſſe munitos? qui non parem his gratiam ſint conſecuti. Sed & Seruator ipſe in morte cõqueritur, deſeri ab eo, qui tamen non alius eſſet ab ipſo. Quomodo ergo nobiſcum ſemper eſſe poterit: Atq; ideò, quamuis ſapientia diuina alijs non indigeat generibus, qui tamẽ ſapientes ſunt indigent, Nanq; Auguſtinus dialectica, & philoſophia, Paulus, & Hieronymus, linguarum ſcientia, Hebraicæ, Græcæq;, tum etiam ſcripturæ ſacræ. Vnde illud etiam confitentis Apoſtoli

Cum ad latebras reuertuntur,non recto tramite,ſed diuerſo re-deunt: ne uia ex hudo corporis depræhendatur: cum ſenectam exuerint quaſi infirmiores facti,perpetuo latent. Sic nos cautos eſſe decet, ne iniqua pugna decertemus,aut improuide ſuccumbamus: ne inconſulti depræhendamur: ne imbecilles & inermes quiſquam nos opprimat. Sileo quòd uulgatum ſit, contra præcantationes aurium alteram terræ affigere,reliquam cauda obtrudere,ne illas exaudire poſſint: mihi ſat ſemper fuere hiſtoriarum abſq; fabulis exempla. Hæc igitur eſt ſumma ratio perfectæ ſapientiæ; quæ quamuis noſtro in arbitrio minimè ſit, ut pleraq; tamen alia,quærentibus magna ex parte ſe offert. Verum tamen non in hominum uoluntate, non in exercitatione conſtat,ſed in dono quodam cœleſti: unde Iob dicit:Sperabam quòd ætas prolixior loqueretur, & annorum multitudo doceret ſapientiam:Sed ut uideo ſpiritus eſt in hominibus, & afflatus omnipotentis eſt qui largitur intelligentiam. Plura nimis ad hanc confirmandam opinionem adducere poſſem teſtimonia,quæ cum circa rem apertiſſimã ſint,ſuperflua forẽt. Nanq; quid clarius eſt,quàm quòd dona gratuita ſint? diuina autem ſapientia donum dei eſt: ſi igitur cum omnia fecerimus,merito dicere poſſumus,ſerui ſumus inutiles .ſapientia Dei ſpontaneum donum Dei erit:nulla arte,uel inuentione paratum. Quòd eñ ſic paratur,nõ iam Dei donũ eſt,ſed aliud ſapiẽtiæ genus: naturale ſcilicet, uel dæmoniacum, aut humanum. Cum ergo Dei dona quæ ultra munus naturæ ſunt, rariſſima ſint, tamẽ magis quæ noſtræ repugnant mortalitati; unde eam raritatem idem Propheta docet dicens: Neſcit homo precium eius, nec inueniatur in terra ſuauiter uiuentium.Quid mirum igitur,multo minus in improbis,aut ueri Dei non cultoribus,uix inueniri? uerumtamen etiam inueniri poteſt,quamuis raro,& non diu unquàm; ut in Caipha ſemel, dum de Chriſto dixit,quòd oporteret unum hominem mori pro populo,ne tota gens periret. Semel & in Balaam,iuxta gentis excidium ſuæ. Paucis etiam ui-

cibus, in Agabo, & Saul etiam prophetauit, quanquàm Deo in uiſus foret. Mulieres etiam quas Sybillas uocabant olim: uerumtamen obſcurum eſt hoc, nec omnino certum, unde proficiſcatur: quandoquidem non omnis uera diuinatio, à diuina ſapientia oriatur. Nam & Arioli, et Aſtrologi, et Phytones, abſq; diuina ſapientia futura prædicunt. Sic & ſomniorum interpretes, & Phyſiognomi, ac Medici: atq; in uniuerſum ſpontanea, & ſine arte diuinatio, cum triplex ſit, diuina, dęmoniaca, & quæ à rerum coniectura experientiaq; proficiſcitur, quam uocant prudentiam. Prudentia uerò ad Deum diuinaq; nō pertingat, dæmoniaca uerò de Deo nō ſit, nec in reliquis ex toto adeò per fecta, rariſſima uerò in ſceleratis, in priuatis autem hominibus ſi uita flagitioſa adiungatur, nunquàm: Propterea enim ſubiunxerat Euangeliſta de Caipha, quòd illius anni eſſet Pontifex: ſatis facile dignoſci poterit, quæ nam diuinationis pars ad diuinā pertineat ſapientiam. Nam non omnis ut dictum eſt diuinæ ſapientiæ portio, futura pręnoſcere facit. Talis igitur ac tam rara exiſtens omni etiam laude digna erit: unde Hieronymus aduerſus Iouinianum: Sapiens nuſquàm ſolus eſſe poteſt: habet enim ſecum omnes, qui ſunt, quiq; fuere boni: & animum liberum, & quocunq; uult illum transfert. Et quòd corpore nequit, cogitatione complectitur: & ubi hominum inopia fuerit, cum Deo loquitur. Ergo ſapientis uita ipſa iucundiſſima eſt, et nullius indiga: quòd maximum mortalibus pedariū eſt. Quid enim melius eſt, quàm ab his eſſe abſolutum neceſſitatibus, quæ non ſint in noſtra poteſtate? eoq; ſolo indigere, qui & nobis ſit amiciſſimus? cuiuſq; conſuetudo iucūdiſſima, & glorioſiſſima ſit? quiq; nec fallere poſſit, nec cæcutire? hunc igitur ſolum beatum eſſe dicam, ac inter mortales immortali iam uita frui: cumq; delicias futuræ ſempiternæ uitæ ſentire. Quare quantum ad huius uitæ fœlicitatem pertinet, quantum ad modum ac magnitudinem illius, quantum ad cauſam, ad ſecuritatem'ue ſpectat: Hieronymi, & Ariſtotelis ſententiæ, de ſapientia, ac fine noſtro hu-

manæ

manæ fœlicitatis nihil penitus differunt. Ita ut philoſophum religioſiſſime, Theologum naturaliter maximè de eadem re, eadem etiam ſcripſiſſe dicamus. Sed iam paulatim uerba grauiſſimi uiri cõſideremus. Quatuor ſunt bona eius qui diuina ſapientia præditus eſt: atq; ea omnia, ut uel ſingularia ſint, nec ab ullo alio genere ſapientię, uel humanæ fœlicitatis haberi queant: aut non tam magna. Siquidem eſſe cum Deo, & cum illo loqui, hoc proprium, hoc ſolius eius eſt, qui diuina ſapientia præditus ſit. Alterum etiam quod eſt, omnes ſecum habere bonos, adeò uidetur huius ſapientiæ præcipuum donum, ut ferè nullius alterius uideatur: nam reliquos omnes bonos, ac ſapientes, nuſquã tam concordes comperias ut in nullo diſſideant. Animum autem liberũ habere, ac omnia illo poſſe complecti, quamuis etiã ſapientiæ naturali communia ſint; attamen non æqualiter in utriſq; ſunt. Nam ſapientiæ diuinæ munus adeò amplum eſt, ut non ſolum omnia hæc humana optare non faciat, ſed ſpernere cogat. Vnde Paulus etiã cupit diſſolui, & cum Chriſto eſſe: nec ſolus ipſe ſed plures non morti tantũ, ſed & tormentis ſponte ſe obijciebant. Quòd ſi unus philoſophus pro miraculo, quòd tamẽ in dubio eſt, laudi'ne an uituperationi dari debeat, omnia ſua bona abieciſſe memoratur? Quotnam uidebis, qui amore Chriſti reges, principes, diuites? quot etiam nunc in dies qui relictis omnibus, tum etiã amicis, parentibus, liberis, affinibuſq;, ſolitariæ, & mendicæ uitæ ſe mancipant? equidem cum hæc ſpecto, haud dubiæ id pronunciare auſim, & animi libertatẽ ipſam aut ſolius eſſe diuinæ ſapientiæ prœmium, uel maximum ſaltem. At cognitio rerum eandem ſubit rationem: cum humana omnis obſcura, turbida, anceps, imperfecta, laborioſa, curioſa, erroris etiam plerunq; ſit plena. At contra diuina illa clara, nitida, firma, perfecta, dulcis, defecata, uoluntariaq; eſt. Quamobrem unus qui olim ſapiens Salomon, in Prouerbijs dicit: tanquã ad plebeios uiros ſermonem habens: Melior eſt ſapientia cunctis operibus pretioſiſſimis. Nec ulla eſt tam grata hominibus

res quæ illi poſſit coæquari: nam eius eſt conſilium, æquitas, prudentia, fortitudo. Ea freti legum conditores iuſta decreuerunt; reges tuto regnant. Hac ipſa diuitiæ, potentia, & gloria comparantur. Nec fructus illius argento ſplendido, non auro, non gemmis coæquari poteſt. Quinam ergo merito magis eam laudabit quàm is qui expertus eſt? aut cui nam magis credemus quàm illi qui eam à Deo ſit conſecutus: Auctoritate rex maximus, experientia prudentiſſimus, magiſtro Deo, doctrina nulli comparandus, uita fœlici, diuturna, populo ſaluberrima: nam nec ante Salomonem, neq; poſt, Hebreorum populus uel tam diu in pace, uel tam tute, uel tam opulentus, aut adeò multitudine auctus fuit. Ergo ſapientiæ diuinæ, quamuis etiam exiguæ, tot munera ſuis ſeculis, et ad hanc uſq; ætatẽ in Salomone ſplendent. Huius igitur unum caput ut dictum eſt, in quo omnes cõſentiunt philoſophi, Theologiq; Dei cognitio erit. Vnde etiam Lactantius: omnis ſapientia hominis, in hoc uno eſt, ut Deum cognoſcat, & colat. Alibi etiam illud ſubiungitur in ſacra pagina, neminem Deum diligere poſſe niſi ſapientem. Propriũ igitur ſapientis, ꝙ omni, quod ſoli, atq; ſemper conueniat, eſt Dei cognitio, cultuſq;, ac amor. Propterea enim in hominibus perpetua non poteſt eſſe ſapientia: ſed ut Ariſtoteles dicit, μικρὸν χρόνον ἡμῖν. paruo nobis tempore. utinam ergo diu. Itaque nil mirum quod à propheta ſcriptum eſt: Quoniam in maleuolam animam non intrabit ſapientia: nec habitabit in corpore ſubdito peccatis. Quomodo enim qui Deum diligit, legem illius negligere poteſt? aut qui legem cuſtodiet peccare? aut quomodo Deum cognoſcemus, ſine diuina ſapientia? & quonam pacto cognoſcentes Deum illum non diligemus? igitur ſi quis Deum diligit, ut ſacræ literæ docent, mandata illius ſeruat; & ad illum Deus ueniet, cum eoq; manebit. Nihil autem eſt ut Deus ueniat ad ſapientem, cum ubiq; ſit, niſi ut illi ſe manifeſtũ reddat. Ergo ſumma hominis fœlicitas, ſumma quies ſumma ſecuritas eſt diuina ſapientia. At diuina ſapiẽtia erit Deum cognoſcere, dilige-

diligereq́; Incognita enim diligere uere non poſſumus, ut recte dicebat Auguſtinus. Dei dilectionem ſequitur legis etiam diuinæ cuſtodia: quamobrem ſapientiæ diuinæ fructus, cauſa, & ſignum, ex his manifeſta ſunt. Siquidem cauſa eſt Dei cognitio, dilectioq́; ac cum illo ut ita dicamus collocutio. Signũ autem ut legis diuinæ mandata ſeruet, humanaq́; omnia ſpernat, quæ ad diuina cum comparantur, ſordida ſunt: opes, amici, filij, parentes, affines, potentia, gloria, cæteraq́; huiuſmodi. Fructus eſt diuturna, ſecura, ac ſumma fœlicitas, quæ homini in hac uita poſſit contingere. Fruſtra ferè fore exiſtimem, Platonẽ in hanc ſententiam deducere, qui ſit religioſiſſimus; ſed tamen nõ tam ad huius rei confirmationem erit neceſſarius, quàm turpe mihi eum in propria cauſa deſerere: Inquit enim in epinomide. μεῖζον γὰρ ἀρετῆς, μηδεὶς ἡμᾶς ποτε πείσῃ τῆς εὐσεβείας εἶναι τῷ θνητῷ γένει maiorem quidem uirtutem nemo mihi perſuadebit humano ineſſe generi, erga Deum pietatè Ecce ſummã in hoc ſapientiã collocatam, ſed audi ſapientem ſolũ fœlicem fore in Alcibiade Σω. οὐκ ἄρα οἷόν τε, ἐὰν μή τις σώφρων καὶ ἀγαθὸς ᾖ, εὐδαίμονα εἶναι. Αλ. οὐκ οἷόν τε. Σω. οἱ ἄρα κακοὶ τῶν ἀνθρώπων ἄθλιοι. Αλ. σφόδρα γε. Σω. οὐκ ἄρα οὐδ᾽ ὁ πλουτήσας, ἀθλιότητος ἀπαλλάττεται. ἀλλ᾽ ὁ σωφρονήσας. Quaſi dicat, non igitur niſi ſapiens ſit atq́; bonus beatus eſſe poteſt: atq́; ideò mali etiam miſeri. Quare non diuitiæ, ſed ſapientia, hominis infœlicitatem abigere poterunt. Tamdiu ne in hac cauſa uerba aut laborem hunc protulero quaſi non manifeſtius Solis lumine ſit, omnem beatam uitam in probitate, & Dei ſapientia, omnem miſeriam in ignorantia Dei, in flagicioq́; eſſe conſtitutam. Eſſetq́; res ipſa clariſſima, ſi uel boni ipſi liberi eſſent, uel malis dominarentur: uerum cum plerunq́; accidat, ut mali bonis imperent, id non tam aperte uulgo patet: pluresq́; ex humano ſenſu fœlicitatem æſtimant, quàm ex propria fœlicitatis natura: ex ſapientum auctoritate: uel etiam ex ipſa ratione. Nempe cum tria ſint quibus omnia probentur, ratio, auctoritas, experientia. Sapiẽtibus ratio magis ſatisfacit. Populo au

ctoritas, media inter utroſq;, atq; inter utraq; experiẽtia erit; Quæ tamen ſi recta ſit,apud omnes omnibus potior eſt. Cum itaq; experientia plures diuitias,ac cætera bona, quàm ſapientiam diuinam,quàm probitatem,quàm legum cuſtodiam ſequi uideantur: idcirco fit,ut non in ſapientia diuina, ſed in opibus, ac potentia,ſitam beatitudinem putent. Verum id licet, quandoquidem paucioribus diuina ſapientia concedatur, quàm reliqua omnia bona etiam pariter ſumpta: at uerò quantum populus auctoritati tribuat belle Virgilius docet dicens:

Ac ueluti magno in populo,cum ſæpe coorta eſt
Seditio,ſæuitq; animis ignobile uulgus:
Iamq; faces,& ſaxa uolant,furor arma miniſtrat:
Tum pietate grauem,ac meritis ſi forte uirum quem
Conſpexere,ſilent,arrectiſq; auribus aſtant.
Ille regit dictis animos,& pectora mulcet.

non ratio,nõ periculum coercere poteſt uulgi impetum, ſed auctoritas atq; ut uideo par eſt,ut quẽ putant natura excellentiorem, ſe illi magis quàm ſibi concredant: Cum igitur reges, ac principes,potentesq; his ſtudere,non ſapientiæ uideant: potiores ſapientia ducunt diuitias, atq; cætera mortalia bona: ſed quid ſi etiam Solem,non palmo maiorem,ut etiã Epicurus, exiſtimant. Ideò ne fit ut Sol ipſe,non centies ſexagies ſexies ac parte etiam inſuper, terram totam ac aquam contineat. Et ſi terra quæ ſub pedibus ſit plana uideatur,an ideò ad libellã aquæ didu cenda erit: quin ex centeſima altitudo cõputetur, quod rotunda ſit. Ergo in omnibus quæ diligenter ſcire,ac dijudicare uolumus,non aliunde magis,quàm ex ratione ratio expetenda erit: & ex celebratis auctoribus,auctoritas; & ex ſapientum periculo,omnis experiẽtia. Porrò ſi ſic iudicaueris,iam exiſtimo abunde liquere omnibus teſtimonijs ſapientiam diuinam non ſolum cæteris bonis mortalium præferendam uerum etiam incomparabilem beatitudinem in ſe compræhendere. Vnde ſapiẽs ille in ſacra pagina,non male encomijs eam extollit dicens; Sapientiæ ſplen-

ſplendor Solis lumine maior, gratior ſtellarum pulchritudine, ipſamet luce iucundior: cum qua omnia bona homini aduenire ſolent: ſalute carior, atq; ipſa forma formoſior. Et quantum ualuit clypeo *Virgilius* imitatus quem Vulcanus Aeneæ ſapientiæ dono largitur, dum dixit:

Septenosq; orbibus orbes impediunt.

Quaſi omni ſapientiæ diuinæ numero abſoluto, eandem imò maiorem in clypeo Achyllis Homerus expreſſit. Nihil enim eſt quod magis nos tueatur ſapientia diuina. In Palladis etiam ſcuto eandē ſapientiæ normā ſed exactiſſime obſeruauit dicēs:

Aegidaq; horrificam, turbatæ Palladis arma:
Certatim ſqammis ſerpentum, auroq; polibant.
Connexosq; angueis, ipſamq; in pectora diuæ
Gorgona deſecto uertentem lumina collo.

Sed quorſum tot ambagibus Cumeę cōſilia expetunt? tum Anchiſæ colloquia apud inferos? cum Aeneam Venus mater diuina mente, frequentibusq; ac neceſſarijs conſilijs muniret? niſi ut illum oſtenderet, quem ſummis laudibus eſſet celebraturus: quiq; maximas uictorias eſſet conſecuturus: qui Romano imperio initium, Cæſaribus originem daturus eſſet: omni ſapientiæ diuinæ genere abundaſſe. Neq; ut dictum eſt illius unum tantum genus eſt, quę ut melius explicaret, poëtico more fingit non ab una cauſa ſed à pluribus ortum habuiſſe. Sed hæc relinquamus, ſimul & illam quæſtionem præterire decet: cur bonis mali dominentur: In libris enim de Archanis æternitatis abunde oſtenſum eſt hoc: nō tanquam frequentiſſimum, ſed aliquando etiam ut neceſſarium. Verumtamen hæc quamuis etiam ita forent; ſi tamen diuina ſapientia arte aliqua, uel humana induſtria haberi poſſet, plures illam quàm opes, aut potentiā ſequerentur: ſed una raritatis cauſa eſt, habendi difficultas, & rurſus difficultatem deſperatio parit. Vnum uerò ac maximum huius ſapientiæ caput eſt, multa eſſe imò plura, quæ nullo alio ſapientiæ genere haberi poſſint niſi diuino, atq; ex his aliquo ex genere toto

re toto

re toto: quale hoc eſt. Lex admittit filium ad hæreditatē ad undecimum uſq; menſem: Hippocrates negat ultra decimum mulierem ferre: naſcitur ex uxore non omnino illibatæ famæ filius poſt decimum menſem quàm illam eius uir attigiſſet: Quæritur an illum relinquere alijs debeat cohæredem? ſimile huic ex pudiciſſima uxore deſectis arterijs illis quę poſt aures ſunt ægritudinis cauſa uiro: poſt biennium naſcitur filius: Hippocrates negat eum cui ſic inciſæ fuerint uenæ pulſatiles, generare poſſe. Merito igitur quærat quis, an uxorem repudiare debeat? ergo propter id cur Ioſeph non dimiſerit uirginem docet Euangeliſta: monitum dicens uirum, ab angelo, quòd qui in utero geſtaretur, ex Spiritu ſancto eſt. Non enim ignorauit, quòd res hæc ſapientia diuina indigeret. Quale etiam illud Libanij cum lex eſſet quæ pœnam indiceret ante trigeſimum annum apud Lacedæmonios peroranti: Athenienſibus Miſenē liberam, à Lacedæmonijs per legatos dimitti poſtulantibus: contradixit Archidamus, annos nondum natus triginta, publice legatis. Perſuaſit populum de bello. Inde uincentibus Lacedęmonijs Archidamus uiolatæ legis accuſatur. Simile illud Rex ſuſpectos quoſdam ciues habens, nec tamen cum indice certo, aduentante bello an in exilium iniuſte illos mittet? an cum diſcrimine tot innoxiorum retinebit, ſi ipſe optimus extiterit? Sic & illud quamuis & lege iudicatum, & populi fauore abſolutum: cum Horatius ille ſororem mœrentem ob uiri patriæ hoſtis, in cuiusq; ſalute reipublicæ ſalus poſita eſſet, occidit. Et cum pater adoleſcentulum filium iugulauit è muro, quòd illius forma pellectus tyrannus, cum concedere ciues illum ei noluiſſent, urbem obſideret: Inde morte adoleſcentuli ſoluta obſidione pater parricidij accuſatur. In iudicijs lex plurima ſuffragia uincere iubebat: ſeptem conſtitutis iudicibus, duo reum morte, duo honoris priuatione, tres exilio ad tempus condemnarunt: reus uult exilium. Talia cum innumerabilia ſint qualia etiam ſed craſſiore Minerua Quintiliano aſcribuntur, commemorare minime decet: in qui

bus

bus ſapientia diuina indigeremus. Ergo & in naturalibus, ſimilia erũt abſq; fine. Quis enim nos docebit, quonam pacto cœli reuoluantur? Cur ad Boream Magnes lapis ferrum ſuperimpoſitum dirigat? cur Luna maculam ſemper ex eadem parte retineat? cur raro admodum uel nunquam laurum fulgur feriat? quis quadrato circulum dabit coæqualem? cur duo cubi numeri unum cubum numerum efficere non poſſint? cur tot animalia manca ſi ipſe prudentiſſimus omnium opifex eſt?

BIBLIOTECA NAZ. ROMA VITTORIO EMANUELE

HIERONYMI
CARDANI DE SAPIENTIA
Liber ſecundus.

ERGO nimirũ eſt ô Sfondrate optime uerã Ariſtotelis illam fuiſſe ſententiã; Maximam partẽ eorũ quę ſcimus, minimam eſſe illorũ quæ ignoramus: Si de cunctis rebus, atq; manifeſtiſſimis, adeò pauca atq; etiã imperfecta cognoſcimus. Atq; ideò ſi uel arte aliqua, uel ſtudio, diuina ſapientia nobis adueniret; ſuperflua certe omnis alterius ſapientiæ tractatio foret; Verum cum adeò puſilla, atq; exigua, ut ne ueſtigium quidem humano generi conceſſum eſſe uideatur; illaq; quantulacunq; ſit, nulla induſtria nulla'ue ſolicitudine nobis pateat; cogimur non ſolũ de alijs abunde, uerum de ipſa parte admodum ſcribere. Eſt enĩ prorſus audacis imò temerarij conſilij, uelle alios docere quę neſcias, & ea ſcribere quæ ignores. Quamobrem ob hanc cauſam non ſolum, uerum etiam quia quæ ſcriberem cum difficillimum eſſet intelligere, longè tamen difficilius eſſet ſcribere quæ ſentirem, diuinæ ſapientiæ hiſtoria breuiſſima euaſit. Nanq; quod ad ſubiectam rem pertinet, cum omnia quæ ab alijs tribus con-

tinentur latè ipſa amplexa ſit: ſi uel eius portio aliqua digna no
bis nota foret: uel tam exiguæ partis adipiſcendæ ratio aliqua
pateret: ſanè multò maiorem diligentiam in illa, multoq; mi-
norem in reliquis explicãdis laborem impendiſſemus. Verum
cum uel ob noſtram inertiam, aut prauitatem, uel naturæ hu-
militatem neutrum horum conceſſum nobis ſit, cogimur quan
quàm rem arduã ac multis modis implexam, totis uiribus ſum-
maq; induſtria pertractare. Atq; ut altius parũ repetam, cum
omnium eorum quibus nulla medicina adhiberi poteſt malo-
rum, una ſit ratio ſapientiæ conſolatio: de qua aliàs in tribus li
bris diſſeruimus, reliquum eſt ut hic uel de malis quæ tolli ali-
qua arte poſſunt, uel de bonis parandis aut retinendis ſermo
ipſe inſtituatur. Etenim non ſolum in morbis, uerum etiam in
malis cunctis ſi prorſus abolendi nulla ratio ſit, ultra id quòd
conando operam luſeris, deteriorem paries ſeu animi ſeu cor-
poris ſeu fortunæ conditionem. Ergo in omnibus bonis haben
dis aut etiam retinendis, malis'ue arcendis, illud primum ſcire
expedit, an quod quæris ulla ratione poſſit impetrari: quòd ſi
non: ad conſolandum teipſum conuertes, ſeu ratione ſeu tranſ-
mutatione ſeu obliuione illud commodius euadat. Sed ſi impe-
trandi ſpes adſit, quonam pacto id celerius id tutius id melius
efficere poſſis: nam hæc tria in omnibus expendere oportet, cõ
ſiderandũ. Quare ut ab initio quodã ſumamus exordium, dixi
mus ſapientiã eſſe rationem quandam ad aſſequendũ propoſi
tum conuenientem. Ariſtoteles nõ ſub alio ferè ſenſu eam diſ-
finit dicens: τὴν δὲ σοφίαν ἐν ταῖς τέχναις τοῖς ἀκριβεστάτοις τὰς τέ-
χνας ἀποδίδομεν, quaſi dicat: ſapientiã in artibus eſſe quandam
excellentem rationem illarum, ut ſi Phidiam ſtatuarium Apel
lem pictorem ſapiẽtem appellemus; utriq; enim eorum in ſua
arte nihil defuit quo ab omnibus earum artium ſtudioſis non
probarentur. Aliud etiam eſt ſapientiæ genus per ſe, quod nul
lam habet propriam ſubiectam contemplationem, uelut Ho-
merus cum de Margite loquitur dicens;

τὸν

τὸν δ' οὔτ' ἄρ σκαπτῆρα θεοὶ θέσαν, οὔτ' ἀροτῆρα,
οὔτ' ἄλλως τι σοφόν. *Hunc autem dij neq; foſſorem, neq; aratorem feeerunt, neq; alias quicquàm ſapiens.*

has ambas uno ſapientiæ nomine hic comprehendi uolumus: nam omnis pręclara cognitio ſeu boni ſeu mali, ſeu ut diximus in mente ſeu in oratione ſeu in operatione ſit, ſapientiæ apud nos ut etiam antiquo tempore nomen habet. Multa uerò ut diximus cum ſint, quæ tranſmutari nequeant, ut ſenectus & corporis mutilatio, poſtquã acciderint, ſapientis erit cognoſcere primum in his quibus cura adhibenda eſſet, an adhibita ex toto malũ auertere uel ſaltẽ lenire queat; quod qua ratione fiat infra dicemus. Nunc autẽ ipſa ſapientię ratio imò uniuerſa cognitio humana prius erit diſtinguenda. Nam animi uirtutes ut Ariſtoteli placet, quinq; facultatibus ſubſeruiunt, arti, prudentiæ, ſcientiæ, intelligentiæ ac ſapientiæ. Verum & his neceſſaria eſt memoria etiam præteritorum, ac cognitio præſentium, cum hiſtoriæ ſcientia: nã hæc omnia ſub ſcientia exquiſita harũ comprehendũtur: neceſſaria eſt etiã experientia, coniectura, iudicium: quæ & ſi prudentiæ partes uideantur, multum tamen ab illa differunt. Quin etiam nauitas his adiungenda erit: qua non ſolum ſapientia ſed & reliquæ uirtutes ad opus ipſum deducuntur: ut merito, & ſi ficto uocabulo declarata res eſt, ornamentum ſapientiæ dici poſſet: ſi tamen illius pars & præcipua non eſſet. Nanque quis ſapiens dici iure poterit, qui ſapientia quamuis ingenti præditus, illam contemnat & per ſocordiam negligat? Sunt & aliæ uocatæ uires animi ac uirtutes, quæ non ad ſapientiam pertinent, ſic ut ſub ea cõtineãtur, uelut Fortitudo, Liberalitas, Iuſtitia, pluresq; aliæ eiuſmodi. Verum ex his quæ ſub ſapientia continentur Prudentia eſt, ſemper utilis atq; omnibus neceſſaria, atq; extra ipſam fortitudinis pars illa quæ neceſſaria ęquo animo ferre docet, non quæ ad uoluntaria diſcrimina hominem impellit alacriter. Nam hæc non ſemper forſan utilis & non ab omnibus ex æquo probatur. His igitur reli

ctis ſupereſt ut de ſapientiæ partibus dicamus. Tum maxime his quæ uel animũ ornare, uel corpori prodeſſe, aut fortunam in melius mutare poſſunt. Erit aũt ut diximus una ſapiẽtiæ ratio, ut diu ac bene uiuas. Igitur de diuturna uita primo dicendum erit: at equidem multiplicem eſſe hanc etiã antea oſtenſum eſt, animæ ſiquidem, corporis, ac totius quę uera eſt uita. Tum etiã in imagine gloriæ uel reliquorum monimentorum. At de animæ uita, quæ in noſtra non eſt facultate, ſed aut nullius certe ſapientiæ, aut ſolius diuinę, iam ſermonem habuimus, aliàs etiam non in hoc libro dicturi: quamobrem de uera uita dicendũ erit, hęc tribus modis longior euadit, ſcilicet temporis diuturnitate, libertate & uſu. Fit uita longior tẽpore producto ſi omnia moderata ſint, unde ex Hypocrate Galenus hoc carmen citat:

Σιτία, ποτά, ὕπνος, ἀφροδίσια, πάντα μέτρια. i.

Cibi, potus, ſomni, Venus; omnia cum modo.

tu tamen cum his & exercitationis mediocritatem adnumerabis. Sed & circa ſomnũ ſi paulo ſit copioſior, uita etiam erit diuturnior ac ſalubrior. In ſtudioſis tantum exiſtimat Ariſtoteles longitudinem uitæ prouenire. In animantibus, uel ob magnitudinem, uel ob paucitatem ſuperfluitatum, uel ob humoris natiui abundantiam. Ergo ſi cui bene uiuere cõceſſum eſt; ut diu uiuat ſolum ſolicitus eſſe debet: ad id igitur cõfert, ut temperatas habitet regiones, atq; iuxta mare: nam quod eſt humidi natiui, minus conſumitur in humidiore cœlo, nec facile ob ſalſedinem corrumpitur. Indicio autem eſt, humidiora animalia diutius uiuere. quòd uiuacitate ſi Ariſtoteli credimus homo ſoli cedat elephanto, hic autem ob eximiam magnitudinem, præterquàm quòd plurimo abundat humido, uiuaciſſimus omnium animalium eſt. At uerò humidum reſoluunt omnia immoderata: tum maxime quę uel calefaciunt, ut exercitium, uel exiccant, ut uigiliæ, uel humidum educunt ut Venus: uel plura ex his faciunt, uelut morbi. Superfluam excretionem prohibent quæcunq; uel alimenta concoquere faciunt, uel quantitatem illorum pro natura me-

ta metiuntur, tum illorum electio. Ob hoc igitur formica uiuit diu, cum animal ſit adeò paruũ atq; ſiccum, quòd excrementa fermè nulla emittat. Porrò quæ plurimum uitã decurtant, morbi ſunt atq; curæ, extremaq́; infortunia; Sed de morbis in quibus uitæ libertas ineſt ſeorſum dicendum puto. Fiunt autem hi omnibus his fermè cauſis quæ etiam uitæ aduerſantur; at uerò curæ etiam cum libertatē uitę tollant, morbis adnumerari poſſunt, ſeu quòd ipſa cura morbus ſit, ut bene poeta inquit:

Cũ ſic unanimem alloquitur male ſana ſororē, tum ibi
His medium dictis ſermonem abrumpit, & auras
Aegra fugit.

Sed & Euripides Oreſtem æſtu mentis laborantem ægrum appellat, ut ibi: ὅταν μὲν σῶμα κουφισθῇ νόσου, ἔμφρων δακρύει. i. *Quando quidem corpus morbo leuatum fuerit, compos mentis illachrimatur.* Sed hæc clariora ſint quàm ut probatione indigeant. Porrò quòd non ſolum morbi curæ ſint, uerum & morborũ cauſæ audi Galenum: εἰ περὶ τοῦ διὰ μικρᾶς σφαίρας γυμνασίου. (*i. In libro de paruæ ſpheræ exercitio*) dicentē: τοσοῦτον γὰρ ἐν αὐτῇ δύναται ψυχῆς κινῆσαι, ὥστε πολλοὶ μὲν ἀπηλλάγησαν νοσημάτων, ἡσθέντες μόνον, πολλοὶ δ' ἐνόσησαν ἀνιαθέντες. οὐκ ἔστι δ' οὕτως ἰσχυρόν τι τῶν κατὰ τὸ σῶμα παθημάτων, ὡς κρατεῖν τῶν περὶ τὴν ψυχήν. Quaſi dicat Hoc enim poteſt animę motus, ut multi morbos ob lætitiã euaſerint, multi etiam præ triſtitia ægrotauerint. Neq; enim ulla ex parte ad immutandam hominis ualetudinē fortior eſt, quan tumuis magna corporis agitatio, animi affectu. Ergo ſi ita ſit, multis nempe modis nos animi morbi afficient, iiſdemq́; etiam uitæ tempus decurtabunt. Primo quòd tempus illud quo his laboramus uitæ non adnumerandum eſt, ut enim poeta inquit:

Non eſt uiuere, ſed ualere uita.

tum uerò quòd exiccando corpus uitę tempus minuunt, Tum etiam quòd morbos pariũt, quibus et uita ipſa minuĩt, & quantum illi ſibi uendicant uitæ ſpacio perit. Verum nõ omnes animi æſtus idem poſſunt. Sed omniũ deterrimus mœror eſt, nam & amor irritus & timor triſtitiæ partes ſunt. Vnde etiam illud

ſapientis, Spiritus triſtis deſiccat oſſa, tum alibi multos fatetur triſtitia necare, quamobrem & illud celebratur:

οὐκ ἔστι λύπης χεῖρον ἀνθρώποις κακόν (.i. *Nō eſt peius malū hominibus triſtitia*) eius enim eſt potiſſimum parere morbos atq; difficiles & inſanabiles iuxta Menandrum:

λύπαι γὰρ ἀνθρώποισι τίκτουσι νόσους. i.

Triſtitiæ enim hominibus pariunt morbos.

Quamobrem cum omnes immoderati affectus animi, diuturnitati uitæ obſint, triſtitia tamen & quę ad eam pertinēt, nimio plus cæteris lædunt; nam ad triſtitiam zelotypia, timor, ſuſpitio, ac cætera huiuſmodi pertinere uidentur. Sed triſtitiæ tamen nihil eſt uicinius timore; is enim omnem etiam excutit ſapientiæ opinionem, ut nec bene uiuere ſinat, nec diu, nec permittat quenquàm exiſtimari ſapientem. Quis iure Artemonē dicat ſtultum non fuiſſe? qui cum præ timore domi continere tur, etiam clypeum æneum à duobus ſeruis capiti ſuper aſſiſtentem cōtineri iubebat, & ſi exire cogeretur, lectica contecta prodibat. Multa enim cum ſint quę prohibeant ſapientem aliquem eſſe, nihil tamen metu magis ſi exceſſerit limites, Nam temerarium, & inuidum, & amantem, licet ad ſanam quandoq; mentem reuocare, timidum ne Dij ipſi quidem ſanę menti reſtituēt, propterea appoſite fingitur à Plauto adoleſcens dicere:

—Neq; uiuos, neq; mortuus
Sum, nec quid nunc faciam, neq; ut hinc abeam, neq; ut
Ad hanc adeam ſcio, timore torpeo.

nec minus prudenter Euripides fingit ſeruum in Oreſte metu perturbatum, narrare choro quæ intus geſta ſunt abſq; ordine, uocesq; eaſdem bis repetentem. Nam ut recte Lactātius dixit, Vbi timor adeſt, ſapiētia adeſſe nequit. Igitur manifeſtum eſt aliquos natura ſapientiæ non aptos eſſe, uelut ualde timidos ac rudes, tum etiam iracūdos donec deferbuerint. Quamobrem id iam patere arbitror, quod ſuperius quęſitum iure fuerat, ſcilicet, an ad ſapientiam plus natura an diſciplina uel exercitatio

tio conferat: nanq; cum natura per ſe aliquid ſine alijs ualeat ad ſapientiam, & cum altero illorum perfectum quaſi ſapientiæ cumulum conficere poſſit, reliqua nec ſimul iuncta ſine naturæ auxilio, parum, per ſe autem nihil efficere poſſint. Naturā ſatis conſtat diſciplinæ & exercitationi longe prȩſtare: etenim uidemus animalia ipſa circa unam cauſam adeò ſolertia, ut à prudentiſſimo uiro uix uincantur: at quod animalium genus, in paucis unumquodq; à natura habet, hoc fermè in cunctis aſſequitur uir natura prudens. Quamobrem manifeſtum eſt, naturam in ſapientia cæteris omnibus præpollere. At uerò diſciplina'ne an exercitatio melior? In pluribus diſciplina præſtat, quandoquidem plura per diſciplinam breui tempore quàm per exercitationem agnoſci poſſunt: at uerò in una re ſola plus experientiæ tribuendum eſt quàm diſciplinæ: nam tutius operantur audentiusq; experti, quàm ab alio, quantumuis longo inſtructi tempore, & difficilius à propoſito in periculis aut uerecundia deijciuntur; habetq; omnis experientia ſecum coniunctam aliquam diſciplinæ rationem, non omnis diſciplina experiētiam. Illud etiam ad rem pertinere nunc uidetur, quòd ad timoris moleſtiam demonſtrandam, non hiſtoria ſed fictarum perſonarum moribus uſi ſumus: nam plus in confirmando hiſtoria habeat auctoritatis quàm perſona quæ à poeta fingitur. Exiſtimo equidem eum qui fingit, non illorum de quibus fingitur cauſa ſed propria auctoritate cauſæ fauere. Hiſtoria uerò non ab auctore ſcribente, ſed à perſona de qua narratur pondus habet. Igitur ſi qui fingit poeta, nobilior eſt ac prudentior perſona illa, quȩ actione ſua apud hiſtoricum rem confirmauit, erit ſanè maior fingenti quàm narrationi auctoritas. Tum maximè ſi & prudens uir ac nobilis à poeta introducatur. Sin autem prudentia par ſit, is de quo apud hiſtoricum mentio habita eſt poetæ, aut plures de eadē re teſtes adducantur, fieri non poteſt quin hiſtoria inuentioni comicæ aut tragicæ uel heroicæ non ſit præponenda. Non ſolum quòd ue-

ra ſi-

ra fictis firmiora ſint, ſed quòd is qui in præſenti periculo affe-ctuq́ uerſatur plura ſentiat. Quorum omnium poeta qui fin-git tunc expers eſt. Neq; igitur imago ipſa re maiorem fidem apud homines conſequi debet. Sed iam nimis ut uideo à propo ſito diuerteramus, ſiquidē hoc nunc demonſtrandū erat, libera quæ non eſſet, uitam non uitæ adnumerandam. At uita nō li-bera eſt, cum uel animus æſtu laborat, uel corpus morbo, uel to tus ipſe homo uelut in carcere & relegatione apud inſulas in-hoſpitas impeditus detinetur. Porro de animi affectibus immo deratis potentioribusq́ iam dictum eſt: nam de reliquis cum non ſolum diuturnam, ſed & fœlicem uitam impediant, ſuo lo co dicetur. At de morbis etiā [illegible]nem faciemus, ſi prius id adie cerimus, multum conferre non ſolum ad uitæ diuturnitatem, ſed etiam ad coercendos morbos ac mentis integritatem, ui-ctus ſimplicitatem. Vnde Horatius uir in omni ſapientiæ ge-nere admirandus dicebat:

Accipe nunc uictus tenuis, quæ quantaq́ ſecum
Afferat: in primis ualeas bene: nam uariæ res
Vt noceant homini credas, memor illius eſcæ
Quæ ſimplex olim tibi ſederit: at ſimul aſſis
Miſcueris elixa: ſimul conchilia turdis.
Dulcia ſe in bilem uertent: ſtomachoq́ tumultum
Lenta feret pituita: uides ut pallidus omnis
Cœna deſurgat dubia? Quin corpus onuſtum
Heſternis uitijs, animum quoq; prægrauat unà;
Atq; affigit humo diuinæ particulam auræ.
Alter ubi dicto citius curata ſopori
Membra dedit, uegetus præſcripta ad munia ſurgit.
Hic tamen ad melius poterit tranſcurrere quondam;
Siue diem feſtum rediens adduxerit annus:
Seu recreare uolet tenuatum corpus: ubiq;
Accedent anni: & tractari mollius ætas
Imbecilla uolet, tibi quidnam accedet ad iſtam,

Quam

Quam puer & ualidus præſumis mollicíem? ſeu
Dura ualetudo inciderit,ſeu tarda ſenectus.

At uerò non omnis uſus ſimplex probandus: ſed inculpabiliũ. tria uerò ſunt, quæ maxime ad uitæ longitudinem, & ſeruãdã ualetudinem facere uidentur; mel,lac, oleum. Exiſtimare dixit Auerroes,niſi omnes homines mortis legi deſtinati eſſent, poſſe eũ qui oleo ſemper utatur nunquã ſeneſcere, aut mori: quòd par uideatur olei alimentum humido quod ex nobis in dies cõſumitur. Galenus autẽ mel omnibus præponit: duosq́ qui ad longiſſimam uitam peruenerunt,enarrat melle ab incipiente ſe necta perpetuo uſos. Quare mirum minus Pollionem Romulum Auguſto ſciſcitanti, quonam pacto ualidus adhuc ſecundum ſeculum ageret? reſpondiſſe: ſe quidem intus melle, extra oleo uſum fuiſſe. Lactis autem utilitatem Heſiodi illa ſententia comprobat:

Ἀλλ᾽ ἑκατὸν μὲν παῖς ἔτεα παρὰ μητέρι κεδνῇ
Ἐτρέφετ᾽ ἀτάλλων μέγα νήπιος, ᾧ ἐνὶ οἴκῳ.

Sed centum quidem annos puer apud ſedulam matrem educabatur, adoleſcens in ſua domo admodum infans.

Et quamuis in aliam hoc poſſet uerti ſententiam,nihilominus illud ſatis conſtat,diuturnam lactationẽ longæuæ uitæ cauſam eſſe. Lactis uerò uſum pluribus à quorum natura minime abhorreat, uitam producere,incolumemq́ præſtare ualetudinẽ: indicio autem eſt paſtorum uita. Atq; in uniuerſum,qui uitam producere, & ualitudinem ſeruare cupit, cibum minorem ſomno,& potum cibo, & labores uiribus faciat. Tum uerò quædã ſunt uiribus ignis depurata, quæ in uitæ uſum plurimum conducunt. Et quamuis omnia hęc iuuenes parui faciamus,ſerò tamen pœnitentia ducti in uanum conquerimur. At quæ exterius prohibent libertatem, uel à ſtultitia,uel ab inuidia,uel à ſcelere aut fortuna proueniunt. Inuidia Ariſtides, ſcelere Tarquinius Superbus, fortuna Milo, ſtultitia Phocion. Ergo ſcelus ac ſtulticiam uitare licet ſapienti; Inuidiam etiam quonam pacto

quis declinare debeat oſtendemus. Reliquum eſt igitur, ut de fortuna ipſa dicamus. Ergo in exilio minor iactura quàm in carcere, atque in exilio cum liber es, ſic autem te geras ut imiteris peregrinationem. Nam qui ſic ſe geſſerit, peregrinari potius quàm exulare uidebitur. Nuſquam terra nõ uiret æſtate: nuſquàm non candidi fulgent ſoles: nuſquàm uel uenari uel piſcari nõ licet: ubique etiam aucupari & rimari naturę ſecreta, quæ tam undique patent, ut omnibus & omni ætate & quacunque in regione noua inuenire liceat: atque ut in uniuerſum dicã, ſi quicquam egeris inſigne, etiam liberum te eſſe neceſſe eſt. Porrò Philiſtus Syracuſanus cum à Dionyſio in exiliũ actus eſſet, maiorem hiſtoriæ partem abſoluit, qua res Siculorum geſtas comprehendit. Oribaſius uerò Medicus, qui LXXII libris medicinam amplexus eſt: & ipſe à Iuliani imperatoris morte in exilium actus partem librorum in eo confeciſſe creditur: parum Aetio Amideno Sardianus hic inferior, ut Thucydidæ Philiſtus. Ergo nulli exilium gnauo uiro nocebit ad gerendas egregias res, nam omnes fermè & imperatores et artifices egregij magnũ, imò maius extra, quàm in patria nomẽ cõſecuti ſunt. Quid defuit Hieronymo in urbibus, cum tamen deſerta & auia Syrię loca quærens, tot linguis operam dedit, tam locupleti ſcientia latine ſcripſit multa, tot interpretatus eſt? Et ſi nihil aliud ſe offerat, Menam Samnitem imiteris, qui in ſolitudine examen apum curans, non libertatem tantum, uerum & regnum exercebat. Sed ſi deterior conditio carcerem tibi offerat, adhuc & in illo animi libertas manet. Neque enim cum corpore ſepeliendus homo eſt: ſed iam ſapientiæ terminos prætergreſſi uidemur. Quanquàm enim multi etiam in carceribus noua excogitauerint: ſapientiæque ſtudio uacauerint: plures tamen conſolatione potius quàm ſtudio indigent. Ergo ſapienti cauendũ eſt, ne carcerem ingrediatur. Nam poſtquàm in illorum dæmonum manus incideris, parum aut nihil proderit ſapiẽtia. Quòd ſi modo quenquàm iuuet: fortunę magis debere ſe credat quàm

pru-

prudentiæ. Quare libertatem ac diuturnitatem uitæ his rationibus conſequemur, uſum uerò non minimam longitudinis uitæ partẽ eſſe dixerimus. Quippe ſi quis hodie naſcatur centum annis dormiturus, uelut de Endimione fabulatur antiquitas, ac demum exceſſeris è uita: non'ne idem erit ac ſi craſtino moriatur? Ergo uitæ ſumma longitudo eſt, quàm plurima egiſſe magna, glorioſa, ſplendida'cꝫ facinora: & quæ æternis monumentis hiſtoriæ mandentur: quamobrem in hanc ſententiã recte Pindarus dixit:

—θανεῖν δ' οἷσιν ἀνάγκα,	*Mori autem quibus neceſſe*
τί κέ τις ἀνώνυμον γῆρας ἐν σκότῳ	*Quid aliquis ignobilem ſene-*
καθήμενος ἕψοι μάταν, ἁπάντων	*ctutem, in obſcuro ſedens trahat*
καλῶν ἄμμορος;	*Fruſtra, omnium bonorũ expers?*

& Virgilius clarius etiam cum dixit;

Stat ſua cuicꝫ dies, breue & irreparabile tempus
Omnibus eſt uitæ: ſed famam extendere factis
Hoc uirtutis opus.

Propterea bene ille dixit, ſe ſatis uixiſſe ſi ad gloriam reſpiceret. Ergo ſumma ope niti decet, ne uitã ueluti pecora ſilentio tranſigamus, non ſolum ob nominis noſtri poſt obitum gloriam: quippe & illud ſupereſt, & non cunctis in promptu, atcꝫ etiam dubitabile eſt. Sed ob ſolam ipſam uirtutem uirtutis'cꝫ iucundiſſimum fructum, cui Ariſtoteles hymnum hunc deſcripſit, omni æuo dignum: quem ex uita eius ſumptum hic addidimus. Virtus laborioſa mortalium generi, pulcherrimum humanæ uitæ incitamentum: cuius pro forma, expetenda eſt etiam apud græcos mortis conditio, & grauium aſſiduorum'cꝫ laborum tolerantia. Talem nimirum inſeris hominum animis fructum immortalem, auro præſtantiorem, parẽtibus'cꝫ ipſis, ac dulci ſomno ſuauiorem. Nam tui amore filij Ledę, & Hercules Iouis, multa perpeſſi ſunt: qui tamen quantum poſſent opere oſtẽderunt. Quin & tui deſiderio Achilles, & Aiax, ad infernas domos deſcenderunt; tuæ'cꝫ formæ gratia Atarneæ ciuis iucundo Solis

lumine ſe priuauit. Quem & ſi rebus geſtis clarum atq; inclytũ ſatis,huius tamẽ cauſa immortalibus Muſis meis,quæ decus hoſpitalis Iouis augere ſolent, auctiorem reddam. Hæc ille cum adeò eleganter de uirtute memorię mandauerit ,cur nam eſt ut iam amplius te ad uirtutem horter? ſi incitare non poteſt tantus philoſophus? aut quid de ipſa generoſius in eius laudem excogitabo? Quamobrem quid agis perperam ô homo breuis uitæ dæmon?ut hanc quantulamcunq; lucem,hunc temporis theſaurum ludis,ocio,crapula,inutilibusq; ſermonibus ac ebrietate teras? quaſi inutilem & iniucundam ſuppellectilem. Cum nihil hac carius,nihil adeò breue, nullius tanta inopia, nullius iactura irreparabilior ſit. Conſidera quæ præterierunt,& ex his præſentia,ac futura diſpone. Neminẽ inuenies, tam uilem aut impurum uel ſordidum ſiue deſidem, qui anteactam uitam noſit potius uirtutibus & inclytis factis conſumpſiſſe, quàm otio. Igitur quod doles non feciſſe,cum fruſtra doles,fac ut non permittas amplius dolere, cum non fruſtra de futuris pœnitere liceat. Hæc ſit ſumma ratio ſtudij humani, ut egregijs factis uitam illuſtret; & uiuere ſe intelligat. Illud etenim curandum,ut cum diuini numinis participes ſimus, diuinitate aliquid inſigne dignumq; efficiamus. Verum cum nõ ſemper laboribus liceat incumbere, otium uerò inutile ſit,media quędam utriuſq; ratio eſt excogitanda. Qualis Muſicæ,certaminumq; ac colloquij, tum picturæ,fingẽdi,eorumq; ludorum,qui ſola mentis aut corporis uirtute exercentur;uelut latrunculorum & pilæ. Ergo nulla temporis iactura ineunda eſt. Sed ut Plinius dicebat nepoti, dum ambularent,poteras has horas non perdere, ſumma temporis cura habenda eſt. Propterea etiam aduerſus uinolentos declamans dixit, interea ut optimę cadat,Solem orientem non uident ac eò minus uiuunt. Quamobrem tantam Scopeliano huius detrimenti ſolicitudinem fuiſſe ferunt,ut totas noctes plerunq; ſtudijs intendens inſomnes duceret,ſoleretq; dicere: ὦ νὺξ, σὺ γὰρ δὴ πλεῖστον μετέχεις σοφίας μέρος θεῶν. O nox tu quidem diuinæ

uinæ ſapientiæ plurimam partem nobis occupas. Atq; in eandem ſentētiam grauiſſimos philoſophos etiā fuiſſe uideo: nam & Zeno Cittieus dicere ſolitus erat, nullam eſſe nobis rem tenuiorem, ac cuius minor ſit copia, quàm temporis. & Theophraſtus ipſe in ore ſemper habuit, Nullum eſſe ſumptum temporis diſpendio precioſiorem. Sed neq; hoc eruditorum ſolum erit: uerum & artificum ac reliquorum, unde etiam illud in prouerbium Appellis emanauit: Nulla dies ſine linea, quaſi diceret: non eſſe intermittēdum unquàm ſtudium, ne uel per diem unā in uniuerſa uita. At qui nullam profitentur artem, eadem lege in adminiſtrationibus uel hominum conuerſatione tenebuntur, nec tamen hic aut lucrum minus aut iactura maior: unde Scipio qui poſtea magnitudine rerum geſtarum Aphricanus cognominatus eſt, diem eum ſe perdidiſſe aiebat, in quo nullā pro amico operam in republica impendiſſet: ex quo factum eſt poſtmodum, ut tot fultus amicis prouinciā debellandæ Carthaginis aduerſus Fabij ſententiā obtinuerit, cœperitq; antea quàm eſſet, magnus haberi, quòd cum ſemper difficillimum ſit: tum ea in republica & eo tempore quo mores urbis nihil alienū à uirtute continebāt. Atq; ut uideo qui magnos ſe mortalibus, ac pené diuinos, rebus geſtis exhibuerunt, nullius curam rei diligentiorem habuerunt quàm temporis: nam & Alexander tot tantaq; geſſit annorum quatuordecim ſpacio, nō ſolum armis: ſed legibus condendis, moribus inſtituendis, ædificandis urbibus, exemplis magnanimitatis. Sic enim nunc uolo poſſe dicere ſapientiæ argumentis, rerum memorabilium ſtudio, eruditione, munificentia, liberalitate: ut ne hominem longa etiam uita unquàm dormiſſe exiſtimares. Sic C. Cæſar cum ſtatuam illius uidiſſet, fleuit tantum ſibi temporis ſine ullo memorabili facto præterijſſe, recordatus, cū iam minori ætate Alexander tot res geſſiſſet, eadem Alexandro Seuero, eadē Traiano cura fuit. Ergo precioſiſſima res tempus, in qua omnia habētur, omni ex parte colligenda ac cuſtodienda ſapienti erit, ne pereat,

uitę́q; longitudinem magis factis quàm diuturnitate metietur: non ſolum enim quodcunq; ſomno impenderimus, perdimus: ſed etiam quod ſomnolentiæ: unde bene dicebat Plato, καθεύδων γὰρ οὐδεὶς οὐδενὸς ἄξιος, οὐδὲν μᾶλλον τοῦ μὴ ζῶντος. i. *Dormiens enim nulla re dignius non magis quàm non uiuens.* Itaq; ô mortalis quid uitæ tuæ adeſſe putas, niſi quòd euigilas, factiſq; ac geſtis uitam trahis? Summa igitur uitæ ratio, quantum ad diuturnitatem pertinet, non tantum ad longitudinem quantum ad libertatem ac ſplendida opera ſpectare uidetur, de qua quantum ſatis eſt dixiſſe me puto, ſi hoc unum quod ad corporis languores euitandos obſeruare decet adiunxerimus. Eſt enim ſtudioſis familiaris, uentriculi imbecillitas & oculorum. Verum uentriculi affectum manus ſuperimpoſita ſomni tempore ſi quid aliud prompte iuuat, Piper etiam integrum deuoratum adeò conducit, ut aliud auxilium non deſideres. Memini tamen Galenum ex citoniis ac pipere haud inſuaue medicamẽtum excogitaſſe. At oculis ſpecula multum conferunt, & aquæ potus frigidæ, & ſomni prolixitas. Siquidem oculus alitur ſomno. In uniuerſum igitur hæc ratio eſt uitam cuſtodiendi longęuam quantum ad interiores cauſas pertinet. Verum cum ad exteriora pericula mentẽ adhibemus, alia diligentia opus eſt. Verum ut in his uideo, ubi nulla timoris infamia, nullumq; audaciæ præmium eſt, timidũ in periculis ſemper fuiſſe iuuat: niſi timor periculum auxerit, uelut in gladiatorio certamine, ubi audere neceſſarium eſt.

Nanq; illud iam in prouerbiũ ceſſit, Timidi mater non plorat. Cum tamen et hoc ex belli ſumptum cauſa fuerit. Omnino aũt obſeruandum ne unq̃ fruſtra te obiicias pnitioſis periculis, ſupraq; modum ſolitudinem in eis caueas. At in neceſſariis una ratio quaſi eſt omnium, ut pro periculo laborem & ſumptũ ſuppponas. Dicebat Ioannes Marlianus, quem olim Facius pater meus audiebat, ætatis ſuæ philoſophus maximus, cum tamen qui tunc erant celeberrimi, noſtrę ætatis mediocribus uix poſſent compararit quòd nondum Græcæ literæ cum illorum ſa-

pientia

pientia ad nos perueniſſent, hominem decem millibus paſſuũ in uita pro periculis omnibus peragratis annis decem uitam producere: atq; id iure. Multa enim ſunt quæ nobis cottidie occurrunt leuia ac fermè extra omnem periculi ſuſpitionem, quę ſi contemnantur cauſas breuioris uitæ parere tamen ſolent. Sic igitur iuuat in itinere, in caupona, in uia, in conuerſatione initia aut contentionum aut periculorum magna diligentia ſubterfugere. Quæ enim minima ſunt in principio, & nulla cum turpitudine declinari queunt, cum proceſſerint in aperta uitæ diſcrimina hominem ſenſim trahunt, ut poſtmodum nec citra manifeſtam pernitiem in eis perſeuerare, nec abſq; magna infamia ſe retrahere liceat. At uerò nunc illud quod ex initio pro poſueramus, in mentem uenit, deſiderat q; ſolutionem, an ſcilicet melius ſit cum infamia pericula deuitare, an morti ſe obijcere. Etenim hoc cum apud multos rationem habeat in utrãq; partem, diu incertum fuit. Verum cum nunc non rempublicã inſtituere, ſed fingere ſapientem propoſitum; Ideò non obſcura omnino hæc quæſtio eſt. Nam ſi infamia alieni facti eſt, melius eſt uiuere aliena culpa infamem, quàm morte dedecus effugere. Similiter ſi tua culpa egregio facto emendari poteſt: nam quæ alieno uitio accidit turpitudo, uerum ſapientem perturbare non debet. Vnde Socrates cum Xantippem uxorem ſtultã haberet, nec commotus eſt, nec repudiare tentauit: nec Auguſtus in filiarum contumelia ſe occidit: nec Antoninus cum reſciſſet uxoris adulterium. Etſi Paulus uitæ ſuæ parcere noluit quamuis alterius conſulis culpa eſſet: potius iacturam reipublicæ exhorruiſſe uiſus eſt quàm propriam uerecundiam. Ergo nemo tam amens ſit, ut cum aduerſus uitæ ſuæ hoſtem pro ea depugnaturus ſit, alieno uelit eam prodere flagitio. Nam nemo qui ſapiens alterius peccatum dicet cuiquam poſſe parere turpitudinem: ſed ut omnis umbra ſuum ſequitur corpus, ſic flagitium proprium infamia. Sed nec in leuibus non omnino reparabilibus iacturis uita fugiẽda erit. Nam ſtultum eſt cum

mum ſcelus, ſummum flagitium eſt, nec etiã ob acerbiſſimam mortem fugiendam unquàm ſubeũdum. Hoc igitur ſolo quòd nulla ei medela ſit ne cõmittas ſi dixeris, ſapienti prompte moriendum, non reluctabor: quamuis forſitan & paucula alia quædam eſſent, quibus mors proculdubio præponenda foret. Sed nunc de fide agimus, cętera ſuo loco proſequemur. Non mirum igitur Attilium Regulum ad Pœnos reuerſum ſacramenti religione, ut crudeliter potius uitã finiret, quàm turpiter duceret. Nam & Guido Morinorum princeps cum unà cum filio à Philippo Gallorum rege detineretur, inita pactione, ut ſi Morinos à bello, quod cum Britannorum rege conſpirantes ſuſceperant, retrahere nequiret, ad carcerem reuerteretur re infecta, maluit redeundo carceris incommoda ſubire, regnum'q; proprium relinquere, quàm uiolare fidem. Sic & Gallorum rex Ioannes Primus, cum ab Edoardi regis Britannorum filio apud Pictones captus eſſet, inde certa pactione dimiſſus, cum quæ promiſerat, in magnum regni incommodũ, ceſſura intelligeret, reuerſus ad Edoardum: docuit fidem non tantum regno & ſecuritati, ſed etiam libertati præponendam. Similis cura Renatũ Veſſonum Leucionum'q; principem: hi ſunt Galliæ Belgicæ populi: cum à Philippi Longonum & finitimarum regionum regis duce captus eſſet, retinuit ut mallet regnum Calabriæ & magnæ Græciæ amittere, quàm fidem. Non'ne & illud inſignis fidei teſtimonium? cum Pomponius uir nobilis multis cõfoſſus uulneribus à Mithridate interrogaretur, an ſi curatus conualuiſſet, amicus illi futurus eſſet: reſpondit, ſi tu quidem populo Romano. Conſidera uulnerum dolores, mortem præſentem, maieſtatem regiam, captiuitatem, humanitatem prouocantis. Simili fide Pontius Cæſaris Centurio mortẽ quæſiuit, cum Scipio Pompeij ſocer illeſum dimittere uellet, ſi ſe militem ſuũ efficere non recuſaret. Exiguæ tamen rei fidem ne uiolandam potius intelligas, quàm mortem appetendam: ſtultum enim eſt credere mortem obolo permutandam; Ergo in graui omnino

re dictum intelligatur. Quanquàm non deceat uel in minimis fallere: uerum nõ tam graui recompenſatione res indiget. Sed nunquid ob religionem, fidei enim hæc etiam pars eſt, mors ſubeunda erit: equidem in optima inſtitutione potius uita ſapienti quàm religio relinquenda, ſi in multorum exemplum tranſeat. Vnde bene Elhazar inducitur in libro Machabeorũ, qui mortem potius uelit pati, quàm carnibus ſuillis ueſci. In alijs fortitudinis potius eſt quàm ſapientiæ argumentum, in opinione perſiſtere. Ergo ſi mors dedecori præponenda eſt, certe decor maximus ac gloria uitæ anteferenda ſunt: utq; melius eſt non uiuere, quàm cum maxima ignominia uiuere: ſic glorioſe emori quàm nõ mori melius eſt. Nam mori nobis mortalibus adeò certum eſt, ut nihil certius: at ſummam poſſe moriendo gloriam conſequi, nec omnibus ſed paucis, atq; id uix ſemel in uita datum eſt. Duabus igitur cauſis uita ſponte finienda eſt ac decurtanda ſapienti. Porrò quæ nam ſit gloria, quæ uitæ prçferri debeat, inferius dicetur. Nunc illud uidendum eſt, an ſapienti omnino ludere conueniat: nam & hoc quaſi cum negauerimus, errorem in hominum mentes poſſet inducere: Nam ſi ad exempla tranſeamus, alea Auguſtus, nucibus Laurentius Medices ludebant, quos ego ſapientes uiros exiſtimo, alij prudentiſſimos. Delectauit & pictura Antoninum, & Coturnicum pugna Seuerum Alexandrum. Igitur ludere conuenit ſapienti tribus in cauſis, aut in magni periculi timore uel maxima triſtitia, ut in quinto libro dicemus, aut ſocietatis minime perditæ cauſa, uel cum eo ad munia tanto promptiores exurgimus, ut non iacturam temporis, ſed lucrum feciſſe uideamur, ſi ad magnitudinem aut multitudinem negotiorum mentem adhibuerimus. Manifeſtum eſt igitur, quòd nec diu ex his, nec frequenter, nec cum cura ludus uel relaxatio animi exercẽda ſunt. Hęc itaq; uitæ diuturnitatis ratio tota eſt, quæ à corporis & animi coniunctione ſumitur, cuius in uniuerſum hæc eſt menſura, multitudo ac magnitudo factorum. Nam non qui ſupereſt diutius

uiuit

uiuit. nam & infantulus qui ſub extrema ſenecta patris natus eſt, quamuis in pueritia poſt patris mortem extinctus eſſet, diutius patre uixiſſe diceretur: & nos omnes quòd ſuperſtites ſumus Terentiæ, quæ annos tamē centum exceſſit, longioris uitę dici poſſumus. Tum poſteriores nobis atq; illis alij, ut nulla tandem foret longitudinis uitæ ratio. Verum ad multitudinē magnitudinemq; operum conducit temporis longitudo, libertas, ac uigilantia. At diuturnitas quæ ex ſolius corporis beneficio ſumitur, ex filiorum propagatione conſtat: ut enim Auerroes ſummus philoſophus in libris de anima ſcribit, natura noſtrū miſerta, cum non poſſet ſingularem hominem aut animal perpetuo ſeruare, uirtutem generandi largita eſt: ut ſic perpetuo permanere in propagatis liceat. Vnde philoſophus hanc uirtutem in philoſophia ſupernaturali diuinā appellauit; non ſolum tamen diuina dicenda eſt, quòd in liquido humore tanta uirtus adeóq; parentibus ſimilis ſeruetur: ſed quod quãtum eſt ex ſui natura genus in æternam continuitatem producere nata ſit. Inde amor tam immenſus in filios natura parente oboritur: quòd filius patris ac matris pars quędam ſit. Vnde Virgilius ſapienter Didonem inducit dicentem:

Saltem ſi qua mihi de te ſuſcepta fuiſſet
Ante fugam ſoboles, ſi quis mihi paruulus aula
Luderet Aeneas, qui te tantum ore referret.

nã ut recte Cicero ſcribit, *στοργὴν φυσικὴν εἶναι πρὸς τὰ τέκνα* (.i. *Affectum naturalē eſſe erga liberos.*) aduerſus ſobolem genuina eſt beneuolentia, quòd parentum anima filius ſit, ut Euripides inquit: nec male igitur apud eum Thetis ſolatur Peleum dicens:

καὶ παῖδα τόνδε, τὸν ἀπ' Αἰακοῦ μόνον
λελειμμένον δὴ βασιλέα. κἀκ τοῦδε χρὴ
ἄλλον δι' ἄλλον διαπερᾶν Μολοσσίαν
Εὐδαιμονοῦντας, οὐ γὰρ ὧδ' ἀνάστατον
γένος γενέσθαι δεῖ τὸ σὸν, κἀμὸν γέρον.

.i. Et puerum hunc ſolum reliquum factum, regem. atq; ex hoc oportet alium

per alium ad Moloßiam deſcendere fœliciter degentes. Non enim ſic inſtabile ô ſenex tuum & meum genus oportet fieri.

& melius longè Virgilius expreſſit hanc curã mortalium atq; generis diuturnitatem cum uirtutis claritate dicens:

Nunc age, Dardaniam prolem quæ deinde ſequatur
Gloria, qui maneant Itala de gente nepotes,
Illuſtreis animas, noſtrumq; in nomen ituras.

Ergo hæc magna ſolicitudo ſapienti incumbit, ut genus ſuum non ſolum filij ſuperſint diutiſſime, atq; nõ ſolum ſuperſint, ſed & fœlices ac glorioſi uiuant. Nam primum cum beluis etiam cõmune habemus, Ideoq; non male apud Homerum inducit Hector his uerbis uirtutẽ Aſtianacti filio à Dijs imprecatus:

Ζεῦ ἄλλοι τε θεοὶ, δότε δὴ καὶ τόνδε γενέσθαι
παῖδ' ἐμὸν ὡς καὶ ἐγώ περ, ἀριπρεπέα Τρώεσσιν
ὧδε βίην τ' ἀγαθὸν, καὶ Ἰλίου ἶφι ἀνάσσειν
καί ποτέ τις εἴπησι πατρὸς δ' ὅ γε πολλὸν ἀμείνων,
ἐκ πολέμου ἀνιόντα.

(.i. Iupiter & alij Dij, date & iam hunc meum filium quemadmodum & ego, fortem uirum Troianis & uirtute bonum, & Ilij ſtrenuum propugnatorem, ut quis olim dicat cum à bello redierit: Hic patre eſt melior.

Verum cum multi tamen hoc negligant, dubitatio non leuis emergit, atq; ex hac alia, ſcilicet an præſtet diu uiuere, an genus relinquere, Sic & de gloria dubitabitur, an ea potior ſit generatione. Verum ut nobis uidetur, ſapientes in ſeruanda generis propagatione magnam difficultatem inuenerunt. Atq; primo in filijs moleſtiam uxorum: nam ut recte dicebat Ariſtoteles; ſpurij filij nõ poſſunt ciuitatem facere, eademq; ratione nec genus propagare. Subeunda igitur erat hæc moleſtia, quæ quanta ſit ſuo loco dicetur. Demum ſi filius ſupponatur alienus ab uxore mœcha quid actum eſt? ridemus merito Lycurgũ, quod inſtituerit, à ſene uiro poſſe uxorem iuueni quem maxime probaret ſubſtituere ad propagandum genus, ut qui naſcatur pro mariti filio habeatur. At ibi licet & amicum & prudentem eligere iu-

re iuuenem. Cum tamen Lycurgus hoc ſolo tantum aberret, ut inſanire uideatur. At adulteri filium quis alet domi maximi inimici, & plerunque imò ſemper uiri ſcelerati ac impudici, tum etiam quem neſciat alienum eſſe, ſed ſuum fore exiſtimet? hoc timore plerunq; ſapientes, quibus cura eſſet, de altioribus ab uxore ducenda abſtinuerunt. Sed fac ut filij naſcantur, quę poſt modū ſecuritas in nepotibus ac denuo in pronepotibus? ergo cùm his uita eſſet carior quòd certior huiuſmodi continuatione generis, at uita longè carior ac tutior gloria: Ideò plurimi ac ferè omnes à filiorum procreatione abſtinuerunt. Verumtamē ut difficultatem effugere cuiq; licet, ſic melius eſt etiam experiri, cum non iacturam ex hoc uitæ aut gloriæ facias. Platonem igitur ac Solonem, quòd non duxerint non damno: Socratem & Ariſtotelem ac Xenophontem quòd duxerint procrearintq; filios laudo, tanquàm in hoc ſapientiores. Nam tanta eſt huius generis propagandi dulcedo mortalibus, ut lex illis quibus ętas iam negat aut morbus concedat, alienum in ſuam familiam tanquam proprium adoptare. Qui mos adeò Romanis in conſuetudine fuit, ut omnes eas familias corruperit. At Moſes iuſſit, ut cum primus frater mortuus eſſet, proximus illi relictam uxorem duceret, procreatiq; filij prioris fratris haberentur. Ergo his qui nō ſapientes, ſummum ſtudium in diuturnitate generis eſſe debet: ſed non omnibus hoc idem, nam cum ex fratre nepotes habes, quamuis filios non procrees, illi pro filijs merito habebuntur: tamē maxime ſi in adoptionem tranſeant. Vnde Adelphorū Comœdia apud Terentium hanc ſatis prudentiam exprimit, tum maxime cum Mitionem qui adoptiuus pater eſt Aeſchini, æquiorem in filium, quàm Demeam patrem naturalem in ſuum quem retinuerat Cteſiphontem fingit. Multis igitur modis leges orbitati ſuccurrere tentarunt. Nam ut uiſum eſt, Moſes fratre, Lycurgus amico, Romani adoptione: igitur inter Moſem & Lycurgū ſatis conuenit. Verum ut Moſis modeſtior modus, cum à funere præcipiat fratris: ſic Lycurgi irre-

prehenſibilior, quòd ſanguinem duorum fratrum in una mulie-
re non commiſceat; quem morem ſatis Cornelius Tacitus gen-
ti exprobrat, inuiſosq; illos merito omnibus dicit, qui nõ ſecus
ac canes & feræ non à cognatis cauent, ſed promiſcue miſcen-
tur. Verum cum hæc iam abolita ſint ſanctitate religionis no-
ſtræ, & præter propoſitũ etiam fuerint, prætermittenda erunt.
Vnum in hoc animaduertentes tamen, duobus modis homines
antiquitus & nunc diuiſos fuiſſe, per genera ac familias. Græci
enim ac Hebręi non per familias, uerum per genera diſtingue-
bantur, ut Theſeides à Theſeo: Heraclidarum genus ab Hercu
le: & Tantalidarum à Tantalo: & qui à Braſida, quòd & ad ſer-
uandam uitam, cum reliquus unus ſolus ſupereſſet apud Augu
ſtum, atq; ex contentione damnatus, profuit: Intelligens enim
Cæſar eum ex Braſidæ progenie relictum, ne genus tolleret pe
percit. Eandem rationem ſequuti ſunt Hebręi, unamquamq; fa
miliam ab homine illius auctore nuncupãtes. Ergo ex hoc mul
tiplex bonum, nam cum Gręci à uirtute, Hebræi à prolis nume
roſitate initium ſtatuerent, Græcis gloriæ, Hebręis propagan-
dæ prolis ſtimulos maximos adiunxerunt. Vnde etiam generis
auctorem iam annis pluſquam duobus millibus ac quingentis
tot pulſati incommodis, toties ad internitionem cæſi Hebræi,
recognoſcunt. At Romani cum per familias diſtribuerentur,
pauci auctorem generis, atq; falſò, ut Bruti & Iulia gens exco-
lere ſoleret, & uictores & adoptione ſuſtentati genus omne ac
originem amiſerunt. Itaq; ſtudium originis ad ſeruandam pro
geniem plurimum poteſt. Verum quod ab initio propoſuera-
mus, ex hoc ſatis eſt manifeſtum, ſcilicet ſapienti gloriam ac ui-
tam potiorẽ eſſe generis propagatione, tum quòd gloria ipſa
animi imago eſt, filius corporis: at corpus aut hominis pars nul
la eſt, ut Socrates dicebat, aut longe uilior ſaltẽ quàm animus.
tum quòd difficillime hæc continuatio generis ſeruari poteſt:
nec noſtrum eſt, aut in nobis, ut eam poſt mortem tueri poſſi-
mus: tum quòd plurimos ſapientes à ſuſcipienda prole abſti-
nuiſſe

nuiſſe uideamus; uix uerò unũ aut duos à gloriæ ac cupiditate uitę: tum uerò quòd uicariam habet rationem. Propagatio uel in fratribus uel in propinquis uel in adoptione, uita nec gloria non habent. Accedunt tædia intollerabilia, & timor, luctus, qui nec in gloria accidere poteſt, nec in uita ſentiri, cũ à morte propria luctus non maneat. Eſt etiam illud cõſiderandum, partem illam, ob quam maxime generi ſtudendum eſſet, ſcilicet memoriam inter homines neceſſario interrumpi uel euaneſcere: qua ſublata quid reliquum iam eſt tui in filio, nedum in pronepotibus? uelut enim ex pomo hoc uel illo genitus eſſet parum plus attinet: cum excrementum diuerſum ex diuerſo etiam cibo generetur, ut hic qualitatem quidem glandiũ, hic frumenti, alius uini retineat: unde etiam tam diſſimiles uterini fratres ſunt, etiam ſi ex eodem patre geniti fuerint. Itaq; hæc diuturnitas & non negligenda ſapienti eſt, quamuis minima ſit, & ſi non ſuccedat, iactura aliorum generum minime penſanda. Quo minus mirum ſit reges quoſdam & priuatos ob gloriam filios occidiſſe: è quibus unus Deiotarus inter plurimos, cum numeroſam prolem haberet, omnes occidit præter unum, quem excellentioris uirtutis eſſe cognouerat, ne multitudine filiorum regnum diuiſum infirmius redderetur. Verum cum hoc quaſi cõtra humanitatem ſit, illud prius uidendum eſſet, an ſic quæſita gloria, gloria dici mereatur? nam ſi regnum ſic ſtabilitum glorioſum dici poteſt, ſanè filiorum mors gloriæ quæ regno ſublato extinguetur præferenda erit. Hæc itaq; ratio diuturnitatis eſt, quę ex corporis parte ſumitur. Porrò quæ à memoria nominis habetur, cum multiplex ſit, prius merito diſtinguenda. Nanq; omnes qui gloriam cõſecuti ſunt, uel factis memorabilibus, uel ſcriptis, uel monumentis illam habuere. At uerò quidam, uelut Cæſar, omnia genera adepti ſunt. Nam uictorijs glorioſus, cõmentarijs celeber, emendatione anni memorabilis eſt. Alij duobus, uelut Cycero & Sylla, quorum alter prælijs alter conſeruatione ciuitatis, ambo ſcriptis memoriam apud poſteros

ſui

ſui cōmendauerunt. At Pompeius uictoriis & theatro, Ptolemeus libris & Metheoroſcopij inuentione clari ſunt. Quidam uno in genere tantum, ut in ſcribendo Liuius, in operibus Apelles, rebus geſtis Furius Camillus excelluit. Alexander ex tribus generibus, quod haud ei ad ſcribendum tempus ſupereſſet, duo amplexatus eſt: nam Aegyptum et Aſiam cum ſubegiſſet, ciuitates etiam condidit, Alexandriā in Aegypto, in India Bucephalam, à Cæſaribus Cæſareæ Auguſtæ, inde & nominibus proprijs tot Anthiochiæ, & Ptolemais à Ptolemæo, & Adrianopolis ab Adriano. Ergo iam unumquodq; horum trium generum diſtinguendum eſt. Quanquam quidam adeó gloriæ cupidi fuerint, ut incertū pené ſit, quot eam modis quæſierint: atq; ego inter mortales omnes cupidiſſimos Democritum & Empedoclem iudico. Nam Democritus uolumina ſcripſit diſſectionem animalium docens, quorum etiam quædam extant. Scripſit & magiam, ut nullus frequentius à Plinio citetur, non eo conſilio quód magiam ueram eſſe crederet, ſed quód uel credentibus admirabilior futurus eſſet; uel contradicentibus famoſior. Inde dum animalia diſſecaret ſtultitiam ſimulauit, cuius Hippocrates meminit, atq; etiam ſic celebratus ab Hippocrate famoſiſſimo eius ætatis uiro, & à ciuibus ſuis in admiratione habitus. Philoſophiam etiā attigit, at in ea ut in reliquis ſingularem excogitauit opinionem: Principia rerum ſtatuens litem & amicitiam, ut qui ſequerentur philoſophi uel aſſentiri uel contradicere tam abſurdæ opinioni quód admirabilis eſſet cogerentur. Habitauit & in ſepulchris, ut Lucianus refert, ut opinionem fortitudinis de ſe maximā præberet, uel hominibus perſuaderet, nihil à morte ſupereſſe, tanquam neceſſariū eſſet, ſi animę ſuperſint, eas cadaueribus ſuis cohabitare. Sed hæc etiā parua uidebuntur, cum alter ad comparandam gloriā in Aetnæ flammas ſponte ſe cōiecerit: eo cōſilio, ut uel latens tanquā deus in cœlum aſſumptus, uelut de Helia ferunt, coleretur; uel ut etiam deprehenſus, opinionem imó admirationem ſui ob

forti-

fortitudinem hominibus relinqueret. Quinetam ferunt, ut fabulantur poetæ, Democritum uoluntarie ſe excæcaſſe: adeò enim miris modis prodigioſam egit uitam gloriæ cupiditate, ut argumentum comminiſcendi etiam alia fabuloſa ſed tamen prodigioſa poetis tribuerit. Hunc ego uirum tamen non uere ſapientem, ſed qui ſapiens uideri maximo ſtudio concupierit dicam. Cæterum ſumma gloriæ ratio triplex ut diximus eſt: alia enim factis atq; operibus conſtat, alia ſcriptis, alia hominũ memoria: hominum memoria conſtant omnia, quæ admirationẽ parere ſolent: hæc autem uel ex ſe magna ſunt, uel hominum ſolum exiſtimatione. Nam bella & ſcelera memoria hominum digna ſunt, at ad naturalem ſapientiam minime ſpectant. Quæcunq; enim ſolum ad hominum opinionem excogitantur, ad humanam ſpectant ſapientiam: quæ uerò per ſe & magna ſunt, & uirtute digna, ad naturalem. Hæc enim in uniuerſum ratio utrunq; genus diſtinguit ac ſeparat, & ideò ſcelerum & bellorũ induſtriam ac curam, ad ſapientiæ naturalis conſiderationem non pertinentes, in poſteriores libros reijcimus. Verum quantum ad naturalem ſapientiam ſpectat, factorum memorabiliũ triplex eſt genus, uel neceſſariorum, uel utilium, uel delectabilium. Eſt autem in his duplex ratio, uel inuentionis, uel perfectionis. ergo neceſſaria in artibus connumerantur utilia: tum in artibus tum in moribus: delectabilia ſcientijs & artibus quibuſdam communia ſunt. Celebramus Appellem & Zeuſim, quòd pictores fuerint celeberrimi: Philoclem Aegyptium Cleantemq; ac Cleophantum Corinthios quòd inuenerint, illi quidem abſq; coloribus, hic uerò etiam coloribus additis. Sic et Dibadates Sycionius celebratur à plaſticæ inuentione, à perfectione Gorgaſtus Damophilusq;, Græci ambo. Inuenit & Murenarum uiuaria C. Hirius. Quis neget nulla neceſſitate, ſed ad uoluptatem tantum & Apitius cum Lucullo, quamuis nihil inueniſſent celebre. In luxuria eius tamẽ magnitudine celebrãtur? uerum pars ea quæ ad uoluptatem tantum pertinet, natu-

ralis ſapientię portio non eſt, ſed humanæ. quam tamen ab hac diuellere propter nimiam ſimilitudinem nequiui. At uerò pictura quanquàm ad delectationẽ ſit, quia tamen genus hoc delectationis honeſtum eſt, ad naturalem ſpectat ſapientiam. At in genere utilium admiramur Socratẽ, quòd tam perfecte philoſophatus fuerit: laudamusq; Thaletem, quòd primus philoſophandi initia dederit. Igitur ſapiens quæret, an ſufficere poſſit in horũ trium aliquo inuenire quicquàm uel perficere. Nam illud Horatij:

Sumite materiam ueſtris qui ſcribitis æquam
Viribus: & uerſate diu quid ferre recuſent
Quid ualeant humeri.

non ſolum de ſcribentibus, ſed etiam de his qui aliquid magni perficere contendunt, omnibus dictum intelligatur. Nam non omnibus omnia conueniunt: nec ex æquo ſapientia uniuerſis conuenire poteſt: nanq; cum aliquibus ex toto natura negata ſit, neceſſe eſt etiam plures eſſe, quibus etiã magno labore exigua pars concedatur. Atq; ut diuerſa genera fœlicitatum, nec æqualis omnibus conuenit beatitudo: ſed in omnibus etiam ſu percœleſtibus non exigua differentia & magnitudinis & generis fœlicitas eſt, ſeu ad philoſophos reſpicias ſeu ſacræ credas paginæ. Sic & ſapientiæ genera diuerſa ſunt: cumq; pauci ad culmen eius peruenire poſſint: ſic omnes diuerſis gradibus ſapientiæ exornantur, ut minor pars nobiliori naturæ conceſſa ridiculum hominem faciat, maior infirmiori homini incommodũ pariat. Quis non rideat ſenem pueriles ludos apprimè callentem, & regem hiſtrionicam? atq; è diuerſo, quis hiſtrionem de regni adminiſtratione etiam recte ſentientem diutius ferat, ruſticumq; conabitur docere, ut eleganter latine loquatur? Itaq; ut ſingulorum diuerſa natura hominum eſt, ſic ſingulis ſua debetur ſapientiæ portio, atq; ex accõmodato genere ſumpta. Quamobrem Philippus ille iure merito Magnus Alexandri pater, cum audiſſet filium tibia pulchre ceciniſſe, illum coarguit

guit, indoluitq́ quòd artem minime regiam plus impendio cal leret. Quantum obfuit quàm indecens Neroni citharistica, quę in priuato homine laudibus fuiſſet proſequenda. At uerò operum ratio penè ſimilis, atq́ in ea ſtudium regibus & priuatis inæquale: illis facile eſt operum magnitudine æternam memoriam ſibi parare. Sic Arthemiſia Cariæ regina Mauſoleum cõiugi condidit: ſepulchrum mira arte ac magnitudine cum Lycios expilaret ob immenſi operis impenſam. Semiramis Babylonem ædificauit, non ſolum amplitudine admirandam, ſed murorum altitudine ac craſſitudine, tum etiam arte domorum ac hortis penſilibus. & Minos labyrinthum in Creta, & in Italia non minorem ſepulchri molem, ne uel in hoc Italia cæteris cederet prouincijs, Hetruriæ rex Porſena. & in Aegypto reges extruxerunt Pyramides, opus quidem inornatum, ſed ea magnitudine ac firmitate, quæ fidem omnem ſuperaret: quarum quę minima eſt omnium, omnibus tamen admirabilior eſt, quòd à Rhodope meretricio quæſtu, quæ etiam olim ſerua fuerat, exædificata eſt. Itaq́ cunni ſordidum lucrum ſpectare licet cum ampliſſimorum regum potentia decertantis. At Xerſes Helleſpontum ponte iunxit. & Darius Boſphorum cum aduerſus Scythas proficiſceretur. Iſthmum fodere tentauerunt Demetrius rex, Cæſar Dictator, C. Calligula, Neroq́: omnes incaſſum infauſtoq́ exitu. Sed & Iſthmum quò Iberia & Albania Armenię iungitur, Seleucus Nicanor diuidere conatus eſt ut Caſpio mari Mediterraneum committeret, qui & ipſe occiſus eſt. Ergo hæc ad gloriam immortalem ſpectant, in quibus etiam uoluiſſe ſolum memoria tamen dignum fuit. At uerò priuatorum eadem potentia non eſt, ſtudium non leuius. Namq́ cum Phidias Mineruam opus ſanè admirabile Athenienſibus fabricaſſet, clypeo ſuam ipſius imaginem tanta arte inſculpſit, ut amota ea tota imago diſſolueretur. Itaq́ in Parthenone poſita eburnea ſtatua & duplicis miraculi argumentum erat: & auiditatis immenſæ gloriæ aſſequendæ ipſius auctoris. Simili

argumēto & Soſtratus Gnidius cum turrim Ptolemæo in Alexandriæ portu nauigantibus exædificaſſet, marmoreo lapidi hæc inſcripſit: Soſtratus Dexiphanes Gnidius Dijs Nauigantibus ſalutiferis: demum obducta inſcriptione leui calce, ſuper impoſuit regis nomen, ut cum breui tempore calx excideret, fabri non regis in æterno lapide nomē relinqueretur. Belliſarius crucem auream pondo centum gemmis undequaq; precioſioribus ornatam, ex manubijs bellicis literis Græcis Latinisq; uictorias ſuas continentem in æde diuorum Petri ac Pauli Romę ſacrauit. Sed cum tam multiplex ſit ratio cuſtodiendi perpetui nominis, optima tamen eſt ciuitatum egregiarum ædificatio, ex his quæ ad operum conſtructionem pertinent, quòd ciuitas propagatione hominum diutius ſeruetur: ab his autem mœnia & domus inſtaurari ſolent: nec excidit unquàm memoria conditoris. Nanq; cum Romę Nero Neronia: nam inſtaurata parte quæ incendio corruerat, & Leo pontifex Leoninam muri parte, quæ cis Tyberim ceciderat reædificata uocari iuſſiſſent, non obtinuerunt. Et quamuis hæc ſit ex omnibus operibus maxime ſtabilis gloria, infirmior tamen eſt duobus reliquis generibus hominum ſcilicet memoria ac libris. Nanq; Mithridates ob uigintiduarum linguarū peritiam, & Cyrus ob immenſam memoriam, Seleuco à quo Seleucia condita ſunt famoſiores. Etenim quod ad reliquam operum partem attinet nulla eſt comparatio, quandoquidem ut recte Satyricus dicebat:

—Data ſunt ipſis quoq; fata ſepulchris.

Ergo opera, ſtatuæ, picturæ, hominum memoriam ſeruant: ac diu. Verum niſi propagentur, nec illuſtribus factis, nec ſcriptis poſſunt comparari. Quamobrem cum Alexander gloriæ cupidiſſimus ſepulchrum Achillis uidiſſet, fleuit Homeri memoria quòd tam illuſtrem, ſuarum laudum pręconem inuenerit: optabatq; magis ſe in Homero Therſitem, quàm in Cherilo poeta Hectorem uel Achillem eſſe. Quid rogo locupletius ad famā ſeu uitæ memoriam ac geſtorum uitarum deſcriptione quæ à

Plutar

Plutarcho narrantur? aut quàm parum intereſt cum Ariſtotele loqui ac Platone, uel eorum legere ſcripta. Sed habent principes famæ unum auxiliũ plus alijs, quòd & ſi nihil memoria dignum gerant, fuiſſe tamen regem memoria dignum eſt: recenſentur, ſcribuntur in temporum enumeratione, memorantur ab hiſtoricis, legibus, actibus quibuſcunq; bene aut male geſtis in controuerſiam ueniunt. Sic Cæſares, Pontifices, Gallorum reges, tot ſeculis, quamuis non omnes memoria digni, memorabiles tamẽ ſunt. Verum nec ampla nec adeò diuturna eſt horum gloria, qui præcipuum aliquem Hiſtoricum aut poetam non inuenerint. Eſt igitur maior facundia militari arte ac hominibus potior: & ſapientiæ munus ipſa potentia diuturnius. Quamobrem quonam pacto libri ipſi conſcribendi ſint, ut per ennes maneant nunc edocendum. Et quamuis non omnia aſſequaris, nec tamen ideò Aegyptus non beata eſt regio, quòd capreis careat & turture piſce; nec fœlix non Arabia, quòd in ea nux uel caſtanea uel etiam unedo non ſit: neq; enim natura humana diuinæ ſimilis ac coæqualis eſt, ut omnia ad unguem ſine reprehenſione perficere queat, Sed ut iam dictũ eſt, ille perfectior dicendus, qui minus aberrat à ſcopo: ille autem perfectiſſimus qui minimum. quòd nihil aberrare atq; in nullo, diuinæ potius eſt cuiuſdam fœlicitatis quàm humanæ munus. Itaq; cum ſcribendi ratio potior ſit omni humana experientia, atq; illa etiam ut uiſum eſt uita, uidendum ſanè eſt ut magna illam diligentia qui potis ſunt conſequantur: & nunc quidem ratio omnis ſcribendi eadem uidetur, quæ & factorum memorabilium. Atq; ut illa triplex, ſcilicet, neceſſariorum, uel utilium, uel eorum quæ ad uoluptatem pertinent: & quædam duo ex his amplectuntur. Vnde non male dictum eſt;

Aut prodeſſe uolunt: aut delectare poetæ.

quæ uerò omnia genera amplectãtur difficile eſt inuenire, licet tamen ſed multorum ac diuerſi generis librorum rationem habent. Horum autem ſingulum uel ab inuentione uel à perfectio

ne auctoritatem aſſequetur: ſi enim horum neutrum aderit, cito liber ille excidet. Velut de annalibus Voluſij Catullus:

Et Voluſij annales Paduam morientur ad ipſam,
Et laſſas ſcombris ſæpe dabunt tunicas.

Quod & factum eſt ſuccedentibus temporibus: nam nunc nulla illius copia ſupereſt. Voluptuoſi autem generis duæ ſunt partes, delectationem ſcilicet parere uel admirationem, utroq; nõ paruam enim capimus uoluptatẽ. Vnde poetæ quãuis fabuloſa canant nec credenda, admirationem tamen parientes nullo ſerio auctore minus libenter leguntur. Quæ autem uoluptuoſi generis ſunt, ob delectationem uelut comœdiæ & quæ de amoribus agunt, nec uerearis quod Martialis dixerit;

Victurus genium debet habere liber.

nam genius aderit utiq; ſi & ars. Et quanq; Gregorij duo, alter Romanus pontifex Romanæ linguæ auctores plurimos quòd laſciuiores uiderentur concremauerit, uelut Cæcilium, Affranium, Næuium, Licinium, Ennium, Attilium, Victorem, Liuij dialogos: nec Plauto aut Martiali uel Terentio pepercerint, quos barbarica manus etiam ſeruauit incolumes: quamuis ob exemplarium multitudinem tolli nequiuerint, mens tamen pia illis non defuit, ut etiam Tacitum parentem Romanę hiſtoriæ, quòd Chriſtiano nomini infenſus eſſet delere conarentur, qui saucius ac mutilatus ad nos peruenit. Alter Nazanzenus conſimili ſtudio Græcos, Menandrum, Diphilum, Appollodorum, Philemonem, Alexim, Saphum, Alceũ, Ariſtippum, ueterũq; Annalium etiã ſcriptores interceperit: nihilominus plures etiã reliquerunt, qui aut probarentur aut illorũ uoluntati non ſubiacebant. Etenim librorum ut hominum conditio eſt, quidam enim morbis ſponte pereunt: quidam inuidorum aut inimicorum fraude: quidam in cõmuni calamitate. Sic & librorum alij ob incuriam quòd inutiles ſint & inculti negliguntur, uelut Meuij Romani, & Cherili Græci poemata. Alij, quòd quanquàm elaborati eſſent, melioribus tamen in eo genere ſuccedentibus,

grati

grati eſſe deſierunt, uelut apud Græcos Eraſiſtrati uolumina, propter Galenum, apud Latinos Trogi hiſtoria propter Iuſtinum. Alij in communi calamitate pereunt, ut Ciceronis libri de republica, de gloria, de conſolatione: Liuij & Saluſtij maior pars hiſtoriarum, M. Varronis fermè tota illa congeries librorum, quanquam pars conſulto quæ ad ſacrorum uetuſtorum pertinebat religionem, ab eodẽ pontifice quem & cæteros perdidiſſe diximus deleta ſit. Ergo hę communes calamitates librorum ſeu ex mutatione imperij orbis ac linguæ, ſeu religionis, ſeu ex incendio, ut in bibliotheca Alexandrina, in qua ferunt ſeptingenta milia librorũ intercidiſſe, & in conflagratione templi pacis Romæ: non tamen poſſunt libros geniales delere. Hos autem quales ſint aut eſſe debeant nunc exponam.

Principio liber omnis nõ ſecus ac apud Vitruuium columna humano corpori comparari & aſſimilari debet. Nanq; ut in homine longum latumq; inuenitur, ac profundũ, tum uerò caput, pectus ac pedes omnia uerò decenter compoſita atq; ornata, itemq; in eo partes omnino ſiccæ ut oſſa, aliæ ex toto humidæ ut ſanguis, aliæ calidæ ut cor, aliæ frigidæ ut cartilago, aliæ ſimplices ut caro, aliæ ex pluribus compoſitæ ut caput: ſic in libro diuerſa ſunt genera dicendi, longum atq; extenſum, ut Liuij ac Herodoti & Platonis: breue & conciſum, ut Lucij Flori & Ariſtotelis ac Thucydidis. Floridum et pingue, in quo genere Cicero apud Latinos in orationibus maxime, & apud Græcos Demoſthenes probantur: ſiccum & ſterile ut apud Latinos Pontanus, apud Græcos Ptolemæus. Purum & nitidum, ut C. Cæſaris commentaria & Lyſiæ orationes: mixtum & turbulentum, ut Plinij auunculi & Galeni. Neq; enim una horum eſt aut dicẽdi copia aut nitor aut ſynceritas; quamuis tamẽ inter ſe multum differant. Omnis autem liber qui uetuſtatem ſubire aliquando debet, materiæ de qua ſcribitur accommodatus ſit ſtylo, uerbis, ſententijs: atq; hæc eadem inter ſe ſimilia ac conuenientia habeat; ſit uerò perfectus, rotundus ac perpolitus.

tus. At uerò perfectio ipſa triplex eſſe poteſt, uel quòd uniuerſa quæ de illa re dici poſſint cōtineat, ut Alchindi libellus de proportione, quæ ex duabus alijs cōponitur: uel quod uniuerſam artem de omnibus loquens, quāuis non omnia explicet, uelut Aëtius in medicina, et Galeni parua ars: uel quòd capita rerū grauiſſimis ſententijs cōtineat, ut Archimedes περὶ τῆς σφαίρας καὶ τοῦ κυλίνδρου, & Hippocratis aphoriſmi. Atq; in uniuerſum ratio omnis compoſitionis circa hæc uerſatur, aut horum unū ut uel nihil deſit his quæ pertractantur, uel quæ pertractantur perfecte omnino explicētur: uel ut quæ explicantur perfecto dicendi genere ſcripta ſint. Ergo quædam ex toto uerba nō cōueniunt ulli dicendi generi, ut obſcœna, ſordida, barbara, inuſitata, agreſtiáq;. Obſcœna quidem ut quæ ſine uerecundia efferri non poſſunt: ſordida uerò quę & ſi impudica nō ſunt, in munda tamen oratione non ſecus ac cœnū in nitida corte fœdant, qualia quę excrementis humanis & pudibundis partibus nomina impoſita ſunt. Sed non omnia omnibus locis adeò inepta ſunt. Nanq; & ſordidis qui rem ruſticam & medicam tractant, non tam honeſte quàm neceſſariò utuntur, & obſcœnis qui carminibus impudicis conficiendis operam dant, ut Tibullus & Martialis, ſatyrici etiam & comœdi. Cothurni autem grauitas obſcœnitatem non admittit. Generaliter autem perſonarum ratio habenda eſt, & in omnibus is modus ſeruandus, quem in poematibus ſcribit Horatius dicens:

Triſtitia mœſtum
Vultum uerba decent: iratum, plena minarum:
Ludentem, laſciua: ſeuerum, ſeria dictu.

at barbaris nullus eſt omnino uſus, niſi cum in linguam Latinā tranſierint: resq; ipſa barbarum nomen tantum habeat. Manucodiaram enim dicemus auem, quæ terram nunquam attingit ſed in ſublimi tantum fertur: atq; in proprijs Adamum dicemus non Adam. Plerunq; etiam pręmiſſa neceſſitatis excuſatione, uelut apud Cæſarem, tertiam qui ipſorum lingua Celtæ, noſtra

noſtra Galli appellantur. Agreſtia quis leuiter ferat, ut in nominibus dulcedinibus ac grauius etiam alboribus: & in uerbis amaminor & audirere, & quis libẽter audiat duis pro bis, quã etiam ob cauſam multa nomina caſibus, multa uerba temporibus carnere, quę omnia uocauerũt Anomala ſeu Heteroclita: non quòd his ipſa carere poſſint, ſed quòd ob duriciem adeò eſſent inuſitata, ut explodi mererentur. uſus cauſam fingente regula. Illud uerò obſeruandum in inuſitatis, ut ſi proferantur concinne locum recipiant, uelut à Virgilio:

Igneus eſt ollis uigor, & cœleſtis origo. & ibi
Tros rutulus'ue fuat. · nam olli & fuat priſca uox

atq; inuſitata penè erat. Vnde rectè Horatius:

Si forte neceſſe eſt
Indicijs monſtrare recentibus abdita rerum;
Fingere cinctutis non exaudita Cethegis
Continget: dabiturq; licentia ſumpta prudenter.

Verum in omni compoſitione cum neceſſarium ſit eam emendatam fore, dilucidam atq; ornatam, emendationem à uerbis ſumptam iam expreſſimus: cum tamen non omnia uerba et obſcœna ſint & ſordida æqualiter in diuerſis orationibus. Nam tractare pudenda uel exercere obſcœnum eſt, pudendis ſaucia tum eſſe honeſte dici poteſt. Obſcuritatem omnes refugiunt, & qui ſcribunt & qui legunt; uerum ambiguitatem non ita: nanq; & Ariſtoteli multum hæc profuit & Martiano Capellę. Nam ubi ſenſus multiplex excipi poteſt, ibi admirationi locus eſt. Porrò dictum eſt, quantum admiratio ad diuturnitatem operis conducat: Auctoritatem enim auget, hæc uerò precium addit. Nanq; homines omnes facile quæcunq; poſſe dicere exiſtimant, ambiguis uerbis ac ſententijs uti poſſe non omnibus ſed ſapientibus ſolum conceſſum uidetur. Nec parum Tyberio Cæſari hoc profuiſſe creditum eſt, quòd non claram unquàm orationem apud ſenatum haberet, ſed dubijs illos ſententijs ac quaſi ænigmatibus torqueret. Atq; hæc de ambiguitate uulga

ris opinio eſt, cum tamen nihil difficilius ſit ut recte Quintilianus dicebat, quàm ſic dicere, ut omnes exiſtimant ſe poſſe dicere, ſcilicet dilucide ac pure: igitur non in illo, ſed in hoc elaborandum eſt. Excuſatur tamē obſcuritas, uel ob breuitatē, ut in Perſio, uel in obſcœnis, uelut apud Quintilianum nimium eſt, quòd intelligitur, cum de prauis loquit̄ præceptoribus. Quanquàm hoc habeant obſcœni hi ſermones, ut nunquàm obſcuri ſatis ſint, quòd mens ſponte ad illorum interpretationem celeriter ferat̄. Obſcure etiā licet loqui in rebus ambiguis, qua arte Ariſtoteles ſemper uſus eſt ne deprehendi poſſet, & cum nihil diceret, de his tamen multa loqui uideretur. Obſcure in periculoſa oratione, quanquàm non Hermogeni Tharſenſi hoc apud Domitianum profuerit, loqui licet: uelut & illud, Quirites libertatem amiſimus: obſcurum enim eſt, quoniam incertū uel ambiguum ſenſum retinet: tum in familiaribus colloquijs, ut in epiſtolis ad Atticum Cicero. Impudens enim eſſet, priuata negotia omnibus prodere. Ergo obſcuritatis ratio his continetur, periculo, uerecundia, rebusq; quæ tractantur minus certis: uerecundia autem ex rebus priuatis ſumitur, aut obſcœnis: in reliquis igitur uerbis, omnia pro qualitate rerum ſunt accommodanda. Cum enim quædam grauia, alia leuia, ſonantia & exilia, grandia paruaq;, tum ſublimia ac humilia, & aſpera & lenia, tum propria quædam, alia per figuram aſſumpta, multaq; genera uerborum ab his diſtincta, quæ longum eſſet dinumerare: unumquodq; ſuo loco reddendum eſt, atq; in his præcepta etiam orationi & figuræ locis ſuis congruere debēt. Non ſatis ridebimus illum, qui de Rhetorica inornate, qui de ordine inordinate, qui de Latina lingua non emendate ſcribet: aut ſi de ſapientia ſtulte, uel de continentia impudice: ſic & figuris ſermo accōmodatus erit, quòd belle Horatius obſeruat, ut cum de eo loquitur, qui grandi hiatu librum inchoauerat, nec pondus aut magnitudinem initij ſuſtinere potuit, ſententiam enim exempli deformitate declarans inquit:

Partu

Parturien montes, naſcetur ridiculus mus.

Quonam pacto illius imprudentia, & ineptia melius potuit explicari? ſed & ordo ipſe ſeruandus rerũ, ut quæ prius facta ſunt prius referantur, & faciliora difficilibus, & ut uniuerſam diuiſionis multitudinem ambiant. Etenim ſi uel unum illius membrum exciderit, imperfecta & manca eſt compoſitio illa. Verũ non ſingula adnumeranda, præſertim ſi plura ſint, uelut Iuriſconſulti ac philoſophi quidam noſtrorum temporum faciunt: licet tamen his qui rem ex ordine natam tractant, uelut Geometris Arithmeticisq́ꝫ, atq; illis quibus mora iacturam affert, ut medicis: uerum & hoc ſi extra orationis contextum ſit, non ſolum uenuſtius, ſed etiam utilius erit. Porrò ordo nulli magis quàm hiſtorico conuenit, ſermonis uerò puritas his qui arduas ac difficiles tractant artes, uelut Architecturam & Aſtrologiam, cæterasq́ꝫ uocatas Mathematicas. Nam in his copia & redundantia ſummam parit difficultatem. Multis etiam hoc dubitabile uiſum eſt, an Græca Latinis miſcere liceat. Nanq; & ſi Quintilianus, qui unus inter Latinos opus abſoluit rotundum et expolitũ, omnia de omnibus ornateq́ꝫ explicans permiſceat, & Gellius non inelegans auctor, & Macrobius, & ipſe Cicero in epiſtolis quæ ad Atticum extant: nihilominus plures Ciceronis ea ſententia deterret, quò minus id legittime ſe facere poſſe exiſtimẽt, cum in Tuſculanis dicit: Scis enim me græce loqui in Latino ſermone non plus ſolere, quàm in Græco latine: uerumtamen non plus una auctoritas nos mouere debet, quàm ipſe tamen eodẽ primo libro labefactat, ſi quidem *νεκεία* (*.i. mortuorum feſtum, funus, carmen Homeri.*) Homeri & *ἀντίξονα* (*.i. Contra axem poſita.*) aliaq́ꝫ complura Græca Græce ſcribit, uelut *χρησίμους* (*.i. Vtiles ſeu frugi homines*) & alia fingit, ut *ἀβλάβειαν*, (*.i. innocentiã.*) quæ apud Græcos non eſt. Itaq; primum illud ſcire expedit, poſteriores linguas prioribus quidem non decenter inſeri, ut materna Latinis, Latina Græcis, Græca Iudaicis: at contra licet, nec tamen paſſim; quòd ea quæ intermiſcentur maiorem aucto-

ritatem habere debent. Igitur Græca Latinis multipliciter admiſcere non tantum ſolemus, at fermè cogimur, cum Græca Latinis comparamus: uelut apud Macrobiũ in collatione Homeri Virgilijq́ꝫ. Nam ſi Homeri carmina uertas, quęnam tunc erit comparatio? uel ſi uolumus omnẽ Græci auctoris ἔμφασιν exprimere, non ſententiam tantum, uelut in Ariſtotelicis auctoritatibus excitandis frequenter accidit, uel ſi uocabuli proprietas nullo ferè modo latine explicari poteſt, uelut ἄττα & βιζὺν & γρύ, quæ explicari ſatis latine nequeunt. Vel quòd longa periodo explicatur, ut apud Ciceronem ἀστρατήγητος. (.i. *ſine ducali uirtute.*) uel ſimilia continet, ut διαβόητος, qui uel ob uirtutem uel uitia diuulgatus ac cunctis notus eſt, cum in utranqꝫ partem accipiatur: ſic apud Ciceronẽ ζηλοτυπία. Vel breuitatis cauſa, ut illud apud eundem μὴ δὲ δίκην, pro toto carmine μὴ δὲ δίκην δικάσῃς πρὶν ἀμφοῖν μῦθον ἀκούσῃς: ne cauſam iudicaueris antequã utriuſqꝫ partis rationes audias, uel quia Græco ſcribimus, ut ad Atticum pleraqꝫ, uel uerecundiæ cauſa ut apud Ciceronem αἰσχροῦ φαντασία (*i. turpis uiſum.*) Vel honeſtatis ut apud eundem φιλόδοξος, honeſtius enim quàm ambitioſus: uel obſcuritatis ut illud πολυδάμας μοι πρῶτος ἐλεγχείην (*.i. Polydamas mihi primus exprobrauerit.*) uel quia alterius uerba referimus, ut apud Suetonium in Neronis uita: θανεῖν με ἀνώγει σύγγαμος, μήτηρ, πατήρ. (*.i. Mori me iubet uxor, mater, pater.*) & illud in dictatore καὶ σὺ τέκνον. (*.i. et tu filij.*) decebat enim mentis conſtantiam reddere: licet & conciuitatis cauſa, ubi uocum colliſio fit quæ ad Latinam tranſire nequeat, ut illud Diogenis cum in balneo furem ſpectaret dixit: ἐπ' ἀλειμμάτιον, ἢ ἐπ' ἀλλ' ἱμάτιον. quòd eſt, an ad unguenta an ad aliorum ueſtem, gratiam tamen uocum ad Latinam linguã translata amittunt. Sic etiam in prouerbijs, cum Latina non obtineant prouerbij locum, neceſſaria eſt Græca uox, ut illud τρυγόνος λαλίστερος. (*.i. turture loquacior*) Nam apud Latinos uicem non obtinet adagij, ut nec illud, οὐκ ἄνευ θησέως (*.i. non ſine Theſeo.*) quòd nomen proprium uiri ſit, hiſtoriamq́ꝫ Græcam in ſe contineat.

tineat. Dictiones etiam Græcæ ſi græce ſcribantur cum non-
dum Latinam uariationem receperint, melius in contextum o-
rationis ueniunt, ut ἀποστροφὴ quàm apoſtrophe. & διαστολὴ quá
diaſtole: diligit & Quintilianus συλλογισμὸν potius quàm ſyllo-
giſmum, & ſi Latinam receperit declinationem. In exponen-
dis Græcis ac Latinis dictis ſine diſcrimine neceſſaria eſt uox
Græca, ut apud Cœlium Rhodoginum frequentiſſime legere
licet: titulus autem rei cōgruit, Antiquarum lectionum, ipſi in
ſtituto. Sic & in Etymologijs nominum ac uerborū deductio-
ne, ubi fides Græcæ uocis eſt imploranda; tum uerò in his quæ
iam uſus peruerterat, cumq; non parui momenti ſit reſtituiſſe,
Græcam requirimus lectionem: ut apud Alciatum uidere licet,
cum falſam Accurſij de uſuris interpretationem contrahit. Li-
ceat & propria quadam profeſſione, ut Budeo in commenta-
rijs Græcæ linguæ, & Grammaticæ profeſſoribus. Item ſi inter
pretatio dubia ſit ex ancipiti uerbo, recte Græcam dictionem
apponimus, ut legenti integrum rei iudicium relinquatur: ue-
lut apud Galeni interpretes uerecundiores ſpectare licet. Neq;
enim ambigua nolle decernere, eſt inerudit, ſed uelle potius te-
merarij: ergo cum tot modis liceat, uiſum eſt aliquibus inepte
tamen, paſſim licere. Nam in hiſtoria ut minime decet, ſic non
uidetur fermè neceſſaria nec in translatione ubi nihil ambi-
guum ſit quod nos cogat: nam quæ circumambiendo ſolum
declarari poſſunt, artem uertentis deſiderant non breuitatem.
In his duobus generibus uix uox Græca latine admiſcebitur:
exemplo ſit T. Liuij & Saluſtij hiſtoria, tum Platonis libri ſa-
tis fideliter à Ficino cōuerſi. Quorſum enim ſi ſecus fieri poſſit
ſpectat Græca uertendo, Græca relinquere? nec igitur Græca
uerba ſemper admittenda nec fugienda, cum uerò nulla eſt ne-
ceſſitas fugienda permiſtio plurium linguarum eſt, quę minus
elegantem reddere ſolet orationē, ut etiam Cicero recte iubet.
Quanquam illi in hoc, quòd linguam Latinam floridam effice
re cuperet minus ſit credendum, nam & Latinā prætulit Græ-

cæ etiã in copia, quæ quanquam ſynceritate ſuperior ſit: quòd tamen abundantior etiam dici debeat, nulli alteri à Cicerone credam, nec ipſi, niſi oratione longa id mihi perſuadeat. Verum cum illum diuerſa in hoc ſenſiſſe uideam, laudabo artem, teſtimonium non recipiam. Sed ad rem hiſtoriæ redeo, quæ non ſolum candida & pura & ordinata, ſed ſine uitio eſſe debet: abſurdum autem fuerit ſi ex innumerabilibus pauca uitia recenſere uoluero, tum præſertim cum Lucianus de his etiam ſcripſerit: noſtrum enim eſt ſolum rerum capita ſumma attingere. Igitur hiſtoria perennis uel de illuſtri re eſſe debet, uel admodum ornata. uerum ſi primum deſit, uix ulla diligentia ſufficiet, ut diu poſſit manere. Porrò res illuſtres ſunt uel magnitudine bellorum ut Romanæ, uel fœlicitatis ut Alexandri, uel fama & tumultu ut Artaxerſis uel Xerſis, aut quia ſumma rerum in his uerſatur, ut Bruti & Caſsij aduerſus Antonium & Octauium, uel Cæſaris ac Pompeij. Quanquàm Bruti & Caſsij geſta aduerſus triumuiros etiam ſcelerum admiratione magna ſint. Extremum eſt cum inter maximè celebratos populos magnis affectibus longo tempore miroq; euentu bellum geritur, uelut Peloponenſe quod à Thucydide deſcribitur. Verum ſi omnia hæc uniuerſalis quædam hiſtoria complectatur, non iniucunda erit: Sed tamen in his breuitas multa nos prætermittere cogit. Prolixus ſermo faſtidium parit: ſumma moderatione in his opus eſt. Clari apud Latinos habentur Liuius, Saluſtius & Tacitus, apud Græcos Herodotus, Thucydides & Theopompus. Iuſtinus ab ambitu, cuius imitator Sabellicus, Q. Curtius ob Alexandrum in precio eſt. Ergo plus ratio ſcribendi, quàm geſtarum rerum magnitudo ad operis perpetuitatem facit, nõ quòd hæc legi digniora, ſed quòd difficilius ſurripiuntur. Eſt autem hoc in omni ſcribendi genere ueriſſimum, ornata magnis ac neceſſarijs dum lingua manet præſtare: at ſi lingua deſierit, tutiora ſunt quæ artes ac res magnas continent, quàm quæ facunda ſunt. Ptolemæus in ſua lingua penè barbarus ad Latinos to-

tus.

tus tranſijt: Theopompus quamuis elegantiſſimus interijt. Illud uerò quæri à pluribus ſolet, an Cicero Liuium anteceſſiſſet in hiſtoria ſcribenda: & quamuis magna quæſtio uideatur, ſi ad ornatum referatur: nulla tamen eſt, ſi patientiā in iudicium uoces, maxima fortaſſis erit. Liuij tamen orationes militares magis ſunt Ciceronis locupletiores. quis in ardore gerendarum rerum ſapiēter fingat Ciceronis affluentiam? Cauendum eſt etiā in omni cōpoſitione, ne uerbū pro hiſtoria ſubijcias, uelut illud

Qui fuit Auſonidum, & tacitis regnauit Amyclis,

nam ſi in oratione ſoluta frequens fuerit hæc hiſtoriarum congeries, qualis apud Pontanum, orationē obſcurabit: nec tamē opinionem eruditionis ex hoc aſſequetur. Vitioſa eſt etiam in poetis ſi adeò ſit frequens ut carmen obnubilet, tamen magis obſcura & obſoleta, qualis apud Virgilium:

Venerat antiquis Coriti de finibus Acron
Grauis homo, infectos linquens profugus Hymeneos.

Porrò rarum exemplum decet, & ut inter ſtellas ſubobſcuræ reliquas oſtendunt ſplendidiores, ſic rara quædam hiſtoria ac per breuis quamuis ſubobſcura auctoritatem compoſitioni addit. In hoc igitur genere Papinius peccat. Verum dilucida & breuis eo in carmine decentior, quo obſcura longè ineptior, uelut illud:

Et genus inuiſum, & rapti Ganymedis honores.

geminas enim hiſtorias uno recondit carmine, ſed dilucidas; ut uerò obſcura breuitas ingrata, ſic inſulſa prolixitas, cuius rei tenue ſit argumentum, uelut illud cuiuſdam: At Pontifex magnificentiſſima Vaticanarum ædium parte, ubi laquearia aurata, lecti ſerici, aulæaq́ue eximij operis uiſebantur, Demetrium ſuſcipi, & togis ſericis ueſtiri iuſſit. Cum tota eiuſmodi ſit compoſitio, quis æquo animo legat niſi illi ſimilis? Quamobrē etiā ſi peccandum eſſet, breuitas irriſioni minus eſt obnoxia; ergo in omnibus habenda eſt ratio rei, loci, temporis, perſonæ, compoſitionis. Nam Tragicos & Lyricos obſcura breuitas nō tantum

tum oſtẽdit: ſicut comœdos ac heroici carminis auctores. Reddenda igitur unicuiq; eſt ratio omnium. Quis uibrantem telũ non irrideat longam orationem ſi recitet, ubi moræ periculum uitæ iungitur? at uides quomodo Virgilius inducat:

Ecquis erit mecum iuuenes, qui primus in hoſtem?
En, ait; & iaculũ intorquens emittit in auras. & Homerus

λαοῖσιν δ' ἀνένευε καρήατι δῖος ἀχιλλεύς
οὐδ' ἔα ἱέμεναι ἐπὶ ἕκτορι πικρὰ βέλεμνα
μή τις κῦδος ἄροιτο βαλλών.

(.i. Populis autem annuebat capite diuus Achilles Non permiſit in Hectorem mittere hoſtilia tela, Ne quis iaculans gloriam auferret.)

Ergo cum curreret non poterat uoce id ſignificare, nec omnibus, quin curſum impediret. Cumq; à muro ſagittis expeteretur, atrociſſimum etiam hoſtem potius ſibi eripi quàm ab alio occidi malebat, quòd gloriæ cupiditas iram etiam qua inſaniebat uinceret. Nimirum igitur in tanta arte illud peruulgatum tria ex ęquo difficillima fore, fulmen è manu Iouis, & ab Hercule clauam, & ab Homero carmen auferre: quòd etiam ſi auferatur ęque difficillimum eſſe, inuenire, cui carmen illud conuenire poſſit. Eſt ergo poetarum qui in genere delectandi ſunt uirtus ſumma bene fingere, apteq; deſcribere: ſed artificum & hyſtoricorum non bene ficta, ſed nullo modo ficta eſſe debet. Porrò poetarum Homerus princeps carminis magnitudine rebus geſtis. nam Troianum bellum Gręcorum et Barbarorum Europę & Aſiæ certamen fuit figurarũ lepore, inuentione, imitatione, ſententiarum grauitate doctrina. Hunc imitatur apud Latinos Virgilius. Verum cum illius gloriam non ſe aſſecutũ intelligeret, neq; enĩ ob aliud moriẽs cremari mandauit opus, ut uel ſeruatum, uix enim uerìſimile fuit teſtamentum non irritum fore, laudem Auguſti mereretur, unde illud eiuſdem:

Ergo ne ſupremis potuit uox improba uerbis
Tam dirum mandare nephas? ergo ibit in ignes
Magnaq; doctiloqui morietur muſa Maronis?

tum

tum reliqua quæ in operis Virgiliani laudationem ab illo ſcribũtur. Non ſolum ergo pudice ſeruari meruit, ſed maioris ſpei ſi ſuperuixiſſet fidem accepit, auctoritatemq́ ab imperatore maximo conſecutus eſt, cum qua ad noſtra uſq; tempora peruenit. Et quanquàm hæc ſapientiæ portio humanæ non naturalis pars ſit, imitatione tamen quadam Timanthis laudanda eſt. Nam cum Iphigeniam ut Plinius refert ad aram ſtantem pinxiſſet, ac Græcos ſummo dolore uultum triſtem præferentes: triſtiſſimum adeò etiam Menelaum patruum, ut ne quicquàm ad uultus mœrorem addi poſſe ſperaret: cum Agamemnon pater & ipſe pingendus eſſet, quod arte non potuit conſilio effecit: uultu enim uelans triſticiam illius non oculis ſed aſtantium menti æſtimandam reliquit. Sic ille artifex non ignobilis maiora etiam in coniectura quàm quæ arte exprimere ualeret reliquit: quòd cum artis pars ſit nõ multum à uera Virgilius ſapientia receſſiſſe uiſus eſt, cum tam honeſta inuentione & ſe ab omni accuſatione & opus à comparatione uindicauit. Eſt & Euripidi & Sophocli in tragico genere magna laus; Senecam noſtri multum refugiunt, rem tamen raram, & grauiſſimis ſententijs aggreſſus, ſuperuixit. Exemit à temporum iniuria paruitas, & abſolutum dicendi genus, Tibullum, Catullum, Terentium, Propertium, Ariſtophanem ſatyrica dicendi mordacitas, tum lepor maximus ornamento iunctus, merito illum à temporum calamitate defenderunt. Interiere tamen quędam meliora deterioribus ſeruatis, ſed ingloria etiam uelut in cæteris fortuna partes ſuas ſibi uindicat. Nulli tamen in ullo genere optimi illius uiolentiæ patent, nec ultimos diu ſeruare poteſt: Ergo in medijs ea libertas eſt, nam Martialem ſeruauit, quem tamen Plinius interiturum breui putabat, & quod operi nocere credebatur, impuritas linguæ ſermonisq́ Latini temporum calamitate ei profuit, cum bonis ſublatis auctoribus auctarum quoddam uideretur. Maxima fuiſſet æui iniuria, quæ Hoatij poemata & Plinij Panegyricum ſuſtuliſſet. Cum enim bre

uia hæc eſſent, elaborata, rotunda, expolita, nitida, ſententioſa, uenuſta, merito etiam illæſa ad nos peruenerunt. Ouidium ſer uat auctoritas, tum maximè libri cuius titulus eſt Metamorphoſis. Aſſurgit ibi plerūq; oratori ſimilis, ut in Vlyſſis & Aiacis contentione: Hiſtoriam eleganter deſcribit multitudine in ſignis fabellarum continuatione admirandus, ergo liceat illi irato & dolenti dicere:

Iamq́; opus exegi, quod nec Iouis ira, nec ignes,
Nec poterit ferrum, nec edax abolere uetuſtas.
Cum uolet illa dies, quæ nil niſi corporis huius
Ius habet, incerti ſpacium mihi finiat æui.
Parte tamen meliore mei, ſuper alta perennis
Aſtra ferar, nomenq́; erit indelebile noſtrum.
Quaq́; patet domitis Romana potentia terris,
Ore legar populi, perq́; omnia ſecula fama,
Si quid habent ueri uatum præſagia, uiuam.

Ecce quàm ſapienter gloriæ dignitatē explicat, operis diuturnitatem præuidet, animi immortalitatē teſtatur, imperiū cum lingua linguā cum operis uita nectit, uitæ huius paruitatem oſtendit. Sed nec Horatius in ſimili genere deceptus eſt, dum dixit:

Non uſitata nec tenui ferar
Penna biformis per liquidum æthera
Vates, neq; in terris morabor
Longius: inuidiaq́; maior
Vrbeis relinquam, non ego pauperum
Sanguis parentum, non ego, quem uocas
Dilecte Mœcenas obibo:
Nec ſtigya cohibebor unda.

Et alibi clarius etiā repetit dicens:

Exegi monimentum ære perennius,
Regaliq́; ſitu pyramidum altius,
Quod non imber edax, non Aquilo impotens
Poſſit diruere, aut innumerabilis

Anno

Annorum ſeries, & fuga temporum.
Non omnis moriar: multaq́ꝫ pars mei
Vitabit Libitinam: uſqꝫ ego poſtera
Creſcam laude recens, dum capitolium
Scandet cum tacita uirgine pontifex.

Sed & Pyndarus æternam ſuam famam prædicat illic,

ἑτοῖμος ὕμνων
θησαυρὸς ἐν πολυχρύσῳ
ἀπολλωνίᾳ τετείχισται νάπᾳ
τὸν οὔτε χειμέριος ὄμβρος ἐπακτὸς ἐλθὼν
ἐριβρόμου νεφέλας στρατὸς ἀμείλιχος
οὔτ᾽ ἄνεμος ἐς μυχοὺς ἁλὸς
ἄξει παμφόρῳ χεράδι τυπτόμενος.

(.i. Certus hymnorum theſaurus in aureo Apollinis campo munitus eſt. Quē non hybernus imber de compoſito illatus, ferus exercitus nubis uehementer crepantis, neq; uentus in angulos maris uiolenta inundatione ducet uerberans.

En uides Horatium imitari Pindarum, ut ex uerbo fermè: quanquàm ferant illum potius Alcæum imitatum, quòd Pindarus non ſit imitabilis. Sed ſit ſublimis ac diuinus Pindarus quantumuis, non habet tamen tota Græcia nec cum Alexandri propagatione unum Horatium. Non negarim illũ & priorem fuiſſe ac religioſiorem. At nunc illis ſuus Pindarus relinquatur, nobis Horatius ſatis erit. Ad rem reuertamur, uides poetis non ſolum Lyricis, ſed etiam Ouidio licuiſſe ſeipſos laudare: quod ut poetis quibus omnia licent, furoreq́ꝫ ut Plato ait aguntur, non inconuenit, cæteris turpe quidem niſi præſcriptis legibus in oratione erit: In quo genere Cicero adeò peccauit, ut ad faſtidium & legentium & tunc audientium peruenerit. Vnde de ſeipſo ut ſcribere rectè difficillimũ, ſic appoſite laudabiliſſimum. In qua cauſa ut in reliquis etiam hiſtoriæ partibus, Cæſar reliquos omnes antecellit, ſuam ſcribens hiſtoriam, pure, ornate, candide, clare, nec diffuſe nec breuiter: ut quantũ armis imperatores cæteros, tantum in hiſtoria ſcriptores reli-

quos anteceſſerit. Forſitan quis quærat, quæ ratio ſcribendi magis arrideat? ſua quæque ſuo reddenda tempori, ſimplices magis delectat fabula, naſutos hyſtoria, ob id antiquo tempore omnia figmentis obuoluebantur: nullus hiſtoriæ locus: cœpitque amari ſcriptura ob fabulam, & poeſim: nunc contra fabula pueros ſolos delectat. atque ea cauſa eſt, cur antiqua omnia fabularum inuolucris plena ſint: nec de illis quicquam certi habere fas ſit. Sed ut ad Ouidium reuertar, fateor plurima periiſſe eiuſdē auctoris, ſed non eadem tamen cura. Periit etiam elaborata tragœdia. ſed forſitan adeò placuit paucis, ut ob difficultatem nō placeret pluribus, uel quia ſolitaria, ideò periit. Nam & paruitas immoderata cōtemptum, & ex hoc parit internitionem. Magnitudo ad conſeruationem optima, ad reparationem difficillima. Mediocritas igitur ut & in aliis cauſis præponatur. Verum qui & breuitatem reparationis cauſa, mediocritatem delectationis, magnitudinem auctoritatis contemplatione quę ſierunt, libros in minutas diuiſerē partes: quod genus compoſitionis in Platone, Ariſtotele, Theophraſto ſpectare licet. Et quanquàm multa ſeruata ſint: multa tamen perierunt in duobus poſtremis, quòd magnitudo exceſſiſſet. Moderatio igitur in Platone omnia illius opera integra ad ætatem noſtram produxit. Nocet autem multitudo librorum, non ſolum ob magnitudinem in reparando, ſed plerunque in deterioribus minuit auctoritatem. Et iure quis credat hominem & multa & optima ſcripſiſſe: ergo ut librorum multitudo auctoritatem auget ſcribenti, ſic à ſcriptis illius minuit: præſertim cum non eodem ſtylo omnia exarantur. Artiū igitur præclariſſimi ſcriptores ſunt Plato, Ariſtoteles, Euclides, Archimedes, Vitruuius, Ptolemæus, Hippocrates, Galenus, Dioſcorides, Cicero, Quintilianus, Theophraſtus; quidā artium partes ſcripſerunt, ut Hieron de ſpiritalibus inſtrumentis, Athenæus de machinis. Ergo illorū qui artes perfecerunt ſumma laus erit. Ariſtoteles de animalibus opus ſcripſit octingētis talentis ob impenſam ab Alexan
dro

dro acceptis:ea eſt ſumma quadringentorũ octoginta mille coronatorũ:neq; ergo ullus alius huic operi uel induſtria,uel pecunia, uel philoſophiæ rationibus, uel magnitudine imperij regis ſufficere poterat:uerũ hi libri nõ omnes extant. Expleuit & omnẽ dialecticæ partẽ, & philoſophiã ad apicẽ deduxit. Horũ igitur trium palmam Ariſtoteli certam relinquamus. Theophraſto de plantis, Dioſcoridi nõ niſi ut ad medicinã uſui ſunt ſumma laus compoſitionis erit, Hippocrates medicinam inuenit,& magna ex parte perfecit; duo tamen illius maxima capita, diſſectionem & pulſuum cognitionem Galeno fermè intacta reliquit, quę ille adeò perfecte tradidit, ut cum ſit proprium ſuccedentium in cunctis alijs prioribus aliquid addere,in his tamen nemo quæ ille inuenerit perfecte potuerit aſſequi. Ptolomæus Aſtrologiã perfecit,& Geographiæ omnia rudimenta. Nam quòd ad cognitionem locorum & nominum attinet, cum alterum temporis diuturnitate in perpetuo ſit argumẽto, reliquum in uariatione non potuit perficere. Inuenit & in muſicis participationem ab artificibus uocatam, rem quaſi penitus in inſtrumẽtis ac uocibus neceſſariam. Plato moralem tradidit diſciplinam: Architecturam Vitruuius: Euclides Geometriam, quæ ad quinq; corporum ac figurarum rationaliũ conſtitutionem & menſuram attinet. Archimedes quæ ex uariabili corporum aut arearum conſtat ratione: ille prior & uſui aptior ac ordinatior: hic ſublimior & admirabilior: uterq; tamẽ in ſuo genere optimus & certiſſimus artifex. Quintilianus & Cicero Rhetoricã. Hæ omnes ſcientię inuentæ ſunt aut ad ſummum apicem perductę,uel ad omnem ſaltem uſus commoditatem. Porrò aliæ ſunt nondum perfectę, ſed quibus multum deſit,uelut Arithmetica: quàm nos perficere uolumus. Atq; in his etiam uotum laudabile eſt; an fecerimus aliorum eſt iudicare. Noſtra enim nimio plus quàm debent placere ſolent. Proxima laus eſt eorum,qui primis innituntur. ſunt autem horum genera tria,uel enim exponunt,uel reddunt,aut contradicunt:unde

Homeromaſtix uel Virgiliomaſtix. eſt enim in admiratione recte uirum inclytum oppugnare: ſed ut hoc pulcherrimum, ſic è diuerſo ineptiſſimum non aſſequi quod uelis. Sic Scotus Thomã oppugnat, Occhanus ambos. neq; ulla in doctrina cõ tradicendi ſtudium apertius, quàm ubi cõtradicere minime decere putant. Attamen & Grammaticuli ſibi inuicem contradicunt, & medici aliquando, Auicenna Galeno, Diomedes Priſciano, Valla omnibus, alij huic. Verum poſt Theologos diſcipuli magiſtrum imitantur, Nempe Ariſtoteles Platoni, Themiſtius Alexandro, utriſq; Auerroes: ſic collectorum liber auctoritatem ab enormitate ſumpſit: igitur contradicere celebri auctori non ſecus quàm qui magnas res demoliuntur auctoritatem prębet. Sic Pauſaniæ quòd Philippum Macedoniæ regem, Olgiato Hieronymo, quòd Galeazium Sfortiam occiderit gloriæ tribuitur: alij tyrannides ſubuertere. Sed hæc humana forſitan ſunt, uerum qualiacunq; ſint inferius quantũ conatus poſſit docebimus, nunc hos ſolum attingere par eſt, qui recte maximis uiris aduerſantur. Difficillimum eſt autem bene ſcribenti bene contradicere, qui uerò magni ſunt, nihil ſine ratione affirmare ſolent. Quamobrem pauci ualde contradicendo ſi circa auctoris ſententiam non uerſentur, gloriam conſecuti ſunt: at exponendo non pauci: nam Ptolomæus & Euclides Theonem ſecum trahunt, Archimedes Euſtocium, Ariſtoteles Themiſtium, Alexandrum, Ammonium, Ioannem cognomento Grammaticum, Simplicium, Auerroem, pluresq; alios. Virgilius ſuum Seruium, & Homerus Dydimum, nec Galenus ea gloriæ parte carere uoluit, Hippocratis omnia quæ eſſent genuina opera exponens, oppugnauit & Eraſiſtratum temporibus ſuis famoſum, ut Ptolemæus in Geographia Marinum. Quidam etiam ſcientias ipſas amoliri tentabãt, uelut Ioannes Mirandula Aſtrologiam, & nebulo quidam uniuerſas bonas artes. Tanta eſt hæc ſitis, ut etiam infanda & inacceſſa dicere et ſuperare nitantur: quidam tutius aduerſus deploratas res ſcribunt,

bunt,uelut Plinius qui cōtra magiā, Auerroes qui cōtra eccentricos & uocatos epicyclos, & Philiſtius qui contra diuinatorias artes omnes Græce inuectus eſt,nā Arabice ſcripſit Auerroes, latine Plinius: ergo etiā aduerſus Lamias ſcribere licuit. Sed tanto admirabilius inſulſe tamen qui de eis ſcripſerunt, ſed uicit admiratio ſtulticiam. Non igitur quæ ſcribas tantum refert,quantum quomodo:cum uera hiſtoria & utilitas,falſa & ueris ſimillima imitatio quæ eſſe non poſſunt, admiratio tueatur & in precium ducat. Illud ſanè admiratione non mediocri dignum, eos qui cum legibus exorti ſunt maximam gloriam etiam ſi mediocriter ſcripſerint conſecutos: contra qui cum lingua etiam generoſe excidiſſe, cum tamen conſideranti hoc nō obſcuram habeat cauſam. nam lex ex ſummo quodam conatu oritur,diſſipaturq; tempore. Contra lingua exoritur ſenſim augetq; temporis incremento: illis igitur auctoritas maxima, minima uerò his. Sed qui reddunt linguam lingua commutāt, quales nunc habemus Argiropilum,Trapezuntium, Gazam, Leonicenum,Baſſarionem,Morum, Amaſæum, Cornarium, Andernacum,Linacrum, Copum,Alciatum, Belliſarium, Fichardum,Syluanium,Rotam,Felicianum, Demetrium, Stephanum nigrum,Montanum.Sed omnes Eraſmus quadā fœlicitate uincit potius quàm arte: nec Linacro Alciatoq; ac Politiano ſua deeſt auctoritas? quid moror ſingulos ne commemorabo, aut ſingulorum exponam labores, aut in odioſam illos comparationem adducam ſatis explicaſſe pro exemplo plures qui uertendo auctores, gloriam ſibi compararunt. Primus certe in hoc genere, ut & optimus, Cicero fuit,qui Demoſthenis & Aeſchini orationes contrarias uertit, & Xenophontis de tuenda re familiari libros,quæ omnia ob paruitatem interierunt. Proximus illi Boetius,qui uniuerſa quæ tunc Ariſtotelis uolumina extabant conuertit. Campanus etiam non è Græco ſed ex Arabico Euclidem cum ad nos traduxiſſet,etiam expoſitionis laudem aſſequi uoluit.Quatuor igitur cum ſint capita librorum

brorum condendorum, neceſſitas, utilitas, delectatio, admiratio quæ delectationis pars eſt. Neceſſitas artibus & partibus artium debetur: & nunc artes quædam etiam ex toto fermè deficiunt, uelut Muſica, cuius cũ ſint tria Διαπασώρων genera, Diatonicum, Chromaticum, & Enarmonicũ: Diatonicum tantũ ſupereſt. Opticam Bacchus quidam docuit, uerum & illius non parua pars remanſit intacta. Multæ etiam philoſophiæ partes deſunt, uelut de lapidibus, de metallicis, ac alia multa: Ergo nõ res ipſę ſed inuentores deficiunt. Vtilitas uerò expoſitoribus & his qui uertunt accomodatur. Delectatio fabulis, poetis, amatorijsq́; narrationibus ineſt. Admiratio cõparationibus & contraria ſentientibus. Hiſtoria utilitatem & uoluptatem ſecum affert, quandoq; etiam admirationem: utq; eſt hæc omnibus ſublimior, ſic ſi temperata non ſit, fidem quę hiſtoriæ neruus eſt ab illa aufert. Quamobrem Saluſtius & Cæſar quantum poſſunt prodigia uitant: nec tamẽ abſtinuit Cæſar præſenti potius utilitati quàm hiſtoriæ ſynceritati conſulens. Cum enim iniuſtã fouiſſet cauſam ſcilicet tyrannidem, finxit deorum factum non ſuum, oſtentis ac prodigijs uictoriæ ſuæ additis. Verum T. Liuius quæcunq; fidem hiſtoriæ labefactare poſſent, non ſolum aliorum relatione refert, uerum etiam addita his ſententia ſua damnat. Porrò in utilitatis & neceſſitatis genere quidam multa ſimul conſcripſerunt, uelut Plinius auunculus, Raphael Volaterranus, Aulus Gellius, Cœlius Rhodoginus, Alexander ab Alexandro, Alciatus, Eraſmus qui unam in multis rationem inuenit: ſic Suidas, Athenæus, Iulius Pollux. Alij utilitati ſolum ſeruierunt interpretantes nomina, uelut Ambroſius Calepinus, & Heſichius. Omnes autẽ qui multa de multis ſcripſerũt, nec unum in his ordinem, non unum dicendi genus ſeruauere, ſed quaſi agglomerata coniunxerunt, uelut Plinius et Eraſmus multorum lectione adiuti ſunt. Prodeſt enim quamplurimum hæc ſolertia his, qui non rotundũ opus abſoluere curant: at Ariſtotelem & Platonem & ſi de pluribus ſcribant, facile eſt intelligere

gere ſua non aliena ſcripſiſſe. In his quæcunq; linguã retinent, & rotunda ſunt ac expolita, perennía etiã erunt, breuis æui quę cunq; ſucceſſorem reperire poterunt. Horum autem uelut & illorum qui diuerſa uolumina condiderunt, non unum genus eloquij, ſed pro materia diuerſum eſſe conuenit; quòd maxime Ciceronem ipſum loquendi nobis auctorem obſeruaſſe uidimus. Neq; enim Epiſtolæ & Orationes ac Rhetorica ars eodẽ ſtylo ſcriptę ſunt, quinetiam & orationum & epiſtolarum inter ſe diuerſa admodum ratio dicendi eſt: Sed tamen in omnibus ſumma uirtus eſt, ut liber uitio careat. Quamobrem Iſocratis orationem de Helenę laudibus nemo rite probauerit, uel iuſte, non ſolum ob procœmij longitudinẽ, ſed quòd fabuloſa ueris ad miſcet. In Encomio tum præſertim cum locuplex ueræ laudis materia nunquam fuiſſet defutura. Atq; ut in hoc genere uituperanda, ſic ſummam artem amplectiẽ, cum ultra omnem laudationis cumulum, quo ſatisfeciſſe encomio potuit, longè plura in expectatione quàm dixerit relinquat. Ergo eadem res laude & uituperatione digna erit, & cum omnibus temporibus ſuum dicendi genus conueniat etiam in eadem materia: mediocritas tamen in cunctis ſeruanda eſt. Vt autem bene ſcribas, optimũ quenq; imiteris. Nanq;, ut refert Halicarnaſeus Dionyſius, Thucydidem octies Demoſthenes reſcripſit, ac totum penè memoria didicit: ſunt qui ferant ſæpius, & ab auctore conſcriptam eam hiſtoriam ut par eſſet in Thucydide laudis cauſa, quæ in Demoſthene exempli ac teſtimonij. Fabularũ palmam ac ludendi quanquam Aeſopo quidam tribuant, Lucianus tamen humanos affectus tam lepide ludit, ut illum pueris non hominibus qui ætatem perfectam ſint conſecuti præpoſitum credam. Quis enim uel totum Aeſopum uni Lapitharũ conuiuio audeat comparare? cum etiam in dicendi ratione plurimum interſit. Nimirum igitur & Luciani dialogos tam diu ſeruatos, quem Apuleius longa fabella imitatus eſt. In ſerijs uerò narrationibus auctoritas ſcriptoris ſi addenda in libro ſit, caue ne ni-

mium uſu uiuerit, ut apud nos Cato, & tamē etiam ſi parce & cum quadam uerecundia inducatur, non indecens eſt. Et ſi ex Græco poeta ſit, carmina ipſa uel græce ſcribenda ſunt uel latine. Indecens enim eſt audire poetam non numeroſa oratione loquentem. Hiſtoria uerò fabuloſa, præter id quòd admiranda eſt, mirā etiam præbet delectationē, uelut Philoſtrati de Thianęi uita: & in hoc genere multi materna lingua ſcripſerūt. Quidam hiſtoriam fabuloſam condiderant, ueris ac falſis ſimul mixtis, ut Athenęus alijq́ plures: ergo non tantum refert quid ſcribas, quantū quomodo. Vnde ſi orbis incogniti hiſtoriam, quę per ſe iucundiſſima eſt, ſed à multis ſatis inepte, quis in unum ornate redigeret, æternam ſibi famam comparare poſſet. Cum Strabo totiens mutilatus, ac adeò fabuloſus nō leuiter placeat. Sed hoc tamē regis auxilium deſideraret. Vtilitas rei ſi cum ſtylo coniuncta ſit, librum tuetur. Quamobrem Varronis Columellęq́ ac Catonis de re ruſtica libri ſeruati ſunt, & Celſi de Medicina uictus à Columella æquali ſuo in re ruſtica nō manſit. Optime dicere in numeroſo pede etiam non ſeruato candore linguę ſeruauit Iuuenalem, breuitas Perſiū, magiſtriq́ eius Cornuti, qui in illum expoſitionē ſcripſit, auctoritas. Magiſtrū enim diſcipuli ſcripta exponere, nec planè intelligere, admiratione non parua dignum uidetur. Quamobrem & illud ad laudem eius celebratur:

Sæpius in libro memoratur Perſius uno,
Quàm leuis in tota Marſius Amazonide.

In comparationibus cum nihil ſit uoluptuoſius, maxima eſt diligentia adhibenda, ut loca ſimillima ſibi inuicem reſpondeāt. Quid ſi quis Ciceronem Demoſtheni, aut Ariſtoteli Platonē comparauerit? Lectitatur Trapezuntius cum puram redoleat bilem non comparationem, & Beſſarionis congeries habet ſui ſtudioſos. Quid ſi quis apte illorum ſcripta Platonis ſcilicet & Ariſtotelis contuliſſet? ergo ſi non induſtria deſit & labor, modus non deeſt ad perpetuam ſcriptis gloriam aſſequen-

dam,

dam,ſed tamen Horatiani illius præcepti memor eris, ut quod cunq; ſit nonum prematur in annum, non ſolum quòd tempore eruditiores euadimus,ſed multa quæ ob animi impetum nobis placent,alijs non placitura, deferueſcente animi furore cũ non placeant in melius mutantur. Tam diu igitur cum in ſermone de conſtruendis libris manſerimus peccaſſe nobis uidere mur,multa paucis ſcribentes,niſi eodem conſilio arteq; docuiſſemus etiam,quinam libri lectione digni ſint, quosq; maxime eorum ſeligere,ut cito proficiamus deceat. Nam uelut Cicero ſuum habuit ſemper Terentium ſecum:ſic unum quenq; oportet qui cito uelit proficere, non ſolum optimum in ea arte ſibi præponere,uerum & qui optime etiam artem tradiderit, ornate ſcilicet & ordinate:Ergo multis ſic multa ſcripſiſſe uidemur. Neq; uerò hæc tantum placebunt,quæ ad diuturnitatem ſpectant,quàm quæ ad bene uiuere,atq; ideò etiam longiora quã par ſit exiſtimabuntur.Quoniam bonum & malum ſentimus, diu eſſe non ſentimus,ſed in ampla ſpe collocamus: ob hoc, cũ non minus diu quàm bene eſſe optent homines, bene tamen uiuere omni induſtria quęrunt,diu uiuere negligũt. Pari ratione & bonam animi inſtitutionem paruifacimus, quód quilibet & uirtute animi & prudentia abundare ſe putat. Corporis & fortunæ bonis nõ ita: nam nos ipſos putamus animum,cætera extra nos eſſe,quare fit ut nulli minus quàm mores & animum noſtrum inſtruenti,quód ab ætate puerili initium habet, ęquas aures exhibere ſoleamus:& ſi qua nobis uitia inſunt,adeò obdu ruit in hoc humana mens, ut cætera quidem omnia, hæc ſola tantum pro uitijs non ducamus Itaq; fit,ut utiliorem inſtitutionem, etiam illorum ſententia,hoc errore decepti relinquamus tanquam inutilem,alias amplectamur. Verum nos non hominum falſam exiſtimationem, ſed utiles omnes partes, quæ ad bene uiuendum conducunt,poſtquàm quomodo quis diu uiuere queat plenę docuimus,aggredięmur, Ergo naturalis ſapientiæ inſtitutum, quod ad beatam pertinet uitam,animi uirtutes,

bonam ualetudinem, integritatem ſenſuum, conſcientiā rectæ uitæ, honeſtatem & amorem, quem amicitiā nuncupamus amplectitur. Quinq; enim ſcopi eſſe uidentur illius qui naturali ſapientia præditus eſt, animum eruditione & uirtute excolere, corporis uires ſeruare, uitæ commoda præſtare, perſonæ decorem tueri, honeſtatem ſic in cunctis operationibus præferre, ut nihil iure reprehendi queat. Iam igitur cum legem nobis præfixerimus, non dedignabor illud Catonicum in medium afferre, Legem quàm tu ipſe tuleris ſeruato. Docuimus enim cōpoſitionem omnem ordinatam, completam, emendatam, dilucidam atq; ornatam eſſe debere. Quamobrem omnia ſi ſint ſeruanda, ab initio animi uirtutes ac poſt ipſas eruditio explicanda, demum reliqua ſuis locis. At uerò ille ueræ uirtuti incumbit qui caret uitio. Nanq; ut Horatius dicit:

Virtus eſt uitium fugere, & ſapientia ſumma
Stultitia caruiſſe.

Hei quàm late patet hoc præceptum, quod à pleriſq; contemnitur: etenim ſumma laus uirtutis eſt uitio carere, ut omnem fermè uirtutis laudem aſſequatur qui non peccat. Porrò ex uitijs cum omnia fermè beatam uitam impediāt, crudelitas, ira, ambitio, & inexplicabiles uertigines inducant: tria tamen principaliter, ac per ſe beatæ uitæ obſtant, timor, inuidia, & auaritia: nempe cum beata uita ſecuritate, lętitia, & commodis rerum conſtat: timor ſecuritatem: inuidia lætitiam: auaritia commoda aufert. Igitur hæc tria omnino directe cum beata uita perpetuum bellum gerunt. Nanq; timidus miſero: inuidus infœlici: auarus pauperi ęquiparādus eſt. Paria enim ſunt ſeu talis quis ſit, aut talem ſe exiſtimet: quid enim refert ad infœlicitatē damnatus ne ſis, an quod damnatum te putes? non quidem ad futurum tempus, ſed ad præſens tantum ratione habita: Ergo infœlix non ſecus timidus quàm miſer: & auarus quàm pauper: & inuidus quàm ęrumnoſus. Vnumquodq; igitur horum diligenter explicabitur, ſi prius docuero, hominē ad tria cōparandū,

ad ſeipſum, ad domum, & ad ciuitatem ac eius partes. Vnde tres moralis inſtitutionis differentiæ, Ethica, Oeconomica, Politica: uirtutes igitur ac eruditio ad hominem ipſum pertinent. Vnde ipſum etiam nihil magis lædit, quàm ſi uel inuidus ſit uel timidus uel auarus. At uerò exercitatio uirtutum reliquas moralis philoſophiæ partes complet, & in his præcipua eſt prudentia: bona uerò corporis ad ipſum etiam hominem tantum ſpectant, ſimiliter & fortunæ. Verum quæ fortunæ, cum in his amici ac filij & affines & uxor contineantur: etiam cæteris moralis philoſophiæ partibus, œconomicæ ſcilicet, & politicæ inſeruiunt. Igitur ut à timore exordiar, qui magis naturalis eſt, quem etiam ſuprà uitæ longitudini obeſſe docuimus, quòd id quod in timore ætatis ducitur, non pro uita habendum ſit, nihil magis homini nocet quàm timor: timidus enim ad omnia inutilis eſt. Vnde rectè finxerunt antiqui quendam, qui Herculem formidabat, cum è ſpecu in quo ob timorem ſe abdiderat, illum conſpexiſſet in lapidem conuerſum, quòd lapis ad omnia opera utpote inanimatus ſit inutilis: oſtēdit autem uehementiam affectus timor, quod ſi magnus ſit repentinam mortem poſſit inducere. Cor ſalit in illo etiam ſi mediocris fuerit, tremunt membra, pallet corpus, nutat lingua, & ſi diu perſeuerauerit exedit carnes, mentem'q; deijcit. Igitur non aliud tormenti genus quærendum eſt, ſi timore quiſpiam laboret. nec ſapiens igitur aut fœlix eſſe poteſt homo in tanta animi perturbatione. quinimo carere animo timidi à ueteribus crediti ſunt, atq; ideò exanimari præ timore dixerūt, quaſi timidis ipſis animus abſit: quonam pacto igitur ſi animum non habeant, conſilium, aut prudentiam, aut uoluntatem retinebunt? rectè igitur apud Ennium dixit ille:

Tum pauor ſapientiā omnem mihi ex animo expectorat. Vide qualis affectus ſit timor, qui crepitare cogit dentes, quòd ſolum morbo lætali conuulſis fermè accidit. atq; ut pueros prætercam, quibus ſimptoma hoc ob uermes familiare eſt, cæteris

omnibus perniciosiſſimum ſignum ſemper eſt: et ſi tantum animam corpusq́ꝫ noſtrum timor conturbat, quis timidus fœlix eſſe poteſt: uerum timidus dicitur, qui non metuenda metuit. Non ſunt autem metuēda neceſſaria, nec leuia, nec rara. Mortem igitur, uel exilium, uel fulmen non timebimus, reliquorum etiam quæ breuiſſima ſunt nullus timor torquere nos debet: grauia itaq; imminentia diuturna'q́ꝫ, ac quæ uitari poſſunt, declinari magis ac cauere cōuenit magis quàm timere: ſiquidem ſapiens Deum imitari debet, ille enim nunquàm cum iraſcatur aut miſereatur, indulget tamen ut miſertus, punit ut iratus. Sic ſapiens cum timore non torqueatur, non minorem tamen prouidentiam in periculis oſtendet, quàm timidus ubi res ipſa hoc expoſtulet. Similis etiam ratio eſt in ſpe: nanq; ut malorum ex ſpectatio timor, ſic bonorū ſpes utrunq; torquet: quoniā ſola ſecuritas homini ſapienti ad fœlicitatem congruit. Porrò ſecuritas dicitur, cum uel non ſperamus, nec timemus, uel ſolum ea ſperamus, in quibus falli etiam ſi contingat agnoſcere errorem non licet: uelut ſi quis à morte ſibi proponat perpetuam uitam, aut gloriam, aut in uita ipſam diuturnitatem: quamobrem ſapientiſſime inſtituta ſpes æterni præmij, quam nemo poſſit coarguere. nam cum perennis ſit anima ut docuimus, ac omnino ſempiterna, quid refert ſi in ſpem etiam optimam illam in uita alas. quamobrem recte Cicero inquit: non poſſe coargui qui animos dicunt immortales. Nam ſi moriantur, nemo eſt qui arguat, nec qui reprehendatur à morte: ſi ſuperſint nec tamen loquātur, quod nos in libro de anima humana docuimus, ex omnium philoſophorum ac legum conſenſu, nec quiſquam recte dicentem coarguet: Ergo animum affirmare immortalē, non ſolum pium & prudens eſt, ſed irreprehenſibile: ac multorū bonorum cauſa. Sed iam de his ſatis cum de inuidia dicendum ſit, quæ ut minus timore beatitatem lædit, ſic latius undequaq; patet, cum longe plures ſint, qui inuideant alienis bonis quàm qui in metu uiuant: illud tamen in omnibus ſemper uitijs aduerten-

uertendum, eos qui inter utrunque extremum uiuunt omnium eſſe miſerrimos, uelut qui inter metum & ſpem, odium & amorem. nam & inuidia odium quoddam eſt, auaritiã & prodigalitatem ac cętera eiuſmodi: ſed tamen timor qui cum ſpe eſt, nõ ulla re alia minus hominem conturbare ſolet, uerum ut diximus hoc in omni animi perturbatione accidit: cum contraria ſimul illum diſtrahunt. Sic enim triplex uexatio ei fit duplex, à duplici uitio, tertia à contrarietate. Quamobrem cum uitiorũ medium uirtus ſit, nullius extremorum hoc medium particeps eſt, ſed cum utrunque ad animi perturbationem pertineat, ipſa uirtus ad indolentiam refertur: ergo liberalis nec prodigus, nec auarus ulla ex parte eſt, nec fortis timidus, aut temerarius, aut ex illis conſtat: quinimo ſi recte cernas hoc medium ab utroque extremo plus differre uidetur, quàm ab altero illorum reliquũ. Sed ut ad inuidiam reuertar, omne peccatum excuſationem ſecum habet, aut uoluptatem, ſola inuidia utroque caret. Quid enim ſtultius excogitari poteſt, quàm ut homo ſponte ſeipſum mœrore ex alienis bonis conficiat? non'ne illud planè tibi occurrit, diuerſa te uelle ſimul ac facere inuidendo: nam cum inuideas quem tibi inferiorem cupis, inuidia ſuperiorem teſtaris, neque enim deterioribus inuidemus, atque ideò recte à ſapiente dictum, paruulum occidit inuidia. Qua parte enim ſuperiores ſumus non inuidemus: Ergo gloriam adiungimus illi, quem perditum iam uolumus. Cum uerò præter id quòd contabeſcit homo liuore ac diſcrutiatur, etiam in manifeſta pericula deducatur, uel dũ alienis bonis occurrere properat, uel alios in mala protudere, neceſſe eſt inuidiam ſtulticiæ eſſe partem. Tum uerò illud accedit, quòd ſi ille reſciuerit te inuidere, iam & iure quã uoluptatem illi de tuo cruciatu afferes, unde poeta lepide:

Rumpatur quiſquis rumpitur inuidia.

quaſi dicat, non ego maiorem delectationem habere poſſum, quàm ut inimicus meus tam ſæuo diſcrutietur modo. Quamobrem ſcite illud etiam:

Inui-

Inuidia Siculi non inuenere tyranni
Maius tormentum.

nam præter id, quòd maxime diſcruciet, nullum finem uelut reliqua uitia inuenit. Ira enim deferueſcit, gula ſatiatur, libido frangitur, ut etiam odiſſe quod amas, uel ob facilitatem, uel ob ſatietatem, uel ob ætatem, uel ob aliam curam incipias: ſatiatur crudelitas, odium, auaricia habet modum aliquem, inuidia nunquam quieſcit, cum ſemper aliquem eſſe neceſſe ſit, imò plures qui te ipſo uel ætate uel diuitijs uel forma aut uirtute ſint beatiores, cumque in tam multiplici bonorum genere, tum horũ tum aliorum penè innumerabiliũ multi excellant, niſi uitium minueris cum ſenecta huic tabi nõ auxilietur, fomitem habes ſempiterni cruciatus. ô quã belle Græcus ille expreſſit eius effectũ dicens:

Ο φθόνος ἐστὶ κάκιστον. ἔχει δέ τι καλὸν ἐν αὐτῷ
τήκει γὰρ φθονερῶν ὄμματα καὶ κραδίην.

(.i. Inuidia eſt res peſſima: uerum hoc ſolum bonum habet in ſe, Abſumit enim inuidentium oculos & cor.)

Sed non minus eleganter noſter poeta, & ſi latine tamen eam deſcripſit:

Pallor in ore ſedet, macies in corpore toto,
Nuſquam recta acies, liuent rubigine dentes,
Pectora felle uirent, lingua eſt ſuffuſa ueneno,
Riſus abeſt, niſi quem uiſi fecere dolores,
Nec fruitur ſomno, uigilantibus excita curis,
Sed uidet ingratos, intabeſcitque uidendo
Succeſſus hominum: Carpitque & carpitur unà,
Suppliciumque ſuum eſt.

Inde etiam paulo poſt illius oſtendit atrocitatem:

Quacunque ingreditur florentia protrudit arua,
Exuritque herbas, & ſumma cacumina carpit,
Afflatuque ſuo populos, urbeſque domoſque
Polluit, & tandem Tritonida conſpicit arcem
Ingenijsque, opibuſque, & feſta pace nitentem.

Vixque

Vixq; tenens lachrymas, quia nil lachrymabile cernit.

Ergo maximum ſapientię beneficium atq; ſumma laus eſt, hoc monſtro carere. Quod quidem cum multis ex natalium detrimento peſtis hæc inſederit, quadruplici hoc auxilio, quo & timorem & auariciam cæteraq; animi uitia depellere etiam potes, quamuis in tribus animæ dictis peſtibus difficilius aſſequeris. Igitur ſi inuidiam depellere quęris, nō eum cui inuides protrudere, ſed magis teipſum eleuando ſuperare potius nitaris. Nanq; ex hoc & laboris difficultas, te illi ac alijs æquiorem faciet, & magnitudo ſtatus extinguit inuidiam, uel illum cui inuides ſi ſuperare non licet, amicum tibi facias. Ab omni enim humanitate alienū prorſus eſt chariſſimis inuidere. At uerò etiā unum eſt aliud certius, tum in hac cum in alijs omnibus optimum auxilium, ſi initijs reſiſtas, atq; ut dicit poeta,

Principijs obſta, ſero medicina paratur,
Cum mala per longas conualuere moras.

nanq; cum cætera animi uitia uel ex corpore uel ex re ipſa ſuſcipiant alimentum, uelut iracundia, gula, libidoq;, quæ ex corporeis affectibus atq; temperamentis, auaricia ex rei occaſione ac experimento frequenti oritur. Inuidia ex ſola mentis ęgritudine cum ducat originem, ſi ab initio totis extinguatur uiribus ac conculcetur, non admodum natura prona ad incrementum facile deletur: iuuat & quòd Græci omnium malorum uelut ἀλεξιφάρμακον, dicunt aduerſus illam, ratio. Cum enī in alienis bonis tenuitatē, breuitatē, inſtabilitatē, neceſſitatēq; diligenter interitus illorū expenderis, nō iam illum potius inuidia quàm commiſeratione dignum fore credas. Sed iam de inuidia nimis, cum nemo ſapiens eam libenter amplectatur, quòd pœnam peccato iunctā ſemper habeat. Auaricia ipſa nobis negocium faceſſit, quæ adeò late patet: ut paucos mortalium ab illa detineri non uideas; Quamobrem Poeta noſter recte dixiſſe uidetur:

Quid non mortalia pectora cogit.

Auri ſacra fames?

& equidem ſi non ſine auaricia & illo inſano habendi æſtu diuitijs uti liceret, nõ ita ut dici ſolet in illam effuſe debacchandum putarem, nam ut inquit Pindarus:

Ὁ μὰν πλοῦτος ἀρεταῖς
δεδαιδαλμένος,
φέρει τῶν τε, καὶ τῶν
καιρὸν, βαθεῖαν ὑπέχων
μέριμναν ἀγροτέραν.

Quod & ſi latine uelis dicere: Diuitiæ uirtutibus exornatæ quãuis profundam atq; arduam ſuppeditent ſolicitudinem, multas tamen adferunt commoditates: Ergo cum auaricia uirtutibus exornari non poſſit, ut non hic diuitias accuſare propoſitum eſt, ſic illas etiam in auaro damnamus, tum præſertim quòd auaritia quæ rapiendo opes quærit, omnium malorum fames ac mater eſt. Quot enim iam auaricia regno ſpoliati ſunt? quot miſerabiliter periere? nam tyranni omnes ab illa initium ſumpſere ſcelerum ſuorum, crudelitatis, iniuſticiæ, libidinis, & cum pertinacem Phalarim, Dionyſium, aliosq; innumeros perdiderit tyrannos: Alexandrum etiam Seuerum, quamuis omni alia ex parte irreprehenſibilem, hæc ſola occidere potuit. Quid enim fures, latrones, pyratas, ſiccarios, proditores, falſarios, in tam manifeſta ſcelera ac perenitioſa pericula uocat, niſi auaricia? Quid pudorem impulit perdere, formam proſtituere, lenoniam artem exercere, aut quæſtum meretricium? auaricia. Nõ poſſum Ariſtophanis de hoc ſententiam prçterire, quòd opportune nimis nobis occurrat: ſic enim ſub perſonis ſerui Carmidis dominiq; Chremyli:

κα. Ἔγωγέ τοι διὰ μικρὸν ἀργυρίδιον
Δοῦλος γεγένημαι, διὰ τὸ μὴ πλουτεῖν ἴσως.
χρ. καὶ τάς γ' ἑταίρας φασὶ τὰς κορινθίας,
ὅταν μὲν αὐτάς τις πένης πειρῶν τύχῃ
οὐδὲ προσέχειν τὸν νοῦν, ἐὰν δὲ πλούσιος

τὸν

τὸν πρωκτὸν αὐταὶς εὐθὺς ὡς τοῦτον τρέπειν.
κα. καὶ τούς γε παῖδας φασὶ ταυτὸ τοῦτο δρᾶν
οὐ τῶν ἐραστῶν, ἀλλὰ τἀργυρίου χάριν.

liceat obſcœne loquentem poetam in obſcœnioris uitij accuſatione recitaſſe. Sed iam ad rem ipſam reuertor, nihil enim inuenio, quod uel iuſtius uel promptius queat damnari. Eſt enim illa quæ deos contemnere docet, frangere fidem, gloriam negligere, pudorem prodere, leges corrumpere, amicos fallere, ualitudinem infirmare, uitam minuere, odiſſe chariſſimos, deſeruiſſe coniunctos. Vnde etiam non male apud Euripidem inducitur Hecuba Polymneſtori, cuius filios occiderat, quem etiã excęcauerat, reſpondere, cum ille alienas ſubtexerat cauſas, auariciam omnis ſceleris fuiſſe parentem his uerbis:

ὁ χρυσὸς, εἰ βούλοιο τἀληθῆ λέγειν
ἔκτεινε τὸν ἐμὸν παῖδα, καὶ κέρδη τὰ σά.

(.i. Aurum, ſi uis, uera dicere, interfecit filium meum & lucra tua.)

Etenim ut fabulas relinquam, omnes adeò illam damnant, ut etiam qui eo uitio flagrauerint, uitiũ ipſum diſſimulent, illam uerò accuſent. Nam & Saluſtius uir eloquentiæ plurimæ, maioris rapacitatis de Iugurta loquens, refert illum dixiſſe dum Roma diſcederet, Romæ omnia eſſe uenalia, atq; etiam ipſam urbem cito perituram ſi ſit repertura emptorem: conſidera uerbi magnitudinem, orbis domina ciuitas in ſeruitutem ſponte ſe traditura eſt, ſi qui emat inueniat. Porrò emptorem inuenit breui C. Iulium Cæſarem, qui eam à populo primo, poſtmodum à Craſſo Pompeioq;, ultimo à Curione ac Antonio tribunis emit, ergo ne tantum glorietur Cæſar de uictorijs ciuilibus, cũ Romam emerit potius quàm ſubegerit. Vtq; factum Cæſaris non laudo aduerſus patriam: ſic deteſtabilius eſt ſcelus uenditorum, qui cum patria, & ſeipſos, & filios, & libertatem ac fortunas etiã uendiderunt. Quid igitur dubitabimus etiam auariciam omnium malorum parentem, omnium uitiorum principem, omnium magiſtram ſcelerum uocare? Quamobrem &

in Eccleſiaſtico recte dictũ eſt, auaro nihil eſſe ſceleſtius. Quid mirum cum animam etiam uenalem atq; fidem habeat? itaq; cum auaritia ſcelera omnia in ſe contineat, nec ut reliqua ſingularis eſſe poſſit, quemadmodum perfidia, libido, crudelitas: habet hoc unum etiam omnibus illis ſimul acceptis maius, quo monſtrum hoc uitia in ſcelera, ſcelera in inaudita flagitia conuertat. Nam ſi quis ob iram uel alterius amorem hominem occidat, ſiccarius eſt: ſi ob pecuniam, latro: ſi prodat rem creditã ob amorem, leuis appellatur: ſi ob auaritiam proditor. Ergo cũ in unoquoq; uitio illa etiã aliquid ipſo uitio maius habeat, omnia uerò illa in ſe contineat quæ maxime etiam ſunt execrãda, furta, rapinas, impietatem, crudelitatẽ, latrocinia, fraudes, pelagusq́; omne flagitiorum. quo alio nomine melius potuit appellari, quàm quo à Seneca, peſtis ſcilicet. Vnde bene etiam in illam iocatus eſt, cum dixit: Auarũ nihil bene facere niſi cũ moritur: ſiquidem eos ditat qui de illius morte lætantur. Omnis enim auarus inimicos ſuos ditare cogitur, etiam ſi uelit pro fundere. Sed tamen quid hoc iuuat, ut alios relinquas diuites, teipſum uerò ob illam excrucies? nam ut bene dixit Martialis poeta:

Rape, congere, aufer, poſſide, relinquendum eſt.

ô mentem inſanam hominum tam acriter excruciari, ut tam breui poſſideas: eoq; fœlicitatem collocare, ubi perpetuus fluxus ac refluxus eſt. Nam in diuitijs perpetua eſt uiciſſitudo, augmenti ac detrimenti: ut non ſit in earum cupiditate fœlicitas à ſapiente reponenda. Sed tamen auaritiæ hoc genus, quanquã peſtem animo inferat, multaq́; incommoda, longè plura pericula, cum ſapiente tamen aliquo modo eſſe poteſt, ſi omnino uitijs reliquis careat. Nam & Plato ditatus eſt, & Ariſtoteles, & nunc multi qui ſapientiam profitentur, nihil magis quàm pecunias quærunt. Qui quamuis hac in parte ſapientes ueri nõ ſint, non tamen ad hoc auaritiæ genus peruenerunt. quod quanquã raro, poteſt tamen etiam cum ſapientia eſſe. Illud auaritiæ genus

nus ex toto repugnare ſapienti dico, non quòd ad rapinam ten dit, ſed quòd in neceſſarijs tanquàm in extrema paupertate laborat, de quo maximè Horatius intelligit cum dixit:

Creſcentemq́ꝫ ſequitur cura pecuniam
Maiorumq́ꝫ fames.

ut nō melius quàm hydropicorū inextinguibili ſiti genus hoc auaritię ode illa comparari potuerit. Si enim miſer ſapiens eſſe nequit, quia ſapiens miſer eſſe diu non poteſt, quomodo qui diues eſt, & uitio tamen animi ſolo miſer eſt, ſapiens eſſe poterit? ergo uitium hoc animi maximum ac ſapientiæ è directo aduerſum. Quid enim aliud in ſatyra ſcribit Horatius, cum Vuidiū taxat? dicens:

Vuidius quidam non longa eſt fabula, diues
Vt metiretur nummos: ita ſordidus ut ſe
Non unquàm ſeruo melius ueſtiret: ad uſqꝫ
Supremum tempus ne ſe penuria uictus
Opprimeret, metuebat: at hunc liberta ſecuri
Diuiſit medium fortiſſima Tyndaridarum.

nam hanc tantam ſtultitiam plerunqꝫ etiam euentus comitatur infœlix. Verum nemo magis hanc inſaniam exprimit apte Apuleio in Milone hoſpite ſuo, qui ut inquit ille, ampliter nummatus, & longe opulentus, uerum extremæ auaritiæ, & ſordis infimæ, infamis homo, fœnus deniqꝫ copioſum auri & argenti crebro exercēs, exigua lare incluſus, & erugini ſemper intentus, cum uxore etiam calamitatis ſuæ comite habitat. Necꝫ præter unicā paſcit ancillulā, & habitu mendicantis ſemp incedit. Nec minus pulchre apud Plautum ſuus Euclio taxatur longa fabella, ſic ut nihil ad auariſſimi diuitis tamē uiri ſordidam curam anxietatemq́ꝫ deſcribendam addere poſſis. Itaqꝫ tribus his peſtibus, timore, inuidia, auaritiaq́ꝫ, ex animo pulſis, etiam uitia reliqua explodenda erunt, quæ quidem ſapientiam non admittunt: atqꝫ in primis iracūdia. Eſt ēm ut recte Ariſtoteles inquit, iracūdia exigui temporis furor. Vnde bene apud Horatium dicitur:

Stulticia ne erret, nihilum diſtabit ab ira
Aiax immeritos dum occidit.

Et Comicus etiam recte illum fingit dicentem:

Præ iracundia Menedeme non ſum apud me.

Optime igitur reſpondit Plato, interrogatus quonam pacto dignoſcamus ſapientem: Si cum uituperatur inquiens, non iraſcatur, cum laudatur non extollatur. Habet autem iracundia ut tranquillitati reluctetur, in cuius ſinu ſapientia naturalis reſidet, unde in Pythijs Pindarus:

φιλόφρον ἡσυχία δίκας
ὦ μεγιστόπολι
θύγατερ, βουλᾶν τε καὶ πολέμων
ἔχοισα κλαΐδας ὑπερτάτας.

(.i. ô benigna tranquillitas ô ſoror iuris, amplificatrix rerumpub. conſiliorum & bellorum habens claues ſummas.

Quamobrem & de illa Plutarchus ſeorſum librum compoſuit tanquam de ueræ ſapientiæ alumna. Neceſſe eſt enim ſapientem habere tranquillitatem animi, quæ ſi non adſit, proculdubio indicat abeſſe etiam ſapientiam: Ergo iracundus quomodo ſapiens dici poteſt? eſt igitur animi tranquillitas & ſignũ & cauſa ipſius ſapientiæ. Nam & ſi quis aut ira aut alio animi impetu teneatur, quamuis natura prudens, ſapientiam exercere nõ poterit. Itaq; nec iracundus, aut nimium cupidus, aut temulentus, uel incitatus, aut alio animi æſtu laborans, dum uel uitio ipſo detinetur, uel ſi plurimum eo laborat, ſapiens eſſe non poteſt: quanto minus inconſideratus uel imprudens: ſed temulentia & iracundia non dubie uultum pro affectu ipſo oſtendunt, ut merito Plutarchus iubeat, homines quotiens iraſcuntur ſpeculum conſulere. Quis rogo non irrideat Xerſem Helleſpontum iracundia uerberantem? aut Atho monti cominantem? uel Cambyſem furentẽ ſepelientemq; pueros uiuos, alios paſſim occidentem, ſanum dicat? Sed ſi tantum obſunt hæc ſapientiæ, quid porrò dicemus de ſtulticia ipſa? eſt enim non leue ſtulticiæ

ticiæ genus quoddam, quod ſapientiam quandam ęmulatur, uelut cum uitia pro uirtutibus exercent: rapiunt, ut mulctare uideantur: crudeliter puniunt, ut iuſtos illos eſſe credamus: auari ſunt, ut continentiores exiſtiment: diſputant de rebus ignotis tanquam eruditi, multaq́ꝫ ſuæ inſaniæ teſtimonia dum altercantur produnt. Quamobrem nihil tam ſapiens uitabit, quã uel ut de re incerta uel ancipiti uel ignota loquatur. Studebit taciturnitati, laudabitq́ꝫ illud Xenocratis: loquutum fuiſſe pœnituit ſæpius, tacuiſſe nunquam. In ueſtitu, riſu, & ambulatione decorem ſeruabit: Nam his præcipue tanquam indicijs ſapiens à ſtulto dignoſcitur, ut Salomon inquit: non quòd hæc ad rem ipſam plurimum conducant, quæ extranea ſunt: ſed quòd ſine iudicio & animi trutina recta, quibus maxime ſapientia ipſa conſtat, hæc nõ poſſint reprehenſione carere. Sed forſitan quis non immerito dubitabit, ſi ſapiens à grauibus animi affectibus liber eſſe debet, nunquid licebit ſapienti amare? cum amor & ipſe furor quidam ſit, ut Plato inquit & poeta:

Et nihil eſt, quod non inſano captus amore
Auſit.

unde Plautus in Ciſtellaria amãtium ſtulticiã planè deſcribit:

Qui omnes homines ſupero atq; ante eo
Cruciabilitatibus animi, iactor, crucior, agitor,
Stimulor, uerſor in amoris rota, miſer exanimor,
Feror, differor, diſtrahor, diripior,
Ita nullam mentem animi habeo.
Vbi ſum, ibi non ſum: ubi non ſum, ibi eſt animus.

Quis ſapientem in tanta perturbatione animi dicat? & tamen & illud uerum eſt,

Neq; ſalſum, neq; ſuaue eſſe poteſt quicquã, ubi amor non admiſcetur.

Fel quod amarum eſt, id mel faciet: hominem ex triſti lepidum & lenem.

Ergo amor immenſus uituperandus, mediocris laudandus:

Nam

Nam ex immenſo ſtulticia ipſa exoritur, imò ſtulticia ipſa eſt. Verũ qui mollior eſt, ex uilibus generoſos efficere ſolet, ex timidis audaces, ex auaris ſplendidos, ex agreſtibus ciuiles, ex crudelibus manſuetos, ex impijs religioſos, ex ſordidis nitidos ꝗ cultos, ex duris miſericordes, eloquentes ex mutis, unde etiam illud poetæ:

Facundum faciebat amor.

Etenim ex Græca hiſtoria recte Beraoldus finxit quendam Cymonem agreſtem, ſtupidum, ſordidumꝗ uirum, ac nulli uſui aptum humano, rudem & omnino inhoſpitalem, ex Iphigeniæ puellæ amore ſplendidum, elegantem, ciuilem, audacem, bellicoſum, facundumꝗ euaſiſſe: Ergo amor ipſe ut in ruſtico & duro homine non mediocris illum immutare poſſet, ſic ſapienti conueniet ſi moderatus ſit, ac præter cætera longã facit iuuentutem, corꝗ lætitia mulcens, ad omnia opera hominem efficit promptiorem. Verum tamen regibus ac principibus nimis periculoſus, unde bene poeta:

Non bene conueniunt, nec in una ſede morantur

Maieſtas & amor.

& apud Plutarchum Ageſilaus Lacedæmoniorum rex, dum adamatum puerum ægrum mouens exercitum relinquere cogeretur. oranti reſpondit, quàm difficile eſt miſereri & ſapere: Ergo lex hęc in priuatis ſit, quam penè omnes philoſophi ſequuti ſunt. Amauit Ariſtoteles Herpilidem, Stellam Plato, Alcibiadem Socrates, Cliniam Xenophon, ſed & Stoici amauerũt ut Zeno & Cynici, uelut Antiſthenes, ſed amore Biannico: ſolebat dicere Bias, amandũ ita, ut ſtatuas etiam aliquãdo odio proſequi poſſe. Tum etiam ſic exercendas inimicitias, ut exiſtimes iterum illum amicum futurum: de inimicitia non improbo: hoc uerò quod ad amicitiã ſpectat pleroſꝗ perdidit, dum nimis ſapientes uideri uolunt. Damnabã in Franciſco Gadio amico noſtro, quòd parietibus domus ſuæ hoc inſcripſiſſet, quod omnes merito boni damnant, quodꝗ illum quamuis ingenſo

genio ſingulari à ſuis damnatũ, non ſine cauſa oſtendere poterat. Itaq; ſi hoc dictum ad cupidinem uertas, ſanctiſſimũ erit, tum maxime cum amor ille ſuauis poſtquàm abierit ætas, in odium frequẽtiſſime uertatur. Veriſimile eſt enim id, cum quo illecebra illa creuerit, ea ſublata conſeneſcere: quamobrem nec quicquàm turpiter, aut prçter leges: cum enim omnis amor turpis uehemens ſit, quòd non ſecus ac in ſenibus acute febres ualidiores ſint, quòd à potentiſſima cauſa ob naturæ contrarietatẽ exoriantur: ſic ille à forti cauſa neceſſariò excitatur, unde etiã flagrãs erit. At nos ſapientẽ ardenter amare debere negamus, nõ igitur amabit flagitioſe: Ergo minus mirum, cur ſcorta magis quã uxores amemus, atq; in his pueros magis quã meretrices, & ueſtales uirgines magis quã pueros, ueſtalibus uerò etiã magis perdite mœchas, tũ uerò etiam his ſorores, ac perditiſſime draucos: ut eñ Venus ſcelerata magis, ſic hominem è ſenſu recto longius ſecedere cogit. Immoderati igitur affectus omnes depellunt ſapientiam, ſed eò longius quo fuerint abſurdiores. Quid igitur dubitamus, uerum ſapientem, nam hunc talẽ licebit appellare, cum diuinam ſapientiam raritas & humanã imperfectio ab hac laude depellat, dicere iuſtum ac pium, tum etiam fidelem eſſe debere? Nanq; iuſtitia ſi Ciceroni credimus, eſt omnium regina uirtutum: at fides iuſtitiæ & pietatis fundamentum. de qua ſanè quamuis in turpi cauſa pulchre tamen dixit Ouidius:

Non boue mactato cœleſtia numina gaudent,
Sed quæ præſtanda eſt, & ſine teſte fide.

Pietatem in deos, obſeruantiam tum in patriam ac parentes colet. Non enim ſolum Moſes Deum & parentes coli mandauit, ſed & Ariſtoteles καθάπερ ἐν ταῖς πρὸς τοὺς θεοὺς τιμαῖς καὶ γονεῖς. οὐδεὶς γὰρ τὴν ἀξίαν ποτ' ἂν ἀποδοίη. (.i. *Quemadmodum in honoribus erga deos & parentes. Nullus enim unquam dignum reddiderit.*)
Quinimo Virgilius ſuum Aeneam non alia uirtute magis quã à pietate laudat, unde in ſecundo:

Hæc fatus, latos humeros ſubiectaq́ colla
Veſte ſuper, fuluiq́ inſternor pelle Leonis,
Succedoq́ oneri: dextræ ſe paruus Iulus
Implicuit, ſequiturq́ patrem non paſſibus æquis.

Iam uerò quotiens patriam tutatus eſt, qua in cauſa etiam Homerum teſtem habuit. Ergo illum pium ſemper uocat, nullo inſigniori ἐπιθέτῳ potens illuſtrare: traxit exemplum à Siculorum hiſtoria Amphinomi & Anapiæ, quos dũ Aetna ignibus agrum Cataneum uexaret, ferunt ſuſtuliſſe parentes, alterum quidem patrem, alterum matrem, inde per medias flammas uiam pietati quaſi concedente igne ſaluos euaſiſſe. Vnde etiam illud poetæ:

Et Catane generaſſe pios celeberrima fratres.

Merito enim putant cum ſacra ſcriptura

ἱκανῶς βιώσεις γηροβοσκῶν τοὺς γονεῖς.

(.i. *Recte uixeris in ſenectute nutriens parentes.*)

ciconiarum exemplo. ſolent enim illæ cibum parentibus ſeneſcentibus exhibere. Sed non ob hanc ſpem ſapiens in Deum, in patriam, atq́ parentes pius erit, ſed ſponte. Recte enim reſpondit Ariſtippus percontanti, quid ex philoſophia lucratus eſſet, ut ea uolens faciam quæ alij uel metu uel præmio legum facere ſolent. Tranquillam igitur hic exigens uitam ac honeſtam, omnibus ſe gratum exhibebit, gloria inſignem, conuerſatione iucundum, ſecuritate beatum. tales fuiſſe olim Ariſtidem, Socratem, Platonem, Traianum, Seuerum, Alexandrum, Octauianum poſt bella ciuilia conſtat. Omnes enim hos Socrate excepto duo Antonini præceſſerũt Pius ac philoſophus. Tales fuere apud Romanos Cato Iunior & Fauonius illius imitator. Sed quorſum hos attinet numerare? omnes enim inclyti artifices, omnes inuentores rerum, omnes conditores urbiũ, ut Theſeus & Romulus: omnes legum latores uelut Lycurgus, Solon, Moſes, Mahometus, Numa, Phaleas, Hippodamus, Phidon, Minos, uerum omnium calidiſſimus Mahometus, ſapientiſſimus

mus Moſes, ut qui diuinam ſemper maieſtatem oculis intentis intueretur. At uerò ut dicam cæteri ab hoc omnes humanam potius quàm diuinam ſapientiam calluerunt. Sed hæc prætermittamus, quandoquidem longiorem ea in re conſumpſimus ſermonem, qua minime quiſq; indigere ſe putat: cũ nemo tam excors ſit, qui non ſeipſum optimis putet inſtitutum moribus. Adeò enim omnes ſibi placent, ut aliena uitia uideant, cum longè abſint ſcelera propria, quæ tam propè ſunt, non agnoſcant. Verùmtamen operę precium duximus de morum inſtitutione uberius loqui, quòd ea etiam uxorem, filios, ſeruosq; inſtituere liceat. Nihilq; tam proſit homini ad bene beateq; uiuendum, quàm morũ ſanctitas & animi uirtus: indicio eſt, quòd plures in ſumma paupertate fœlices ac beatos uides, alios in regno miſeros, ac tales, cui nec præſentem inuideas fortunam, nec futuram optes. Verum prudentiam ipſam quaſi prætermiſimus hoc conſilio, quòd ad homines ſolum intendatur, atq; ob id ſapientiæ humanæ pars ſit, non tota, ſed maior eius portio. Illud igitur uidendum nunc eſt, quonam pacto eruditio conducat, quomodoq; facillime quiſq; eam poſſit aſſequi. Illud enim ſępe dubitatum eſt, an ad fœlicitatem eruditio proſit, ſi quidẽ apud Sophoclem Aiax inquit:

Εὐ τῷ φρονεῖν γὰρ μηδὲν, ἥδιστος βίος.
τὸ μὴ φρονεῖν γὰρ, καρτ' ἀνώδυνον κακόν.

(*.i. Nihil ſapere iucundiſſima uita, Nihil ſapere malum admodũ ſine dolore.*)

Et ſapiens ipſe,

Qui addit ſapientiam addit et laborẽ. At uerò Pindarus dixit

δυνατὶ δὲ καὶ σοφία
μείζων ἄεθλος τελέθει. & rurſus
κουφότεραι γὰρ ἀπειράτων φρένες.

Quaſi dicat, doctorum uirorum ſapiẽtia maior ac firmior eſſe ſolet. Inconſtantes enim indoctorum animi ſunt. Ergo ad ſapientiam eruditio conuenit, ad fœlicitatem cum laborioſa ſit fructus eius quaſi dulciſſimus cõfert, radix obeſt. Nanq; ut Ari

 ſtoteles.

ſtoteles dicebat, dulciſſimum ac iucundiſſimum eſt ſcire? addi-ſcere tamẽ durum. Quid igitur mirum, Aiacem uirum imperitum quòd neſciat tanquàm ei arduum ac difficillimum prompte damnare. Non igitur, an eruditio utilis ſit, ſeu ad ſapientiã ſeu ad beatitudinem, quærendum eſt, ſed quomodo facillime eã habeamus: Nam mores ipſos natura ipſa, modo moderationẽ adhibuerimus, dat. Etenim nemo ſpõte iniuſtus, perfidus, mendax, crudelis'ue eſſe poteſt, cum pueri non tales natura ſint, ſed praua educatione multi euadant. Quamobrem cum nobis uirtutes non uitia conſentanea natura ſint, modo moderationem adhibueris, nec prauorũ exemplo ducaris, bonus euades. Nam pueris iracundia intemperantia'que quaſi ab ortu ineſt, quibus uitijs moderatione & conſilio occurrimus: cætera omnia præter fortitudinem nobis inſunt ab ortu. Illa uerò exemplo & exercitatione tum ratione & præmeditatione acquiritur: quibus modis non hic ſola uirtus, ſed cæteræ omnes habentur, uel iam habitæ confirmantur: eruditio igitur ipſa ſola nobis negotium faceſſit: ergo à linguis inchoandum eſt: nam difficillimum eſt diſcere ſine doctore. At doctorem audire uel legere linguæ notitiam præſupponit: habet autem lingua quęlibet in ſe rationẽ. non enim obiter hæc uel illa unumquodque ſignificare poteſt, ſed quemadmodum diuerſa initia ſtructurarum in uaria etiam ædificia neceſſario tranſeunt: ſic linguarum principia nomina quęque certa ſuis rebus expoſtulant. Cum terere ſignificaſſe uellent, teram quod maxime tereretur ſubiectum ſolum dixerunt. i literam triplici ſono ſtatuerunt, latiore qui ad e, tenuiore qui ad u, medio qui illi proprius eſt: Ergo quid mirum dijs ac deis, turrim ac turrem, here ac heri, optimum & optumum, monimentum ac monumentum dici poſſe? Similiter & u cum ſonũ uariet, aliud in uenere, in uideo in uoco, in ſuadeo, in quali & in lingua reſonabit. Sic cum l, r, & s geminentur, facile eſt ſcire in ſuperlatiuis, quonam pacto nuperrime uel denſiſſimus uel difficillimus ſcribi debeant. Eadem diligentia & ratio in Græca lin

gua

gua: nam Plato refert βῆτα conſtare quatuor literis, refert autem tuſſientis ſonum: nec tamen ſignificatum ſuum amiſit: ſeu in compoſitione ſeu ſolitarie poſitum. Et πάνταλον quaſi παλαίταπον, ſeu miſerrimum. unde etiam Aſtianactem Hectoris filiũ quaſi ἄναξ, quod rex dicitur, ab ἕκτωρ, qui & poſſeſſor profluat: ſic & ζῆνα ac δία uocant Iouem, quaſi per quem uiuimus, atq; οὐρανία quaſi ὁρῶσα τὰ ἄνω aſpectus ad ſuperiora inde cœlũ. Sic ἀ τῶ θεῖν quod eſt currere: cum ſola aſtra deos putarẽt eſſe, θεοὺς dixerunt deos. Δαίμονας uero quaſi Δαήμονες, quòd eſſent ſapiẽtum uirorum ut credebant animæ. Sic ἀπὸ τῶ ἔρωτος, qui amor eſt, ἥρωας dixerunt, quòd hi ex amore deorum uel dearum cum hominibus geniti exiſtimarentur. Sic & ἄνθρωπος quaſi ἀναθρῶν, ὅπωπε contemplans quæ uidit. ſolus enim homo quæ uidit cõſiderat, cum cętera animalia ſolo ſenſu contenta ſint. Sic & ψυχὴν quaſi ἀναψυχὴν, quod reſpirando refrigeretur, ut etiam Ariſtoteles recitat, & σῆμα cum ſepulchrum diceretur, in σῶμα conuerſum eſt, quòd corpus quaſi animi ſepulchrum ſit. Vnde ἀ Δέμας differt, quòd apud Homerum uiuentis hominis eſt. Plutarchus σῶμα ἀ σῆμα quaſi ſigno dici putat. Sed num omnia proſequar quæ uel à Platone in Cratylo uel alijs ſcripta ſunt de uerborum à rebus origine ac deriuatione. Illud unum conſtat, primas infantium uoces quæ uel abba uel baba uel tata proferuntur, aut parentes aut nutrimentum apud omnes ferè nationes ſignificare, quæ originem ab initio linguarum traxerunt: nã pater à pa quod ſolet à multis infantulis proferri uenit. Originem igitur linguarũ ſcire, & ſi negotioſum ſit, magnã tamen in ſe continet utilitatem, quòd paucis multa memorię comprehendantur. Deniq; cum tria ſint quæ diſcere quiſq; cupit, linguas, res & rerum accidentia. Memoria, intellectu & imaginatione: memoriã linguaſq; frequens ſermo cõfirmat: res & intellectũ diſputatio: accidentia & imaginationem aſſidua contemplatio. Quòd ſi quid occurrat intellectu difficillimũ, non ut pleriq; ſolent immoreris, ſed ad alia tranſeundo tempus neteras.

Sic fiet ut multa lectione quod obſcurum uidebatur, clarum ex ſequentibus euadat. Complura enim ſunt quæ uel ſequentibus innituntur: uel obſcura arte ab auctoribus fiunt, ut librum totum perlegere cogaris: ſeu quòd interciderint. In quibus non licet omnia aſſequi, niſi toto peragrato libro. Enimuero difficiles quæſtiones mora diuturna & anfractus orationum perquirere longa ſedulitate hominem multum in ſtudendo remoratur. Sed ſufficiat hæc ungue ſignaſſe uel calamo: ut cum ad id perueneris quo facile patere poſſit locus, occaſionem non prætereas. Nam non ſecus ac in humanis rebus etiam in diſcendo ſcribendoq́ue arripere occaſionem multum confert. A quibus uerò inchoandum, à Geometricis certe indeq́ue Arithmeticis diſciplinis, ut etiam Galenus conſulit, non ſolum quòd certiſſime ſint, ſed etiam quòd careant contradictione, optimũ puto, atque hic mos omnibus antiquis. Nam & Plato & Ariſtoteles, qui ſummi philoſophi euaſerunt, Geometriam & Arithmeticam luculenter in primis didicere. Habent eñ hæ ſcientię duo, quòd nec iudicio indigeant, memoriamq́ue ac imaginationem confirment: quorum alterum in pueris utiliſſimum, altero illos carere neceſſariũ eſt. Sic etiam Hippocrates et Galenus, omnesq́ue qui ultra modum dicendi quid dicerent ſcire uoluerunt. Nam neque his qui tantũ Grãmatici ac Rhetores aut Dialectici ſunt, hæ ſcientiæ neceſſariæ fuerunt, quòd qui has profitentur artes nihil de rebus ipſis ſciunt. Quamuis enim Quintilianus has & ipſe præponat, aliud tamen fuit quàm tantum Rhetor, ut qui in principio ſui operis Encyclopedię rationem habeant. Aſtrologia utilis etiã eſt, & iucunda Muſica, uerum non illis comparandę. Oportet autem poſt has etiam modum aliquem uenandæ ueritatis habere, quod & Galenus ipſe demonſtrat. Siquidẽ ad ueritatem habendam in unoquoque quæſito hæc ſeptem, ut ille ait, ſunt neceſſaria: Mathematice, Dialectica, dialecticæ exercitatio, ueritatis amor, acumẽ ingenij, ſtudium aſſiduum, præceptor clarus. Hæc ſunt quibus unuſquiſque in ſcientia magnus

gnus euadere poteſt. At uerò clari præceptores ſunt, qui erudi ti ſunt & recte docēt. Eruditus uir dicitur, qui Encyclopediam abſoluit, ſuaq́; in arte profundiſſimus, & eam commode docere poteſt. Commode ille docet, qui quæ ad propoſitū ſunt tantum exprimit bene & ordinate: bene dicere poſſe ſine linguarum notitia minime licet: ordinate propter audientium utilitatem: nam ſolum ſcimus quæ recordamur. Memoria uerò ſolum uel maximè eorum eſt quæ ordine conſtant. Igitur hæ partes erunt recte interpretandi. Commodiſſimum autem exiſtimo in publica profeſſione, ut primo explicetur auctoris ſenſus, qui primo ex uerbis deprehenditur, atq; cum eo uerba ſingula quæ in ſe difficultatem aliquam continent explicentur: tum uerò expoſitorum opiniones diuerſę, quonam pacto unuſq; eā partem ſit interpretatus, ac demum ex quo ille loco hæc ſumpſerit, ſeu ſi quis alius hunc ipſum in uſum ſuum traduxit: atq; eadem quæ de expoſitione dico, etiam de cōtinuatione ipſa pręcedentium docenda erunt. Secundo uerò loco ratio horum exploranda eſt, argumentandum reſpondendumq́;, ut non ſolū ratio dicti habeat, ſed ut ueritas magis eluceſcat. Vltimo uerò opiniones aliorum de re ipſa atq; circa eandem ſententiam, tū etiam dicta eiuſdem auctoris, quæ illi aduerſari ſententiæ uidētur adducenda concilianda q́;, tum quæ conciliari nequeunt, uel in melius emendanda, diſtinguenda uel omnino impugnanda, atq; cum his Epilogus quaſi nucleum uerborum atq; ſententiæ auctoris continens lectionem concludet. Porrò memoria ipſa duplex, uerborum atq; rerum, illa in pueris maior, hæc in iuuenibus: iuuatur prima perpetua recitatione facilitate q́; dicendi, ut intelligas recte quæ profers. Nam facilius decem Virgilij carmina puer diſcet quàm Dauidica Hebræa duo, ſi eam linguam penitus ignoret. Quæ enim non intelligimus, difficillime mandamus memoriæ. Rerum memoriam ordo plurimum adiuuat. hic à contemplatione proficiſcitur: utranq; auget exercitatio, regimen temperatum, ſomnus prolixus, cura-

rum dimiſſio, cerebri cuſtodia: tum maxime à concuſſione & uocibus magnis. Vnde cōcionatoribus uel uiciatur uel in morbum tranſit mentis. Vtilis etiam eſt artificialis memoria, non ſolum in rebus & uerbis extemplo referendis, ſed ſi diu aſueſcamus, ſemper nobis aderit in promptu, de qua copioſe tractauit Romberchus: nec Cicero eam prætermiſit. Futurorum cognitionem prudentia ipſa & præſentium docet, neq; melior ulla. Adiuuatur tamen & diuinandi coniecturis, quæ etiam Galeno & Hippocrati & Ariſtoteli non diſplicuerunt. Diuinandi ratio naturalis quincuplex eſt, Aſtrorū, Phyſiognomoniæ, Methoſcopiæ, Chiromantiæ, ſomniorū: ſed una omnibus his melior, de qua abunde Theophraſtus, quæ ex notis morum habentur. Phyſiognomonia & Methoſcopia liberaliores ſunt: reliquę impoſtoris artē aliquo modo redolent. Igitur omnes ſapientes decet uel Notis aut Phyſiognomonię aut Methoſcopiæ operā dare. Ariſtoteles phyſiognomoniā & chiromantiam & ſomniorū interpretationem approbauit: Aſtronomiam Ptolemæus & Galenus. Methoſcopiam nos primo aggreſſi ſumus: eius tamē exemplum antiquitus manet de Tito ac Germanico. Cum alterum Methoſcopus aliquando regnaturum diceret, cum Cæſaris filius haud eſſet, eum uerò cui imperium ſucceſſione debebatur, negauerit regnaturum unquam, quod & euenit adoptione Neronis & ſcelere eius. At uerò phyſiognomonię quā fidem antiqui præſtarent facile eſt intelligere ex libro Zachariæ Arabis, quem quòd domini ſeruos empturi illorum mores uellent dignoſcere compoſuit. quàm commoda igitur erit liberaliter uiuenti hæc, ſi ad utilitatem propriam exerceatur. Et quamuis ut diximus notarum utilitas maxima ſit atq; luculēter à Theophraſto tradita, earum tamen à ſolo congreſſu, cuius nullum apud ipſum argumentum eſt exemplum quoddam tradam. Si ad te quis ingrediens cuncta quaſi inſpecturus faciem circumagat, curioſus eſt, atq; ob id non bene ſua negotia pertractat. Solent enim nimis curioſi, ſemper ſua tractare negligentius. Si

uerò

uerò quiſpiam quaſi nondum te ſalutato ad te ueniens ſedeat: hic anxius ac moroſus in ſuis negotijs eſt, ac ſui commodi ratio nem tantum habens. At uerò ſi protinus libros aut penulam tractet, quiſq; fuerit, temerarius eſt, ac conſilij inops imposq; ſui. Quod ſi à latere ſedeat fraudulentus eſt: & ſi quaſi à tergo ſubtriſtis & fallax. Talia negligentibus quanquã uideãtur exigua, nõ tamen leue commodum in tota uita ſubtrahitur: quòd uel duriores in conuerſatione uel minus tuti euadunt. Verſatus cum his, qui reos criminum capitalium interrogare ſolent, hi ex forma, ex aſpectu, ex ſermone non paruam morum & ſcelerum faciunt coniecturam, at errant. Quis neſcit aliquando? quæ enim ars tam eſt exquiſita apud homines quę nunquã aberret? Celebramus Medicinam & militarem artem, quę tamen coniecturales ſunt. Quid igitur prohibet hanc eſſe ueram artẽ, quòd cõiecturis innitatur? Dęmoniacos non ego ſolus, ſed qui illos conſueuerunt execrationibus uexare, ex ſolis oculis deprehendere ſoleo. Aciem enim pupillæ uertentes quaſi riſum imitentur ſurſum, uariam repente formam reddunt abſq; cauſa. Atq; in uniuerſum uehementer & uelociter oculi illorum mo uentur permutanturq;, acreq; quiddam ac horrendũ referunt. nonne & Virgilius cum Didonis animum extrema cogitantẽ deſcriberet, his uerbis utitur?

Talibus Aeneas ardentem & torua tuentem
Lenibat dictis animum.

Vt nõ male dixerit ille, oculos cordis feneſtras eſſe. Verum his relictis ad filiorum tranſeamus ac uxoris inſtitutionem. Nam cum ſapientis ſit, neutro in optime inſtituta republica carere: ſic infœliciſſimi habere ſceleratos. memoratur ſanè exemplum de Fr. Bufalo Romano ciue, cuius cum eſſent ſex filij, duos ſedi tione ſecuri percuſſos, duos mutuis uulneribus ſe petentes, unũ qui nouercam iugularit, filiam quæ coram marito uenenum hauriret uidit. Sed forſan quęris, cur ſapientum filij degenerẽt? Nugas agis ſi filios degenerare dixeris qui filij non ſint: adeò pe

tulantia & mulierum licentia peruagata eſt. Sed cum in cęteris lateat ſuppoſititius filius, in egregijs uiris ob patris excellentiã diſcrimen filij adulterini cum patre uictrico latere nequit. quã obrem ne hos in æternum ad patris eius mores effinxeris. Solebat dicere Liuia Auguſti filia, cum filios coniugi Agrippæ perſimiles omnes procrearet, alioquin impudiciſſima, cauſam huius interrogantibus, non niſi plenam iam naui uectorẽ tollere. Nam & in adagijs eſt, τοῦ πατρὸς ἐστὶ τὸ παιδίον (.i. patris eſt filius.) Itaq; ſi puer inſtituendus eſt, ordine ac modo eget. Neq; enim ſimul contrarijs ſtudijs operam dare debet, uelut Geometriæ & Rhetoricæ, uel Medicinæ cum adultus fuerit & Arithmeticæ, & generaliter quæcunq; duo ſtudia quæ magnam ſibi inuentionem requirunt, ſimul ſi amplexetur puer, aſſequi neutrum illorum poterit: ſenſim igitur ac ex linguarum cognitione ac Mathematicis in Dialecticã ac cæteras diſciplinas aſcendat, ſi uel ad hoc commodum habeat uel diues ſit. Nam Eraſmus ætate noſtra docuit eruditioni non obſtare paupertatem, cũ fuerit eruditiſſimus, & Ioannes Monteregius, tũ alij cõplures. Quòd ſic nec opes nec ingeniũ adſit, illud uulgatũ cõſule:

Cum tibi ſint nati, nec opes, tunc artibus illos
Inſtrue, quo poſſint inopem defendere uitam.

Sed ante hoc Arithmeticam, & Muſicã, ac γραφὴν, quandoquidẽ latine hoc niſi duobus uerbis exprimi nequeat, docẽdi ſunt. Arithmeticam quòd in omnibus humanis negotijs neceſſariũ ſit computare, ſcire Muſicã ut diximus delectandi gratia, quòd non ſemper in tetricis laboribus perſtare queant. γραφὴ picturam, in qua menſura etiã continetur, & ſcribendi rationem habet. His igitur ex Ariſtotelis ſententia imbutus puer iuxta annum quartumdecimum, quem nos in libro de Archanis homini proprium ac fauſtum oſtẽdimus, artifici tradi debet, nec obiter: quinimo Aegyptiorum morem in hoc laudo, qui pueros ſuos circunducentes, artem quæ illis maxime placeret exercere permittebant. Multi enim ad multa inepti, cum ad aliud maxime

xime ſint idonei, iuxta Homeri ſententiam etiam

ἄλλῳ μὲν γὰρ ἔδωκε θεὸς πολεμήϊα ἔργα,
ἄλλῳ δ᾽ ὀρχηστὺν, ἑτέρῳ κίθαριν καὶ ἀοιδὴν,
ἄλλῳ δ᾽ ἐν στήθεσι τιθεῖ νόον εὐρύοπα Ζεὺς ἐσθλόν.

(.i. Alij quidem dedit Deus bellicam uirtutem, alij ſaltationem, alteri citharā & carmen, alij uero in pectore poſuit mentem bonam Iupiter.)

Quid igitur, ſi uel timidum bellicæ arti, uel imprudentem ciuili exercitationi ac reipublicæ negocijs, uel rudē ac obtuſæ mentis picturæ, uel debilem lanienę tradideris, num perdideris illū? at contra, ſi ingenij præſtantis puerum ſordidę arti incumbere cogas, num indignabitur? nec unquam illum libenter nec ſedulo peraget. Quid ſi immemorē cauponæ uel pharmacopolæ: aut mercaturæ ſimplicem ac deſidem, non'ne planè ſumptum omnem perdideris? Meminit Lutianus de ſe, cum ſculpturæ traditus eſſet uapulaſſe ob fractam tabulam, inde ſomnio monitum ad literas ſe contuliſſe: cum auunculus tamen ſtatuariā exerceret. Hoc enim quanquàm minimū uideatur, ſi in illis obſeruetur, & aſſiduos & elegantes præbebit artifices, quod quantum interſit inferius oſtendemus. Eſt etiam formæ cura habenda, at non illius quidem in pueris quæ contumeliæ ſolum obnoxia eſt, ſed illius quæ decentem in homine ſtatum corporis præferre poteſt. Nam & in Ariſtotele balbutiē, & in Platone dorſi gibbum adhuc rident. Ergo cauendùm ne uel uiolētis plagis uel periculis impulſi pueri turpes notas ſibi infligant. Formam uerò quę ad uoluptatem eſt, uix in fœmineo ſexu auſim cōmendare. Quamuis hæc ſola bonorum ſine inuidia ſit, alliciatq; ſpectatores, amatores multos, cum reliquæ uirtutes hoſtes parere ſolet: hæc una, ſcilicet pulchritudo, regibus imperare poteſt: attonitosq; in ſui trahit admirationē homines. Hęc eſt illa, quę et mortis & dedecoris & paupertatis, quæ ſumma tria mala ſunt obliuiſci nos facit. Hæc Europam Aſiæ commiſit; hac poetæ deos ipſos ad mortales diuertere finxerunt; hæc amoris cui omnia ſubijciuntur claues & regna tenet. Quid enim non unius

riorem lanam. Quin etiam mores ipſi à nutrice magna ex parte infantibus infunduntur: cum uiderim canibus ablactatos feles, non adeò infidos nec agreſtes euaſiſſe, quod & Virgilius ſibi ſenſiſſe uidetur:

Hircanæq; admorunt ubera Tigres.

Nutrice igitur forma, ualitudine, & robore, & moribus præſtãte. Cum primũ puer literas addiſcere incipit, ſatis lente hoc ſtudium peragendum eſt. Nam ea celeritas quam Quintilianus illa aſſiduitas ſemper noxia eſt, ut Galenus recte docuit. Exemplumq; in auctorem retortum, cum duos amiſerit, quos ſolos habebat tanta diligentia præter ætatem græce latineq; inſtitutos, ut non immerito Quintilianus ſuam defleat orbitatem, ad de & ſi uiuant illud uulgatum Apuleij:

Odi puerulos præcoci ſapientia.

Sed enim malitia præcoci puerum.

ueniant igitur cum uiribus artes, nec cogatur puer ſapere antequàm eſſe: nec dicere antequã ſciat. Sic enim inſtituti antiquo tempori uiri mira de ſeipſis poſteris monumenta reliquerunt. At uerò linguarum cognitio à conſimilibus proficiſcatur oportet. Nam uelut librum communis nunc Italorum lingua appellat, Librum uerò deprompt is literis omnibus Latina, Græca βιβλίον, non ſane ex toto hæc conſimilia ſunt, ſed diuerſa. At penitus eadem, ago & ἄγω, contra quædam immutata litera, ut ἄραψ, arabs, duabus πυξος buxus, de quibus in grãmaticæ Græcæ inſtitutione diximus. A ſimilibus igitur non ab omnino diuerſis introductio inchoanda eſt, difficilior enim quo diſſimilior. Porrò quod à facilioribus ſit incipiẽdũ docet Ariſtoteles, tum uerò à notiſſimis. Habent autem linguæ omnes affinitatẽ qua ſenſim ex una in aliam omnes dilabũtur in ſibi proximas. Nam ex Aeolica Latina deriuata eſt: illa uerò ex cõmuni: hæc ex Phœnicia: illa ex Hebræa: hæc iterum ex Chaldæa. Si uerò ab extrema Latina in Chaldæam tranſire libeat, nullam inuenies penè uocum aut elementorum ſimilitudinem. Eſt igitur ra

Igitur cum homo duobus indigeat corporis & animi conſerua tione, illa quidem per medicinam, hæc per moralem habenda eſt. Haurienda igitur tertia medicinæ pars conſeruatrix quidem, de qua non ſolum medici ſed & philoſophi, é quibus unus Ariſtoteles ſcripſere: moralis autem tota perdiſcenda. Quod & in uſu eſt Catonis præceptis tanquàm puerili ætati & ob bre uitatem & claritatem & humilitatem ſtyli: tum etiam ob nume roſum pedem commodioribus honeſtatem & pudorem imbuant. alterum ut frenum, alterum ut omnium bonorum certã regulã. Quid enim laudabilius eſt honeſto? eſt enim adeò laudabile, ut cætera illo laudentur: dicimus honeſtum genus, honeſtos parentes, honeſtam faciem. Deniq; ſumma omnium operationum noſtrarum laudem Cicero ducit, ultimumq; finẽ humanæ probitatis, uirtutis, ac fœlicitatis, ut cum honeſtate coniungantur. Ergo cur in omnibus artibus ac rebus optimos quęrimus magiſtros, pręter quàm in excolendis moribus? num propter id, quòd homines lucro intenti, non ex moribus præſentem illius ſentiant utilitatem? aut quòd quiſq; ut diximus ſuos probat mores, cupitq; filios ſibi eſſe ſimillimos? at nec adeò morboſos uel imperitos aut pauperes, quòd hæc mala illos latere nequeant, ob id magiſtris ad artes, medicis ad corporis curam, eruditis ad diſciplinas tradunt. Vltima de moribus fiet quæſtio ut inquit poeta: & tamen utcunq; nobilium pueri, ὀφιώδεσι τοῖς τρόποις (*.i. ſerpentinis moribus.*) inſtituuntur. Sed populi fex, plebs ipſa nullius boni conſcia, quid mirum ſi honeſtatem, iuſtitiam, amicitiam, fidemq; ignoret? Solum gulæ & uoluptati intenta, omnis boni atq; decoris ignara, filios etiam ſibi conſi miles alat. Vnde tot tumultus ſcelerumq; initium & turpitudinis origo, unde ſeditiones ac uirtutum contemptus, & nobilita tis odium. Vt enim in uaſe quod ſubſedit eſt impuriſſimum, ſic populi pars impuriſſima plebs eſt. quæ tamen fœditas ob malam puerorum curam circa mores aduenit. Ergo non ſolum bene inſtituendi pueri, ſed á praua inſtitutorum conſuetudine

arcen-

arcendi. Eſt enim in adagio, πρὸς κάρα καρίζεις (.i. *aduerſus Carē Ca-
rizas.*) tales ſimus quales ſunt hi cum quibus uerſamur. Cauen-
dum uerò eſt, ne aſueſcant animi affectibus ac doloribus: id fit
uindictæ cupiditate: tum maxime cum adoleuerint. Nam de
amoris conſolatione librū adoleſcentibus ſeorſum ſcripſimus.
At uerò ueteres, quibus ſtudium fuit, rebus nomina accom-
modare, Eumenides dixerunt, quas Latini inferni furias, men
tis æſtus, easq́ꝫ ex proprijs effectibus cognominabant ἐριννύς,
quaſi mentis litem, τισιφόνην cædis ultionem, μέγαιραν odium,
ἀληκτώ irrequietam quaſi uitam ſignificantes: Ergo hic uerus
infernus apud philoſophos mentis æſtus atq́ꝫ triſtitia. Sic igit
pueri aſueſcēdi, ut omnis eius fomes ex animo eradicetur. Pro
hibendi etiam à prauis conſuetudinibus. Sapienter enim ut in-
quit Valerius Maximus, Cretenſes inimicos ſuos illis tanquā
peſſimę ſeruituti deuouebant. Eſt uerò radix totius œconomię
ueneratio, atq́ꝫ ea non ſolum uxores in obſequio, ſed etiam fi-
lios continet: quamobrem ibi difficillime uxores ſunt, ubi per-
ſuaſum eſt, æqualem marito uxorem eſſe. Eſt enim ueneratio
inter amorem & metum media. Metus cōtinet ciuitates, amor
nec domeſticos in fide retinere poteſt. Veneratio igitur media
inter hæc rei familiari conſtituendæ maxime idonea eſt: quàm
recte cum duos æquales deos feciſſet Empedocles, hoſtes etiā
inuicem conſtituit: amor enim perpetuus eſſe nequit, uenera-
tio æterna eſſe poteſt: Ergo recte deo æqualem non dederunt.
qui illum uenerari debere ab omnibus putant. Quam ergo me
liorem œconomus poteſt habere conſtitutionē, quàm quæ di-
uinæ ſimillima ſit? ille inferiores amat, & ab his colitur: uiciſſi
tudoq́ꝫ hęc remanet ſempiterna. Sic paterfamilias diligere ſuos
debet, & ab illis uiciſſim non amari ſed uenerari. Porrò filij u-
xorq́ꝫ, qui non uenerantur illum, ſed ęquales ſe exhibent: quam
uis egregie ament, pro monſtris tamen habendi ſunt. Etenim
reſpublicæ ubi æqualitas maxima fingitur, non durarent, niſi
ueneratio adeſſet magiſtratuum; qui cum breui tempore du-
rent,

rent,& metum potentiæ cauſa, & uenerationem poſt peractã dignitatem,& amorem ob æqualitatem continent. Rem ergò ipſam præpoſterò tamen exemplo in ſuis Emblematibus depictis eleganter ut ſolet Alciatus noſter,docuit dicens,

Cum furit in Venerem,pelagi ſe in littore ſiſtit
 Vipera: & ab ſtomacho dira uenena uomit,
Murenamq; ciens,ingentia ſibila tollit,
 At ſubito amplexus appetit illa uiri.
Maxima debetur thalamo reuerentia,coniunx
 Alternum debet coniugi & obſequium.

Vtinam hic Tireſias eſſet, ut ex fœmina in maſculum transformare liceret: Nam hoc certe non honeſtæ Veneris ſed adulteræ exemplum eſt. At uerò in nepharia libidine agens ſemper patienti obſecundatur,contra uerò in honeſta ac cõiugali. Par enim eſt in hac ſemper fœminam maſculo parere,quod illi naturæ uinculo ſubijciatur,lege uerò gentium iungatur, unde uenerationis ratio ex his ambobus æqualiter mixtis conſurgit. Domo conſtituta etiam opes quærendæ ſunt, non quæ ad luxum & intemperantiam, ſed quæ ad honeſtam & parcam uitã poſſint ſufficere:tum uerò cum his auctoritas & gloria quærenda eſt inter homines. Eſt enim gloria ut inquit Cicero,illuſtris & peruagata multorum & magnorum uel in ſuos ciues, uel in patriam,uel in omne genus hominum fama meritorum. At uerò tunc ſumma eſt cum multitudo diligit, & fidem habet, cũq; cum admiratione nos honore dignos putat. Et hæc quidem ſapientiæ humanæ præmium eſt,& in morte finitur. Verum ſolida ac quæ ex naturali ſapientia exoritur gloria, eſt conſentiẽs laus bonorum, & incorrupta uox bene iudicantium de excellente uirtute. Hæc cum ad ſummum aliquando peruenerit, hominem infœlicem eſſe nunquam patitur. Eſt enim ambroſia uirtus ac nectar gloria ipſa, quam cum quis guſtauerit, ut antiqui finxerunt, Deus fit: hoc eſt mortalitatis & infœlicitatis expers. Ergo ut uerum fatear, ſumma hominis fœlicitas, ſum-

poterat: quanquàm non aliud tanto ſupplicio Iudæi quærerẽt, quòd cum gloria etiam nomen ac legem illius reſurrectura timuiſſent. Magnam etiam Cicero cum Antonianas recitaret, cum in Catilinam inueheretur, gloriam non paruam meruit: cum in altero patriæ libertatem, quæ orbis domina erat, conſecutus ſit: in altero ut à populo gentium domitore humeris domum referretur. Aſſurrexit et recitanti Virgilio Romanus populus, Auguſtus Cæſar comitem ac conſiliorum participem habere dignatus eſt ad uocem illam:

Heu miſerande puer, ſi qua fata aſpera rumpas
Tu Marcellus eris. Manibus date lilia plenis,
Purpureos ſpargam flores, animamq́ʒ nepotis
His ſaltem accumulem donis, & fungar inani
Munere.

cõmota tam lugubri deploratiõe Liuia collapſa eſt, animoq́ʒ deſtituta. Sextum ab his Hippocratem ſeptimumq́ʒ Galenum ſtatuam, quorum auctoritas maximis aut regibus aut imperatoribus adeò magni extitit, ut parum à deorũ ueneratione recederet. Gorgiam Leontinum cui Delphis auream ſtatuã collocarunt ſapientiæ titulo, quòd nulla eius tamen extent monumenta his longe inferiorem eſſe puto. Catonem Vticẽſem gloria ingens celebrat, quem etiam hoſtis laudauit, cui redeunti cum ſenatu conſules ambo in occurſum Roma egreſſi ſunt, qui ſanctiſſime in corruptiſſima urbe uixit. Vnde Ariſtidę eò præſtantior, quò Athenis Roma ſceleratior: Homerũ ætate ſua minime glorioſe uixiſſe qui uitã ſuam ſcripſerunt teſtãtur. Vt uerò unicuiq́ʒ animali ſua ſumma uirtus ac facultas eſt, Homini inquam ratione utendi, Aquilæ ut auibus imperet, Leoni ut etiam ſola uoce terrorem cæteris animantibus incutiat, ea autẽ eſt uelut uaſa uinaria deradentis lamentabile quiddam in fine ac tremendum habens. Sic unicuiq́ʒ homini gloriæ quædã portio eſt, atq́ʒ certi generis, quam ſi aſſequatur, neq́ʒ quid maius optare debet, neq́ʒ ſi occurrat ferre poterit. Igitur unuſquiſq́ʒ

ſtantiam uel ſtuporem uel uitia, quibus quatuor maxime ad gloriã prohibetur acceſſus, accuſet. Ergo ut ad rem reuertar, ſi nullam artem profitearis, uel ea qualiſcunq; ſit, admodum tenuis fuerit ac uulgaris, principi optimo adhæreas. Nam Iouem diuitiarũ auctorem cum facit Homerus, reges intelligit, dicens:

Ζεὺς αὐτὸς νέμει ὄλβον ὀλύμπιος ἀνθρώποισι,
Ἐσθλοῖς ἠδὲ κακοῖσιν, ὅπως ἐθέλῃσιν ἑκάστῳ.

(.i. Iupiter ipſe diſtribuit fœlicitatem hominibus bonis & malis, ut ipſe uult cuiq;.)

hos igitur honeſtis obſequijs promereri oportet, & quanquam uirus quoddam eorum qui ſine uirtute aulam colunt principes ipſos obſideat, ut ingenue uirtuti uix locus ſit. Ambitionem enim antiquam retinent, liberalitatem et magnanimitatem amiſerunt: uix'q; magnificentiæ ueſtigia quædam habent. Verum tamen ſi excelſam tuam animi uirtutem eſſe cognouerint, non peſſundabitur, cum & apud latrones uirtus etiam in precio ſit: quamobrẽ cum in pyratas Bion philoſophus incidiſſet, ſocijs dicentibus, perijmus ſi agnouerint, reſpondit Bion, at ego niſi agnouerint: ſentiens ueram uirtutem etiam latronibus fore uenerabilem. Quanto igitur magis apud illos, qui uel non mali ſunt, uel aliorum potius culpa mali ſunt. Sic igitur Demetrius Phalareus apud Ptolomæum Philadelphũ ditatus eſt, & apud Dionyſium iuniorem Plato & Ariſtippus, apud Alexandrum Ariſtoteles. nimis longum fuerit ſi horum recenſere exempla uoluero, cum nemo tam infamis fuerit princeps, qui aliquos ſapientes ac probos uiros non ditauerit, honoribusq; affecerit. Ne mirum ſit Plinium Cæcilium à Traiano, & Auſonium à Gratiano ad conſulatus dignitatẽ euectos, cum Phalaris hæc ſcribat de Pythagora loquens: τὸ παραγεγενέναι καὶ πέμπτον ἤδη μῆνα συνεῖναι μεθ' ἡδονῆς, παντὸς ἔπαινός ἐστιν ἐμός. *(.i. Acceßiſſe, & quintum iam menſem adeſſe, huius uniuerſi laus mea eſt.)* Verum illud admirabilius quod cum Steſichorum poetam hoſtem infenſiſſimũ cepiſſet,

liberauit additis etiam muneribus: quæ cum ille dum captiuus eſſet recipere nollet, iam liberato tranſmiſit hæc addens: τὸ ἀργύριον τὸ παρ' ὑμῶν, ὃ μὴ σοὶ κομίζειν ἐβουλήθην τότε παρών; εἰ μὴ λαβὼν ἔσῃ νῦν γε, προδοσίαν εὖ ἴσθι, πρὸς ἱμεραίους καταψεύσομαί σου. (.i. *Argentum quod à uobis eſt. Quod tibi tunc præſens deferre uolui, niſi nunc acceperis, id ſcito proditionem contra te apud Himeræos cõminiſcar.*) Sed cur exemplis moror? & nunc principes multos egregios uiros extollunt, nec ſinunt torpeſcere. Maiorq́ue eſt forſan copia benefactorum quã eorum qui ob uirtutẽ extolli mereantur, adeò in fucos degenerare apes: ut paſſim ſine melle ſpecies apum cernatur. Quòd ſi qui uirtute præſtantes egent, nil mirum. non enim ex illorum grege ſunt. At principes aura & ſtrepitu ducuntur, qui & ſi ſapiant, parendum tamen illis putant, ne non ſapere uideantur: nam triticum ab inutilibus herbis obruitur. Itaq; incertum mihi plane eſt, an cum Scipio philoſophos & poetas in expeditiones ducere ſoleret, faueret ne auræ populari, an potius uirtutẽ diligeret. Illud planè certum eſt, ſeu ob hoc ſeu ob illud homines præſtantes præmijs ac donis honeſte ab illo ditatos, è quorum numero fuere Næuius, Terentius, Cæcilius, Pacuuius poetæ, tum Panætius Stoicus. Sed iam quintum genus ut uideo parandorum neceſſariorum aggreſſi ſumus. Cum quis auctoritate tantum proficit, ut à populo uel ab inclytis ciuibus ſuſtentetur. Quo in genere Horatius à Mœcenate egregie ditatus eſt, ut ipſe teſtatur ibi, dum ad eum ſcribit:

Importuna tamen pauperies abeſt,
Hæc, ſi plura uelim, tu dare deneges:

Et ibi etiam ad eundem, dum ſcriberet:

Hoc erat in uotis: modus agri non ita magnus
Hortus ubi, & tecto uicinus iugis aquæ fons,
Et paulum ſyluæ ſuper his foret, auctius, atq;
Di melius fecere, bene eſt. Nihil amplius oro
Maia nate: niſi ut propria hæc mihi munera faxis.

Et beato Hieronymo Euſtochium ac Paula neceſſaria omnia,

dico

dico libros, tabellarios, uictumq́ſubminiſtrarũt. Politianum & Marſilium Ficinum ſic iuuit Laurentij Medices liberalitas, ut quantum otij literis impendere uellẽt habuerint. Mirum em̃ in modum ciuitas illa perpetuo quodam literarum amore flagrat, adeò ut cum Latina lingua ciues caruerint, nouum genus quoddam ut ſcriberent linguæ fingere auſi ſint. Sed tamen in proprijs noſtris principibus non minor ſemper fuit, ſi à rebus ipſis exploranda animi ratio ſit. Itaq; ut ad rem reuertar, Cælius ille Rhodiginus fautores & ſtudioſos ſui habuit temporibus noſtris, è quibus præcipuus Ioannes Grolierius Lugdunenſis quæſtor regius erat. Eraſmum etiam multi adiuuerũt, quò minus illi fuerat neceſſarium, ut rei domeſticæ tot libellis fruſtra ſcriptis conſuleret, cum ſine illis honeſte uiuere, cũ illis minus ſatis ſuperſtes fama eſſe poſſet. Minuit enim à grauitate, à magnitudine, à diligentia, à rerum ſcientia, quicquid illis temporis impendit. nam uerborum copia uel ſic plurimum abundabat. Sic igitur Socrates amicorũ beneficio quantum uoluit Athenis ſplendide uixit. Vnde Ariſtippus dicebat, Athenienſem populum, cum ei de auaritia obijceretur, Socratis penum eſſe. Iam enim tantum ſibi apud illos gloriæ comparauerat, ut Ariſtoteles Socratem breuis temporis tyrannidẽ eſſe diceret: nec tam uiolento mortis caſu extingui potuit, quin in inimicos ultio recideret. Quod omnibus cõtingere ſolet, qui ſtabile gloriæ fundamentum in uita iecerint, tum maxime in libera republica. Quod ſi etiam apud exteros ſapiens fuerit, ne cogatur mendicare, Ariſtippum imitabitur apud Rhodienſes dicentẽ;

τίς τὸν πλανήτην οἰδίπουν καθ' ἡμέραν
τὴν νῦν σπανιστοῖς δέξεται δωρήμασι.

(i. Quis uagum Oedipum præſenti hoc die modicis donis exceperit.)

Omnia enim cum honeſtate ſtudeat ſapiens, ut nõ egeat neceſſarijs, cum haud facile emergant, quorum uirtutibus obſtat res anguſta domi. Si tamen contingat ditari longe melius eſt iuxta Ariſtotelis ſententiam, quàm philoſophari; nec te ſeducat

Socra-

buſtiſſimus. Liberatus tandem ab ea, capite tremens ac quaſi delirus euaſit. Et quamuis annos octoginta ſuperauerit medicinam exercens, ſemper tamen & corpore debilis & ingenio ſtupido, præpoſteraq́; memoria, ac penè ad omnia inutilis habitus eſt; uir qui alioquin ad maximas res gerendas, nulliq́; prouinciæ non aptus futurus erat. Ergo cur auaris pædagogis in contubernium alendos traditis pueros? uel clauſos in cœnobijs ieiunare ſimul ac dare operam ſapientiæ cogitis? niſi ut uel non ſint ſine ſtultitia eruditi, uel integra uita ſapientes.

HIERONYMI
CARDANI DE SAPIENTIA
Liber Tertius.

IMMENSVM ſed tranquillum ſapientiæ naturalis mare ſuperaſſe mihi uidebar, iamq́; protinus in quietis portum perueniſſe: cum per anguſtum humanę ſapientiæ pelagus nauem ducere cogor atq; inter Scyllã & Carybdim intempeſta nocte uentorum inſtabilitati me committere, iamq́; facies illa undantis maris, & fluctuoſi turbinis, & obſcuræ noctis, ac fragor uentorum & tonitrua apparent. Iamq́; coorta tempeſtate ſæuiunt imbres, micant fulgura, tenebrę adſunt: omnia metu, ignorantia, & turbine complentur: iamq́; fit fragor & denſi funduntur ab æthere nimbi. Quid igitur lumine & ductore opus eſt, ut è uaſto hoc tumultu euadere liceat: atq; eo magis quòd mare hoc quamuis anguſtum plenum tamen eſt nauigantibus? at illud quanquam longe maius paucos habet mortales: etenim apparent rari nantes in gurgite uaſto. Pixide indigemus Herculeoq́; lapide; hæc diffinitionem, hic diuiſionem amplectitur.

Eſt enim humanæ ſapientiæ ratio ad homines tota contorta: utq; naturalis eſt eſſe, ſic humanę uideri ſemper finis eſt. Et quã q; nihil prohibeat eum qui uidetur etiam eſſe, plerunq; tamen accidit, ut & qui ſint parum uideantur, & qui uidentur nullo modo ſapientes exiſtant. Ergo quid primum in hoc? non illud Anthiſtenis ut tacere ſciat. ridiculum enim eſt, cum loqui fuerit oportunum, in taciturnitate collocare ſapientiam: ac uelut diſcipulum Pythagoræ ſilentium luſtricum exercere. Sed is uere ſapiens erit, qui ut poeta inquit:

Dicenda tacendaq; norit.

atq; is demens Horatianus Vulteius, qui ut uentũ ad cœnã eſt,

Dicenda, tacenda, locutus:

Verum is tacere ac dicere probe nouerit, qui quæ tacenda ſint cognouerit, ac de quibus loqui expediat. Primum igitur de ſe ipſo loqui minime licet, ne laudãdo leuitatis ac inanis crimen, uituperando ſtultitiæ ſubeas: uerumtamen apud ignotos licet, ut apud Virgilium:

Sum pius Aeneas uictos qui ex hoſte penates.

& Homerus de Vlyſſe,

εἰμ᾽ ὀδυσεὺς λαερτιάδης ὃς πᾶσι δόλοισιν
ἀνθρώποισι μέλω καὶ μευ κλέος οὐρανὸν ἵκει. & alibi de eodem
οἶος δή με φιλοκτήτης, ἀπεκαίνυτο τόξῳ
δήμῳ ἐνὶ τρώων, ὅτε τοξαζοίμεθ᾽ ἀχαιοί.

(.i. Sum Vlyſſes Laertiades, de quo omnes homines propter dolos norunt, & mea gloria cœlum uſq; peruenit.) & Solus me Philoctetes uicit arcu ad Troiam, quando iaculabamur Achiui.)

licet & apud minores exempli cauſa: ut apud Virgilium.

Diſce puer uirtutem ex me, uerumq; laborem:
Fortunam ex alijs, nunc te mea dextera bello eripiet.

Licet & propter utilitatem, ut apud Saluſtium Cotta: Quirites multa mihi pericula domi, militiæ multa aduerſa fuere, quorũ alia tolerauí, partim repuli deorũ auxilijs & uirtute mea: in q; his omnibus neq; animus negocio defuit, neq; decretis labos.

Et

Et apud Liuium Camillus: Quæ triſtitia milites? quæ inſolita cunctatio eſt? hoſtem? an me? an uos ignoratis? uos etenim me duce ut Falerios Veiosq; captos, & in capta patria legiones Gallorum, taceam modo trigeminæ uictoriæ triplicem triumphum ex his ipſis Volſcis & Aequis & ex ipſa Hetruria egiſtis. An me? quod non dictator uobis, ſed tribunus ſignum dedi, nõ agnoſcitis ducem, neq; ego in uos maxima imperia deſidero, & uos in me nihil præter meipſum intueri decet. Neq; enim dictatura mihi animos unquam fecit: ut ne exilium quidem ademit. Viden totam orationem laudis propriæ plenam? poſſum id innumeris confirmare exemplis, ſed cum ratio ipſa dictauerit his ſatisfactum puto. Liceat igitur & contentionis cauſa, ut apud Ouidiũ, dum pro armis Achillis Aiax & Vlyſſes uterq; ſua facta corã iudicibus extollunt. Quod etiã in calamitate facere cogimur, cũ beneficia noſtra cõmemoramus: uelut apud Liuium M. Manlius cum in uincula duceretur. Iupiter inquit, optime, maxime, Iunoq; regina, ac Minerua, cęteriq; dij deęq; qui Capitolium arcemq; incolitis, ſiccine ueſtrum militem ac præſidem ſinitis uexari ab inimicis? hæc dextra, qua Gallos fudi à delubris ueſtris, iam in uinculis ac cathenis erit? Vnde ſubiungit, Nullius nec oculi nec aures indignitatem ferebant: magnamq; plebis partem mutaſſe ueſtes, ex hoc etiam tandem liberatum è carcere Manlium. Sed uide quid in ſecunda accuſatione homines prope cæce produxiſſe fertur Manlius, quibus ſine fœnore expenſas pecunias tuliſſet, quorum bona uenire, quos duci adductos prohibuiſſet. Ad hæc decora quoq; belli non commemoraſſe tantum, ſed protuliſſe etiam conſpicienda, ſpolia cæſorũ hoſtiũ ad XXX. dona Imperatorũ ad XL. In quibus inſignes murales coronas duas, ciuicas octo, ad hoc ſeruatos ex hoſtibus ciues produxiſſe, inter quos C. Seruilium magiſtrum equitum abſentem nominatum; & cum ea quoq; quæ bello geſta eſſent, pro faſtigio rerum oratione etiam magnifica dictis æquando memoraſſet; nudaſſe pectus inſigne ci-

catricibus bello acceptis: & identidem Capitolium ſpectans, Iouem deosq́ alios deuocaſſe ad auxilium fortunarum ſuarũ: precatusq́ eſſe, ut quam mentem ſibi Capitolinam arcem protegenti, ad ſalutem populi Romani: eam populo Romano in ſuo diſcrimine darent. Oraſſeq́ ſingulos atq; uniuerſos, ut Capitoliũ & arcẽ intuentes, ut ad Deos immortales uerſi de ſe iudicarent. Profuit hoc in crimine regiæ affectatæ dignitatis eo dum, ut non niſi eo loco ex quo Capitolium ſpectari non liceret damnari potuerit. Ergo in hoc Ciceronis oratione antequã iret in exiliũ uti nobis neceſſe non eſt, ſi modo illius ea eſt oratio. tum præſertim cum homo ille nullis legibus, omni in oratione, magnifice uſq; ad audientium tædium ſeruatam ſemper rempublicam prædicaret. Vitioſa enim argumentatio eſt, quæ tam aduerſus præcepta noſtra concludit quàm pro illis. Verũ illud forſan tunc populare erat atq; Ciceroni amicũ, quod ab æqualibus ſuis improbabatur. Licet & interrogantibus ſæpius de ſeipſo dicere, quem morem Virgilius ac Homerus ſeruant, Alcinoum & Didonem prouocantes fingunt. At demum ad commiſerationem ſua mala referre, aut ad conſilium capiendũ tantum fas eſt: quamuis tot modis laudare ſeipſos liceat. Verũ nõ hoc tantum ſpectare debemus, ſed modum potius quo quis etiam de ſe loquit̃. Nanq; & Medicis impune, & cauſidicis, artificibusq́ opera ſua laudare licet. Verum ſi id non directe, ſed quaſi ex tranſuerſo atq; ſub interrogatione honeſtius ac maiore cum auctoritate fiet. Sunt autem modi quibus alia dicimus, alia ſignificamus plures, è quibus ironia præcipua eſt, qua poetæ, oratores, philoſophiq́ utuntur: ut apud Virgilium:

En dextra fidesq́
Quem ſecum patrios aiunt portare penates,
Quem ſubijſſe humeris confectum ætate parentem.

Inde uide quid ſequatur:

Non potui abreptum diuellere corpus, & undis
Spargere? non ſocios? non ipſum abſumere ferro

Aſca

Aſcanium? patriiſq; epulandum apponere menſis.
Ergo ironia iam non obſcura eſt, quæ prius ancipitem ſenſum habuit, frequentiſſima eſt apud Virgilium, utpote qui Deorũ & regum mores imitetur. Sic & apud Demoſthenem, ὑμεῖς δ' ἔφην ἐγὼ, διδόντα μὲν καὶ ὑπισχνούμενον θεωρεῖτε Φίλιππον. (.i. *Vos autẽ inquam ego, dantem & promittentem uidetis Philippum.*) cum ad Meſſenios loquitur, ſubiicit enim protinus, ἐξηπατηκότα δ' ἤδη καὶ παρακεκρουμένον, ἀπεύχεσθε, ἂν σωφρονῆτ' ἰδεῖν. (.i. *Eum qui iam uos decepit & in fraudem illexit, abominaremini, ſi ſaperetis, intueri.*), habet utrunq; exemplum amaritatem maximam cum protinus declaratur: ſi tardius, minus lędit. Optima cui nunquam ſubiicitur expoſitio, uelut id cum lætaretur Pædaretus Spartæ non electum eſſe inter trecentos quod dixit: διότι συγχαίρω τῇ πόλει τριακοσίους κρείττονάς μου πολίτας ἐχούσῃ. (.i. *Propterea gratulor ciuitati trecentos me præſtantiores ciues habenti.*) adeò abſcondita hæc eſt amaritas, ut in apophthegmata relata ſit. Et tamen indoluit ille, quòd moris eſt collegiorum non eligere ad magiſtratus optimos ſi Plebeii ſint, ſed honeſtati ac perſæpe utili pręferre inuidiam. Eſt autem, quanquã tot illius genera ſint, ut Quintilianus in numerum non audeat referre, triplex ironia: in uita, in facto, in dicto. In uita quidem uelut Socratis, qui cum ſe nihil ſcire diceret, alios appellaret ſapientes. inde argumentis illos conuincens ridiculos oſtẽdebat, unde ſibi cum gloria inuidiæ & odii tantundem cõparauit. Facto uerò nullum accomodatius exemplum quàm apud Xenophontem Clearchi, is cum exercitum pro Cyro aduerſus Artaxerſem regem ducere uellet: nec inuitum poſſet, cum etiam lapides in eum iacerent. Simulauit relicturum Cyrum: ducturus exercitum quo ipſi uellent. Inde diſſimulans etiam uelle Cyro obtemperare tum imperare exercitui, negabat illos in tot difficultatibus exiſtentes poſſe, nolente Cyro, euadere. Inde propoſita per alios conditione, & Cyro, & ſibi obſequentem exercitum reddidit: & in maximum diſcrimen, nec obſcurum ſcelus compulit. uerũ hoc ad aliud genus ſpectat. εἰρωνείαν aggredia

mur, cuius uis in uerbis eſt ſolũ: eius optima ſpecies ac frequentiſſima ἀπόφασις, cũ dicimus iam, quod dicere uelle negamus: Vt mitto primam illam libidinis iniuriam: tum illud; Neq; tu ſi qua in pueritia peccaſti exequar: ne parentem tuum uidear accuſare. Vel cum alios dicere hortamur ea, in quibus minime arguere quiſquam nos poteſt, illos ab ea ſuſpitione nemo liberare, ut apud Virgilium Turnus: Me'q; timoris

Argue tu Drance, quando tot cædis aceruos
Teucrorum tua dextra dedit.

Et ut generaliter duobus uerbis aperiã, ironia ambigua ad occultandam ſententiã eſt accõmodata: quæ aperta ſiue ex ſe ſeu ſubſequente declaratione iraſcentis animum tantum oſtendit: nec niſi ad incitandum apta eſt. Plus enim eſt dicere, ſcilicet, is ſuperis labor eſt, ea cura quietos ſolicitat; quàm ſi dicas: Nãq; Deos didici ſecurum agere æuum, humanis neglectis rebus. Et maius hoc eſt, uſq; adeò me mori miſerum eſt? quàm mori miſerum non eſt. Alter modus eſt cum figuris utimur aut tropis, quibus unum dicimus aliud intelligi uolumus, hoc autem citra contrariam fit ſententiam. Vnde ab ironia differt, uelut illud Horatij:

Horrida tempeſtas cœlum contraxit & imbres,
Niues'q; deducunt Iouem nunc mare, nunc ſyluæ
Threicio Aquilone ſonant. Rapiamus amici
Occaſionem de die: dum'q; uirent genua
Et decet: obducta ſoluatur fronte ſenectus.
Tu uina torquato moue conſule preſſa meo:
Cætera mitte loqui.

Et ad Atticum Cicero libro ſeptimo: Vt enim alia omittam decem annorum peccata, quæ conditio huic fugæ non præſtitit, obſcure ſatis in Pompeium inuehitur, qui iam octo antea annis Cæſarẽ auxerat in Gallia, cum antea Romæ annis fermè duobus. Parte alia anni quæ tunc finiebatur multos in legationibus in non ſuſcipienda pace cum Cæſare admiſerat errores.

Vltimo

Vltimo cum ſaltem Romę perſiſtere debuiſſet, nec conditionē recepit, nec uenientem ſine milite, repulit. Hæc omnia obſcure ibi ac plura continentur. Carptim cum quę ſimul iuncta ſecure non proferuntur, diuiſa idem apud eruditos ſonant, nec tamen deprehendi queunt. Velut cum Brutus de Cicerone: At qui eò tendit, id agit, ad eum exitum properat uir optimus, ut ſit illi Octauius propitius: tum id, Et dum habeat à quibus impetret quid uelit, & à quibus colatur ac laudetur, ſeruitutem honorificam modo nō aſpernatur. deinde: Quid enim noſtra refert uictum eſſe Antonium? ſi uictus eſt ut alij uacaret. demū iunge: Ego certe qui cum ipſa re bellum geram, hoc eſt cum regno & imperijs extraordinarijs & dominatione & potentia quæ ſupra leges eſt. Collectis omnibus ſatis intelligis, quod ex initio præfatus, ſed tamen aperte negarat ambitione ductum Ciceronē patriā prodere: multa ſunt eiuſmodi in orationibus exempla. Hoc conſilio primo Lutherus Romanam Eccleſiam euertere aggreſſus eſt: cum ſparſim primo multa doceret, ex quibus iuncta oratione enituit, quod in ſuſpicione erat, nō in crimine. Et ſi modo ullus artę hac fanda et infanda dicere tentauit, hic fuit Ariſtoteles: nam & mundi ortum, & animæ præmia, & Deos ac dæmones tam callide ſuſtulit, ut hæc omnia aperte quidem diceret: argui tamen non poſſet. Proxima huic ratio eſt, cum alia ratione firmamus, alia concludimus, uelut apud Virgiliū:

Sed mihi uel tellus optem prius ima dehiſcat,
Vel pater Omnipotens adigat me fulmine ad umbras:
Pallentes umbras Erebi, noctemq́ue profundam,
Ante pudor, quàm te uiolem, aut tua iura reſoluam.
Ille meos primus, qui me ſibi iunxit, amores
Abſtulit: ille habeat ſecum, ſeruetq́ue ſepulchro.

ante tamen rationes in oppoſitam partem adduxerat, tum lachrymas quibus Anna ſoror ſatis mentem ab his uerbis alienā deprehendit, unde poeta dicit:

Spemq́ue dedit dubiæ menti, ſoluitq́ue pudorem.

Hac

Hac arte nobis Eraſmus collaudauit pœnitentiæ ſacramentũ: rationibus uerò adegit homines, ut non amplectantur, cum infirmiores ex una parte, ex altera firmiores collocauerit. Vtq; eodem uento uelorum arte in contrarias partes naues ſimul aguntur, ſic eodẽ libro Catholicis ac Lutheranis ſatisfecit. Laudo artem, uitupero conſilium: quòd in his quæ ad fidei integritatem pertinent etiam deterius eſt dubium quàm prauum. Eſt & ratio alia occultandi quæ dixeris cũ imperfecte dixeris. Multa ſunt apud Ciceronem in epiſtolis ad Atticum, ac plura quã uelimus, quale illud, de Auſidio & Palicano non puto te expectare dum ſcribam. Vt ex prima epiſtola ſumam facillimum exemplum, dubium tamen eſt, cuius cauſa nõ ſint petituri. Eſt & ratio ambiguitatis, cum in utranq; partem ſenſus ipſe detorqueri poteſt, quale illud: multa bona cõmoda hominibus lex Chriſtiana attulit. Nam ſi de uita intelligitur perenni, religioſa eſt hæc oratio: ſi de commodis humanis profana. Sentit enim humanam hanc legem eſſe: diſſoluitur autem ſic ambiguitas, leges commoda ferunt hominibus: ad hoc enim inſtitutæ eſſe uidentur, at lex noſtra omnium eſt cõmodiſſima. & illud: Aio te Aeacida Romanos uincere poſſe: & pleraq; oraculorum, uatum, Aſtrologorum, & diuinantium reſponſa. Obſcura eſt etiam omnis oratio in qua quod uolumus intelligi apertum, ſilent concluſionem propter honeſtatem. Quale illud Machianelli: omnes qui ueritatem tueri ſine armis uoluerunt male periere. Deinde alibi Chriſtum aſſerit ſine armis quod eſſet, ob inuidiam à Iudæis condemnatum. Quis non uidet ex his Chriſtum humano conſilio non quòd ſponte oblatus ſit perijſſe illius ſententia, quam tamẽ explicare non auſus eſt. Simili arte aggreditur Mahometus Chriſtum oppugnare dicens: Omnis qui participem Deo dat uel coæqualem, illi contradicit. Aſſumit autem quaſi pro confeſſis Iudæorum uoces, Quia filium Dei ſe fecit: & quis es qui æqualem te Deo facis? At Chriſtus nec Deo æqualis eſt, nec particeps: ſed ipſe Deus. Vnde ad Philippum:

lippum; Ego & pater unum ſumus: & qui me uidet, uidet & patrem meũ. Simili calliditate conatur probare in Alchorano, quòd non paſſus ſit, quia non deceret talem uirum pœnas pro Iudæorum calumnia dediſſe. Ergo occulti ſermones ſunt & ancipites, qui concluſione carent. Hac arte Ariſtoteles anſam mille interpretibus diuerſa ſentiendi prębuit, quòd imperfectis utatur argumentis, nec ſemel ſed uniuerſo in libri contextu ſunt, qui aliorum auctoritate quaſi non ſua recitent, ut apud Ciceronem Cotta inducitur, Deorum negare prouidentiã, curamq; omnium humanarum rerum, fitq; Cicero iudex eius quæſtionis cuius eſt auctor. Sed hic fingitur. Aliter & ſubtilius oppugnat Gellius diuinationem ex Phauorini philoſophi uerbis. Et Eraſmus in epiſtolis quæ non uult dicere ſic dicit, ut cui ſubſcribit ab alio tantum aduerſæ factionis dictum exiſtimemus. Ludimus & exemplis, quæ tamen non pure proferuntur ſed cum irriſione. Ergo multis modis cum & loqui & etiã ſcribere liceat de ſeipſo. Caute artificibus ſemper conceſſum fuit, tum his maxime, quibus qualiſcunq; laus ob periculi magnitudinẽ auctoritatem dat: quod ni fallor præcipuum eſt ac quaſi ſolum medicis, cum metus mortis etiam de ſeipſo prædicanti, fidem faciat de Deo raro ac generoſiſſime: eſt enim omnium ille abſq; controuerſia bonorum largiſſimus auctor. Nec quiſquam de ſummo bono maledicendo ſperare laudem ullam poteſt. Itaq; nullum genus ſapientię Deum uituperare, aut calumniari, aut irridere, aut illudere ei, uel inter illegittima uel praua commemorare docet. De lege quod quiſq; à patribus ſuis accepit, tuto proferet & honeſte iuxta Euripidis ſententiam,

οὐδὲν σοφιζόμεσθα τοῖσι δαίμοσιν,
πατρὸς παραδοχὰς, ἅς ὁ ὁμήλικας χρόνῳ
Κεκτήμεθ', οὐδεὶς αὐτὰ καταβάλλει λόγος
Οὐδ' εἰ δι' ἄκρων τὸ σοφὸν εὕρηται φρενῶν.

(i. Nihil cum dæmonibus ſophiſticemur, patris ſucceſsionem, quasq; æqualium conſuetudines tempori obtinuimus nulla hæc oratio abolet, Ne ſi acutiſsime quidem ratio inita fuerit.)

Et tamen miſera plebs paucorum ambitione plectitur nulla ſui utilitate, ſeruātur auctores, in quos ſi uera dixerint nihil habes, ſed nec in ipſam plebē ſi falſa maiore pœna digni ſunt. At quot ex illis ſycophantia bene ceſſit? Quamobrem crudeles ne dixerim principes qui in hos animaduertunt, modo eos tollerent qui pileum uel Epiſcopatum prurientes, tantas inter populos ruinas ſerunt, tam ingentibus cladibus genus humanum afficiunt: tam pernitioſo ueneno religionem inquinant. Ergo malum hoc non humanum eſt, ſed uel ex Deo uel à dæmonio quodam: non præterit me quantum Iſocrates in hoc præcepto peccauerit, dicēs: τίμα τὸ δαιμόνιον ἀεὶ μὲν, μάλιστα δὲ μετὰ τῆς πόλεως nam ſubiūgit quod ex arte nō eſt, οὕτω γὰρ δόξεις ἅμα τοῖς θεοῖς θύειν, καὶ τοῖς νόμοις ἐμμένειν. cauſam enim turpem pulchro præcepto ſubiecit. De regibus ac principibus honeſte loquaris, nam maledicentia periculum afferre ſolet, laus adulationis ſuſpitionem. De parentibus ac affinibus cum illos laudas, memineris partem tui laudare in illis: quamobrem uel non niſi prouocatus, uel ſine affectu omnino id facies: cum uerò laudi locus non eſt, pro uituperatione ſilentium ſubijcias. Sed iam quid nō agere debeamus, ſed quid agant uideamus, qui ſapientiam humanam profitentur. Principio igitur uidendum, quid unicuiq; hominum generi conueniat. Sunt autem hominum genera tria: principes, & qui ſeruiunt, & qui in libera habitāt ciuitate. Duo etiam modi maxime ad prouehendum idonei: diſſimulatio, & eloquentia. Porrò diſſimulatio ex animo in linguam & geſtus & actiones progreditur, iudiciumq; hominum non quærit, ſed opperitur. Eloquētia iudicium aliorum requirit, & linguam ornatam exigit: his duobus auctoritas apud homines augetur. Principium autem omnis commodi ac fœlicitatis humanæ eſt apud homines auctoritas, ab ea diuitiæ, fides, amicitia, dignitates, magiſtratus, potentiaq; profluunt. Ergo eloquentia ipſa iam quærenda eſt, ſed non ut Ciceronis, ſed quæ loco, tempori, ac perſonis congruat, illoſq; qui audiunt poſſit perſuadere.

Hanc

Hanc & olim & nunc in precio omnes habent. Ille enim plurimum poteſt, qui plurimum perſuadet: unde non male apud tragicum Hecuba conqueritur dicens:

τί δῆτα θνητοὶ τἄλλα μὲν μαθήματα
μοχθοῦμεν ὡς χρὴ πάντα, καὶ μαστεύομεν,
πειθὼ δὲ τὴν τύραννον ἀνθρώποις μόνην·
οὐδέν τι μᾶλλον ἐς τέλος σπουδάζομεν,
μισθοὺς διδόντες μανθάνειν, ἵν᾽ ᾖ ποτε
πείθειν ἅ τις βούλοιτο, τυγχάνειν θ᾽ ἅμα.

(.i. Quid diſciplinis, ut dignum eſt cæteris
Sudamus atq; ſingulas inquirimus?
Ac non magis ſuadela, quæ mortalibus
Regina ſola eſt, examuſſim exquiritur,
Datoq; precio diſcitur, quo quæ uelit
Ea quiſq; perſuadere poſſit & aſſequi.

Id eſt, cur mortales cæteras quidem diſciplinas omnes inquirimus & colimus ut par eſt: uerum perſuadendi artem hominũ reginam non plus alijs ſtudemus mercede data diſcere, ut liceat quæ uelimus cum oportuerit perſuadere alijs ſimul ac impetrare. Eſt enim eloquentia quædam tyrannis occulta: unde etiam Ciceronem Romæ regnare aiebant illius inuidi, & Romulum Arpinatem appellabant, quod Romulus non ſolum regnaſſet: ſed Romam ædificaſſet: quam ille natam ſub ſe prædicabat carmine ſatis ineleganti:

O fortunatam natam me conſule Romam.

Igitur cum nihil ſit præſtantius inter homines quàm terræ dominari, & omnibus quæ in ea ſunt. Par enim hoc ſi non ſit ſimile tamen Deo eſt. At ille terræ dominatur, qui hominibus in illa habitantibus imperat, quod cætera animalia omnia, quamuis celeriora & fortiora, homini ob ingenium, artes, & concordiam, atq; cõmunionem, aut parent aut cedunt. Tum etiam maria ipſa, & piſces, arbores, montes, omnia in hominum arbitrio ſunt, Itaq; qui hominibus præeſt, terræ præeſt, atq; mari,

tum omnibus quæ in ea conſiſtunt. At hominibus præſumus uel ui, uel conſenſu, uel mixta quadã m uia. Vi quidem armorũ metu, conſenſu orationis perſuaſione & eloquentia, mixta uia ut legibus ac magiſtratibus, qui quidem hominum conſenſu conſtant, ui tamen exercentur. Ergo omniũ nobiliſſima artiũ militaris poſt legum & eloquentiæ, habet autem eloquentia ut perſuadeat, accommodata ut dixi, loco, temporibus, perſonis. Nam & Lacones ſuam habebant facundiam, quæ tamen orationibus breuibus, abruptis, circuncíſisq́ꝫ conſtabat: & in urbe noſtra eloquentiæ fundamentum eſt, ut quàm breuiſſimis uerbis oſtendas negotium illud è re ſua eſſe. Porrò orationem longam odio habent, non ſolum quòd putent oſtentationem in ſe habere, ſed quòd ab illa timeant, uelut Romani à Græca facundia circumueniri. Optime igitur ex Homero dixit Galenus, eloquentiã hominem Deo quodammodo ſimillimum efficere, cum ſolus Deus corda hominum quo uult flectere poſſit, his uerbis,

Ἄλλος δ' αὖ τ' εἶδος μὲν ἀκιδνότερος πέλει ἀνήρ.
Ἀλλὰ θεὸς μορφὴν ἔπεσι στέφει οἳ δέ τ' ἐς αὐτὸν
τερπόμενοι λεύσσουσιν. ὁ δ' ἀσφαλέως ἀγορεύει
αἰδοῖ μελιχίῃ, μετὰ δὲ πρέπει ἀγρομένοισιν
Ἐρχόμενον δ' ἀνὰ ἄστυ θεὸν ὣς εἰσορόωσιν.

(.i. Alius uir eſt forma deterior, ſed Deus formã ornat uerſibus. Alij uerò in hunc cum delectatione intuentur, hic uerò expedite contionatur cum dulci pudore decoroq́; ſe commendat apud concionem, incedentem uerò per urbem ſuſpiciunt.)

Hæc tamen pars ut clarum eſt, multo minus principibus neceſſaria eſt, quoniam armorum ui retinent poteſtatem. Nemo autem ea quæ habet quærere re dubia uel certa debet. Male ergo Seneca Neronem eloquentiam docuit, cum potius philoſophiã docere debuiſſet. Nã eloquentes boni principes uix ulli & pauci fœlices. At philoſophi omnes boni principes et fœlices: quòd in animo robur principis eſſe debeat, non in lingua. Itaq́ꝫ cur admiramur Traianum ac Theodoſium cum uix ſcirẽt literas,

optimos

optimos fuiſſe & fœliciſſimos principes, contra Neronem & Heliogabalum eloquentes, ſed monſtruoſos ac infœliciſſimos? Quòd ſi quis mihi obijciat, militares conciones quaſi neceſſarias, illi reſpondebo, nõ eum qui animo ſit ſapiens hoc cõmiſſurum, ut eo labatur licentia militaris, ut oratione ad conferendũ manus opus ſit. Nam nec Alexander inter tot diſcrimina opus oratione Liuiana habuit ad Darij numeroſum exercitum ſuperandũ, nec Marius Cimbros deuicit oratione, quanquam tamen accepiſſet à republica militẽ, ſed arte bellica & auctoritate: perſuaſum eñ erat militi, cum Mario uinci non poſſe. Verum diſſimulatio ut magis eloquentia principi neceſſaria, ſic ut quiſque minus habet auctoritatis, ſic minus neceſſaria: & ideò in plebe parum aut nihil prodeſt, ſi cæteris animi artibus non adiungatur. Et tamen ſic exiſtens omnibus utiliſſima eſt. Atque ut id cõprobem, hiſtoriam duorum exemplorum recitabo, in quibus uis humana, omnis furor, omnis impetus diſſimulationi ſuccubuit: ut facile ſit intelligere, nullam artem aut apud reges aut populos huic poſſe conferri. Erat igitur apud Iudæos, ut Ioſephus refert, Tyrannus nomine Alexander, qui omni crudelitatis & libidinis genere populum uexauerat, hic moriturus uxorem aduocat, docetque ut ipſo mortuo in ipſum inuehatur: cenſeat cadauer dilaniandum, proijciendumque: hortetur populum ut proprias ulciſcatur iniurias: ſe filiosque, quòd nocentes non ſint, quod inuitis ipſis ac reclamãtibus, iniuſta quæque ac nephanda nec uiro ſed feris digna peregerit, quòd paria etiam ab illo etiam ipſi metuiſſent, quòd grauiſſimus etiam in domeſticos omnes non ſolum ſed etiam in coniunctiſſimos fuerit: liceat aliquando liberos eſſe & abſque periculo: cum non æquum eſſet, ut hi qui ab illo ob populi curam in maximo periculo eſſent conſtituti, ab his etiam qui merito illi irati eſſent timere deberent. Tantum potuit hæc oratio apud populũ, quam uxor ab illius morte publice habuerat, ut non ſolum iniuriarum obliuiſcerentur, nec dignum quicquam in tyranni filios legibus ſtatuerent,

ſed inuiſum cadauer publico honore decorandum exiſtimauerint, filiosq́ quibus parerent, cũ in matris diſſimulatione plus fiduciæ quàm in patris ſcelerum memoria collocaſſent. Ergo prudens diſſimulatio ſalutaris neceſſarijs, populum decepit: quam maior uis exiſtimanda eſt eius, quæ regem uerſutum ſe nemq́ imò tyrannum fefellit, à conſilioq́ auertit? Cum enim Herodes ille Aſcalonita Alexandrum filium ueneficij reum & cogitatæ paternæ cædis in uinculis occidendũ haberet, Archelaus qui filiam ſuam Alexandro deſponderat, è finibus Capadociæ regni Hieroſolymam uenit: ac primum ab Herodis ſalutatione illum ſic aggreditur. Intellexi ærumnas tuas ô Herodes filijq́ tui, inauditum ſcelus, quòd ſi filia mea uel uerbo particeps eſt tanti flagitij, pœnas rogo ab illa protinus ſumas: quòd ſi nõ eſt, affinitatem nunc diſiungi poſtulo. Quin tu adeò mitis pater eouſq́ ſupplicium diſtuliſti? miror ſanè, & expectabam te iam ex filia mea ac filio pœnas ſumpſiſſe: ſed uideo uicit humanitas tua, affectusq́ paternus illorum improbitatem: ſed ueni ego ut non ſolum tardantem incitarem, uerum & adiuuarem, ne crimini dari poſſet, quòd in filium ſæuieris, poſtquàm & ego filiam ipſam ſceleris participem punire decreui. Erant ſanè hi innoxij, nec hoc ignorabat Archelaus, ſed falſis accuſationibus antipatri alterius filij Herodis premebantur. Ipſe uerò pater præ ira non ſatis ueritatem poterat intelligere. Sed poſtquàm Archelai uerbis conſentientis nec retrahentis, ira deferbuit, patuit innocentia nurus & filij: in affectũ igitur paternum relabens, filium à uinculis liberat, utrosq́ etiam ſuaſu Archelai in priſtinam gratiam recepit. Huius generis bellica omnia ſunt ſtratagemata, atq́ inter illa nobile illud Zopiri cum Dario aduerſus Babylonios longa eſt hiſtoria, ſed notiſſima. Verũ longior ſi uelim omnia in hoc genere referre, cum tamen Homerus ſuum Vlyſſem tam longa diſſimulatione in procorum cædem armat, latitat ut mẽdicus, pugnat cũ Iro, pro cœna iacet, nihil non facit, ut uxoris pudicitiam intelligat, domeſticorum

fidem

fidem, procorum ſcelera, ac uires deniq́ꝫ, ut cædis inopinatę arripiat occaſionem: id imitatur Virgilius in ſuo Aenea dicentē inducens Didonem:

Diſſimulare etiam ſperaſti perfide tantum. Et rurſus

Spem uultu ſimulat.

& cum reginam conſtantiſſime mortem quęſiſſe docere uellet, diſſimulantē hoc ipſum quod animo conceperat inducit, dicēs,

Conſilium uultu tegit, ac ſpem fronte ſerenat.

Quin etiam ipſam Iunonem Deam diſſimulaſſe aduerſus Venerem eodem libro his uerbis expreſſit:

Olli, ſenſit enim ſimulata mente locutam,
Quo regnum Italiæ Lybicas auerteret oras.

Diſſimulationemq́ꝫ diſſimulatione aggredit̃ Venus. Sed quid iam tot uerbis agam? duo hi ſunt nerui humanæ ſapientiæ, diſſimulatio apud omnes, tamen præcipue potentes. Eloquentia apud illos, quos uel decipere nihil prodeſt, uel qui tuo non parent imperio. Et ſi quis me roget, quis mortalium palmam ſibi arripuerit in diſſimulando? reſpondebo Philippũ, quod & hoc pro laude ab inimiciſſimo Demoſthene ſibi obijciatur: poſt illum Themiſtocles, qui duplici dolo nõ ſolum Perſarum regem decepit patriam liberans, ſed beneficium accepiſſe interpretatus, rex in exilio urbibus tribus eũ donauit. Eſt ergo ratio una in diſſimulatione optima ſimplicitatem profiteri: cum tamen in minimis cauſis non ſit diſſimulandum, ſed aperte agendum, quod & Philippus agebat. Atq́ꝫ in omnibus niſi de ſumma rerum agatur, aliquam iuſtitiæ ſpeciem præferre iuuat. Confert ad hoc non parum homines liberæ linguæ amplecti: ac uideri illos caros habere ut diſſimulationis oſorem. Sæpenumero eñ res non magis ſapientum ſed plurium arbitrio reguntur, quibus fama & externa ſimulatio pro argumento ſemper fuit. At eloquẽtiæ uirium Demoſthenes Athenis & Cicero Romæ exemplum dederunt: fuere enim hi eloquentiſſimi. Iſocratem ne dicas eloquentem, qui ad lucernam declamitat: Aeſchinum ſi

Demoſthenes non fuiſſet ſecundum ſtatuam Rhetorum, primum uerò Athenis. Sed cum in regum memoriam inciderim, de illis pauca ſeorſum dicam. Rex qui in imperio ſuo tutus eſſe uelit, poſtquàm regnum ſponte ſua ut tragicus ait, pondere ſuo ruit, magnam diligentiam & conatum in eo retinendo exhibere debet: nam ſi neglectim ut plurimi faciunt regni negotia tractauerit, non diu regno potietur. Sunt autem pericula quibus regna amittunt, uel ex inſidijs, aut ui. Vis externa uel à ſubditis, quæ ſeditio uocatur. Inſidiarum alię uiolentiam, aliæ dolum ſecum habent. Violenter eñ Galeazius Sfortia & Ioannes Galeazius obierunt, inſidijs priuatis abſq; populi cõſenſu: ſic & Philippus Macedoniæ rex: quæ autem dolo fiunt, alię quidem à domeſticis & alieno impulſore, aliæ à coniunctis. Ergo aduerſus externam uim nihil melius eſt, quàm militem habere domeſticũ & exercitatum, tum concordem populum & pecuniam repoſitam. Vnde Galliæ regnum non ualidum eſt aduerſus externam potentiam. caret enim milite proprio. Et quamuis equitem habeat conuenam, quia tamen exiguus eſt numerus, ideò ad defendendum propria ſi qua magna ingrueret potentia debile eſt: ad aliena occupanda inutile. Et quanto hac in parte debilior eſt, tanto tutior aduerſus domeſticos ſeditiones. Quamobrem hoc ſemper fuit difficillimum, uicinis eſſe terribilem, & tutum à domeſtica fraude. Qui tamen generoſo animo fuerunt, malebant militem habere armatum, cum ſeditionis periculo, quàm inermem prouinciam tot finitimorum incurſionibus habere ſubiectam: atq; in omni belli diſcrimine, ſubditos exhaurire et alienę fidei credere. Eadẽ ratio in educandis filijs, nam fortes patri imminent: debiles & enerues ad regnũ tuendum non ſunt apti. Sed tamen Philippus Alexandrum maluit bellicis artibus inſtructum habere ad gloriam cum ſuſpitione, quàm effœtum cum ſecuritate: & nunc pater ob filium celebratur. Ad comprimendas autem ſeditiones non ut quidam ſtulte excogitarunt, ſeditione ipſa opus eſt: in quo errore Ludouicus

tius Sfortia, cum ſibi uideretur ſapientiſſimus, ſe ſuosq́ʒ omnes perdidit. Nam conſentiens populus nunquam regem niſi omnino flagitioſũ depellet à ceruicibus: quod difficillimum ſit eſſe concordem, nec poſſit tanta multitudo uni eſſe infenſa. At in ſeditionibus cum parte una plerunq́ʒ etiam princeps eijcitur quod in Italiæ tyrannis frequentiſſime contigit. Ergo ad concordiam reducenda eſt multitudo: nec diffidendum tum maximè quòd populus concors aduerſus externas offenſas eſt etiã tutiſſimus. Quòd ſi nouum regnũ bellica uirtute uel ſucceſsione antiquo adiungatur, quatuor modis abſq́ʒ ſeditione retinetur: uel colonijs in locum deductis, quod Romani facere ſolebant: uel habitatione principis, ut cum Turcarum princeps in Græciam ſedem ſuam tranſtulit: uel mixtione populorũ, quod Romani cum Sabinis & Hetruſcis fecerunt. Neq́ʒ eñ hoc adeò ſeruile eſt ut habitatio: nec tam crudele ut coloniæ deductæ: in quibus quod optimum eſt ac tutiſsimum, antiquos habitatores delere: hoc autem inhumanum eſt. Extremum eſt cum ui ac præſidijs detinẽtur: obſidibus, munitionibus, armorum priuatione, uirorum diminutione, quod & Turcarum princeps in Chriſtianos exercet, quaſi neceſſario, ob cultum religionis diuerſum. Optimum igitur ex his omnibus eſt, miſcere nouos populos antiquis, inde urbes æquis iuribus regere. Summum autem præſidium regni eſt iuſtitia, ob apertos tumultus: & religio ob occultos. In adminiſtratione iuſtitiæ unum ſeligat gnauum uirum ac prudentem, tum legum optime gnarum: hic ſocios ſibi deligat non pauciores quã decem, nõ plures tamen quã uiginti, qui ſe nouerint ab illo electos, ut ei cum oportuerit obſequantur: omnes tamẽ municipalibus legibus inſtructos. Porrò primus ille ſingulis diebus cum paucis alijs, nõ ex eodem ordine in ſecreto conſilio cum ipſo principe ſit. Quicquid autem graue eſt, per illum ordinem adminiſtretur: ſic odiũ princeps, ille unus inuidiam, multitudo & ordo ipſe periculum effugiet: & tamen unus omnia exequetur. Habebit & ordo ille faculta-

Deorum genus mentiretur. Beneficia ipſe, non ordo conferat, nec expectet certamen. Nam longè diuturnior ac maior eſt repulſæ dolor, quàm memoria beneficij: is uerò qui ab ordine habuit, non à principe habuiſſe putat. illius ordinis etiã princeps quem unum ante alios diximus debere conſtitui. In rebus magnis ſit inexorabilis: & iracundiæ non uitio, ſed infamia laboret. Sic enim multa perficere poterit, antequam cogatur princeps uel mutare decreta, uel crudelis aut pertinax dici. Capitali damnationi ſemper bonorum etiam accedat amiſſio: ne quãdoq; ab affinibus uel filijs armis indulgentiæ offendatur. Omnis animaduerſio capitis ſit ſine ſpe reconciliationis filiorum, uel proximorum. In quo genere ſatis Aſtyagem Mœdorum regem deliraſſe apertum eſt. Credidit enim exercitus ſummã ei, cui filium proprium tradiderat epulandum. At ſi per iniuriam coactus occideris memento prouerbij:

Νήπιος ὃς πατέρα κτείνας, υἱοὺς ὑπολείπει.

(*i. Stultus qui patre cæſo liberos facit reliquos.*)

crudele hoc ſanè ſed illud periculoſius. Plutarchus uir grauis abſurdum putat ſecus feciſſe: cum etiam Philippum Alexandri patrem hanc rationem ſecutum intelligamus. Tyrannicũ certe eſt, filios ob patrem occidere, ſed & prius fuerat occidiſſe iam patrem. Damnatorum autem pueros ne occidat, ſufficit enim ſpoliaſſe. Siquidem in extrema paupertate educatis animi deficiunt. Iniuriam crudelitati ingenti addere adeò inuidioſum eſt, ut Philippus ultimus Macedonũ rex, hac cauſa regno pulſus eſſe credatur. At uerò in proditores lege agere ſemper licet: in regno nulla ſit ſuſpitio à ſuis. Quamobrem nec fratribus parcendum ſi ſint audaces. Suadeo abſtinendum omnino ab iniuria: ſed ſi contingat illam fore neceſſariam, ſecuritati cõſulatur. Ergo & propinqui potentes eorum quos occideris deprimendi. leuius etiam exiſtimato hominem fortem è medio tollere, quàm iniuria afficere. Rara autem eſt iniuria à qua uiolentia abſit: igitur ne in adulterium prorumpat princeps un-

S 2. quam

quam, ne uirginem inuitis proximis corrumpat, ne ſcortum inuitum ad turpes uſus impellat. Hac enim cauſa Philippum occidit Pauſanias: quòd illum ab Attalo talia paſſum, non ab iniuria manifeſta uindicaſſet. In uniuerſum igitur iuſtitia ſumma, ſumma ſecuritas: poſt ipſam autem ſumma tyrannis proxima illi eſt in ſecuritate. Nam duo maximæ crudelitatis antiqua exempla, & ſummæ tyrannidis, tum diuturnæ fœlicitatis narrantur. Agatocles qui omnes ciues Syracuſanos una die nobiles ſuſtulit: & Nabis qui Lacedæmoniorum octoginta potentiorum, tum Ilotarum multitudinem una die interfecit. Nec ſolum à ſuis tutus, uerum T. Quintio Romano qui Lacedæmonios oppugnabat reſtitit: ac diu terribilem ſe illi præbuit. Oliuerius etiam Firmij omnes ciues una die occidit: occupauitq; urbem. Verum intra annum pœnas dedit, externa ui pulſus. hanc uim in Turcarum principe uidere quotidie licet: qui tutiſſime res ſuas adminiſtrat. Sit autem ſubitum quodcũq; paras, nam res quæ non ſæpius repetitur quantumuis maxima, in obliuionem tranſit. Beneficia igitur contraria ratione paulatim impertienda: nam cum cumulate ſemel tantum dederis, tempore obliuiſcuntur. Illud autem ſumma diligentia cauendum, ne inimicum relinquas potentem: ſed ſi potes aut illum multis beneficijs deuincies, aut è medio tolles. Quę ratio etiam in regibus tenet ac ducibus. Pontius enim Samnitium dux, ſuos perdidit, cum exercitum Romanum nec cecidiſſet, nec libere dimiſiſſet: laudatusq; eſt magis conſul uictus, quàm Pontius uictor, quòd ille rempublicam ſuam turpi conuentione ſeruauerit, hic prodiderit. Eadem fermè ſtultitia Numantini etiam periere: Ergo in regnis media uia ſemper periculoſa, plerunq; pernitioſa: ideò nunquàm amplectenda. Adulatores ſunt qui uituperent: ſed principibus ad auctoritatem augendã ſi modeſti ſunt propter populũ ualde ſunt utiles. Minime ergo audiẽdi ſunt, qui illos explodendos putant. Sed tamen cognoſcat illos princeps neceſſe eſt, nec ullo in negotio graui introducantur: non

ſolũ

ſolum ne conſilio ſuo hominem perdant: ſed quòd tale hominũ genus leue, & perſæpe minus ſecretum ſeruat quod audierit, & quòd facile inflatur, & præmio ad proditionem impelli poteſt. Bonos ac malos amplectatur: utriſq; enim rex indiget. Nam iuſtitiam à malis iuxta Comicũ quærere non licet, ſic eñ inquit,

Iuſta autem ab iniuſtis petere, inſipientia eſt.

Nec iniuſta à bonis impetrare licet. ſcelerum igitur & facinorũ aliquando miniſtros habere neceſſe eſt. Imitemur Deum qui prauos alit ad pœnam prauorum. Imitemur naturam quæ humores non bonos tam ſapienter diſtribuit, ut non minus ſanguine ipſo uideantur neceſſarij. Sed tamen & in hoc naturam imitemur: quæ non quamcunq; bilem nutrit, ſed ſolum quæ non ſit peſſima, nec ſinit ſanguine ab alijs ſi poteſt humoribus ſuperari. Sic proditores & infidos, quòd tam aduerſus ſe, quàm aduerſus alios paratos uideat, ne alat: nec patiat̃ plures eſſe in regno malos, quàm bonos. uix enim ſic imperare illis poterit. boni libenter iugum ferunt, ut boues: mali non ferunt taurorũ exemplo. Ipſe autem exempla uirtutum non pauca exhibeat, non omnium, ſed imperatoriarum: fortitudinis ſcilicet, prudentiæ, & tolerantiæ. Fortitudinis rariora, frequentiora tolerantiæ, prudentiæ ſemper. Enormes adulationes fugiat, & puniat auctores, prudentiorum moderatas mediocribus præmijs reſpenſet. Et poſtquam certamen res uiles in precium adducit, quæ certamine carent uileſcunt. Vnde Mathematica utilis & uera x iacet, inutilis & fabuloſa philoſophia magnis ſtipendijs decoratur, quòd homines in certamen deducat: diuitijs certamina auferat, honoribus & uirtutibus præponat. Fortitudinẽ igitur, prudentiam, et reliquas aduerſus hoſtes tantum uirtutes muneribus decoret, coronarum, inſularum, ſtemmatum, graduum, tum etiam magiſtratuum. Vnde illæ apud Romanos ciuicę, caſtrenſes, muraleſq; coronæ, quæ in precio habebantur, & ſine iactura dabantur. Eadem Græcis ſapientia in certaminibus, in quibus coronis, oleæ, mirti, lauri & ſimilium pro præ-

mijs uictores ornabantur. & tamen præ gaudio filij uictoris pa trem fertur expiraſſe. At uerò certamen opum aut uirtutum ſed inter ciues proponere exitiale ſemper fuit. Primum quidem ad omnia facinora impellit, ſecundum ad ſeditiones. Longam nimis hiſtoriã texere uidebor, cum ad libri finem ſtudioſe proꝑemus, ſi unicuiq; præcepto exemplum adiecerimus. Tum maxime cum liceat hoc uidere ſingulis diebus ob hæc minima, quæ exiſtimantur errata, integra regna deleta fuiſſe. Similiter ſi rationem addere uoluerimus eadem prolixitas conſequetur. Si quis nos tanquam crudeles in ius uocet, quòd in ſeditioſis cõſulamus fratres ac filios tolli de medio, proximosq́; potentes. Illud animaduertat, ſeditioſi unius inexplebilem ambitionem, ac auaritiam in capita tot bonorum, tot innocentium, tot miſerorumq́; impune cõuerti. An melius eſt igitur unius aut paucorum ſontium uitæ parcere? an omnium pénè bonorum & innocentium iacturæ periculoq́; ſuccurrere? tum maxime quòd lege promulgata: tunc uix unus uidebitur in longo æuo tanti criminis conſcius. Quod enim facere homines non ſine certo exitio poſſe ſperant, facere deſiſtunt. At difficillimum eſt abſq; alterius conſcientia, imò penè eſſe non poteſt, ut quiſquam tantam rem aggrediatur. Quamobrem & illud ſtultum eſt quod exiſtimant, regem tutius amari quàm timeri. aberrant enim tota uia: timeri expedit principi, amari autem ſi contingat pro corrolario habeatur. Imponenda igitur eſt pœna non ſolum nocentibus, ſed his qui cum iuuare poſſunt non iuuant. Terribilem ſe prębeat in arduis, & inexorabilem in iniuſtis. liberalitatem uirtutem eſſe non credat: qua multi iniuſte ſpoliantur, pauci ditantur. Atq; hi cum mutua inuidia, cumq́; in honoribus præmia ſint conſtituta: promiſcue diuites & pauperes pro uirtute ad magiſtratus eligat, nulla diuitibus ſit prærogatiua: ſatis illis prærogatiuæ ſunt opes quas poſſident. Diuidatur populus per artes ac tribus, ut Athenienſis ac Romanus, ad tollendam ſeditionem quæ ab affinium uel opum potentia ac fiducia

conſurgit. Religionem nouam non admittat: nam tunc ſeditio eſt in populo. ſatis intelligit iam Germania quid multiplex religionis cultus ad infirmandum robur poſſit. Quod ſi permutanda ſit, ſeu quia cogatur, ſeu quia expediat ob utilitatem: celerrime fiat. Nam eo tutius, ut celerius: uelut Angliæ rex & Saxonum princeps minore agunt periculo nunc, quàm ſi diuiſum eſſet regnum: tutius tamen fuerat non mutare. Non enim ab initio grauiſſimi periculi expertes fuerunt: nec aliud eos iuuit quàm uicinorum impotentia. Ergo pericula ſumma celeritate tranſienda. Ab initio autem minimis motibus acriter reſiſtendum. ſyluam puer eiuſdem anni totam una die uirga euertere poteſt: poſt annos quinquaginta exercitus per menſem ſecuribus excindere non ualet. et exciſa etiam denuo repullulat. Iudicia ſumma duo ne eſſe permittat. Hebræi enim & nunc Chriſtiani ob id periclitantur: nam regum Iudæorum poteſtas, ſumma pontificis auctoritate infirmabatur, nec tamen ad ſe regiã adminiſtrationem pontifex trahere poterat ob Dauidis antiqui regis auctoritatẽ, qui eam Remp. mirum in modum auxerat. Optimum igitur eſt, ſi cum religione regia auctoritas coniungatur. ſed cum regna per ſucceſſiones, pontificia dignitas per electionem transferatur, cõiungi hæ duæ res diu nequeũt. eadem ratio in priuatis regnis. Verumtamen ius priuatũ multiplex eſſe poteſt: imò eſſe debet: cum uix unus magiſtratus tot cognoſcere ſufficiat. Alioq; genere tractandi milites, alio ſacerdotes, alio artifices, uel coloni ſi peccauerint. Quod & Romani, Athenienſes olim & nunc Veneti obſeruant. Magiſtratus uerò ipſi publicum accipiant ſtipendium: & fideles ſint principi. Cognoſcuntur fideles principi magiſtratus, qui omnia in principis, nõ in propriam utilitatem faciunt, nec ulla ex parte diteſcunt, niſi donis principis. In quos ita munificus eſſe debet, ut nullo modo pro dignitate cuiuſquam indigeant. Munitiones & cuſtodes corporis habeat. nunc ex Germanis eliguntur, quòd experientia comprobatum ſit, eam gentem fide pol-

lere

lere. Contra domeſticas inſidias ſuis utatur affinibus, quos etiã diuites faciat, ne ſpe audeant, aut ira concitati cogantur mali quicquam excogitare. Caueat autem homines parui capitis, iuuenes, fœminas, celeres in ſermone, ac ualde mutabilis conſi-lij: tum eos qui liberales ſunt in conuiuijs, uel muneribus, aut lu do, aut ornatu. Modeſtis, & tardis, ac his qui iram nõ continẽt utatur. pignora etiam habeant ſcilicet filios circa ſe, nec uni un quam tantum fidat. nouos homines nunquam in contuberniũ & ſecreta domus admittat. Qua cautione diu Turcarum rex ueneni non ſolum iactura, ſed etiam ſuſpitione caruit. Omnia igitur plurium oculis ſubiaceant, habeat miniſtros prægustan tes ut moris eſt, raro populo, rariſſime alijs, tum maxime lega tis ſe oſtendat. Hominem enim poſſe, tum eius domeſticos ſæpe uidere, & audaciam & commodum ad machinandum præbet. Suis nõ iraſcatur: ſi affecerit cõtumelia illico explodat. Plures enim ea natura ſunt, ut iniuriarum obliuiſci neſciant. Aduerſus importunitatem rogantium hac arte utatur, ut nihil cuiquam det roganti, ſed ſponte atq; inopinato, tum etiam quaſi præter omnium opinionem. Sic nec plura dare cogetur, nec repulſæ illi dolorem ſentient, nec ipſe ab eorum grauabitur petitione. Filijs magnam diligentiam impendere oportet, nihil enim gra uius eſt illorum cura. Vnde plures principes illos occiderunt; ut Mithridates, & pater huius regis Turcarum, ab illorum po-tentia timentes. Alij ob inſidias, uelut Herodes qui Alexandrũ Archelaum & Antipatrũ ſuſtulit filios, & Artoxerxes cum Da rio quinquaginta alios. Alij ut regnum uni inuiolatum et abſq; metu traderent ut Deiotarus: de quo ſupra diximus. Diuide-re enim regnum eſt deſtruere, uelut Maſſiniſſa qui cum diuiſiſ-ſet inter nepotes Adherbalem, Hiempſalem, & Iugurtam, ipſos neci crudeliſſimę tradidit: & regnum in Romanorum manus. Dux uerò ut dici ſolet Sfortia Franciſcus, quamuis uni ſoli tra diderit è pluribus regnum, plures tamen illi inuiderunt, illi uni & dũ caſu Galeazius, qui rerũ potiebatur, proditione ciuis oc cidiſſet

cidiſſet, cauſam dedit ut Ludouicus frater prouinciam occuparet. Atq; ita ſeditione exorta tranſijt in Gallos: inde in Cæſarem, illorum ſtirpe deleta. Tam frequentia ſunt huius rei exempla, uelut etiam de Ptolemæi regno, quod propter Cleopatræ & fratris inſidias ac ſeditiones in Romanos peruenit, ut iam exemplis non indigeamus. Quin & nunc rex Gallorum ne regnum diuidat, cum duos habeat filios, nouum minori regnum parare intendit; adeo'q; omnia miſcet, ut Turcarum periculo rempublicam Chriſtianam totã expoſuerit. Solet autem ut diximus media uia eſſe in regnis pernitioſa. Itaq; cauẽdum eſt in filijs & affinibus illud. Primo ut in regni cauſa obliuiſcatur ſe parentem eſſe, aut fratrem, aut coniugem: nam qui hanc conſuetudinem tuebitur, regnare per multas ſucceſſiones poterit. Si autem diuidet, nunquam fieri poteſt, ut diu eius proles regnum obtineant: Ergo in filijs procreandis una ſolum muliere utatur. fideliores enim & amantiores fratres inter ſe erunt. Deinde maiori regnum totum decernatur, quem omnibus bellicis uirtutibus exerceat, ac inclytum reddat. Quòd ſi à regnandi dignitate multum abſit, alium illo generoſiorem inſtruat: quos autem nolit regnare, non literis, nõ arte bellicæ inſtruat: ſed in luxu omnino et otio alat. Vnde Philippus Alexandro cum quereretur, à patre ſibi qui inſtarent fratres progigni: reſpondit Philippus, Ideò efficies ut non ſolum ætate, ſed & uirtute te illis digniorem præſtes, cui regnum relinquatur. Non diuidendum dixit, nõ quòd natu prior eſſet illi deberi, ſed præſtantiori relinquẽdum. Quid regna Græciæ omnia in Turcarum manus tradidit? niſi fratrum & filiorũ æmulatio. Quid Italiæ tot regna in manus tradidit Barbarorum? fratrum ac filiorum æmulatio. Quid regnum Turcarum & Galliæ ſeruauit incolume? niſi quòd non diuiditur. & fœlix quidam ſucceſſus aliquot regum fratribus carentium. Habet autem hoc Turca præſtantius, quòd uni & meliori decernit imperium: diutius'q; utpote iam per tredecim ſucceſſiones in uno tantum manſit.

t Gallo

Gallorum non tam inuiolata lex, nec meliori, ſed primogeni-to tantum debetur. Ergo cum adhuc uigilantia liceat Chriſtia-nis regib. imminenti reſiſtere periculo, uel caueant, uel ſi ſecus cedat, nõ niſi de ſeipſis conquerantur. Frater ergo fratres in pri uata uita retineat; & pater filios quos regnare nolit, nec ad a-lios tranſire principes permittat, capitaleq́; hoc eſſe decernat: in luxu & delicijs educet. Sic crudelitatem Barbarorum, & pe-riculum Chriſtianorũ regũ deuitabit. At uero circa religio-nis cultum princeps ſolicitus eſſe debet: nõ ſolum quòd ex hoc populi in admiratione contineantur: ſed quia Deus ipſe quo quomodo coli uult ſe. et ſi adhuc hoc non deſideraret, debetur hoc tamen illi. Quamobrẽ Senarũ ciuitas ſapientiæ exemplũ in hoc dedit, quòd templum omni arte exædificauit Pario mar-more: in quo ſoli pars nulla non eſt elaborata. Quicquid artis, quicquid ſtudij eſt, in illo repoſuerũt. Aetates ſeptẽ hiſtoriasq́; habent in pauimẽto. Summus pluteus capita habet pontificũ: picturæ in ſacrario, undiq́; colores uarij, & ſi quid rarum eſt ex cogitarunt addere. Ferunt etiam eam urbem in tutela beatæ Mariæ eſſe, cui templum dedicauerant, nec unquam ea cauſa ui externa captam, & ad antiquitatis fidem ut cum Romanis certent Remum cum Lupa habent. Simili ratione Florentia ædem habet beatæ uirgini dedicatam ſub annunciationis titu-lo: in qua ſtatuæ et imagines pontificum maximorum, regum, militum innumeræ, qui uotis & ſupplicationibus ſeruati ſunt. Aliam habent hi ciues ædem beatæ reparatæ, marmore albo, rubeo, nigroq́; exterius diſtinctam: tum uerò locũ in quo pue-ri lauari ſacro fonte ſolent, cupreis ualuis & ueſtibulis ornatũ. Quid autem maius æde noſtra ſacra ſumptuoſius'ue? uel ela-boratius templo beati Marci Venetijs? ſed & multa feruntur mira de phano Pariſij beati Dionyſij. ſapienter hæc omnia nõ ſolum pie. Cauendum tamen eſt, ne uel ſuperfluus ſit ſumptus, uel ſacerdotibus ſumma auctoritas tribuatur. Cum enim plu-res optimi ſint, periculoſum tamen eſt, ſalutem publicã illis cõ-

mitte

mittere, ob religionis apud populum auctoritatem, idq́ꝫ euentu ſatis manifeſtum eſt. Aethiopibus ambitione ſacerdotum mos inualuerat regibus: ut cum illi pronunciaſſent, expedire populo regem è uita excedere, ob gentis ſalutem: cogerentur reges uitã finire, quod ni ſponte feciſſent, tanquam à Deo nunciatum, quod ſacerdotes mentiebantur, populus turpiter eos occidebat: mosq́ꝫ hic perſeuerauit uſqꝫ ad Erganẽ regem, qui illorum cognito dolo, omnes ſacerdotes deleuit, ut ab hoc commento tutus eſſet. Non'ne Danielis hiſtoria refert Babyloniæ regem à ſacerdotibus turpiter eſſe deluſum? quos omnes ille ob hoc interfecerit. igitur præſcribenda illis licentia. Circa amicos uerò eos eligant, qui non proprio commodo unquam, ſed principis conſulunt, qui errata eius ferunt, nec probant, ſed tamen à maledictis aliorum tuentur, qui uirtute & gloriæ amore ſint inſignes. Vna enim ut dixi omnium ratio bonorum eſt, gloriæ æſtimatio ac certamen: quæ urbem ac principem ſeruare poteſt. Porrò urbs maxima fiet tribus: coniugijs, exercitatione armorum, concordia. De omnibus autem diximus niſi de coniugijs: igitur nulla maior cura quàm coniugiorum, ut cœlibes omni honore careant: adulteria in utroqꝫ delinquente acerbiſſimis ſupplicijs puniãtur: exemplo legis Iudaicæ & Mahometi & idolorũ. quod cũ cõtẽpſerint Chriſtiani, deteriores omnib. his effecti ſunt. Neqꝫ enim uel aduerſus Deũ uel aduerſus Rempub. aliquid poteſt adulterio ſceleſtius excogitari. Fures capitis pœna puniunt, quid debebitur mœchis? Imperator Opilius Macrinus iuris ciuilis abunde peritus, adulteros una iunctos uiuos ſemper cremari uoluit. Mitiores omnes, è quibus Traianus irreprehenſibilis ante illum, morte nunqꝫ non mulctauere. Ius perpetuum in homines uel etiam ruſticos nulli tribuat. Capitale etiam ſit hoc à principe petijſſe: oſtendunt Venetorum, Galliæ regis, & Turcarum uires quãtum hoc poſſit. Vacat enĩ ſeditione regnum, cui nullus niſi unus præeſt. Ad omnia etiam principis mandata promptiores euadunt, qui uni ſoli parendũ

 ſciunt

ſciunt: ſic iuuat apud populum ut carus Deo uideatur. Conſtantinus ob hoc qui magnus dictus eſt, ut Ambroſius auctor eſt, clauum unum freno equi, alterũ quo Chriſtus confixus eſt galeæ infixit. Neſcio an religioſius an ſuperſtitioſius an profanius: ſed tamen ad opinionem hominum plurimum conduxit. Maledicta etiã de Dijs, tum etiã de principibus acriter puniat: altero ſeditio tandem altero contemptus regis prouenit. Sed qualis ſit contemptus ex auctoritate dignoſcitur: unde Curtius de Alexandro cum ægrotaret dixit: Tunc exercitus intellexit quomodo ex unius ſpiritu, totius exercitus ſalus ac uita penderet. criminis ergo capitalis ſit aduerſus regem loqui: quod etiã ſacra ſcriptura præcipit. Ea ergo ratione non male apud Barbaros Alexander ſe Dei Iouis filium curauit ab Amonis ſacerdotibus pronunciari. Et Sertorius ſuam ceruam tanꝗ Deam conſulebat, cõmenta hominum ſed pluſquàm hominum. Si cõtingat alium principem prælio capere, ſi retentus uiam prębet occupandæ maioris partis regni: non dimittatur: ſin regnum ſecus inuiolabile manet, prompte ac ſine prœmio ullo dimittas. Homines enim qui nulli ſubijciuntur, ui ſolum aut beneficio detinentur, ſubiecti legibus, & pactis. Verum cum hæc aliàs in libris de æternitatis archanis & uberius ac ſublimius tractauerimus, regum inſtitutis finem facere decreui: poſtquàm unius Alexandri magni uitam paucis uerbis pro exemplo pertranſiero. Hic occiſo patre eum ultus eſt ſuſpẽſo in cruce Pauſania, quamuis patrem non parum odio haberet, ne uel impietatis crimen ſubiret, & alijs anſam occidendi ſe præberet. antequam in expeditionem iret, omnes quos habuit ſuſpectos regni occidit, è quibus etiam Attalum patris ſororium. Thebas rebelles funditus ſubuertit: omnibus ciuibus qui ſupra XXX. M. erãt diuenditis, ſex M. occiſis. Omnibus aut gratũ aut terribilem ſe oſtendit: omnia in celeritate & confidentia ſtatuit: militẽ Macedonicum à patre Philippo ueteranum acceperat, non mercenarium. Cum diſcederet omnia amicis donauit, nec ſpem ullã

reli-

reliquit reuertendi. Cum Helleſpontum tranſijt, nihil plus ha-
buit pro ſtipendio quàm cibaria dierum triginta ſecum. Græ-
cis quòd aduerſus ipſum ſtipendio ac inuidia ducti militabant:
ita iraſcebatur, ut maximo etiam ſui diſcrimine illos omnes oc
cideret, cum Perſis & alijs indulgeret. pro tanta igitur ſapien-
tia debitum eſt præmium conſecutus. Quòd enim populus Ro
manus tot uictorijs, tot exemplis fortitudinis, pluſquam decies
centenis millibus hominum ex ſua urbe cæſis, poſt annos fer-
mè ſexcentos uix ſibi acquiſiuit: unus Alexander nec quadra-
ginta millibus militum, annis octo parauit: cum etiam illorum
limites exceſſiſſet. Siquidem Indos & Scythas deuicit Alexan-
der. Milia quinq; etiam oppidorum ex India cepit: quæ om-
nia Romani intacta reliquere. Sed & Arabiam ac Libiam per-
uaſit: Ergo unus Alexander Romanis omnibus ob ſapientiæ
beneficium etiam geſtis rebus præponatur. Et nunc in Italia
eſt princeps unus, qui ſi Philippum agere ſciret, poſſet relinque
re Alexandrum, et nos aliquando à Turcarum imminentibus
liberare periculis: nam Turcarum uis nunquã expugnari pote
rit, niſi unus conſurgat Alexander. Sed quomodo ille conſur-
get, cum totis urbibus pigmentarij cernantur? Militaris omnis
ars, obſeruantiaq; perierit? mulierum arbitrio uiri pareant?
gloriæ nihil, diuitijs omnia tribuantur? pompa fœminea inuti
liter cenſus exhauriat? certamenq; de illa ſit nobis maius quàm
apud Gręcos in olympiade? Ipſi Itali principes filij fortunæ ma
gis quàm uirtutis malint appellari? adulatoribus enormibus
& fucatis uiris delectentur? ſatiſq; illis uideatur, quòd parta re
tineant? Diuidant regna filijs, & pluribus uelint bene eſſe? a-
lius gymnaſium erigit ad decorem, alius uenationes inſtruit ad
uoluptatem? omnes lautis epulis glorientur? Quin etiam ho-
minem pręmio afficiunt, qui illis exprobrat auaritiã, quòd nõ
in ganeones, in adulatores, in mimos, in pompas omnia pro-
fundant: tanquàm hoc illis turpe uideatur. honeſtaq; ille ſua-
deat, at ſaltem illius circunſpicerẽt uitam, ſi modo dubia eſt ſen

tentia: expilare populos iniuſte ut profundant in hos, qui ſolū illos doceant deſipere. Carolum ille damnauit auaritia, ego illum non damno. Non enim in cœlum os ponam: ſed utinam atq; utinam intelligeret, quàm deceat principem qui maximas uelit gerere res, nihil omnino dare niſi his qui pro illo in acie ſtant, uel qui conſilio pollent, ut adminiſtratoribus ciuitatum, & Architectis. Illud etiam ſcire decet, in quo aberrant aliqui, equitatum peditatu præſtantiorem eſſe ſi par utrinq; numerus ſit, niſi in anguſtijs montium. Nam equorū impetus in pugna utilis eſt, nec peditatui ſimilis. In campis etiam fatigat & prohibet cõmeatum: oſtenderunt Parthi aduerſus Craſſum, & Turcarum rex aduerſus Chriſtianos. Quanquàm etiam inter homines multum interſit: inexercitati equites peditibus ueteranis tum pauci multis collati ſuperabuntur. Par autem ſit numerus amborū, quod immodica differentia ſit inutilis, optima eſt. At uerò exercitatio fit perpetuo bello: id ſemper leuiſſimum ſuſcipiendum. nec quærendum eſt illos ſuperare, quibus deuictis, uicinus fias longè potentioris. Quo errore Ferdinandus Turcarum uim perpetuo habebit infeſtam. Occupanda igitur ſemper ſunt non maxime opportuna, ſed maxime tuta: donec potentia, auctoritas, experientia, te uel illi æqualem reddant, aut paulo minorem. Errauit & longe plus homo ille cum munitiones damnauerit. Omnis urbs fortis mœnibus, etiam oppidum fortiſſimum habeat, ut ſemper ſint duæ aut nullæ murorū munitiones. Hoc errore Ecelinus Paduam amiſit: ex quo facinoris crudelis ſecundus error manauit, atq; inde regni cum tota familia interitus. Diſſimulanda ſunt ſtudia & decreta belli, tū locus, tempus, ac reliqua, quantum fieri poteſt, atq; in hoc genere ſtratagemata uocata utiliſſima. Si multis ex locis aditus pateat, debiliſſima oppugnanda, uelut Turcarum uires facilius multo ex Aegypto frangentur quàm ex Græcia: ſicut miles facilius uincitur ſi locis petatur inermibus, quàm ſi ubi armatus eſt. Subditorum ſi potentiam reformidat, leniter ac quaſi ex

transſ-

tranſuerſo minuat,nõ aliquorum ſed omnium lege uniuerſali. Quod conſilium fuit Franciſco Sfortiæ,cum legẽ tulit, ne quis inconſulto ſenatu hominem morte damnaret. Iam enim tam leni edicto pluſquàm dimidium potentię procerum fregerat.Noſtra ætas uidit unum principem Valentinum Borgiam quamuis infœlicem pręproperа ac inexpectata morte pontificis Alexandri patris ſui & morbo letali proprio ſimul circumuentus. Ex his autem qui alijs parent, duceſq; exercitus ſunt, Dauali patruus & nepos qui nunc regit prouinciam noſtram Caroli auſpicijs, illuſtres fuerunt: habet enim familia illa quatuor ea quæ in principe requiruntur à Cicerone commemorata,uirtutem,auctoritatem,fortunam,& ſcientiam rei militaris: quæ ſi euentu obſcurentur non ob aliud euenit,quàm ſi fortuna ſuperioris inclinetur.Nam eorum qui nulli parere cogũtur ſapientia ſemper fortunæ adiungitur, quales ſunt reges ac principes. Illud ſanè demiror, Agapetum & Iſocratem, cum tanta de regno & ad reges ſcripſerint,tam pauca utilia præcepta illis com memoraſſe.Plura enim illorum quæ ad iuſtitiam pertinebant multis modis diuiſa,ſat erat uno præcepto comprehendiſſe.Et ſi Iuſtinianus Agapeti præcepta ſeruaſſet,non tam clarus fuiſſet bellicis artibus imperator,nec gloriari potuiſſet illis uerbis, quæ in prooemio Inſtitutionum ponuntur:Affricam atq; alias innumeras prouincias Romano addidiſſe imperio: cum ſeuerus uindex prætergreſſorum extiterit: nam Belliſarium exoculauit, per quem Italiã receperat: ingratus ergo dici potuit. In quo uitio Alexander etiam, cum duos Parmenionis filios unà cum patre occidiſſet,accuſari planè poteſt. Sed hoc tutũ: at non tutum fuit uxori Iuſtiniani Narſeti Eunucho illuſiſſe, cum per eum iam pluribus rebus bene geſtis, & denuo recuperata Italia unius uerbi ſola indignatione multas amiſerit prouincias.Ergo ſecurius ut dictum eſt occidiſſe quàm lęſiſſe in regni adminiſtratione,cum maximi uiri offenduntur. Hiſtoriæ legendæ aſſidue incumbat: ſed non omni, ac ſine delectu, plus

enim

enim nocebit quàm iuuabit ſi has partes non habeat, integritatem fidei, annalium ſecretorum tractationem, diligentiam in declarandis omnium cauſis, ſimilitudinem gubernationis cum præſenti tua & iudicij grauitatem. Pro inſtituendis autem regum pueris non ſacerdotes aut Rhetores, ſed philoſophie non auari, uel gloriæ appetentiſſimi eligendi ſunt. Sic Plutarchus Traianum inuictum & totius orbis dominum reddidit; quod etiam aliàs diximus. Et ſatis ex uerbis ad illum de reipublicæ gubernatione in initio intelligitur. Sic Ariſtoteles Alexandrū, nec oblitus eſt rex illius beneficij, eius enim charitate omnes fouit philoſophos. Sic Alcibiades & Xenophon Socratis inſtitutione incomparabiles exercituum duces extiterunt; alter inuictus ſemper; alter fortuna maiorē quàm patria. Sed iam de his qui in libera uerſantur republica dicamus.

Cum in reipub. alicuius gubernatione ciuis ad illius adminiſtrationē non ineptus accedit, oportet illius mores cum temporibus conſentire. Nam ſi diſſentiant, uix boni aliquid perficere poterit: cum uideamus etiam Caracallam Seueri Aſri filium, quòd Getam fratrem occidiſſet, ad imperij ſecuritatem male periſſe. Inuiſus enim omnibus, pòpulo ſcilicet, ſenatui, & exercitui, infirmum retinuit imperium: & oblata occaſione cum uita breui amiſit. Quòd perſuaſum eſſet omnibus, illū qui in fratrem ſæuijſſet etiam in alios futurum crudelem. Cum tamen ratio ea minime ualeat, nō eodē in alijs quod in fratre exiſtente periculo, ſcilicet imperij. Ergo res magnæ legibus primo ſanciendę ſunt. Sed hic error patris fuit, qui inter illos diuiſit imperium. Cæterum quæ aduerſus conſuetudinem temporum niſi admodum periculoſa extiterint, conſeruanda à principe cum ſint, quanto magis à priuato ciue? atq; is fœliciſſimus erit, non ſolum ciuis ſed etiam princeps, cuius mores uelut de corporib. pro ſanitate, æuo illi ac regioni conſentient. Sapientia autem in eo genere ſumma ac inuiolata. Quòd ſi ad omnes reſpexeris qui ad ſummum faſtigium in ſua republica peruenerint: tum

ad re-

ad reges: uidebis ita eſſe ut diximus. Quamobrem ut pro rege Alexandri geſta ſubiecimus, ſic pro ciue in libera republica C. Iulius Cæſar, aut Cato eſt imitandus: quorũ ut ſtudia diuerſa ac penitus contraria: ſic uterq; in ſuo genere admirabilis. Vnde Saluſtius pulcherrime eorum naturam ac mores deſcripſit, dicens: Sed mea memoria ingẽti uirtute, diuerſis moribus fuere duo uiri, M. Cato, & C. Cæſar, quos quoniam res obtulerat, ſilentio præterire non fuit conſilium: quin utriuſq; naturam & mores, quantum ingenio poſſem aperirem. Igitur his genus, ætas, eloquentia prope æqualia fuere. magnitudo animi par: item gloria. Sed alia alij, Cæſar beneficijs ac munificentia magnus habebatur, integritate uitæ Cato: ille manſuetudine, & miſericordia clarus factus: huic ſeueritas dignitatẽ addiderat. Cæſar dando, ſubleuando, ignoſcendo: Cato nihil ignoſcendo gloriam adeptus eſt. In altero miſeris profugium erat: In altero malis pernicies: illius facilitas, huius conſtantia laudabatur. Poſtremo Cæſar in animum induxerat laborare, uigilare: negocijs amicorum intentus, ſua negligere: nihil denegare, quod dono dignum eſſet: ſibi magnũ imperium, exercitum, nouum bellum exoptabat, ubi uirtus eius eniteſcere poſſet. At Catoni ſtudium modeſtiæ, & decoris, ſed maxime ſeueritatis erat. Nõ diuitijs cum diuite, nec factione cum factioſo, ſed cum ſtrenuo uirtute, cum modeſto pudore, cum innocente abſtinentia certabat: eſſe q̃ uideri bonus malebat. Itaq; quo minus gloriam petebat, eo magis illam aſſequebatur. Eadẽ fermè Athenis differentia inter Phocionem & Demadem ac Demoſthenem, ſed diuerſo ſatis inſtituto: ſic inter Niciam & Alcibiadem: Ariſtidem & Themiſtoclẽ. Duo igitur cum ſint aſcendendi in repub. modi, ut Cicero & Plutarchus recitant, Alter ut in eodẽ genere magno uiro adhęreamus: medicus medico, dux duci, ciuis ciui. Alter cum iam in ea exiſtentem de ſtatu deijcimus. Velut in primo genere Theophraſtus ſub Ariſtotele creuit: Perſeus ſub Apelle: Pompeius ſub Sylla: Antonius ſub Cæſare. Quan

quam & Cæſar dictaturam exercuerit. In ſecundo genere Alcibiades oppugnato Nicia apud Athenienſes creuit, Scipio depulſo Fabio cum aduerſus eius ſententiã Affricæ expugnandæ prouinciã impetraſſet. Pompeius depulſo Lucullo iã claro uiro tum Metello: Cicero ſuperato Hortenſio: Ariſtoteles cõtradicẽdo Platoni: Paraſius pictor ſuperato Zeuſi: Timanthes ſuperato Paraſio. In unoquoq; horum generũ nõ parua eſt difficultas: nam oppugnationem multa pericula conſequunt̃. auxilijs indigemus, indigemus & uirtute, ſed longe magis plerunq; fortuna ipſa. Adhęrere non omnibus fœliciter ſuccedit; nam ut in arboribus quædam ſunt quæ hęderam aut occidunt, uel non admittunt, aut exilem illam ac tabeſcentem nutriunt. Sic quidam adeò liuidi uel timidi ſunt, ut nemo eis ſuccreſcere poſſit. Verũ quæ hominem in contentione euehunt quatuor ſunt: autoritas, diuitiæ, potentia, & prudentia. Gloriabatur Philippus & cum eo Alexander filius, plus profeciſſe conſilio quàm armis, non ſolum quòd armorum laus communis cum milite eſſet, ſed quòd plura longe patraſſet, tutiusq; ac minore iactura; neq; plus bello quàm corruptis ſeditionum ducibus Philippus profecerat. Quanto igitur magis neceſſaria in priuato ciue? At uerò C. Cæſar quomodo populum primo epulo publico, dein de largitionibus, inde ludis gladiatorijs corrupit, tum uerò bel luas incognitas primus in ſpectaculo oſtẽdit. Coniunxit Craſſum & Pompeium non ſolum ſibi, ſed inter ſe idem tribunos plebis euertit. pecunia Ciceronem depreſſit, coniunxitq; in omnibus conſilio audaciam. Autoritas tribus conſtat, uirtute, progenitorib. & ſocietate. Nam & apud Ouidium Aiax ſic loquit̃:

Atq; ego ſi uirtus in me dubitabilis eſſet,
Nobilitate potens eſſem: Telamone creatus,
Mœnia qui forti Troiana ſub Hercule cœpit,
Littoraq; intrauit Pegaſæa Colcha carina.
Aeacus huic pater eſt, qui iura ſilentibus illic
Reddit, ubi Aeoliden ſaxum graue Siſyphon urget,

Aeacon

Aeacon agnouit ſummus, prolemq́ꝫ fatetur
Iuppiter eſſe ſuam. Sic à Ioue tertius Aiax.

Sic etiam apud Euripidem Electra ſuum cõmemorat genus, & uerba Saluſtij iam illud oſtendunt. Sed tamen hæc multo minus factis præſentibus poſſunt ad autoritatem: unde apud eundem Ouidium ſic Aiaci reſpondet Vlyſſes:

Nam genus & proauos, & quæ non fecimus ipſi,
Vix ea noſtra uoco.

Et Cicero hoc autoritatis genus, quod à nobilitate proficiſcitur, in cauſa propria multis modis eludit: quòd multi humilitatem generis ei obijcerent, ut aduerſus Saluſtium in oratione uidere licet. Quamobrem poeta ille bene dixit:

Cauſam in ſe uirtus, nobilitatis habet.

Plura poſſem afferre huius rei teſtimonia, ſed cum Cenſorini Catonis originem reuoluo, qui Scipionis Affricani æmulus et oppugnator fuit, minus hoc me fatigat, longe quàm etiam uelim. At in ſocietate nobilitatis teſtimonium eſt, ſi cum grauiſſimis ac potentibus uiris uerſetur aſſidue: non ſolum quod iudicent de illius prudentia bene homines: ſed quòd ab illis non reciperetur, ſi ea ſocietate indignus eſſet. Vnde etiam dicit apud Ciceronem Catilinam quæſiſſe contubernia optimorum uirorum, M. Lepidi, Q. Metelli, tũ ipſius M. Ciceronis, et M. Marcelli: ſed cum à nullo niſi à M. Marcello eius ſodali receptus ſit, auxit potius ſuſpitionem quàm autoritatem. Potentia uerò ut ab opibus ipſis ſeiũgitur, conſtat affinibus atqꝫ amicis. Affines quamuis ſors ipſa det: nihilominus augent quidam uxorũ electione, ut ob id etiam Lucullus impetrauerit triumphum fauente Catone; qui Lucullo ob id ipſum coniunctus erat, quòd ex eadem uxore Martia liberos genuiſſet. Tum uerò paucis affinium multitudo deeſt, ſi omnes uelint recognoſcere. Verum ut in reliquis non omnes ſed uel animo uel autoritate uel opibus præſtantes eligere conuenit. Amicos beneficijs ac conſuetudine retinere licet: at illos elige in quos beneficia conferas,

quos exemplo in alios gratos fuiſſe cognoueris. Hoc conſilio Lucilium Antonius, Damonem & Pythiam Dionyſius Siciliæ tyrannus in amicitiam receperunt, quòd proprijs amicis quam uis ipſorum hoſtibus fideles fuiſſent. Verum parandæ amicorũ copiæ nihil magis conducit, quàm ſi te in illorum officijs poten tem ac uigilantem uiderint: potentiam augent alij amici auto= ritas, opes, induſtria. Autoritatẽ nihil magis præſtat ſeu apud principem ſeu apud populum ſiue in republica, quàm ſi omnia uel maxima ductu illius & conſilio fieri intelligant. At uerò in= ter multos quonam pacto conſilium, uim, & autoritatem re= tineat, his modis fermè intelliges: aut enim plures in unum cõ- ſpirant antequam in conſilium ipſum ueniant: quo tamen ut nihil eſt pernitioſius in republica, ſic nec ualidius nec tutius ſi res male cedat iuxta poetam:

Et uos defendit numerus.

Vtinam tantam utilitatem medici noſtri æui negligere uellẽt. At aduerſus conſpirationem ipſam multis modis occurritur. Primo etenim ratione autoritateq́ res confirmanda erit, ut non niſi cum pudore queat illorũ repudiari. Sic omnes apud Liuium tum etiam apud Græcos hiſtoricos nouæ ſententiæ au toritate, exemplis, rationibusq́ confirmantur. Sic quandoq coactus ſum apud medicos, qui non omnino perfrictæ frontis erant, quædã pro infirmi ſalute aduerſus multitudinem defen= dere. Eſt & alius modus, ut omnia quæ dici poſſunt cõmemo rentur præterita concluſione: nam in aliquod eorum quæ dicta ſunt illos incidere neceſſe eſt. Et ut modus hic ad autoritatem minus facit, ſic tutior eſt præcedenti. Nec mirum eſt ob id homi nes qui noſtro tempore de rebus magnis conſulunt, omnes fe= re ambiguas et difficiles proferre ſententias: ut quoſdam etiã non ſatis intelligas quid ſibi uelint: alij enim longa oratione ni- hil dicunt: alij uno uerbo plurima, atq etiam diſſidentia inter ſe. Sunt & qui contrariam proferant ſententiam ei, quam ani= mo conceperint. Sed in his eos ad quos ſpectat monuiſſe neceſ= ſe eſt

ſe eſt, ut ſi amplectantur quam proferunt, ſemet proprio iudi-cio illi dedant: ſin contrariam illius ad quem ſpectat opinione. Sed & aduerſus has cautiones multitudo præpollet. exemplo autem tibi ſatisfaciam. Neq; enim & exemplo & hiſtoria rei o-pus eſt, ſed in exemplo rationem intellige, ex hiſtoria collige exemplum. Medebatur Curtius uir magni nominis Venetijs infenſus tamen illius urbis medicis iuxta Heſiodi carmen,

καὶ κεραμεὺς κεραμεῖ κοτέει, καὶ τέκτονι τέκτων.

(.i. Et figulus figulo ſuccenſet, & faber fabro.)

itaq; cum de more illi omnes ut ambitioſiſſimo cederent, poſt conſtitutam omnium conſenſu medendi rationem ſeorſum ſe inuicē iungentes omnia perturbabāt, & pro calidis frigida mi-ſcebant, pro ſiccis humida, pro purgantibus aſtringentia. Inde ſi illorum fraude perijſſet æger, damnabant Curtium, qui ſolus contra illorum opinionem talibus uti auxilijs uoluiſſet. Quod ſi ægro fortuna fauiſſet, oſtendebant prorſus actum nihil eorū quæ ille decreuiſſet; cauſantes illum nec corpora, nec cœlum urbis cognoſcere: ipſos in tanto hominis ſtupore maluiſſe etiā cum infamiæ periculo ægrum ſeruare, quām ſine illa perire. Quanquam agnoſcerent in his auxilijs nec dubiā ſalutis ſpem ſubeſſe. Sic utroq; ludificatus euentu Curtius, unus à pluribus ſuperabatur. admittebant autem me unum in eorum conſilio quaſi iuuenem, imperitum, & excordem. Cum uerò alios uide-bam medicos ante horam conturbantes urinas, ut qui ſuccede-rent attoniti nihil ſanum pronunciarent. Quidam leuiores lon-gum morbum pericula morteſq; prædicebant; tum ſuccedente breui tempore recuperata ualetudo oſtēdebat illos fuiſſe de-liros. Omnes artes fraudem admittunt, ſola medicina ſponte eā accerſit. Nanq; cum Galenus ſummus medicus etiam ſuo tem-pore eſſet, nec ulli cōparandus, ſine dolo tamen artem exercere non potuit. Sed Galeni uerſutia ad pernitiē non ęgri tendebat, noſtrorum medicorum à ſalute ſemper abeſt. Itaq; ut ad rem redeam, ſi quis autoritatem requirit, ſtudere debet ut omnia

ex eius conſilio agantur. Quamobrē & in Principe longe minus malum eſt, amittere urbes quàm uoluntarie cōcedere. Nā qui amittit, fortunæ uim, quæ tum non conſtat, accuſare poteſt: qui alteri cedit, iudicio ſuo ſe uictum fatetur. Reliquum eſt igitur ut de opibus dicamus. Verum illud difficillimum eſt pauperi, fieri diuitem: diuiti autem prædiuitem ac opulentum fieri facillimum. Neq; enim eſt eadem difficultas in fine quæ in principio. Verum non oportet ad comparandas diuitias hominem ſegni animo eſſe aut ſuperſtitioſo. Quinimo illud animaduerte & ſæpius repete Perſianum:

Vare reguſtatum digito terebrare ſalinum,
Contentus perages, ſi uiuere cum Ioue tendis.

tum uerò illud Iuuenalis:

Aude aliquid breuibus gyaris, & carcere dignum
Si uis eſſe aliquid, probitas laudatur & alget.

Quin etiam ad totum hoc ſapientiæ genus plurimum confert, nihil à morte credere ſuperfuturum. Atq; ideò uitijs ſuæ ætatis ſuccenſens Satyricus, reprehendit homines qui inferos deridēt nec eſſe putant, et tamen ob leuem uoluptatē, imò ne uoluptatem quidem ſed pruritum, æternæ ſpei renunciāt. Nihil hoc uidetur præſenti fortunæ aura gaudentibus: ſed cum uel in mortalem morbum incideris, uel in irreparabile ſenium, pœnitet iā uoluiſſe quæ feceris. Subdunt tamen qui uidentur ſapientiores ex illis uanas quaſdam ac frigidas ſatisfactiones aut preculas ſine pietate, aut ſpem filiorum & lautas ædes, et præteritas iam delitias. Quicquid ſit: qui animum magnitudini, & fœlicitati mortalium bonorum deſpondent, & præcipue beatitatem quæ ex opibus prouenit ſectantur, illud ſecum obmurmurant:

Eſſe aliquos manes, & ſubterranea regna.
Et contum & ſtygio ranas in gurgite nigras:
Atq; una tranſire uadum tot millia cymba,
Nec pueri credunt: niſi qui nondum ære lauantur.

Quibus ſanè egregia illa Ariſtotelis & Auerrois philoſophia belle

belle ſubſcribit. Verum non hoc eſt nunc inſtituti noſtri tractare, ſed docere quonam pacto ex paupere diues euadas. Nam diuitiæ autoritatem augent, & ex illa uiciſſim naſcuntur, nec mirum. Multa enim ſunt quæ ſibi uiciſſim fauent etiam in naturæ opificio, uelut pluuia & humidum, ſanitas & temperãtia. Quin etiam quædam ſibi ipſis, ut pinguedo pinguedini, tabes tabi, opes opibus. Verum opes ilico autoritati fauent, ut Horatius recte depinxit, dicens:

Scilicet uxorem cum dote, fidemq́ & amicos,
Et genus, & formam, regina pecunia donat.
Ac bene nummatos decorat ſuadela, Venusq́.

Optimum eſt igitur humana ſapientia prædito diuitem eſſe, quòd diues & ſapiens & bonus & fortis & fœlix habeatur. Hic autem finis humanæ ſapientiæ talem uideri, nequaquam autẽ eſſe. Vnde nec diſciplinarum ſcientia utilis eſt illis, nedum neceſſaria. Quum enim opus eſt innata pulchritudine, ubi omnia fuco tegenda ſunt? aut quid opus eſt tot artibus, technis, ac dolis ad oſtendendum te ſcire quod ſcias? At uerò non ſolum inutilis eſt diſciplinarum cognitio humanam ſapientiam exercere uolenti, ſed omnino illi aduerſatur. Quippe quòd naturalis ſapientia ingenio profundo, tenaci memoria, multiplici ſtudio, labore tarditate, ueritatisq́ amore conſtet. Humana autẽ diſſimulatione, uerſatili ac leui ingenio, prompta memoria, multa exercitatione abſq́ ſtudio: hæc quis non uidet pugnare cum illis? Quamobrem nemo in eodem genere utriuſq́ unquam laudis gloriam aſſequetur. Sed præcipuum hoc humanæ ſapientiæ ſignum imò argumentum etiam, artem illam ex toto quam maxime profiteris neſcire. Ad quod non parum cõferre illud uidetur, quod Pindarus dicebat:

Εχει δὲ μοῖραν καὶ τόδ᾽, οἱ γὰρ ἐν σοφοῖς
φαῦλοι, παρ᾽ ὄχλῳ μουσικώτεροι λέγειν.

(.i. Eſt autem hoc cum fato. Nam qui inter ſapientes non probantur, apud multitudinem eloquentiores ſunt.)

Et ſi

Et ſi uſquam optime, in noſtra urbe ampliſſimum locum apud plebem habet. Vnde recte ſancitum, Iudæos in ea habitare non poſſe. Nulli enim leuius aura feruntur, auram popularem nulli magis quàm indocti quærunt, tum maxime illam quæ lucri fica eſt. Exiſtimant enim omnia opibus deberi, imò etiã fidem ut poeta inquit,

Quantum quiſq; ſua nummorum ſeruat in arca,
Tantum habet & fidei.

Sed nullæ tamen magis dignitatem augent quàm repentinæ, cum ad artem conferuntur. exiſtimant enim homines ſummæ ſapientiæ ſignum eſſe repente ac maxime ditari. Quód opes maximum mortalibus bonum atq; in quo cætera omnia contineantur credant: quorum opinionem Peripateticus ille opulentis gratiſſimus fouet, dicens nummum poteſtate omnia continere: igit̃ in tam magna cauſa Pindari uerba ſubſcribamus

εἰ γάρ τις ἐσλὰ πέπαται
μὴ ξὺν μακρῷ πόνῳ, πολλοῖς σοφὸς
Δοκεῖ πεδ' ἀφόνων
βίον κορυσσέμεν ὀρθοβούλοι —
Σι μαχαναῖς. τὰ δ' οὐκ ἐπ' ἀνδράσι κεῖται.

(.i. Si quis enim bona poßidet nõ cum magno labore, multis ſapiens uidetur inter ſtultos rem ſuam ſapientibus conſilijs augere. Verum hæc in hominib. nõ ſunt ſita.

Nil mirum igitur, ſi de opibus non ſeorſum ab autoritate dixerimus uiciſſim illorum iuncta cauſa. Sed non de omni tamen autoritate nunc dicendũ erit, quippe quód de ſumma illa quæ principem in republica facit, cuius eſt omnia proprijs auſpicijs fieri iam abunde dixerimus. Sed ſunt alia duo autoritatis genera, præter hanc quæ cum diuitijs cauſam coniunctã habent: alterum eſt ut bonus apud omnes habearis: reliquum ut maximus in tua profeſſione, cerdo inter cerdones, medicus inter medicos, ſenator inter ſenatores: quanquam hoc ultimo exemplo propter magiſtratus potentiam primum fermè genus autoritatis coniungatur. Eſt tamen quandoq; ſummæ autoritati

etiam cum opibus ſed ſummis uiciſſitudo: uelut apud Romanos Craſſus ille diues Pompeio & Cæſari in autoritate apud populum comparabatur: ſic & Nicias apud Athenienſes Alcibiadi, & apud Agrigentinos Gillias. Neq; enim ob magnam aut militaris artis peritiam, aut prudentiam maximi habebantur, ſed ob diuitias ingentes: cum tamen Nicias omnino non eſſet uirtutis expers, & Gilliam commendaret liberalitas. Verum hæ ut raræ ſunt tam amplæ opes, ſic iam qui eas poſſident ſi non omnino uecordes fuerint, ad conſequendam ſummam autoritatem noſtris præceptis haud indigebunt. Nunc igitur quonam pacto magnæ opes acquiri poſſint, quo etiam modo reliqua duo autoritatis genera comparentur dicendum eſt.

Duo ſunt in uniuerſum hominum genera: unum quod arte caret: aliud quod ea præditum eſt. Ei igitur qui nullam artem nouit, nihil melius quàm probitatem diſſimulare, dolum exercere. At cum in minimis ſi dolus exerceatur haud latere ob frequentiam poteſt, expectanda occaſio eſt. Sed interim fomes augendus: ſalutant blande, comiter affantur, urbani ſunt, tum adeò religioſi, ut etiã ſuperſtitioſi uideantur. Noſtræ artis profeſſores, tum etiam aliarum multi longè melius hæc norunt exercere quàm ego dicere poſſim. & eſt ueriſimile. Nam omnis ars, uſu & experientia conſtat pluſquam ratione. Ideoq; non ſolum artium inexpertis hoc conuenire puto, ſed etiam his qui artem ſine arte profitentur. Ergo poſtquam ſenſim opinionem hominibus ingeſſerunt fidei, iuſtitiæ, pietatis, integritatis, tum quaſi munimine quodam paulatim ad congerendas diuitias ſe conferunt. Mercaturam igitur alienis exercent opibus, agunt προξενητὰς tum coniugiorum, tum negotiorum. miſcent ſe publicis rationibus, collegijs ſacris, urbis redditibus, conſulũt, recipiunt depoſitas res. E quibus trium unum euenire neceſſe eſt, uel ut pereunte domino ſine tabulis res illi qui eam recepit accedat: uel ut uſu interim utilis ſit poſſidenti: & quanquam non integra reſtituatur, nihil tamen illius culpę imputari poſſit: uel

X uel

ut illęſa reſtituta, maximis populi encomijs celebretur. Sic & licitatores quacunque agant fraude, partem ſemper eam habēt adiutricem, pro cuius commodo fraus ipſa excogitata eſt. Sed ſunt multa tamen in quibus dolus deprehendi non poteſt: longe plura uerò ubi argui nequeat: uix unum in quo lege damnare licitatorem poſſis. Sed hunc etiam qui apud populum religionis & innocentiæ nomine clarus habetur, quonam pacto tu ſolus quamuis ſuperiore cauſa euertes? Hinc igitur ad reipub. adminiſtrationem proceditur & ad magiſtratus: hic occaſio ditandi latior longe: ſed tamen artę opus eſt, ut aliquo uel pietatis, uel iuſtitiæ uel religionis nomine rapinæ honeſtentur. Nec tamen id celeriter petendum, ſed confirmata iam magiſtratus conſuetudine, aut ſæpius repetita. Vix enim hominibus perſuaderi poteſt: eum qui iam diu iuſtus fuerit repente mutato conſilio, iniuſtum euaſiſſe. Vnde tutius qui honeſtas cauſas defendunt, nouos homines aut omnino qui in magiſtratibus conſeruerint adeunt: nam antiquiores ob ſatietatem plerunque noui ob ſui experimentum à ſcelere abſtinent. medijs temporibus pecuniæ opera datur. Sed & in his modus eſt, atque ut in omnibus fraude moribus perſeuerantia uirtuteque fermè ipſa ac uoluptatibus bene iuxta poetam dicentem,

Eſt modus in rebus, ſunt certi denique fines,
Quos ultra citraque nequit conſiſtere rectum.

Cauendum eſt diligenter ne frequens fiat tranſgreſſio, nec aduerſus potentiores, nec palam aduerſus leges, neque paruis in rebus, quædam enim horum periculoſa: alia occaſionem meliorem eripiunt. Vnde qui non ſunt moræ patientes, cum rara ſit auis, uel celeritate fruſtrantur, uel temeritate præcipitantur. Agnoui tres uiros, qui dum rempublicam adminiſtrarent, unus ex his commiſſam fidei ſuæ rationem, quod ad fiſcum ſpectare uidebatur, prodito pupillo in ſeipſum tranſtulit. Nam fiſcus facile ceſſit, cum intelligeret ſine illius induſtria nullam ex his bonis ei futuram utilitatem. Alius cum teſtamentum eſſet

ſuppo-

ſuppoſititium, bona pupillorum euertit, quod ad fiſcum non ni ſi huius inuentione ſolerti deferrentur: nec tamen leges uiolaſ ſe uidetur. Tertius uenalem adminiſtrationē per internunciū tamen habuit. Duo primi leges non offenderunt ſed fidem: nec potentiores ſed miſeros fraudarunt pupillos, qui nunc mendi cant: omnes tamen ampliſſimos fundos poſſident retinentq́ cum autoritate magiſtratus, quantum per leges licet: facta etiā noua aliarum ut moris eſt in repub. adiectione dignitatū. Non ne uides, ab initio quàm ſanctus fuerit Cicero, donec ad ma gnam potentiam profectus eſt? Inde cauſam Siculorum pro didiſſe pecunia fertur. Sic Hortenſius qui à Verre ſphingem ac cepiſſe dicitur: quamuis honeſtius inter iudices cum ſorte du ctus, omnia habuit uenalia. Quid Cicero queritur de corru ptis iudicijs dum Clodius abſoluitur? dum Saluſtius liberatur? forſan non tuto licet cum teſte, apud leges: par habetur ut cū legibus ſi ſine teſte res agatur. Accuſas me, quòd nefaria do ceam: non equidem quæ facienda ſint, ſed quæ in ſingulos dies fiunt, ut corrigas, non ut probem: ſed tamen interim res illorū utilitati cedit. Quid enim hoc à furto differt? Aliquando poten tem uirum interrogabam: quòd aduerſus illos lege non licet in tendere, aduerſus fures licet. Ergo humana ad homines cum re feruntur, eatenus probanda, quatenus ab hominibus alijs lau dantur, aut uituperantur. Lex enim eſt quam homines ſanxe runt: quam irritam eſſe uolunt, non eſt lex, quamuis pro lege aliquando habita ſit. Ergo qui ad hanc ſapientiam accedit, ni hil penſi habet quod iure reprehendi non queat. Sed tamen me lius eſt ut in eodem genere præſtantius uſq; ad extremum in eadem integritate perſeuerare. Nam nec Ariſtidi quicquam defuit: potuitq́ Phocion eſſe diues: diuites etiam fuere Cato nes. Ergo ad hoc tantum inſatiabilis libido te impellit: non ulla neceſſitas, imò neq; commoditas. Præſtat igitur hos circa mo res eſſe diligentiſſimos, lenitatem ac manſuetudinem præ ſe fer re, cauere ab irriſione. Delectant ſcommata certe, ſed parum

ſtruant. nihil hoc ineptius ad autoritatem uel opes parandas. Quòd ſi aliquos non leuis autoritatis uiros ſcommatibus delectatos legas: hoc ſcias fuiſſe illorum uitium. Non ergo à uitio laudem æſtimabis, ſed laus ipſa uirtutis, facit ut uitium toleretur. At uerò ut lenis ſis ac urbanus, auaros homines imitare: nulli enim natura ad hoc paratiores uidentur: cum uerborum ea lenitas pro benificio, pro arrabone habenda ſit. Nec exiſtimes hanc uulgarem eſſe ditandi uiam, quandoquidem multos cognouerim, qui ex mendicitate penè intra paucos annos decies ſeſtertium congregauerint: nulla enim fraus uitæ compendioſior. Proxima huic eſt artificum autoritas. in his qui nobilem aliquam artem profitentur, militaris, medicinæ, plaſticæ, picturæ, iuris Cæſarei, diuinandi, pædagogij, Architecturæ, et generaliter ubi fortuna aliquem locũ ſibi uindicat. Nam optimi ſucceſſus in artificem autoritate præſtantem, infœlices omnes in humiliorem reflectuntur. Horum igitur induſtria non eſt negligenda: quandoquidem humana ſapientia hic arcem ſuam collocat. Primum itaq; conſiderandum, ut quæ leuis ſunt autoritatis, in certamen & hominum uoces ducantur. augent enim hæc, quod & prædiximus, mirum in modum rerum æſtimationem. Deinde riuales beneficio fouebis Antoniano. Nam ubi ex toto hominem penè perdideris, tunc leui excuſatione ab exitio libera, ne ſi forſan pereat, calumniam crudelitatis & periculum ab affinibus ſubeas. Sciunt noſtro tempore quot incly ti uiri his dolis perierint, aut maximis in periculis fuerint conſti tuti. At ſi unus ab uno expugnari nequeat, plures illum oppugnabunt. Verum ſi cui in ea facultate multi & potentes uiri infenſi ſint, ſeu etiam in republica, nullum fermè uidetur auxiliũ, niſi illorum mors, in qua fœlices hi uidẽtur, quibus opportune ea contigerit. Nam quæ cum calumnia aduenit, dedecus, contentiones & pericula adducit: ſera uerò alios euehit, ut nunq; magnitudini tuæ locus relinquat. Porrò auxilijs pręter ordinẽ legum in republica uti inuidioſum ſemper, uix unquam fœlix.

Matthęo

Matthæo igitur Curtio multum profuit ad dignitatem, quòd duo illius acerbiſſimi hoſtes, Marcus Antonius Veronenſis & Tiberius, uno eodemq́ anno, quaſi etiam eodem ut fertur tempore mortem obierint. At ſi reconciliari poſſint, aut arte ſuperari, longe melius eſt quàm mortem expectare, quæ uel ſero aduenit, uel ſi etiam feſtinanter ueniat, inuidiam etiam innocẽti conflare ſolet. Ergo inimici debent aut placari beneficio uel ſuperari potentia. Pompeium Cæſar beneficio traxit, deinde etiam affinitate iunxit. Ciceronem ui è proprio ſtatu miniſtris Pompeio, Clodio, Gabinio, Piſoneq́ depulit. Neq; enim leue negotium erat Arpinatem regem tanto præſidio fultum deijcere. At uerò & in his delectus habendus eſt: nam qui ſolum à lenocinio hominum pendent, nec familiæ ac potentum affinitatibus fulti ſunt, ui depelli commode queunt. Nam & ſi per ſe ſatis prompti ſint, cum tamen deciderint non facile reſtituuntur: quod cum ipſis cuncta ruant, animus, autoritas, opes, amici, habentq́ perpetuam inuidiam quæ illis multos alat hoſtes. At nobiles, & qui factis egregijs illuſtres ſunt, amicos facere tentabis: in quibus uerò inuidia odij cauſa eſt, ſola uis in his experiẽda eſt. Nam nullis beneficijs aut uerbis inuidiæ liuor minuitur, ſed quanto magis placare niteris, eo crudelius infeſtabit. Recte igitur Cæſar demulſit Pompeium, protriuit Ciceronem: ille enim nobilis factis egregijs ac tunc ab inuidia alienus, Cicero humilis fortunæ, lingua ſolum ſtrenuus, inuidia quantum ullus alius premebatur. Vnde nec Catonem ipſum quamuis hoſtem implacabilem, quòd nobilis eſſet, accuſare auſus eſt. Tum uerò in oppugnatione brutorum induſtriam imiteris: Tauri cornua, Canes dẽtes, Tigres ungues, Leones utrunq; in pugna przferunt: abſcondunt ilia. oppugnant tauros canes auribus inhærentes, quo minus ſe tueri poſſint. Non igitur quenquam aggrediaris ea parte qua tibi ſuperior eſt: unicuiq; aliquid deeſt, locum nudum tenta. In aliquibus literæ deſiderantur, in aliquibus iudicium, alijs ſucceſſus deeſt, multi ſunt inornati, alij incõſtantes

Vide pag. 157.

ſtantes uel parum ſoliciti, quis ſine uitio dici poteſt? Vbi magnum diſcrimen apertum fuerit, ſenſim comparatio ineunda: ſemper enim comparatio cuiuſdam æqualitatis magnæq; ſimilitudinis argumentum præbet. Et ſi qui expugnandus eſt, talis fuerit ut uirtute excellat, tunc omnes machinæ in eum, omnes doli, omnes conſpirationes intenduntur. Stultum enim eſt, credere eum, qui falſa opinione hominum clarus habetur, diu coram uera uirtute ſuum poſſe priſtinum gradum retinere. Eiectis igitur illis qui uere ſunt ſapientes: conandum eſt ut cæteros tui ſimillimos uincas. Ergo in hoc non parua opus eſt diligentia, atq; primo ut uitio omni careas, ac principaliter uarietatis ac inconſtantię ſtudiorum. Nanq; illud uulgatum uerum eſſe credunt, quod ſcilicet

Pluribus intentus minor eſt ad ſingula ſenſus.

Inde fides abrogatur non ſolum ab ęmulis, ſed etiam à populo: nec minor iactura inconſtantiæ morum, ne te illum eſſe dicant Sardum Tigellium, de quo Horatius;

Nil æquale homini fuit illi: ſæpe uelut qui
Currebat fugiens hoſtem: perſæpe uelut qui
Iunonis ſacra ferret, habebat ſæpe ducentos,
Sæpe decem ſeruos, modo reges atq; tetrarchas.
Omnia magna loquens, modo ſit mihi menſa tripes, &
Concha ſalis puri, & toga quæ defendere frigus
Quamuis craſſa queat. decies centena dediſſes
Huic parco paucis contento: quinq; diebus
Nil erat in loculis. Noctes uigilabat ad ipſum
Mane, diem totũ ſtertebat. nil fuit unquã Sic impar ſibi.

Alter notaſ Priſcus ab eodẽ, Sic iuuat repetere, Sępe notatus
Cum tribus anellis, modo leua priſcus inani
Vixit inæqualis: clauum ut mutaret in horas,
Aedibus ex magnis ſubito ſe conderet: unde
Mundior exiret uix libertinus honeſte.
Iam mœchus Romæ; iam mallet doctus Athenis.

Viue-

Viuere,uertumnis,quotquot ſunt,natus iniquis.

Quid malum? quæ amentia? dicunt hic, nam ſapiens eſſe poteſt. At uerò in riualib. cum ſuperior iam euaſeris,ut prius iuuabat cõtendere,ſic tunc diligẽter caue omnẽ contentionẽ:habes exẽplũ de Metello Numidico aduerſus Cn. Manliũ plebis tribunũ,à quo apud populũ in contione laceſſitus iactatusq; fuerat,uerbis petulantibus itaq; ſic reſpondiſſe illi fertur: Nunc quod ad illum attinet Quirites,quoniam ſe ampliorem putat eſſe, ſi ſe mihi dictauerit inimicum,quem et ego mihi neq; amicum recipio,neq; inimicum reſpicio, in eum non ſum ego plura dicturus.Nam eum indigniſſimum arbitror cui à uiris bonis bene dicatur: tum ne idoneũ quidem cui à probis male dicatur. Nam ſi in eo tempore huiuſcemodi homunculũ nomines, in quo punire nõ poſſis,maiore honore quàm contumelia afficias. Ergo aliud genus dicendi, quandoquidem in neceſſarios de æmulo ſermões incideris,Phauorinus docuit, in quo nec hoſtilẽ oſtendas animum, & abſq; maledictione grauius tamen illum longe uituperes, quod genus quidem in frigida laudatione conſiſtit.Nec hoc adeò ſimplex eſt,ut uidetur; nanq; frigida laudatio,amicum oſtẽdit, qui quod laudare poſſit,non inueniat:magnumq; eſt argumentum improbitatis illius, cum uituperatio aperta odium aut inuidiam prodat,& fidem ob id tollit.Subtilius quidam eum de quo eſt ſermo in aliena cauſa extollunt, in ipſa principali re tenuiter nec niſi ex cõfeſſione laudãt. Acrius inſtant alij commiſeratione moti illius caſus & malam fortunã deplorant.Quid igitur improbius aut callidius excogitari poteſt,quàm fingere amicitiam? frangere exiſtimationem? laudare in eo quod omnes uituperatione dignum putant? Miſereri illius qui gloria opus habet? Sed tamen apud ignauum uulgus quandoq; leuis uituperatio non nocet,& leuis laus iuuat: ob id grauiter accuſare apud plebẽ illos neceſſe eſt,Sed ſunt qui ſuppreſſo nomine conuitijs maximis æmulos aut inimicos agitãt. Nanq; nominatim carpere quenquam,& iniurijs laceſſere,ſolis con-

ſolis concedatur Grammaticis: in cæteris enim non ſolum ruſticum eſt, & contentione plenum, ſed & periculoſum. Illud uix uitari poteſt, quod adeò frequens eſt, quamuis multis modis exprimi ſoleat:

ὁπποῖόν κ' εἴπησθα ἔπος, τοῖόν κ' ἐπακούσαις.

(.i. Quale dixeris uerbum, tale audies.)

uelut apud Comicũ, Contumeliam ſi dices audies. Eraſmus ad uerſus ſycophantam nomen ſuppreſsit, reliqua omnia quæ ad maledictum pertinebant eſt proſecutus. Quinetiam apertæ cõtumeliæ leges reſiſtunt. Nominatim fertur unus tantum Archilochus proſcidiſſe Lycambem, ut ad uoluntariã necem compulerit: ſed nos conſilia hominum non miracula narramus. Hic tamen poeta quanto maiore induſtria ſocerum accuſauit, eo imprudentius omnia ſuæ uitæ probra poſteritati mandauit, quę nunc omnibus notiſſima ſunt, cũ potuerint eſſe ſi per eum licuiſſet ignota. Neq; eñ decet, quod & alias diximus, ſeipſum uituperare: imò nec incommoda ſua aperire, niſi cum ea uituperatio ſeu malorum hiſtoria aliquid habet ad inſtitutum & exemplum, uelut apud Paulum ἐν κόποις περισσοτέρως, ἐν πληγαῖς ὑπερβαλλόντως, ἐν φυλακαῖς περισσοτέρως, ἐν θανάτοις πολλάκις. ὑπὸ ἰουδαίων πεντάκις τεσσαράκοντα παρὰ μίαν ἔλαβον. τρὶς ἐῤῥαβδίσθην. ἅπαξ ἐλιθάσθην, τρὶς ἐναυάγησα. *(.i. In laboribus plurimis, in carceribus abundantius, in plagis ſupra modum, in mortibus frequenter, à Iudæis quinquies quadragenas una minus accepi, ter uirgis cæſus, ſemel lapidatus ſum, ter naufragium feci)* aut cum ad gloriam, quòd prudentia euaſeris: ut apud Homerum Vlyſſes, cum infortunia ſua Alcinoo narrat. uel uitandæ ſuſpitionis cauſa, ut apud Virgilium Aeneæ ſe purgantis apud Didonem à proditionis crimine longa hiſtoria. Præter hæc non pauca etiam ſunt neceſſaria huic ſapienti, ut ad apicem perueniat. Primũ quidem ut in omnibus ſentire cum uulgo uideatur. Vnde etiam uafer ille Ariſtoteles dixit, loquendũ eſſe ut plures conſueuerunt, ſed credendum ut pauci, philoſophos innuens. Hac ratione Homerus paſſim animi immortalita-

litatem umbrasq; decantat, ut ibi,

ψυχὴ δ' ἐκ ῥεθέων πταμένη. ἄϊδος δὲ βεβήκει.
ὃν πότμον γοόωσα, λιποῦσ' ἀδροτῆτα καὶ ἥβην.

(.i. *Anima autem ex membris auolans ad inferos deſcendit ſuum fatum lugens, ſuum florem & ætatem miſerans.*)

Vnde etiam mirum eſt aliquos ſomniaſſe, primum fuiſſe Pherecidem, qui animos dixerit immortales, cum ab euo cõdito ſemper hæc opinio uel ſola hac ratiõe quòd populis placeret, ubiq; inualuerit. Similiter & conari diuinationem quandam oſtendere non à ſorte ſed prudentia ipſa originem habentem pulchra, quo in genere poſt factum gloriatur Cicero præuidiſſe bella ciuilia, quanquam Cæſarem & ipſe euexerit. Sed intelligebat uir acutus, hoc commentum ut apud ſapientes ridiculum, ſic apud populum magnam ſapientiæ opinionem præbere. Illud Homeri diuinius & præſtigijs quaſi ſimile: cum perſonã inducat ante euentum prædicentem, & poſt ſe qua poteſt cautione extendat, ſi quid eſt quod & euenit, ſic deſcribit,

Νῦν δὲ δὴ Αἰνείαο, βίη Τρώεσσιν ἀνάξει
καὶ παῖδες παίδων τοί κεν μετόπισθε γένωνται.

(.i. *Et nunc Aeneæ uis Troianis imperabit. Et nati natorum & qui naſcentur ab illis.*)

Eſt & aliud genus diſſimulationis quaſi huic contrarium, cum quæ maxime ſcimus, neſcire nos præferimus, alia profitemur. Inde occaſione data excellentiam eruditionis inexpectatæ oſtẽdimus. Sic illos cogimus de nobis ſentire maiora quàm uolumus; ſtupore enim qui technam non intelligunt repentino ducuntur, & modeſtiam etiam noſtram laudant. Quid ne ego explicare omnes modos conabor? aut huic nequitiæ tantum fomitem præbere? Sed tamen non poſſum rerum ipſarum capita negligere, & quanto res ipſa eſt inutilior, tanto magis præſtat oſtendere illorum amentiam, qui adeò his fraudibus inſudant, ut non ſolum alios quod propoſitum erat ab initio, ſed etiam ſeipſos ſua impoſtura ſeducant, perſuadeantq; ſe ſcire quod

nunquam didicerint. O profanum hominum genus, atq; omni ſtulticia plenum. Sed nõ uacat nunc quod docere uolumus, & ſi uitium ſit reprehendere, rem ipſam potius proſequamur. Cum ergo aduerſus plures contendere cogeris, diuide illos, ſere lites, cauſas quære in alijs: ſpem præbe, in ſuſpitionem ducito quod etiam aduerſus Hanibalem cum apud Antiochũ eſſet profuit. Quomodo enim aduerſus plures fœliciter pugnabis, cum id uulgatum Catulli uerum ſit:

—Noli pugnare duobus. tum illud Græcum:

μηδ' ἡρακλῆς πρὸς δύο. (.i. Ne Hercules quidem contra duos.)

at uerò quomodo ſingulos in ſententiam tuam trahas uidendum. neq; enim facile eſt, cum plura ſint hominum ingenia: alia enim prudentia gubernantur, alia parent ambitioni, auaritiæ, cupiditati, timori, uerecundiæ: alia impotentia & debilia ſunt. Quæ igitur prudentia gubernantur rationibus conuincuntur: Ambitioſa blanditijs ſeduces: auaros pecunia corrumpit: cupidos ſpe impleas: meticuloſos terroribus impelle: uerecundos exemplis incita. Vtq; unius uiri exemplo utar, Cæſar in occupanda republica omnia hæc amplexus eſt. Nam exercitum oratione deuicit. multitudo enim ut conſentiens eſt non niſi rationi cedit, quòd ratio pluribus propter ingeniorum diuerſitatem perſuadere poſſit. Vnde illa Lucani inclyta ad milites exhortatio. Sed tamen & tunc ad ſingulos confirmandos pro morum qualitate magnam adhibuit diligentiam. Antoniũ ſpe impleuit: Curionem pecunia corrupit, Caſſium impulit terrore, quo etiam Ciceronem continuerat, Pompeium blanditijs fefellerat, Milites in acie quotiens exẽplo ſuo incitauit dubitante, aut retinuit fugientes. Extremum eſt, cum uis adhibenda eſt in implacabiles hoſtes, quod & in Catone exercuit. Neq; enim aut rogare, aut corrũpere, aut terrere, uel allicere unquã aut hominem perſuadere tẽtauit, ſed ſumma ui in uoluntariã illum necem adegit. Horum autem modorum fortior omnibus eſt uis, inde terror, poſt pecunia, inde oratio. Nam blanditiæ,

ſpes,

ſpes,& exemplum raro magnam uim habent. Ambitioſi enim inconſtantes omnes ſunt: exemplum non mouet niſi cum uel iræ uel diſciplinæ coniungitur: ſpes metum à latere ſemper habet, ob id quatuor illa ſunt præſtãtiora. Vnde etiã ad proditionem ab alijs nemo niſi duobus modis impellitur, metu ſcilicet & pecunia. In tanto enim periculo nullum trium prædictorũ ſufficere poteſt. At nulla oratio docere unquam queat prodendum dominum: uis aduerſus regnum non eſt: igitur auaritia & terror duę tantum erunt cauſæ ad proditionem ſuadendam. Etenim de auaritia non eſt ut exemplum adducam: uerum terrore inducti electus, Commodum milites, Diadumenũ aulici, Aurelianum imperatores occiderunt. Sed inter omnes mira Aureliani cædes, qui cum crudelis eſſet, minisq́ Mneſtheum quendam à ſecretis tabellarium terruiſſet: ille omnes quos Aurelianus occidere deſtinauerat, atq́ cum his plures longe alios omnes nobiliſſimos, ſed huius periculi inexpertes, ac ſeipſum in tabulam retulit; quam omnibus qui in ea ſcriptum nomen habebant oſtendit, rati illi non fruſtra Aurelianum quenquã morti deſtinare; quod & uerum erat; timore compulſi in unum coniurarunt, & periculo periculum pellere tentantes imperatorem occiderunt. Sed iam ad rem unde digreſſi ſumus reuertamur. Illi maxime pollent in republica, qui alios conſilio impellunt ad uota ſua: illi inter artifices, quorum auſpicio decernitur de rerum ſumma. Atq́ hi omnes nouerunt alios in ſtudia ſua uertere, qui ex his perſuadendi aut cogendi modis opportuniores eligere ſciunt; tales aũt temporũ morib. maxime cõueniũt. Ergo fœliciſſimus quiſq́ in republica non ſolum princeps, cuius mores ætatis moribus conſentiunt; & nunc quod & olim non ſolum mores, ſed & habitus et ornatus corporis ſpectari ſolent, comptiq́ tanquam prudentes in precio ſunt. Et mira res etiam in artificum electione cultus deſideratur, ſed tamen C. Cæſar qui rerum potitus eſt, & male cingebatur, & togam trahebat, cumq́ caluus eſſet, male audiebat à militibus. Sed tamẽ

apud Homerum quòd Græcorum mores cum noſtris magis conſentiãt, Nauſicaa puella Vlyſſem admiratur ueſtibus ornatum, quem ante neglexerat dicens,

πρόσθεν μὲν γὰρ δή μοι ἀεικέλιος δόατ᾽ εἶναι,
Νῦν δὲ θεοῖσιν ἔοικε, τοὶ οὐρανὸν εὐρὺν ἔχουσιν.

(.i. Ante mihi hic uir tenuis uiſus eſt, Nunc autem dijs ſimilis eſt, qui latum cœlum habitant.)

eſt & in prouerbio, εἵματα ἀνήρ, id eſt ueſtes uir. Sed & Quintilianus grauis autor dixit de rhetore loquens: Et cultus conceſſus atq; magnificus addit hominibus. Vitia autem, humana ſapientia præditus, uix unquam uitare poteſt. Quod uerò in his optimum eſt, famam nõ negligere. Adeò enim apud potentiores homines prauitatis opinio inualuit, adeò eruditi uitiorum ac flagitiorum opinione apud magiſtratus laborant, ut nihil in his niſi pudorem requirant. Nam cum publice mala hæc perpetrauerint: exemplo ſuo rempub. non parum offendunt. ex quo potentioribus inuidia conflatur illorum leuitate. Sed tamen falluntur & in his quod uitia ſint ſapientum; nam non horum ſunt, ſed eorum qui fingunt ſe ſapientes. Etenim neq; Socrates, neq; Ariſtoteles, nec Diogenes uel Crantor, nõ Anthiſtenes, non Cato, non Phocion, non Ariſtides, non Hippocrates, non Galenus, nõ Democritus, nõ Euclides, nõ Ptolomęus, & ſi qui alij uere fuerunt ſapientes, uitijs ac ſordibus coinquinati erant. Sed unus Ariſtophanes, Naſo, Catullus, Terentius, Chryſippus, Cæſar, Xenophon, & quicunq; ſapientia humana floruere, idem & labe ſcelerum dehoneſtabantur: quanquàm occulte quantũ poſſent illa perpetrarent. Eſt etiam illud conſiderandum, quonam pacto & in quibus artibus multitudo unũ poſſit opprimere, in his certe ubi iudicium ſolum habent artifices, atq; in his uulgus, nullum habet autoritatem, uelut Architectura, Medicina, Militariſq; diſciplina. Nam de his cerdonibus & fabris ac ruſticis nullum permittitur iudicium. Multi igitur cum in unum conſpirauerint, ſi cedit loco deiectus eſt, ſi re-

ſiſtit, nec tamen uincit unus plures; cumq; etiam uicerit ſi res male cedat, euentus in illum retorquetur. Et quamuis doctiſſimus ſit quicunq; pluribus repugnat, uulgi iudicio inſanire uidetur. Sed ſi ars ipſa conſpirationem non admittat, uelut pictura, plaſtica, muſica, fabrilis, tum fullonum, induſiariorum, cinifloniumq; artes, in quibus unicuiq; extra artem iudicium relictum eſt: aſſiduitas, pro ſapientia ſubijciatur. Hæc adeò ob ambitionem grata potentibus eſt, ut in manifeſtiſſimo etiam eruditionis & excellentiæ artificum diſcrimine deteriorem tamen præferant meliori. Ergo diligentia plurimum ualet, non ſolum apud reges, ſed ciues ipſos, & ea pro excellentia opificis habet.

Extremum tandem eſt, ut oſtendam quonam modo ſine ſcientia ſe ſcire poſſint oſtendere, idq; duobus modis fieri ſolet; primum ut generalia quædam dicta memoria teneant, eaq; uiciſſim ac alternando ut maxime propoſito conueniunt recitent; altero ut uerbis ambiguis utantur, uelut in medicorum interrogatione, cũ non ſat teneant memoriç quid propinauerint ęgro, quaſi non ſuccurrente rei nomine interrogant, an rem illam acceperit: illi exiſtimantes recte interrogare, quamuis rẽ ipſam non exprimat, reſpondent accepiſſe quidem, ſed non purgaſſe, aut amarum fuiſſe; tamen ſic in memoriam reuocat medicinã propinaſſe. Ecce quàm leui ſolertia magno ſuo ſtupori impudentiæq; negligentiæ ſuccurrit: & tamen hac ſapientia hominũ uitam tractant, requiruntq; mores & cultum ægri ab eo, qui quod dederit nec mente retinet. Quonam pacto dies ac tempora & genus & cauſas & ſymptomata morbi ille nouerit, qui nec recordatur heſterno die quid iuſſerit dari? Cum uerò an periturus ſit æger interrogant aſtantes, reſpondet callidus: morbum quidem nõ uacare periculo, multaq; adducit ueriſimilia. Si tamen ſuccedenti die critico (ſic enim uocant iudicij dies) aliquid effluxerit ſanitatem polliceri, à cuius ſpe non multum abeſſe niſi nouum aliquod ſymptoma ſuperueniat. Atq; in dies producendo prædictionem, modo unum modo alterum cau-

ſando, eo perueniunt, ubi uel ſalus uel pernities adeò manifeſta eſt, ut puerulum nec latere poſſit: tunc cõmemorant, quęcunq; in eam partem prædixerint obliteratis reliquis, eaq; tam bella prædictione tanquam cauti ac prudentes, nec leues plus ſibi gloriæ uendicant quaſi uniuerſo Galeno euoluto quicquam clare protuleris. In uno enim inter plures cum manifeſte aberrare cõtigerit, cæterorum prædictio uanitati hominis euentus fortunę aſcribitur: ergo tam modica ſapientię humanæ portio, tot uigilijs, tot laboribus, tot experimentis apud omnes præfertur. Et quamuis hic quaſi ludendo hæc ſcribamus, experimento tamẽ intelliges, nos ueriora dicere his quæ apud Sagrã contigerũt. Eſt & Socratica illa diſputatio, cum quæ non nouerunt adducis in medium, conſtanter negant uera eſſe, ac diſputant: dũq; perſuadere niteris, doces quæ neſciunt. Nec tamen ulla tibi ex hoc ab illis gratia debetur cum contradicant; id mihi frequenter euenit cum amico quodam, rogabat quid ſentirem de re, ea expoſita affirmabat id eſſe non poſſe, me acrius inſtante, ille uehementius reſiſtebat. Ego à primo congreſſu intellecta amici urbanitate: reclamantem nec confitentem deſerebam, nec iniquo animo tuli eam rem: non ſolũ quòd amicus eſſet, ſed quòd quæ didicerat nunquam, tanquam ſua uenditare uoluit. Quod uitium in pluribus eſt, tum maxime in Ioanne Colla, is homo uulgaris, ſed ſtudio Mathematicarũ egregius, Italiam circuibat cum omnibus claris uiris congrediens: multa paſſim quaſi ea noſſet proponebat: quibus ſolutis utebat̃, autoris ſuppreſſo nomine, tantumq; profecit in noſtra urbe ut optimus exiſtimaretur. Atq; ego cum quæ proponeret illum ſcire exiſtimarem, æmulationis ſtudio multa inueni, quæ nunquam antea cognita fuerunt. Sicq; uir hic cauſam præbuit ſua hac ſapientia, ut Geometriæ & Arithmeticæ opera inchoarem, quæ demum fœlici ſucceſſu ſuperaucta æterna manere poterunt. Obſcurum enim non eſt, Arithmeticæ ſecundæ æditioni nihil pro rei magnitudine adijci poſſe, Sed ſat fore homini, qui tot tantasq; numerorũ

et quan-

& quantitatum uires quæ illic ſcriptæ ſunt, uel ex his plane cõſequuntur intelligere poterit. laudamus noſtra non magnorũ ſolum exemplo uirorum, ſed ueritate ſuffragante. Itaq; his atq; alijs etiam argumentis humana ſapientia conſtat: qua opes & autoritas ſeu in republica ſeu inter artifices conflantur. Sed tamen reliqua quæ ad hoc genus pertinent iam nunc explicanda ſunt. Nihil enim quod ad rem pertineat præterire decreui, tum maxime, quòd hic modus optima quęq; hominum iudicio amplectitur & uulgatiſſimus eſt. Propria igitur uox ut etiam diximus in neceſſarijs artibus ſi ſapienter proferatur, multũ iuuat, tum maxime ſi quaſi è latere adueniat. Nam & animalia ipſa facilius impetu à latere facto euertuntur. Gloriantur ſe detentos publicis negocijs quidam, alij conqueruntur in opportuno tempore emiſſe prædia uel ædificare cœpiſſe, ut ex hoc homines lucrum intelligant, ac ex illo rurſus conijciant homines extimationem: iactant alij magis aperte potentum hominum congreſſus, ardua negotia. Sed tamen omnia pro audientium qualitate proponenda ſunt: cum non deſint qui in ſuis negotijs totum uellent occupari hominem, nec putant ambitionem artificis quicquam ad ſe pertinere: quinimo ſumma quęq; minimis etiam coęquant. Illud certe obſeruandũ, in quo plurimi peccant, ne coneris quicquam: omnis enim conatus ab autore tantum detrahit fidei, quantum eſt quod orationis ui adijcere ſe putat, cum firmitatem orationis ipſi præſentes labefactent. Eadẽ ratio circa ritus ac mores nihil damnare, ſuſpenſum eſſe, tum admirari optimum eſt, ſi modo non extra aleam fuerit: nanq; ridiculus fiet, ſi de Deo aut etiã de religiõe dubitare ſe oſtẽdat: liceat ergo in his tantum ſuſpenſam habere mentem, quæ in cõtrouerſia hominum uerſantur. Simulare autem cultum deorũ iam diximus. profanum quandoquidem etiam uere colenti nihil perit: ſed tamen omnes ſapientes etiam ſi id non credant uulgo plaudunt. Perſuaſum enim eſt, omnem legem deos habere ſuos, qui coli ſe uelint. Vnde recte Euripides fingit Venerem

Hip

Hippolito indignatam de illo conqueri ac dicere:

ἔνεστι γὰρ δὴ καὶ θεῶν γένει τόδε
τιμώμενοι χαίρουσιν ἀνθρώπων ὕπο.
(.i. id etiam deorum generi ineſt, honorari ab hominibus gaudent.)

Quod & Virgilius ſic imitatur,

—Et quiſquam numen Iunonis adoret
Præterea? aut ſupplex aris imponat odorem.

Sit ut libet: nam & ἄθεοι inueniuntur. Sat eſt hominum genus cum dijs coniunctum eſſe, intellectu ordinis ſimilitudine, ac etiam ut meliores exiſtimãt animorum immortalitate. Par eſt igitur, ne ingrati uideantur illos colere, & ſi Epicureus Lucretius dicat:

Primus in orbe deos fecit timor.

multa in auribus audientium conceduntur, cum populus adeò religione gaudeat, ut etiam faueat ſuperſtitioni. Quam rem cũ iam Philippus Macedoniæ rex, optime intelligeret: milites omnes contra Phocenſes pugnaturos lauro coronauit: quod illi uidẽtes cum Delphis oraculum ſpoliaſſent immemores ſe poſt hoc latrocinium, tamen ſuperaſſe Bœotios: ſuperſtitione moti ante pugnam regi terga dederunt, incruentamq́ꝫ cæſi uictoriã illi tradidere: quæ omnium poſtmodum ei fœlicitatum cauſa fuit. Sapientũ uerò ac potentiorum alia ratio: plus enim habẽt in fronte quàm in receſſu: alij enim laborant philoſophiæ morbo, alij ſuperſtitionis, alij nec hoc nec illud credũt, iocundum tamẽ eſt ac riſu dignum, cum ſummos fœneratores Chryſoſtomo & Auguſtino (nec pudet Hieronymo) operã dare cernis. Pauci ut uideo ſanæ mentis ſunt, quamobrem ex hominibus polypi fiunt, ut uideantur ſapientes. Sed hęc fermẽ in te omnia ſunt. Videndum eſt etiam quonam pacto ex alijs gloriam aucuperis. nanq; ſi cognitores cauſarum & aduocatos cernas, magnam ſecum turbam clientum per urbem ducunt quotidie, & quamuis illorum negotia perfecerint, ſuſpenſos tamen ac incertos, ne diſcedant diſſimulato fine rei, fame, ſiti, æſtu, labore, cu-

ris,

ris,languidos per totam urbem ac etiam miſeros trahunt.Succedit huic arti alia certior:cum multos tibi adiunxeris illorum qui arti eidem ſed diuerſo modo inſeruiunt, uelut rhetoribus iureconſultisq; aduocati,cognitores, tabelliones: Medicis pigmentarij,chirurgi,tonſores:Architectis fabri lignarij, ferrarij, ædificatores: Ducibus tribuni militum,centuriones, ſigniferi, anteſignani:Antiſtitibus ſacerdotes gregarij, & qui cucullam gerunt,tum ex plebe hi qui religionem profitentur. Apud nos ob multitudinem non eſt inuenire nomina ;Iudæis erant Eſſeni,Phariſæi,Saducæi. Verum hoc genus hominum omnibus confert, quòd ob pietatem cõmune ſit. Quantum uerò apud mortales religionis opinio ualeat,oſtẽdit Iacobus Buſſularius qui Ticiniũ annis quatuor in ſua poteſtate retinuit.& Ioannes Vicentinus qui Bononiæ per annum præfuit: uterq; ui externa tantum pulſus.Sed & Hieronymo Sauonarolæ parum defuit,quin eadem ratione Florentiam occuparet.Igitur opinio religionis apud populum rex eſt,& Romani quanquam diuerſa ratione ſacrorum regem habebant. Ergo in omnibus his comem ſe, liberalem,manſuetumq; exhibere optimum: ſed longe melius agunt colludentes cum eis,quod in triremibus factitari non occulte ſolet,medico tonſorem & pharmacopolam ducente.Et nobiles ipſi Veneti cum ſuffragijs res decernatur,aliorum nobilium,ſed pauperum auxilio euehũtur. Late patet hic ambitus huius negotij,neq; enim omnia ſingulis ſcribo,ſed omnibus arte opus eſt ut ars intelligatur. Nulli niſi generoſo uiro unquam magnitudinem periculi oſtẽde ad quod te ſuaſore impellitur: quod ſciri non uis, nulli dixeris. At ſi beneficij erga te collati magnitudinem ille intelligat, tu prius uerbis illũ doce, non ignorare te quantum ei debeas. Multa prætereo ad rei apicem feſtinans,ſed tamen reuerti poſt modum neceſſe eſt.Diximus enim ,iactantiam plerunq; inutilem fore,quibusq; in cauſis probanda eſſet. at loquacitati ne modus ullus imponetur? equidem ut uideo, aliquot in caſibus ea etiã utilis erit. Tum pri

mo,cum corā ineruditis cum doctiſſimo ſermo inciderit. nam uerborum multitudine ut in cibo uenenum,pleruncꝫ ſic in eis ueritas ſepelitur. Tum qui tecum contendit,obſtupeſcit tantū nugarum audiens,adeócꝫ ab ipſa re propoſita diſſitarum. nec in tam abſurda oratione facile ſuccurrit,à quo nam exordium contradicendi ineat. quare ſui oblitus & hærens, ab indoctis, qui nugaciori palmam ſemper tribuunt,haud dubie uictus exiſtimatur. Confert & loquacitas ſermonem habenti cum his, qui ſenſu non integro ſunt: uelut cum mulieribus pueriſcꝫ,ſi non admodum ambitione laborant: hoc enim genus & nugis, & ineptijs plurimum gaudet. Quod & Ouidius ibi ſenſit in amatorijs de Calypſone loquens & Vlyſſe,cum dixit:

Hæc Troiæ caſus iterumcꝫ:iterumcꝫ rogabat,
Ille referre aliter ſæpe ſolebat idem.

qua ratione Virgilius eam longā Troiæ narrationem Aeneæ tribuit cum Didone loquenti. ſed nos de amatorijs rebus ſæpius ac copioſe alias diximus. Licet & ociosis ad relaxandum animum,præcipuécꝫ in aula dum pernoctant cubicularij, atcꝫ inde exorta cõſuetudo ſcommatum ac cauillandi, tum laceſſendi quemcꝫ optimum ac frugi uirum ſalſis dicterijs. Scommatibus igitur hic locus eſt,cum irridere uolumus abſentes, præſentes non niſi cum inceſſere,ſed hoc ut dixi non ſolum inurbanū ſed & periculoſum. Apud principes tamen fertur & iuuat, ſeu in ſcurræ perſonam te ipſum effinxeris,ſeu omnino ſurgentem quaſi è caſu deprimere uelis, ſeu principis natura quæ his gaudeat ad hoc prouoceris. At in ſcriptis lepidiſſimus eſt inſectandi modus,tum præcipue ludens & multum ſalis habens, quale illud Ioannis Bocatij:O benigna atcꝫ pia mulierum Bononienſium ingenia,& ad nullas amantium preces ſurda: quibus laudibus, quibus ego uos preconijs efferam? en uides quomodo fœminas omnes infenſæ urbis Florentinus ille abſcꝫ conuitio mœchas appellet. Simili ratione alibi dum quendam proditum ab amico refert ſubiūgit: Seruauitcꝫ illi Venetā fidē, quód qui feſel-

feſellerat ex ea patria eſſet. In quo genere dicendi palmam Horatius inter omnes tulit, Vnde Perſius:

Omne uafer uitiũ ridenti Flaccus amico
Tangit, & admiſſus circum præcordia ludit.
Callidus excuſſo populum ſuſpendere naſo.

Sed & apud Græcos Ariſtophanes ſatis lepide perſtringit inimicos, quòd Græca comœdia ſatyricum quid redoleat, quod & animaduertit Quintilianus. Itaq; poetarum lectio tum præcipue Comœdorũ & Satyricorum humanæ ſapientiæ aptiſſima. quod et Terẽtius ita expreſſit, ut in laudem eius multa carmina ſcripta ſint. Ego Plautum quamuis ab Horatio uitupere tur, hac in parte Terentio præpono. Sed his ut ſatyrici præſtãt, ſic illis hiſtorici: atq; ex his omnibus quæ minus probantur annalium ſcilicet ſecretæ narrationes. Sed nulla in parte ut plerunq; accidit, quàm in hac pauperior eſt hiſtoria, quòd ſit utiliſſima: magna enim ſcribunt quæ magis delectare ſolent. uerũ minima in uſum ueniunt, & utiliora longe ſunt. Petrus Bembus epiſtolas quaſdam Leonis Pontificis ſcripſit latine, quæ ueſtigium aliquod cõtinent. Sed quid epiſtolę cum hiſtoria? Licet aliquid ex Liuij locis aliquot colligere. Sed uere adhuc hoc ſcribendi genus intactum eſt. ex Siculo Diodoro, ex Demoſthenis orationibus aliqua ſurripere licet cõfracta atq; tenuia. nec tamẽ ulla te huius capiat admiratio. Primum ſecreta colloquia paucis admodum cognita ſunt, & neq; tunc abſq; periculo in publicum ab ipſis autoribus, nec poſt abſq; errore ędi poſſunt: cum ex his etiam qui talium ſunt participes, uix unus inter multos ſcribere illa aptus ſit. Et quanquam Turcarũ princeps maiorum ſuorum geſta hac tam inſigni diligentia conſcripta, ut etiã pleraq; alia memoratu digna, eadẽ cura inuenta habere, & legere etiã maxima cum utilitate credat. Hoc tamen genus quod eſt precioſiſſimum apud mortales, eſt etiam rariſſimum. nec nos ulla maiore in difficultate uerſati ſumus, quàm ut hæc pauca quæ hoc continentur libro ad hominum utilitatem colligere-

geremus. Enimuero, ſi quis recte animaduertat, ut difficillima eſt hæc ratio, ſic utiliſſima ac iucundiſſima eſt: cum quibus modis deludantur homines, quibusq; modis has præſtigias uitare poſſint edocentur. Eſt modo dicendum à nobis in leuioribus cauſis, quonam pacto res exigua in magnã ueniat autoritatẽ: & cum tamen illud magis ad librorum compoſitionem pertineat, ſeu quia prætermiſſum, ſeu quòd ad conuerſationem etiã confert, nunc eſt explicandum. Cum enim leuis res tractanda eſt, in ſpeciem magnæ rei euadit, ſi ſingula eius capita diligentius tamq; principalia ſeorſum excuſſeris interpretando, contradicendo, ſoluendo ea quæ difficultatem facere in propoſito uidentur. At contra magna res extenuari ſolet, cum indiuiſa tractatur, tum uerò exemplis ac uerbis ipſis mitioribus: ut enĩ acriora res grauant, ſic lenia eleuare poſſunt. Ea arte quidam minimæ eruditionis ſe oſtentant. Alij rara rerum nomina expiſcantur & obſoleta iam: quod genus quanquam in Saluſtio admittatur, ſolis tamen pædagogis conſuetum eſt. Rerum multiplex ſcientia laudabilis ſemper fuit: augere ad oſtentationem humanæ ſapientiæ opus. Vtq; unum ex his qui tales fuerunt plane exponam, Theſſalus ille Galenicus mihi unus uidetur, qui artem medicinæ in ſex menſibus docere ſe poſſe iactabat, qui ad eam artem euectus, neſcio an inuidia an indignatione Galenum potius prouocauerit. Sed tamen melius fuerat Galeno ſi eum oderat, nullam in ſcriptis rationẽ eius habere. Nam & nunc quòd aliquis fuerit & talis, cui maledicere dignum Galenus exiſtimauerit, pro confeſſo illius laboribus habetur. Eſt etiam cum in collegijs omnibus, in adminiſtratione reipub. inter etiam illos qui cucullam ferunt, & deniq; ubi plurium nomine res tractantur, & tamen paucorum arbitrio omnia fiũt. Etenim noui respub. quaſdam, quas Dij boni quot ceremonijs gubernant, uix octo aut decem hominum uoluntati ſubiacere in his, quos in ſucciſiuis temporum partibus, quas uacationes appellare ſolent, ne ordines negligi uideantur, eligunt qui per-

ſonam

ſonam agant non potentes, ſed ſi etiam prudenter nunquam audaces. Hi pauci donec inter ſe non diſcordes fuerint, nec niſi mortis cauſa alios nouos induxerint manent. Sed cum inter ſe diſſident, ſoluitur dominatus ille & oligarchia. quam rem cum Franciſcus Gadius non intelligeret, quamuis acutus, premeretq; ſocios, ac urgeret, odio & indignatiõe depulſus, ac in carcerẽ coniectus eſt. Nemo eñ eſt tam patiens, qui nõ ſibi malit bene eſſe quàm alteri. Illud etiam animaduertendum, in quo & ille peccauit, tyrannidem quæ contra leges eſt, ſine armis nõ poſſe unquam eſſe diuturnam. Vel ergo cum pluribus ineunda eſt, uel lege fauẽte, ut Dominicani, qui unum patiuntur dominum perpetuo: aut fulciẽda eſt ipſa dominatio armis. Quod ſi his neglectis modis alium tentaueris, abſq; dubio male peribis: quinimo optima conditio in repub. ſi cum inuidia ſit, & non habeat participes, pernitioſa tandem neceſſario eſt. Quæ res ut Dionem fefellit, ſic Timoleon in ea ſeruatus eſt: Nam Timoleon adminiſtratione etiam citra inuidiam ſe abdicauit: Dion cum affinem Dionyſium expuliſſet, in ea perſeuerauit, donec ipſe unà cum uxore prægnante neci traditus eſt: nec immerito, cum amicum & affinem frigidis Platonis argumentis ingratus è regno depulerit. Nemo enim amicum è potentia deturbare debet, ſed reddere meliorem: quòd ſi ille tyrannidem exerceat, nec admonitionib. pareat, nec affinis, nec amici, nec benemerentis eſt hoc opus, ſed ultionem his in quos peruenerit iniuria derelinquat. Hanc rationem Sylla ſecutus eſt. intelligebat enim dominationem præter leges non poſſe aut cum pluribus eſſe communem, aut perpetuam, at tyrannidem populo Romano inducere impium exiſtimauit: quamobrem C. Cæſare melior extitit. Quin etiam illud conſideratione dignum, nihil amplius Syllam uoluiſſe quàm libertatem populi Romani, quæ in paucorum gubernatione tum maxime ſenatus diuturna tantum eſſe poterat. Adepto ſummo gradu, conſiſtendũ eſt in illo ſumma ope, aut ut diximus ſponte diſcedendũ. Nam

deiecto difficillimus ſemper reditus fuit: cum etiam in caden tibus plerunq; exilia, proſcriptiones bonorum, & mortes ſuccedant. Illud ſanè nemo effugit, quin cum infamia & ignominia decideret. Ergo tria ſunt præcipue obſeruanda. Primum quidem, ut non ſtatuat ſecum præterita opera, ac iam exanclatos labores ſibi ad retinendam gloriam ſufficere. Pingi ſolet & recte Occaſio, fœmina, alata, occipitio calua, ſphærulæ inſidens, quòd nequeat apud aliquem diu manere: & ſi modo maneat, hiſtrionum more ſecum ludit ſphærulam rotans. Et ideò moliri ſemper noui aliquid oportet, & nunq; fidere præteritis. Seneſcunt humana omnia, nec longo tempore autoritas, potentia, memoria uirtutis, & ſuper omnia gratia ipſa cellerrime: quam obrem cuncta perpetuis laboribus & aſſidua induſtria reparanda. Ergo in amicos continue beneficia, in populum noua, nec præteritis ſimilia uirtutis exempla edes. Nouis legibus, nouis apparatibus, nouis artibus, quod iam partum fuit erit etiã retinendum, ſeu id ſit uiolenta tyrannis, qualis Dionyſij & Phalaridis aut Cæſaris: ſeu uoluntaria, ut Pyſiſtrati & Periclis & Coſmę Senis ac Laurentij Medices: ſeu mixta & ſtudio partiũ conflata, ut Syllæ & Pompeij & Genuæ ducum Fulgoſiorum Adorniorũq;: ſeu quædã ſumma apud omnes bonitatis opinio ut Ariſtidis & Catonis. Siue inter artifices eminẽtia: nam qui ueterib. gloriæ ornamentis inſtiterũt, aut cõfiſi ſunt, omnes ex illa deciderunt. Qui autem mortaliũ rerum naturam contemplari, alijs atq; alijs inuẽtionibus reparauere gloriam, firmiter in illa uſq; ad uitæ exitũ manſerunt. Et enĩ ut morbi tempora quatuor ſunt, ſic & gradus in homine. Primus humanitatis ad conciliandos hominum animos, amicitiamq; ac benignitatis nomen comparandum. Secundus liberalitatis ſplendorisq; ad occulte occupandã inter omnes coæquales dignitatem ac autoritatem. Tertius audaciæ & crudelitatis ad tyrannicam ineundum poteſtatem. Quartus iuſtitiæ, ac prudentiæ ad regiũ nomen obtinendum. Cumq; pauci admodum ſint qui in una par-

parte clari extiterint: pauciſſimi qui opportune pro tempore tantam morum uarietatem ſubire nouerint; Ideò etiam fit, ut pauci ad dignitates conſcendere, pauciſſimi uerò ſummũ gradum occupare poſſent. Si tamen aliqui id potuerunt, omnes hanc uiam inierunt. cum quidam extremam mutationem, quę omnium difficillima eſt, ferre nõ poſſent, in ipſo tyrannidis ueſtigio non ſine maxima etiam difficultate ac miſere permanſerunt, quorum numerum non eſt explicare. At qui uſq; ad regiũ nomen euaſere, fuerunt Iulius Cæſar & Octauius ac Franciſcus Sfortia: primi horum omnium ac reliquorum qui tam ingentem fœlicitatem conſecuti ſunt. Si uitam ueſtigiaq; inſpectere, uidebis ex initio humanitatem, poſt ſplendorem ac magnificentiam, inde uim ac crudelitatem, dolos, impietatem, ultimo iuſtitiam cum prudentia & ſumma maieſtate exercuiſſe. Non eſt quod in artificibus ob obſcuritatem in hoc exemplo utar: omnia enim in his, minora & minus clara: quia etiã finis longe minor eſt, quanto inclytus artifex à rege diſtat. Verum illud ne totiens repetam memoriæ ſemper inhæreat, benefactorum tempus diuturnum eſſe debere: Impietatis breue, maieſtatis perpetuum humanitatis cum occaſio dederit, at iuſtitia maieſtatem cum populi beneficio retinet: quamobrem nulla uirtus adeò regna tuetur ut illa. Alterum quòd qui ſummum iam apicem pro uoto adeptus eſt, obſeruare debet, ne quenquam lædat niſi neceſſario: nam tunc non ſolum raro ſed longe minore cum odio id efficiet. Quòd ſi lædendo unum alterum iuues: reliqua autem ſint paria: omitte officium ut ab iniuria abſtineas: nam iniurię memoria (ut iam diximus) longe uiuacior ac diuturnior eſt beneficij recordatione. Cauſa huius eſt, quòd ira ac iracundia, fortiores animi ſint affectus, iuſtitia ac gratia. Omnes etiam his affectibus mortales ferme laborant, non omnes uirtutibus: itaq; parem, ut plures ab iniuria prouocentur, quàm beneficio obligentur, tum etiam fortius. Videtur etiam beneficium magis à natura proficiſci, iniuria contra naturæ inclina-

clina-

clinationẽ. Fortius igitur iniuria mouet homines ad uindictã, quàm beneficium ad retributionem. Contraria fermè ratione ſi in repub. res agatur, difficilius erigimus quàm prohibemus: nam qui erigit, uni tantum benefacit, paucisq́ꝫ eius amicis. qui autem prohibet, uidetᷣ omnibus conferre, paucis tantũ obeſſe, quòd in rebus dubijs ac incertis, quilibet aliquid ſpei collocat. Ergo ad prohibendum plures longe inuenies fautores, quàm ſi aliquẽ coneris euehere. Alios igitur euehere inuidioſum magis, quàm oppugnare: ſed tamen oppugnare maius odium irritat, quàm erigere. Igitur ad ſolidam potentiam euehere, ac diſſimulanter conuenit, ad auram captandã popularem oppugnare. Qui ergo propter ſe alios oppugnat, ubi uictor euaſerit, autoritatem ac potentiam nõ ſolum acquirit magiſtratu auctus, ſed alios oppugnando etiam apud multos gratiam. Nec ulla in re C. Cæſar ideò pertinacior, nam C. Rabirium perduellionis, Q. Catullum de refectione Capitolij accuſauit, & pontificatũ aduerſus duos potẽtiſſimos uiros obtinuit. Tertiũ quòd quiſq; ut faſtigium dignitatis aſcenderit obſeruare debet, ex inſidijs ducitur: nam cum ui amplius locus non eſt, cumq́ꝫ res ipſa dubio non caret, omnis ſpes in inſidijs collocari ſolet: alios enim opprimere uel ſperare ab alijs oppreſſos licet, eum qui iam ſuper omnes emineat non licet: quamobrem ad inſidias omnis ratio omneq́ꝫ conſilium uertitur. Memineris autem eius, quod iam in regum adminiſtratione diximus, ut beneficia per te, pœnæ per alios inferãtur: Tum ut diſſimulatione utaris. nanq; amici diſſimulatione patientiæ promptius ineunt officia, iram timẽtes: inimici contra diſſimulata indignatione, ſine negocio opprimuntur. Porrò præter tyrannos qui rempublicam occuparunt inſignes fuere humana ſapiẽtia Craſſus, Alcibiades, Cicero, Meſſala, Demoſthenes, Agrippa, Mecœnas, alijq; certe abſq; numero, & nunc plures huius ſapientiæ ſtudioſos facile inuenias quàm ſapientes. Calluit eam nõ parum Eraſmus, nõ ſolum in uita, ſed etiam in gloria ſibi paranda, uixit enim in ma-

magna mortalium admiratione, & rem ſuam non leuiter auxit. Nempe & qui humanæ incumbunt ſapientię, glorię magis ſunt auidi quàm compotes, regibus ipſis exceptis: nam hos nō unus hiſtoriæ ſuæ inſert. Quamobrem multi nephanda ob hoc & inaudita adorti ſunt, ut tyrannos alij trucidarēt, alij ut emolirentur magnifica opera, alij ut uiolentos exitus haberent, auderentq́ ſupra uires inter cęteros. Cū Pauſanias de iniuria ab Attalo accepta eſſet ſolicitus, Hermocrates ſophiſta dixit, non alia uia facilius poſſe gloriam parari, quàm ſi gloria inclytus rex occideretur, eoq́ dicto incitatum illum patrem Alexandri occidiſſe. Quod etiam conſilium Hieronymo Olgiato Colam pædagogum dediſſe ferunt: unde ille Galeazium Sfortiā obtruncauerit, iam accepta uitiatæ ſororis iniuria. Sic Heroſtratus Dianæ Epheſiæ templum combuſſit, ut poſterioribus ſeculis tam nephando celebraretur ſcelere. Alij manus ob hoc ſolū ſibi intulerunt, uelut Portia Catonis filia, Aria Pæti uxor, P. Carienus Philotimus, Cleātes tum Chryſippus, & Calanus Indus, Cleomenesq́ Lacedæmoniorum rex, Monyma quoq́ Mileſia Mithridatis uxor, aliaq́ cum illius ſororibus. Sic Othryades Spartanus, ſic Anchurus Mydæ regis filius, & qui ſe deuouerunt Bruti, & pro finibus Phileni Carthaginienſes fratres: & T. Iubelius Campanus, & Meles Athenienſis puer. Nō eſt multitudo horum recenſenda: alij patientia hanc aucupati ſunt gloriam, ut Scæuola & Pompeius: alij fortitudine, ut Attilius Romanus, & Athenienſis Cynegyrus: alij ſolicita nimis ac quaſi ſtolida cura, ut Decius iuriſconſultus, qui propriam uitā ſcripſit: alij uindicta, alij crudelitate, alij incredibilibus diſciplinæ experimentis. Hinc alius iubet filium uictorem ſecuri percuti: alius oculo excæcari. Mira nimis ſunt prodigioſæ cupiditatis gloriæ exempla, paupertatis, potentiæ, iræ, gulæ, libidinis. omnia ſine diſcrimine proferuntur, modo ſpes propagandi nominis non deſit. Sic Nero etiam inclytis modis ęternum ſibi nomen parare molitus eſt, occidit matrem, uxores duas, fra

trem, magiſtrum, cremauit urbē, ſaltauit, cantauit, omnia cædibus polluit, transformauit puerum, inijt inguina deligatorū, conficiebaturq́; à Doryphoro. tanta eſt hæc ſitis inanis gloriȩ quam non diſſimulauit: urbem enim ac menſes etiam nómine ſuo tentauerat defœdare. Sed iam ad inſtitutam rationem reuertamur, ab initio enim illud propoſitum erat, ut oſtenderemus, quibus nam modis humana ſapientia potiremur: tum quonam pacto ex illa opes pararemus. Ergo ut à uirtute ac fide diuina, à diſciplina et ſtudio, naturalis, ſic ab exercitatiōe et rhetoribus ac poetis humana ſapientia habetur. palma autem horum Plutarcho dabitur, qui tot excellentium uirorum acta in unum contulit, artem, conſilium, fortunam, ſucceſſusq́; edocet. Vt nihil ad Græcam calliditatē, nihil ad Romanam audaciam deſit, Plinium habes, etiam Cȩcilium ac Dionē, tum Euripidem, Sophoclē, Satyricos iam diximus & Comicos, Horatius ubiq́; ſingularis uir meo iudicio eſt, Homerum & Virgilium altiora ſapientes nō tam utiles exiſtimo. Iuriſconſulti omnes in hoc uerſantur genere, præcipue Plato: nec tamē Ariſtotelem in hac cauſa negligo. Nam Plato callidiſſimus omnium eſt, non tamen utiliſſimus, niſi illi qui aliud ſub cortice, aliud credat eſſe in ſuperficie. Lucianus noſter totus in hoc genere eſt. Plutarchi Moralia ſanctiora ſunt ac diuiniora, quàm ut in hoc genere reponantur. Ad ſummum illud uidetur ſapientiæ humanæ ab alijs generibus diſcrimen, quòd nec cum periculo male agit, nec cum uirtute bene: ſed mala quidem ſub pietatis & iuſtitiæ umbra, bona uerò in auaritiam & ambitionem ſemper agit ac dirigit. Etenim cum ſiccarij & manifeſti fures legibus ſint obnoxij: Iniuſti iudices, facinoroſi magiſtratus, perfidi cauſarū patroni, medici infidi, tutores rapaces, mœchi, ſpoliatores, falſi ſeplaſiarij, artificesq́;, in quo illis ſunt meliores? niſi quòd pœnæ non ſubiacent: nam tuto peccatur cum lex nulla prohibet, uel quæ prohibet iam eſt antiquata, uel deeſt teſtis. Sic iudices cum à litigantibus pecuniam extorſerint, ſecurius

cauſa

cauſa diu protracta, alteri temporis commodo, alteri tandem exitu ſatisfaciunt. cumq; utrunq; expilauerint, uterq; tamen il lis gratias habet. neq; enim parum uidetur his temporibus ali quando potuiſſe iure uincere, Cauſidici cum aduerſa parte pa ciſcuntur. Morbos producunt medici pharmaca, ut ſic dicam, qui miſcent pro precioſis adulterina, uitiata exeſa'q; ſupponũt: quicquid non impenderint, pro lucro illis præſenti eſt. Tutores pupillorum res ſpoliant, atq; ut uno uerbo dicam, admittitur ſapiẽter apud hos, quicquid periculo & infamia uacat, cum ta men ſint, qui nec uereantur infamiam. Quid mirum eſt igitur præſenti exitio? Aſclepiadem tamen uoluiſſe penſiles lectos, ui na, balnea'q; ægris impendere, cum non illorum ſaluti, ſed pro priæ ambitioni hæc nouanda excogitaſſet. Vbi enim ſummũ artis apicẽ apud homines obtinueris, quàm facile ſit ditari nũc intelliges. Eupompus Apellis magiſter non niſi talento doce bat diſcipulos. ſed ſunt qui uerius legant, in annos ſingulos au reos ſexcentos, continet talentum, cum abſolute profertur: aut igitur aureos quinquaginta pro mercede annua intellige, uel pro ſingulis diſcipulis ſexcentos. At Raphael Cumanus refert audiuiſſe à Baldo, dum titulũ legis, De uulgari & pupillari ſub ſtitutione, auſpicaretur, In hac ſola materia pro conſulendo au reos quindecies mille habuiſſe, ſcilicet auri talẽta uigintiquin q;. Maius tamen eſt Thadæi Florentini Medici exemplũ, qui non niſi quinquaginta aureis in ſingulos dies extra urbem du cebatur. Cum'q; ab Honorio quarto põtifice uocatus eſſet, nõ prius exiuit, quàm de mercede duorum argenteorum talento rum, id eſt, aureorum centum in ſingulos dies pactus eſſet. In de ſanato Pontifice, aureos decies mille dono accepit. Ergo ad diuitias comparandas nulla ſapientia humanæ comparari po teſt: quandoquidem Galenus cum ſua ſubtili diſſectione, cum tot pulſuum differentijs, cum tanta librorum multitudine nun quam ad tantam gloriam acceſſit, nunquam tot diuitias adeò breui comparauit, quantas barbarus uir, & cuius nunc non di

gnamur ſcripta uel uidere, nedum legere, hac ſapiẽtia meruit. Recte quidem dixi meruit, nam ut naturalis ſapientiæ pręmiũ eſt, corporis incolumitas & animi tranquillitas, ſic humanæ opes ac gloria. Nec tamen in uiliſſimo quocunq; genere artis, ac exercitationis ſummam laudem quæras, ſed uel in nobiliſſima, uel ſaltem mediocri. Imò omnis ars cum ad ultimam aſcenderit perfectionis opinionem, hoc præſtare poteſt. Nam & tonſor ab Auguſto ob artis excellentiam ditatus eſt. Nec præmio uacauit, qui ſine circino circulum exacte deſcribebat. & nunc Principes noſtri adeò delitijs gaudent, ut illos dignos magnis pręmijs ducant, qui mappas in plicas elegantes ſciant flectere, aut corollas fabricare curioſius. Ergo niſi prorſus inutile ſit, id in quo excellueris, pręmium ingens te manet. Nam neq; male mihi uidetur, nec contra hanc rationem, quòd ille collineanti cicere, nec aberrãti ſcopo modiũ ciceris dono dederit. Quorſum enim tantum ſtudij collocauerat, ubi nulla utilitas, nulla delectatio eſſet?

Succedit humanæ ſapientiæ altera ditandi ſpes ex fœnore, ſed fœnus impediunt leges, infamiaq; ſubſequitur. Sed quid ſaluis infamia nummis? à legibus cauendum eſt, eludenda lex in primis. Cambia ſic uocant mortua, ſicca, fictaq; conſurgunt, hypothecæ, uenditiones uanæ, mutua. In his omnibus quanti pluris aſcribitur, uſuraq; cum ſorte cõputatur: miroq; ac pręſtigioſo modo detrahitur ex ſorte antequam nata ſit: aliamq; ex alia uelut in muribus Perſicis progignunt. Nec unquam fœneratorum aut potentia, aut autoritas minima uel mediocris fuit, ſeu apud Romanos, ſeu Græcos, ſeu noſtros uelis. Sed nobis res ipſa manet mutato nomine: alij enim mercatores, nummularij alij dicuntur. Præſtabat forſan ut multa alia non mutaſſe in lege antiqua, permittereq; potius, ut beſſe ſemiſſeq; ac triente pro caſuum uarietate mutarentur, quã tam enormibus uſuris miſerorum ciuium profligare patrimonia. Hæc tamen ratio ditandi adeò ſumma eſt, ut non ulla regno propinquior

quior: nam plures Principes auos aut patres habuerunt fœneratores. Diuitiæ enim ut modum exceſſerint, potẽtiam regno ſimillimam efficiunt. Inanes autem ſunt omnes artes, ſi ad fœnus pro comparandis diuitijs conferantur: nam talenta quadraginta, in annis quadraginta fiunt quadraginta milia talenta. nec uſura in anno quintam partem ſortis æquat, quę noſtro tempore portio minima fœneratorum eſt. Quamobrem diuites ut opulentiores euadant, cõpendioſam hanc ineũt rationẽ.

Alijs aucupium orborum arridebat, nunc rara quidẽ auis, nam horum loco pietatis prætextu ſacerdotes ſubintrarunt: & tamen noſtris temporibus non deſunt, qui alieno patrimonio turgeant: alijs quidem ſimplex uoluntas arriſit: alijs cum adoptione coniuncta. Sed antiquo tempore nihil frequentius, nam Seneca & Cæcilius, Plinius, & Cicero etiam aduerſus Saluſtium non parum de hoc gloriatur: atq; hic egregius Stoicus ſi Budeo credendum eſt, hac nobili inuentione, decem ac ſeptẽ uillarum dominus factus eſt. Inde luſus ille frequens Lutiani, ſed ridiculus in Plutone ac Therpſione, tum in Zenophante ac Callidemide. nec ulla res tam frequenter arguitur à Satyricis, uel irridetur à Comicis. Sed tamen ut pleraq; alia optime cedit, non res eſt uulgaris aucupari, ſed magnæ ſapientiæ maiorisq; ſtudij, quam unus mihi Horatius ſatis bene pinxiſſe uidetur, dum dixit:

Si cui præterea ualidus male filius in re
Præclara ſublatus aletur: ne manifeſtum
Cœlibis obſequium nudet te: leniter in ſpem
Arrepe officioſus, ut & ſcribare ſecundus
Hæres. & ſi quis caſus puerum egerit Horco,
In uacuum uenias, perraro hæc alea fallit.
Qui teſtamentum tradet tibi, cunq; legendum
Abnuere, & tabulas à te remouere memento.
Sic tamen, ut limis rapias, quid prima ſecundo
Cæra uelit uerſu ſolus, multiſue cohæres

Veloci percurre oculo,plerunq; recoctus
Scriba,ex quinq; uiro coruum deludet hiantem.

Sic mihi uidetur obſequium & citra ſuſpitionẽ ſufficere, dum modo recte pes ipſe figatur,non ſit uiolentum,non captioſum, non fictum,non cum iactantia,non inane. Si careat affinibus, tutius collocatur tantus labor, multum iuuat conuictus ſi patiaris.Eadem eſt ratio,ſed facilior captandorũ amicorum. Verum quia de his qui alienis ſeruiunt dicendum eſt,ſimul huic rei quæ illi affinis eſt,tum extremo ditandi modo ſatisfaciemus.

Qui ſub principum poteſtate degunt, mores illorũ æmulari conſueuere.Sunt autem mores occidentalium principum delitijs affluentes.Et ſi Carolus Philopomenem exhibet:ſed adeò corrupta hominum ingenia,corruptæq; leges regnandi,ut potius ſua tueatur,quã quòd aliena poſſit inuadere. Itaq; qui ſub rege eſt,& cum rege & cum aulicis debet conuenire. facile eſt autem cum aulicis conuenire ei,qui cum principe moribus nõ diſſidet,cum omnes regem æmulentur: eſt enim uita regis ut Iſocrates dicebat,populo exemplaris, quo magis ergo aulicis. illud ſatis ab omnibus confeſſum eſt,non ſolum perſpectum ea ſtudia uigere in ciuitate,quibus princeps ipſe delectatur. Verũ illud aperte noris,nunquam palam principi contradicendum, quod ad exiſtimationem ledendã illius faciat. Nec aperte adulandum uolenti autoritatem ſuam retinere: mimorum enim ac ſcurrarum eſt: uerum quaſi ex tranſuerſo tela uibrare ſolet. Offenſiones autem in principe ſic deuitabis, ut exiſtimes nunquam inultas eſſe ſi directe & conſulto factæ ſint. Igitur eum qui natura cum principe non conuenit, antequam offenſionẽ incurrat,optimum eſt ab illo prius diſiungi. iræ enim regum maximę ſunt,& implacabiles. Minima autem offenſio eſt,quæ proditione caret,nec commodi alterius, ſed proprij cauſa atq; ita obſcura,ut penè lateat: ſic Coſmas dux Carolum nõ offendit,arce alia exædificata, cum arcem primam Cæſar haberet, quòd propter populi timorem exſtructa uideretur: cumq; con

gefſiſſet

geſſiſſet in illa populi arma, populũ exarmauit, & tamẽ aduerſus externã uim ſi ingrueret, parata uidebat̃. Sic populus duplici arce, & principis ac Hiſpanorũ metu cõtinebatur. Principi populus pręſidio erat aduerſus externam hoſtilem potentiam, nec tamen aliquid contra Cæſarem molitus eſt, imò carior illi habitus, quòd abſq; iniuria tutum ſe reddidiſſet. Tollerandum igitur eſt à principe, quicquid ſine iniuria illius in propriam utilitatem conuertitur. ſed hæc principum principibus ſeruientium: at priuatis nihil tutum omnino, niſi quòd cum manifeſta principis ſit uolũtate. Cumq; uiuendi formę quatuor ſint: alij enim bene dicunt, beneq; faciunt; alij cum bene dicant male faciunt: rurſus alij cum male dicant bene faciunt: extremi & male dicunt & male agunt, quorum odioſa eſt non ſolum aulicis ac principibus, ſed omnibus uita. Eorum autem qui bene dicũt male autem faciunt, uita communis eſt, & numerus infinitus. Diſſimulatores enim cum ſint, populũ & amicos ſic decipiunt. Qui autem bene dicunt beneq; faciunt, ſimplices ac uere boni habentur; ſed adeò mores hominum corrupti ſunt, ut nec his apud principes ſumma ſit autoritas: maxima ergo illorũ, nam hucuſq; ſuſpenſum te habui, qui alios uituperando ipſi rectè & agunt & conſulunt. Duo enim cum ſint autoritatis principia, male dicere de alijs, & recte agere. multis quidem primum conceſſum eſt, paucis hoc extremũ. Arripiũt homines quodcunq; poſſunt, tum maxime quod eam ęmulationem frequenter principes amorem illorum erga ſe interpretantur. Scommata etiã & cauillationes delectant curis diſtentos, & laboribus faſtiditos. Ergo male dicendi ſtudium moderatum, nec quaſi uoluntarium eſſe uideatur, nec lepore careat: qui hæc tria ſeruauerit ex uituperatione aliorum, etiam ſi illi principi gratiſſimi ſint, illius nunquam offenſam incurret. Sed tamen ingrati ſuſpitionẽ caueat, id fiet, ſi à proprijs benefactorib. abſtinuerit. Licet eñ de illis tantum his dicere, qui ſcurras agunt. At uerò in mutua aulicorũ conſuetudine ſermo blandus, ac ad perſonas accom-

moda-

rannos docere norunt: unde pulchrum certamen uiſum eſt inter Ofonium Tigillinum, & Fenium Rufum. hic enim miniſter uoluptatum apud luxurioſiſſimum Neronem: ille ueneficiorum apud eundem tyrannum: uicit autem gratia Tigillinus perdiditq; Fenium. Vnde nihil apud eos ualidius, quàm ſcelerum gratia, cum multos in uoluptatibus miniſtros habere poſſe ſperent: ergo cædium, uectigalium, proſcriptionum, ueneni autores fiunt. apud reges uerò potentiæ & gloriæ opumq; augendarum. Tribus enim cauſis tyranni cædes & ſacrilegia, quæ reges non admittunt coguntur exercere. Primo quoniam non fundata dominatione, prius damnant quàm leges condiderint. quòd & ſi poſt leges damnauerint, recenti adhuc promulgatione in gratiam facta tyrannidis uidetur. Quis enim, ſi uideat in Italia ob inobedientiã palo hominem affigi, non dicat eſſe tyrannicum? apud Turcas non eſt, quia diu lex illa uim habet, quam & olim, ut Euripides in Iphigenia in Tauris ſcribit, Barbari circa Pontum & ipſi obſeruabant. Altera cauſa eſt, quòd tyrannus cum in regno nouus ſit, non habet obſequẽtem populum: unde atrocioribus edictis & pœnis illum cogitur ſub imperio retinere. Quamobrem eos qui primo rempublicam occupant, ſollicitos circa initia eſſe oportet, donec extinctis his, quibus libertatis memoria adeò iucũda eſt, ſucceſſores in ſeruitute nutriti, nihil audeant nouum, nec quærant moliri. Vnde non parum ad Romanorum ſeruitutẽ contulit, tam longa Auguſti uita, quod & Cornelius Tacitus animaduertit, cum nulli à morte Auguſti ſupereſſent, qui ſi uel à deo aliquo libertatem eſſent conſecuti, amplecti ſciuiſſent eam. Vnde cum mortuo Caligula per Chæream forma quædam reipublicæ inducta foret, nec menſem potuit attingere. In parua autem reipub. nil prohibet, de nouo tanquam in parua mole inſtaurari, uelut poſt Tarquinij exilium: ſed in uaſta, ubi nec unus uel duo populum regere poſſunt, omnino libertas poſt primam generationem hominum renouari nequit. Tertia cauſa eſt quod in

regno autoritas, non ſolum in principe, ſed in magiſtratibus eſt: quoniam qui magiſtratus gerunt, iam diu ad eam dignitatem apti habentur, ſeu lege, ſeu adminiſtrationis dignitate, ſeu nobilitate illius qui eo fungitur. In tyrannide omnia noua cũ ſint, cogitur omnia tyrannus aut facere, uel uideri facere. Sunt tamen & in regno tyrannici reges, ut Ptolomæus Euergetes, & in tyrannide regij tyranni, ut Pyſiſtratus & Pericles, ambo Athenienſes. Quibus igitur ſub tyrannis immanibus eſſe contigit, nihil magis profuit ſimulata ſtultitia, uelut Bruto, qui cũ uideret affines omnes à Tarquinio occiſos, ſtultitiæ ſimulatione, non ſolum tyranni uim effugit, ſed illum etiam è regno depulit. Ergo ſimulata ſtultitia, duplicata eſt ſapientia. neq; enĩ maius aliquid in humana ſapientia eſt, ſtultitiæ recta ſimulatione. Vnde etiam Homerus ſuum Vlyſſem, cum ſapientiſſimum ubiq; prædicaſſet, ſtultitiam coram procis, & Philoſtratus dũ boues ageret ſimulaſſe narrat: unde ille in Palamede, Ὀδυσσεὺς δὲ ἐν Ἰθάκῃ μανίαν πλάττοιτο, καὶ πρὸς ἀρότρῳ εἶν βοῦν ἵππῳ ξυμβαλὼν, Παλαμήδης τε αὐτὸν ἐλέγξει τῷ Τηλεμάχῳ, ὡς φύσιν ὑγιᾶ εἶναι (.i. *Vlyſſes autem in Ithaca inſaniam fingebat, & ad aratrum bouem æquo iungebat: Palamedesq; ipſum conuincebat per Thelemachũ q. ſanus eſſet.*) quod & apud Ouidium Aiax illi obijcit dicens:

> Vltima qui cœpit, detrectauitq; furore
> Militiam ficto: donec ſolertior iſto,
> Et ſibi inutilior, timidi commenta retexit
> Naupliades animi, uitataq; traxit ad arma.

Sed quid opus eſt fictione? uideamus quid egerit Solon ipſe uir ſapientiſſimus, cum Athenienſes amiſſa Salamine inſula decretum ob male geſtas res cum Thebanis edidiſſent, ne quis de renouando cum Thebanis bello uerbum faceret, ſub capitis pœna, Solon auertere tam ſtultam legem ſtultitia aggreſſus eſt. Nam inſanum ſe fingẽs in publicum ꝓdit, carmina decantans, quibus illos ad inſulam recuperandam, inſtaurandumq; cum Thebanis bellum accendebat; atq; ita magno conſenſu populi,

lex pernitioſa ſublata eſt, & inſula recuperata. Simili quoq; argumento, uerum non tam fœlici, Meſon abſtinuit à bello Siculo exitiali, cum iam antea conatus eſſet illud ciuibus ſuis diſſuadere. peritus enim aſtrorum, ingruentem dicitur præuidiſſe calamitatem. Et cum illos in ſententia pertinaces ducum ambitione intellexiſſet, ut furori fidem faceret, face domum ſuam accendit. Itaq; à Principibus ciuitatis pro inſano habitus, uacationem habuit. Nos dum hæc ſcriberemus, Conſtantium Maxeum ciuem noſtrum accuſatum, quòd liberius in potentiores debaccharetur, furore ſimulato pœnã omnem, tum periculum euaſiſſe uidimus. Quis hunc ſapiẽtem eſſe hac in cauſa neget? Sed forſan etiam prudẽtius tantæ ſapientiæ experimentũ non quæſiſſet, cum intelligat in non libera ciuitate non minus periculum eſſe in uerbis, quàm ſceleribus: in libera etiam eos iure damnari, qui innocentes deferant, nec ullibi tutum eſſe, res ſupra proprias uires aggredi. Eandem, ut uideo, rationem ſecutus eſt Nicias ille Egionenſis. Is, cum unus eſſet è ciuitatis principibus, fruſtra'q; cõſuluiſſet ſuis Siculis, ut in fide cum Romanis perſtare uellent. Vbi illos ad Annibalem iam deficere proſpexit, amentia diſſimulata effugit extra urbem, & cum ſuis quos monuerat, ad Romanorum caſtra ſeruatus ab utroq; periculo eſt, Carthaginiẽſium, contra quos ciues ſuaſerat, & Romanorum à quibus ciuitas erat abalienata. Maiora ſunt quàm credi poſſint ſimulatæ ſtultitiæ præmia, cum ipſas hiſtorias reuoluo: nam Eunus Syrus ſeruus ſimulato furore, inde ſub religionis quadam ſpecie, ſeruile bellum peregit: in quo pluſquam millia quadraginta ſeruorum, in Sicilia aduerſus Romanos armauit, & quamuis à conſulibus uictus fuerit, glorioſus tamẽ eſt ſic uictum fuiſſe, quàm in fœda ſeruitute manentẽ, nihil auſum fuiſſe ſimili dolo, quod hic ut mihi uidetur, ſolus ſit inexpugnabilis, in eadem prouincia Gallos auaritia, crudelitate, luxuria'q; cuncta fœdantes, Ioannes Prochitius ſtultitiam ſimulãs, & per urbes circumuagans, canna auribus appoſita admone-

bat conſcios, ut ad horam conſtitutam ſuos hoſpites Gallos cæderent: itaq; una hora octo milia Gallorum cæſa ſunt, atq; prouincia tota liberata. Sed illud nunc mihi ſuccurrit, cum nihil ſine cauſa, ut refert Ariſtoteles, cur Galli nunquàm diu prouinciam retinere potuerint, non Hiſpaniam, non Italiam, non Siciliam, non Aſiam, & tamen has omnes inuaſerũt: facile hoc eſt intelligere. fortiſſima gens erat. ad retinendũ potius ſapientia, quàm robore opus eſt, ut optime dicebat Sophocles:

οὐ γὰρ οἱ πλατεῖς
Οὐδ' εὐρύνωτοι φῶτες ἀσφαλέστατοι,
Ἀλλ' οἱ φρονοῦντες εὖ, κρατοῦσι πανταχοῦ
μέγας δὲ πλευρὰς βοῦς ὑπὸ σμικρᾶς ὅμως
μάστιγος, ὀρθὸς εἰς ὁδὸν πορεύεται.

(.i. *Non uaſti neq; uiri latis humeris fortiſſimi, Sed bene ſentientes ubiq; dominantur. Bos autẽ magnis lateribus paruo flagello, ut rectus uiã ambulet impellitur.*)

At uerò fortiſſimæ gentes natura, nõ diſciplina, eo ſunt imprudentiores, quo fuerint audaciores. Quin etiam in hominibus ita eſſe cenſet Homerus, Aiacem Telamonium ut fortiſſimum facit, ſic prudentem minus. Et in eodem homine cum ſæuit ira, cum creſcit animi furor, cõſilium abeſt. Itaq; Gallos impotentes nullus populus ferre poteſt: quod uerò in illis erat fortitudinis, contraria diſciplina amiſerunt, ut nunc ſola ferocia remanſerit, cum licuerit prioribus regibus, ut erant delitijs intẽti, fortes reddere ac moderatos. Quare non niſi deductis colonijs, quod ui ibi ſolũ opus ſit, ciuitates & regiones continere potuerunt. At nunc nec illud bene cederet, nã cum coloniæ maxima cum inuidia finitimorũ deducantur, fortiſſimis uiris indigent. Ea etiam cauſa, quamuis uidear extra propoſitum digredi, nullæ reſpublicæ regnum obtinere potuerunt inter illos, imò inter nullos barbaros: ſed in ſola Græcia atq; Italia, quòd prudentiſſimæ fuerint. Harum regionũ gentes reſpublicęq; claruere, quanquam & Carthago olim regnauerit. Sed et hi procul à barbarie uidebantur, cum illorum ſolum inter barbaros Ariſtoteles

les meminerit, deq; eorum repub. quinetiam commertio Graecorum, qui in Sicilia habitabant utebantur. Ergo cum Perſae, Medi, Aſſyrij, Aegyptij, Pānonij, Afri, Galli reges habuerint, respublicas quae dominarentur non tulerint, longe faciliorem & minoris ſapientiae gubernationem regiam, quàm populi uel paucorum eſſe neceſſe eſt: quod & Tacitus refert, dicens communem fuiſſe, uigente imperio Romano populi uocem, oportere omnia deuolui ad unum, quod in republica frequētiſſime inconuenientia acciderent: ergo dominationem Auguſti cum temporibus Syllae, Pompeij, Cynnae confert. At uerò quae propinquior regiae poteſtati, tranquillior eſt: ob id Venetorū Oligarchia facilior ad tractandum fuit, quàm Romanorum popularis ſtatus: quanquam quod in Romanorum republica firmū erat, id totum etiam ex Oligarchia pendebat ſenatu magnam obtinente autoritatem. Sed quod ad tranquillitatem deerat, in robore ſupplebatur: nam popularis ſtatus Venetorum Oliarchia fortiorem reddebat ciuitatem. Quamobrem Veneti nec populo qui paucis ſeruit: nec belli duce, quem in terreſtri praelio ex ſuis nō eligunt, ad res gerendas uti poſſunt. Imbecillius ergo longe euaſit regnum Venetorum quàm Romanorum, eoq; magis, quòd Romani ſua religione ad belli commoda uti poterant: non ſic Veneti cum ſanctiſſimam colant. Intrinſecus igitur longe melior Veneta, foris ſplendidior Romana: ſed tamen Romana longe tutior. Quae ſi ſitum inexpugnabilē qualis Venetis contigit habuiſſet, profecto etiam nunc maneret: ueruntamen ſitus confidentia plus Venetis obfuit quàm iuuerit. Atq; ea cauſa Lycurgus muro Spartam carere in poſterū perpetuo uoluit. nam & Sparta à populo regebatur: eligebāturq; trecenti, quorum ſua eſſet poteſtas: horum erat ſupremus quidam magiſtratus, & qui illum adminiſtrabant Ephori uocabantur: numerus illorum quinq;. hi regiae poteſtati opponebantur: quòd Lycurgus reges creauerit, hi aliquando duo erāt quandoq; unus. Ferebantur autem illorum reges ab Hercule

genus ducere. Itaq; uim regiam Lacedæmoniorum Veneti in ſuo duce imitantur, cum ducem, non ducem, nec principem habeant, ſed ſubditum legibus, & qui non ſolum per ſe nihil decernere poſſit, ſed neq; cum paucis: atq; inter multos licet autoritate ſupereminеat, ſuffragio tamen illis par eſt. Eſtq; adeò humilis potentia ducum iſtorum, ut unum aliquando ex his capite ob regni affectati ſuſpitionem mulctauerint: quod & in ſuis regibus Lacedæmonij prius aliquando fecere. nam & Agis publico Ephororum mandato ſtrangulatus eſt in carcere. At uero multitudinis dominationem et trecentorum electionem imitabantur Athenienſes. Sed horum numerus apud quos ſumma eſſet poteſtas quingẽtorum erat. inde etiam ab illis Socrates damnatus eſt. Aderat & Athenis ſenatus ille inclytus Areopagitarum, ſed non ut Ephoris certus numerus: ergo hæ duę ciuitates tanquam duo Græciæ oculi, totam regionem imò gentẽ omnem illuſtrabant: ſic duæ in Italia Romana Venetaq;. Sed Romana Laconice proximior, Veneta Athenienſi: non ſolum bonarum literarum cultu & moribus manſuetioribus, ſed & ſitu & peritia rei militaris. Nam ut Venetię inter aquas, ſic Athenæ iuxta littus maris in colle humili ſitæ erant. At Romanis et Laconibus mediterranea regio, mores agreſtes, pugnæ genus quale militibus conuenit equeſtre pedeſtreq;: utraq; autem cum uiribus ſummis ſe inuicem premerent, Sparta Athenas deuicit, & in ſeruitutem traduxit tempore triginta tyrannorum etiam demolitis muris. Athenæ Spartam nunquam occupauerunt, ſeu quod plus ualeat exercitus quàm claſſis, & milites quã epibatæ: ſeu quòd robur & audacia in bello plus orationibus & prudentia poſſint. Illud etenim & in Romanis cum Carthaginienſibus uiſum eſt: nam Romani audacia & robore cum milite pedeſtri equeſtriq; abundauerunt, Carthaginienſes aſtutia & dolis tum claſſe præualebant. Imperium uerò Athenienſiũ latius patuit, ſed non adeò ualidas urbes continebat. nanq; Lacedæmonij Thebis aliquando potiti ſunt. Erant etiam ſtudia
ciui-

ciuitatum harum diſſimilia, cum Athenienſes dominari palam ſe uelle dicerent: Lacedæmonij libertatem Græciæ titulo præferebant: re autem ipſa regnabant. Quamobrem ſub initijs Lacedæmonijs ſemper magnus applauſus: ſuccedente tempore maiore cum inuidia totius Græciæ regnabant: tanquam dolo & fraude amicos, non hoſtes opprimerent. Inde factum eſt, ut Platonis ætate quodam miro Græciæ conſenſu finito Peloponenſi bello, & clade Sicula iam ſeneſcente, tum Tyrannis ſublatis, Athenienſes Græciæ principes, cuius tamen non exiguam partem poſſiderent, ab omnibus haberentur, prçterquã à Lacedæmonijs. Inde ſi ad diuturnitatem ſpectes, prius Lacedæmon condita eſt quàm Athenæ, ſeriusq; in ſeruitutem acta à Philopœmene, cum iam annis mille quingentis triginta quatuor in perpetua libertate nec nõ longa dominatione ſtetiſſet, celerius à Xerſe dirutæ Athenæ cum tardius eſſent ædificatæ, ſi quidem à Cecrope annis centum & ſexaginta ſex poſt conditã Spartam à Phoronçi filio Sparto, ſemper autem reparatç, cum indignum Romanis uiſum eſſet, Spartam non eſſe tanquam æmulam Romæ aut Athenas nutricem tot florentiſſimorum ingeniorum. Erant enim Lacedæmoniorum mores ac diſciplina militaris adoleſcentis reipublicæ Romanæ ſimillimi. Spartç nulli ut diximus iam muri, Romæ tales qui potius ad ornatum quàm ad munimen eſſe uiderentur. Neq; enim unquam uel illis confiſi hoſtem repulerunt, uel ſi exercitu carerent externo expectare uoluere. Quinetiam amnis Tyberis ut Romam diuidebat, ſic Eurotas Spartæ circunfundebatur. Sed tamen tam ingentium, tam nobilium urbium Græciæ nulla nunc ueſtigia ſuperſunt: Turcarum rege in ſpeciem deſolati cuiuſdam pagi illas uertente, ut nec nomen ſuperſit. Sethine enim arx eſt in Athenarum colle, et Miſiſtratus ubi Sparta. ergo ſapiẽtes qui futura proſpexerunt, hoc eſt quod ait Sophocles:

προνοίας οὐδὲν ἀνθρώποις ἔφυ
κέρδος λαβεῖν ἄμεινον, οὐδὲ νοῦ σοφοῦ.

Non

(.i. *Non poſſunt homines prouidentia & mente ſapiente melius lucrũ capere.*) poterant primo dominari orbi ſi concordes fuiſſent, maluerũt parere Romanis. poterant & in pace ſplendidam tueri libertatem: uoluerunt potius in Turcarum ſeruitutẽ inteſtinis odijs labi, & excelſas ſuas urbes dirutas uidere: amœna uiridaria & ſyluas odoratas in barbarorum manus tradere, filios è ſinu parentum abſtrahi ſinere. nam non ea tantum occupat loca Otomanus, ſed ſua uirtute bellica & noſtra perfidia obtinet Panno niam utramq;, Sarmatiæq; partem Auſtraliorem, Macedoniam, Epirum, Achaiam, Peloponeſum, Euboeam, Thraciã, Iazigum, Metanaſte, Daciæ partem, Myſiam utranq; totam, Getas, Tauricam Cherſoneſum: hæc in Europa. At in Aſia Pontum, Bithiniam, Aſiamq; minorem, Lyciam, Galatiam, Pamphyliam, Cappadociam, Armeniam minorem, Syriam, Paleſtinam, Arabiamq; petroſam, & Meſopotamiam, Aſſyrię & Babyloniæ partem opimam: quin etiam fœlix Arabia eius imperio obſequitur, aut tributum pendet: habet & Africæ meliorem partem, Aegyptum ſcilicet minus Alexandri imperio, hoc eſt quod Parthiam non contineat, nec Indię illa millia quin quies oppidorũ: ſed nec Alexander habuit Achaiam, Euboeã, Peloponeſum, in qua Lacedæmonij habitabant, nec Iaziges, Metanaſtas uel Pannoniã utranq;, uel ambas Myſias, aut Daciam: quarum ego robur longe Indis etiam totis ac Partis prætulerim. quos tamen omnes nõ ſuo ſubegit imperio. Habet certe Romanis minus nunc Galliam, Hiſpanias, Italiam, Cretã, Cyprũ, Britannos. Quid aliud in Europa? at in Aphrica Numidiam & Cyrenaicam, reliquaq;, præter Aegyptum. Sed tamen inter hæc multos reges amicos, multas ciuitates liberas, nec Myſiam tamen, nec totas Pannonias, nec Getas ſubigere potuerunt, quas ille tamen poſſidet. Ampliſſimum igitur Alexandri, ualidiſſima Romanorum & Ottomani. Sed iam qui noſtram non artem intelligit, tanquam longius digreſſos increpabit, ad inſtitutum igitur ſermonẽ denuo reuertamur. Erat aũt

hic

hic, quod hominibus licet, ob ingens facinus diſſimulare prudentiam. Quandoquidem non paucis fuerit glorioſiſſimum & ſalutare ſimulaſſe ſtultitiam: quod etiam in ſui laudem ſatis recte, aut finxiſſe aut narraſſe uideo Ludouicũ Romanũ. Quandoquidem nec illum reprehendam, qui ſe ſtupidum ſimulet in negotijs, cum liceat etiam ſe mortuũ fingere. nam & Boemundus ac Iacobus Picininus per caſtra hoſtium delati, loco fictæ mortis ueram uitam pro præmio receperunt. Non exiſtimes exquiſita opus eſſe, ſtultitia ficta ad Tyranni metum eludendũ. exquiſita utimur ubi magnum facinus aggredi oportet. Sed iã ad alia hominis ſapientis, ſed non liberi, inſtituta tranſeamus: in quo illud diligenter obſeruandum, ne mutuis aſſẽtationib. etiam ſi ueris, uiciſſim blandiamini: ſubolet enim fucus: & res minorem habet autoritatem. in quem errorem adeò imprudenter Budæus & Eraſmus lapſi ſunt, ut nauſeam moueant. Priuatim quandoq; non tam licet, quàm neceſſe eſt: ſed tamen et ibi mutua eſſe non debet. Verum illis licuit quòd Grammatici nõ Philoſophi eſſent: quamobrem etiam ex turpi adulatione in iurgia & turpiorem uenere contentionem. Eſt etiam illud cauendum, ne ad idem ſermone reuertaris, ſed ut in cæteris uarietas delectat: ſic aſſiduitas ac repetitio faſtidium non leue audientibus affert. Eſt & in hoc genere apud nos uxorum conſuetudo, quas cum multi inſtituere docuerint, nihil tamen egregium ſunt conſecuti. Maxima eſt hæc difficultas inter mortales, ſine coniugijs uiuere uix poſſumus, at proferre genus noſtrum difficillimum: ducenda ergo eſt uxor, quæ ſi perpetuo uinculo alligatam ſe ſciat, furit in incommodis, & audet in ſceleribus. ſi pateat diuortium, filij negliguntur ſuperinducta nouerca. Tantam in hoc genere difficultatem Plato uidens, quaſi ludens conſuluit, ut cõmunes eſſent uxores: atq; uir ille ubi maxime irridetur, ſummam oſtendit ſapientiam: quaſi dixiſſet, ut cunq; egeris, tam multa ſequuntur inconuenientia, ut erraſſe legislator iudicetur. Ergo ille recte reipublicę conſulet, qui etiã

C coniu-

coniugum ſecuritati & tranquillitati optimas leges ſtatuet. Verum cum nunc nobis ea facultas non ſit, ut legem de hoc uniuerſis ſtatuamus, potiora præcepta deligemus. in primisq́ue uxor ſumenda, quæ honeſtos parentes habeat: non amoris nec formæ aut conſuetudinis uel opum cauſa petenda eſt. Solet autem dici, malos parentes, bonos non progignere filios, quod & Euripides pulchre expreſſit dicens,

φεῦ, φεῦ, παλαιὸς αἶνος ὡς καλῶς ἔχει.
οὐκ ἂν γένοιτο χρηστὸς ἐκ κακοῦ πατρός.

(.i. *Heu heu quàm pulchre habet uetus fabula, Non enim natus fuerit bonus ex malo patre.*)

Atque alibi, Ἐκφέρουσι γὰρ
μητρῷ᾽ ὀνείδη. τοῦτο καὶ σκοπεῖτέ μοι
μνηστῆρες, ἐσθλῆς θυγατέρ᾽ ἐκ μητρὸς λαβεῖν.

(.i. *Efferunt enim materna probra. hoc etiam conſiderate mihi proci, ut filiã accipiamus ex bona matre.*)

Honeſti ſunt parentes qui pudorem in fœmineo ſexu, & iuſtitiam in maſculino colunt. At uerò iam ſumptam moribus his decet inſtituere, ut quemadmodum anima corpori ſumma beneuolentia iuncta eſt, illudq́ue eius uoluntati paret: illa in omnibus eius commodis conſulit, nil ibi durum, nil uiolentum, coactumue, omnia compoſita, iucunda, grataq́ue ſint. Solet autem Venus teſtudini inſidens pingi, quòd teſtudo nec uagetur nec uocem emittat: ſic mulier cõtinens ſe domi ac minime loquax eſſe debet: ut autem illa hæc faciat, exemplum & tu taciturnitatis exhibe, & ea illi præſtes propter quæ uagari minime cupiat. Ipſe uero omnia honeſte, omnia moderate, omnia cum uirtute gerat. Qui enim uel uitiis abundabit, continentemq́ue uolet eſſe uxorem, aut ipſe profuſus & luxui indulgens, parcam illam & moderatam: ei non erit abſimilis, qui ſe hoſtibus dedat, iubeatq́ue uxorem cum illis ad mortem pro libertate pugnare. Illud uerò ad concordiam plurimum conducit, ut uterque mutuo affinibus alterius utatur. Nam hoc eſt magnæ concordiæ

funda

fundamentum. Imitabitur autem & in hoc naturæ quendam affectum, quo pater filiabus, mater autem filijs commutata ſexus uiciſſitudine magis blandiuntur. Prohibeat malarum mulierum congreſſus, ne illud poſtmodum dicat, *(pelierunt.)*

κακῶν γυναικῶν εἴσοδοί μ᾽ ἀπώλεσαν. *(.i. Malarũ mulierũ introitus me ſe-*

Intelligat autem ſic uirtutem tuam, ut non ſolum amet, ſed & colat ac ueneretur. Quod ſi nõ his etiam profeceris, quid aliud tibi dicam, quàm illud rurſus eiuſdem poetæ?

χρὴ δ᾽ ἐν δόμοισιν ἄνδρα τὸν σοφὸν, τρέφειν
γυναῖκα χρηστὴν κἀγαθὴν, ἢ μὴ τρέφειν.

(.i. Oportet in ædibus uirum ſapientem alere uxorem probam & bonam, aut non alere.)

nanque cauſam alias tam bene depinxit, ut nihil melius, cũ dixit:

γάμοι δ᾽ ὅσοις μὲν εὖ καθεστᾶσι βροτῶν,
μακάριος αἰὼν, οἷς δὲ μὴ πίπτουσιν εὖ,
τά τ᾽ ἔνδον εἰσὶ τά τε θύραζε δυστυχεῖς.

Quaſi dicat, nuptiæ ſi bene conſtitutæ ſint, beatam efficiunt uitam. Si male, & domi & foris reddunt infœlices. quare poſtmodũ Chorus ſubiungit, cui ſe periculo exponat homo dicens,

αἰεὶ γυναῖκες ἐμποδὼν ταῖς συμφοραῖς
ἔφυσαν ἀνδρῶν πρὸς τὸ δυστυχέστερον.

(.i. Semper uxores uirorum calamitatibus incrementa attulerunt ad maiorem calamitatem.)

Sed tamen Mediolani hæc præcepta confuſa ſunt, cum & in reliqua Italia mixta eſt infamia laudi, periculum lucro, inde omnia confuſa. Verum quod in hoc genere optimum eſt, atque maximum hoc tempore, eſt ut uxor diues ducatur, ut eam affinibus tuis mulieribus cingere poſſis. Nam *γυνὴ γυναικὶ ἰός*, quod ſi hoc illa grauate fert, aut eas inſectatur, iam nullis alijs indiges argumentis, nullis propemodum teſtibus, ut illam pro impudica habeas, ut in hoc quod tutius ſit iã expreſſerim. Quod melius autem illud exiſtima in unoquoque loco, quod plures ac ſapientiores faciunt; nam hoc eſt iudicium et regula ſapientiæ *Mulier mulieri uenenum.*

humanæ,ut potius aliorum arbitrio uiuas, quàm recta ratione. Sunt autem ſapientes idem qui & potentes, & in hoc ſapientiæ genere, quod iam ſuperius diximus, eoq; magis ſi potentia non ex hæreditarijs opibus originem habeat, ſed ab eo parta ſit. igitur in generalibus rebus, hoc etiam ſit generale præceptum, ut potentiores imiteris. Sunt autem generalia, ſermo, ue ſtitus, ſocietas, coniugium, domus, ars. at in qualitatibus horum & fortunam tuam metieris, & tui coæquales æmulare. Socrates igitur cum nudis ambularet pedibus perpetuo, ſapiens eſſe potuit: quòd mores ab inſtituto non uacarent, eſſetq; philoſophus. Cato cum prætor id faceret, ſapiens in hoc dici non potuit: quòd adminiſtratio reipub. ad ſapientiam humanam non ueram ſpectet. Perdidit ergo ſe ſuosq;, & rempublicã. atq; in hoc ſapientior Cicero, quamuis ab affectibus animi uinceretur. Ergo magiſtratus ſapiens nunquam reijciet: nam ſi malus ſit ditabitur, ſi bonus, reipub. utilis erit. Atq; in hoc merito laudabimus Catonem, quòd Præturam metu Pompeij & Cæſaris ambiret, inieritq; tribunatum, ne respub. à Metello uiro ſeditioſo opprimeretur. Suaſit & recte L. Domitio ſororio, ut cõſulatum peteret, ne respub. ambos cõſules haberet Tyrannos, Pompeium & Craſſum, qui duo concordes eum magiſtratum petebant. Vtinam igitur tam ſapiẽs fuiſſet in quærendo, ut fuerat in eligendo optandoq;. Eſt etiam obſeruandum, ut quæ magna ſunt in te aut glorioſa in publicum ædas, manifeſtes: occultes autem exilia atq; infirma. In quo genere multi aberrant. nec perduelliones imitantur, qui armatam & robuſtam partẽ ſemper inimico oſtendunt: ſunt autem inimici omnes in humanæ ſapientiæ genere, niſi qui uere timent: uere autem timent ſolum hi, qui uel tuæ poteſtati plene ſubiecti ſunt, uel qui ſperant proculdubio à te conſequi beneficiũ. Cum uerò ſumma ſapientiæ humanæ ratio, quæ nec ad iuſtam reipub. adminiſtrationẽ pertinet, in ſimulatione conſiſtat, cauendum eſt omni diligentia ne fucus ipſe deprehendatur, tuamq; proferas ignorãtiam.

Adue-

Aduenit enim illi duplex incommodum: primum ut inanis & imprudens exiſtimetur: ſecundum ut quemadmodum Ariſto teles dicit, mendax hoc lucrifacit, ut ei etiam ueritas ipſa non credatur.

Eſt & aliud humanę ſapientiæ genus, quod iam opulentis con uenit, ſcilicet ut ſciant uoluptatibus uti, delitiasq; amplexari. Eſt enim circulus quidam in rebus humanis laborare, ut diues euadas: diuitis hæres, aut ad opulentiam tendit, uel ad luxum: ex luxu tandẽ fit paupertas, ex hoc rurſus labor atq; induſtria Ergo in hoc genere Lucullus qui non expectauit ſucceſſorem, & Apitius Hortẽſiusq;, tum Octauianus celebrant̃. Neq; enĩ ita uoluptatibus indulgendum, ut miſeria tandem te corripiat. Quamobrem nec Heliogabalum, nec Neronem, non Caligu-lam, quorum uita turbulenta anxiaq; fuit, exitus funeſtus. Sed nec Craſſum illum diuitem, qui parare quidem nouit opes, uti autem illis non nouit: nec uerò Attedium Pollionem, qui quã uis funeſto exitu caruerit, coniuncta tamen illa ſapientia cum ſumma crudelitatę erat, atq; in dæmoniaco genere. Ergo nec triumuir Antonius ſapiens erit in hoc genere, turbinis enim & moleſtiæ uita plena fuit: mors mœroris, uoluptas cum ſuſpi tione coniuncta. Itaq; huiuſce uitæ multa ſunt capita, ut nobi lis uitam exerceas, aut aulici, uel peregrinantis, uel genio om-nino indulgentis, aut diſciplinis incumbentis. Statuendum au tem eſt pro cuiusq; ingenio. cauendi tamen exceſſus ſemper, qui uel pericula, uel damna, uel infamiam, parere poſſunt. Ge neraliter autem omnibus uarietas conducit uitæ, quandoqui dem & delectatio ipſa, ut oſtenſum eſt, in uarietate ac nouitate conſiſtat: exceſſus autem ſi fiant, cum ſplendore & magnificen tia coniungantur. Cuius rei duo exempla apud Lucullum ha-bes: primum cum Ciceronem ac Pompeium inuitauit ad cœ-nam hac lege, ut nil adderet conuiuio. Promiſit Lucullus, dum tamen ſinant locum in quo cœnaturi ſint, ſeruis dicere, aſſentiũ tur: uocat ſeruũ cui ea cura mandata eſt, dicens, ſcias nos hoc

ueſpere in Apolline cœnaturos. Cœnauerunt ergo lautiſſime, ut apparatum omnem tanquam ex composito cõſtructum exiſtimarent: intellecta poſtmodum eſt ab illo ratio, quod unicuique cœnaculo ratio impenſæ conſtituta erat. Alterum exemplũ fuit, cum mediocri apparatu cœnaſſet Lucullus, coquum & diſpenſatorem domus reprehendit, illis dicentibus, quòd ſolus cœnares impenſam remiſimus: tunc Lucullus indignabundus dicebat illos neſcire apud Lucullum, Lucullum cœnaturum: ut intelligerent, non gulæ cauſa, aut impenſæ rationibus, ſed magnificentiæ ac gloriæ eam liberalitatem deſtinatam ac introductam fuiſſe. Huiuſce generis igitur ſapientes fuerunt Lucianus ille dialogorum ſcriptor, & Speuſippus, ſed omnium princeps Epicurus, qui & in ea facultate libros compoſuit, quos noſtra religio ſuſtulit. Sed habemus tamen illius placita in Laertio Diogene, legimusq; Epicurum in Cicerone, qui apud populum quamuis Stoicus eſſet maximus, in domo tamen Epicureus fuit: niſi quod gloriæ ſtudio, & fœlicitate ingenij ac dicendi facilitate incitatus multa ſcripſit: cum Epicurei & illud fermè contemnant, non in ea re ſuum ſecuti autorẽ. Multorum autem ſapientum cur plerunq; finis aut turpis, aut infœlix fuerit, ratio exploranda nunc eſt. Nam Cirus à Tomiri fœde occiſus, etiam ludibrio addito, C. Cæſar à coniuratis interfectus, Antonius ſeipſum occidit, Cicero ultimo proſcriptus, capite et manu dextra mulctatus, ſpectaculum Romanis nepharium exhibuit. Demoſthenes eo miſeriarum peruenit, ut uenenum cogeretur ebibere, Craſſus filium apud Parthos occiſum uidit, et ipſe miſere ab his cõfoſſus eſt. Quid de Themiſtocle, Alcibiade, Miltiade dicam? & ut paucis multa comprehendam, maior pars ſapientum huius generis miſerabiliter perijt. Ergo

— Quid tam dextro pede concipis, ut te
Conatus non pœniteat, uotiq; peracti?
Euertere domus totas optantibus ipſis
Di faciles. Nocitura toga, nocitura petuntur

Mili-

Militia,& torrens dicendi copia.

Sed ſi modus qualis diximus rebus imponatur, non hæc ſuccedent.qua enim parte infortunati fuere,ex ea etiam non ſapientes. Sed in his ut plerunq; fit uicit metum affectus uoluptatis, auariciæ,uel iræ. Cyrus unus caſu potius,quàm errore lapſus eſt,cum tamen infœlix dici ex hoc nequeat.Nam quod ad mortem attinet,nec probroſa ,nec crudelis fuit: quinimo ſi Virgilio credimus dicenti,

Pulchrumq; mori ſuccurrit in armis.

optanda erit. quæ uerò poſt fata illis corpori acciderint,fœmineæ potius inſolentiæ ac ſtulticiæ quàm turpitudinis leti argumenta fuerunt. At Caius Cæſar remiſit Hiſpanorum cuſtodiã cum uellet in ciuitate libera regnare. Antonius ut Cleopatram ſequeretur fugientem,legiones reliquit: mitto quod ſororem repudiauerit Octauij,ut barbara muliere potiretur. Cicero exitum non pro uirtute ſua, ſed pro iniuria in Antonium quem priuato odio proſequebat̃ habuit. Demoſthenes auaricia motus,non ſibi ſolum,ſed & patriæ exitium approperabat. nec mirum cur ſic mortuus Demoſthenes,ſed quod tam diu uixerit, Macedonum regum potentiam oppugnans,quorum uiribus, uirtuti ac fœlicitati omni ex parte Athenienſium ciuitas impar erat. Craſſum quis non irrideat ſenem ac aſſuetum potius ciuilibus contentionibus,quàm bello aduerſus fœdera ob auaritiam contra potentiſſimum regem ducentem exercitum: deinde ſe credentem Arimanis hoſtis conſilijs, cuius fraude uix etiam perire potuit,tanta fuit Romani exercitus uirtus. Alcibiades adulterij aduerſus Lacedęmoniorum regem ſeruatorẽ, ac hoſpitem proculdubio pœnas dedit, aliàs ſecurus futurus apud Perſarum regem. Themiſtocli ne quiſquam mortem obijciat,quæ uel fuit naturalis,uel adeò cum uirtute coniuncta, ut omni uita etiam honeſtior fuerit. Ergo illud firmum maneat, ſapientem qua parte ſapiens eſt,ſemper fore fœlicem. Accidũt tamen uelut in omnibus mortalibus rebus monſtra,ſed raritas

illa

cum interrogaret, in qua poteſtate doceret, cognouit calumniam: nam diuina autoritas periculum ei afferebat, quòd odioſa eſſet illis: ſacerdotio autem carens, humanam præferre non poterat. Reſpondit igitur interrogando & ipſe, in qua poteſtate Ioannes baptizaret: cumq; illi eodem in diſcrimine eſſent ſiluerunt. Nam dicentibus inuentum hominis fuiſſe, periculum ex populo imminebat: fatentibus à Deo habuiſſe originem, infamia præſens illis aderat, quòd illi non credidiſſent: ita periculum periculo, infamiam infamiæ oppoſuit. His ergo tribus reſponſis tantæ admirationi apud populum fuit, ut non magis miraculis ipſis celebraretur. Refert enim Apoſtolus, quod in miraculis nunquam acciderat, tum maxime in ſecundo reſponſo adeò illos obſtupuiſſe, ut per totam diem nunquam uel interrogare, uel hiſcere aduerſus eum auſi ſint. In eodem etiam genere ſapientia eſt, quę efficacibus rationibus ac ueris utilia perſuadet: quale illud quod ex contrarijs ſumitur. Velut ſi ad celebrem uirum eruditus uerba faciat, poſtulans ſe ab illo euehi: utatur autem hac ſententia: Quoniam ſi clarus euaſero, omnino eam dignitatem ſum conſecuturus: at uide ubi conſequutus fuero, an præſtet me tibi amicum eſſe, uel non? an me tibi debere, an non? an ad tuam gloriam faciat, quòd non ſolum tu propria uirtute clarus euaſeris, ſed etiam alios erexeris, ut & multiplex commodum literaria reſpublica ſentiat, intelligantq; homines te non ſolum eruditione ſingulari eſſe, ſed nec minore animi uirtute: cum non ſolum non inuideas alicui, ſed etiam eruditos foueas eleuesq;. At ſi contra res ceſſerit, maiore beneficio ornatum, quàm pro uirtute mea merear à te me ſentiam, obligatumq; perpetuo merito ac ex tuis ueſtigijs pendentē habebis, ut quod à tua uirtute ac dignitate ſemper abeſt, & ſi longe melior eſſem, nunquam dubitare poſſis, etiam ſi uellem aduerſus te quicquam moliri. Et quanquam gratiſſimum me ſemper experturus, ego tamen nō pro ea ſpe, ſed pro uirtute tua rogo atq; confido, te mihi non ſecus ac coniunctiſſimo

D quod

quod eiſdem ſtudijs teneamur auxilio futurum. Hæc igitur de humana ſapientia dicta ſint, quæ nunquam cum naturali ipſa coincidit, ſed illarum alteram imperfectam eſſe neceſſe eſt, non ſolum quòd earũ tum fines diuerſi ſint, ſiquidem alterius quies, probitas, innocentiæ laus, finis eſt: Alterius opes, potentia, gratia: Nec quod re ipſa pugnent, cum in altera natiua pulchritudo, labor, ueritasq́ꝫ ſubijciat: in reliqua fucus, deliciæ, dolusq́ꝫ. Sed quòd humana natura tot rebus ſufficere non poteſt. nam cum tria ſint genera humanæ ſapientiæ quæ laudem mereantur, regia adminiſtratio, ciuis in repub. innocentis, qualis apud Romanos Catonis: unde Lucanus ipſum inducit dicentem,

Crimen erit ſuperis & me feciſſe nocentem.

& tertium de quo iam nuper diximus, quod ad uitandam calumniam inuentum eſt. Sed ad perſuadẽdum utilia ac iuſta hominibus, non tamen uel hoc uni homini naturali ſapiẽtia abunde prædito conuenire poterit. Sed in cauſis ac temporibus diuerſis maximaq́ꝫ cum difficultate rari utraqꝫ pollere uiſi ſunt. Quid mirum, cum etiam rariſſimi in uno genere abſoluti fuerint? neqꝫ enim capax eſt mortalis natura tantæ lucis uel tot nodorum: uerum ut maxima eſt naturalis, ſic humana rarior: uerum cum hæc illius loco ſuccedat, quis mentis compos uerã pulchritudinem relinquat, ut adulterinã habeat? uel aurũ dimittat, ut aurichalcum poſſideat? ergo ſapientiæ humanæ genus ad ſupplendum inopiam naturalis inuentum eſt. Quòd ſi recte expendatur totum præter illa tria genera ſalubria humano generi, urbibus, omnibusq́ꝫ bonis exitiale eſt. atqꝫ ideò non quærendum eſſet, ſed maxima ui euitandum. Verum imbecillitas humani conſilij & affectuum pertinacia, ignorantiaq́ꝫ finis ac naturæ noſtræ, in hoc uitiorum ac ſcelerum mare incautos nos protrahit, delinitosq́ꝫ fuco extremo ſupplicio peſſundat.

HIE-

HIERONYMI CARDANI DE SAPIENTIA
Liber Quartus.

Vaſerat uaſtum iam pelagus, & turbulentam humanæ ſapientiæ tempeſtatē, nauis noſtra ingreſſiſq; profundum caliginis uorticem, ubi nil niſi furta, incendia, ueneficia, cædes, falſæ imagines, exeeranda ſacrificia, deluſiones, umbræ, uanitateſq; erant: et uelut in ſomnis cum turbata mēte modo atras nubes, modo obſcuram caliginem, & ſpectra terrifica, laruas ac præſtigias, lucentes media nocte ſoles, & ſanguineam lunam, monſtroſaq; horrifica uidere putamus: ſic æterna hæc malorū omnium ſpelunca, uel uortex ſcelerum, aut potius uanitatis antrum, ſeu calamitatū infernus nunc ſe offert. Eſſe uerò huiuſce rei aliquam ſapientiam, hoc eſt argumentū, quod cum multi nephanda aggrediantur, pauci ea poſſunt perficere, aliiq; inclyti habentur diutius, alij inanes & ſtolidi exiſtimantur: uides quot conati ſint Principes occidere, nec potuerint: alij etiā cū occiderint euaſerunt. E quibus tres nunc numerantur, Laurentius Medices, qui Alexandrum Florentiæ principem occidit, qui etiam Cæſaris quod maius eſt gener erat. Bonifacius qui Franciſcum Sfortiam uulnerauit. quamuis enim mortuus nō fuerit, defuit potius fortuna, quàm induſtria uel audacia. Andreas Bagius, qui Ioannem Galeazium interfecit. Horum autem hiſtoriam narrare ad Principum cuſtodiam optimum duco, ut intelligant illi ſemper oculos intentos habendos in eos, qui uel ſint audaciſſimi, uel qui quærant nimiam cum Principe familiaritatem, ut qui regna tractant, nec ualde iuuenibus, nec his quos aut læſerint, aut affines perdiderint, unquā confidant. Igitur Laurentius Medices cùm diu ut cōiectura aſſequi licet, Alexandri ut ferūt iuſtiſſimi Principis mortē moliretur, eſſetq;

illi affinis damnatum primo quendam ad mortem indulgentia principis liberat. Inde illum edocet, ſe cum aulico inimicitias gerere, habereq́ in animo, ut oblata occaſione illum occidat: Habebat hic domum propinquam principis domui, in eam ſeu affinitatis ſecuritate, ſeu mulieris conſuetudine ducem cum corporis cuſtodibus per noctem deduxerat. Conſulto uerò frequenter miſcebat ludos, pugnas, clamores, contentiones, iurgia: Inde accedentibus ſatellitibus riſus oboriebatur. agebat autem hæc, ne ſi quando in ſcelere occurriſſet ſtrepitus, accurrerent corporis cuſtodes. Inde cum urbs clauſa in nocte haberetur, ad Epiſcopum qui claues retinebat, deducto prius ad domum ſuam principe, pergit, claues poſtulat, equosq́ curſores ut fratrem ęgrotantem, qui in uilla erat inuiſeret, confectis etiã ad hoc ut puto literis: nam frater ualebat. Igitur rediẽs ad principem in eius lecto cubantem, cum quaſi obiter enſem illius, ne euaginari poſſet inuoluiſſet, ſeruũ tunc alloquitur, facinus detegit, ille facinus patrare ſe negat, affuturum tamen auxilio ſi uel ille exurgat, uel impediatur ab aliquo. ianua domus occluſa erat, peragit facinus, cum ille clamaret, manum ori apponit, mordicus ille digitum proditoris apprehendit, ſed uulnerum atrocitate linquitur animo, ac moritur: exit è domo obligato digito, equos paratos inuenit, portam urbis apertam cum ſeruo egreditur, ac ſeruat ſe: & nunc apud Turcas eſt. Bonifacij facinus audacius, ſed non tanta induſtria. Cum enim Franciſcus Sfortia illius affinis cædem ultus non eſſet, diſſimulato dolore equam perniciſſimam emit, obſeruat diem ęſtiuam, in qua dux iter facturus ſit, ob pulueris moleſtiam equites corporis cuſtodes præmittuntur: dumq́ in uiam quæ crucis præferebat ſimilitudinem incidiſſet, adoritur ſcelus. Nihil autem principi magis auxilio fuit, quàm quòd ipſe paruus mulæ humili inſideret, unde ictus breuiori gladio, non profundum etſi amplum uulnus accepit. Cumq́ denuo inſtaret prohibitus, fuga ſibi conſuluit, cum equa illa ſexdecim millia paſſuum in horæ ſpacio ſu-

pera

peraret, euaſit igitur, quamuis plurimi illum inſequerentur: ſeruatusq́ poſt aliquot annos ſponte morbo deceſſit. Andreas Bagius facinoris multos conſcios habuit, inde occiſo Duce uſ prouinciam retinere conatus eſt, inde per uaria prælia fugatus cum illis euaſit, & in Turcarum regionem conceſſit: alij ex coniuratis ad Aegypti regem transfugerunt. Sed & in priuatis eadem apparuit ſcelerum induſtria: Quorũ pauca exempla quæ noſtra ætate contigerunt ſubijciam. Anſalus Hiſpanus á Canedio patritio Parmenſi iniuriam paſſus, cum ille diligentiſſime inimicum caueret, nec uiribus Canedio par eſſet: habebat enĩ ille duos ſeruos, qui eum perpetuo comitabantur, arte hac Anſalus uſus eſt. Veſtes induit pannoſas, ſimilesq́ his quas qui onera ferunt geſtare ſolent, obſeruans uerò diem qua Canedius negotijs uacuus in porta ſedebat auram captans, Anſalus incuruis humeris fœni faſcẽ geſtãs, procliuo capite, ſica uerò breui inter manicas ad illum accedit, uulnereq́ inter inguina letali impreſſo, ſimulq́ onere excuſſo fugam arripuit, ſeruauitq́ ſe. Alius cum nubilem ſororem cuidã deſtinatam à patre magna cum dote intellexiſſet parum pudice uiuere, duos equos curſores emit, eosq́ per menſem & currere ſimul & habitare aſſuefecit. Inde uni eorum molle frenum & arctas ſtapedes addit, conſilioq́ cum patre inito, qui nil tale metuebat, ſororem in uillam ducit: huic equo eam imponens. Dum iter agitur, certamen de equorũ celeritate inter ſocios ſerit, donec depoſito pignore curſum omnes ineunt, ad curſum ſocij, equus cui ſoror inſidebat curſum & ipſe arripit, fruſtra habenas illa retrahente cum nullus clauiculus freno adeſſet. Itaq́ excutitur miſera, nec pes è ſtapeda exit, trahitur equi curſu capiteq́ lapidibus illiſo animam efflat: forte uia illa tota lapidea erat. Actum hoc me in ea ciuitate moram ducente, respublica & omnibus nota fuit, i tamen & lege age, & ſi dignus eſſet frater ſupplicio. Alius cũ uxorem formoſam ſed mœcham haberet, uocem ſpargit, illam animo per noctes linqui, cõclamat ancillas ſeruosq́, illa ut dor

miebat nihil ſenſiſſe omnino ſe aiebat. ille detectã, nam hiems erat, frigidam oſtendebat domeſticis. cum bis aut ter hoc feciſſet, ſerio rem agit, ſtrangulat, cumq́ infrigidari iã ſenſiſſet domeſticos inclamat, adueniũt, de more frictiones admouent, nõ reuiuiſcit: uocantur medici attonito morbo detinere exiſtimatur, omnes medicæ machinæ admouentur: tandem fabula peracta eſt, traditur ueſpillonibus. Ergo demoniacæ ſapientię quatuor capita ſunt, uel ut ſcelus perpetres, uel ut uanis rebus incumbas, uel ut rem non malam, malo tamen modo quæras, aut ut decipias. In primo genere ſunt incendia, furta, latrocinia, uenena, cædes, inceſtus, & penè quæcunq; ad ius Areopagitarũ Athenis pertinebant. In ſecundo uerò uaticinandi modi omnes, tum philtra ac ueneficia quæ ſolis uerbis fiunt. In tertio præcantationes, ueneficia, philtra, idolorum ſacrificia. In quarto Alchumiſtica, falſarij atq; luſores, qui adulterinis etiã pecunijs operam dant. Ergo primi generis omnia iam diximus: nã turpe eſſet ea docere, quæ omnino boni in ſe continent nihil: nimium eſt quod docuimus ad augẽdam Principum ſecuritatẽ: de alijs autem nunc dicemus. Ergo cũ omnia imperia omnesq́ leges aliquo diuinandi genere uterentur, uel ut ſanè illi crederent, aut militum animos & ciuium ad ea quæ uellent flectere commodius poſſent. Harũ prima diuinatoriarũ Magia & tanquam mater fuit. Conantur perſuadere Magi collo appẽſa uel ſub lingua detenta, diuinationem facere, quandoquidẽ & mẽs in pluribus per ſe poſſit diuinare, tum maxime in infortunijs iuxta poeticum illud, Mens præſaga mali: res ipſa haud eſſe nõ poteſt, ſed quibus hoc fiat ſcire hoc opus, hic labor eſt. Affirmant linguam upupæ collo ſuſpenſam, uel lapidem Hienæ, uel cor ranæ uiridis, uel ſmaragdum ſub lingua retentum hoc præſtare. autor tantæ uanitatis Zoroaſter, Democritus ut aliàs diximus eam auxit. nunc etiã nõ deſunt, qui orbẽ fabulis coinquinent. Anthropomantia huic proxima eſt, uſus eſt ea Heliogabalus, extra puerorum quos pro uictimis iugulabat, inter impia

conſu-

conſuluit ſacrificia. uanitatis artis argumentum prębet exitus illius, cum crudeliter excarnificatus occiſus in latrina inſepultus iacuerit, abrogatis ex toto publice omnibus illius actis. Necromantia affinis illi eſt: hæc antiqua & ab Homero celebrata. Libet autem illius artem paucis deſcribere ex Lib. λ.

Ἔνθ' ἱερεῖα μὲν Περιμήδης Εὐρύλοχός τε
ἔσχον. ἐγὼ δ' ἄορ ὀξὺ ἐρυσσάμενος παρὰ μηροῦ
βόθρον ὄρυξα ὅσον τε πυγούσιον ἔνθα καὶ ἔνθα
ἀμφ' αὐτῷ δὲ χοὰς χεόμην πᾶσι νεκύεσιν.
πρῶτα μελικρήτῳ μετέπειτα δὲ ἡδέι οἴνῳ.
τὸ τρίτον αὖθ' ὕδατι. ἐπὶ δ' ἄλφιτα λευκὰ πάλυνον,
πολλὰ δὲ γουνούμην νεκύων ἀμενηνὰ κάρηνα
ἐλθὼν εἰς Ἰθάκην στεῖραν βοῦν ἥτις ἀρίστη
ῥέξειν ἐν μεγάροισι πυρήν τ' ἐμπλησέμεν ἐσθλῶν.
Τειρεσίῃ δ' ἀπάνευθεν ὄιν ἱερευσέμεν οἴῳ
παμμέλαν, ὃς μήλοισι μεταπρέπει ἡμετέροισι
τοὺς δ' ἐπεὶ εὐχωλῇσι λιτῇσί τε ἔθνεα νεκρῶν
ἐλλισάμην. τὰ δὲ μῆλα λαβὼν ἀπεδειροτόμησα
ἐς βόθρον. ῥέε δ' αἷμα κελαινεφές. αἱ δ' ἀγέροντο
ψυχαὶ ὑπὲξ ἐρέβευς νεκύων κατατεθνειώτων,
νύμφαι τ' ἠίθεοί τε πολύτλητοί τε γέροντες
παρθενικαί τ' ἀταλαὶ νεοπενθέα θυμὸν ἔχουσαι.

(.i. Ibi uictimas Perimedes & Eurylochus tenebant. Ego autem enſem acutum trahens de femore, foueam fodi cubitalem in omnes partes, circa ipſam autem fundimus inferias omnibus mortuis, primum de mulſo, deinde de uino, tertio de aqua, deinde albas farinas cōmiſcui. Multum autem uenerabar infirma mortuorum capita, ſi aliquando in ſterilem Ithacam rediiſſem, me domi optima boue ſacrum facturum eſſe, & rogum bonis impleturum. Tireſiæ autem præcipuo me nigram ouem ſacrificaturum eſſe, quæ in noſtris gregibus eſſet præſtantiſſima, poſtquam autem claudis precibus mortuos precatus ſum, Deinde pecudes excoriaui, & in partes ſecui, in foueam autem fluebat niger ſanguis. animæ autem ex Erebo mortuorum defunctorum congregabantur, puellæ innuptæ, pueri, ſenes ærumnoſi, uirgines teneræ, adhuc recentem luctum ſuſtinentes.)

Vnde

Vnde Homerus ueriſimiliora Virgilio confinxiſſe uidetur, au daciores poſteriores. Inter quos Euripides iam & ipſe Herculē ab inferno reducit uiuentem, ut ille Aeneam. Circumferuntur in hoc genere ſub Salomonis nomine, libri cōficti, & Petri Aponenſis celebrati hac arte, quos pater meus expertos ſe fuiſſe refert, inanesq́; & nullius uſus. Nam ipſe publice fatebatū dæmonem habere familiarē. Ego ne illum arguā mendacij, iam uerò multa per triginta annos expreſſe de futuris prædicebat. Habet autē hæc ars tria alia capita, Oraculorū ſcilicet, inter quæ clariſſima Dodoneum Delphicum, ad quod Græci paſſim cōcurrebant: atq; Ammonis inſigni mendacio Alexandri celebre. Phytonum eſt aliud genus: nam ubiq; idem modus. euocari enim creduntur ſeu mortui, ſeu ſpiritus immundi. Hos ſacra ſcriptura commemorat, non ſolum apud Iudæos clara hiſtoria Saulis Phytoniſſam cōſulentis euocantisq́; Samuelis manes, ſed & in Apoſtolorum hiſtoria, dum Paulus illam mundauit à ſpiritu. Engaſtrimythi olim, qui poſtea Euriclei ab autore uocati ſunt, cum prius à uentre nomen haberent. Vnde Ariſtophanes in ueſpis, μιμησάμενος τὴν εὐρυκλέους μαντείαν καὶ διάνοιαν. imitaris (inquit) Euriclei uaticinium & mentem. Sed ab Engaſtrimythis Phytones differunt, quòd Phytonibus uox ex lingua prodit, Engaſtrimythis autem è uentre ipſo immota lingua: quod Rhodoginæ Ioannæ accidiſſe permultos annos noſtra ætate conſtat; cum id Cœlius & ipſe Rhodoginus locuples teſtis affirmet. Cum uerò hæc ſcriberemus, mulier quæ dæmonio laborabat, dum excantaretur, non aliud paſſa eſt, quā quod hæ quæ uuluæ ſtrangulatione laborant: ſed ſpumā non emittebat, ollum ad mentum uſq; perueniebat, linquebatur animo, oculi intendebantur ut uoluntariā diceres præfocationem, ex ſulfure ſuffitus aderat, aquam neſcio quam præbibebat. Certum eſt hanc non admodum ſui compotem fuiſſe; ſed potuiſſe tanquam limphaticam ac phanaticam diuinare. Ariſtoteles uniuerſum hoc diuinandi genus in uim terræ aut animum

mum refert collimantem. Tertium genus eſt illorum qui animas conſulunt eorum, qui ſponte hac cauſa ſe deuouerint. Et quamuis non certa hiſtoria, plurimi tamen putant Antinoum puerum Adriani ſpe immortalitatis ac gloriæ uoluntariam mortem hac cauſa obijſſe: argumento fuerunt primo, quod illum inter ſydera collocauerit. Splendidiſſima enim ſtella ex ſex iuxta aquilam exiſtentium uocatur Antinous à Ptolemæo. & in Mãtinea ludos, gymnaſia, ſacra, delubraq́ cõſtituit. Ciuitatem etiam in Lybiæ Marmarica Antinoum appellauit. Tum uerò etiam oraculum illius nomine ibi conſtituit, nec non templum & ſacra & ſacerdotes, ut non tot honoribus niſi prorſus inſaniret mortuum Catamitum cenſuerit decorandum. Parte altera quis unquam uel ſapientius elegit ſucceſſores, uel futura adeò exacte prǫuidit? nam duos optimos, firmos, diuturnos, unumq́ poſt alium reliquit imperatores. Nec tamẽ primus certum imperij hæredem extimuit, nec ſecundum more impatientia ſtimulauit. Tum uerò codicillos ſcripſerat, agenda cõtinentes uſq́ ad diem obitus. Erunt ne hæc argumenta Aſtronomi an potius dæmonis? quicquid ſit, ne ego unquam tantæ uanitati fauerim, cum duos amicos ſciam, qui ſe iactabant animas habere deuotas, peſſime tamen rem domeſticã tractaſſe. Lecanomantia etiam huius generis eſſe uidetur, in peluim aquam inijciunt, obmurmuratisq́ quibuſdam uerbis interrogant, feruntq́ uocem exilem ac ad inſtar ſibili exaudiri. Refert Petrus Crinitus Hermolaum Barbarum, quem ego potui uidere græce latineq́ eruditum, ac philoſophum haud uulgarem, ſe hoc ſæpius non fruſtra expertum: quod & Gualterius Corbetta uidiſſe refert, ſuccedente etiam furti cognitione. Gaſtromantia huic fermè ſimilis, niſi quod oculis cernit, quod in Lecanomantia exauditur. Vaſis enim uitreis rotundis aqua plenis circumponũtur cærei accenſi, tum obmurmurata euocatione puer impollutus, uel mulier prægnans admittitur, quæ inſpiciat, roget, imperet, feruntq́ imagines rerum quæſitarum appare-

re:nec uulgo quicquã tritius hoc uel magis creditum. Catoptromantia autem eodem modo ex ſpeculo fit, ut illa ex urceo, ſed in hac oculi pueri uel prægnantis præligantur: ſunt qui credant prægnantem non niſi nono menſe uidere poſſe. Refertur Didium Iulianum imperatorem Mediolani oriundum, qui ante Septimium Seuerum regnauit, hoc diuinandi genere uſum, cunctaq; quæ ei ſucceſſerunt, ad unguem ut dici ſolet præuidiſſe. Ferunt iuxta Patras olim fuiſſe Mineruæ templũ cum fonte, in quem ſi ſpeculum demitteretur, effigies ægri apparere ſub ea forma, qua futura eſſet cum finem habiturus eſſet morbus, ſcilicet mortui aut ſani. Onymãtia fit oleo & fuligine ungue pueri illito qui maximus eſt. Spectra enim & imagines in illis uideri putant uerbis quibuſdam tacite prolatis: ſunt qui in palma idem efficiant. Cum hæc ſcriberem, amicus noſter Sigiſmundus Paulucius conatus eſt id perſuadere: ego cum nil crederem, cupiebam technam intelligere, exhibui filium meũ primogenitum, Ioannem Baptiſtam annos nouem natum, cuius cum palmam oleo & fuligine intinxiſſet, Soli expoſuit; igitur ex radiorum refractione imagines ac colores diuerſi uidebant puero: tum formæ ob linearum quæ in uola ſunt cauitatem; nihil tamen certi: cum interrogaſſem illum diligenter, ſe uidiſſe affirmabat, ſed & puer radiorum reflexione oculorum aciem perſtringi cognouerat. Hydromãtia uerò magis ad naturæ rationem accedit, eaq; multiplex eſt. Impletur primo cyathus aqua, annulusq; ſuſpenditur filo, petitur res quæſita uerbis conceptis: manu filum tenemus ea parte qua uolumus, quaſi ancipiti uoluntate annulus percutit cyathũ conſtitutis ictibus, nõ ſine quadam aſtantium admiratione. Cum quidam dixiſſet, ui uerborum hæc fieri, dixi ego ut clauo appenderet. Et tamen inuenit aliquos hæc amentia, qui eam admirarentur. Alius modus ut in aquam ſilentem tres lapides conijciantur, obſeruenturq; orbes implicitè trifariam; nam ex his nõ ſecus ac ex Geomantia ueritas rei eruitur. Non ſunt hæc omnino certa, ſed tamen

men

men Galenus uir grauiſſimus putat aliquam eſſe exitus rei cō iectură, atq; in his ſufficere credit, ut artis præcepta ſeruemus & ſi ueritas ipſa ex hoc nō poſſit haberi. Satis enim eſt, ut quis ſapiens dici poſſit, quod in prædicendo omnes artis regulas ad unguē teneat. Tertius modus cum ex certis fontibus auſpicabantur antiqui, qualis erat in Lacedæmone uocatus Inon: in quem placentæ ex frumento proiectæ ſi ſubmergebantur, propitium exitum ſignificabant: dirū ſi reijcerentur. Geomantia uerò nūc illa notior eſt, cum in uſu ſit, uirga in arena ſex ac decem ſeries punctorum, quaſi recta linea deſcribuntur, inde abiectis binis ſemper, donec duo uel unum tantum ſuperſint, quatuor formant tetradas quas uocant matres, è quorum capitibus filia prima gignitur ex humeris, altera ex ilijs, tertia ex pedibus, quarta ex his octo figuris binis ac binis ſimul iunctis quatuor procreant nepotes, à quibus duos teſtes, ex quibus iudex, à quo & prima figura quidam maiorem iudicem faciunt. Si igitur iudex imparibus cōſtet punctis falſa eſt figura: ſi ſit carcer prima autē figura uia uel lætitia, uel triſtitia, uel caput aut cauda nihil prorſus ſignificabit, eademq; ratione in alijs quod iudici è directo qui ſupra iudicem eſt aduerſatur. Genera autem figurarum ut & figuræ ipſæ ſunt ſexdecim, è quibus omnia quæ aucta ſunt ſuprema parte, id eſt quæ plura in ea habent puncta fœlicia ſunt, præterquàm triſtitia, & è contra aucta parte inferiore infauſta excipitur lætitia: cōmunes quæ tot habent in ſuperiore quot in inferiore parte, quāuis carcer non ſit cōmunis.

Pyromātia uerò duplex eſt. alia quæ in Aetnæ ignibus ad ſacrificij inſtar peragebatur, immiſſa enim uictima ſi abſumebatur fœlix euentus prædicebatur, ſi reijciebatur malus. At nunc in ignem ex teda pix trita ſpargitur, ſi coit flamma fœlix eſt auſpicium, ſi diuiditur extra quærenti ſiniſtra illius inimico aſcribitur, tricuſpis fœlix: ſi quaſi à fomite ad cœlum tendat glorioſum, in ægro ſignificat mortem multiplex diuiſum, pugnans in diuerſa tendens, crepitans pallens malum: peſſimum ſi extinguatur

Vide p. circa fol. 172. et seq. dicunt.

Vide C. p. circa fol. 198. et seq.

guatur. Habet plus aliquid cæteris uirtutis ignis, cum ſolus inter mortalia innatam ædat lucem, ut ob hoc diuinitate participare credať. Libanomantia eiuſdē fermè generis eſt: etenim apud ueteres Apolloniatas oblato thure, ſi ignis illud auide cō ſumpſiſſet fœlix erat, ſi refugeret abominandum. Porrò de morte uel de nuptijs Libanomantia ſciſcitari quicquam nō licuit.

Cæromantia uerò noſtro tēpore uiſa eſt. Detulit eam quidā ex Turcarum regione, ubi artes hæ plurimum in uſu ſunt non refragante lege. Nam & Geomantia ibi celebris eſt, deferūtq; uates arenam ſecum, ut nihil ad perſuadendum deſit: cum noſtri calamo & charta eam ſoleant exercere: ut non Geomantia ſed Chartomantia potius mereatur appellari. Itaq; ut ad rem redeam, Ceromantia fit quadrante cæræ ab igne ſoluto, inde in aquam proiecto multæ conſurgunt figuræ, ut par eſt. Verum illarum tria cacumina tribus paleis ſingula ſingulis aptando ſignant, deinde menſuras, diſtantias, qualitatesq; inſpiciunt, & ex illis iudicant. Adeo uerò exquiſite quidam diuinabat, ut fucus ſubeſſe à naſutis crederet. Capnomantia hac inferior eſt candentibus prunis ſemen papaueris aut ſyſami inſpergitur, obſeruant autē ut in Pyromantia uarias figuras motusq; : exiſtimant quidam ab impollutis pueris, ac etiam mulieribus uirginibus aut prægnantibus ſimulachra & formas uideri. Sacrificia plus habent operæ & autoritatis. apud ueteres uiſcera & partes uictimæ ignibus imponebantur, ſi ea ignis apprehendiſſet, litare dicebantur, fauſtiſſimumq; hoc erat: ſi refugiſſet dirum. Vnde non unam cedebant uictimam, uerum totidē quot litare potuiſſent. Enarrat Suetonius, C. Cæſarem ea die qua occiſus eſt, pluribus hoſtijs cæſis litare nunq̃ potuiſſe. Aruſpex antequam igni imponerentur exta inſpiciebat, ex hisq; diuinabat. Præcipua autem erant iecur & cor. Corde enim principē ſemper declarabant, iecore exitum rei, uictoriam, exercitum læta proſperaq; aut aduerſa uel triſtia: cum Spurina ſacrificaret duabus uictimis ſibi ſuccedentibus cor defuiſſe uidit.

Fuerat

Fuerat autem hoc Idibus Februarij, alij putant kalend. Martij: propterea dixit, periculum hoc non ultra Idus Martias poſſe extendi. Erat autem periculum Cæſaris cædes, quæ ea die conſecuta eſt. Idem Aelio Pertinaci ante cędem, quod Iulio Cęſari accidiſſe referunt. Ortũ habuit hæc ſuperſtitio, quod in locandis caſtris condendisq́ ciuitatibus olim uiſcera pecudum inſpicerent. Nam ſi ſana eſſent, locus ſalubris habebatur: ſi lapidoſa uel macilenta, uel marcida, habitatio pernitioſa credebatur. Cicero hæc irridet, nec putat eſſe diuinatoriam, ſed modo ſit, melius tamen conſilium illius quamuis à Chriſti fide alieni putandum eſt,

Thure deum placa, uitulum ſine creſcat aratro.

Auſpicium uerò à uolatu auium. limo enim poſito ut regiones diuiderent certa auium genera obſeruabant, ut ſi ex dextra, uel ad dextram, aut rurſus à ſiniſtra, uel ad ſiniſtram: numerum etiam & à qua cœli regione. Autoritatem ſumpſit hæc ſuperſtitio, ex Romuli & Remi contentione, non ſolum de urbis nomine ſed regno, cum Romulo duodecim, Remo ſex uultures apparuiſſent, uicit Romulus, Romaq́ uocata eſt. Ethruſci ei derunt initium, uiguitq́ in Italia cum in Græcia oraculis fidẽ haberent. Auguria non minoris uanitatis erant, ſed tamen minoris autoritatis. Pullos ad id alebãt in cauea, inde oblata eſca ſi alacriter cibum ſumpſiſſent, ſparſiſſentq́ in pauimento, ſoliſtimum tripudium uocabatur, omen admodum fauſtum: ſi uerò uocem emitterent, oſcines aues dicebantur, nec ſemper lætum. Si reieciſſent eſcam adeò infauſtum habebatur, ut L. Papyrius aduerſus Samnites ob id male pugnaſſe crederet. Erat et auſpiciorũ genus aliud ex toto diuerſum, in quo fulgura, tonitrua, monſtra, terra mariq́ nata, ſignaq́ è cœlo conſiderabant. Omina his etiam abſurdiora, niſi quòd ad ſeruandã rem pub. ad debellandos hoſtes omnia laude digna uidebantur. Ergo in his ſi quid occurriſſet, aut inter loquendum incidiſſet, ſi quis etiam oſcitaſſet, aut præter morem egiſſet, inter omina

cenſebatur. ut cum Paulus Aemylius aduerſus Perſam Macedonum regem ducturus eſſet exercitum, offendens filiam flentem, interrogaret quid fleret, illaq́ reſponderet, Perſa occidit, pro auſpicato omine habitũ ſit. Erat Perſa catella Melitea in delitijs à puella nutrita. Hoc tam graui oſtento maximus uir, cui periculoſiſſimum bellum concreditum erat, tantam accepit fiduciam, ut T. Liuium & Valerium Maximum nõ puduerit referre inter res æterna memoria dignas, quòd catula pro rege, fœmina pro maſculo ſuppoſita ſit in totius orbis penè iudicio: cum altera gens imperium mundi paulo poſt occupauerit, alterius nondum ut dici ſolet Monarchiæ arma deferbuiſſent. Quinetiam in imperatoris obitu ſignificando adnotatum eſt, ex ſinguliſ fermè ordinibus eo anno obijſſe. Iter agentibus auſpicatum ducebant maxime decidentem rorem enatas arbores pro miraculo colebant, tum maxime palmam. exiſtimo nucleũ recta apicem habuiſſe: nam ſic facillime pullulat. Cephaleonomantia fit capite aſini ſuper prunas aſſato, nec ſolum diuinare fumo poſſe & igne, ſed amantium iras ſedare, alios impellere creditum eſt. Frequens in Germania ſacrificium erat, ut Martinus Lutherus in ſuis affirmat concionibus, atq; ideò accuſat, quòd flamma prunas extingueret, non abſurdum forſan credere exiſtimo illud eſſe excãtationis genus, de quo Propertius dixit,

At uos deductæ quibus eſt fallacia lunæ,
Et labor in magicis ſacra piare focis.
En agedum dominæ mentem conuertite noſtræ,
Et facite ut illa meo palleat ore magis.

Aeromantia uerò duplex eſt. Nam quidam ex aura conceptis uerbis prædicunt: oriens fœlicem, aduerſam occidens, celerem meridies & manifeſtam, obſcuram & tardam Boreas prædicit. Alij plicatam mappam ſincipiti imponunt, huic ſupponũt cyathum aqua plenum: ſeu igitur arte aliqua, ſeu ui uerborum, ſeu ex leui capitis motu, aut quod naturale ſit, aqua in ampullas

las obmurmuratis uerbis quaſi ferueat reſoluitur. Ergo non ſolum futura dignoſcere ex hoc, ſed etiam morbos ſe poſſe ſanare affirmant. Tephramantia ex cinere ad aurã expoſito fit, prius quærentis ac quæſitæ rei nomine iam inſcripto. Nam ex literis relictis futura præſagiunt. ſunt qui credant exitum rei aliquando uerba declarantia apparere. Botanomantia enĩ ſaluiæ folijs conſtat: inſcribunt nomen quærentis, quæſitæq́ rei & prodigioſas illas uoces ſub diuoq́ exponunt. Affirmant nomen furis, in furto in re dubia exitus rei oſtendi nimia certe deorũ cura. Aliud genus quod Sycomãtia poſſet dici inuenerunt. folia fici nocte certa ſub diuo exponunt, nominantes illũ de quo quæritur, ſi exaruerint dirum: quanto uiridiora remanſerint eo auſpicatius. Nec in hac tanta uanitate diuis parcitur: habent ſelectos ſingulos ut meliores. Ichtiomãtia ſuccedit, in qua piſces conſuluntur, qui cum neſciant quæ præ oculis habent deuitare retia: hominibus (adeò inſaniunt) magnorũ operum ductores ſunt. Fuit enim apud Lycios in luco Apollini ſacro foſſa arida, in quam ut refert Athenęus qui de futuris quærebat, ſingulis manibus fruſta decem carnis ueru infixa tenens demittebat, precatus numen. Implebatur autem aqua maris, quod non procul erat foſſa illa, occulta cauſa accedentibus piſcibus, tum maxime orphis ac glaucis, tum incognitis alijs illorum generibus, nec deerat quandoq́ cœte. porrò carnes aſſatas exhibebant non crudas. foſſa Dina uocabatur. augurium à piſcium forma deſumptum eſt, a quam illam ſacerdotum arte tum piſces reſeratis clauſtris emerſiſſe putandum eſt. At uerò in eodem Lyciæ tractu iuxta Myram lacus erat, in quo piſces ſumpta eſca fœlicem ſucceſſum pollicebantur, reiecta infauſtũ Rurſus inter Myram & Phellum iuxta uicum qui Syrrhus dicitur, fons erat, in quo ex piſcium natura, forma, motu, uita, ciboq́ diuinare ſolebant. Eſt & genus aliud diuinãdi diſſectis piſcibus ex extis, in quo excelluiſſe Tereſiã fertur & Polidamantem, ut aruſpicinam in piſcium genere exercerent: hæc igitur

natura-

naturale principium quoddam habere uidentur, uerum fortuita. Onomantia eſt, aſſumunt nomen propriũ & matris, & ꝑ numeros literarũ reſoluunt, ut latine ſolent ſcribi. Inde figuras aſtronomicis ſignis ac erronibus ſimiles conſtituunt, iudicantq́ꝫ per ea. Sunt qui & lunę diẽ addunt, ſeu in quo fit interrogatio, ſeu in quo natus eſt. Arithmantia uerò ex numeris conſtat, reſoluto nomine quærentis in numeros ipſos, additoq́ꝫ lunæ numero dierum. extat autem tabula de hoc Pythagoræ attributa: ſed craſſa Minerua ut dicunt. Satis conſtat cuius adeò puduiſſet philoſophum illum, ut manes eius ſi ſentiant triſtes hac cauſa eſſe credam. Nihil enim impudentius hac arte, quæ ſine arte omnino eſt; ſolum enim iudicant negantes aut affirmantes. quamobrem de morborũ exitu apte quærunt. Cleromantia autem multiplex eſt: famoſiſſima ſors Prænestina & Antiatina ut Suetonius recitat, eo anno quo occiſus eſt Domitianus, Prænestinam ſortem antea lætam, ſortem polliceri ſolitam triſtem nec ſine ſanguinis memoria dediſſe: dicebatur aũt Prenestina à loco. Præneſte enim oppido columna erat, in qua teſſerulæ uarijs inſcriptæ dictis erant, quæ kalendis Ianuarijs magna celebritate educebantur ſub rogantium nomine. quem morem etiam nunc in Magorum feſto obſeruare magna licentia ſolemus. Antiatina C. Caligulæ cæde inſignis, cũ antea præmonuiſſet, ut à Caſſio à quo occiſus eſt, caueret: illud perperã adiectum non eſſe putem: ſtultos feciſſe illos imperatores, qui de ſe conſulere his nugis permiſerunt. Nam cum uaniſſima hæc ſemper fuerit ars, audaciam tamen ſceleratis plerunq́ꝫ ad immania facinora dedit: exiſtimantibus quod uerũ certe eſt, quæ futura ſunt cauſam habitura aliquam. Ergo quietis rebus non conſulet ſortes Princeps, ſed in periculis electione propoſita non ſorte, ut cum dux ille egregius manui auerſis literis inſcripſiſſet (aude, uictoria tibi Deorũ dono decreta eſt) iecur uictimæ manu adhuc humida apprehendens, tam diu cõtinuit, ut literarum ueſtigia in iecore apparerent, nec prorſus

humida

humida ſed iam ſiccata. Itaq; dum ultimo conſulitur, iecur nõ dubiam habuit ſententiam. hoc tam ſimplici commento exercitus animatus, ſpemq́; indubiam uictoriæ concipiens adeò fidenter pugnauit, ut ex conficto oraculo uerum euaſerit. Aliæ ex alea ſumebantur ſortes, ut in Apponi fonte Geryonis ut credebatur oraculo, in quem cum Tyberius adhuc priuatam agẽs uitam tribus ſuperſtitibus Octauiani nepotibus, Caio, Lucio & Agrippa, de ſe conſuleret, iactis talis aureis ſummum punctum, qui tempore etiam Suetonij uiſebatur, oſtenderũt. Simile oraculum apud Buram Achaiæ oppidum ab Hercule reddi credebatur: ſed illic tali quatuor ex uictimarum oſſibus proijciebantur. Ridicula planè ſors erat, quæ in Pharo reddebatur. Erat enim ibi Mercurij ſtatua, ad quam fuſis precibus thureq́; ſuffito, oleum lucernarum accendebant, inſuſurrantes ipſi ſtatuæ quæ peterent, numoq́; dato occluſis auribus in forum propere accurrentes, quàm primum uocem reſeratis auribus accepiſſent, pro omine interpretabantur. Tu uerò tecum reputa, qui riſus oboriretur, cum naſuti rem intelligentes uocem ex cõſulto, aut praui aut fœlicis ominis proferrẽt. Eſt aliud ſortis genus ex ſomnio, quod apud Calabros in uſu erat, cum iuxta ſepulchrum Podalirij Aeſculapij filij dormirent amicti agninis pellibus, & quicquid occurreret in ſomnio pro omine certo habebatur. Virgiliana ſors omnibus tamen prælata eſt, nec deſũt unquam qui exiſtiment aliquid in illis eſſe ueritatis. Porrò quãtum antiquo tempore illi autoritatis tribuerint, uide quæ referant. Adriano de imperio conſulenti hæc euenit,

Quis procul? ille autem ramis inſignis oliuæ
Sacra ferens? noſco crines, incanaq́; menta
Regis Romani, primam qui legibus urbem
Fundauit curibus paruis, & paupere terra.

putant his carminibus imperatorem pacificum & qui urbem ornaturus eſſet deſignari: quæ omnia tamen euenerunt ſic, ut nihil aptius dici potuiſſe credatur. Verum Alexandro Seuero

dum illi Heliogabalus inſidiaretur, hoc euenit,

Si qua fata aſpera rumpas
Tu Marcellus eris. tum aliàs, dum puerulus conſuleret,
Te manet imperium cœli, terræq́ue, mariſq́ue.

Adeò uerò accumulate noſter hic Virgilius illi fauit, ut cũ animum ad bellicas artes ac exercitationem à liberalibus artibus traduceret, hanc acceperit ſortem,

Excudent alij ſpirantia mollius ora,
Credo equidem uiuos ducent de marmore uultus.
Orabunt cauſas melius, cœliq́ue meatus
Deſcribent radio: & ſurgentia ſydera ducent.
Tu regere imperio populos Romane memento.
Hæc tibi erunt artes: paciq́ue imponere morem.
Parcere ſubiectis, & debellare ſuperbos.

tã bene ceſſit ſors euentui. Sed audi quid Gordiano iuniori pro ſorte euenerit. Carmina enim hæc à patre frequentari dixerũt in mortis non obſcurum omen,

Oſtendent terris hunc tantum fata, neq́ue ultra
Eſſe ſinent: nimium uobis Romana propago
Viſa potens ſuperi, propria hæc ſi dona fuiſſent.

Ergo his nugis antiquitas tantum detulit, quantum nos religioni in reipub. adminiſtratione: habemusq́ue & nunc harum ſortium librum, planetis animalibusq́ue ſigniferi, tum regibus ac prophetis uariegatum atq́ue diſtinctum. Sunt & minores à fabis ſumptæ ſortes. Vetulæ enim quinq́ue fabas proijciunt, ergo ſi una permutata crux fieri poteſt amatorium eſt, ſi nõ, hoſtile. Firmior autem tanto amor, quanto crux ipſa exactior. Axinomantia ſecuri perficitur, non admodum trita res fuit, trunco rotundo ligni infigebant illam, deinde perpendiculo aptantes, ſub cuius nomine uel leui impulſu circumageretur, illum culpæ reum fore aiebant. Aliud eius fertur genus, cum igne in quo ſi Gagates lapis, non exuritur lætiſſimum eſt. Coſcinomantia forcipe & cribro fit, urbibus ac uillis notiſſima. nam penden-

pendente inter duos digitos forcipe, cui cribrum circumuerti-
tur (plures enim ac omnes ſuſpectos nominant,) is creditur ſce
leris autor fuiſſe. Sunt & qui ui naturæ diuinare creduntur, ut
apud Iudæos Agabus, qui famem & captiuitatem Pauli præ-
dixit, & apud Aegyptios Heraiſcus, qui mulieres corruptas cũ
proximę illi eſſent agnoſcebat, auerſabaturq́. Multa in hoc ge
nere de Tyaneo Apollonio referuntur, quàm dicere hic expe-
diat, uel etiam credere. Suſtulit hęc omnia lex noſtra, quòd mul
torum malorum cauſæ eſſent. Nanq; cum ueritatis nihil omni-
no ſubeſſet, quos uellent conſulto uel etiam innocentes obiter
accuſabant; inde rixæ, iniuriæ, odia, & iniuſtæ accuſationes.
Quamobrem & ciuili iure cautum eſt, ne quis Mathematicos
(ſic enim omnes hos uocant) adeat cõſulatúue. Sortes uerò quę
non ad diuinationem, ſed ad electionem ſunt, non omnino ab
utilitate humanæ uitæ abſunt, quod comparationem tollant.
Vnde optime in eligendis magiſtratibus Venetijs ſors uolun-
tati admixta eſt. etenim & apud Apoſtolos olim Matthias ſor
te non iudicio prælatus eſt Barnabæ, quem conſtat fuiſſe opti
mum uirum. Sic apud Plautum ſenex uxorem pro uillico ſuo
ſortitur. Sunt & qui diuinandi modis ad prudentiam humanã
utuntur, commodaq́; uitæ certius quàm ex præſcientia illa ad-
mirabili: uelut cum de furto quæritur. Adornant ſuppoſiti-
tium uatem: inde gallum gallinaceum ſub æneo uaſe coquina
rio collocãt, oleoq́; ſuperiorem illinunt partẽ, quæ ab igne exu
ſta fuliginem traxit nigerrimam, inde omnibus uocatis qui ea
in cauſa ſuſpecti creduntur, quibuſdam precationibus gallum
adiurant, ut cum tetigerit culpæ conſcius lebetis ſummum fa-
ſtigium illum cantu prodat. Multi ſunt, qui tam pulchre inuen
tioni credant, tum maxime cum uati præmium ob hoc non le-
ue propoſitum fertur. Accedentes igitur qui expertes ſunt cri-
minis, tangunt ſecure. At qui ſe nouit conſcium ſimulat ſe tan-
gere nunquam canente gallo; expeditaq́; fabula, qui ſcelus pa
trauit candidum habet digitum, cum reliqui omnes oleo & fu-

ligine tinctum habeant: tangentes enim denigrantur in digiti ſummitate, atq; ita callide dum putat ſe à culpa eximere malefícium reus prodit.

Reliquarum partium nunc exequamur induſtriam. nam & inceſtus nomine nunc omnia libidinis nephariæ genera intelligimus; nihil aliud quæritur in omni ſcelere quàm peccati participatio. Hominem noui patritium, qui nunc etiam uiuit, ſi tamen patritius tanta cum impuritate, aut uiuere cum tanto ſcelere dici poteſt. Hic enim totam domum unam euertit Ticini ſtudens. erant autē in domo ancilla, matrona, cum filijs duobus, duabusq; filiabus. ancillam occupat primo, inde dominā, quamuis non ſecundum poetæ præcepta dicentis:

Fac domina potiare prius, comes illa ſequetur,
Non tibi ab ancilla eſt incipienda Venus.

uerum hoc ut dubium tamen antea reliquerat, dum dixit,

Quæris an hanc ipſam proſit uiolare miniſtram,
Talibus admiſſis alea grandis ineſt.

Itaq; huic optimo uiro bene ceſſit hoc initium; ſolicita enim de pudore ſuo matrona nepharium uirum non audebat reijcere à filiabus. Erat autem altera annorum decem ac nouem, altera quindecim; in filijs cauſatus eſt domi ſolitudinem; & quāuis nephas illa intelligeret, occurrebat illud quod in his quæ ad pudorem pertinent uix fallit:

Aut nunquam tentes, aut perfice, tollitur index
Cum ſemel in partem criminis illa uenit.

Sed hæc nimis in tam ſcelerata re, plusq; intelligitur quàm uolumus. Sed non quod uolumus, forſan hoc eſſet ut libri omnes tam pernitioſi exempli igni mandarentur, uelut libri de arte amandi, & fabulæ Bocatij, hoc ad Reipub. bonum pertineret. Quæ enim populos ad ſeditionem impellunt ſi igni tradantur; cur quæ corrumpunt relinqui debent? Sed forſan quæret quis, quid inter uenenum, ueneficium, philtrumq; interſit. Venenum eſt cum mors quæritur, quale in boletis ab Agrippina

Clau-

Claudio ſubminiſtratũ fuit. Veneficiũ cũ amor læſa tamẽ mente quale Caligulę Cæſonia, Antonio Cleopatra dediſſe credit̃. Ferunt Lucretium poetam tam uehementi ueneficio petitum ut ſeipſum interfecerit. Philtra amatoria ſunt ſine offenſa]. Eſt etiam ueneficij genus, quo dęmones putant euocari. Antiquo enim tempore proprium ſemen deo Molochio ſacrificabant, quod Moſes ſancte prohibuit. Alij humanas imolauere uictimas, è quibus olim fuere Athenienſes, Lacedæmonij, Carthagìnienſesq́ꝫ, Scythæq́ꝫ. Et Romani qui ab hac conſuetudine Carthaginiẽſes retraxerant, ipſi ſuperſtitione ſuadente bello ſecundo Punico duos uiros ac totidem fœminas inſontes uiuos ſepelierunt. Verum quid mirum de antiquis, cum etiam nunc referant Idolorum cultores Indici maris hoc facere. Conſtat ſanè Moab regem imolato primogenito filio ſuo, ſuper muros obſidione liberatum, cum ob id Iudæi illam reliquerint. Eſt autem his proxima præcantatio, quæ & antiquiſſima eſt. Vnde Homerus,

ὠτειλὴν δ' ὀδυσῆος ἀμύμονος ἀντιθέοιο,
Δῆσαν ἐπισταμένως, ἐπ' ἀοιδῇ δ' αἷμα κελαινὸν ἔσχεθον.

(.i. Vulnus autem Vlyßis magni ligarunt ſcite, propter carmen autem niger ſanguis ſiſtebatur.)

Multiplex hæc etiam non ad ſanguinem ſolum ſiſtendum, ſed ad dolores ſedandos, præcipue dentium, in qua cauſa euentus artem quãdoq́ꝫ comitatur, eiuſmodi penè ſunt domorũ expiationes, de quibus apud Homerum,

Οἶσε θέειον γρηῦ κακῶν ἄκος. οἶσε δέ μοι πῦρ,
ὄφα θεειώσω μέγαρον.

(.i. O anus fer ſulphur remedium malorum atq; adfer mihi ignem, ut ſuffitum in ædibus faciam.)

Vnde ſulphur & nunc ad depellendos dæmonas creditur habere uirtutem. Sunt & qui præcantationibus in eculeo dormiũt, putant nihil has ualere ſi funis per muri fracti foramen reducta repente illum ac neſcium trahat, cum pertinaces ac mortis

timidos ſilentium tegit. Mira tunc miniſtrorum diligentia ton dent, radunt, purgant, denudant, ubiq́ latere putantes præcan tationem: ſed ualeant præcantiones. Vnum mihi illarum admirabile exemplum legiſſe memini, ſeu ad eam, ſeu ad ſacrificia idolorum referas non contendo. Hoc autem tale eſt, cū ſub Aureliano Imperatore Marcomani Italiam uaſtarent, conſultis Sybillinis libris, intellexerunt quædam genera ſacrificiorū peragenda eſſe, quibus perfectis ita barbari obſtupuerunt, ut nec retrocedere, nec procedere, nec uni manere ſcirent: ſed hærentes & ſparſi Aureliani exercitui ſe obijcerent, atq́ intra breue tempus ad unum omnes cæderentur. Sunt & quædam naturæ miracula præcantationi ſimilia, ut cum ad eum quem occiderit, aut uulnerauerit, qui hoc peregit intra horas ſeptem paulo'ue plus aliquando accedat, ſanguis è uulneribus etiam prorumpit. cum tamen Rhodiginus noſter credat, ſanguinem in ultionem iam commotum percuſſoris illius intuitu inundare, defluereq́ à locis his, quib. pateat exitus. Multa ſanè mira quæ præcantationi tribuuntur, opera naturæ ſunt: alia etiam hominum figmenta. Facile enim eſt intelligere Aureliani ſacrificia non fuiſſe in cauſa ut barbari cæderentur, ſed ab infenſiſſimo Chriſtianorum hoſte confictam fuiſſe fabulam, cum tantum eleuet Tyaneum illum, miraculaq́ de eo abſurda narret, tum Chriſtianis aperte detrahat. Ergo manifeſtum quantum uoluntate nimis anxia nocendi ſibi fidei detraxerit ab hiſtoria & à confictо miraculo religionis ſuæ autoritatis. poterat præterito nomine Chriſtianorum Appollonijq́ multum noſtris ſacris detrahere. Ergo quàm pauci nunc cum iudicio ſcribant, qui antiquos contemplētur uſq́ adeò diligentes, facile eſt intelligere. Sed ad rem redeo, extrema pars dæmoniacæ ſapientiæ eſt dolus. Sunt autem eius genera multa, prodere, decipere, compilare concredita, alchumiſticam exercere, ſyngrapha falſa conſcribere, adulterinam monetam fabricare, doloq́ quod leuiſſimum exiſtimatur rem ſubtrahere. Satis intelligis cuius generis ſapien-

ſapiētia ſit,quę ultimo eſt digna ſupplicio: euertit ciuitates,perniciosaq́ eſt reipub. hæcq́ ſola indigna eſt ut ſciatur. Nam cū non alio differat is qui nouit ab eo qui ignorat, & tamen mala patrare uult, quàm quod ille qui ſapiens eſt mala ipſa exercet, aſſequiturq́ flagitij ſui finem. Vterq́ autem ex æquo reus eſt tam culpæ,quàm pœnæ: nihil aliud igitur maius habet hic ſapiens,quàm facinoris deteſtabilis effectum. Præſtat itaq́ & ſi cupias tentesq́ perficere hoc neſcire. quanto magis cum multa agamus, quia ſcimus, ſperamusq́ finem intentum à nobis habitura,melius erit neſcire quàm ſcire? ergo cum bonis ſceleris odium ſit propter culpam,iuxta illud,

Oderunt peccare boni uirtutis amore.

malis uerò ob pœnarum atrocitatem,etenim

Oderunt peccare mali formidine pœnæ.

Vtriq́ expedit hoc neſcire, bonis ſcilicet ut culpam fugiant quam ex ſcientia ipſa ſubeunt, cum ad ea mala animus paululum ex commoditate flectitur: malis ut pœnam quam patrato ſcelere dant. Neq́ enī Ioannes Lignarius,qui nuper crematus eſt ob adulterinas tabellas,ſi neſciuiſſet quomodo ille facile latere potuiſſet,tantū facinus auſus eſſet. ſtupidos aut mortuos eligunt teſtes,quosq́ facile poſſint euertere ſenſu. Eſt tamen ut in omni genere etiam peſſimo ſummæ induſtrię quædam laus, nam & Circe & Medea tanquam ueneficæ clariſſimę celebrantur. Sic & Horatius nimium ſuam Canidiam & Lucanus Erichonem, de qua in Pharſalicis:

Hos ſcelerum ritus,hæc diræ carmina gentis
Effera damnarat nimiæ pietatis Ericho,
Inq́ nouos ritus pollutam duxerat artem.

credo inquam nullum genus uanitatis uberiores nugas poetis ſuppeditaſſe. atq́ ob id celebratam artem omnibus in id certaminis genus deſcendentibus Homero & Virgilio in Egloga Pharmaceutria, & Theocrito atq́ alijs. Verum Apuleius rem hanc ſerius agit,non ſolum longa illa aſini fabula, & ſparſis de

hoc

hoc paſſim documentis: ſed in Apologia ſeorſum ubi nihil magis uidetur uelle quàm ſua uitia prodere, forſan exiſtimans quod ueneficij ars, amoresq́ puerorũ, & hæreditas ingens calliditate parta magnæ laudi tribui debeant: ſed hæc potius quæſita quã impetrata, illa uerò fabuloſa. At quod omne ingẽs opprobriũ apud ſceleratum principem gratiam conſequi poſſit, declarãt Locuſta, Tigillinus, & Tirydates olim apud Neronẽ. Nam Locuſta uenenum compoſuit, quo Claudium patrem fratremq́ Germanicum & Burum imperij ſui autorem ſuſtulit: ob id ergo meruit uſq́ ad uitæ exitum illi chara eſſe, atq́ in precio. Tigillinus ob ſcelera, ob crudelitatem & luxum in adminiſtratione perpetuo perſeuerauit. Quid Armenius Tirydates, qui ob excellentiam magiæ ac ueneficiorum regnum accepit Armeniæ: & in diſceſſu millies ſeſtertium, dumq́ maneret in ſingulos dies nummum centies mille. Et apud Tyberium plures ob egregiam libidinis aut comeſſandi pertinaciã, honores ac præmia conſecuti ſunt. Ergo in omnibus malis & fortuna & apex aliquid poſſunt. Verumtamen ne quis ualde admiretur, quòd Medici hæc ſcelera non admittant: ſapientes enim plerunq́ cũ ſint, raro hoc genus ſapientię quod ad ſtultitiam magis attinet, amplexantur. Carent igitur uitijs adeò manifeſtis, adeoq́ periculoſis, qui aliquid ſani in mente retinent. Ergo quales ſint horum uitiorum ſpecies iam dicamus: etenim quamuis longo interuallo diſtare uideantur, omnia tamen ſcelera ad uim uel dolum præter amatoria reducuntur. Vnde & illa niſi multiplicia ſint omnibus ſunt leuiora: tum uerò præcipue, quod reliqua nullum à natura fomitem ſuſcipiunt. At fallere uel cogere non nobis à natura inditum, atq́ ea cauſa Cæſar fidem frangendã ſi modo frangenda eſſet, ſolum regnandi cauſa exiſtimabat, iuxta Euripidis ſententiam,

εἴπερ γὰρ ἀδικεῖν χρὴ τυραννίδος πέρι·
κάλλιστον ἀδικεῖν, τ᾽ ἄλλα δ᾽ εὐσεβεῖν χρεών.

(.i. Siquidem iniuſte agendum eſt, regnandi gratia id pulcherrimum eſt, in alijs pietatem colere oportet.)

Nunc equidem ſiue iuſtitiam ſiue fidem ſeu pietatem dicas, nõ admodum intereſſe puto. Satis enim arbitror eſſe, ut homines intelligant, quàm ſtulte ob exiguam rem omnia iura diuina humanaq́ue, ac etiam naturæ confundant: tales igitur nimirum eſt breui ſcelerum dare pœnas. Inter hæc tamẽ uitia minima ſunt, in quibus dolus ex cõpoſito ſtruitur. Memini autem me uidiſſe nõ pauca. Semel enim cum in Saccenſi oppido morarer, aduenit ſycophanta exploratum habens, apud ſenem quendam prę parcum ac ſolitarium eſſe circiter ducentos coronatos. In corte igitur illius tabulam defodit æream marcidam ac literis quaſi obſoletis, cõtinentem hanc ferme ſententiam: Sub hac defodito The. hoc erat ſanè manifeſtum indicium. Occultauerat igitur tabulam iuxta ædes cum cortis murus humilis eſſet. Inde palam Venetijs profitebatur ſe omnia quę ſub terra laterent facile inuenturum: forte aliàs ſeni perſuaſum fuerat, latere in domo ſuo ingentem auri atq; argenti quantitatem, ſeu quod ad hoc aliqua coniectura bona inductus eſſet, ſeu ab alio qui eundem dolum moliretur, hoc illi dictum foret. Aduenit ſycophanta, prædicat de ſe mirabilia, rogatur à ſene, pollicetur omnem operam ut ad locum uenit, docet quantitatem ac profunditatem: dicit etiam ſubeſſe æream tabulam literis quibuſdam inſcriptam, defodit clam ſenex, inuenit tabulam, oſtenditq́ue ſycophantæ, rogat de theſauro recondito, dicit opus eſſe ut Venetias reuertatur, quod & alijs cogatur operã ſuam impendere, ne quicquam defodiat ſe abſente, quod non ſolum fruſtra, ſed etiam cum periculo id facturus ſit, ſcribat poſt tres dies uenturum ad ipſum, ſed opus eſſe in peragenda re uaſe ſtanneo, dat ſenex pecuniam ad emendum, ille duo emit uaſa ex toto ſimilia atq; ęqualia, interim literæ à ſene ueniunt, cum primum tres dies elapſi fuerant, aufert ſycophanta imaginem ſigilli integrã, ſeruatq́ue ſeorſum, inde ſocio uas unũ dat, reditq́ue ad ſenem cũ unico uaſe. Socius diuertit in cauponam, rogat ſenex ut abſoluat negotium, paciſciturq́ue de pecunia: ſycophanta dicit opus

eſſe ſacrificijs, nec poſſe erui aurum ſine auro, argentum'ue ſine argento: non plus defodi poſſe quàm inditum eſſet, nec mentiebatur, nullum enim aliud aderat aurum uel argentum: ſolum opus eſſe ut maneat ibi quod ſepelitur, quamdiu peragitur ſolenne ſacramentum, quod Miſſam uocat uulgus. Tandem impletur uas auro argentoq́ à ſene, ut nihil reliqui eſſet in domo. Sentit ſycophanta pondus, ſociumq́ iubet tantundē plumbi & adulterinorum numorum in reliquum uas mittere, ſenex claudit ſuum, & ſycophanta reliquum, imponitq́ imaginem quàm è literis eraſerat, iubet ſenem ſigillo uas ſuum claudere. quid tandem? duo paria uaſa erant forma, pondere, atq́ eadē imagine munita: collocauerat & retro ſenem tabulam, iubet depoſito iam uaſe illam imponere, uertit ſe ſenex: ille uaſa permutat, inane reponit, aureum ſurripit. iubet & aptius collocare, abſceditq́ ille, aptat uas, uidet imaginē, ſentit pondus, quis dubitaſſet? tandem terram imponit. Sycophanta ad ſacrificiū ire ſe ſimulat, monet etiam poſt ſacrificium illi neceſſe eſſe paululum abeſſe quarundam aliarum domorum cauſa. Attamen illico ut ſe expedierit ad prandium rediturū: abit, conuenit ſocium, diffugiunt ambo. Senex cum hora tranſiret, nec uſquam ille appareret, cœpit dubitare: ſed tamen de quo dubitaret non habebat. Tandem circuit uillam ſuſpicione plenus, domum defatigatus reuertitur: nec dum audet defodere uas. Incuſſerat illi religionem ſi ſe abſente defodiſſet: quaſi ſibi metuens ne à ſe ne deciperetur. Tandem ne per noctem illic maneret, effoſſo uaſe primo lætatus eſt: exiſtimabat enim illum aliqua arte oculis deluſis uas ita ſurripuiſſe, ut nullum illic eſſet: ſed ut aperto uaſe uidet plumbum, ferriq́ fragmenta, & numos rationum: dolore maximo & amentia correptus breui migrauit è uita. Similem euentum Papiæ accidiſſe ad unguem referebat pater meus. Quid plura dicam, cum etiam audeant de his coram iudice contendere? Bernardus Gallus uir mihi notiſſimus, ac ſycophanta celeberrimus, cum Vincentio noſtro ciue paciſcitur trecen.

trecentis aureis, ſe docturum conficere ex luto chryſocollam, ſciebat enim ex quadrante excipere, ſed utilitatem ſuperabat ſumptus. Vincentius exiſtimabat illum ſcire uertere ex pondere: qua induſtria Venetus quidam ditatus eſt. Dat ergo pecuniæ partem, ut comperit experimento rem non ſuccedere, repetit datas pecunias, ille reſiduum poſtulat, res ſub iudice acta eſt diu. Cum ille tantũ extracturum ſe pollicitum affirmaret, hic facturum quod ars damnoſa non ſoleat trecentis aureis emi. Idem Paulum Illyricum atq; alium Gallum ſpe factitandi cœleſtem illum colorem aliàs cœruleum dicunt, qui proculdubio ex Armeno lapide trahitur, ac in precio maximo eſt, ut etiam aurum ſuperet, omnibus facultatibus euertit. Erat autem Paulus Illyricus Pharmacopola, & amicus meus antiquus, quem ego monueram ſæpius, ſed tamen homini perſuadere non potui, & nunc uix arte familiam ſuſtinet. Factitant alij falſas gemmas, mercatoribus uendunt, plerunq; habentes & ueras, ut qui decipi adulterinis nequeunt, permutatione cum natiuis fallantur. Alchumia omnibus adeo nota eſt, ut nemo illi iam fidẽ habere debeat: & tamen non deſunt indies, qui patrimonia integra in tam aperta deliramenta, ſeu fraude ſeu amentia effundant. Credo allecti ſpei dulcedine quanquam ementitæ: imitantes illos, quorum nõ paruus numerus eſt, qui magis fauent medicis ſpem præter ſpem de ęgro pollicentibus donec moriatur. Quamuis ignorantiæ non obſcuræ infamia laborent, qua qui moriturum certis indicijs prędicunt, quod in aperto etiã mendacio quoddam dulce pruriat: cum quę uolumus audimus. Sic Franciſcanus quidam gloriæ cupidus etiam male partę: tribus ſacerdotibus perſuaſit, ſe admodum peritum in transmutandis metallis. Cumq; magnam quantitatem pecuniarum huius rei gratia contraxiſſet, ædem ſacram diuæ Mariæ quæ extra oppidum Saccenſe eſt, nec nõ domum in qua habitarent Franciſcani, non ſolum apte, ſed etiam pro loci qualitate ſumptuoſe exædificauit. Interim uaſa oſtẽdebantur peracto negotio, uir ille

nuſquam apparuit. Aedes manet, & ut dicunt Monaſterium. pudebat illos quicquam petere, non ſolum quod nõ eſſet ã quo exigerent, deeſſentq́ꝫ teſtes numeratæ pecuniæ, ſed etiam quod ut diximus habeant hoc in ſe flagitia, ut cum quis manum de-derit, non ſolum pœniteat facti, ſed etiam pudeat. Vnde tutius eſt adegiſſe ſemper ſocios: nam dum abſtinent, res in periculo apud autorem manet. cum illos in flagitij ſocietatem traxit, pudoris uinculum eos continet. Quamobrem lex reuelantib. non ſolum ueniam ſed & præmia largitur, quod uerecundię uis timori pœnæ opponatur: nec facile ſit diuinare quid ſuperare debeat. Erant & qui exiſtimarent Franciſcanum non uitupe-randum, quòd religionis cauſa fœneratores ſupplãtaſſet: adeò hominum iudicia peruerſa ſunt. Reuocat me Franciſcanorũ memoria ad cuiuſdam facti recordationem. Conuenerant ali quando cum pictore ſatis bono, ſed ut eſt eiuſmodi hominum genus irritabile ac leue, cum in pactione Franciſcani de uino nullam feciſſent mentionem negabant ſe debere, ille iratus de-ductis linteis dum uirginis funus pingeret, iuxta conuentionẽ pinxit, & Apoſtolos morionum habitu cum affinibus Marię ſaltantes, & beatum Martinum inflantem tibias. cumq́ꝫ illi ſub operis fine pecunias pactas dediſſent, quod ille diſſimulata ira eas ad uini emptionẽ neceſſarias ſibi fore dixiſſet. perfecto ope re deluſos ſe uidentes, accuſare illum cœperunt. Tum ille quid mecum conueniſtis, nonne ut funus Mariæ pingerem? nonne pinxi? dixiſtis nil præter pacta obſeruandum, placuit ſic reli-qua pingere cum nullum de hoc inter nos pactũ intercederet. Nam neq́ꝫ ego conqueſtus ſum, quòd uinum non dederitis, & ſi pingendi conſuetudinem ac funerum opponitis lachrymas, hoc uobis prodeſſe non debet: cum & ego pro conſuetudine ui num peterem, & negaretis. Forſan confictum quis hoc putet, ego non negarim: cum tamen fidedignos teſtes habeam hu-ius rei, Sed cur mirum, nonne etiam nunc in porticu beati Mi-chaelis ad nemus Bononiæ quidam fabulas Iouis ac Mercurij

cum

cum hiſtoria Chriſti ac uirginis Mariæ permiſcuit; cum non minus hoc illo abſurdũ uideatur. tum maxime cũ inter diuinitatis acta, & illibatæ religionis exempla, nepharia deorum antiquorum cõmenta poſuerit. Inter dolos etiam lepidiſſimus ille Ciceronianus, ne quid deſit referendus erit, iſq; uerbis ſuis ſi non ſperamus melius nos dicere poſſe quàm Cicero, & quamuis deformis ſit hæc ſutura auri cum lino, licet tamen & lineis ueſtibus limbum apponere aureum. Verba igitur illius ſunt hæc; Caius Cannius eques Romanus, homo nec infacetus & ſatis literatus, cum ſe Syracuſas ociandi cauſa, non negociandi (ut ipſe dicere ſolebat) cõtuliſſet, dictabat ſe hortulos aliquos uelle emere, quo inuitare amicos, & ubi ſe oblectare ſine interpellatoribus poſſet. Quod cum percrebuiſſet, Pythius ei quidã, qui argentariam faceret Syracuſis, dixit uenales ſe quidem hortos nõ habere, ſed licere uti Cannio, ſi uellet, ut ſuis, & ſimul ad cœnam hominem in hortos inuitauit in poſterum diem. Cum ille promiſiſſet, tum Pythius, qui eſſet, ut argentarius, apud omnes ordines gratioſus, piſcatores ad ſe conuocauit, & ab his petiuit, ut poſtera die ante ſuos hortulos piſcarentur; dixitq; quid eos facere uellet. Ad cœnam tempore uenit Cannius, erat opipare à Pythio apparatum conuiuium. Cymbarum ante hortulos multitudo, pro ſe quiſq; quod cœperat afferebat, ante pedes Pythij piſces abijciebant. Tum Cannius, quæſo inquit, quid eſt hoc Pythi? tantum ne piſcium? tantum ne cymbarum? Et ille, quid mirum? inquit; hoc loco eſt, Syracuſis quicquid eſt piſcium, hic aquatio; hac uilla ipſi carere non poſſunt. Incenſus Cannius cupiditate, contendit à Pythio, ut uenderet. Ille primo grauate. Quid multa? impetrat. Emit homo cupidus, & locuples, tanti, quanti Pythius uoluit; & emit, inſtructos nomina facit, negotium conficit. Inuitat Cannius poſtridie familiares ſuos, uenit ipſe mature. Scalmum nullũ uidet, quærit ex proximo uicino, num feriæ quædam piſcatorũ eſſent, quòd eos nullos uideret. Nullæ quod ſciam inquit ille, ſed hic piſcari nulli ſolent

lent: itaq; heri mirabar quid accidiſſet. Stomachari Cannius, ſed quid faceret? Breuiore ſermone explicabo. Quid Veneto cuidam tabellario ſucceſſerit, is aureos quinquies mille Romã deferendos ſuſcipiens in uini dolio collocat, plumboq; ſarcinas implens abit, dumq; in luco prædonibus infami eſſet, abſcondit ſarcinas, equum occidit, ſeipſum pudet dicere, ſed res nota eſt, paulominus uiginti uulneribus fœdat, ſemiuiuus ad hoſpitium redit, conqueritur ereptam ſibi pecuniam, ereptũ equũ, ſeminecem ſe pro mortuo tamen derelictum. Quis ſecus exiſtimaſſet? interim ſanatur ac data etiam opera morbum diutius trahit. Tandem redit, res ueriſimilis habetur, fideiuſſor cogi lege non poteſt, quoniam exceptio tutum eum reddit. Cum tamen aliquot menſes tranſiſſent, ueritas rei enituit, condemnatusq; eſt. Latrocinia priuatis periculoſa, glorioſa regibus: quãobrem nec laudare illa poſſum, nec uituperare audeo. ſiquidẽ cum captum pyratam Alexander duci iuſſiſſet, exclamauit ô hominum conditionem? Alexander cum maria maxima claſſe occupet, cũ regna integra ui occupet, rex et inclytus rex uocatur, ego qui una tantum naui paucis ſum infeſtus, & pyrata uocor, & plector ab illo. Id cum intellexiſſet Alexander, iuſtam arbitratus hanc defenſionem, quæ nil in ſe falſi contineret, illũ dimiſit. Ergo dæmoniaca ſapientia pernitioſa priuatis ſemper eſt: at potentibus, ac regibus aliquando conducit. Optare enĩ ea frequenter ſolent,

Quæ niſi ſeductis poſſint committere diuis,

At bona pars procerum tacita libabit acerra.

Optimum tamen eſt principibus ſecundum leges uiuere: leges autem fore bonas. Nam & ſi plures principes ueneficia tanquã in communi periculo adhorreant, nõ tamen illi probi ſunt, qui nephas ſolo metu odio habent: ſed qui diuina quadam bonitate refugiunt. Videntur enim omnes uiri magni diuino quodã ſpiritu agi aut dęmonio. Nã Socrates male periјt, & ante mortem ſomnio de die mortis admonitus eſt. Dion quoq; ſpectrũ in do

in domo uidit. Caio autem Cæſari quidnam nocte quæ cædē anteceſſit cubiculi fores aperuit? aut quid eſt quod Bruto dixit dum ſolus eſſet, malus ſum genius tuus in Philippicis iterū me uidebis? aut qualis fuit illa auguſtior forma Caſſio uiſa in caſtris quæ ſimillima Cæſari erat? Quid Syllam præmonuit per ſomnum de imminente fato? quidue eſt quod audiuit ſereno cœlo tam iucundum? quid uocauit è Mauſoleo Neronem ante obitum? Quid de nece per ſomnum admonuit Caligulam? cur Antonius diſceſſum Bacchi ex Alexandria audiuit nocte quæ interitum illius anteceſſerat? Quid Adriano ſoporiferam per ſomnum ante illius obitum miſcuit potionem? dæmonium ſanè quod in illis erat. Nanque humana natura cum efferatur ad dæmonij uim accedit. omnes hi obitum præuiderunt, & cauere illius uiolentiam tamē nequiuere. Nec tamen hi ſoli, qui hac ſapientia præditi ſunt, uiolentos habent exitus. Quinimo cum Paulus arcana Dei diuino adiutus ſpiritu uidere potuerit: & Stephanus cœlos apertos, & Philippus per deſertū oculis etiā mortalium ſe ſubtrahens ferreretur, omnes tamen aliena manu mortui ſunt. Verum illud potius inter hos ſpiritus diſcrimē eſt, quod diuinus iuſtitiæ pietatique copulatur cæteriſque uirtutibus, tranquillitatem autem ac requiem perpetuos habet comites. Dæmoniacus cædibus & rapinis ac diſſimulatione excitetur, comes illi perpetua ſuſpitio, ac multiplex turbulentia. Quis ſanè niſi impeditis ſenſibus laboranteque animo dæmoniacam amplecti mallet ſapientiam? Sed & in hominibus uelut in ægris infirmus guſtus dulcia & pinguia abhorret, magiſque delectatur acribus & inſipidis: ſic uitio corrupta natura mortalium horret optima, peſſimiſque adhæret. Tum maxime hoc fit ſimilitudine horum duorum generum, quæ quanta ſit ex hoc ſatis intelligi poteſt, quod Symon & Elimas magi, pro diuinis habebantur hominibus, & Chriſtus qui Deus erat à multis dæmonium habere exiſtimabatur.

HIERO-

HIERONYMI CARDANI DE SAPIENTIA

Liber Quintus.

SCripturus ſapientiæ præcepta omnibus, ne mihi ſatis feciſſe uidebor, ſi tantū illis prodeſſe poſſim, quos nondum ulla aut fortunæ uiolentia, aut ſtultitia læſerat: uerum neceſſariū exiſtimaui, uelut & in medicinæ partibus ac militaris diſciplinæ, ſi quicquam iam laboraret, ſi error nocuiſſet, id totum quod ex eo perijt reſtituere. Videntur autem maxime tria ex quibus homines læduntur, ut etiam ſi ſapientes ac prudentes ſint, mediocriter fructum tamen illius ſapientiæ percipere nō poſſint. Primum quidem cum ab initio ſumma paupertas aut mala ualitudo hominem occupat. Secundum cum ex imprudentia in infamiam aut magnam calamitatem quis inciderit. Tertium cum iam ſeneſcēti per multos caſus opportuna uitæ fortuna eripuerit. Vtq; clarius hæc expediam, tria omnino ſunt, quæ uſum ſapientiæ intercipere uidentur, infamia ingens, ualitudo deplorata, & mendicitas. Equidem mendicitas ſenectuti coniuncta, & ualitudo mala ac irrecuperabilis, diuinæ ſapientiæ munere magis indigent quàm quòd alio ſapientiæ genere poſſint leuari. Quòd ſi nec hoc ſatisfaciat, uel etiam haberi non poſſit, ad illos ſcripſimus præcipue De conſolatione libros. Tum uerò nec his auxiliantibus, librum De animi immortalitate noſtrum legant. Maiora enim & iucundiora, & ſi non adeo certa in grauibus miſerijs plus conſolationis afferre ſolent mediocrib. quanquam certiſſimis. Vnde non parum ad humanam leuandā calamitatem confert, firmam habere de religionis ueritate fidem. Verum cum hic nihil minus quàm conſolationem quæramus, ſed auxilium, ideò ad tractandum de his nunc deſcendere opor

tet in

tet, in quibus aliqua ſpes eſt ſalutis. Manifeſtum eſt autē, quòd nec in ſenis mendicitate, nec in irreparabili morbo ulla fermé eſt ſalutis ſpes. Ergo de reliquis tantū duobus membris dicendum erit, atq; primo ut moris eſt ſcribentium generaliter, deinde per ſingula diuidentes capita unumquodq; impedimenti genus attingemus. Igitur omnis infamiæ ac dedecoris una medela certiſſima obliuio eſt. Obliuio autem quatuor modis inducitur: tempore, gloria, mutatione loci & morum uel ſubſtitutione. Horum omnium fortiſſimum gloria eſt, non quòd tempus non omnia uincat, ſed quòd abducat à memoria ſimul & uitā. Atq; in hoc ſenſu Pindarus tam bene mihi uidetur hanc auxilij rationem deſcripſiſſe, ut uerba illius ſubiungere uelim, ea autem ſunt hæc:

τῶν δὲ πεπραγμένων
ἐν δίκα τε καὶ παρὰ δίκαν
ἀποίητον, οὐδ' ἂν
χρόνος ὁ πάντων πατὴρ
δύναιτο θέμεν ἔργων τέλος.
λάθα δὲ πότμῳ σὺν εὐδαίμονι γένοιτ' ἄν
ἐσθλῶν γὰρ ὑπὸ χαρμάτων
πῆμα θνάσκει παλίγκοτον δαμασθέν.

Horum uerborum ſententia hæc eſt: Iuſtarum aut iniuſtarum operatioūm nec tempus pater omnium finē imponere queat, uerum bona fortuna quæpiam obliuionem earum largiri poteſt: cum malorum ſenſus, frequentium bonorum præſentia oppreſſum euaneſcat. Conandum eſt igitur illis quaſi nihil ſenſerint magnis conatibus gloriam capeſcere. Eſt enim adeò inuiolabilis eius poſſeſſio ac præualida, ut non ſolum in poſterum deleri non poſſit, ſed ad inſtar matrimonij retroagitur, opinionemq; hominum immutans facta quaſi infecta reddit. Ergo ſtulte agunt qui præteritorum malorum memoriam retinere uidentur; ſtultius at longe, qui repetunt, cum malum ipſum cum dedecore coniunctum fuerit. Quamobrem ſcite ignomi-

niam ſuam Auguſtus ſuſtulit, nō ſolum gloria rerum geſtarū, ſed & manſuetudine ac iuſtitia incredibili, cum antea mollis, crudelis, & patriæ proditor haberetur. Sic & Fabius Gurges ex intemperatiſſimo iuuene in Cenſorem morū ſenem euaſit. Et Manlius Torquatus qui ob ſegnitiem ac ſtuporem relegatus à patre in uillam erat, audaci ac quaſi temerario facto adeò opinionem ſegnitiei à ſe depulit, ut conſul ſine exemplo mereretur creari, & ſeueritate tanta in filiū quem ſecuri percuſſit, omnem ſtuporis maculam ingenti facto ſuſtulit. Sp. quoq; Poſthumius pertinaci aſſenſu quo ſe dedi cū collega Samnitib. poſtulabat, ab infamia turpis deditionis & Caudinę ſeruitutis ſe liberauit. Vnde T. Liuij admiranda uerba ſubijcere placet, ea ſunt: (ut clariorem inter Romanos deditio Poſthumium, quā Pontium incruenta uictoria inter Samnites faceret.) Paulus quoq; infamia pſequendi Chriſtianos inuiſus, immenſa fortitudinis & tolerantiæ exēpla reddidit. Et Auguſtinus hæreſi infamis pro lege Chriſtiana & ipſe glorioſe adeò depugnauit, ut non magis illi Manichęi nomen quàm Paulo perſecutoris obijci poſſet. Sed nec adhuc utilis ſolum eſt gloria uirtutis ingēs, uerum inuidiam ſuperare poteſt. Nanq; præter mortem inimicorum magna gloria aut ingens beneficium illam tollere tantum queūt. Eadem in nouis dominationibus, in uili etiā ſtirpe auxilio maximo eſt. Optima in principe gloria, quę ex re militari habetur, nō ex reliquis uirtutibus. Nam quo conſilio Pericles tot bella geſſit? an ad utilitatem Athenienſis populi tantum, quem prope perdidit? an potius ad firmandā dominationem ſuam? Equidem ex bello nouo Tyrāno quatuor magna commoda adueniunt, quibus firmius retinere poteſt tyrannidem. Primum eſt magnitudo glorię, qua apud populū ille maxime dignus uidetur imperio, qui etiam maxime illud tueri, adminiſtrare, augereq; poteſt. Secundum quòd populos ac proceres ad parendum aſſuefacit, ut non tam leuiter poſtmodum in illum arma conuertere audeant. Neq; enim imperia belli &

pacis

pacis ſimilia ſint, nec inuicem comparanda: cum in bello ex ſimplici edicto uitam ad manifeſtum periculũ exponant. Vnde aſſueti parere non tam audaces ad tumultũ redduntur. Interim etiam occupati animi nec tam facile quæ patiuntur ex ſeruitute animaduertunt, nec tam prompte, ut qui ex ducibus iã pendeant, non ex ciuium conſenſu aut fortunis in principem poſſunt coniurare. Quartum eſt quod pugnando aut morientes odium in tyrannum deſerunt, aut uiuentes illum habent cariorem pro quo uitam expoſuerunt, cuiusq; utilitati conſuluere. additur & his aduerſus proditores præſidium, cum ex frequenti mutatione occaſionẽ capere non liceat. Ergo Phalaris et Agatocles & Nabis perpetua fermè bella geſſere. Eadẽ uerò ratio & in his qui non ex ſtirpe regia exiſtentes, regnum tamẽ arripuerunt. Quamobrem Darius qui tam facile uictus eſt ab Alexandro, cum non hac uia partum imperium tenere tentaſſet, leuiter ab Alexandro pulſus eſt, inuenitq; ſui proditores multos: alios qui mandata regis deſeruerunt: alios etiam qui non pro illo & hi maxima pars ſuorum erant depugnarent. Quod ſi Perſarum regnum in Xerſis & Artaxerſis prole fuiſſet: non tam leue fuerat Alexandro Aſiam occupare. Quare & hoc ad Alexandri fortunam multum feciſſe uidetur, Dariũ hoſtem non ex antiquo Perſarum regũ ſanguine extitiſſe. Verum ſi regnum amplum ſit, & uir qui illud occupat ualde humilis, ultra bellicam uirtutem etiam religionis autoritatem adiungere ſibi debet. Quod Dauid & Veſpaſianus fecerunt, ceſſitq; optime res. Numæ uerò quamuis regnum eſſet exiguum, quia tamen uirtus bellica aberat, religionis commentum fuit neceſſarium. Ergo quando faciliime occupabitur regnum, & quomodo in noua adminiſtratione ſit retinendum facile eſt intelligere: cum uerò religio in populis multum poſſit, nec eius opinio nutriatur niſi cum iuſtitiæ fama. Neceſſarium eſt tyrannũ qui diuturnus eſſe uelit, uel nouum omnino principem, tueri iuſtitiam. Quod ſi nouo principi antiquæ familiæ & proceres ob

ſtent: duabus legibus tantum facile occurritur, atque etiam omnino ſine iniuria. Primam iam diximus; altera eſt ut nullo magiſtratu nulla'ue dignitate fungi poſſint, ni creditoribus plene iam ſatisfecerint: quę lex olim Romanis in uſu erat, ut ex Tranquillo in Dictatore apparet; qua fit etiam, ut in reliquos tanquam ſordidos audacius agere liceat. Sed iam ut uideo extra propoſitam rem egreſſi ſumus. Nam temporis cauſa à nobis exploranda eſt, quonam illius auxilio infamia poſſit extingui. Ergo in mediocribus ac leuibus cauſis ſi nouũ nihil aliud ſuperueniat, ſilentium & incuria omnem memoriam factorum obliterare ſolent. Studeat igitur, ne reuocando in memoriam diutius eam producat. Quamobrem nec ſerat de illa re ſermones unquam: interim nec à cauſa illa in totum diſcedat, nec eã proſequatur, ſic multis poſt longum tempus quottidie reſtituuntur honores, longe'que facilius infamibus, quàm his qui propter inuidiã damnati ſunt. Non ignotum fuit Romæ Cæſarem cum M. Craſſo et P. Sylla & L. Anthonio conſpiraſſe. Euanuit tamẽ fama ſuccedente tempore. atque in uniuerſum non conuicta crimina, famam quanquam lædant, homines tamen audaces ad obtinendum magiſtratus non deterrent. Multo ergo minus in quibus non crimen, ſed iniuria, aut caſus infamię cauſam prębẽt. Sunt & qui falſo in eadem accuſari curent, ut falſum crimen uerò fidem abroget. In quo etiam genere quidam conuicti ſcelerum ea miſcent, quę nec ueriſimilia ſunt, ut iudicium diſſoluatur aut trahatur. Tertium genus auxilij à loci mutatione tum morum habetur. Nam cum permutatur locus, abſentia obliterat infamiam in patria, & ignorantia non ſinit extra patriam illam ali. Et Hercules quemadmodum in recuperanda corporis ualitudine, ſic non uno modo exitus è patria multa perſæpe commoda ad leuandam infamiam adducit. Deſiderium primo abſentis, commiſerationem fortunæ, obliuionem ſceleris aut iniuriæ aut ſaltem qualitatum eius. Neque enim ulla eſt res tam turpis aut fœda uel flagitioſa, quæ ſi non circumſcribatur, non admittat

tat

tat apud plures defenſionem,uel excuſationem. Minuit etiam
abſentia inimicorum odium, fomitem omnis liuoris omniſq;
maledicentiæ. Itaq; Timoleon cum fratrem occidiſſet, ſeceſſit
à patria per multos annos. Eadẽ fermè ratio illis conducit, qui
principis iram timẽt, ſemper enim in abſentes non ſolum maio
re difficultate, ſed etiam minore ſæuiunt iracundia. Extremum
auxilium in ſubſtitutione eſt, uelut cum latro religionem ingre
ditur, uel omnino contraria uita ſubijcitur, ut cum luxui parſi-
monia, uel auariciæ magnificentia eximia ſuccedit. Suſtulit &
audax factum retinendi Romanos ciues poſt Canenſem cladẽ
in patria omnem priorem eneruis ac mollis uitæ Cornelij Sci-
pionis Africani opinionem. Itaq; ſtudendũ eſt optimis ac præ-
cipuis auxilijs: atq; ubi unum non ſuccedat, plura uelut in funi
bus melius pondus infamiæ ferunt. Sunt & in hoc genere defen
ſiones, Apologię, certamina ſingularia, quibus omnis quantũ-
uis grauis infamia deletur. At uerò paupertatis incommoda
leuius expelluntur, ſed difficilius ars tollendi illa docetur, cum
non generaliter, ſed per capita tantum ea poſſit explicari. Sed
tamen cum de iniuria prius aliquid dictum eſſet, ſermonem de
illa abſoluamus. Omnis iniuria quantum ad eum ad quem per
net, obliuione tradenda eſt. Nam cũ non recordaris, non ſecus
eſt, quâm ſi non eã acceperis. Quamobrem optime mihi uidetẽ
Euripides dixiſſe:

ὦ πότνια λήθη τῶν κακῶν, ὡς εἶ σοφή,
καὶ τοῖσι δυστυχοῦσιν εὐκταία θεός.

(.i. O ueneranda obliuio malorũ, quĩ es ſapiens & calamitoſis optanda Dea.)

Probat & hoc Ariſtotelis in libello de uirtutibus ſententia: uo
lentis ad magnanimitatem pertinere contemptum uitæ, hono
rum, atq; iniuriarum. Ad eum uerò qui intulit iniuriam ſic pa-
ratum eſſe expedit, ut cognoſcat potuiſſe ſed noluiſſe ulciſci.
Aliter illud tibi cõtinget Laconicum, ueterem ferendo iniuriã
irritas nouam. Quonam pacto igitur intelliget defuiſſe ſolam
uoluntatem? ſi te amicis fultum ac potentem agnoſcat: multis

aſſuetum prodeſſe; nocere nemini. qui omnem minimam ulciſcitur calumniam, nunquam in magna iniuria uideri poterit uoluiſſe condonare. Stulte igitur exiſtimant quidam Socratē, Diogenem, Zenonem patientia ſola fuiſſe ab iniurijs tutos: nō enim patientia ipſa tutos ſed admirabiles reddidit, potentia uerò & autoritas defendit illos. Quid eſt, quod bis, ter ue, aut quaſi uolentes iniuriam tulerint? Quis hominum ac prope regum dicam, qui nunquam in uita iniuriam paſſus ſit? pudor ergo & timor illorum hoſtes, ſicut & reliquorum hominum ab eorum offenſione prohibuerunt. Veruntamen nec omnis etiam iniuria ex ęquo ducenda eſt, ſed quæ pertinacia & ſcelere caret. Nā quæ cum ſcelere coniungitur, prorſus eſt uindicanda: quod cū iniuria iactura etiam publica coniungatur. Ne igitur male cōſtitutum à legibus credam hæredem, qui non ulciſcitur defuncti iniuſtam necem, hæreditate indignū ab illa excidere. Quanquam & hæc lex cum multis boni exempli antiquata ſit. Sic & pertinax offendendi propoſitum ad ſecuritatem tuam ſpectare uidetur, in qua nulla lex, nullum conſilium diſſuadet, quin magis male uelis alteri eſſe quàm tibi. Mihi tamen uindictā & ego retribuam, dixit ſcripturæ ſacræ autor ſpiritus: negabo ne? Sed eodem ſuaſore opes omniaq; commoda relinque, perfectionis enim & non humanæ ſapientiæ hoc præmium eſt, ut etiam uiuens beatus ſis. Sed iam ad ea ueniamus incommoda quæ ſingularia ſunt, quandoquidem ut dictum eſt etiam omnia quæ ad paupertatem pertinent depellendam præcepta ſingularia ſint. Illud tantum docentes, principi nullo modo expedire, ut iniuriam à ſubditis patiatur, cum nec eum ferre debeat qui iniurius in ſuos magiſtratus uel etiam contemptor legum ſit: nec tamen ſæuiendum ut tyranni facere ſolebant. Eccelinus, Phalaris Italus, exitium familiæ ſuæ nimia crudelitate peperit, Ioannes Galeazius ſibi. Igitur ad reliquorum curam duabus rationibus communibus opus eſt, altera quam Græci uerterunt in prouerbium γνῶθι σεαυτόν. Altera ut quod per te uidere non po-

(.i. Noſce teipſum.)

tes

tes,ab alio diſcas amico fideli atque prudente,qui non plebis iudicium infidele,iniquum,damnoſum reſpiciat, ſed ipſam rectã rationem,meliorumque conſenſum. Difficile eſt & hoc ſanè, alteri ſe credere, cum non leue ſit ſibiipſi. Oportet & aliquã ſpem in calamitate collocare,dierumque euentum obſeruare,tum occaſionem,ac cum uenerit arripere ac retinere. Multi enim cum ſæpius à fortuna ad dignitates ac opes reſtituti ſint,ſtabilem ac tanquam cubum ſibi eam fingunt. Itaque utrunque extremum cauendum eſt,& deſperatio in calamitate: & ſecuritas in fœlicitate. ut ex illa contemptus ac noua ſpes recuperandi incidat,etenim his qui humanas res tractant non frangi animo, ſed in aduerſis bene ſperare iuxta poetæ ſententiam dicentis,expedit,

Multa dies,uariusque labor mutabilis æui
Retulit in melius;multos alterna reuiſens
Luſit,& in ſolido rurſus fortuna locauit.

At uerò animo conſtanti multæ ſe inferunt occaſiones quæ hominem ſeruant. Multa etiam ſtudio ac induſtria perficere licet, illud te non ignorare uolo, omnium magnarum rerum, quod etiam aliàs diximus,exiguos eſſe ortus & imbecilles, quapropter etiam in minimis non negligenda cura. Memini cum Florentiam irem aſcendentibus nobis Apeninũ obſeruaſſe. quod Geometræ dicunt,longiorem lineam minorem ad paralellum angulum facere: ob idque tutius minoreque cum difficultate & equi laſſitudine iter agebam. Admirantibus cunctis, ut omnes me unum ſequerentur, qui nunquam iter illud fueram ingreſſus,ipſis uiæ gnaris. Quidam antea ex illis etiam ſub equo ceciderant. nil mirum noſtra minimis conſtare, cum & nos ipſi minimi ſimus. At uerò ne quicquam è diuerſo tanquam eſſe nõ poſſit paruifaciendum. Plura enim ſunt extra opinionis noſtrę fidem & intellectus magnitudinem. Plerunque illud enim accidit,quod Virgilius Aeneæ futurum ſub Sybillæ perſona prædixit,dicens,

Tu ne cede malis,ſed contra audentior ito

Quàm

Quàm tua te fortuna ſinet, uia prima ſalutis
Quam minime reris, Graia pandetur ab urbe.

Quis inuenit in Muſica curam ueneni? curamq; coxendicis doloris? ergo minus mirum tam euidenter excitari mentes, cum etiam corporum affectus illis ſubiaceant. Ferunt Agamemnonem reliquiſſe domi muſicum tam excellẽtis artis, ut Aegiſtus potiri nõ potuerit Clytemneſtra niſi muſico occiſo. Longe igitur magis dolendum eſt muſicam illius amiſſam, quàm Doriſcum modum, quo Alexander proſilijt à menſa. Neq; tamen cõtraria ratione omnibus fidendum, ſed delectus habendus: atq; ſi peccandum, tutius non credendo uera, quàm falſis fidem adhibendo peccatur. meliusq; longe eſt carere fido cõſultore quã habere infidum. Vnus narrat Ventidius recte uſus proditoris Pharnei Cyrreſtenſis ſocietate: cum enim ille miſſus à Parthis pro exploratore Ventidio duci exercitus Romani ſe inſinuaſſet, dolus dolo uictus eſt. Omnia enim dux exercitus illi patefacere ſimulat, ille rurſus Parthis renunciat, quæ illis peſſima ex uſu forent: quoniam amicum Ventidio ſe fruſtra crediderat. Quamobrẽ illi cũ Craſſo rem agere putantes, quã ampliſſimo ciui Romano uictoriam extorſerant ſeruo conceſſerunt. Sed nec Ventidius quamuis illum deceperit, uſus tamen eſt eius cõſilio, quanquam rari ſint Ventidij. Enimuero pernitioſum nimis eſt principi à prauis uel adulatoribus aut imperitis cõſuli, uel qui uitio iræ aut odij aut liuoris detineantur. Docent inutiles pecuniarum profuſiones, inde noua excogitant uectigalia, auaros & ingratos, ſic enim appellant qui parciores erga hos lurcones ſunt, multis ac magnis probris inſectantur. Ergo inter tot cõſpirantes aulicos recte princeps etſi ἐξ ἀδάμαντος eſſet dijudicare poterit, uel ſuam retinere integritatem. Peccat autẽ non ſolum populos ſpoliando, ſed ditando paraſitos illos, imò grauiore exemplo ſint pecuniæ principum ſolius præmia uirtutis: & uectigalia noua uel graues exactiones neceſſitatis tantũ cauſa imponantur. Ergo cum effundere intemperanter & exu-

gere

gere uiolenter aſſueuerint, paulatim in alia probra deueniunt, cædes, ſacrilegia, ſtupra, adulteria, fiuntq́ antiquis tyrannis longe deteriores. Siquidem Dionyſius ſenior cum filium deprehendiſſet adulteraſſe, dixit num talia in ſe unquam uidiſſet crimina? tum filius, at tu patrem non habebas tyrannum, indicas quaſi cum cuperet defuiſſe licentiam. tum Dionyſius: & tu ſi talia facere perges, filium nō in tyrannide relinques: quod & euenit. Succedunt ex his ſi non deteriora, ſanè proculdubio turpiora, contēptus ſcilicet ſuperum, opinio impia, quæ doceat confidendum eſſe uiribus ſolū, ac potentiæ & diuitijs, deum uel nō noſſe, uel non curare mortalia: in qua ſententia fuit & auunculus Plinius dum de Deo loquitur. Ergo ea ſolū fugienda, quæ uel infamiam principi uel exitium afferant. Hisq́ modis tam pernitioſi conſilio principibus, quam ſibi utiles per inertiam & luxum ac fraudes ad ſummos euehuntur honores. Oſtēdimus enim in libro de Archanis, eſſe Dei etiam de ſingularibus prouidētiam: ſed adeò moderatam, ut nos nec metu deterreat, nec ui prohibeat ab agendis, ut ſit omnino quod in nobis eſt uoluntarium, etiam undequaq́ liberum. Nam nullo externo metu, & ſi effectus perſæpe nunquam uoluntas inhibetur: ſola diuina animaduerſio etiam uoluntatem immutaret. Itaq́ ſtulta prodigalitas tyrannidis in principe mater eſt, nec unquam inuenies auarum principem tyrannum, nec à tyrannide immunē cum qui prodegerit. uides Heliogabalum, Neronem, Caligulam, eo maiores tyrānos quo profuſiores. Contra Antoninos duos, Alexandrum, Seuerum, Traianum, Veſpaſianum, tantū à tyrannide abfuiſſe, quantum à largiore pecuniarum effuſione. Tuta igitur in principe parſimonia, execrāda profuſio. At in occupando quæ aliorum ſunt diuerſa ratione utendum eſt. Philippus alienos ſemper ditauit, ſuos habuit pauperes. Expedit autē principi ſubditos habere nec potentes, nec mendicos, illi ſeditione debilitant illius potentiam: ſi nec principi auxiliari poſſunt, & cum fortunarum amiſſione infirmant & animi.

Vbi enim uidebis in ſumma natum egeſtate, qui egregium fortitudinis exemplum unquam ediderit? cadit cum magna calamitate plerunque animi uis. quonam pacto igitur nutriri in ea poterit? ergo ridiculus Agapetus? nequaquã, imò aſtutus, qui Iuſtiniano largitiones ſuadeat, ut nec illum puderet accipere, quod Imperatori pulchrum eſſe dare perſuaſiſſet. Meminerint reges nullum eſſe principem abſque finitimis: ubi finitimi ibi belli periculum: ubi belli periculum, pecuniarum adeſt neceſſitas. An ergo melius eſt habere ſine cuiuſquam iniuria, ſine odio, ſine malo exẽplo, ſine ſeditionis periculo, an cum his omnibus? Stomachum mouet inſulſa liberalitas Ioannis patriarchæ, qui integra patrimonia hominibus ignauis effundebat. Cum uerò Barbari ex Affrica Mahumethani ſuperueniſſent, exhauſtum ærarium huius ne dicam ſtultitia inuenere, atque ideò impotentes accolæ ad repugnandum religionem, urbemque cum libertate amiſere. Hæc ſunt illius egregiæ liberalitatis præmia, hi fructus. Hei quantũ præſtaret, ut qui docerent alios, ipſi per ſe ſcirent, uirique eſſent non fœminæ, ſtudioſioresque reipub. quàm priuati commodi: & ueræ uirtutis quàm auræ popularis. Neque enim unquam res noſtræ finem aliquem bonum habebunt, niſi cum abiecta omni ſimulatione omnique uitio tum adulatione, ueritas ipſa amplectetur. Non eſt crede mihi religio ulla, quæ bonum publicum euertere doceat: nec ulla ratio regendæ reipub. utilis, quæ à religione diſiuncta ſit. Sed non hic error principibus ſolis accidit, priuati etiam ipſi malo multorum conſilio peſſundantur. Quamobrem illud Horatij carmen,

Nil ego prætulerim, iucundo ſanus amico.

Sic ego uerterim una dictione

Nil ego prætulerim, prudenti ſanus amico.

Nec enim in nobis ipſis facile eſt errata corrigere, nec melius illo quicquam extra nos eſſe poteſt, comparandus primo ante omnia. Hic eſt qui ſi ultra amicitiam & prudentiam etiam habeat autoritatem, iam in uno omnia te conſequutũ intellige,

ſi nõ

ſi nõ, multis modis quærendum eſt, quod ab uno fauente fortu na impetrari poterat. Poſt uerò diligenter cauendum ne aber res. miſeris enim error imputatur, & plus nocet: beatos ſi ſit me diocris parum lędit, plerunq; etiam latet. Multis autẽ modis er rare contingit, grauiusq; ac facilius ab his qui calamitoſi ſunt, ut etiam quandoq; inſaniant, ob animi mœrorem uel affectũ. quapropter ſemp à curis animus ſubleuandus eſt. Sed ſi nimiũ opprimatur, liberãt à ſtultitia curæ iucundæ. At nihil iucũdius eſt inuentione: igitur inuentio obliuionem inducit eorum, quæ in uita aduerſa contigerint. atq; eo modo à ſtultitiæ periculo liberat. Sed tamen caue ne nimia etiam animi intentione labo rans inſanias, fiatq; remedium uenenum. Fertur enim Carpen tratem Muſicũ, dum nimis ad artem, cuius ſtudioſiſſimus erat pontifex elaboraret, è proprio ſenſu decidiſſe, nec tamen quic quam iucundius ædidit imitatus olores extrema illa cantione. Iuuat etiã in his periculis permutare curas: ſed in eas quæ prio ribus opponuntur: uelut ludus paupertati, amor luctui eſt me dicina. ſunt & qui patriam mutant. Et equidem tria magnum momentum afferunt miſeris, mutatio uitę, morum, loci. Stul titia uerò contrariјs affectibus gignitur, mœrore ſcilicet, odio, ſtudio, amore, timore confirmatis. Atq; ideò magna res eſt cũ cœperit: nam cum uarietate iuuetur, augeatur perſeuerãtia. At contra perſeuerantes ac ſui ſimiles prudentes iudicamus: uarios uerò ſtultos ac inconſtantes. Ideò difficillimum eſt me deri ſtultitiæ, & ſapientiam præ ſe ferre. Ergo inuentio optimũ auxilium in ſtultitiæ timore, optima ac perpetua in Geometri cis atq; Arithmeticis, uindicat ergo à plena ſtultitia harum ar tium ſtudium, tum maxime ut dixi inuentionis. At contra ar tes ipſę à ſapientia procul abſunt. magnitudine enim ſtudiј mo uent atram bilem, & conſuetudine demonſtrationis ſimplices efficiunt homines. ob quam cauſam omnes qui Mathematicis operam dederunt, infœlices à iuuentute fuere, nec regula unq; exceptionem paſſa eſt. Alienantur enim à prudentia humana

& conſuetudine aliorum, ſapientioresq́ alijs ſe putant, quod oſtendere nouerint quæ alij neſciant. Itaq; propemodum ſtulti ac ab alijs contempti euadunt: quæ cauſa etiam perdidit poetas, ut filij Sophoclem malę tractationis rei familiaris accuſauerint, cum propter tragœdias domus curam deſereret: ſed Areopagitæ illum abſoluerunt. Succedente tamen tempore aliqui non omnino ſunt imprudẽtes exiſtimati. Sunt & exercitia quę ſua natura ſtultitiam gignunt, uelut Pædagogium non ſolum aſſiduitate docendi, ſed iraſcendi frequentia, tum uerberandi conſuetudine, iuxta Græcum diſtichon:

οὐδεὶς γραμματικῶν δύναταί ποτε ἄρτιος εἶναι,
ὀργὴν καὶ μῆνιν, καὶ χόλον εὐθὺς ἔχων.

(.i. *Nullus grammaticus firmus eſſe poteſt, iram, furorem, & indignationem ſtatim obtinens.*)

ac etiam propter ipſam conuerſationem, ut aliàs dictum eſt. Cum pueris enim ac mulieribus & ſtultis uerſari ſapientiæ eſt inimicum, adeò ut pueros conſulam à mulierum familiaritate cum primum decimum exegerint annum abducendos. Educati enim cum fœminis nihil honore uel uirtute aut gloria dignum excogitant: ſed ſuperſtitionibus & luxui ac ornatui tantum intenti, nihil magis oderunt quàm quod & fœminæ ipſæ, bonos ſcilicet mores. an mulier puerum de fortitudine aut de ſtudio, aut de gloria uel temperantia inſtruet? quarum aut expers omnino eſt, aut ſi præclara etiam ſit, uix unius aut duarũ labia deguſtauit: unde fit ut maxima pars eorum qui male pereunt cum matre ſola adoleuerint. Vitanda eſt etiam ut diximus, ea uictus aſperitas, quę multos candido ingenio firma memoria optimæq́ ſpei ac pudoris caſti eneruat atq; corrumpit. Nihil uerò ſupra mediocritatem exerceas, ſed quemadmodũ & in itinere cum neſcis alios ſequaris: adeò placet uulgo nihil extra ſemitam moliri, ut qui medeatur uno tenore ac quaſi ex prelo pro optimis medicis habeantur. putant ſimilitudinẽ quæ in moribus eſt, etiã in arte eſſe laudabilem. Verum ut dixi nec

in ar-

in artibus ea æqualitas ſeruanda eſt, nec temere permutanda, ſed magno nixu ac ſenſim innouandum aliquid: aut ſi non audes perſiſtendum in his, quæ quanquam bona non ſint, uſus tamen ea defendit à uituperatione. Sic nec in humanis negotijs omnibus credas, nec illa tamen uelut Geometrica tractes: ſola enim illa uere ſciuntur in cæteris, ſi firmam deſideres demonſtrationem, operam luſeris. nam non ſolum negotiationes certæ non ſunt, ſed nec aliud quicquàm. Scimus ſonum ex aeris uel loci cõcuſsione fieri: quomodo tamẽ fiat neſcimus. Nam ſi materia omni caret, cur non uidemus ultra muros? ſi habet, quomodo audimus? uidemus radijs luminis quod experimento cõſtat, at quid eſt quod radios toties infinitos multiplicat? Calefacit Sol, quomodo ſi calidus non eſt? eadem ratio in opinionib. tuendis, alij negant Aſtrologiam diuinatoriam, alij pro illa depugnare parati ſunt: alij lemures circumuagari uolunt, alij ut amentes irrident, qui talia credunt: alij Alchumiſticã extollũt, alij uanam eſſe putant. Tu uerò ubi nec reipublicæ nec religionis iactura eſt, precario faue opinionibus. Vidi multos qui ob inutilium rerum diſceptationem, nam quæ dixi pro exemplo ſunt, in graues inciderunt contentiones: Pro quibus etiam inimicitias ſuſcepere. At contra ne etiam effuſus ſis coram laudãdo aliquem, ſed ſi mauis potius ſeorſum, multi adulatoriũ illud præ ſe ferunt, quod ut dicit Euripides,

βάρος τι κἀν τῷ δ᾽ ὅστιν αἰνεῖσθαι λίαν.

(.i. Nimiæ laudes cum onere ſunt.)

etiam in deterius exit, irriſionis enim loco plerunq; interpretatur, nec pœnitentiæ locum relinquunt. Ergo illud Horatianũ imitandum erit,

Virtus eſt medium uitiorum, utrinq; redactum.

Illud etiã magna diligẽtia deuita, ne quenq; laudes qui iudicio uel uerbis, aut re, te tuaq; non probet. Nam ſic nõ ſolũ teipſum damnare uideris, ſed uili aſſentatione in amicitiam uelle inſinuari, quod turpius ſit an damnoſius non facile eſt intelligere,

huius etiam cauſa præſtat ingratum uideri. Quod ſi iam in infamiam ſingularis facti incideris, iuuat quandoque tranſmutare uulgi uoces in minus noxium crimen, naturam imitantes, quæ & ipſa morbos è uentre in crura tranſmittit. Alcibiades uir uafer inter Græcos cum infamia laboraret, quod reſpublica ab eo euerteretur, canem pulcherrimum magno emit precio, inde auribus et cauda abſciſis deformem emiſit: nulla cum cuſtodia, amicis admirantibus reſpondit, non poteram aliter plebem à maledicendo de me in his quæ circa rempublicam tractaui auertere: nunc huius inſaniæ admiratione detenti, obliuiſcunt maiorum negotiorum. In qua cauſa diu populum illum ad ſua flagitia conniuentem habuit, & niſi ſtatuarum caſus mouiſſet indignationem diutius deludere bene dicendo & male agendo illos poterat. At uerò ſi iam in opinionem ſtultitiæ apud populum decideris, diſſimulanda eſt opinio illorum, blandiendumque illis: quòd ſi iuſtam cauſam habeant infamis opinionis, permutanda ſunt ea quibus in illam deſcendiſti. Si nullam, ulciſcenda leniter morum petulantia. Semper tamen illud memineris, apud populum improbitatis opinionem à ſtultitia abeſſe: at ultoris à probitate. Sunt & auxilia quæ ad hoc diximus, diuitiarum comparatio, & magnæ gloriæ exemplum, & loci mutatio. Ego tamen ut Horatius inquit, Odi prophanum uulgus & arceo. Improbum enim eſt & omnium malorum origo, quod nec ſibi temperat, nec bonos æquo animo fert. At ſi in turpitudinis opinionem perueneris, & nunc non pauci illa laborant, ne coniecturis unquã à te illam abigere tentes: plerunque enim frigida defenſio ualidiorem reddit accuſationem. Ergo uel certis teſtibus eradicanda uel obliteranda ſilentio. nec tamen hæc ut ſtultitiæ opinio uindicari debet: quod ſimul coeant potentia & flagitioſa uita: imò plerunque ut docuimus coniunguntur. In erroribus autem qui accuſationi non ſubiacent, magnos uiros oſtendere eadem in cauſa aberraſſe, pro plena excuſatione plerunque habetur. Velut Cicero cum pro M. Marcello

cello & pro Q. Ligario peroraret, ut ibi, Non enim conſilijs ſolum & ſtudijs, ſed armis etiã & caſtris diſſidebamus. Tum ibi, Dolebam enim Patres C. ac uehementer angebar, cũ uiderem uirum talem, qui in eadem cauſa, in qua ego, fuiſſet: non in eadem eſſe fortuna. & rurſus: Iiſdem in armis fui. Quid aũt aliud egimus Tubero? niſi ut quod hic poteſt, nos poſſemus? in quo duplici genere inſinuationis utitur, & criminando aduerſariũ & cõmunitatem criminis docendo. uerum hoc illo facilius eſt. At ſi cum periculo aliorum memoria inducitur, oſtendiſſe ſuffiiat non docuiſſe. Hoſtes enim habebis quos prodideris nõ defenſores: quamuis multi in animi dolore nequeant ſibi temperare. Sed qui honori inter homines ac potentiæ ſtudent, quod ſæpius dictum eſt, non iræ indulgere, nec iniuriæ rationem habere debent, ſed cuncta pro commodo & utilitate metiri. atq; in his grauitatem ſeruare expedit, non longos ſermones fruſtra ſerendo, ut mulieres ac pueri ſolent: neq; obiter ac ſine ratione commemoranda quæ præter propoſitum ſunt, ut ſcire uidearis: necnon oportuno tempore inducenda, quemadmodũ Aegyptij oſſa olim mortuorum conuiuijs inferebant, ut conditionis noſtræ reminiſceremur. res quidem ſapientis, ſed oportunitas deeſt: cum cõuiuia ad relaxandũ animos & exhilarandum tam horrendo ſpectaculo non indigeant. Etenim ut amarum recte omni ſapori miſcetur prçterquam dulcißie: triſte omnibus horis poteſt conuenire, niſi inter gaudia. Atq; eadem ratione importuna eſt etiam iucunditas ac riſus in mœrore triſtiſſimo, ut tyranni hoc genus uoluptatis inter maiores reponerent cruciatus. Nempe C. Caligula ſæuitiæ monſtrum patrem eius quem occidi iuſſerat cœnæ adhibuit, omnibusq; modis ad hilaritatem & iocos prouocauit ea die qua pœnæ filij interfuerat. Cum principibus uerò dicterijs tum maxime ſalſis uti nunquam profuit, quandoq; etiam grauiter nocuit. Nam cũ Dionyſius ſenior quæreret ab Antiphonte, quod nam genus æris eſſet pulcherrimum? reſpondit ille, quo Harmodij & Ariſtogi

tonis

tonis ſtatuæ ab Athenienſibus ſunt conflatæ. Harmodius enim & Ariſtogiton, filium Piſiſtrati Tyrannum occidentes tanquã liberatis Athenis ſtatuas promeruerant. Intellexit Dionyſius ad ipſum pertinere ſcomma, occidit'que illũ, & merito. Quorſum hæc in quibus nulla prorſus utilitas, ſed libertas tantum loquendi maxima? Simili conuitio Lyſimachus irritatus à Pantaleone quòd in Arſinoen illius uxorem uomere ſolitam, hoc carmen iactaſſet,

κακῶν κατάρχεις τὴν δ' ἔμετον εἰσάγων.

(.i. *Malorum principium facis hanc uomentem introducens.*)

in cauea illum concluſit, aluit'que uſque ad mortem. Mitior fuit aliquando in intempeſtiuam dicacitatẽ Ludouicus Sfortia Mediolani princeps, cum legato enim Venetorum deambulans liberæ linguæ aulicum quem diligebat interrogauit: quomodo ualeret? at ille ſeu ira ſeu ſtultitia, ſiue quod ita ſuccurriſſet, uerbum non conſideratum reſpondit: male. cum princeps cauſam quæreret, dixit aulicus quod uulgatum eſt (Quando caput dolet, cætera membra dolent) tum Ludouicus confeſtim excede è conſpectu meo illico maſtigia, & ubi primum te uidero ſcias ſubeundam capitis pœnam. Propterea caute cum omnibus cũ ſit agendum, cum regibus tam ſapienter, ut intelligas quod iactabat Artaxerſes: non ſolum quæcunque liberet dicere, licere illis, ſed etiam facere: ut pernitioſum ſit, uel aduerſari illis, uel maledicere, ſed etiam deſpondere uitam uerbis. Exitio enim apud multos hoc fuit, cum exiſtimẽt reges adulationis hoc eſſe peſsimum genus, ac ſimulatæ cuiuſdam incredibilis beneuolentiæ. Nimirum igitur ſi captatores captari ſoleant ab his principibus, quibus omnis occaſio grata, quæ etiam eſt ad explendã ſæuitiæ libidinem commoda. Inſani eſt etiam ac amentis hominis, ea alijs exprobrare, quib. ipſe laboret. O quoties dixi, ô homo, carere debet omni culpa qui in aliũ dicere paratus eſt. Ne forte tibi illud Horatianum inſuſurret,

Tu cum ſis quod ego, & fortaſſis nequior, ultro

Inſectere uelut melior, uerbíſq; decoris Obuoluas uitium. Multa forſan hæc uidebuntur ac quaſi extra propoſitum, cum labentem paupertate hominem confirmare propoſitum ſit, nō de moribus loqui. Sed qui omnia diligenter conſiderabit, nullā eſſe rationem maiorem ineundæ fœlicitatis quàm morum diſciplinam inueniet. Videbis etenim duos eadem arte, pares nobilitate, æquales induſtria, quorum alter amicis & pecunia abundabit, alter in utroq; miſer erit. Ergo componēdi ſunt mores prius atq; omnia uitia explodenda, antequam ad reparandam pecuniam ueniamus, quod ſine morum ſuauitate nequeāt parari opes, & partæ etiam frequentius dilabuntur: tum uerò quod multa ſint præter opes etiam, quibus homo indiget, & ſine illis contemptui non minus quàm pauper habetur. Nec tamen Iudæorum more omnia denuo in mediū reuocanda erūt, nec ſemper à tribus patribus exordium ſumendum. Progrediamur quo nos rapit oratio, oſtendamuſq; quonam pacto ex minimis omnia humanā conſtant. Mentē adhibui quandoq; Hiſpanis militibus, qui cum domum ingrediuntur, ſimulant ſe totam uelle inſpicere, ut optimum eligant habitaculum. Inde luſtrantes cum domino domus omnes ædes, quo nam ille conijciat oculos obſeruant. raroq; falluntur, quin ibi quo conieeit oculos, theſaurus etiam illius ſit reconditus. Ergo ex duobus Euangelij dictis, quorum alterū eſt, Vbi theſaurus tuus, ibi cor tuum: & Oculus eſt lucerna corporis. melius diuinant abſconditas pecunias quàm ex humano cæreo. ſic morando tria auri talenta ſuſtulerunt. ſic mira illa latebrarum inuentio, nec terebris, nec uaſis æneis indigens. Nulli crede mihi fortuna deeſt, ſed ſapientia ac induſtria. Qui è Roma ueniunt deuorant aureos, in latrones igitur incidentes non ſolum pecunias ſed ſeipſos ſeruant. Quis enim latro tam dirus aut tam ſecure agit, ut hominem occidat, requiratq; in uiſceribus an aureos habeat reconditos? uerum ſi aureos inuenerit, ne latius diuulgetur, hominem etiam iugulat. ergo nihil non induſtriæ patet. Hominem

agnoui, qui centũ ac uiginti coronatos deuorauit, cũq; incidiſſet in latrones ſeruatus eſt, cum multi longe paucioríb. amiſſis etiam uitam perdiderint. In uilla quadam iuxta noſtram urbẽ cum milites expectarent omnia nephãda patraturos: tres puellę nubiles ſingulę gallinas laceratas inter mammas collocarũt. Cum uerò milites ueſpere ueniſſent, fœtorem ſentientes, interrogabant quid hoc eſſet? reſponderunt puellæ carcinomate laborare: ſic enim inter eas quamuis diuerſis habitantes domibus conſtitutum erat. Itaq; illi & commiſeratione & fœtore deterriti intactas reliquerunt, ſeruauereq; hac ſolertia pudorem puellæ. Plurimos me uidiſſe memini, qui ſine ſcelere, ſine fortuna, ſine arte, honeſtas facultates ſibi parauerunt: ita ut malim induſtriam quàm artem. Sic è diuerſo ſtupor hominis artificibus maxime noxius: nomenq; ingrati ei, qui in republica uerſari uult. habent ſingula bona ſuos morbos. Sed tamen ad rem inſtitutam redeundum, quatuor uidentur maxime neceſſaria ac difficillima in hac tractatione, quæ tamen omnia ad unum genus pertinere uidentur. Primum cum ex magiſtratu quis exciderit: ſecundum cum ars inutilis efficitur: tertium cum quis arte caret & pauper eſt: quartum cum eſt in exilio. Ergo ars inutilis fit, uel ob uilitatem ut fodiendi terram, uel ob imperitiã artificis, uel ob annexam conditionem contrariam, uelut ſi pædagogus pueros corrumpere exiſtimaretur, aut tabellio falſi damnatus eſſet, & generaliter quæcunq; è directo pugnant cũ artis utilitate. Negligentia etiã & quam græci uocant ἀφοιτίαν omnibus artibus contraria eſt. Item multiplex exercitatio & cura diuerſa, homo etiam incognitus, perfidus, uel inconſtans omnib. in cauſis fermè inutilis. Igitur ſingula ſingulis opponenda, negligentiæ diligentia, ἀφοιτία, aſſiduitas: inde fidem, conſtantiam, perſeuerantiam, uirtutemq;, in omnibus præ ſe ferat. exhibeat ſe blandum, comem: raro neceſſaria eſt permutatio. ars enim rara eſt, quæ hominem alere non poſſit. Verum ſi modo permutanda eſt, in nobiliorem uel utiliorem permuta-

tio

tio fiat. In affinem fit tranſitus facilior, & minore admiratione: in ualde diſſidentem, periculoſa eſt tranſmutatio. Porro affines ſunt, uelut ex tabellione, cognitor cauſarum: ex illo rurſus cauſidicus, ex Chirurgo uel pharmacopola, medicus. Nam & olim hæc tria, ac Græco more, ab uno eodemq; uiro exercebantur: ex Grammatico Rhetor: ex tonſore Chirurgus: ex Mathematico diuinator: ex pictore ſtatuarius et Architectus: nam & omnes hi ab initio picturam exercent. Fiunt etiam ex pictoribus textores nobiles, & flammearij, tum limbolarij ac cerdones. Eſt enim ars illa etiam fabris lignarijs nõ parum utilis. Clari tamen, etiam facta magna permutatione quidam fuerunt, ut Philiſtus Mileſius, qui ex Muſica adortus eſt Rhetoricen: quam ſub Iſocrate profeſſus eſt. Quapropter & Iſocrates αὐλοφόμων uocabat eum: ſcripſitq; in arte nonnulla adeò, excelluit. & Theſſalus cum lanariã exercuiſſet medicus factus eſt: ut Galenus recitat, floruit Neronis temporibus, & maximas ſibi diuitias poſteriore arte comparauit. Sed ne tam multos ex uetuſtiore ſeculo reuocẽ, pater meus Facius Cardanus Medicus primo, inde Iuriſconſultus factus eſt. Fata hæc ſunt hominum. nam nunc & noſter Maioragius Rhetoricen deſerens iam fermè trigenarius aggreditur Ius. Quid mirum? nam & inter reliquas adhortationes Bernardus Macius inducitur, qui cum coriariam exercuiſſet, iam iuuenis factus Grammaticæ operam dat, inde ex hac ad legum ſciẽtiam accedit. Quid multa? tandem publice alios eas docuit: donec alio prædominante humore fit Frater (nã ſic nunc uolo intelligi ex materno nomine latino deducto: ne tot cucullis aut circunſcriptionibus uti cogar) Sed ne ego incaſſum hanc referam electionẽ? nequaquã. Optimum igitur conſequutus gradum, nec ſibi timens, artem aliam iure aggredi poteſt, aliqua ex parte ſimilem: ſi modò poſterioris ſtudium, prioris obliuionem non inducat: ſed hæc uoluntaria, nobis de neceſſarijs ſermo eſt inſtitutus. Sed quid ſi ars ipſa non alat, nec ullus ad aliam ex ea detur tranſitus, nouũ

aliquod inuentum excogitandum eſt: ſemper nouitas rei gratiam parit, & ſolum eſſe in quacunq; re magnam affert utilitatem. Cum in hac urbe inuidia diu laboraremus, nec lucrū ſuppeditaret impenſis, multa ut noua inueniremus, tentauimus in arte: nam extra artem nihil non ceſſit. Tandem Phtiſis quam Phtoe uocant multis ſeculis curam deploratam excogitaui, ſanauiq; multos qui nunc ſuperuiuunt, nec difficilius quàm Gallicum morbum. Rationem etiam curandæ aquæ quam intercutem dicunt multis iam ſanatis inueni. Sed pro inuentione ratio dux erit, experimentum autem magiſter: aliorum opera incitamentum. At pro experimento ſi periculoſum ſit, tentandum leuiter ac paulatim. ſic & pueros ac homines fidos reliquaq; ſi nō neglexeris explorare, facile agnoſces: ſuppoſitis qui rem ipſam caute tractent: ſic amicos, ſic uicinos, ſic magiſtratus, omnia humanæ ſubiacent induſtriæ. uerum ut uideo magis peccamus negligentia quàm ignorātia. At ſi quis è magiſtratu exciderit uiolenter, ſi uitio medicandus eſt morbus, ſi inimicitia placanda uel ſuperanda. Decet autem illum qui in republica uerſatur, uelut prata quotannis refloreſcere, nulli rei parcendum, nec ſumptibus, ut honor recuperet̃ illico: iuuat quādoq;: ſi minus licet, interponendum ſpacium, donec oppugnatio deferueſcat. Quidam adeò ſunt infœlices, ut cum omnibus artibus magiſtratum retinere quærant, non poſſint: uelut Pontanus alioquin non ineruditus, qui cum à ſecretis regis Parthenopei eſſet excidit, & tamē omnia fecit ut in officio permaneret. Nam per aſſentationes miſer ille princeps ſic corruptus eſt, ut cum in iuuenta ſtrenuus & rei militaris peritiſſimus regnum firmaſſet, pulſis hoſtibus ſenex dum tantum artibus, luxui, & liberalitati ſtudet, à Carolo Gallorum rege, qui omnibus rebus erat inferior, præterquam conſilio & audacia, nondum illius inſpecto exercitu regno pulſus ſit. Hæc ſunt regibus præmia adulationum & prauorum conſiliorum, audetq; cum eo exitu duplici modo turpiſſimo poeta ille ſe uocare ſapiētem. Nullum minus idoneum

idoneum conſilio regum genus quàm poetarum, cum nec in republica Socrates illos apud Platonem recipiat. Hæc igitur auxilia illorum ſunt, qui male artem tractāt. Sed ſi nulla ſit ars, cum tres ſint uiuendi modi his qui facultatib. carent: induſtria, ſeruitus, & ars, hac ſublata duo reliqua genera ſuperſunt. Induſtria multiplex, licitatorum, cauſis uel litibus aſſidentium, tabellariorum, eorumq́ qui omnia uendere ac emere probe nouerunt, ac eligere meliora ac optima quæq́. Multi longe celerius hac ſolertia ditati ſunt, etiam abſq́ dolo, quàm ulla arte ditari quenquam contingat. Sunt & patrocinia magnorum uirorum & principum, promerendi ergo omni cura, ſunt illi nihil in hoc melius, quàm illorum nouiſſe ingenia & obſequi. Nam, quis credat? Tyberius proconſulatum dedit Nouellio Tricongio Mediolanēſi, quod abſq́ omni faſtidio uno ſpiritu tricongium uini hauriret. Alexander Seuerus illum notaſſet infamia. at contra occidit Grammaticum, quod premeditatus ad diſputationem acceſsiſſet. Ego laudi maximę tribuo Alphonſo Aualo principi, nō ſolum ſapientiſsimo, ſed etiam fortiſsimo, quòd exigeret à nobis, ne ad illum inconſulti de re aliqua ſermonem haberemus. Ergo nouiſſe mores hominum tantum confert, ut nihil magis. Verum ſi paupertati accedat exilium, eligēdus eſt locus natura ac legibus & morib. patriæ ſimilis. Quod & Coſmas Medices uir prudentiſſimus obſeruauit, cum è Florentia Venetijs exularet. Ibi nec magnifica nec humilima uita ducenda eſt, locusq́ ipſe pro patria habendus, amicos & neceſſaria ſibi comparando, ut nec reditum quæras in patriam, niſi ſponte caſu aliquo tibi ſeſe offerat. Nam uita hominis ut inquit Hippocrates breuis eſt, et quicquid curis impēderis triſtibus illi perit. Adeo uerò mores ibi colas, ut exiſtiment te uel non exulare, uel cum inuidia potius ciuiū tuorū quā ſcelere tuo. Cum uerò nec affinibus, nec multitudini amicorum poſſis illic confidere, cautior uita deducenda erit. Cum liberius etiā agere liceat in aliena terra, quàm in propria, ſeu ad contemptiorem uitā, ſeu glo-

rioſiorem tendere uelis. Quamobrem & Bononienſes pulchrũ putant etiam nobiles ſeruire in aliena urbe, quod in ſua turpe ducunt. Hæc ſunt propemodum auxilia reſtituendæ lapſæ rei familiaris. De ſingulis uerò ingenijs in tribus libris De uarietate rerum ſcripſimus, quibus non paucis hominibus, non ſperata accedet utilitas. Oportet tamen non ſtudendo tantum, ſed exercendo hæc comparare. Nam qui ſtudet nec exercet, ſimilitudine illa dignus eſt, quam B. Iacobus refert de his qui cum propriam faciem ſæpius in ſpeculo intuiti, ut ſublatum fuerit illud, obliuiſcuntur ſuæ ipſius imaginis. Requirat forſitan quiſq; huius rei cauſam, πάρεργα docenda tamen eſt. Duabus igitur hoc cauſis euenit, prima quod non adeò fortiter imprimit reflexus radius imaginem ut primarius: altera quod lux ipſa ſpeculi memoriam perturbat, ut quidam cum aduerſus Solem ex cõpoſito orantem ſtatuiſſent, oblitus ſit ille totius orationis. Ergo exercenda hæc magis quàm etiam diſcenda. Sed nec in his paruarum omnium rerum cura habenda eſt, ne Bononienſes imitemur, qui fabæ piſtillo publice codones paruos addunt, & Nuceriç prçfectos, qui quot ſunt equites extra urbem tranſeuntes, totidem ictus campanæ edũt. At nec è diuerſo cum parua magnum habeant momentum negligenda erunt. in quo errore Galli dum imperatas pecunias exigerent peccauerunt. nam cum non ad rempublicam exactionẽ deferrent, illos non ſolum lædebant, qui in ea plurimum poterant: ſed inæqualem etiam diſtributionem faciebant, & uiolentiam præferebant, cũ non per ipſius ciuitatis capita onus ſingulis imponeretur. At cum Hiſpani ac Veneti in ſubditis urbibus hoc ſeruent, ſcilicet ut ciues à ciuibus exigant pecunias, inualidam ad ſeditionem efficiunt ciuitatem, æquiusq; diuidunt onus, nec uidentur uiolenter auferre quod ciues ipſi ſponte offerũt. Facile ergo quiſq; intelliget magnitudinem erroris Gallorum, qui illorum turbulentas exactiones quamuis locupletiore adhuc ciuitate cum quietis iſtis comparauerit. Atq; utinam quod in mala cauſa

quam-

quamuis neceſſaria exhibetur diligentiæ, in melioribus præſtari conſueuiſſet. Nam cum olim ut apud Athenienſes Demoſthenes conſuetum fuiſſe docet, iudices non in nube ſed de ſingulis capitibus rerum iurarent: ſic & nunc. At non peccatur? fateor, melius tamen eſt legibus ac conſuetudinibus bonis fidere, quàm optimis uiris. Eſt nunc Senatus integerrimus, cuius caput ſingulari quadam uirtute præditum eſt, at cum morientur, non facile erit, non dicam omnino fieri non poſſe, ut reſtituantur æque boni. At fac ut fiat, nunquam capiti tam bene accomodabuntur membra: quoniam nō ſolum illi neceſſarij ſunt ſenſus, ſed quod ex illo, ut etiam in homine cætera membra exoriantur, ut illi parere poſſint. Ergo tutius confidendum eſt legibus quæ perpetuo manent. Nam ſi his optimi accedant poſtmodum uiri, diuina eius reipublicæ adminiſtratio euadit. Similis eſt hæc ratio iuri municipali noſtro, quo cauetur, ut maritus uxori ſit hæres neceſſarius. pauca certe pro urbis magnitudine ſequuntur incōuenientia. Attamen ſi ius illud non extaret, hac noſtrorum ciuium bonitate, hac fide, non indigeremus. Eadem ratio in cuſtodienda domo, quæ in ciuitate leges optimæ ſint, nec tamen extrema ſæueritas adhibeatur. Nam ut in optimis legibus non facile inuenias prauum iudicem ac execrabilem: ita in arctis admodum inſtitutis plura uel in ciuitate uel in domo flagitia quàm in mediocribus admittuntur. Aſperiores parentes filios adultos ad furtum, teneros ad impudicitiam auaricia impellunt: cogūtur em̄ nepharie quandoq; quærere ab alienis, quod ſæuere nimis à parentibus denegatum eſt. Eadē cura illos perdit, cum à mulierum conuerſatione arctius prohibētur. Ergo mediocris indulgētia ſumma eſt cuſtodia, laxare frena aliquando prurienti ætati, hominum'ue diuturnæ conſuetudini, non ſecus iuuat, quàm ſi uino in uaſis feruente ſummum detrahas operculum, ſinasq; modicum atq; nō ſyncerum effundi: ne abrupto uaſe totum pereat. Solent enim quæcunq; arcte undiq; cōſtringuntur, ſi paululum efferbuerint diſrumpi. Et ſi omni

omni diligentia hęc tuearis, nec tamen bona fortuna ſuccedat, imiteris medicos, dicentes omnia ſecundum rationem facienti, nec proſpere ſuccedentibus rebus, non eſt tranſeundum tamē ad alia eo ſtante quod à principio uiſum eſt. Multa ſunt quæ tempus deſiderant, ut quæ magna ſunt & ardua: uel ſi humilis fortuna tua ſit: uel ætas ualde iuuenis: uel ſi quid ab initio peccatum ſit. Eſt enim ut recte dixit Ariſtoteles, minimis in principio error, maximus in fine. Vel ſi ars hoc nō patiatur. uelle eñ celeriter aſcendere in ea parte quæ non admittit, dementię potius eſt, quàm cupiditatis. Ergo cum in omnibus tum maxime nouis rebus ſectandis opus eſt, ut tuas uires recte metiaris, infraq́ꝫ metam etiam de te ſtatuas. Sic enim in aduerſa fortuna non adeo triſtaberis, nec in ſecũda fruſtra eueheris: & in utraqꝫ eris diligentior, cum nec deſperandum, nec aſſecutũ quæ oportuerit, te fuiſſe intelligas. Nec tamen unquam tuarum uirium imbecillitatem tenuitatemq́ꝫ alicui, niſi qui tibi patrocinari uelit prodere bonum eſt. Ariſtoteles cum eſſet gloriæ ualde cupidus, in facilibus copioſe diſeruit. at in his in quibus argui ſe nō poſſe ſperabat, dilucide multa docuit: quæ ut non licet redarguere, ſic ſcimus illum tamen non potuiſſe probare. Ad bonos uerò mores pertinet, non ſolum detegere nolle ſuarum uirium infirmitatem, ſed etiam eludere eos qui te doloſe aggrediunt̄. Nec pudebit autoritatem uulgati libri adducere ad confirmationem horum, dixit nanqꝫ ille,

Qui ſimulat uerbis, nec corde eſt fidus amicus:

Tu quoqꝫ fac ſimules, ſic ars deluditur arte.

Multa eſſent à nobis certe dicenda; ſed neceſſariorum tantum meminiſſe uolumus. Hæc ſunt quæ ad optimum finem pertinent: quæ optima uiuendi ratio: quid ſtultum: quidq́ꝫ cuiqꝫ neceſſarium: quidq́ꝫ maximum ſit in unoquoqꝫ genere. tum uerò de noſtra natura aliquid differendum, ne cum omnes omnia docere uelimus, nos ipſos ignoraſſe uideamur. diſſoluendę etiã dubitationes quædam quę ab initio propoſitę erant. Delia cum igitur reſponſum eſt,

κάλλιστον τὸ δικαιότατον, λῷστον δ' ὑγιαίνειν,
ἥδιστον δὲ τυχεῖν οὗ τις ἕκαστος ἐρᾷ.

(.i. Honeſtiſſimum eſt quod eſt cum maxima iuſtitia, optimum autem ualere, iucundiſſimum autem id conſequi quod quiſq; amat.)

Quod eſt? optimum, bene ualere eſt, honorari pulcherrimum: iucundiſſimum uerò frui eo quod quiſq; maxime cupit. hæc reges ſibi quantum poſſunt præſtant; alij quærunt. Veruntamẽ quia maxima pars delectationis in amore poſita eſt; ille uerò effrenis, & contumax; optimum eſt modum deſiderio ponere. tum maxime, ne cum amare te intelligit, ſumptus pereat. Aut enim non potiri caſtis in tormento ponitur, aut ſi ſcortis potiaris, & uehemens ſit deſiderium, res perit. Optima uerò uiuendi ratio eſt, quę cum moderatione, cõſilio, et grauitatẽ perficitur. Magnitudinẽ moderatio definit operationum: qualitatẽ conſilium prętat: grauitas addit efficaciam. Ergo neq; plures nec pauciores eſſe poſſunt bene uiuendi rationes. unaquæq; tamen harum pluribus conſtat. Grauitas uero nobilior omnibus his eſt, quæ principes decorat, ornat Magiſtratus & nobiles, plebeios aũt tuetur. Vnde illę Regũ tot ceremoniæ? unde illę Pontificis? proficiſcentẽ antecedit εὐχαριστία, ipſe in Palmę ſolennitatibus deferẽ à Cardinalibus. Vnde purpuræ amictus? tot archana? tanta pompa? quoniam decet ad religionis cultum, grauitatem ſeruare. ſtulteq; putãt qui ſimplici ornatu & abſq; potentia, credunt religionem quæ uix ſic in hominibus manet poſſe retineri. Eadem nobis ratio oſtendit, obſcœnos amatores omnes eſſe infœlices, quæ grauitatem docet ad fœlicitatem plurimum cõducere. Nam qui amant flagitioſe, ut aliâs oſtẽdimus, uehementer amant. At ubi amor uehemens ibi incontinentia & leuitas, atq; iuxta Comicum cõtinuo pro imbre amor aduenit, is uſq; in pectus permanauit,

Permadefecit cor meum: nunc ſimul res, fides, fama, decuſq; & uirtus, deſeruerunt.

Conſilij autem maior longe neceſſitas, quamuis nobilitate ce-

L dat

dat grauitati, ſed non hoc tam clarum quàm quod conſilio. nihil melius apud homines. multa fateor eueniunt extra opinionem hominum ac quaſi deorum uoluntate, ut Euripides ait,

πολλὰ δ' ἀέλπτως κραίνουσι θεοί.
καὶ τὰ δοκηθέντ', οὐκ ἐτελέσθη.
τῶν δ' ἀδοκήτων, πόρον εὗρεν θεός.

(i. Multa ex inſperato perficiunt Dij, quæ autem cum certa ſpe fuerunt, infecta manſerunt. Non ſperatorum uerò Deus uiam inuenit.)

Horum tamen & maxima pars à nobis originem ſumpſit, ſeu quia prohibemur à numine, ſeu quia ſors ipſa hoc ferat. utcunque ſit, maxima hominum pars conſilio caret. Qui neſciunt nec uti poſſunt conſultore, quid mirum eſt carere eos conſilio. qui ſibi ſapiunt nimium ſapiũt. Eſtque hoc illibatũ amentię genus, principes qui alijs ſe credunt, ab adulatoribus, ſi non alio dolo corrumpant, conſultores nam & hoc frequẽs eſt decipiunt. Priuati non inueniunt qui ſuo periculo conſulant, negligenter ergo res peragitur. unique fidere periculoſum. dum multi conſulunt, res dubijs plerunque ſententijs in incerto iacet. ſibi ipſi conſulere quod optimum eſt tam paucis conceſſum, quã etiam poſſe ſuũ totũ corpus inſpicere. Ergo uideas homines qui poſt actã rem uideri uolunt ſapientes, quibus nulli ſunt ridiculoſiores, ut illud merito illis dicas, ῥεχθὲν δέ τε, νήπιος ἔγνω. *(i. Factũ etiã ſtultus agnouit.)* Alij omnibus ſe credunt: alij nulli: magnis alij diffidunt uirib. aliqui tenuibus initijs ac umbris maxima moliuntur. non illis propemodum abſimiles qui libellis Turcam adoriuntur, nec ſatis facetis. Cum ille religiones noſtras, ferro, flãma, ſeruituteque deſtruat. Stomachum mouent eruditis multi, qui uix prima elementa rerum percipientes ſtatim ad ſcribendum ſe accingunt. quorſum'ne? ut charta pereat, tibique fama, legẽtibus tẽpus? Dij boni? quæ impatientia illorum qui grandem ſe putant ac ſtrenuã operam nauaſſe, quod prima alicuius diſciplinæ rudimenta ſatis latine nec ornate dicam ſcripſerint, in quo genere Germani Gallique peccant, exiſtimãtes tantam alijs debere uideri illorum

illorum in ędendo induſtriam quanta illis fuit ob natiui ſermonis à Romano diſtantiam in diſcendo difficultas. non uitupero gloriæ ſtimulos, non deterreo ab ædendo, modo aliquid nouũ inueniãt, aut uel ſuis ſaltem hac audacia rebus conſulãt. Nam & hoc antiquum erat, cum Horatius & ipſe de hoc queratur, dicens:

Scribimus indocti, doctiq́ꝫ poemata paſſim.

Nullus à me putet patriam ſibi obijci: inuertant licet enim illud Anacharſidis: nos patriæ decori ſumus, cum tibi ſit patria. Verum illud diſplicet, quòd res ſerias tanquã leues tractamus, argumentaq́ꝫ paſſim ex omnibus ſumimus, ut qui nominis interpretatione miſeros dixit ἀθλίους, quod ἆθλιος miſerum ſignificat: æmulamur enim uitia non uirtutes, & partem exiguam, foliaq́ꝫ, ac furculos, ſtipitem derelinquimus. Licuit ac decuit illũ hoc qui tanta arte caput aduerſæ ſententię oppugnauit: alium minime decet, leuibus inſiſtere argumentis: ſed elaborandum tibi eſt ſeu ſcribendo, ſeu legendo, ut ad intima penetres. Nam qui rerum profunda adeunt, ſibi gloriam alijs utilitatem parãt. Ea etiam cauſa grauitatis ſcilicet per ætates diſtribuitur. Nam ſenum ſapientia plurimum habere debet grauitatis, iuuenum moderationis, adoleſcentum & puerorum ingenij. atq́ꝫ in hoc uelut & apud Gellium ſcribitur, acerbus ſtylus ac paulo durior ab initio, meliorem fructum fert molli ac manſueto, ſic etiã de ingenijs. Moderatio igitũ ut melioris ætatis præmiũ, ſic & optima eſt in cunctis. Temperat enim non ſolum affectus, ſed etiã debita cõtraria quibusq́ꝫ uitijs aut malis opponit, leuia leuib. iucunda triſtibus, remiſſa ſeueris. Adeoq́ꝫ hoc uiſum eſt utile, ut ſapientiſſimi uiri Auguſtus et Laurentius Medices duas perſonas habere uiderentur: alteram humana quidem ſublimiorẽ: alteram quaſi puerilem. Nam qui ſanè rem tenent, illud norũt, omnem immoderatum affectum ſtultitiam gignere: dico aũt lætitiam, triſtitiam, ſpem, metum, amorem. Galeazius Ruber inuenta quam diu quæſierat hauriendæ aquæ cochlea præ gau-

dio inſaniuit,atq; in eo ſtultitię genere ſibi fœlix uidebat̃. ſemper enim ridebat. Verum ſtultorum uitam ego fœlicem nequaquam dixerim, beatiorem tamen illorum qui uulgarẽ ſequuntur morem,literisq; carent, quàm qui in illis grauiter laborãt, ſi ad animi tranquillitatem ſpectes. Verum dulcis eſt fructus ſapientiæ, multis autem contingit in radicibus ſemper hærere. Quamobrem ſapientum naturalium optima poſt diuinos homines uita eſt, proxima illis eorum qui ignari omnium ac ſine faſtu priuatam agunt uitam, peſſima illorum qui uel laborant ut ſciant,uel neſcientes oſtentare ſe cupiunt. At ſi ad utilitatem ſpectes,quæcunq; ſapientia præter dæmoniacam utilis eſt. Ergo ad utilitatem eadem ratio totius ſapientiæ eſt, ac partis ad beatitudinem nequaquam. In parua enim parte deſiderium & labor & æmulatio ac pudor adſunt, quorum omnium expers eſt,qui id ſapientiæ gens non attigit. Et cum tamen non omnis ſapientia utilis ſit,omnis ſtultitia damnoſa eſt,ignorantia uerò non omnis. Nam cum unicuiq; ſapientiæ generi ſtultitię genus ſuum opponatur,manifeſtum eſt tamen in utili ſapientia ſtultitiam eſſe inutilẽ, at uerò & in dæmoniaco genere deterius eſt ſtultum eſſe,quàm ſapientem. Quamobrem nec omnis ſapientia utilis,nec inutilis omnis ignorantia. Stultitia tamen omnis damnoſa eſt. utiliſſima uerò ſapientia eſt, quæ maxime neceſſaria,ac glorioſa docet. poſt diuinam igitur naturalis: poſt quam humana quæ regnum aut rempublicam gubernare docet, conſtituenda eſt. Sed ſi ad externa bona mẽtem ſolam adhibueris, quis dubitat hoc humanæ ſapientiæ genus eſſe præſtantius? ſed cum tranquillitas in quadam priuatione ſolum conſiſtat, pauci ueriorem fœlicitatem amplexantur. Verum ut uideo plurimi alia alijs ſuadent, quæ ipſi nec ſponte recipiant. An credis Platonem aut Ariſtotelem eadem docuiſſe quę ſenſerunt? aut ijſdem moribus uixiſſe quibus libri ſui referti ſunt? Multi etiam meliores in conſulendo quàm in agendo ſunt, atq; hi ingenio pręſtãt, ſed uoluptate uel timore uincuntur: alij melius longè uiuunt,

quàm

quàm alios docere ſciant, quod in his moderatio ſit affectuum, at ingenium nequaquam excellens. Conſuetudine igitur qua magna humanarum rerum pars conſtat ſe tuentur. nõ ergo ijdem ſapientes qui & ſapientiæ doctores ſemper. Omnibus uerò cum ſapientia conueniat, ac quædam eius etiam partes, non tamen omnia genera ex toto omnibus, ſed alia alijs pro uitæ inſtituto: atq; beatus ille qui eam partem ſapientiæ adeptus eſt, quæ cum inſtituto uitæ & temporum moribus conuenit, quib. hæc tria ſimul conſentiũt, beatiſſima in ſuo genere uita contingit: at contra infœliciſſima omnium, niſi ſtultorum. Eſt autem quaſi ſtultitiæ pars, à ſeipſo diſſentire moribus ac conſilio. Quare, ſi quis quærat, an plus fortuna in rebus humanis dominet̃ an ſapientia, non dubiam habebimus reſpondendi rationem: nam ad omnia comparata plus fortuna dominatur, in uno tantum ſapientia præualet. oſtenſum enim eſt, quicquid extra ſapientiæ limites unicuiq; accidit, pro fortuna computari. hominem autem nullum ex toto ſapientem in uno genere eſſe poſſe, in pluribus autem multo minus. plura ergo fortuna quàm ſapientia ſibi uindicat. Sed ſi ad unum genus tantum referantur euentus: ut gratia exempli, mihi in medicina plus ſapientię eſt quod ſubiacet quàm fortunæ. ergo ſapientia ob ipſam electionem tantum fortuna utiliorem. Neq; uerò quamuis aliàs dubitauerimus, difficile eſt uidere, neminem poſſe ad ſapientiæ uerticem aſcendere. Nam quanquam quæ humani generis eſt ad hominem pertineat, ipſa tamen prorſus etiã eſt infinita, quando ille uerticẽ obtinuiſſe dicitur, qui à nullo alio ſuperat̃. Moderatio igitur cum grauitate iuncta ac conſilium, hominẽ ad hunc uerticem perducunt. In moderatione igitur & operis & affectus, non ſolum quædam mediocritas requiritur, ſed etiam otiũ, atq; in ipſa operatione interpoſita, quandoq; quies ornamentum actioni ipſi & facilitatem præſtat, redolentq; opera ſuauitatem actionis, adeò remanent ueſtigia quæq; cauſarum in rebus ipſis. Eſt autem nobis mediocritas hæc neceſſaria ob

corporis ac animę uinculum: nam & ſi anima ſit ſupremarum ſubſtantiarum ultima, & corpus mortalium ſuprema, ambo tamen in uniuerſo rerum genere in medio conſtare dicunt. Atque ea cauſa, quod tam affines ſint: hæ partes maximo amore ſeinuicem diligunt, nec ulli animanti tam grauis ob hoc eſt mors, quàm homini. Eo etiam fit, ut homo præterita ſimul nollet prę teriiſſe, & tamen futura concupiſcat. animus enim ut immortalis, quanquam proceſſu temporis ad mortem propius accedat homo, futuræ tamen libertatis deſiderio flagrat: at corpus quicquid præterijt temporis, ſibi ademptum eſſe putat. Diuerſis igitur ferantur affectibus, ille quidem gloriam, eruditionem, uirtutem, ſupernaque ac Deum amat: cum corpus uoluptatem, ſocordiam, terreſtriaque, ac ſenſibus ſubiecta diligat. Tum uerò ſomnum, quod quaſi arctius ſit uinculū animus, uigiliā optat, eà enim libertati illius proximior uidetur. tria ſunt ambobus tamen grata, ſanitas, harmonia, & pulchritudo. Verum ſanitas utrique æqualiter iucunda eſt, reliqua animam potius quàm corpus delectant, ob id nec belluis ipſis multum placent, quod uirtute ratione utente careant: quanto ergo magis belluas omnis ſapientiæ expertes eſſe neceſſe eſt, ut quamuis bene ualere iucundū illis ſit, non tamen id eos delectat quòd ſentiant ſe bene ualere. Eſt uerò in nobis etiam imaginādi uirtus ſingularis, ac belluis non eadem: quippe quæ termino nullo claudatur. Diuina etiam poteſtate amplius quiddam habet, quod infinitum actu comprehendat ac fingat, præteritaque non præterita quaſi præponat: ac quod maximum eſt, contraria ſimul efficiat: uelut cum in ſomniantibus homo idem ſibi uidet duplicatus, atque unà æger atque etiam ſanus. Hoc aūt quis non uidet, quod oculis etiā accidat, ad ſenſum potius pertinere: ſed tamen hæc poteſtas quia à diuina parte auxiliū ſumit, admirabilior ipſa ui intellectus euadit. hoc ergo internū eſt. Extrinſecus aūt pulchritudo tanta homini conceſſa eſt, ut omnia ſuperet: nam homo ſi ætas, ſexus, & natura in unum cōſenſerint, ad eam formę excel

len-

Etiam peruenit,ut nihil ſub oculis cadat,quod illi ſit comparandum. Vnus inter uiros refertur Alcibiades, neſcio an hiſtorici plus æquo illi fauerint,per omnes ætatis gradus ſummo cũ decore tranſiſſe. Ergo & illud iure factum eſt. uiuentia enim,non uiuentibus decuit pulchriora eſſe. Horum autem quæ ſenſum haberent, reliquis atq; inter hæc denuo ratione prædita formoſiora,quã rationis expertia,inter hæc ubi ſexus natura & ætas cõuenerũt. Rurſus totius hominis pulcherrima pars facies eſt, cuius oculi tanquã duo cœli luminaria illam illuſtrant, ut omnium quæ in orbe ſunt rerum, ſi quiſpiam recte conſideret, excellentiſſima ac formoſiſſima ſit facies humana. Hanc ergo tantam,ſeu animi,ſeu corporis,ſiue totius nobilitatem: ſi quis recte conſideraret, uitæ id genus amplecteretur, quod tantis priuilegijs dignum eſſet. Verum cum non in agendo ſolum,ſed etiam in optando grauiter aberremus, Theſei fabulam imitati,qui cum ſine conſilio ab auo Neptuno impetraſſet, tria ſibi quæ in uotis eſſent perfici,quanquam duobus primis, deſcenſu ſcilicet ad inferos,& Minotauri cæde, fœlix uideretur: extremo tamen uoto,Hippolyti ſcilicet nece miſerrimam ſenectutẽ orbitate ac ſcelere fœdauit,ut intelligamus quantamcunq; potentiam(imò etiam uix uota Deorum) fœlicitatem parere nõ poſſe,ſi ſapientia nõ adſit. Et ſi bona quandoq; ſine ſapientia, quamuis raro contingant, mala tamen abſq; ſtultitia nunquã euenire poſſunt. Non ergo tam curãdum eſt ut ſapientes ſimus quàm ne ſtultitia laboremus. Quod ſi cui hoc euenerit infortunium,ut apud populum in ſtultitię opinione ſit,non ſecus ac in oris fœtore uel cauſa ſublata illam extinguat: uel inſignis facti ac laudabilis permixtione obumbret ac ſuperet. Nam plerunq; accidit,ut non ijdem homines ſint, ac apud populum ſapientes exiſtimentur. Cum enim ſapiens moribus à populo diſſidet, aliaq; ex parte infœlix eſt, in his quæ maxime apud populum ſunt,in ueneratione pro ſtulto habetur. At non eadem in omnibus prouincijs atq; ętatibus probantur, aut damnantur. anti

quo

antiquo tempore non graue erat furtum, nunc capitis pœna punitur. nunc adulterum eſſe nihil eſt, antiquo tempore & pro flagitio ſummo, & pro maxima infamia habebatur adulterum eſſe: unde Suetonius alium corruptelis adulterijsq; famoſum nihil amplius quàm monuit. Itaq; ſtultum habetur, plerunq; quod male cedit. Sed tamen ſtultum eſt etiam, & ſi ſapienti ut diximus pleraq; aduerſa contingere poſſint: ergo loci & temporis ratio habenda eſt: illeq; ſapientiſſimus creditur, qui medium in moribus, pro ętatis, temporũ, regionis, conſuetudinis, conditionisq; propriæ obtinet, atq; in eo manet, illius flatum & auram ſequens. Hæ igitur moderationis partes, conſilij uerò ſcire quid nam ſit eligendum, tum uerò illius optima pars ratio, quæ & iudicium à quibuſdam appellatur. neceſſaria igitur non ignoranda, tum etiam quæcunq; ualde decora, uelut Geographia. nam ſi turpe quaſi illis erat peregrinantibus neſcire quo irent, ut Lucanus aiebat dicens,

Ignotum uobis Arabes ueniſtis in orbem.

Quanto abſurdius, neſcire ubi ſcimus talia? Ergo attingenda ſunt ſic cultus agrorum, rationes metiẽdi & ponderum, uſusq; fori. Multa enim ſunt, quę quamuis exigua uideantur, magnã tamen ſi ea ignoremus iacturam afferre ſoleant, ac æmulis tũ etiam plebi riſum. Sunt etiam quędam communia, quę prouerbiorum loco uſurpantur, utilia uſu, & ſi craſſa Minerua dicta ſint, quale illud, dicam ut potero (nam patrius ſermo leporem addit) molendina molunt, caſæ cadunt, hypothecæ finiuntur, terra tenet. ut intelligamus tutius pecunias in agrorũ emptione collocari. Quædam alia non ad uſum ſpectant, ſed ad iocũ, uelut quod de Liguribus dici ſolet, habere mare ſine piſcibus, montes ſine lignis, exercere mercaturã abſq; pecunijs, latineq; ſcribere cum nunquam ad ludum literarium profecti fuerint. Horum non eadem quæ in priore ſciendi cura eſſe debet: quandoquidem uita mortalium breuis eſt, & cum ſapientiæ genus neceſſarium ualde amplum ſit, quicquid nugis impenditur, ab

illius

illius cognitione detrahitur, & quamuis multa nolentes etiam diſcamus, meminiſſe tamen oportet, nihil uelocius eſſe tempore, cuius partem quæ nos fugit aſſequi nunquam poſſumus, quæ uenit multo minus effugere. Collocandum eſt ergo quicquid nobis ipſius conceſſum eſt in uoluptate firma. Eſt autem firma uoluptas, quę pręſentium delectationem habet, futurorum indubiam ſpem abſq; præteriti pœnitentia. Sed, cum non niſi his, qui ab initio ſapientes fuerunt, conceſſum ſit, præteritorum non pœnitere, ſufficiet quoniam id leuiſſimum ſit in uoluptate uel dolore, ſatisfeciſſe præſentibus tantum atq; futuris. Ea autē ratio eſt, ut hoc aſſequamur, ut quod in Dijs optimum eſt imitemur. eſt autē in Dijs optimum, nullo indigere, omnia ſcire, diutiſſime uiuere, ac ſecuritate frui. fortitudo animi & probitas ſecuritatem præſtant, unde illud Lucani recte dictum ſub Catonis perſona,

Quo me fata trahunt uirtus ſecura ſequatur.

Sed ſi ſapientiam diuinam habueris, nec fortitudine opus erit. at uerò reliqua ut docuimus ſunt ipſius ſapientiæ abſq; dubio præmia. Quamobrem omnia in ſapientia contineri Theognides recte ſcripſit, dicens,

Ο γὰρ φονῶν εὖ πάντα συλλαβὼν ἔχει.

(.i. *Nam bene ſentiens ſummatim omnia obtinet.*)

Eſt etiam ad illam compendioſus quidam aditus ut in reliquis omnibus mortalium bonis: ut enim intellectus eſt aliquis intellectus, & rationis ratio, ſic ſapiētiæ ſapientia. De qua et Apponenſis Conciliator dictus meminit: cuius, quia in ſecundo Epiſtolarum libro diffuſe hiſtoriam tractauimus, ne quorundam more eadem diuerſis in locis repetamus, ad augendam librorum ſuperuacaneam molem, hic demonſtrationem præteribimus.

Finis Librorum de Sapientia.

HIERONYMI CARDANI MEDICI MEDIOLANENSIS

DE CONSOLATIONE LIBRI TRES.

1544.

M 2

HIERONYMI CARDANI MEDICI Mediolanenſis in tres libros de Conſolatione Procemium ad Lectorem.

STATVERAM ab initio hunc librum alicui amicorum dedicare: ſed uenit in mentem, quòd argumento rei protinus eum ipſum, cui dedicaſſem, offenſurus uidebar. nanque illud natura omnibus inſitum mortalibus uidetur, ut ſe miſeriores quàm ſint exiſtiment, fœliciores uerò uideri cupiãt. Quapropter diuites opes ſuas, reges potentiam, milites robur oſtentant: eruditi nugas ſuas, etiam audire nolentibus effutiunt. tam magnum ſtudium hominibus eſt, tales uelle apud homines uideri, quales minime ſint: inde è diuerſo uitia & turpitudinem ſuam, ſuorumque, omni occulunt induſtria: tectoque igne tormentum maius ob inanem hanc gloriam tolerant. Quid igitur ſi cuiquam libros hos dedicaſſem? nonne tanquam ad illius medendã egregiam aliquam calamitatem inſcripti, aut potius deſtinati uiderentur? Abſit igit̃ ut tam compendioſa opera quenque offendã: alios uerò ſi non hæc ratio moueat, omen ipſum tituli & rei ſeries perterrebit: tanquã ad eum miſſus hic liber uideat̃. qui quamuis fœlix nunc ſit, protinus tamen ſit infœlix euaſurus. tantum omnes quod ridiculum eſt ſapiunt. At ego magis illis inſanirem, ſi hanc illorum ſuperſtitionem, aut diſſimula

re ui

re uiderer, aut corrigere tentarem. ſit igitur hic liber nullius nomini addictus: ſed ex libro liber euadat. Fuerat autem ab initio eius nomen Accuſatoris, ut qui uanos hominum affectus, atq; falſas argueret perſuaſiones: at poſt mutato nomine, & in tres libellos diuiſo, de Conſolatione eũ inſcripſimus, quòd longe magis infœlices conſolatione, quàm fortunati reprehenſione indigere uiderentur. Verum quouis modo titulum eius appellaueris, ſeu de Conſolatione, ſeu Accuſatorem, res ipſa pertractata, à nomine ſuo non abhorrebit.

Vale.

HIERONYMI CARDANI MEDICI Mediolanenſis, de Conſolatione Liber Primus.

VTINAM ex tot tantiſq; ueterum monumentis, quę Barbarorum bellis interierunt, ſaltem libri Tullij de Conſolatione in morte filiæ ſeruati eſſent. Cum enim propè diuinus ille homo in ſingulis cauſis perorandis eſſet; maius tamẽ aliquid in eo genere excogitaſſe putãdum eſt: quòd neq; à uulgari, nec ficta, aut aliena re, ſed à naturali affectu, ingentiq; animi perturbatione proficiſcebatur. Ea uerò conſolationis ratio eſt, ut quanquam nullis argumentis muniatur, nullaq; facundia ornetur, ex ſe tamen locupletiſſimam materiam ſuggerat. in quam cum tanti ingenij ac eloquentiæ uir, tantoq; ſpiritu incidiſſet: præclarum, ac ſuper humanã omnem expectationem, opus elaboraſſe credendũ eſt. Verũ quanq; huius prǽſidio deſtituti, res ipſa tamen aggredienda erit. non ſolũ quòd adeò ſit laudabilis, ut male laudari nõ poſſit: ſed quòd etiam tam neceſſaria, ut quemadmodũ in cæteris, quibus carere nõ poſſumus, præſtat qualemcunq; habere quàm nõ omnino habere. Etenim ædes quoniam ſint neceſſariæ, qui lapideas habere non poteſt, luteas poſſidebit, at qui & his caret, tabulatas: quarum ſi nec copia ulla ſit, iunceas, aut ſpeluncas inhabitabit: ita omnino in his peſſimam melius eſt habere, quã nullam. Hoc uerò cõſolandi munus tam eſt neceſſarium, ut neminem effugiat. Quamuis enim ſatis compertum ſit, nullum hominem undequaq; fœlicem inuentum fuiſſe: ſi tamen à mortalibus omnes auferrentur calamitates, mortis nunquam moleſtia, ac metus cuiquam defuturus eſt. At uide quot & quanta nobis præter eam relicta ſint mala? niſi repulſa erroris nebula, ueritatem ipſam ac cum ea doloris lenimentum amplectamur. habet enim hæc reliquis neceſſitatibus, maius aliquid; quod cũ reli-

reliquæ adhibita re quæ quærebatur, conquieſcant: ut fames cibo, ſitis potu, labor quiete: ſola malorum memoria adeó tenax, adeóq; multiplex eſt; ut niſi recta ratione ſedetur, hominem nunquam derelinquat, nunquamq; deſtituat: ſed ex uno in alium mentis æſtum tranſiens, perpetuam quandam uiciſſitudinem, modo malorum, modo miſeriæ pariat. Quòd ſi non ex uoto noſtro cuiquam perſuadere quantum debeat licuerit, ut depoſita tam ingenti animi anxietate, ad tranquilliorem uitam ſe conuertat: nobis ipſis tamen non parum, propter quos hanc inſtituimus orationem præcipue ſatisfaciemus. atq; ea cauſa, ut olim Aſclepiodorus fertẽ non ineleganter abſq; colorib. pinxiſſe: ſic nobis cõtinget, ut nudam, & abſq; fuco ueritatẽ oſtendentibus: quantum quiſq; erret in uita, in conſilio, in exiſtimatione, atq; in uoluntate intelligat, agnoſcatq; quædam, etiam ſi non elaborentur, tam fœliciter à natura ipſa inſtituta, ut ſe ipſa probent. Quod genus tum in his quæ de noſtra inſtabilitate, ac uita fragili, & uana gloria tum in eis quæ de rerum natura ſcribuntur, locupletiſſimum ſemper fuit. Etenim in his omnibus quantum ſermonis elegantia uoluptatis affert, & iucunditatis, tantum ſynceritati & fidei perſępe detrahere ſolet. Marmoreas columnas, & periſtilia porphyretica, & alabaſtri uaſa, pingere quis uelit? cum nuda, uel ſimplici ornamento, dignitatem operi addant. cruſtacea & cementitios parietes pingimus & ornamus: ut quod naturæ deerat, ars ſuppleret. Neq; uerò nobis tam magnum negotium, ut ab initio putabamus relictũ eſt: cum enim moleſtiarum, & curarum genera prorſus plura uiderentur, quàm quæ breui compẽdio tranſigi poſſent, mente diligẽtius adhibita, cognouimus plurima ex illis medicina nõ indigere: quod ea ſibi ſponte homines accerſant, qualia quidẽ quæ ob animi præſtantiam primo à multis uoluntarie perferuntur, ut M. Attilij Reguli, uiri Romani apud Carthaginienſes pœna. quis enim talem hominem, etiam ſi uiuat, cõſoletur? quem non filiorum pietas, precesq; affinium, properantem è

Roma

Roma ad cruciatum, retinere potuerunt. tales fuere ingentes martyrum ſpiritus, Pauli, Georgij, Laurentij, Catherinæ, aliorumq́ꝫ penè innumerabilium. Alia etiam ſunt laborum genera grata: quæ etiam imbelles non faſtidiunt, ob iunctam aut gratiam, aut præmium. Sic regibus quidam ultro ſeruiunt, alij amantibus, alij ſtudijs, alij negotiationi, alij magiſtratũ gerunt, tantũ uerò abeſt, ut in his ęrumnis diſcrutient̃, ut etiã inde amo ti plurimum doleant. Alijs ſola ſpes uoluntarios educat labores: ut qui in heremo ſolitarij, in urbibus continenter, in clauſtris religioſe uiuunt, ſummamq́ꝫ exercent non tantum in orando & abſtinendo, ſed et in parendo patientiam: quorũ aliquib. ſi dicas, cuius gratia id agant? reſpondebunt: propter inexplebilem poſt obitum fœlicitatẽ. Sunt & qui grauia mala ob ſuauitatem, ut ſibi putant admixtam, libentius ferant: uelut ruſtici, qui ſub æſtu canis ad tibiam ſaltant, quanquam & Sole, & ſudoribus, & labore premantur: ſic alij frigentibus pedibus alea decertant, & licet frigus urat, uincit tamen dolorem luxuria. longe etiam maiore uerſantur incommodo, qui furtiuam Venerem cum capitis periculo ſolicitant, & tamen omnia patiuntur, ut omnia agant. Alia etiam ſunt quę quamuis mala uideantur, uel ob neceſſitatem naturæ, ut ſenectus, uel ob comparationem, ut fuga è carceribus, æquiore animo feruntur: quæ enim tantum ante quàm adeſſent, deſiderata erant, cum uenerunt ingrata eſſe non debent. Igitur ſi de his omnibus dicere uoluero: ultra id quod fructum nullum pariam, tædium etiam atqꝫ moleſtiam addam. melius itaqꝫ de eis eſt ſolum dicere, quæ homines tanquam mala, & fugiant, & damnant. In eis tamen quędam etiam ex prædictis admiſcere ſolent. quod non omnibus ex æquo iucunda eadem ſint, aut triſtia. Præcipua tamen inter hæc ſenectus eſſe uidetur, quæ quanquam calamitas non ſit (& qualiſcunqꝫ uocari poſſit) munus naturæ optatum, inuiti tamẽ plurimi eam ferunt. Vnde etiam Ciceronem de ea ſcripſiſſe cu rioſius uidemus, ut uerò ipſa ſe habeat, & quãuis uere inter ma

la nu

ſa numerari non poſſit, à nobis tamen non prætermittetur.

Sunt itaq; eorum quæ mala putamus, in uniuerſum genera tria: Communiũ, & propriorum ſimplicium, ac propriorum ſed multiplicium. Cõmunia quędam appellare ſolemus mala, famem, peſtem, euerſionem patriæ, atq; eiuſmodi conturbationes, quæ omnibus notis nobis, aut maxima ex parte, accidere ſolent. Propriorum aũt ſimpliciumq; infortuniorum duo ſunt genera, alterum quidem uituperabiliũ, ut ſi latro doleat, quòd iugulandi quempiam occaſio prærepta ſit, aut etiam turpium, uelut Vrſi fletus apud Papinium. reliquum honeſtum, & minime uituperatione magna dignum: ut caſus domus, filiorum mors. Propria uerò atq; compoſita mala ſunt: cum plura infortunia ſimul hominem exagitant, quemadmodum de Iob ſacra ſcriptura commemorat. cui filij mortui, greges armentorum direpti, domus euerſa, ipſe ulcere fœdo percuſſus. ſunt enĩ qui contendant, hominem quanquam ad unum calamitatis genus ſufficiat, tot tamen, tantaq; mala, ſimul ferre nõ poſſe. De proprijs igitur atq; ſimplicibus generaliter primo dicendum erit, tum uerò de his quæ ad luctum, mortemq; pertinent, ſeu propriam, ſeu neceſſariorum, in ſecundo libro. ultimo uerò de cruciatu, ſeruitute, carcere, exilio, iniurijs, ſenectute, paupertate, de malis pluribus aceruatis, deq; cõmunibus dicemus. Hic igitur à proprijs auſpicemur, oſtendentes nihil omnino interesse ad bene, beateq; uiuẽdum: quam quiſq; fortunam ſubeat, ſed omnem fœlicitatis fructum, quemadmodum Plato ait, in uirtute eſſe, & ut Poeta dicebat,

Nil conſcire ſibi, nulla palleſcere culpa.

Verum ex initio mihi cogitanti, cum plura occurrunt: quorum uel unũ ſi diligẽter inſpexeris, uidebis quàm fruſtra quiſq; in aduerſis torqueatur, atq; ut primo dicã, quàm inanis ſit hæc uita, quàm breuis, quàm turbida, quàm futilis. quæ ſi ob miſeriam deflẽda eſt, tota deflenda eſt, ac Heracliti more perpetuò lugenda, etenim ut ait Palladas,

Δακρυχέων γενόμην, καὶ δακρύσας ἀποθνήσκω.
δάκρυσι δ' ἐν πολλοῖς τὸν βίον εὗρον ὅλον.
ὦ γένος ἀνθρώπων πολυδάκρυτον, ἀσθενὲς, οἰκτρὸν,
συρόμενον κατὰ γῆς καὶ διαλυόμενον.

(.i. Lachrymans natus ſum, & lachrymans morior. Inueni autem uitam totam in multis lachrymis. O genus hominum lachrymabile, infirmum, miſerabile tractum ſuper terram & diſſolutum.)

At ſi quandoq; finis faciendus eſt, ſemper eſt faciendus. aut em̄ ſemper deploranda, aut nunquam. Quid enim inter cætera miſerius eſſe poteſt? quàm cum è lecto ſurgis, neſcire an iterū poſſis recumbere? cum recumbis, an iterum ſurgere? demum tot laboribus, periculis, curisq́; eſſe expoſitum. tam imbelli corpore, tam eneruí robore, tam incerta uita: ut equidem non melius, ac pro rei qualitate, ab ullis gentibus homo nuncupetur, quàm ab Hiſpanis. hi eum umbram ſua lingua uocant: quòd certe nihil aut tenuius, aut incertius uita hominum ſit: nihilq́; umbræ ipſi ſimilius. & ut ſæpe mecum reputo (ſi admodū opinio hæc Chriſtianæ legi non aduerſaretur) dicere auderem, malorum dæmonum animas, in hominum corpora tranſeuntes, ſceleris pœnas hic dare: ut non alius eſſet à morte cruciatus expectandus. tantus eſt miſeriarum noſtrarum cumulus, ut nō niſi improbis, uel ab improbo Deo, uita hæc decerni poſſit. At cum uere rem ipſam intueor, uulgaremq́; ac falſam hanc opinionem relinquo: neq; hac in uita bonum, aut malum ullum cernere poſſim, ſapientesq́; reor Scepticos illos Philoſophos fuiſſe, qui omnia ſola opinione conſtare putabant. Enimuerò qui mos, quæ lex, quæ opinio, tam certa eſt, quæ careat aduerſantibus? Non tantum ſibi inuicem, mihi crede, cōtradicerent Philoſophi; ſi res ipſę de quibus concertāt, extra hominum opinionem eſſent. quis enim niſi amens nigrum olorem, candidum dicat coruum? cum ſenſu res ipſa deprehendatur. at de bonorū finibus, ac malorum, Deus quanta uerba, quantæ contentiones, quot opiniones exiſtunt, cæci feſtucam quærunt. Quonā

pacto

pacto rogo non diſſentient inter ſe, cum res ipſa, à ſeipſa, tum ab ipſis aperte diſſentiat, utpote quæ nuſquam ſit. atq; ut mihi in mentem uenit, appoſite fabulam, à poeta antiquiſſimo confictam fuiſſe arbitror: quæ uitam humanam pulchre doceret. Fertur enim cum Iupiter uniuerſa quę in orbe ſunt fabricaſſet, cœlum, terras, maria, tum beluas, atq; homines, diligenter animaduertiſſe futurum eſſe, ut niſi hominum uitam ſupplicijs & præmijs penſaret: fore non ſolum, ut homines ad omne genus flagitij impellerentur, uerum & ut Deos contemnerent. ea de cauſa Vulcanum iuſſiſſe, ut duo uaſa ærea fabricaret, in quorũ altero bona, in reliquo mala concluſit. Fecit uerò ea pennata, ut ad mortales pro ſuis quiſq; meritis tranſmitti poſſent. At Pandora diua cum eſſet admodum cupida uiſendi dolia, reſeratis operculis, cuncta mala, bonaq; euolare permiſit: bonaq; per cœlos, mala autem uſq; in Tartara deſcenderunt: ſola autem ſpes in malorum, & ſuſpitio in bonorum dolijs uelut illorũ alimenta manſere. nec enim uiuæ erant, nedum ut alatæ forẽt. Quod cum reſciſſet Iupiter, ut eſt Deorum maxime iracũdus, uaſa ipſa inania in terras deiecit. Accurrere autẽ mortales omnes, ob nouitatis ſtudium, uaſa uacua amplexantes, illi bonorum, alij uerò malorum: at qui uaſa ſuſceperant uacua, nihil minus & bona & mala apprehendiſſe ſe crediderunt: uerum neq; bona, nec mala, ulli mortaliũ acceſſere: ſed illis quidẽ bonorum opinio, cum ſuſpitione, alijs malorũ cum ſpe contigit. Ita factũ eſt, ut quẽadmodum in terris Arabũ qui nocte ferrũ, aut aliã leuem ac frigidã rem preſſerint, exanimant̃ præ metu: quòd ſerpentẽ calcaſſe ſuſpicent̃, quanq; re ipſa nihil ſubierint periculi, iacturę uerò multo minus: ſic mortaliũ genus, boni & mali, opinione ſola diſtorquetur, cũ ſolũ apud ſuperos bona, in tartaro mala ſint: eaq; de cauſa Iupiter poſtmodũ deſijt hominũ acta curare. Verum hæc quanquam fabula ſit, non minus tamen rectam bonorum, malorumq; originẽ docet: quàm ſi ex ipſa Academia profecta foret. At uerò contra ut hæc uana & inania, ita

pandora

N 2 alte-

alterius ſeculi certa, tuta, perpetuaq́ꝫ omnia ſunt. Ad quæ nos æternus amor, per hæc quę uocamus tum mala, tum ęrumnas, uocat, atq; iuxta propheticum illud: Quia acceptus eras Deo neceſſe fuit ut tentatio probaret te. Deus non ſecus ac pater quos maxime filios probat, ac amat, omni genere continentiæ exercet, ab omni uoluptate coercet, admittẽtes aut turpia, aut probroſa caſtigat. At contra ſeruos, eosq́ꝫ quanto magis inutiles, negligit: ut etiam ſcortari & inebriari ſinat. Tum uerò fœliciorem illius ſerui uitam, quàm filij, ac magis optandam dicemus? non in eas uoluptates admittetur, niſi omnis ſceleris expers, omnis flagitij purus, ac ut in fornace aurum, ſic iuſti uita in hoc mundo per aduerſa probatur. Neq; tamen ſi ad eã ſpem uniuerſa hæc ſeu bona, ſeu mala conferantur, granum in aceruo ſuperabunt. Quamobrem Paulus rectè dicebat, non eſſe cõdignas huius ſeculi paſſiones, ad promerendam alterius ſeculi gloriam. Itaq; ſi hæc fide quis amplectatur, nonne in aduerſis gaudio exiliet? in ſecundis uerò triſtabitur? illud in calamitate cogitans, iam probari ſe, futurum paulo poſt ut probatus eligatur. quod ſi in adipiſcẽda laurea, tantum gloriaris, cum iam tentaris, cumq́ꝫ uiciſti? & eſt illud præmium leue, mortale, fragile, quid in perpetuo, maximo, ac tutiſſimo faciemus? tanta uerò eſt huius ſolatij fœcunditas, ac robur, ut ſi in fide degeneres cum plurimi nõ eſſent, iam abſolutum eſſet uniuerſum munus conſolationis. quis enim breuem hanc uitam cum ſempiterna? triſtem cum iucunda? fragilem cum firma? infœlicem cum fœliciſſima? turbulẽtam cum clariſſima commutare nolit? Sed eſt in incredulitate peccatum, atq; rurſus in peccato incredulitas, ut noſtra conditio, ampliſſimo & ſpei & fidei, beneficio priuetur. quid enim homini aut utilius poſt obitum, aut in hac uita gratius eſſe poſſet? futuri ſeculi expectatione. At quamuis hæc etiam nulla foret: nihil minus in aduerſis contriſtari nemo deberet, quod pleraq; hominum mala in bona etiam conuertantur. neq; ulla eſt tam firma mortalibus lex, quàm quod nihil

hil eſt firmum, nec ſolum mala pluribus magno commodo ex titere, ſed etiam bona incommodo, at nunc hoc non eſt præſentis negotij oſtendere, quanquam etiam frequentius ſit. De malis etenim ſermo tantum inſtitutus eſt. uix ſufficiat liber hic, ſi uelim narrare quibus infortunia lucro fuere, nec aliud magis puto ſacram paginam uelle in beati Iob hiſtoria inſinuare, quã eam fortunæ uarietatem, quam gentiles pluribus exemplis docuerunt, unico exemplo uoluiſſe comprehendere, ſiquidem Iob primo filijs, agro, gregibus, ualitudine fœlix: poſt omnibus ſpoliatus, amicos non auxiliatores, ſed reprehenſores habuit. Rurſus meliore fortuna uſus, copioſius omnia recepit: tantæ ſunt bonorum, malorumq; occaſiones, ut nihil his incertius ſit. Ventidio ſeruitus attulit conſulatum, ingentiaq; trophæa: quæ ſperari nullo modo poterant, niſi Romanorũ fortuna decidiſſet. At per ſeruitutẽ uirtus hominis, & occaſioni, & fœlicitati coniuncta eſt. frequens nunc hoc apud barbaros exemplum, Turcas ſiquidẽ, & olim apud eos qui Mamaluchi uocabant. Quid morbo mortalibus intolerabilius? profuit tamen hic Octauiano Auguſto plurimum, cum in Actiacis caſtris eſſet: monito enim Medico ut ſe è tentorijs ſubtraheret, cauſam ſalutis per ſomnium habuit: cui ſi citra malam paruiſſet ualetudinem turpiſſima macula ignominiæ adiecta eſſet. manenti autem, aut mori aut fugere neceſſarium erat. Brutus enim ea parte proſpere in eius caſtra uictor ſe intulit. Habebat Plotinus, Platonicus philoſophus, Oruntium Marcellinum diſcipulum qui morbi tedio ad eum ſe contulerat, podagricus enim erat, & articulorum doloribus grauiter conflictabatur: audiebat autem attentiſſimus, mira etenim illi Philoſopho orandi ſuauitas erat, inde ciborum penè oblitus, & Philoſophiam ſtudio, & ualitudinem abſtinentia recepit. Sic morbus eruditionem, pariter & ſanitatem dedit. Animi equidem uirtutibus aduerſa corpori ualitudo planè conducit, hos temperatos, illos mitiores, alios reddit religioſiores. Corpori uerò etiã plerunq; utilis eſt, inde plu

res inualido corpore ad ſenectam perueniunt quàm robuſtiſſimi. Tanta uero eſt rerum uiciſſitudo, ut quemadmodū in cerui cauda uenenum latet præſentiſſimum, cum alioquin tota caro ſit ſaluberrima. at contra tirus ſerpens, cuius uenenum mortalibus eſt pernicioſiſſimum, carnem habet omni alia medicina aduerſus uenena utiliorem. Paulus huius nominis Pontifex tertius Maximus, uir ſanè eruditus, & ad ſummum ſacerdotium non ineptus, magnum tamen auxilium ad conſequendam tantam potentiam, ex opinione ſenectutis, & aduerſæ ualetudinis conſecutus eſt. Spartacum olim ad ludum gladiatorium condemnatum, glorioſum nunc, at dum uiueret etiã Romanis formidabilem, maxima calamitas effecerat, & nunc fama latronis illius uiret, cum plurimorum regum exciderit. Habet & pręter reliqua omnis infœlicitas, ut ſuauiorem uitam cum abierit relinquat. Quis nam capit uoluptatem in incolumitate? niſi qui æger fuit: quis in patria? niſi qui olim exul: quis fœlix in diuitijs? aut uel nouit eas? niſi qui expertus eſt paupertatem. Cur tantum ſenes filios tunc primum natos diligunt? niſi quòd iam diu filiorum uoluptate caruerint. Legimus ea ætate Ageſilaum Lacedæmoniorum regem, uirum grauem tum ſapientiſſimum tum ſeueriſſimū uſq; ad ineptias amaſſe filios. Qualis ſalis aſperitas in condimentis, talia uitæ mala, præſertim ſi non ſint diuturna. Vnde & Virgilius optime inducit Aeneam ſic ſolantem ſocios:

O paſſi grauiora, dabit Deus his quoq; finem.
Vos & Scyllæam rabiem, penitusq; ſonanteis
Acceſtis ſcopulos, uos & Cyclopea ſaxa
Experti: reuocate animos, mœſtumq; timorem
Mittite, forſan & hæc olim meminiſſe iuuabit.

Quid inter tot egregie res geſtas Ciceroni exilio plus profuit? in quo & publicata bona, & euerſa domus, & interdictus commeatus. tunc ſolum ſenſit, quàm gratus eſſet ciuibus, quã urbi neceſſarius, quàm amicis carus, & ſi deſijſſet ineptire, nihil

ei ſplen

ei ſplendidius accideret in uita: inde in reditu potentiſſimus euaſit. Eſt & aliud conſolationis genus, in omni aduerſa fortuna, non leue, quod à neceſſitate proficiſcitur: ſiue enim feras, ſeu non feras, ferendum eſt tamen: neq; aliud triſtitia efficit, quàm quòd grauiores moleſtias uideri facit, mentemq; è recto conſilio deijcit: inde ſpem leniendi doloris, nedum tollendi infortunij aufert. Quid porrò boni, aut auxilij, luctus, lamentatio'ue, aut deſperatio afferre poteſt? equidem illud cum in tua poteſtate poſitum ſit, aut lenire dolorem, aut augere, non ſolum prudentis uiri eſt, ſed & melius rebus ſuis conſulentis, leuiorem efficere moleſtiam, lætoq; animo aduerſa ferre, illud frequenter memorando,

Animus æquus, optimum eſt ærumnæ condimentum.

Quid tibi prodeſt animi mœror, ac dolor? ſæpe etiam fortibus uiris, ipſa patientia auxilium attulit. miſeremur certe illorum magis, qui fortiter quæcunq; ferũt; ac inſontes iudicamus qui tantã etiã in calamitate uirtutẽ oſtẽdunt. Agis Lacedæmoniorum rex, cum ab Ephoris (id magiſtratus nomen erat etiã regibus imperantis) ad mortem laqueo in dicta cauſa traheretur, ploranti cuidam miniſtro è ſuis, dixit: Deſine ô homo flere propter me. nam adeo iniuſte, & inique moriẽs, melior his ſum qui me interficiunt, cumq; hæc dixiſſet, ſponte ſe ſtrangulauit. At uerò etiam ſæpe generoſus animus miſericordiam meruit. Sceuola cum decreuiſſet Porſennam regem occidere, uoluntaria & audaci confeſſione, liberatus eſt: qui ſi negaſſet, ueniãq; oraſſet, ultra dedecus, etiam acerbam mortem ſubiturus erat. Lucilius captus pro M. Bruto, Seruius Terentius pro D. quanquàm in Antonij manus inciderint, & uitã, et amicitiam hoſtis, conſtantia magis, quàm precibus meruerunt. Quid plura? & in hoſtibus, et in ſeruis tolerantia, et in peſſima fortuna bonus animus, laudẽ ſemper, ſæpius etiã auxilium peperere. Deniq; illud concludẽdum eſt, quòd cum ſola animi conſciẽtia, moleſtiaq;, infœlicem hominẽ reddere poſſint, illum ſibi peſſime cõſulere,

qui

qui animum infortunio ſubijcit, ex quo liberum totum hominem eſſe licet. totus enim homo, animus eſt, is ſi doleat, homo male ſe habet, etiam ſi uniuerſa recte cedant. at ſi hominis animus iucundus ſit, nihil eſt mali, etiam ſi uniuerſa ruant. Memini quendam ditiſſimum inſaniſſe, captantemq́ paleas, ac plorantem, quòd fame eſſet interiturus: nihil enim tritici in inanibus ſtipulis eſſe, nonne miſerrimum illum ſola animi triſtitia faciebat? alius ſe cum uitreum eſſe putaret, ſingulis momentis timebat abrumpi, nonne hic abſq; calamitate, in maxima calamitate erat? Sed ſunt etiam quidam qui ſibi malorum cauſam præbuerunt, non ſolum animi uitio, ſed errore, quos etiam æquiore animo longe pati aduerſa decet: ac uelut pueri, ſi ſibi manus mordeant, etiam grauiter, ſilent, ſi alius uel leuiter læſerit, plorant: ut uerò non decet pueros imitari, turpe tamen eſt illis nos eſſe imprudentiores, ac inconſtantiores. Quid enim ſtultius poteſt cogitari, quã ſeipſum ledere, & deinde dolere? quin potius ut poeta dicit,

Leniter, ex merito quicquid patiare, ferendum eſt,
Quæ uenit indigne pœna, dolenda uenit.

Quid autem merito magis, nobis contingere poteſt? quàm id cui nos ſeu per imprudentiam, ſeu per metum, aut temeritatem, aut etiam quod eſt deterius, per intemperantiam, cauſam dedimus? Cur autem queraris? cum non aliunde malum ſuſcitatum ſit? aut aduerſus quem? cum tu tibi fueris inimicus, aut quem ulciſceris? nempe teipſum. Eſt autem, ſi recte animaduerteris, omnium malorum plerunq; in nobis cauſa. hocq́; in libro De arcanis æternitatis quanquam aperte oſtenſum ſit, nihil minus, quantum huic cauſæ neceſſarium uidetur, denuo demonſtrãdum erit: neq; hac ipſa demonſtratione indigeremus, ſi homines non nimis ſeipſos amarent. Cum enim quiq; quantumuis rudes, plurimum ſibi ſapere perſuadeant, euẽtus bonos in propriam prudentiam, ſiniſtros autem in fortunam referũt. neq; fortuna illis ſatis fuit, quæ accuſaretur, malum genium, & dæmo-

dæmonem obſcurum etiam ſubiecerunt: in quo genere princi pes etiam priuatis longe ſtolidiores ſunt, quòd non tantum inſi ta omnibus hominibus laborent amentia, ſed ſingulis horis aures adulatoribus præbeant: qui dona Deorum, ſapientiam, in his admirentur, quorum maximum ſtudium eſt, ut nihil prorſus ſciant: neq; enim Gnathones illos aliter alerent. Quàm melius igitur mortales cuncti, fœlices euentus in Deum, aut ſi pudet in fortunam referrent: aduerſa in petulantiam, ſocordiam, ac imprudentiam propriam. Vis uerò te primum agnoſcere quàm ſis imprudens, quòd prudentem teipſum exiſtimas. Socrates qui Apollinis oraculo ſapientiſſimus eſt iudicatus, hoc tantum unum ſcire ſe dicebat, quòd nihil ſciret. tu cum nihil ſcias, fœminarum more, Maſagetas, & Indos, & cœli penetralia loqueris. Ptolemæus ille inclytus Aſtronomus, dicere ſolitus erat, eum qui ſibi placeret, Deo inuiſum eſſe. is ſibi placet, qui prudentem ac ſapientem ſe putat, omnia uerò in proprium commodum uertit. Tales ſunt pleriq; mortalium, inde quiſq; ſibi mala parit, & fortunam, et dæmones accuſat. At iam ex proprio paululum ſeceſſeramus inſtituto: nempe probandum eſt potius, quàm arguendum, nos noſtrorum malorum cauſas eſſe, & ſi ad uniuerſa malorum genera inſpiciamus, ſic ſe habere res uidetur. Quis tã immitis tyrannus, ut in humiles & innoxios ſæuiat? quis tam pauper artifex, ut uictum quærere non poſſit? quis tam atrox, ut in mites ac prudentes irruat? eſt prudentis uiri obſeruare tempora, homines, potentiamq; illorum, cum quibus uerſaris. Fuit Nero crudelis, Veſpaſianus tamen inoffenſus non tantũ manſit apud eum, ſed & magiſtratus geſſit. fuit & Tyberius in ſuos ferus, Thraſilum tamen Mathematicum perpetuo ab exilio amicum habuit: & grammaticos complures. Illud uerò tutiſſimum eſt, cum in has truculentas beſtias inciderimus, ignotum eſſe. Eſt autem firmiſſimum argumentum, abſq; propria culpa, raro infœlices homines fore, quòd cum reliquæ uirtutes, aut è mortalibus diſceſſerint, aut

contemptui habeantur? ſola inter omnes prudẽtia, ſemper propriam retinuit dignitatem. nam iuſtitiam, fidem, liberalitatem humanitatem, non aliter quàm peregrinas quaſdam aues, admiramur, cum etiam plerunque male cedant: fortitudo frequentior, ſed omnibus expoſita periculis, iacturam magis quã fortunam tandem affert. Eruditio ipſa ludibrio eſt, & nullis non laceſſentium iniurijs expoſita: at prudẽtia, quaſi diuinum quiddam munus, inter mortales cum ueneratione cohabitat. Hanc reges quærunt, populi admirantur, plebs laudat, undique & utilis & neceſſaria. Itaque ſi prudentia caruiſti, non eſt quòd queraris: offenditur autem prudentia pluribus, ut etiã ualetudo cauſis: ira, uoluptate, ignauia, ſtupore, amore, ambitione, auaritia: denique omni uitio animi prudentia læditur. ſtultiſſimum uerò puto uelle eos ſolari, qui ſeipſos ex animi impotentia in calamitates trudunt. ut in obſcenis uoluptatibus, in præcipitiique uindicta. Sunt enim quidam qui non ſecus ac mugiles, cum in eſca hamum latere agnoſcant: gulæ tamen impatientia, aut Veneris, aut alterius uoluptatis, manifeſtis diſcriminibus ſe obijciũt. Callide enim fertur mugil (uerumtamen ſtulte) cauda elidere ex hamo eſcam: et ſi minus liceat, ſummis labris arrodit. Quorſum tanto periculo, paraſiticam exercere, cum ſecure aliter uiuere poſſis? ſed his beluis inſulſiores, nedum præ importunitate eſcam excutere ſuſtinemus, quid igitur habet hæc amaritudo doloris, quam tanta uoluptatis dulcedo irritat? At uelim & uoluptatibus indulgere, & carere doloribus. ſi hæc te tangit moleſtia inſanis, impoſſibilia omnino quærens. Etenim omni uoluptati, ſua amaritudo coniuncta eſt, gloriæ inuidia, ſapientiæ labor, diuitijs curæ, ſoboli ſolicitudo, intemperantiæ morbi, quieti paupertas, ambitioni odia, potentiæ metus, tranquillitati cõtemptus, quis nam tandem mortalibus rebus exitus patet? Eſt uerò & illud in moderanda triſtitia ſuauiſſimum, quòd omnes homines aliquo laborant infortunio: & ut dici ſolet, quiſque ſuos patitur manes, alium nempe paupertas, alium orbitas, hunc morbi

morbi, illum timor, alium iniuria, hunc inſidię, illum filij, alium uxor, alium inimici diſcruciāt. quodq; maius his omnibus eſt, ac admirabilius, tanto pronior eſt humana conditio ad calamitatem, ut hoc etiam calamitas ſit eſſe quàm fœliciſſimum, ac nulli omnino dolori obnoxium. Quamobrem ferunt Polycratem, fœlicitatis ſatietate, annulum in mare proieciſſe, ut haberet quòd doleret. erat enim ei cariſſimus. uerum fortuna ilico expiſcato piſce, annulum iterum ei reddidit. Sed ne omnino fabulari in hoc genere uidear, quam uoluptatem in prandijs capiunt reges? quòd ex conſuetudine palatum ſaporum delicias non ſentiat. Referūt Medici delicias eſſe, cum quis ex triſti ſenſu in propriam redit naturam: quonam modo igitur qui omni caruit moleſtia, fœlix eſſe poteſt? Vides quàm beati ſint pauperes, cum ad diuitum cœnas inuitantur, quænam cauſa eſt, cum nihil pauperibus melius apponatur? nulla nempe, niſi nouitas rei. Non poteſt igitur homo beatus eſſe abſq; calamitate, nec iucundus abſq; moleſtia. In his igitur incommodis non unum hominem ſocium habere, ſed uniuerſum humanū genus, nonne plurimum confert? ac ut uulgo dicitur, Miſerum eſt ſolatium, habere calamitatis ſocium.

At quanto præclarior erit tua conſolatio, ſi intelligas non fortuito mala undiq;, ſed etiam pro bonorū magnitudine, unicuiq; contingere? Atq; ut id primo à genere rei exordiar, nihil tam pulchrum eſt, quàm reſpub. recte inſtituta: at nihil tam durum, quàm in ea eſſe, ab initio talis fuit Romana, & his ordinibus imperium uniuerſi adepta eſt: ſed quid aſperius his inſtitutis, in quibus ciues, ad laborem, prolem, & militiam tantum inſtruebantur. horum labor (præſertim ruſticus & aſſiduus) ſolo ipſo nomine grauis eſt. Educatio filiorum, præcipue multorū, & inopi omnem moleſtiam ſuperat. Nam ut gnati pauci in delicijs habentur, ſic multi pauperibus tædium omni mortali cura grauius efficiunt. Militia quid atrocius? foſſas fodere, uallū geſtare, hyeme inter niues dormire, æſtate ſub Sole exerceri,

noctes inſomnes agere, maria, montes, atque omnia inuia ſuperare, modo fame urgeri, modo ſiti enecari, denique occidere, aut occidi ipſa miſeria hæc omnia miſerabiliora ſunt: ut nõ mirandum ſit, tam læto animo ſignum pugnæ expectaſſe ſemper milites, ut uel uictoria læta ſoluerentur, uel morte maiores ærumnas finirent. Sic Lacedæmonij tam triſtem domi agebant uitã ut nunquam in caſtris eſſe tæderet. Apparet itaque in bene inſtituta republica, homines eſſe infœlices: beatos uerò ciues, miſeram reipublicæ conditionem ferre. Reges uerò, quos homines Dijs ſimillimos, ſtulta cogitatione efficiunt, atrocioribus furijs agitantur, ut non inelegãter Tragici Poetæ, in regum tantum domibus & furias, & tragœdias finxerint: tum uerò in priuatorum comœdias. patet enim aula regum ingentibus malis, neque eam unquam tartari monſtra deſerunt: inuidiæ, odia, ſimultates, uenena cruciatus, omnium uerò quædam ſedes animus ipſe principis eſt, quẽ nec diurna quies, nec nocturnus ſomnus tranquillum permittunt, hinc memoria ſcelerum, hinc ſuſpitio familiarium, illinc populorum & regum reliquorum timores, inſidiæque in alios paratæ, noctes diesque perpetuo obuerſantur. Sed ſit iuſtus, ſit ſanctus, qui imperat? metus abeſſe non poteſt, ac ut de Ixione, & Lapithis poeta fingit,

Quos ſuper atra ſilex, iam iam lapſura cadenti
 Imminet aſſimilis, lucent genialibus altis,
Aurea fulcra toris, epulæque ante ora paratæ,
 Regifico luxu furiarum maxima iuxta
Accubat, & manibus prohibet contingere menſas.
 Exurgitque facem attollens.

Ea eſt conditio principum, quam maxime nouerat Virgilius, in illa Auguſti quãquam fœliciſſima aula obuerſatus. ſed paululũ ab illis deflecte, in priuatorumque uitã deſcende, quemnam reperturus ſis ab omni infortunio liberum, non uideo, cũ maxima diligentia quoſdam tãquam rhinocerotes Plinius in hiſtoria uenaretur in toto orbe, atque longiſſimo æuo, tandem nullum

nullum inueniſſe fatetur. Si igitur mortales cunctos, iam intelligis aliquo infœlicitatis genere premi? quis tu es, qui ſolus euadere cupis ab ea lege, quæ neminē præterit? cur nō te & im mortalem factū & uniuerſi orbis regem, & uolucrem, & inuiolabilem doles, quandoquidē pro eximia aliqua cauſa magis dolendum eſt. Quod ſi hæc æquo fers animo, quòd natura aliter fieri non potuit, idem in hac lege quæ non minus uniuerſalis eſt reliquis illis, faciendum puta, ac iuxta fabulam illam, tanto minora detrimenta tua exiſtima, quanto aliorum ſunt maiora. Ferunt enim aliquando lepores, deſperatione quòd ab omnibus animalibus perſecutionem paterentur, deſtinaſſe ſe in flumen proximum præcipitare: gregatim autem cum ad rem exequendam progrederentur, ſentientes ranæ, quæ in ripa erāt fluminis, timore percitæ in aquam proſilire: quo audito ſtrepitu, lepores rem intelligere ſtuduerunt: cum uerò cognouiſſent ranas earum metu aufugiſſe, conſilio inito decretum mutauere, ea ratione quòd ranę quanquam ipſis eſſent miſeriores, nihil minus uitæ conſulerent. & nunc uſq; ſeruantur lepores. Mihi hercle aliorum mala nunquā minus difficiles fortunę caſus fecere: uerum neceſſitas malorum ipſa, quæ ex cæterorum omnium incommodis dignoſcitur: maximum ærumnarum lenimentum extitit. Cum enim cogitat quiſq;, hæc non ab iniuria, ſed à lege naturæ damna mortalibus proficiſci, æquo cuncta feret animo, niſi omnino uecors ſit, aut ſtolidus. Itaq; cum iam diu antea ſapiens multorum malorum neceſſitatem præuidet: in omnibus autem conditionis, ac fragilitatis humanæ meminit: bono animo uentura quæq; mala expectat. Cum igitur imminent, parem oſtendere fortitudinem decet, ne mutatus ob præſentiam illius à tam honeſto propoſito, aut impræmeditatus acceſſiſſe uideatur. Illud etiam conſiderare expedit, quòd omni dolori, tempus eſt medicina, ipſum luctus extinguit, iniurias obſcurat, detrimenta obſoleta facit, deniq; ad omne mali genus & obliuionem & incuriam affert. Quis enim tam impa-

tiens amoris inuenitur, qui filiũ iam annis triginta amiſſum, aut ſubſtantiam perditam deploret aut lugeat? Temporis hæ ſunt uices, ut gaudia & mœrores extenuet primo, dein atterat, tandem penitus deleat ex animo. Quod igitur omnibus quantumuis rudibus temporis auaritia eripit, tu id utilitatis tibimet ilico præſta: quodq; mox æui beneficio facturus es, id conſtantiæ, eruditioni, ac moderationi, exemploq; bono, ac laudabili condona: fingeq; tibi iam hoc tempus præterijſſe, melioresq; ſpes tuas ante te colloca. reminiſcere quot uiri illuſtres, & immerito, & crudeliter à fortuna iactati, ſæuos eius fluctus æquo animo tolerarunt. Nihil eſt magis ſapienti neceſſarium quàm moderate utranq; fortunam ferre: qui enim ſecundam non poteſt, obliuiſcitur ſe mortalem eſſe: qui aduerſam, hominẽ. Nullum etiam prudentiæ argumentum maius, quàm ea extemplo facere, quæ recte alij temporis beneficio didicerunt. Itaq; noli tibi grauis eſſe, atq; cum in umbram calamitatis incideris, teipſum in ueram infœlicitatem inijcere. Cogita in ſingulis malis plures fœlices inuentos eſſe: omnium uerò conſolationum fideliſſimam, ac firmiſſimam, tempus ipſum exhibet, non illam quam nuper explicauimus, ſed eam quam Auerroes alijq; Philoſophi oſtẽderunt. Cum enim illud conſilio exploras, quòd uita hominis, ſi ad æternitatem ipſam comparetur, puncti uicem obtinet, atq; quæ in humana uita omnia, & tam breui curriculo temporis, & tam certa lege finiuntur, ut prorſus nihil omnino interſit, qualis'ne fueris & an etiã fueris, & mihi cum de his cogito, illud ſuccurrit, quod in libris uulgaribus homines quidam finguntur opulenti, potentesq; heroes, ac uiri tam fortes, ut Herculẽ longo uincant interuallo. quid uerò inter hos fictos uiros & Cæſarem, ac Pompeium interſit, nunquam intelligere potui: niſi uel ad eruditionem noſtram, hiſtoria à fabula diſtinguatur, uel animorum ſuperſtitum ratio habeatur; cæterum cum amplius non fueris, qui fueris nihil penitus refert. Sola hominum ſtultitia & hanc commenta eſt inuentionem, ut non tan-

tantum in uita, ſed etiam poſt mortem aliorum iudicio, & fœlices & infœlices efficiamur. Plurimum uerò uideo quoſdã eſſe ſolicitos, ut nomen, ut diuitiæ relinquantur poſt mortem: & ea inſana libidine Heroſtratus Dianæ Epheſiæ templum incendit, ut nomẽ eius etiã in ſcelere agnoſceret: ſed quis modo eſt hic Heroſtratus? quo patre genitus? qua matre? qua patria? qua forma? qua uita? quid hoc aliud eſt ſic ſcire, quàm nihil aut ſcire, aut nomen hominem'ue fictum? Quid igitur infra trecentos annos, etiam ſi gloriam obſerues, refert an beatus, an omnino infœlix fueris? at ſi gloriam ſubducas, quid uel ad ſummum poſt annos quinquaginta, inter regẽ & ruſticũ, inter Lucullũ & Irum, inter Xenophontẽ & Cleonem, denicq; inter ſeruos & liberos fœlices & infœlices diſtat? At uerò tempus hoc, quàm cito, quàm neceſſario præteribit: id ne forte dubitas, ne tempora hæc morẽtur, aut ſyderum curſus alligetur, quàm rectè ille ſculpſit in gemma, quiſquis argumenti inuentor fuit, trigeminam faciem ſimul, infantis, iuuenis, & ſenis. nihil celerius ea mutatione, nihil his uiciſſitudinibus cõiunctius: ac ut poeta ille, rectè fugitiuam ætatem uocauit. Cogita quot ab initio rerum anni tranſierint, qui iam ex ętate tua dilapſi, ut umbra, uelocius tempore nihil eſſe oſtendunt. finge igitur quod certe erit, dilapſa iam nunc tempora, omnia in nihilum redigi comperies. Illud enim nõ abſimile his, qui in carceribus cum certa ſalutis ſpe detinentur. quanquam enim in malo, parum dolent: præcipue ſi ingenio generoſo ſint: ſic homines in hac uitą ærumnoſa, cũ certam æqualitatem expectent, uix puto fieri poſſe, ut fœlices infœlicibus non magis contriſtentur. Equidem ſi nunc principis edictum promulgetur, ut quemadmodum Lycurgi Lacedæmonij ætate, omnes opes, omnesq; agri, ex æquo diuidant̃, diſtribuanturq;, an putas pauperes, & mendicos, an diuites in triſtitia futuros? hercle nulli in mentem incidere poſſe ſpero, ut diuites lætẽtur, inopes iniquo ferãt animo. Si igitur iam hęc æqualitatis lex lata eſt, & quæ nullo modo poſſit fruſtrari: nõ

uideo cur omnes, quotquot in miſerijs uiuunt, tam iuſto legis beneficio gaudere non debeant. Quid rogo tibi erit, hic ad annos ducentos, an cum ſobole, an orbus? an ſenex an iuuenis, an diues, an pauper, an ſeruus, an liber, an in lecto, an in patibulo, an in magiſtratu, an absq; honore uel uixeris, uel mortuus fueris? ſed addit has opiniones ſtultitia, qua ſolum miſeri, & beati ſimus: nempe illa obliuionem rationis inducit, gigantes pro pygmęis oſtendit, modo mala noſtra, modo bona tegit, auget, multiplicat, obſcurat, abſcondit: pro ut libet de nobis ſtatuit. Verum ſi quid omnino in hac uita bonum eſt, aut malum, diſcrimen'ue ullum iucunditatis, ac triſtitiæ: id totũ in conſcientia, & animi uirtute collocandum eſt: nempe flagitiorum & ſcelerum memoria, omni ſupplicio maior eſt. Cor enim impiorũ ut Propheta dixit tanquam mare feruens fluctuat: illorum ſemper animus & diris uexatur imaginibus: cum nullorum ſit maior cruciatus, quàm eorum quorum conſcientiam culpa coarguit &, ut ait Poeta:

Quos diri conſcia facti
Mens habet attonitos, & ſurdo uerbere cædit,
Occultum quatiens animo tortore flagellum.
Pœna autem uehemens, ac multo ſæuior illis
Quas & Seditius grauis inuenit, & Radamanthus
Nocte, dieq; ſuum geſtare in pectore teſtem.

HIERO

HIERONYMI CARDANI MEDICI MEDIOlanenſis de Conſolatione, Liber Secundus.

CVM in præcedenti libro, de omnium calamitatũ conſolatione, copioſe (quantum generaliter fieri potuit) diſſeruimus: uix neceſſaria ſingulorũ malorum conſideratio uidebatur, cum ſatis ex animo cuiq; ſapienti recta ratio & conſiliũ prudens, tum oratio noſtra, triſtitiam omnem eripere potuerit. Verum cum id iam ab initio ſit à nobis inſtitutum, ut ſingula diligenter aduerſa, quæ hominibus contingere poſſunt, abſq; affectu aliquo conſideraremus, rectoq; iudicio pronunciaremus: id etiam magis neceſſario facturi uidebamur, quòd nemo exiſtimet ea quæ prætermiſſa eſſent, conſulto potius quoniam probari nequeant, quàm quòd ſuperflua forẽt, intacta relicta eſſe. Habet etiam hæc malorum hiſtoria, & ob uarietatem, & ob exemplum non leuem uoluptatem, qua legentium eam triſtitiæ ſordem, quę à ſenſibili anima, tum à natura ipſa in grauibus infortunijs relinqui ſolet, eluere poſſit. Sæpenumero enim etſi ratio nos conſoletur, doceatq;, neq; luctum conuenire, nec cauſam eſſe luctus ullam: animus tamen per ſe mœſtus lætari non poteſt: quòd cum frequenter etiam ſine ulla aduerſa re incidat, quàm ueriſimilius eſt iam longo tædio tabeſcentibus, etiam ſi uulnus ipſum acceptum curetur, derelinqui. Itaq; ut ad propoſitum iam ſermonem reuertamur, omnium quæ in humana uita contingunt, luctus, atq; mors ſunt acerbiſſima. priuari etenim perpetuo, atq; ſine ſpe, chariſſimorum conſuetudine, duriſſimũ omnibus uideri ſolet: mors uerò ipſa, ut Philoſophus dicit, ultimum eſt terribilium. Ea propter ſi quid eſt quod fortem, quod ſapientem perturbare uirum poſſit, id haud dubio mors, & pro

pria,& maxime neceſſariorum eſſe debet. Quamobrem egregios Poetas luxiſſe,tum ſuos, tum uerò ſeipſos, ac etiam alios finxiſſe lugentes neceſſarios uideo: inter quos Papinius patrē deflet dicens:

Da uocem magno,pater,ingeniumq́ dolori.
Nam me ter relegens cœlo,terq́ ora retexens
Luna uidet reſidem,nullaq́ Heliconide triſtes
Solantem curas.

Alius in eadem cauſa:

Quis dabit in lachrymas fontem mihi? quis ſatis altos
Accendet gemitus,& acerbo uerba dolori?
Exhaurit pietas oculos,& hiantia frangit
Pectora,nec plenos auidum ſinit edere queſtus.
Magna adeò iactura premit.

Vtinam uerò querela hæc, non ſit ea quæ uulgo dicitur,fletus hæredis ſub perſona ridentis eſt: nam tam rara pietas erga parentes inueniri ſolet,ut nulla non ſit frequētior: ſed talis modo ſit,qualem carmina exprimunt. Certe nulla in parte minus neceſſarius uidebitur hic liber, quàm in conſolatione doloris, qui ex parentum obitu contigerit.nempe fratrum,qui ſe morti expoſuerint propter fratres,tum parentum ob filios, coniugū ob uxores,aliqua ſunt exempla: filiorum autem erga parentes pietas,nullo penè experimento confirmata eſt, quo fit ut querela Catulli,magis ex animo ut dici conſueuit profecta uideatur.Sic enim fratrem deplorat:

Sed totum hoc ſtudium,luctu fraterna mihi mors
Abſtulit: hei miſero frater adempte mihi.
Tu mea,tu moriens fregiſti commoda frater.
Tecum una tota eſt noſtra ſepulta domus.

Imitatur acerbiorem lamentationem, non ſine ira,& animi indignatione in Mezentio deflente filium occiſum Virgilius dicens:

Debue

Debueram patriæ pœnas odijſq; meorum.
Omnis per mortes, animam ſontem ipſe dediſſem.
Nunc uiuo, neq; adhuc homines, lucemq; relinquo,
Sed linquam.

Quanto tamen atrocior dolor, ab eodem Poeta in matre plorante Eurialum filium unicũ fingitur, quód uidua cum eſſet & ſenex illum crudeliter in hoſtium manibus occiſum uideret: tum uerò & fœmineam animi mollicie᷑ amplectitur, his uerbis:

Figite me, ſi qua eſt pietas: in me omnia tela
Conijcite ô Rutili, me primam abſumite ferro.
Aut tu magne pater diuum miſerere, tuoq;
Inuiſum hoc detrude caput ſub tartara telo.

Haud poterat cædes filij, à matre deplorata, meo iudicio à Poeta melius explicari. Inducit & Homerus ſatis grauiter Achillem, in Patrocli amici funere dolentem, cum dixit;

τὸν δὲ ἄχεος νεφέλη ἐκάλυψε μέλαινα
ἀμφοτέρῃσι δὲ χερσὶν ἑλὼν κόνιν αἰθαλόεσσαν
χεύατο κακκεφαλῆς,

(.i. Hunc autem triſticiæ nigra nubes texit. Cum autem ambabus manibus fuliginoſum puluerem cepiſſet fundebat per caput.)

Et infra:

σμερδαλέον δὲ ὤμωξεν.

(.i. Horribiliter plorauit.)

Eo uſq; autem inducitur dolor uehemens, ut familiares timeant, ne ſe ipſum iugulet. Sed moderatius alius in morbo mortem luget ſuam, atq; de fatis conqueritur, non ficto in alijs timore, ſed proprio ac urgente dicens,

Ergo ſub annos præuirides mihi
Soluetur atro ſanguine ſpiritus?
Nil eſt reluctandum ſuperis, lubens
Quod fata annuerint, ſequor.

Sed dum aliorum inanes has ineptias deſcribo, iam næniam quandam confeciſſe uideor; ſoloq; nomine triſtem luctum,

non tantum deſcripſiſſe,ſed auxiſſe.Non poterat tamen res ipſa dilucide explicari, niſi etiam poetarum ſententiam adieciſſem,quòd ea ſit uulgaris opinio,non ſolum quòd poetæ ea curent dicere quæ ſunt popularia: ſed etiam quòd ſi ſecus uelint dicere,haud poſſint,cum ab omni philoſophię ſtudio ſint remoti. Quam etiam ob cauſam,à Platonis repub. excluduntur. oportet autem in hoc aut Platonem damnare, ſi iniuria remouet: aut poetas, ſi iure merito. Melius igitur ſanè cenſendum erit,non immerito explodi. namq; cum populo ſentientes, ea dicunt,quæ in opinione rudium ſunt.Nemo enim negat, paucos eſſe ſapientes.uulgus autem maximam hominum cōtinet partem: opiniones igitur poetarum,ac uulgi, in quibus à philoſophis diſcrepant,omnes falſæ ſunt, & inutiles. etenim cum neceſſe ſit, opinionem uulgi falſam eſſe, ſi ſapientum ſententia uera eſt: at quis dubitat an ſapientum dicta uera ſint: ſapientes enim aliter non eſſent. ſed ſi modo ulla in re exigua fides poetis habenda eſt, nuſquam minor quàm in his quæ ad mores & uirtutes pertinent eſt exhibenda.Nec mirũ ſi Archilochus poeta egregius,ſed tanto deterior philoſophus,à Lacedæmonijs,eadem hora,qua in urbem uenerat,ſolũ uertere coactus eſt,quòd ſcripſiſſet hanc ſententiam:

At caruiſſe armis,quàm mortem occumbere præſtat.

Enimuero bonos mores perſæpe corrumpunt colloquia mala.Itaq; de luctu ac morte uolentibus dicere,primo neceſſarium uidetur explorare,an in morte ſeu propria,ſeu neceſſariorum,aliquid mali ſit? & ſi ſit: an malum à bono, ſeu potius iactura ab utilitate uinci queat? id facile erit dijudicare, ſi primo hoc diſtinxerimus,atq; diligēter intellexerimus,utrum aliquid poſt mortem noſtram,ex nobis,præter corpus ſuperſit? an omnino etiam cum corpore,reliquum totum extinguatur.in qua cauſa etſi plurima in libro de Arcanis ęternitatis iã dixerimus, in libris autem de morte dicturi ſimus, non tamen hic ex toto ſilentio obliteranda uidetur hæc quæſtio: ſed quemadmodum

maxime

maxime in hoc libro ueritati ſtudemus, tum uerò ubiq; breuitati, ſic unica ratio nobis, de rationali anima, ad eius qualitatẽ dignoſcendam ſatisfaciet. Cum enim intellectiuus ſit homo, multos habet cognoſcendi habitus: ſciẽtiam ſcilicet, uelut Geometriam, Philoſophiam, & Dialecticam: & artes, uelut nauigãdi, arandi, & medendi: itemq; intellectum, qui eſt principiorum: uelut quod totum omne parte ſua maius eſt, omnibus autem partibus æquale. habet & prudentiam, qua cuncta tuetur agenda, ac diſponit: & cum his ſapientiam, qua Deum agnoſcit, religionem colit. Alij autem in horum uno, aut altero, aut pluribus magis excellunt: quo fit, ut in artibus ſuis quiq; intellectu, & ratione adeò utantur: ut quanquam rudes in alijs rebus uideri poſſint, in hoc uno tamen etiam claros uiros antecedãt. Alij cum doctrina, & artibus careant, prudentiſſimi tamen ob exercitationem ſunt: ut nõ obſcurum ſit, humanum intellectũ, omnibus natura ſimilem, at exercitatione ſola differre: id quod nos & in barbaris, & in ruſticis animaduertimus. Vnde quorundam hominum ſapientiam profitentium ignauiam admiror, qui literis præditos, ſolum rationales exiſtimant, cæteros parum à brutis differre. Nec immerito igitur contingit, quod & uulgus dictitat, ut totum oppoſitum eueniat: ſcilicet ut iſti eruditi, extra illam ſuam eruditionem, omnino nihil ſciant, & à quolibet imperito facile decipiantur. Si namq; hoc ſecum reputarent: omnes homines (niſi qui morbo aliquo detineantur) intellectu, & ratione pollere, eoq; magis in uno, quanto ab alio exercitationis genere remoti ſunt, non incauti ab illis ſuperarentur. Quàm multi, relictis uilibus officijs, clari euaſerunt philoſophi? inter quos, ne longius digrediar, Simon Coriarius, cũ ad eius tabernam Socrates frequentius uentitaret, cum diſcipulis domeſticos habens ſermones, in clarum euaſit Philoſophũ, monumẽtaq; poſteris non pauca reliquit. qui igitur coriarius fuerat ante, ſola exercitatiõe fit Philoſophus. Non cõtemnẽda igitur eruditio artificum, & cæterorum literis carentium, tan-

P 3 quam

quam ab intellectu aliena: ſed ut dici ſolet, Quantum ab Athenis Megaræ,tantum à Megaris Athenæ: ſic quantum eruditus,loquendo artificē uincit,tanto artifex,ſua cogitatione præſtat erudito.utriuſq; igitur par ratio, par intellectus, eademq́; natura: uerum ſolis finibus,& uſu differunt. At cum in cæteris animantibus,et ſuperior homine memoria ſit,uelut in equis & robur ac uita,ut in elephanto,& uiſus potentia,ut in lynceo & aquila: & auditus,ut in apro:& tactus,ut in aranea: & uelocitas, ut in lepore:horum autem habituum,nullum animal omnino particeps ſit, ne dum ut hominem uincere queat, indicat hoc manifeſte,animum humanum ab omni materia corporea eſſe ſeparatum.Quippe cum homo in omnibus quæ ex corpore pendent,ab aliquo uincatur animali; in his uerò animi uirtutibus nullum ſit animal uel minimum particeps, impoſſibile eſt omnino ut intellectiua uirtus non ſit & ſeparabilis, & immixta, ac perpetua. nec tantum ipſa nuda remanet, ſed cum ea, quæcunq; ex his didicerit,non memoria,ſed ratione cooperante. Etenim cum omnium animalium canis,& cercopithecus,et elephas,abſq; contentione ingenio maiore prædita ſint, etiam ſi totam uitam exhauſeris,ne uel minimum præceptum aut artis ullius,aut prudentiæ docueris, præter id quod eis innatum à natura eſt.Nempe,ut facillimum dicam,nexum ſoluere,ſi docere nitaris,memoria quidem comprehendūt,ut trahant,emolliantq́;,tum uerò ut conſtitutum nexum ſoluant; at uerò ſi uel pauxillum mutaueris nodum,haud unqam niſi fortuito diſſoluere ſciūt, ut facile intelligas rationis expertia ea omnino eſſe. Similiter & aues loqui diſcunt, & ut Poeta dicit, tam bene, ut apud eum pica glorietur dicens,

Si me non uideas,eſſe negabis auem.

Nunquam tamen quid dicat, complexum'ue ullum edocebis,ut rationis uel ueſtigium aſſequi uideatur. & quanto ſermone homini propinquiores cernuntur, eo certius quòd nullius intellectus capaces ſint facile cognoſcit. Similiter & canes,

nomina

nomina propria agnoſcunt, & uenari aues diſciplina edocentur: at hæc omnia memoria ſola retinent: quippe nihil præter id quod edocti ſunt, addere, uel mutare, pro opportunitate ſciunt. neq; plura eos noſſe, quæ ob ſermonis ſublatam facultatem referre nequeant, eſt arbitrandum: cum aues maxime dociles, inter quas pſitacus eſt, quãmuis loqui ut homines probe diſcant, nihilo tamen magis ulli uſui rationis ſunt utiliores. Ad unam igitur tantum artem, natura, ad uniuerſa memoria ſolũ ualent, rationis uſq; in æternum, nec per prolis continuitatem erudiendæ, nec per longitudinem temporis, nec per induſtriã capacia bruta ſunt. Igitur & quemadmodum docuit Ariſtoteles, memoria mentis pars non eſt: at uerò apud Platonem Recordari idem eſt quod apud Ariſtotelẽ Intelligere. Nempe hoc ſolo hæc differunt, quod conceptæ rerum ſeries, ab Ariſtotele quoniam nouiter menti aduenire creduntur, intellectus nomẽ habent. Plato uerò innatas animo noſtro putat, quare memoriam eam uocat. Neutrius igitur, cum mentis ſolum uires ſint, particeps brutum animal eſſe poteſt, ſed eius tantũ quam Ariſtoteles memoriam, Plato opinionem appellat. Verum cum indiſcrete nominibus paſſim utatur Plato, reminiſcentiam, ſeu memoriam ſempiternam, mentiſq; partem hominibus tribuit: opinionem uerò & conceptam nuper ex ſenſibus memoriam, cæteris animalibus. At uerò quòd ars illa omnino à natura ſit, non ab ulla ſolertia, indicat quòd etiam hirundinibus, & formicis, præſtantiſſimæ ſint, ac etiam reliquis uilibus animalibus, & ab omni ſenſu remotis. at ſi diſcretione fierent, eo eſſent ut in hominibus artes elegantiores, quo animalia etiam ſenſu, & memoria præſtantiora forent. At ſecus euenit, cũ canes, equiq; ac elephantes, & ſimiæ nihil tale nouerint, quale uel hirundo, uel formica, uel bombyces. Eſſent etiam in his, quemadmodũ & in hominibus, circa eandem artem & imperfectiones, & diuerſitates, tum uerò tranſitus in conſimilia opificia, uelut & in hominibus, quorum nullum cum ſit, haud dubium eſſe poteſt, uniuer

uniuerſam hanc inſtitutionem à natura eſſe. Atq; ut generaliter dicã, ſi poſſent bruta aliqua, uel rationis habere ueſtigium, neceſſarium omnino eſſet, ut ex duabus particularibus propoſitionibus, ratiocinatio inſtituta concluderet, quòd nullo modo eſſe poteſt. natura igitur tantum non ratione reguntur. At uerò cum ea ipſa quæ animal docet, ſempiterna haud dubie ſit, quanquam animal ipſum mortale. quanto igitur magis eſt neceſſarium, intellectum humanum, qui uniuerſas animantium artes, atq; his longe plures, & præclariores nouit, tum uerò & diſciplinas, & principia, & Deum, omnemq; cœli & elementorum cultum prę ter eas, immortalẽ & impatibilem fore: nam q; ut natura ipſa animal non eſt, ſed quòd animal docet, ideò ea ſuperſtite, animal moritur. Sic è diuerſo cum intellectus homo ſit totus, atq; hoc ipſemet cognoſcat, intellectu ſuperſtite, homo etiam totus, quanquam corpus euaneſcat, incorruptibilis eſt. Quamobrem rite admodum à Socrate reprehenſum Critonẽ ſentio, cum enim ab eo Crito ob beneuolentiam quæreret, ubi ſepeliri uellet (iam enim uenenum Socrates in carcere biberat, ilico moriturus) reſpondit, hei mihi, quòd operam perdidi. neq; enim Critoni perſuadere potui, me totum hinc auolaturum. Intellectus enim quanquam ſimpliciſſimus, omnem tamen uirtutem in homine comprehendit. nec plurium uirtutũ capax eſt, quòd diuerſas habeat partes, ſed pro natura, qualitateq; eorũ quæ tractantur, & intellectus, & arbitrium, & ingenium, & deliberatio, & uoluntas, & prudentia, & ſapientia, & ars dicitur. Quare etiam bruta his omnibus ex toto carere neceſſe eſt. neq; eñ ullũ illorũ, uel arbitrio, uel deliberatione, uel proprie dicta uolũtate utit, ut nec intellectu, nec cõſilio, ſed omnia animalia æqualiter, & in uniuerſum omnium horum expertia, quemadmodum et è diuerſo homines omnes, horum ſunt capaces: utpote quòd natura illorum, quæ intellectus, ſeu mens, ſeu rationalis anima: hæc omnia, poteſtate ſimul ſit, ac contineat, atq; propter id, in eorum ſingulum, prout uult transformatur. Quamobrem

obrem illorum uanitatem ſatis demiror, qui homines tantum temperatarum regionũ, rationales eſſe exiſtimant: at in extremis terræ plagis, feris perſimiles, Solinicꝫ monſtrificas formas comminiſcuntur. At equidem longe iudicio aberrant. paucis enim ante annis, Leonardus Piſanus dum in Indiã, & Aethiopiam penetraſſet: ex India Arithmeticam, qua nunc utimur, ex Aethiopia Algebræ artem ſupputandi, argumenta clariſſimorum ingeniorum detulit. Aegyptios omniũ artium inuentores negat fermè nemo, at præcipue Aſtronomiæ. nuper Ioannes Monteregius ex Germania, & Gugliermus Zelandinus, excellẽtis uir ingenij, Eraſmus Roterodamus Batauus, & nunc uniuerſus Boreas bonis literis ſcatet. Quàm impudens eſt, eos à quibus artificia ſumma ſubtilitate, quæ nos Itali imitari nullo pacto poſſumus, ex Africa & Sarmatis deferri: illorum uerò ingenia, beluinis uelle comparare, noſtra obtuſiora præferre? Non habet temperata regio, necꝫ meliora ingenia, necꝫ acutiores mentes, uerum ſolum ſuauiores mores, & affectus moderatiores: quibus copia rerum, ob cœli clementiam adiuta, primas nititur ſibi partes aſcribere. Sed ſi Romanorum arma non fuiſſent, iaceret Italia, non paucis prouincijs ingeniorum claritate cedens. Sic & Græcia ſtudijs, non ingenio, barbaros ſuperauit. At quid refert proniores ad quoſdam animi affectus barbaros eſſe, ut propter hoc mente minus ualere dici poſſint? cum uideamus plerunqꝫ illuſtres uiros, natura fuiſſe iracundos, humoris ſubtilitate, eas partes ſenſus quæ animæ inſeruiunt rationali, locupletius adiuuante. necꝫ tamen ob hoc igitur minus rationales iracundi dici debent, niſi eo ſenſu, quod rationalem uim animæ, à corporis affectibus nimis ſuperari patiantur. In quo intellectu, ſi extremorum climatum incolas, irrationales appellare libeat, non diſſentio, quòd uitijs facilius parêre ſint paratiores. Non quòd ad rationalem animæ uim quicquam omnino deſit, cum plerunqꝫ nobis & ingenio, & conſilio, & artium ſubtilitate præſtantiores ſint. Quid enim rogo intereſt, ſi duo

Q diui-

diuites æqualiter ſint, alter autem diuitijs utatur, alter autem nolit, nunquid ob hoc eum qui non utitur, pauperiorem altero dicemus eſſe? Itaq; hoc omnes inclyti philoſophi uidentes, animum immortalem, & inſeneſcibilem ſtatuere coacti, ad eius unitatem mentientes confugerunt: dicentes equidem immarceſcibilem eſſe intellectum noſtrum, uerumtamē in omnibus hominibus unum. Id uerò aliter atq; aliter affirmant. Quidā enī ut Auerroes, & paſſiuum, & agentem, unum faciunt: utrunq; etiam ſeparabilem: uerum alterum formam hominis, alterum aduentitium quiddam, & ab homine penitus ſeparatum. Alij rationabilius ex his ſententijs, ſolum agentem extrinſecus aduenire affirmant: neq; tamē ſic homini copulari, ut forma eius omnino ſit, atq; hominis pars. Verum quòd de duplici intellectu Auerroes affirmat, apud Ariſtotelem nunquam inueni. Vnus enim eſt qui foris aduenit, ac inſeparabilis non eſt. cætera omnia ex materia, & ſeminis uirtute educuntur. At duos intellectus in homine efficere, amboſq; perpetuos, abſurdiſſimum eſt. Sed iam hoc noſtra nihil intereſt, oſtendamus eum qui immixtus ſit, atq; forinſecus uenit, omnino unicum eſſe non poſſe. Namq; ſi talis eſſet, atq; hominis forma, quonam pacto antequàm in nobis exerceretur, tabulæ raſę ac nudæ poſſet comparari, imbutus iam in alijs omni diſciplina. omnes etiam homines æqualiter ſuperent, imò omnes quòd plus eſt homines, unus eſſent homo, quòd eorum forma una numero foret, & unū intelligens. At uerò ſi forma non eſt, quid abſurdius quàm dicere hominem intelligere, cum intellectus ipſe hominis pars non ſit? Verum hæc quanquam ridicula ſint, eis condonentur, atq; ex initio fundamentum ipſum repetatur. aut enim hic intellectus unicus, & perpetuus, tantum in hominibus eſt: aut etiam tanquàm quidam Sol, natura ſeparatus, ſed luce hominibus cunctis aſſiſtit. Siquidem in hominibus tantum eſt, quomodo eſt ſeparatus? quomodo extrinſecus uenit? quo nā pacto ex poteſtate ſeminis non fluit? quid uerò excellentius cęteris animantibus

tibus homo habet: cum & ipſa materiam perpetuam,& naturam à qua reguntur,immarceſcibiles ſortita ſint. Hoc enim ſic permanere,non eſt niſi ſimilitudine, non numero idem permanere. eadem enim eſſet uis in animali,natura, & in homine, intellectus. At uerò ob hoc animal ab alio regitur:quoniam natura non poteſt animali eadem eſſe,quoniã id à quo regitur ,permanet,extincto animali.Si igitur homo à ſeipſo regitur, & eſt immortale quod regit,unum eſſe non poteſt in diuerſis. ſeparata enim eſt natura quæ regit,ab animalibus,ut una pluribus inſeruiret,copulata uerò eſt uis in homine intellectiua.Quapropter intellectiua una facultas, pluribus hominibus non poteſt inſeruire,ſed unicuiqꝫ ſuus intellectus attributus eſt. at nec tanquam ſol extra collucet nobis, primum quòd nos ipſimet non aliter intelligere noſmet percipimus,quàm ſentire. Eſt autem ſenſus proprius nobis,& omne eius fundamẽtum noſtri pars, igitur & intellectus. Tum etiam quòd ſi exterius colluceret,ab alio regeremur,uelut & bruta,quæ nõ ob aliud ab alio regunť, quàm quod id à quo reguntur, extra ipſa eſt. Hoc uerò maxime nobis hominibus proprium eſt, ut nobis ipſis imperemus: namqꝫ uirtus quæ in nobis membra mouet,quoniam ab intelligentia proficiſcitur,alienoqꝫ ac externo regitur imperio,ſemper eodem modo paret,nec noſtra omnino eſt,nec nobis cognita,ſed ea utimur,quomodo utamur neſcientes. ſic & eorũ quæ aliunde proficiſcuntur, non plenè domini ſumus. Sic belluæ, quoniam & facultate mouẽte,& ſenſu exterius cauſam habente reguntur eodem modo, omnis prorſus libertatis expertes ſunt,& penitus imperio parent alieno, nihil differentes in ſuis affectibus,ab eo ſenſu atqꝫ obſequio,quod membra in homine uoluntati exhibere ſolent. nam & ea ſi lædãtur,ſponte,& abſqꝫ uoluntatis imperio,ſe retrahunt,quãuis propter quid id faciãt, minime cognoſcant. Atqꝫ etiamſi extra nos intellectus eſſet, non magis ab animalibus differemus brutis, quàm ea inter ſe: neceſſeqꝫ eſſet,& bruta intellectus non eſſe expertia; quando-

quidem eodem modo & natura brutorum, & hominum, eodē modo, & ab eiſdem ſempiternis cauſis illuſtraretur. Oſtenſum uerò eſt, nullo modo eius partis quæ rationalis eſt, animalia bruta uſque in æternum, uel minimam umbram aſſequi poſſe, ſed per memoriam, aut naturam, aliquando præbuiſſe ſpeciem conceptæ cuiuſdam rationis. Quamobrē perſpicuum eſt mentem hominum cœleſtem eſſe, & pro eorum numero diſtributā, nec marceſcentem, nec ſeneſcentem ullo modo. Sed uelut radij Solis ſi in opacum inciderint, aut in nebulam, non collucent: at ſi in uitrum, aut aquam, aut cryſtallum: tanto ſplendidius, quanto materia magis eſt perſpicua: nec hi radij tamen illis præſtantiores, aut diuturniores, ſed æquali perpetuitate funguntur: Sic animi corruptis partibus in quibus maxime refulgent, ſeu ſenio, ſeu morbo, deſinunt proprio ſplendore, proprijsque uti facultatibus. unde apud quoſdam marceſcere uidentur, cum tamen nulla ex parte ſint uitiati, aut languidiores redditi, ſed inuiolati ad mortem uſque permanentes: indeque emigrantes, ueriſimilem nobis opinionem præbent. Quis enim ſecus exiſtimare poſſit, bonorum beatos, ac fœlices, ſemper eſſe: malorum infœlices, & miſeros? Hinc alij reuerti in corpora poſt ſeculi conſummationem, & ut dicunt annum magnum ut Platonici: alij uſque eò perdurare, atque in mundi per ignem conflagratione, quam poſt longa tandem ſecula uenturam expectant, interituras dicunt: ut Stoici. De quibus cum nihil nunc firmum, ac conſtitutum habeam, dicere non decreui: ſat ſatis mihi eſſe putans, oſtendiſſe ſingulorū animos hominum, poſt obitum ſeorſum manere, cum his facultatibus quæ maxime illis propriæ ſunt: uelut uoluntate, intellectu, ſapiētia, ſcientia, deliberatione, ratione, artium peritia, atque eiuſmodi uirtutibus. nunc iam ad propoſitā ab initio orationem reuertamur. Propoſitum nempe fuerat, mortem neque malā eſſe, nec deplorandam, neque minus diſputatio de animi immortalitate huic neceſſaria negocio uidebatur, quàm, ut dici ſolet, lucernam adhibere

hibere in meridie. Nullis enim minus mors grauius fuit, quàm his qui nullum ſenſum à morte eſſe putauerunt. Attamen cum in hos ſermones incidiſſemus, quod nobis uere ſcire cōtigerat, alios ratione docere uoluimus. nunc uerò oſtendendum, mortem neq; malam eſſe, neq; deplorandam, turpiſſimum uerò ac omni excuſatione uacans, proprium interitum aut lugere, aut timere: quem nulla pietas, nullaq; miſericordia poteſt excuſare: ſed timor, ac animi paruitas, tum uiuendi nimium anxia cura ſolum in cauſa eſſe poſſunt. Sed quæ tibi cura tanta, aut quæ tanta fœlicitas cariorem hanc lucem efficit? aliquid'ne tu ſolus habes, quod nos non experti ſumus, propter quod etiam uitam deſideras longiorem? Nempe et nos ſidera, cœlum, montes, maria, flumina, euripos, lacus, ſyluas, prata, hortos, urbes, oppidaq; uidimus. at uerò iocos, luxus, citharam, cantus, conuiuia, uenerea, amores, nocturnaq; bacchanalia, totam deniq; ſtultitiam attigimus. nec defuit exercitatio laudanda, diſciplinarūq; liberalium mediocris notitia, tum contentioſæ diſputationes, publicæ perorationes, dignitates etiam pro qualitate adepti ſumus: honeſtis etiam deſiderijs ſatisfecimus, filiorum, amicorū, affinium, ac gloriæ conſuetudine gauiſi: & pecunias, & ueſtes reliquaq; cōmoda naturæ percepimus: plura longe ex his contemnentes, quàm quærentes in his omnibus, nil aliud libet quā illud Propheticum exclamare, Vanitas uanitatū, & omnia uanitas. Sed ſi modo cuiquā ſeu ſplendidior fœlicitas, ſeu compendiaria ad beatitudinem uia quædam affulſit, aut nouum iucunditatis genus, edoceat. ego ſanè in his omnibus plus moleſtiæ inueni quàm uoluptatis. At puto non aliter his accidere, qui tam anxiè & diu uiuere deſiderant, quàm quærentibus metallorum tranſmutationem: quiduis enim potius quàm quod optāt inueniunt: atq; ultra id quod nec aurum nec argentum factitant, paucum etiam illud, quod habebant amittunt. ſic qui maximo nixu fœlicitatem proſequuntur. cum eam non adipiſcantur, etiam illa quam habent animi ſecuritate, & requie ſpoliantur

tur,fiuntq́; infœliciſſimi. Quamobrem cum nihil iuuet hoc uitæ deſiderium ingens,etiam ſi uita bona eſſet,præſtat cuiq́; ſine anxietate,hoc pondus curarum libenter deponere, atq; ut fidũ uirum,his qui tibi depoſitum commodauerint reddere. At uero ſi fruſtra diſtorquearis, quid aliud tibi paras,quàm quòd & illud exiguum uitæ, quod ſupereſt, in morte conſumes? ſi quidem totum tempus quod mortis cogitatiõi impenditur, mors eſt. At quanto melius eſt Agathij conſilio acquieſcere,qui mortem non ineleganti præconio extulit:dicens,eam nõ ſolum dolores ac morbos, cæteraſq́; moleſtias ſedare: ſed & ſolam inter omnia,tantum ſemel ad hominem accedere: cum incommoda omnia ſæpius urgeant,ſæpiusq́; reuertantur. Neq; uero ingẽs malum eſſe poteſt,quod tam leuiſsimis cauſis aduenit,atq; undiq; paratum eſt. ſolent enim quæ noxia ſunt, etiam rara eſſe, & inuentu difficilia, at morte nihil leuius occurrit,nil frequentius. Nempe mors ab aere,à uẽtis,à fulmine,ab aquis,ab igne, à terræ motu,à feris,à piſcibus,à caſu,à puluere,à fumo,à ſerpentibus,à cibo,à potu,à ſtrato,ab arboribus,à ſomno,à mẽtis cõcuſſione,à gaudio,à riſu,à ſocietate hominum, ab ira, à diſcordia alijsq́; innumerabilibus cauſis occaſionẽ arripit,quid graue in ea eſſe poteſt,quam acinus uuæ,& pilus acerſiuit? Philomenes cum uidiſſet aſinum comedentem caricas,redeunti puero dixit, Poſtquam caricas aſino reliquiſti,da ei & merum, ſolutusq́; ex feſtiuitate in riſum,dum non poſſet ab eo temperare cachinno aſſiduo extinctus eſt. Cum Coma Diogenis inſignis latronis frater,à Rutilio conſule captus, de conatibus fugitiuorum diligentius quæreretur, ſumpto ad cogitandũ tempore, atq; inter genua repoſito capite, compreſſo ſpiritu, inter ipſas cuſtodum manus expirauit,tam faciliter ut nemo eorum cognouerit illum animam egiſſe. Quid igitur in tanta facilitate aliud exiſtimare poſſumus,quàm mortem ſomno quàm ſimillimam eſſe? atq; ut in ſomnum,è uigilia, quàmuis attentiores facti, nihil minus ſenſim dilabentes, acceſſum ipſum ſentire nõ

poſſu-

poſſumus: ſic etiam è uita in mortem migratur, paulatim ſenſu dilabente, mors abſq; ſenſu ullo inuadit. An putas cum Socrates ex ueneno iam frigeret, amouiſſetq; ſeruus pallium, tanquam protinus morituro: ille uerò iocaretur Critoni dicens, gallum memineris Aeſculapio ſacrificare (quòd hic olim mos his eſſet qui ſalutiferam potionem aliquam bibiſſent) egregiũ aliquod malum ſenſiſſe, certe non, neq; enim in extremis doloribus ioci ſuccurrunt, nec mens ipſa compos eſt ſui. Illud tamẽ admiratione non parua dignum eſt, quòd cum omnes tantũ mortem & timere, & odiſſe uideantur, nihil tamen minus uitare ſtudent: ſed omnia mortem facile adducentia ſubeunt, ne circa aliud minus quàm circa uitandã eam ſoliciti uidentur. amator ſcortum uitæ præponit, iracundus uindictam, paraſitus gulam, ambitioſus honores, auarus opes, miles rapinam, mater filios, negociator merces, ſtudioſus eruditionem: ut nihil deniq; non ſit, cuius cauſa mortis non obliuiſcamur. Mortem igitur ut uideo odimus, & accerſimus. Sed nõ immerito, namq; nihil minus in ſe mali continet, laudandumq; propoſitum eorum, qui eam contemnunt: ſi ea, propter quæ uitam negligunt, aut honeſta forent, aut neceſſaria: moderatiusq; diligerent. quippe ob nimium aliarum rerum ſtudium, mortem negligere, non eſt fortitudinis in contemnendo argumentum, ſed potius deſiderij ingentis, & impotentis animi. Quamobrem non tam laudabilis contemptus, quàm uituperabilis intemperantia eſt. At uerò mortem formidaſſe, quanquam illud laudari non poſſit, hoc tamen turpius eſt & fœdius, cum omnem incontinentiam animi abiectio uincat, præſertim uerò in re neceſſaria, & minime mala. Equidem illud Epicharmi quidã probant, Emori nolo, me mortuum eſſe nihil curo, quaſi finis ipſe qui poſt mortem ſuccedit, aut iucundus ſit, aut non triſtis. Quid enim triſte eſſe poteſt, carere fame, ſiti, doloribus, labore, triſtitia, timore, ac ut uno explicem uerbo, malorum aceruo: quibus ſi anima non ſupereſſet, carere perpetuo neceſſarium eſt. at cum ea etiã ſuperſit,

ſit, horum loco, plura ſplendida bona permutaſſe, nonne optimum exiſtimari debet, ac iucundiſſimum? Ea de cauſa Socrates (etenim hic ſæpe ad partes, ut dicunt, uocandus eſt) dicere ſolebat, Mortem profundiſſimo ſomno quàm ſimillimam fore, aut diuturnę peregrinationi, aut interitui: quemadmodum animalium brutorũ mors eſt. Si enim anima manet, & nihil poſt mortem intelligit: profundiſſimo ſomno mors aſſimilatur. nempe quòd & in illo quieſcamus, nihil aut ſentientes, aut intelligentes, poſt tempus ad eaſdem exercitationes redituri. Certiſſimum quidem eum dulciſſimum eſſe, ac ſuauiſſimum, qui ſit profundiſſimus. nempe nullum alium probamus ſomnum, niſi in quo mortuis ſimiles, nihil ſomniamus. Etenim inquietus, leuis, interruptus, moleſtiſſimus eſt: is etiam qui imagines, & inſomnia oſtendit, ægris corporibus aduenire ſolet: inde Horat:

Aegri ſomnia uanæ. finguntur ſpecies.

At lenis, ac profundiſſimus, qualis feſſis ſuperuenire cõſueuit, gratiſſimus mortalibus eſt. inde Homerus dulciſſimum, ac morti aſſimilatum, profundiſſimum uocat, dicens:

νήγρετος, ἥδιστος, θανάτῳ ἄγχιστα ἐοικώς. Et Virgilius.

Dulcis & alta quies, placidæq; ſimillima morti.

Memineram patrem meum, Facium Cardanum, cum uiueret, in ore ſemper habuiſſe, ſe mortem optare: quòd nullum ſua uius tempus experiretur, quàm id in quo profundiſſime dormiens, omnium quæ in hac uita fiunt expers eſſet. id puto intelligẽs, quòd uniuerſa hęc delectatio, quę ſenſibus percipitur, plus habeat amaritudinis, quã dulcedinis, atq; ea propter nihil melius ſit, quàm intellectu ſeruato, ea caruiſſe. At uerò communis opinio, mortem ſomno potius quàm peregrinationi, aut interitui comparauit. Inde Homerus æreum ſomnum, Virgilius ferreum mortẽ uocat. utriq; enim eorum par eſt obliuio omniũ, remiſſio curarum, & laborum, ſenſuum torpor, & aduentus incognitus, hoc uno tantũ mors, à ſomno differre uidetur, quòd tempus quietis in morte longius eſt. Inde Diogenes cum ægrotaret,

taret, ſciſcitanti medico, quomodo ſe haberet: probe inquit, frater, fratrem inuiſit: nuper enim dormierat. tanta fuit animi ſecuritas, ut ſub ipſo uitæ exitu iocaretur. Sic & ante noſtram ætatem ſapiens uir Coſmas Medices, cũ ſub morte oculos clauſos contineret: interroganti uxori, cuius gratia id faceret: reſpondit, ut aſſueſcant, nempe mortuis oculi neq; patent, neq; conniuent, ex inſtituto quodam uulgi more. Id uerò etiam ſpectaſſe Poetam puto, cum dixit:

Stulte, quid eſt ſomnus, gelidæ niſi mortis imago?
Longa quieſcendi, tempora fata dabunt.

At uerò ſi mortem diuturnæ peregrinationi aſſimilaueris, utq; ſoluta corporis carcere, omnia intelligat, per loca omnia obambulet: quid ipſa fœlicius uel cogitatione inquam, complecti queat? quandoquidem animus dum corpori hæret, nec liber eſt, nec quicquam recte intelligit: ſed ſolicitudinibus atq; curis prægrauatus quaſdam uidet rerum imagines: & nutante animo, quaſi per ſeptum, aut contextam telam, quædam cõprehendit: nec intelligit. at ſic liber, non tantum ab impedimento, ſed ab onere omnia dilucide conſpicit. Quod ſi ſic ſe habeat, quiſnam mortem libenter iure merito refugiat? quin potius ut Theombrotus Ambraciota, qui lecto Platonis libro de animi immortalitate, nullo alio uexatus incõmodo, naturalem mortem expectare non ſuſtinens, præcipitem ſe è muro ſponte dedit: ut eam ingentem animorum beatitudinem ultro ſibi adſciſceret. Non immerito igitur Socratem, cum à Critone anteq; in uincula conijceretur, ad fugam tum amicorum, tum filiorũ, ſi ſui cauſa nollet, perſuaderetur: ferunt prudentiſſime reſpondiſſe: ô Crito filij quidem dijs curę erũt, qui eos nobis dederint: cæterum quod ad amicos pertinet, in eas ſum regiones conceſſurus à morte, in quibus pares certe nobis amicos, & forſitan meliores etiam inuenturus: at uobis ipſis, ueſtraq; conſuetudine, nec diu cariturus. breuem ſcilicet humanam uitam ſubindicans. Talia Socrates dicebat, quòd exiſtimaret, ex his tribus re-

R bus,

ſit,horum loco,plura ſplendida bona permutaſſe, nonne optimum exiſtimari debet,ac iucundiſſimum? Ea de cauſa Socrates(etenim hic ſæpe ad partes,ut dicunt,uocandus eſt)dicere ſolebat, Mortem profundiſſimo ſomno quàm ſimillimam fore, aut diuturnę peregrinationi,aut interitui;quemadmodum animalium brutorũ mors eſt. Si enim anima manet, & nihil poſt mortem intelligit: profundiſſimo ſomno mors aſſimilatur. nempe quòd & in illo quieſcamus,nihil aut ſentientes,aut intelligentes,poſt tempus ad eaſdem exercitationes redituri. Certiſſimum quidem eum dulciſſimum eſſe, ac ſuauiſſimum, qui ſit profundiſſimus.nempe nullum alium probamus ſomnum, niſi in quo mortuis ſimiles,nihil ſomniamus.Etenim inquietus,leuis,interruptus,moleſtiſſimus eſt: is etiam qui imagines,& inſomnia oſtendit,ægris corporibus aduenire ſolet: inde Horat:

Aegri ſomnia uanæ. finguntur ſpecies.

At lenis, ac profundiſſimus, qualis feſſis ſuperuenire cõſueuit, gratiſſimus mortalibus eſt. inde Homerus dulciſſimum, ac morti aſſimilatum,profundiſſimum uocat, dicens:

νήγρετος,ἥδιστος,θανάτῳ ἄγχιστα ἐοικώς. Et Virgilius.

Dulcis & alta quies,placidæq; ſimillima morti.

Memineram patrem meum,Facium Cardanum,cum uiueret, in ore ſemper habuiſſe,ſe mortem optare:quòd nullum ſuauius tempus experiretur, quàm id in quo profundiſſime dormiens, omnium quæ in hac uita fiunt expers eſſet. id puto intelligẽs, quòd uniuerſa hęc delectatio,quę ſenſibus percipitur, plus habeat amaritudinis,quã dulcedinis, atq; ea propter nihil melius ſit,quàm intellectu ſeruato,ea caruiſſe. At uerò communis opinio,mortem ſomno potius quàm peregrinationi,aut interitui comparauit.Inde Homerus æreum ſomnum,Virgilius ferreum mortẽ uocat. utriq; enim eorum par eſt obliuio omniũ, remiſſio curarum,& laborum,ſenſuum torpor,& aduentus incognitus,hoc uno tantũ mors, à ſomno differre uidetur, quòd tempus quietis in morte longius eſt.Inde Diogenes cum ægrotaret,

taret, ſciſcitanti medico, quomodo ſe haberet: probe inquit, frater, fratrem inuiſit: nuper enim dormierat. tanta fuit animi ſecuritas, ut ſub ipſo uitæ exitu iocaretur. Sic & ante noſtram ætatem ſapiens uir Coſmas Medices, cũ ſub morte oculos clauſos contineret: interroganti uxori, cuius gratia id faceret: reſpondit, ut aſſueſcant, nempe mortuis oculi neq; patent, neq; conniuent, ex inſtituto quodam uulgi more. Id uerò etiam ſpectaſſe Poetam puto, cum dixit:

Stulte, quid eſt ſomnus, gelidæ niſi mortis imago?
Longa quieſcendi, tempora fata dabunt.

At uerò ſi mortem diuturnæ peregrinationi aſſimilaueris, utq; ſoluta corporis carcere, omnia intelligat, per loca omnia obambulet; quid ipſa fœlicius uel cogitatione inquam, complecti queat? quandoquidem animus dum corpori hæret, nec liber eſt, nec quicquam recte intelligit: ſed ſolicitudinibus atq; curis prægrauatus quaſdam uidet rerum imagines; & nutante animo, quaſi per ſeptum, aut contextam telam, quædam cõprehendit: nec intelligit. at ſic liber, non tantum ab impedimento, ſed ab onere omnia dilucide conſpicit. Quod ſi ſic ſe habeat, quiſnam mortem libenter iure merito refugiat? quin potius ut Theombrotus Ambraciota, qui lecto Platonis libro de animi immortalitate, nullo alio uexatus incõmodo, naturalem mortem expectare non ſuſtinens, præcipitem ſe è muro ſponte dedit: ut eam ingentem animorum beatitudinem ultro ſibi adſciſceret. Non immerito igitur Socratem, cum à Critone anteq; in uincula conijceretur, ad fugam tum amicorum, tum filiorũ, ſi ſui cauſa nollet, perſuaderetur: ferunt prudentiſſime reſpondiſſe: ô Crito filij quidem dijs curę erũt, qui eos nobis dederint: cæterum quod ad amicos pertinet, in eas ſum regiones conceſſurus à morte, in quibus pares certe nobis amicos, & forſitan meliores etiam inuenturus: at uobis ipſis, ueſtraq; conſuetudine, nec diu cariturus. breuem ſcilicet humanam uitam ſubindicans. Talia Socrates dicebat, quòd exiſtimaret, ex his tribus re-

bus, quibus mortem aſſimilari neceſſe eſt, ueram eam eſſe tantum, quæ peregrinationi longæ eam æquiparat. Quod etiam ex ſomnijs colligere licet: nulla enim certiorem exitũ uitæ præſagiunt, nec fidelius, aut clarius indicant, quàm ea in quibus in longinquas & peregrinas regiones obequitare ſibi uidentur homines: aut alios coniunctos uiderint, præſertim ſi & albus ſit equus, & curſus celer, & regio ignota, nec ullũ reuertendi poſt modum ſimulachrum ſubſequatur. mente quod ſibi futurum eſt naturaliter diuinante, ac iam concipiente, quid mox factura ſit. At ſi interitui cuidam perſimilis obitus eſſet (quanquam hoc eſſe impoſſibile, iam dilucide oſtenſum ſit) nihil minus tamen, etſi ita foret, mors mala eſſe non poteſt. Quod enim non eſt, malum quomodo eſſe poteſt? aliter uerò & eos qui nunquã nati ſunt, quiq; nunquam fuerunt, dolere arbitrabimur. quæ enim nõ ſunt, nihil pati poſſunt. Sed ſi permutationis cauſa doles, certe plura mala mors tollit, quàm bona, & certiora. Etſi nihil aliud mors afferret commodi, mala exiſtens, nam & hoc ex Epicharmi dicto ſolũ ſupereſt, quòd exitus ipſe grauis ſit, hoc uno ipſo metu ſui ipſius te liberat. nam in cunctis malis euaſiſſe, ſummum præſidium eſt. Si igitur mors mala eſt, mortuum eſſe eſt euaſiſſe: ſi bona, non eſt quod torquearis: horum autem alterum neceſſarium fore quis dubitat? Memini tamen quod olim mihi contigerit (neq; enim ab re referre id puto) Laborabam ſemitertiana annos natus ſeptem & uiginti: atq; in ipſo indicationis die, qui quartus fuerat, tum uero in iudicatorio, ſeptimo ſcilicet, exolutus animo ſum, ac quaſi mortuus iacui. contigerat uero id non ob morbi uehementem malitiam, ſed quid ore uentriculi (quod Græci ſtomachum uocant) læſo, utrunq; principium cerebrũ ſcilicet, per neruos quinti paris, & cor ob arteriam tum magnam iuxta eundem locum obequitantem, tum etiam per eoſdem neruos, qui euſq; perueniunt, male affectum fuerat. Igitur quamuis integris penè uiribus, reſolutus, nihil tamen amplius, aut doloris, aut moleſtię ſenſi, quàm quan

dam in uniuerſo corpore, qualis in uenereis ſolet accidere, titillationem: reliquum poſt initium, ut in ſomnum cadentibus, deprehendere non potui. Id igitur, ut dixi, cum bis incidiſſet, nihil aliud deterius ſum expertus, niſi quòd ea titillatio, nec tantum uoluptatis affert, quantum uenerea: & habet aliquid quo exolui uires, ſed tenui moleſtia ſentiamus: nec grauius quicquam paſſus ſum, quàm quendam timorem, quo putabam me prorſus mortem obire. Et certe ad ſenſum ac robur, parum diſcrimінis, ac penè nullum intererat: ad periculum uerò plurimum. Confirmatus autem poſtmodum, in opinione ſum, nõ paucos interrogans, quibus mortem protinus imminere cognouerã: an ſæuum aliquod malum ſentirent? quos cum negare id uiderim, maioremq́ moleſtiam in grauitate capitis, aut omnium membrorum dolore leui, collocare: intellexi me non in iudicio, & quam de morte conceperam opinione, aberraſſe. Illud etiam argumento non dubio deprehendi: quod cum mulierculas, & pueros, ad omne auxilium medicamenti, aut ſecandæ uenæ, aut cucurbitularum applicandarum, contumaces, adeoq́ moroſos expertus fuerim: ſub mortis autem tempore nec quererentur, nec lamentarentur, plurimum uerò contriſtarentur, ſi horum quippiam auxiliorum afferre me uelle intelligerent: quis poteſt dubitare, mortem ipſam, aut mali omnino nihil, aut admodum exiguum continere: quòd eam contemnãt, qui ſpretas à nobis moleſtias, tantopere timent? Id etiam conſiderandum, eos non minus audacter mortem conſciſſe ſibi, qui nihil omnino poſt mortem ſtatuunt: quàm qui animum ſperant immortalem. Quemadmodum Caſsius, qui Cæſarem occiderat, eodem pugione, neque expectato cladis nuncio, perperam ſe confodit: & Marcus Antonius, ex triumuiris, & Sardanapalus Aſſyriorum rex, dum uictus eſſet, ſemet cum tota regia ſuppellectile, & concubinis, intrepide rogo iniecit. At uero non exiſtimaſſe hunc quidquam à morte ſupereſſe, teſtantur notiſsimi illi uerſus: Ede, bibe, lude, et

Cum mortalem te noris præſentibus exple
Delicijs animum. poſt mortem nulla uoluptas.

Non igitur etiamſi cum corpore animus intereat, mors mala eſſe poteſt, aut grauis, uel timenda. Illudq́ ſecurius habent, qui ſic credunt, quòd nullo iudicio ſubiaceãt. ſolutamq́ ab omni ſuſpicione mentem, uel pœnarum, uel præmij ſubeundi (quæ plurimos in morte anxios facere ſolet) retineant. Verum omnia potius crede, quàm ſic animum cum corpore mori. hancq́ ut minime certum eſt, quo nam pacto à morte ſe habeat, ita certiſſimum eſt quòd ſuperſit. Neq́ tamen, etſi aliunde ratio ipſa non expetatur, ſed à ſola uitæ, & mortis conſideratione; iniquìore animo mors ferenda eſt: tum quòd nihil hac uita, aut miſerius aut difficilius ſit, tum quòd etiam deorum monitu, certiores de hoc facti ſimus: tum quòd ſapientes omnes iſtud cenſuerint: tum etiam quòd in re ineuitabili, melius conſilium ſit eligendum. Itaq́ à prima ratione ſumamus initium: quid aliud eſt uita noſtra, quàm ærumna perpetua? ſingulis diebus tot neceſſitatibus, tot laboribus, tot ſuſpicionibus, tot periculis obnoxia. Nihil eſt uoluptatis in homine, quam pœnitentia nõ ſequatur. ultus ſum, cauere oportet: comedi ad ſatietatem, grauitas me offendit: parcius edi, non eſt expletũ deſiderium: ueneréas delitias ſequor, hinc multiplex pœnitẽtia, laſſitudo, faſtidium, morbi deniq́: ne cuncta perſequar, ſemper medius inter hæc ambulas, ut uel non expleas appetitum, deſiderioq́ diſcrutieris: uel ſatiatus, pœnitentia & incommodum te torqueat. Cur nam omnes gentilium dij, mortem uitæ hominibus præpoſuerunt, niſi quòd humana miſeria, illis nulla ex parte cæcutientibus, tota nota eſſet? Etenim refert Pindarus, Agamedem & Trophonium cum templum Apollinis Delphis condidiſſent, petijſſe à Deo illo mercedem: quam ille cum intra ſeptem dies libenter redditurum eſſet pollicitus, conſuluit, ut interim conuiuijs & genio indulgentes, iucundam uitam ducerent. at in fine eorum dierũ, cum ſomnus eos altus excepiſſet, uita functi ſunt.

Quo euentu Apollo, non obſcurè docuit, nullum eſſe mortalibus maius præmium, quàm mortem. Poſt aliquod tempus idem deus ſententiam in ipſo Pindaro confirmauit, cum enim per Boetios legatos, poeta ab oraculo ſciſcitatus eſſet, quid eſt quod homini optimum poſſit contingere: reſpondit Pythius, non ignorare Pindarum, quod rogaret; ſi uera eſſent quæ de Agamede & Trophonio ipſemet literis mandaſſet. quòd ſi experiri uellet, paulo poſt ei ſucceſſurum. Intellexit poeta, id ad obitum ſuum ſpectare. nec deceptus eſt: paucis enim poſt diebus interijt. Refert Plutarchus in epiſtola cõſolatoria ad Apollonium: Ariſtotelẽ in libro cui titulus Eudemus eſt, ſeu de anima (qui quanquã à Sylla retectus fuerit, ad noſtra tamen tempora non peruenit) hanc hiſtoriam ſcribere. Cum Midas in uenatione Silenum cepiſſet (eſt autem Silenus ex ſatyrorum genere, à Bacchi nutritio, qui et ipſe Silenus uocabatur, & Satyrus erat cognominatus: unde plures ab uno defluxerũt: dicente Plinio, Pinxit & laſciuiã, in qua tres Sileni comeſſantur) interrogauit eum rex: quid optimum homini foret, maximeq́ deſiderandum? atq; cum diu Silenus reſpondere noluiſſet, coactus tandem regis pertinacia, in hæc uerba erupit: O Dæmonis laborioſi, & unius diei ſemen, quid me ea dicere cogitis, quę uobis ignoraſſe melius eſſet, cum propriorum malorum ignorantia, ad uitæ iucunditatem conferat? Sed poſtquam uos mala ueſtra ſcire iuuat: optimum non naſci unquam uobis eſſet: quod uerò huic proximum, factuq; facile, natum ſubito interire, neq; enim conditio ueſtra optimæ naturæ particeps eſt. hęc Silenus. Sed nec philoſophorum ſententia ab hoc diſcrepat, unde Peripateticorum princeps Ariſtoteles, eos qui ſeipſos occiderint, molles & effœminatos appellat. fortis enim uiri eſſe, mala perpeti. at uerò imbellis, & ignaui, ad mortem propter miſerias confugere: quod & poeta lepide imitatur dicens,

Rebus in anguſtis, facile eſt contemnere uitam,
Fortiter ille facit, qui miſer eſſe poteſt,

At Academicorum optimus Plato, dicebat: morti non ſūc cenſendum, quòd neſciamus, an bona ſit, an mala. indicans à ſupplicijs, aut prœmijs, poſt mortē, bonā aut malam eſſe. ipſam uerò neq; bonam, neq; malam, quod ſimul utrunq; illorum ex hac uita auferat. Quamobrem etiā à ſacra ſcriptura, mors non niſi ſomnus, & mori dormire dicitur. Quid mirum igitur eſt, ſi etiam præter ſpem futuri ſeculi, mors fugienda non eſt? Beatum Paulum optare, ut diſſoluatur, & cum Chriſto ſit. At uerò hoc non tantum ſanctorum uirorum deſiderium eſſe debet, ſed etiam bonorum, nempe cum tria nobis malorum genera euenire poſſint: alia quidem in nobis, atq; in animo noſtro, quibus temperantia aduerſatur. alia extra, quibus occurri poteſt, in hiſq; prudentia ſatisfacit. alia quanquā extra animum noſtrū ſint, ineuitabilia tamen ſunt, quibus fortitudine opus eſt. Quid rogo eſſet fortitudo, ſi mortem aut timere bonum eſſet, aut neceſſarium? Cum igitur quemadmodum temperantia, & prudentia, utilis hominibus eſt, ſic & fortitudo. quænam eius eſſet utilitas, ſi mortem neceſſario timeremus: aut ſi mortis metus, bonus eſſet, uel honeſtus? Cum uerò homini neceſſarium foret mortem aliquando accedere, ex tribus unum etiam ſequi oportuit, uel quòd beſtiarum more eam ignoremus ſuperuenturam, quod homini fieri nequit ut cōtingat, uel ut æquo animo ferat, uel ut diſcrutiet. nonne longe melius eſt, quod naturaliter homini datum eſt, æqui boniq; conſulere, eoq; magis cum uideamus, loco ignorantiæ in beluis, fortitudinem homini à Deo cō ceſſam aduerſus mortis neceſſitatem? Neq; enim melius conſuluiſſe Deum brutis, quàm hominibus credēdum eſt: at illa omnino nullam mortis curam, eam ignorantes ſuſcipiunt: quamobrem & nos ab eo timore immunes, ipſa animi conſtātia eſſe decet. Quid uerò patriæ utilitatis, quid noſtris, quid uirtutibus auxilij afferre poſſumus, ſi mortem non contemnamus? Callicratidas Lacedæmonius dux, cum aruſpicē uictoriam patriæ, ipſi mortem nunciantem audiſſet, reſpondit, Me mortuo, nihil

Spar-

Sparta diminuetur. Quàm ſpecioſa ſunt, quàm ſplendida facta uirorum mortem non formidantium, quàm fœlix uita, quàm honeſti exitus, quàm glorioſa fama: denique cur piget ad eam æqualitatem accedere, in qua ſeruus æqualis eſt regi, turpis formoſiſsimo, atrox humili? Nec Xerſi numeroſus exercitus, nec Tiberio theſaurus, nec Antonio truculentæ minæ, quicquam proderunt. omnes erimus æquales, & innoxij. ſi ueram uirtutē excipias, nullum diſcrimen erit. In eam æqualitatem, in hunc ordinem, ubi nec liuor, nec odium, nec inuidia eſt, quiſque abſque naturæ, aut fatorum iniuria uocat, quādo nemo huius expers itineris eſſe poteſt. Facit ſolum opinio quædam hominum falſa, lætam rem, difficilē, atque oneroſam. Sic & itinera, & ſtudia, & congreſſum regum, quicunque harum rerum expertes ſunt, magnifaciunt: at qui aſſueuerunt, nihil ea eſſe cognoſcunt. At uerò complures, etiam cum non experti eſſent, timorem hunc neglexerunt, ſemetipſos ob leuiſſimas cauſas occidentes. inter quos Dioxippus athleta, furti inſimulatus (ob Macedonum inuidiam) apud Alexandrum, cum falſa eſſet accuſatio, gladio ſe transfodit, iniuriam prius teſtatus. Quendam patritium literis uacantem, ob non impetratam gratiam apud mulierē Patauinā, quam deperibat, ueneno ſumpto mori uidimus. Alius ciuis noſter, cum iacturam in frumenti precio feciſſet, laqueo ſe ſuſpendit. Alius & idem patritius, cum æs alienum non tam commode diſſoluere poſſet, in puteum ſe præcipitans extinctus eſt. Mulierem uidi quæ cum adulterium commiſiſſet, tædio uitæ, etiam ſpe ueniæ propoſita, uenenum ſumpſit. Cleopatra ne in triumphum duceretur, & ipſa uitam, cum poteſtate retentura, ſi uixiſſet, ſerpentum tamen morſu mori uoluit. Honeſtior fœmina, ſed minore periculo, Portia Catonis filia, & M. Bruti uxor, coniugis audita nece, cum ferrum ſubtractum à domeſticis foret, prunas hauſit: & ſic mortem inuenit. Iuſtiore cauſa püer Democles Athenienſis, quem Demetrius rex deperibat (erat enim formoſiſſimus) cum obſeruato tempore in balneo

exiſten

exiſtētem, nudumq́ rex per uim aggredi deſtinaſſet, in feruentem aquam ſe iniecit, & extinctus eſt. Nota eſt Lucretię mors, quę cū inuita uim paſſa foret, uolens ſe transfodit. Alexandro Magno uoluntarię necis exitus, non animus defuit: cum enim Clitum amicū ebrius occidiſſet, inedia ſe cōficere uoluit, uixq́ precibus, & ui amicorum omnium, poſt triduū reuocatus eſt. Idem cum Sudracarū Indię oppidum expugnaret, è muro in ciuitatem proſiliens, non dubiæ morti ſe obiecit. Solus in hoſtium urbem, & præcipitio delatus: ſed fortuna euentum minime paſſa eſt. Non feret liber exempla eorū, qui ob metum, uel amorem, uel dolorem, aut iram, aliáſue cauſas leuiſſimas, mortem aſciuerunt ſibi: cum ultro ad certum exitium etiam integræ legiones properauerint. quales etiam qui cum Leonida, contra Perſas, iuxta Thermopylas pugnâuere. Quid igitur & uolentes, & tam leuibus incitati cauſis (ſi eſſet mors magnum malum) ſuſtinere decreuiſſent: quando non ætas, non ſexus, nō gradus ullus dignitatis, eos à propoſito deterruit? At uideo quid ſis dicturus, Mortem non reformido, quæ cum mala non ſit, eſt etiam neceſſaria: neceſſariam autem rem timere, & inane, & turpe, & etiam damnoſum eſt: Sed uellem & eam lenem nanciſci, & in ſenio: qualem Auguſtus optauit, & conſecutus eſt. non enim ſolum ex ſenectute diuturniorem uitam ero aſſecutus, ſed & leniorem mortem. Cenſet enim Ariſtoteles in libro de reſpiratione: admodum ſenes, nullo prorſus cum dolore, imo ne cum ſenſu mortis quidem interire: quód calor qui extinguitur, perexiguus ſit. nobis uero aliud ſatisfaciet exemplum. Nam uelut in dente non commoto, ſi coneris euellere, ingens ſequitur cruciatus: at contrà ſi labat, nullo negotio, & ſine dolore euellitur. Sic & cruda iuuenta, acerbam admittit mortem: ſenectus mitem, ac ut Tragicus ait,

Animam ſenilem mollis exoluit ſopor.

Quid uero ambiguum eſſe poteſt, mortem durā iuuenibus eſſe: cum etiā ſomnus ipſe reluctante natura, moleſtus ſit, ſæpe-

numero

numero enim ex quadam conſuetudine ſomnũ extra tempus quærentes, ſicci, & famelici, nec laſſi, tædium uoluptatis loco ſubrepit. Conquerebatẽ moriens Theophraſtus (& erat ſenex) de natura: quòd tam longam uitam ceruis, & cornicibus, inutilibus propè animalibus largita eſſet, homini uerò ſapientiſſimo, & proculdubio nobiliſſimo, tam anguſtos æui terminos præfiniſſet. Quid igitur illis continget, qui in flore ætatis intereunt: nonne iuſta querelæ occaſio erit? Certe non, Sed modò cauſam audi, primo cur homini nõ longiſſimam inter alia animalia ætatem decreuerit poſtmodum intelliges, eum qui in iuuenta præripitur, eo qui ſenex, non grauius quicquã pati. Etenim primo illud dubium eſt apud multos (præcipue uerò apud Ariſtotelem) an ullum animal elephante excepto, homine uiuacius ſit: nam nec Phœnicis mentionem facit, nec coruũ, aut cornicem, uel ceruum homine diutius uiuere affirmat. Sed illud quod etiam Virgilio tribuitur, fateamur: quandoquidem noſtra nihil intereſt, quòd poeta dicat, de hominibus loquens:

Hos nouies ſuperat uiuendo garrula cornix.

Concedentibus iam ex Ariſtotele, elephantem plus uiuere, quàm hominem, cur contendendum erit, ſeu homo ab uno, ſeu à pluribus uincatur animalibus. Illud etiam conſulto prætermittentes, quod ſacra pagina longiſſimòs uitæ periodos, quibus nulla brutorum uita ſufficeret, hominibus aſcripſerit. Illud tantũ nunc tractemus, quod præ manibus eſt: ſcilicet cauſam cur homo ab aliquibus animalibus in uitæ diuturnitate uincatur. Cauſa igitur eſt, quòd cum cætera animalia, uel ad hominis uſum, uel ad decorẽ facta ſint: prout libuit à natura formari potuerũt: cum anima illorũ, tam propter corpus facta eſſet, quàm propter animam corpus: Itaq; ſimpliciter facta, & paucioribus cum inſtrumentis, tanquàm ſolidiora diutius durãt. at hominis corpus cum propter animum tantũ factum eſſet, plura neceſſaria habuit inſtrumenta: ut intellectus ſuo munere uti poſſet, Itaq; quanquam natura optimam conditionem

S huma-

Vide ... Eraſmi pag. ...

humano corpori tribuerit, non tamen eam uitæ longitudinem aſſequi potuit: ob nimias concauitates, ac membrorum tenuitatem: quę ſi magna fuiſſent, ultra id quod omnes fuiſſemus gigantes, etiam inuicem ſibiipſis fuiſſent impedimento. indicio huic eſt, quod nulli animali numeroſiora ſunt mēbra, ſeu membrorum partes: quas et tenues, & molles eſſe neceſſe fuit: ut etiā exactius formari poſſent, atq; inde ſpiritus (animi inſtrumentum) ſubtilior & clarior euaderet. Nihil igitur in hoc natura neglexit, tantaq; diligentia uitam hanc noſtram adiuuit, ut terminos eius non ulli homini pœnitendos largita ſit. Oſtendunt id nouiter homines in Indici maris inſulis inuenti, annos triginta ſupra centum ſuperantes. quòd in aere bono ſine curis uiuant. at nos inter curas, & uoluptates, intempeſtiuosq; labores, & aerem propter lucrum eligentes: non ad uitam, nec cuiusquàm magis, quā diuturnitatis eius obliti, per aſſiduos morbos, & corporis incommoda, in præcocem mortem irruentes, naturam ipſam immerito breuitatis æui incuſamus. At ſatius quanto eſſet ſcire illius uti liberalitate, ſi modo tam cara, ac iucunda, hæc nobis lux eſt. Cur enim philoſophos plures, ac heremitas, longiſſimo tempore uixiſſe legimus? quorum tamen ualitudinem, horum nimia abſtinentia, illorum aſſidua contemplatio attriuerat: niſi quòd abſq; curis, & temperate uiuerent. Quanto hęc ratio carnib. & melle, & cœna Galeni lautiore, ad producendam uitam melior eſt: At nunc anxij inter labores, et curas, & ſemicrudam noctem peruigiles, uenere excarnificati, inter nebulas, non in aere habitantes, uinoq; decocti, de uitæ breuitate conquerūtur. Sed modo quantumuis breuis uita ſit, facit hoc æſtimatio noſtra. neq; enim cum prætermiſſis pigmeis fabuloſis nationibus Garamantes annum excedant quadrageſimum. Iure merito conquerimur, ſi quinquageſimum, aut ſexageſimum annum attigerimus. gratias enim Deo ageres, ſi in illorum regione habitans, ad eam ætatem perueniſſes: nunc proximus illi, aut etiam antiquior, de uita conquereris.

Eſt

Eſt omnis uita longa, quæ ad mortem uſq; terminatur, cum ab initio conſtitutus ſit terminus, ac ut poeta dicit,

Naſcentes morimur, finisq; ab origine pendet.

Nonne in Sacra ſcriptura habetur (numerus dierum & menſium apud te eſt. ſtatuiſti enim terminos qui præteriri non poſſunt) omnis itaq; hominum uita ſenio clauditur, quoniam ſeniũ ultima uitæ pars eſt. Eſt etiam ſenectus mortis neceſſitas. ubicunq; igitur mors eſt neceſſaria, ſenectus etiam ipſa iam aduenit. hoc tanto fœlicior eſt, qui in iuuentutis tempore moritur, quòd ſenex exiſtens, ſenectutis incommoda non ſentit. Vis ne uidere uitam diuturnam, & breuem, comparatione ſola dici. nam animalia ephemera uocata, quæ matutino exoriuntur, iuxtà occaſum ſolis occidunt: ſi in meridie moriantur, breuis uitæ dicuntur: ſi ueſperam attigerint longæ: cum tamen horas uix duodecim exceſſerint. Admiramur uitæ longitudinem in muſca, quæ duas uiderit æſtates: in pulice qui tres menſes attigerit, horum tamen quota pars uita, humanæ eſt. canes decrepitos dicimus, qui annum duodecimum ingreſſi fuerint: homo his omnibus longæuior eſt, etiam ſi in iuuenta moritur. Sed nõ eſt hominis uita ab annorum multitudine breuis, aut longa dicenda. omnis enim mortalium uita breuis eſt, quòd morte certiſſima claudatur, facit uirtus, & geſta, uitam breuem longam eſſe, ignauia omnem ętatem contrahit. Alexander in triginta tribus annis, ſenex extinctus eſt, multitudine ac magnitudine rerum geſtarum. Argantonius cum centum & uiginti uixerit annos, in iuuenta mortuus dici poteſt, quòd nihil præter eam ætatis raritatem, in tota uita dignum memoria ſit conſecutus: Illud uerò animaduerſione dignum uideri debet, quòd pleriq; magni uiri in iuuenta extincti ſunt: Heroum enim nullus ferme ad ſenectam peruenit, Hercules, Achilles, Caſtor, Pollux, Aiax, Iaſon, tum poetæ Lucanus, Catullus, Tibullus, nec Virgilio longæua uita fuit, nec Demoſtheni, nec Ciceroni, quàm uerum eſt illud nimis poetæ:

Immodicis, breuis eſt ætas, & rara ſenectus.

Iulius Cæſar, Seuerus Alexãder, Probus, Aurelianus, Claudius eius nominis ſecundus, Carus, in iuuenta extincti ſunt. homines puto eo breuioris uitæ eſſe, quo probioris: quòd tales dijs cariores, ab eis accerſantur. Vnde illud etiam ex poetæ ſententia dictum recte, quem ægida geſtans Iupiter, atq; Apollo diligunt, ad ſenectutem non peruenire. Eſt etiam illud conſiderandum, optionem in his quærendam, ubi uoluntas auxiliũ affert: at tuum nõ eſt, aut uitam facere longiorem, aut breuiorem: quòd ſi potes facias? nulla querelæ cauſa ſupereſt: ſi non potes non maiore ratione breuitatem uitæ defles, quàm mortalitatem: ſiquidem impoſſibilium cura ſolum ſtultorum eſt, & inutilis. At modo fac ut iuris tui ſit uitam ad ſenium protrahere, nonnne infœlicior euadis? tũ primo, quòd id munus quod ſolum optimum à Deo Opti. Max. mortalibus ad mortem leniendam datum eſt, ſcilicet temporis ignorantia tollitur. iuuenes enim bono animo uitam agimus, quod procul abeſſe mortem putemus. at ſenex quomodo abeſſe mortem poteſt exiſtimare, cum iam uitæ finem ſit ingreſſus? Quàm uerum eſt, memorabile illud dictum Beati Auguſtini, Iuuenis cito mori poteſt, ſenex diu uiuere non poteſt. Neq; eſt quòd relucteris, quaſi etiam iuueni certa mors incumbere poſſit? nam cum nulli tempus ultimum notum ſit, iuueni omnino nunquam uitæ deſperatio adeſſe debet, ſeu letali morbo animam agat, ſeu inter tormenta & uincula deſtinatus ſupplicio ſit. Oſtendunt mortalium caſus, & naturæ, & hominum legem fortunæ ſubiectam eſſe: ut immerito quidem incerta pro certis lugeantur. Sed fac ut ipſam ſenectutem ingrediaris, quot mala accedũt? labores, dolores, triſtitiæ, ſenſuum mors, contemptus, atq; quòd omnibus his ferè peius eſt, ut Cæcilius eleganter deſcripſit, quòd uitari ab omnibus ſe uideant, dicens,

Tum etiam in ſenecta hoc deputat omiſerrimum
Sentire ea ætate, eſſe odioſum ſe alteri.

Ingra

Ingratus eſt ſenex etiam filijs, ingratus amicis, contemptus à iuuenibus, odioſus familiaribus: non ſenſus corpori, non ratio ſenſibus, non genua toti inſeruiunt: noctes inſomnes, cibi inſuaues: tædet ſuipſius, quomodo non tædebit alterius? Legimus Zenonem Citticum philoſophum, cum ob ætatem mori non poſſet, ſeipſum ſtrangulaſſe. Quantum diligentiæ, quantũ induſtriæ Cicero adiecit, quo conatu nixus eſt, ut perſuaderet ſenectutem eſſe tolerandam? quę ſi bona fuiſſet, atq; uel ut opes & amici, ac filij, uel eruditio ſaltem boni ſpeciem præ ſe ferret: nõ erat quo tantum laboraret, ut æquo animo ferenda uideretur. Ridiculus enim erit qui uel bonam ualetudinem, uel magiſtratum æquo animo tolerandum docere uelit. At nos tolerandam ſenectutem dicimus, optandam minime. Quot autem hominibus in iuuenta mortuos fuiſſe præſtitiſſet? Priamus non pro miraculo, ſed pro exemplo in hiſtorijs recitat̃. Paucos ab hinc annos Baccius Valor filium indolis egregiæ iuuenem, ante oculos capite mulctari uidit, et ipſe protinus moriturus. Anno præcedente iam duos alios ſenes, cõſimili exitu perfunctos uideram. Vnde Theramenis ſapientiam admiror, qui cum è ruina domus ſolus euaſiſſet: gratulantibus amicis, dixit, O fortuna, ad quam igitur me ſeruas occaſionem? nec errauit. inuidia enim cęterorum tyrannorum excruciatus, & extinctus eſt paucis poſt diebus, quàm ruinam euaſerat. Itaq; ea eſt cõditio mortalium, ut ſi contingat etiam poſtquam ſenex fueris, ad iuuentutem redire: ac, ut de Aeſone poeta fabulatur dicens,

Ante quater denos, nunc ſe reminiſcitur annos:
Diſſimilemq; animum ſubijt, ætate relicta.

Quis tam es amens, aut uitæ cupidus: ut conditionem eam recipias? Modo cum nihil ſuperſit præter morbos, curas, contemptum, pericula, tædium, cruciatum, cur cupias uiuere non uideo. Et ſi in iuuenta, cum omnia florent, uires, ſenſus, forma, ingenium, auctoritas: non raro piget uitæ: quid facturus es ea ætate, in qua id ſolum audis, marcidus ſenex, delirus ſenex? Iu

Iuuenis mors minus eſt ſemper immatura, quã ſenis tarda. At ſi te timor cruciatus exagitat: morbus ſenectutem fingit, quando & in eo paulatim ſenſus extinguitur. Sin quòd tu ſolus abeas? ne time: ibi plures inuenies, quàm relinquas, at uerò qui relicti ſunt, quàm breui conſequentur: etenim,

Longus ad manes properat ordo
Agminis mœſti.

Nec ſuſtinent diui quenquam ordinem ſuum deſerere. fata enim omnes urgent, et immota manet lex. quin fœliciores ſunt quãto citius ab hoc munere abſoluunt. Ac ut in damnatis lex eos prius occidit, qui minus noxij ſunt, & minus peccauerũt: deteriores, & fortiores animo, ſpectatores alienæ mortis prius fiunt, quàm ſuam experiantur: ſic quos diui diligunt, non ſpectatores relinquunt, ſed præcurſores faciunt: ubi non alicuius inſignis utilitatis cauſa, aut ſuis, aut mundo concedantur. Deniq; cum nihil in malis, atrocius ſit diuturna atq; certa expectatione: ſenectus utrumq; ferens, cum uenerit: optare facit ut quiſq; iam ſe mortuum in iuuenta cupiat. quod igitur ſero, & inutiliter tunc queritur, ſi eueniat, boni conſulendum eſt. Matrem meam Claram Micheriam, iuuenem uidi, cum admodũ puer eſſem: meminiq; tunc dicere ſolitam, Vtinam ſi Deo placuiſſet, extincta forem in infantia. Cum cauſam rogarem iuuenis iam factus (hoc enim ſemper in ore retinuerat) reſpondit: iam ſcire ſe morituram, & maiore animi periculo: cæterum nihil eſſe interim, quòd ſi diligenter expendatur, nõ maiorem triſtitiam afferat, quàm hilaritatem. Nam calamitates cum ſunt uoluptatum memoria, cum præterierint, offendunt, & iure merito. Quid enim in hac uita eſt quod delectet? aſſiduũ tædium, ueſtiendi & nudandi ſingulo die, inde fames, ſitis, ſomni non maior copia & tranquillitas quàm mortuis calor æſtatis, frigus hyemis, turbines temporum, minæ bellorum, parentum imperia, tædia coniugis, filiorum anxia cura, ſeruorum cõtumacia, fori lites, ac quòd his omnibus etiam deterius eſt; conditio ſcilice

licet temporum: in qua probitas, pro fatuitate contemnitur, dolus pro prudentia colitur: artifices non à peritia artium, ſed ab ornatu & uanis uulgi uocibus habentur excellentes: ut fermè neceſſarium ſit aut Deo diſplicere: aut ab hominibus contemptos, & uexatos in miſeria uiuere. Mitto omnia mala, ſolū id quod cum mortuis commune habemus, non malum eſt: cætera omnia quæ mala non appellamus, his quę defuncti patiuntur deteriora ſunt. Reliquum eſt tandē ut de mortis genere aliquid dicamus: conſulto enim prætereundum ante fuerat, quoniam & multiplex eſt, & conſideratione dignum, à plurib. exiſtimatur. Namq; acerba mors, & ob iuuentutem non facile diſcedente animo, & ob cruciatum, & ob turpitudinem, et quia certa ſit, dici ſolet: omnia tamen hæc, in publicis animaduerſionibus coniunguntur. ibi plerumq; iuuenes, turpi, & crudeli, & certo leto traduntur. Verum cum uideamus pleroſq; è plebe, eam ſatis patienter ferre: non uideo cur maiore cæteris indigeat conſolatione, præſertim cum turpem mortem, non genus eius, ſed ſceleris culpa efficiat. Namq; ſi ad genus ſolum reſpicias, plures eorum qui ſic mortui ſunt, & coluit antiquitas, & noſtra ætas ueneratur, in tyrãnorum poteſtate, mortis tempus, atq; modus ſemper fuere: innocentia uero in eius qui moritur arbitrio. Nec poteſt publica mors eſſe cum dedecore, ſi uita omni prorſus flagitio careat. nam mors publica quæ ſine ſcelere eſt, non ſolum argumentum eſt uirtutis, ſed experimentum. Primus Chriſtus trophęū tulit ex noua lege. inde innumeri martyres: prophetarū etiā ut quiſq; optimus ſic peſſimo mortis genere mulctatus eſt: Eſaias eñ ſub Manaſſe rege ſerra ſectus eſt, Hieremias à populo lapidatus, Amos uecte per tēpora transfoſſus, Ioannes Baptiſta capite mulctatus. tū deniq; alij plures uiolenter trucidati. Nec melior gentiliū optimorum uirorum apud reges, uel ciuitates fortuna. uerum non effugiſſe, ſed optaſſe eam uidentur. nempe Zeno Eleates, cum liceret in domo ſua quietè uiuere: Nearchum tyrannū expugnare aggreſſus

greſſus eſt: ſed deprehenſa coniuratione, in crucem agebatur: ibi populum uerbis accendit, ut tyrannũ lapidibus occiderint. Theodorus Cyrenæus Lyſimacho regi minitanti crucem, reſpondit: Quid refert an cadauer meum in terra, an in ſublimi putreſcat? Socrati cum liceret uel ſilentio mortẽ euadere (damnatus enim pœna pecuniaria tantum fuerat) eos à quibus damnabatur, in necem ſuam accendit. & cum Xantippe uxor quereretur eum iniuſte occidi, reſpondit, an mallet iuſtè ſentiens nõ eſſe malum, præter culpã. Non eſt igitur turpitudo in morte, ſed in mortis cauſa, ſi à uicio, & dedecore ortũ habuerit. At uerò cruciatus, & iuuenilis ætas, & ſciẽtia, nihil addunt: nanq; ſcientia eius quòd malum non eſt, mala eſſe non poteſt: ſola uerò mors poſt cruciatus leniſſima eſt. At uerò tormenta uel magna eſſe non poſſunt, uel non diuturna. exemplum autem omnium Chriſtus tulit, ut & in exemplum tranſiret. Cæterum innocenti rariſſime mortẽ cum cruciatu contigiſſe: uixq; ſemel, præterquam in legum mutationibus, in quibus innocentes nocentes contumacia fiunt: hiſtorijs mandatum eſt. Rariſſimum etiam eſt omnino exemplum mortis uiolentæ, in innoxio, ſi abſit pertinacia: ut qui ſic probi uiri occiderint, quaſi uoluiſſe uideantur. At quàm leuis res mors ſit, etiam & publica, uel cum ferro, exemplis apparet. Iulius Cæſar cum occideretur, poſtquam animaduertit cunctorum gladios in ſe diſtrictos, nec defenſionem irritam molitus eſt, nec uocem emiſit lugubrem: cadens etiam tunicam inter uerenda deduxit, ut honeſtius caderet: decoris in morte, & inter uulnera non oblitus. hunc gener apud Lucanũ imitatur, ſi qua poetis fides habenda eſt; nanq; Pompeij cædem deſcribit his uerbis,

tunc lumina preſſit,
Continuitq; animam, ne quas effundere uoces
Poſſet, & æternam fletu corrumpere famam,
At poſtquam mucrone latus funeſtus Achilles
Perfodit nullo gemitu conſenſit ad iſtum;

Deſpe-

Deſpexitq́ nephas, ſeruatq́ immobile corpus.

Cato Vticenſis cum ſe deſtinaſſet morti, cuncta compoſuit prudentiſſime: aliorum ſaluti conſulens, qui ſua negligere propoſuerat: inde lecto Platonis libro de immortalitate animorũ, quieti ſe dedit, ac dormiuit: tam alto ſomno ut exaudiretũ: poſt expergefactus, ſe transfodit. cumq́ ob manus debilitatem altius uulnus non inſediſſet: obligatumq́ ab aſtantibus, ſalutis ſpem præbuerit: dilaceratis mox omnibus, etiam inteſtina effudit. tanta fuerat moriendi ſitis: Otho imperator triginta ſeptem natus annos, ac mollis, & effœminatus ab omnibus habitus: cum tribus uictor prælijs, uno uictus à Vitellianis foret: ſenatu fauente, incredibiliq́ militum amore nõ ſine maxima ſpe retinendi imperium: ne tamen aut uictus, aut uictor reipublicæ iacturæ eſſet: tẽtatis duobus pugionibus in ueſpera, prudenterq́ cõpoſitis rebus, diuiſis etiam inter amicos pecunijs, ſomno profundiſſimo ſe tradidit: inde ſolutus, cum libertum monuiſſet, ut militibus ſe oſtenderet, ne ab eis occideretur, tanquã mortis ſuæ conſcius: ſe transfodit: atq́ uno tantum gemitu uitam cum morte commutauit. Canus Iulius, à Caio Imperatore damnatus: dies decem impetrauit ad ſupplicium: quos omnes abſq́ ulla ſolicitudine, latrunculis ludẽs, dormiensq́ tranſegit. cum nunciaret centurio horam inſtare, numeratis calculis, monuit colluſorem: ne poſt mortem uiciſſe ſe iactaret, cum ipſe plures haberet calculos: teſtemq́ uoluit centurionem. inde ductus, philoſopho comitanti, ac roganti quid cogitaret: reſpondit. Obſeruare propoſui, an extremo illo momento, animus meus diſceſſum ſentiat: amicis poſtea renunciaturus. Aratus cum uenenum tabificum à Philippo Macedonum rege accepiſſe ſe cognouiſſet: uno tantũ uerbo apud familiarẽ emiſſo, reliquum tempus tam leniter tranſegit uſq́ ad mortem: ut non certus de morte, aut propinati ueneni, ſed ex caſu languere, ac ex natura uideretur. Septem fratres fuere unius matris filij, adoleſcentesq́ Machabei uocati: qui uolentes omnes, unus

poſt alium, diuerſis affecti cruciatibus, unà cum matre, Antigono rege iubente occiſi ſunt. Tectamenes ab Ephoris morti damnatus, abibat ridens: cum interrogaretur, an etiam leges cõtemneret: reſpondit, Non, ſed mulctam ſoluere me oportet, quam nec petij, nec à quoquam mutuo accepi. Id tamen exemplum etſi à Cicerone ſub ignoti perſona relatum, multum laudetur: graui tamen iudicio, uanitatem hominis, potius quàm fortitudinem refert. Neque enim naturaliter homo mortem, præſertim ſceleris conuictus, amare poteſt: nec noſtri etiã hoc inſtituti propoſitum fuit, ut oſtenderemus mortem quærendam eſſe, utq; infidi eſt, nolle depoſitum reddere, ſic nec amici, nec grati retinere nolle: Vt igitur mors nec fugienda eſt, nec lamentationib. deploranda, ſic nec occupãda, ſed ut poeta ait,

Summum nec metuas diem, nec optes.

Verum oratoribus talia referre conuenit: quæ & ſi ratione careant, plurimam tamen uim propter admirationẽ apud uulgus retinent. Honeſtius itaq; Theramenis exemplum, ac cordatius dici poteſt: namq; is cũ iniuſtè à triginta tyrannis damnatus, letiferum poculum ebibiſſet, quod reliquum fuit, in terram eliſit: dicens, Critiæ pulchro propino: uetuſto Athenienſiũ more, qui in conuiuijs pocula è manibus, amicis tradebant. erat aũt Critias, is tyrannorũ deterrimus ac Therameni infenſior. Clarioris etiã tranquillitatis fuit Phocionis mors: namq; ut minus eo magis: compos enim ſui, àmico uenenum haurire prius cupienti, ceſſit: demum cum deficeret, emit: teſtatus eam tantũ uocẽ quando nec mori Athenis niſi empta nece licet. Sed cur diutius hominum exempla refero: cum liceat integras nationes in teſtimonium afferre, ſiquidem Galathæ adeò mortẽ contemnunt, ut nudi pugnent. fuerunt & Romanorum exempla inſignia, & Germanorum: ut pudeat in hanc cauſam in iudicium amplius uocare. Verũ melius eſſe puto breui oratione complecti rationẽ, cur mortalis homo factus ſit, ea triplex eſt: Prima ut ærumnarum aliquis finis inueniretur, grauis eſt hæc

uita,& quanto ad ſenium producitur, eo moleſtior eſt. Vnde bene Gymnoſophiſtam fertur Alexandro reſpondiſſe interroganti, quidnam fortius eſſet, an mors an uita: uitam fortiorem, quæ tot calamitoſa ferret. Altera cauſa eſt, ut boni abſq; inuidia celebrentur, mali abſq; timore damnentur: opesq;, ac potentia, quorũ cauſa mortales tot admittunt ſcelera, in nullo precio ſint. recte enim mortalium res ſi æſtimentur, anxia cura, & impia eas damnat. at ſi mors non eſſet, homines ad rapinas, & uiolentiam tantum animum intenderent: quandoquidem etiã tam breui eorum uita exiſtente, nihil aliud cogitent. Tertia ratio ad mercedẽ bonorum, & malorum pœnas facit: cum poſt interitum qui uitam religioſam coluerint: cum amicis, & fratribus, & maioribus ſuis non tantum, uerum etiam cum honeſtiſſimis, ac eruditis uiris conuerſentur: ſupraq; ſtellas, & in locis amœnioribus iucunditate fruantur ſempiterna: contrà impij, in tenebris & ſolitudine uexant. Quare ſolis improbis mors mala uideri poteſt: cũ tamen non ſit. grauioribus enim eos cruciatibus ſubtrahit, ac bonos Cygnorũ exemplo (qui non aliâs, q̃ cum ſint morituri, ſuauius occinunt) lætari maxime conuenit. Sunt etiã nonnulli tam ambitioſi, ut ſepulchri cura eos torreat, qui nõ conſolandi, ſed accuſandi tam ſtultè ineptiæ erunt. Quid em̃ homini corpus eſt, cũ anima receſſerit? nec enim hominis amplius pars eſt cadauer inutile, fœtẽs, horridũ: quod Seneca mandari ſepulturę inuentũ iure ęſtimat: non mortuorum ſed uiuentiũ cauſa. ne ſcilicet iacens, & odore, & aſpectu homines offendat. inde tot nationes, tot modi condendi cadauera. Græcis em̃ mos fuit terra obruere. Romanis igne cremare. at Nabathei etiã reges ſuos in ſterquilinijs ſepeliunt. Aethiopes piſcibus deuorandos in flumen eijciunt. Magi olim obijciebãt feris, Hircani canibus. at Maſſagetę q̃d maius eſt uorant. Aegyptij unguentis condiunt. Perſæ cæra obliniunt. tam incerta eſt ratio, ubi nulla eſt ratio. ſtulte nonne audis poetam dicentem?

Facilis iactura ſepulchri.

Quid iuuat an ſis in marmore, an in humo excelſus, aut in uentre terræ? num te ſollicitat quòd operimento careas? nempe timendum non eſt, cœlo tegitur qui non habet urnam: dicebat poeta. Quid regibus generoſa ſepulchra, Pyramides, labyrinthi, coloſſi, mauſolea? hanc fœlicitatem ne obulo uno emerit qui ſapiat. ſplendidæ ſtructuræ hæc nomen auctoribus certe dederunt, at propter putre cadauer condẽdum ſi fiant, quid aliud argumentum eſt? quàm inſolentis animi, & eius qui nec in morte inanis ambitionis uelit obliuiſci, & deſipere deſinere. At uerò ſolicitudo hæc à Sylla cœpit, ut etiã de buſto curaret: primusque contra mortem Corneliæ gentis ſepeliri noluit, ſed cremari: quòd timeret erui, & ludibrio patere, cum id ipſe in Marij buſto curauiſſet. At quãto melius Diogenes ille Cynicus, cum morti proximus, et ſub arbore iacẽs rogaretur, ubi ſepeliri uellet: reſpondit, ut ſic eum permitterent: dicentibus illis feras eum laniaturas, petijt baculum: cumq; amici dicerent eum nullo uſui futurum, cum ſenſu eſſet cariturus: non inepte Diogenes eos arguit, dicens, In quo igitur mihi erunt damno nihil ſentienti. Accedit huic rationi, quòd incertũ eſt quid ab iecta cadauera faciant: ſæpe enim opinionem quandam diuinitatis peperere: ut Cleoni Lacedæmoniorum regi. cum enim excoriatum cadauer in crucem ſublatum eſſet, apparuit ſerpens qui abigeret uolucres carniuoras: inde orta religio quaſi Deorum cuſtodiæ corpus innocẽtis uiri eſſet, cœpitq; adorari tam ſtultè, quàm etiam erat cruci impoſitum & ludibrio affectum. Simile quoddam Clearchi cadaueri Cteſias accidiſſe refert: nata enim ſylua ſuper ipſo pro Deo cœpiſſe adorari. At nunc etiã ſuperſtitio manet eorum qui inſepulti iacent, quòd manes uagentur. tantum poteſt memoria uetuſti erroris, & metus ſolitarie uagantium. Sed iam iſta inutilia mittamus, & de luctu, ut ab initio fuerat propoſitum loquamur. Primòq; parentum, quòd eis nõ ſolũ amor ſed & pietas lachrymas ciere ſoleat, nec ullos honeſtius lugere uideamur alios, quàm eos à quibus pro-

geni

geniti ſumus. debemus hoc amori, debemus charitati, debe-mus pietati: & ſi quid ad rem ſuam luctus filiorum facere poſ-ſet, certe lugendi eſſent: nunc cum nihil prorſus conducat, ui-dendum an ſaltem honeſte, aut nõ abſq; ratione lugeri poſſint. In quo primo uniuerſalis quædam mihi ratio ſuccurrit omniũ eorum, quos per mortem amiſerimus. Aut enim ipſorum gra-tia qui obierint, aut noſtrum qui relicti ſumus dolendum eſt, at uerò ſi illorum cauſa doleamus? uel adhuc ſupereſſe animum credimus, aut unà omnia interijſſe: equidem qui unà omnia in-terijſſe putat, & illius cauſa dolet ſic deploret, Hei mihi quòd iam amplius non eris ſitibundus, famelicus, frigens, æſtuans, dolens, febriens, iniuriæ & calumniæ expoſitus, atq; quòd ma-gis eſt non amplius morieris, ut ego, at dices ridiculus ero ſi ſic plorem: tu uerò ne cogitas, quanquam id non dicas, tamen om nia hæc ſic eſſe. moriendũ eſt proculdubio, quis dubitat, mors ut putas mala eſt, cur igitur illum qui euaſit deflere uis, & non teipſum qui malũ hoc ineuitabile effugere non potes: at ſi tuã conditionem flere ſuperuacuum eſt, quòd lachrymæ nihil ſint profuturæ in re neceſſaria, quanto minus illius lugebis obitũ, qui etiam eo magis neceſſarius eſt, quòd iam præterierit. At ſi ſupereſſe eum credis? ſic inſtituendus merito luctus erit. hei mi hi quoniam ex mortali immortalis, ex laborioſo otioſus, ex mi ſero fœlix, ex triſti iucundiſſimus, ex obſcuro factus es ſplendi-diſſimus. Quis ſic audiens plorantem, etiam ſi unus ſit ex pa-rentibus, aut fratribus riſum poſſit cõtinere? At uerò nihil me uides mentiri, quamobrem ſi adijcias (quod fermè ex animo ex ciderat) & eius cauſa lugeo, iam tunc nænia hæc nonne probe ſic precio digna eſt? Itaq; cum nullus ferè ſit tam inſipiens, ut audeat dicere, ſe illius cauſa plorare, qui uita functus ſit, ſeu a-nimus ipſe etiã obierit, ſeu ſit ſuperſtes: ſic omnes propriam ſo litudinem deflere dicunt. quæ ſi animum agnoueris eſſe ſuper-ſtitem, nulla omnino eſſe poteſt. namq; & ille tecum eſt quan-tum utriq; expedit, & tu prope diem cum illo futurus es. At ue

rò caue ut audeas fateri, etiamſi tecum non ſit, te tuam calamitatem deflere: impudēs enim omnino es, ac inuidiæ plenus, qui tantum nolis illi eſſe beneficij, ob exiguam tuam utilitatem. etenim ſi filios Regibus libenter tradimus, ob ſpem futuræ ab illis aliquando gratiæ, cum tamen Principum animus, inconſtans ſæpius ſit: aulicorum uerò ſemper infida ſocietas: & omnium qui ſeruiunt generaliter neglecta ſalus: quanto libentius traditum ei acceptum referre debemus, in cuius aula neq; inuidia, nec odium, nec ambitio, nec negligentia: ipſius autem regis animus nec inconſtans, aut cuiuſquam rei ignarus eſſe poteſt. conditio uacat periculo, ſocietas fraude, præmium ambiguitate, tempus fine. & tu eam illi ob cōmodum tuum inuidere uis? abſit. Reliquum igitur eſt, ut et tui commoda ſolum metiens, & illius interitum internicinum exiſtimans, iure tibi merito dolere poſſe uidearis: qui quanq; forte ſic moratus, conſolatione haud egregia dignus uideri poſſis: ſi tamen recte animaduertas, nihil omnino eſt quòd doleas. Nec mireris ſi tuo animo dignam rationem attulero. atq; in primis, cum tui cauſa, hoc tantū iniquo feras animo, alius certe illi par aut officio, aut iucunditate, aut neceſſitate inueniri poterit. ſed etiā fac nō poſſit, aut in promptu non ſit: memorare quoties tibi negotiū præbuerit, quoties ſua cauſa in diſcrimen adductus ſis, quoties iacturā feceris, quoties impoſuerit immerito tibi: deniq; qualis fuerit erga te uix ſcire potes, qualis eſſet futurus nunq; diuinare licebit. quoties à parentibus, à fratribus, à filijs, ab amicis oppugnati fuerunt: qui olim ab eiſdem defendebantur. Caſſius & D. Brutus Cæſarem aduerſus patriam pugnantem adiuuerunt, eum Imperatorem factum occiderunt. Stulte admodum Antonius Octauio ſua conſilia prodidit, amicos patefecit, illius amicitiæ fidens, à quo etiā adiutus perſæpe in dubia fortuna eſt, cuius tamen timore, poſtmodum ad uoluntariam necem compulſus eſt. Alexander ſuis ſatellitibus donec uixit amiciſſimus eſt uſus, qui eo mortuo, prolem ſuam, tum affines, alij alios perdiderunt.

derunt: at ipſe in unius eorum morte, luctui haud modum, aut finem ullum inuenerat. Parentum, fratrum, ac filiorum, ab initio ſemper inſtituta pietas, ac quaſi innata: pluribus tamen quantum exitio fuerit, paulo poſt dicam. At nunc rem ipſam proſequamur. quid tam rogo inutile eſt, aut abſq; certo fine, inter mortales, quàm luctus: qui nec alijs prodeſt, & ipſis lugentibus etiam nocet? Quamobrem non miror Thracum, & Cæſiorum nationes, in morte propinquorum gaudere, & epulari: quòd eos abſolutos hic omni moleſtia ſciant: illic fœlicem uitā ducere opinentur. At contra naſcentes lugent, quòd ex iucundiſſima quiete in tam lugubrem uitam inciderint. Quorū morem quidā ciuis noſter (ut audiui) non inelegans, ſecutus, mandauit, ut cum ſaltatorijs tibicinibus efferretur funus. haud tamen ſcio an teſtamento paruerint. quanquam quo ad luctum attinet, improbari non poſſit: quòd homines ea lugeant, quæ nec uitari poſſint, & ab omni incommodo ſecuros tueantur, alienamq; ſortem bonam inſpicientes fleant, ſuę autem miſerię obliuiſcantur. Quid tam fruſtra eſt quàm nihil lugere, ſi nihil à morte ſenſus ſupereſt? aut ſi uident? triſtitia afficere eos, qui amant? aut ab his irrideri, ſi contemnant? Equidem ſi eos damnamus qui amantes, & non amati, coram eis lugent, nihil profecturi, ſed tantū ſuam oſtenſuri ſtultitiam: quanto magis ſi nihil putas ſupereſſe? an fabularū more (& illæ tamē manes proponunt) Euridycem aliquam nouus Orpheus ad uitam lachrymis reuocare ſperas? hem putas ſi in luctu, uel neceſſitas, uel utilitas aliqua fuiſſet, naturam quæ tot uarias animantibus inſtitutiōes, tot uarias artes, tū ſolertiā tam multiplicē, moresq; diuerſos dederit? ut pro catulis pugnent, parentes alant, obſeruēt in uenere affines, coniugia, uindictam, luctus omnino fuiſſe oblitā? nullum eñ animal poſt educationē, aliud animal mortuū deflet: quando tamē & formicæ formicas ſepeliant. ita in nullo quòd neceſſarium eſſet munere natura in brutis exemplo defecit. At in educatione neceſſarius luctus erat, ne prolis parentes

tes obliuiſcerentur, & ſpeciem perderent. Similiter & pruden-tiſſimi etiam legum latores, diuina quadam mediocritate, & popularis ſtultitiæ, & utilitatis rationem habentes, terminos luctui admodũ breues poſuerunt. Namq; Lycurgus ultra dies undecim plorare neceſſarios uetuit, aut quicquam funebre fa-cere. Solon uerò omnia luctus ſolemnia ſuſtulit: lamentatio-nes, eiulatus, lacerationes. Quis uerò dubitat ſi ſapientibus & non uulgo leges cõdidiſſent, eos omnem luctum ex toto fuiſſe prohibituros. quid prohibituros, imo nec rationem ullam eius habituros? Nempe quòd exiſtimaſſent ſapiẽtem in hac cauſa, admonendum non eſſe: quod etiam per ſe alios plures feciſſe uideo. Sed iam particulariter de eo dicamus. Quando quis pa-rentum alterum deflet, uelim ut mihi dicat, an cupiat potius il-lum ſuperuixiſſe, ſe autem mortuum? equidem ad hoc uenien-dum omnino eſt, ut uel filij ante parentes, aut parentes ante fi-lios, aut unà omnes, tanquam in excidio domus moriantur. At uerò unà omnes interijſſe, pro ſumma calamitate, atq; ma-ximo infortunio habetur. Sin autem optas te prius uita functũ eſſe, non ſolum naturæ ordinem peruertis, ſed etiam in alterũ horum incidis, ut mors ſit aut mala, ideoq; minus offendat in parentibus, quàm in te ipſo: aut bona, parentibusq; ob pie-tatem præoptanda: namq; malũ à ſe abigere maxime unicuiq; conuenit: bona autem his optare, quos chariſſimos habemus, & propter pietatem colimus. quid uerò in illis defles, quòd à ſe nio ſublati ſunt, quòd neq; fœlicibus attigiſſe præſtat: aut in a-lijs deploras, quod in teipſo fortiter ferendum iudicas. An ue-rò ut uetula illa orbitatẽ luges, ſed rem referre libet. Venerat anus quædam ad oſtium paupercula, panem petens, atq; id ſubijciens, ſe parẽtibus orbam eſſe. id cum nos primo quaſi uer bo attoniti haud intelligeremus, unus è ſocijs interrogauit, quantula ætate eſſet; cumq; reſpondiſſet anus, ſeptuageſimũ exceſſiſſe annum: riſimus intellecta re, quamuis miſereſceret non parum, mulier ſeptuagenaria, orbam ſe parentibus con-

queri-

queritur. itaq; uide ne tu dum luges riſum alijs commoueas. Quid uerò facturus eſſes ſi more quodam uetuſto Iulienſium ciuium Coi inſulę incolarũ ſenes à ſexageſimo anno, edito certamine in pompa ex urbis inſtituto iugularētur, quòd inutiles ultra eam ætatem homines è republica ſuſtuliſſe magno commodo & uilitati annonæ ceſſurum uideretur. Nanq; lex hæc, etſi ſæua eſſet, proſpicit tamen omnis lex utilitati cuidam publicæ. quod etiam Caſpios factitaſſe uideo. cum enim ea regio hominum ferax ſit, frugum uerò inops: parentes poſt annum ſeptuageſimum incluſos fame necant: quod ut nimis ferum, ac barbarum, & à nullis beluis imitatum eſt; ſic & mors ſenibus parentibus ſuperueniens, tam æquo animo toleranda erit: ut intelligamus eos omnem expleuiſſe infœlicitatis curſum, nos in turbulento certamine curarum relictos eſſe: tuncq; deſijſſe, cum ipſi reipub. graues, illis ſua uita moleſta foret. Cur nam putas Babylonios ſenes illos morti ſponte ſolitos ſe tradere? niſi quòd & ſeni mortem uita potiorem eſſe, & ſenem urbi, mortuo inutiliorem agnoſcerent. iam uerò non ſit ſenex, quòd Melitide ſtultior ſit, qui mortem in ſenecta lugere uelit: ſed iuuenis parens, robuſtus, familiæ utilis, conſilio neceſſarius, in ipſo gerendarum rerum ardore ereptus: non illud inquam dices praui filij tecum, cur tantum diſtulit; uelut quidam qui ſe ex familia noſtra Cardanorum iactabat, qui moriente patre ſaltauit, omnibus uidentibus: illud etiam adijciens, quàm ſerò, cum familiares illum animam agere dicerent. At hic impij animi, necdum reuoluto anno pœnas dedit, longa tabe extinctus: impleuitq; illud Moſaicum, Honora patrem & matrem, ſi uis longæuus eſſe ſuper terram. quod etiã gentiles cognouiſſe uideo. etenim Homerus in Iliade teſtatur, eos breuem ætatem agere, qui parentibus munus nutritionis non reddiderint. tantus eſt ueritatis conſenſus: accidítq; hoc ut dæmonio agantur: nempe aliter tanti ſceleris conſcij eſſe non poſſunt. Inde in fauſtis cunctis luminibus, præcipites corripiuntur à numine, ne quod ſpreuerint,

rint,poſſint attingere. eſt autem hominis natura dæmonia, & quæ tam impia eſt, ut nepharie in parentes ruat, neq; compos eſt ſui,neq; benignum in ſe quicquam continet: quo fit ut neceſſario breui conſumatur. Sed ut improbi filij eſt parẽtum odiſſe uitam:ſic ſapientis eſt,illorum mortem et fortiter ferre,& in ſuum commodum uertere. optimorum exemplo medicorũ, qui ſi non deſint medicamenta, haud uenena pro illis ſubijciunt: at uerò ſi uenena in manibus ſunt,longius uerò quærenda ſint cætera auxilia,etiam uenenis ad depellendos morbos utuntur. Ita ſapiens quæcunq; mala,bene utendo eis proſpera efficere ſolet. inde primũ ſubit adminiſtratio rei familiaris. Exemplum prudentiæ,gloriæ certamen:quæ omnia patris præcipuè reuerentia aut obſcurat,aut tollit.habet enim patria poteſtas maius aliquid etiam ipſa ſeruitute,ad egregias res gerẽdas impedimentum ſeu in re bellica,ſeu literaria, ſeu etiam reipublicæ adminiſtratione:cum omnia male geſta in filium, bene in patrem referantur.quem ſi colit,haud diſſimulare poteſt, conſilio eius cuncta facta eſſe,etiam ſi non fecerit. ſi negligit, uel ipſo ſcelere exe crandus eſt. At qui ſponte filiorum gloriæ cedere uoluerint,tam rari ſunt,ut Antiochi regis erga Demetrium filium lenitatis exemplum,pro miraculo ſit. Auxit hanc cauſam, etiam euentus ipſe: cum omnes qui illuſtres armis, aut literis, uel dignitate in republica euaſerunt; patrem ab adoleſcentia amiſerint; ut Iulius Cæſar, Octauius Auguſtus, Alcibiades, Cicero, Galenus, Ariſtoteles. qualis fuiſſet Alexander, ſi Philippus uel quatuor adhuc annis ſuperuixiſſet? cum enim bellum cum Dario inchoaſſet Philippus, uictor gloriam, uictus facultatem bene gerendæ rei Alexandxo relinquere nõ poterat. Vt igitur ignauis, ac perditis, ſemper paterna mors impedimentum attulit:ſic generoſis uiris uia eſt,ut quales ſint oſtendere ſe poſſint. Illud etiam præ oculis perpetuo habendum eſt,uitam,mortemq;, præcipua eſſe dei dona: quæ ſemper ex eius pendeant prouidentia. ideò qui mortem, aut uitam damnat, diuinum iudicium tacite

ſub

ſubſannat, de eoq; cõqueritur, quòd utrúq; & opportunum, & utile exiſtit. atq; tum maxime, quòd ubi eos læſeris, aut non dolendum eſt, amiſiſſe quos oderis, aut illud potius dolendum, q erga eos impius fueris. At uerò nunc tutus es, ne uel impietatis flagitio coinquineris, ſi ab eorũ offenſione cauiſti, & ne uel nolens infortunio tuo efficias triſtiores. quantum etenim Hectori, ac Polyti, expedierat Priamum prius mortuum eſſe: qui illorum miſero caſu, adeo eſt contriſtatus, ut mortem ſuam cõtempſerit. nõne fœlicior Hector eſt in morte, ob Aſtyanactẽ, quàm ob Priamum? nanq; illius miſeriã, ne oculis uideret, moriendo effugit: hunc miſerum morte ſua reliquit. Sed hæc omnia optimorum parentum, lenimenta ſunt: At uerò quot tales fuere, quos quanquam odiſſe ſit nepharium, non tamen amaſſe eſt neceſſarium. alij enim communem reliquum parentem ſuſtulerunt, uelut Clytemneſtra: quæ cum Agamemnonem occidiſſet, ab Oreſte communi filio interfecta proditur. ſic & Alcmeon, matrem Eryphilem, quòd in Amphiarai patris nece cõſenſiſſet, necauit. Vulgare hoc eſt exemplum, neq; tales diligere parentes conuenit; quòd etſi uitam dederint, inuiti tamen eò id feciſſe uideantur, quòd eos ſuſtulerint, per quos in uitam ueneris. unde Lycophron necis maternæ auctorem Periandrum patrem nec fame enectus, aut ſalutare, aut alloqui ſuſtinuit. At uerò quàm pernitioſiores ſunt, qui filiorum uitæ inſidiantur: neq; tanti facinoris tam rara ſunt forſitan exempla, quàm putas. Suſtulit Mithridates filios, etiã ſi per eum licuiſſet, uſq; ad orbitatem peruenturus. Theſeus uerò Hippolyto, immeritæ mortis cauſam attulit. referuntq; Medeam filios proprios laniaſſe. quod certius fertur de Catilina, qui iam puberẽ filium, non alia cauſa quàm impetrandarum nouarum nuptiarum, ueneno ſuſtulit. Macheus Dux Carthaginienſium, Carthalum filium in cruce ſuſpendit, è uictoria redeuntem: quòd ſolum purpuratus, & cum uictoriæ inſignibus, patri exuli obuiam proceſſiſſet. Huic igitur tam crudeli parenti, imò ſæuæ beluæ, alius

ſuperſtes filius in funere lachrymas fundet. at quanto crudelius Laodices Ariaratis regis Capadociæ uxoris facinus. quæ cum ex coniuge filios ſex ſuſcepiſſet, quinque ueneno ſuſtulit, ſextum etiam minimum natu conata auferre ex uita, ſi affinium diligentia ſubtractus matri non fuiſſet. quæ nam fera atrox tam nephandæ matri poteſt conferri? equidem feles, & cuniculi patres, filios nuper natos, ob ingentem libidinem ſi licet deuorãt: at matres quæ in brutorum genere filios occidant, neque legiſſe me memini, & ſi ſcriptum eſſet, credere uix auderem. Simili feritate Euergetes Ptolomæus duos filios, alterum iam puberẽ, alterum impubem ex Cleopatra ſuſceptos ſorore crudeliter occidit: etiam addito ludibrio. horum parentum ac ſimiliũ quam ſtulta mortis miſeratio eſt. Vidi nobilem fœminam, quàm nõ obſcurum eſt, ob adulterium, coniugem ferro, filium impubẽ ueneno intra dies quindecim ad nouas impetrandas nuptias ſuſtuliſſe: ſponſaliaque inter funera coniugis, & unici filij celebrauit. At uideo quid ſis dicturus, non talem defleo parentem, ſed iuſtum, bonum, pium, mei amantiſſimum: qui ſcis an in poſterum talis futurus ſit: nempe etſi qui filios aut coniugem necauerũt, ab initio tales ſtatim fuiſſent, ſublati à cunabulis ſubito eſſent: at cum uideas nullos illorum eo tempore ſæuiſſe, ſed poſt multos annos, indicio eſt, eam improbitatem, uel tempore acceſſiſſe, aut tempore natam occaſionẽ. Quamobrem nihil tam in uniuerſo incertum eſt, quàm gratia ſeu in filios, ſeu in fratres, ſeu in coniuges, aut in parentes, uel amicos, aut dominos extendatur. Multa tegit calliditas conſilij, alia fortunæ humilitas, alia occaſio, alia prudentia: quæ omnia ætas ſuperueniens uelut in arbore cicatrices etiam minimas auget, ac detegit. ſic ſenectus adueniens, aliquando ob potentiam, ſæpius tamen ob ſtultitiam, & improbitatem illorum quorum opera neceſſaria, ob ætatis imbecillitatem utuntur: quorumque conſilio reguntur, multa indigne in innoxios filios admittere cogit: quorum cauſà miſeram perpetuo uitam illi ducant, alij exhæredantes, alij

patri-

patrimonia ſuppilantes, alij nouas nuptias, nouercaliaq́ odia ſuperinducentes. quorum iniuriam auget, inſita ſenectuti moroſitas, ac ſæuitia: Vtq́ unius exemplo tot ſtultorum, ſapientiſſimi uiri Catonis Cenſorini ſatisfaciam: hic filium iam grandæuum habens, furtiuo cõcubitu prius, poſt etiam infamibus nuptijs uilis fœminæ, totam ante actæ uitæ prudentiam deturpauit: ac cohęredem Clientis nepotem, filio iam prætorio uiro reliquit. Quid igitur mihi neceſſarium eſt, aut Lyſandrum, aut Tyberium, cæteraq́ monſtra in ſenectute non ſolum flagitioſa, ſed infauſta commemorare: quando integritas, ac prudentia Romana, ætatis uitio, etiam lapſa ſit? Quare cum pluribus etiam fratrum multitudo paupertatem pariat, qui inſignes futuri anguſta re familiari prohibentur egregium quicquàm facere: confiteri debet quiſq́ in parentum funere pietati plurimũ luctui omnino nihil debere. Multo uerò minus, fratrum mors anxium quenquàm facere poteſt, ſi recte res hominum ex ratione æſtimare uelit: idq́ primo, quòd etiam cum filiorum interitu eſt præponendũ, an ubi ſolus, & abſq́ fratribus natus eſſes, non natos fratres etiam lugere uelles? equidem cum nullum hoc facere uiderim, uix puto ut quiſquam luctu dignum dicat, quòd abſq́ fratribus natus ſit. At uerò etiam ſi dum infans extitiſti, fratres plurimos amiſiſſes, an & nunc illorum luctum renouare uelles? & illud etiam ſcio negabis: quippe quòd incognita non diligimus: luctus autem eorum eſt quos diligimus. Si igitur nec nõ natos, nec natos, ſed tibi ignotos deflere dignum iudicas: multo minus iure merito qui nati ſunt, & adoleuerint, deflendi erunt. Nam ſi fratres habere malum eſt, amiſiſſe lætandum erit. ſi bonum, cum in cunctis bonis melius ſit aliquid habuiſſe, quàm ex toto caruiſſe, quis dubitat iam adultos minus eſſe lugendos, ſi moriantur: quàm eos qui uel nunquam ſint nati, uel nunquam cogniti: ea enim eſt ratio malorũ, ut perpetua ſemper ſint moleſtiſſima: inq́ omnibus his quies aliqua iucũda exiſtat. Nonne in fame duos panes habere melius eſt, quàm nul

los? inter aſſiduos labores nonne requies etiam perbreuis gratior eſt, quàm omnino nulla? nonne in carcere diecula libertatis, minus moleſtam efficit ſolitudinem? qui miſere uiuũt ſolantur, ſi ſaltem aliquot annis iucunde ſe uixiſſe meminerint. melius igitur cum ſit fratres habuiſſe, unaq́ cohabitaſſe, colluxiſſe, uixiſſe: quàm horum omnium expertum fuiſſe: at ille qui omnibus his caruit, nec plorat, nec dolet, nec omnino meminit: quid igitur tu illo longe fœlicior conflictaris? Sed facit hoc falſa imaginatio, ac rerum opinio, qua & illum non ſolum, ſed & te ipſum quaſi coæternum tibi finxeras: qua merito fraudatus ſpe, immerito poſtmodum fratrem luges. quid ſi ab initio ſtatim, uel ſolitudo, uel frater unicus tecum quadraginta annis ſuperuicturus ꝓponatur? an uelles potius ſolitudinis recipere cõditionem? nempe non: niſi fratres habere ꝓ malo duxeris. At uerò ſi iam recepiſſes ſolitudinis optionẽ, nõ doleres: nunc meliore conditione accepta doles. quid hoc eſt? niſi quod nunc ad mortem fratris ſuſtinendam es imparatus; tunc uerò præmeditatus acceſſiſſes. mors itaq; hæc non damno, ſed opinione tantum intoleranda uidetur, in qua commodi accepti doles, non accepti (cum nulla ſit neceſſitas) neq; memineris. At uerò hic tuus frater optimus, atq; tui amantiſſimus fingitur; non uulgaris, atq; ut dici ſolet,

Fratrum quoq; gratia rara eſt.

Equidem ſi ad quotidianam experientiam ſpectes: pleriq; ſunt moroſi, queruli, inuidi, nepotes, diſcordes, reprehenſores, contemptores. Ventos poetæ pulcherrime fratres uocauere, quòd diſſides ſemper inter ſe ſint: non amicos, non ſocios. quaſi quòd nullis magis conueniat diſcordia, quàm fratribus: hoc eñ propriũ illorũ eſt. Primus Chaim, oſtendit erga Abel, qualis in poſterũ fraternus amor futurus eſſet. inde Iacob decepit Eſau: & undecim eius filij, in Ioſeph fratris ſeruitutem conſenſerunt: cum etiam aliqui occidendum ſuaderent: non ſolum pietatis obliti, ſed & communium parentum, & innocentis ætatis.

tis.poſt Abſalon,occidit Amnon eius fratrem. Abimelech autem Gedeonis filius,ſeptuaginta peremit fratres uno ex eis tantum relicto: non ſacra lex,non ſancta religio,non diuinus cultus à tam nephario ſcelere deterrere eum potuit. Nec gentiliũ mitiora exempla. Atreus Thieſti fratri filios tres iugulatos epulandos dedit: at ille eum regno ſpoliauerat, uxorem adulterio corruperat.excitentur Etheocles,& Polynices Oedipi, aut Simulus,& Rhæſus maximi filij,Romulus, & Remus, Iugurtha, cui non ſufficit Adherbalem & Hiempſalem fratres, niſi prius excarnificatos occidere.Corbys,& Orſue Hiſpani,Cambyſes,qui unicum Smerdim inſontem,& priuatæ uitæ hominẽ ob ſomnium occidit: tam leuis cauſa fratrem, in fratris necem accendere poteſt.Quid Caracalla Antoninus, erga Getam? quid Antipater Macedonum Rex? quid Phrahates, qui triginta fratres, atq; cum his patrem Herodem etiam à quo Pacori iam mortui loco Rex creatus erat,abſq; cauſa iugulauit?Regina Titæ filiæ Hiperionem fratrem in coniugem duxerat, ex quo filios duos, Solem maſculum, et Lunã fœminam ſuſcepit, communes fratres Hiperionem inuidia morti obtruncant:Solem in Eridanum fluuium ſubmergunt:horum mœrore puella extincta eſt. Cleopatra ut nec fœmineum genus, à tam nefario ſcelere immune eſſet, Arſinoem ſororem, fratremq; quintumdecimum agẽtem annum, ut Aegypti regno tutius potiretur interfecit.Nõ ſufficiet hic liber,ſi impia exempla fratrũ proſequi uoluero.Vnum cognoui ſcelerati parricidij in fratres bis conſcium: alterum anno præterito ex patricia familia publice capite mulctatum, quem tres occidiſſe fratres dicebant, cum de duobus ſatis conſtaret. nulla Falerni ſitis ardentior, quàm ea qua ſcelerati uiri, germanum cruorem exhaurire cupiunt: Inde tam ſceleſta uis,ut puto, quæ etiam ipſum nomẽ perſæpe infecerit.ſed non ſit hic tuus frater ex pluribus,ſit bonus, moratus,modeſtus,rariq; exempli, quid maius ab illo quàm ab alijs potes expectare. nam ſi beneuolentiam requiris, amicus non

cedit,

cedit. ſi neceſſitudinem, filius præponitur. ſi pietatem, præcel-
lunt parentes. ſi officium, ſodales. ſi obſequium, uincunt ſerui.
Horum autem omnium cum mors ferenda ſit, fratrum intole-
rabilior eſſe non debet. Idq; huius maxime ſignum certum ha-
beri poteſt, quòd cum in filiorum obitu parentum conſtantiæ
auctores tanquã non uulgaris fortitudinis meminerit: id neq;
in fratribus, nec in parentibus tanquam nullius exempli pro-
ſecuti ſunt. Fratrẽ unice amaui, unice dilexi, an ille te? ſic Iſaac
Regi Germanorum frater erat Alexius, quem in regni admini
ſtratione recepit: captum à Turcis, ingenti pecunia redemit:
is rediens Iſaac regno ſpoliat; oculos effodit: in perpetuum car
cerem trudit. iurare per Deos potes nec fallere, quòd amas, nõ
quòd amaris. Domitianum obſeruauit Titus, at quot iniurijs
Titum affecit Domitianus, ut etiam exiſtimetur ueneno eum
necaſſe. Quid periculoſius præſertim in re ampla, quàm filios
fratrum curæ committere? uix eſt poſſibile & fratres, & filios
perfecte diligere, an ita uelis ut fratres dilexiſſe, ut filiorum ſis
oblitus, quis ſcit an forſan mala fortuna potius filijs tuis erepta
ſit, quàm tibi bonus frater: nam ſuperſtes, aut non ſine pericu-
lo curator filijs relinqui poterat, aut non ſine iniuria præteriri.
memento Childeberti Gallorum regis, qui duos pueros Clodo
miri fratris filios, per ſimulationem à Clotilde matre auocatos
(quod non integrum regnum poſſeſſurus uidebatur, ſi regis le-
gitimi hæredes ſupereſſent) interfecit. Cum plurimi deteriora
in nepotes admittant. uulgare tamẽ eſt patrimonium illorum
expilare. at ſublata eſt ſimul & periculi, & iniuriæ occaſio. De-
niq; illud obſeruandum eſt, naturam ut in hæreditate, ſic & in
uirtute inter fratres cuncta partiri. ſi unus eſt optimus, alter eſt
teterrimus, Si unus ſplendidus, alter ſordidus. ſi unus eſt uigi-
lans, alter eſt ignauus. Si fratrem oderis, cur putas te amari? ſi
amas, amor iudicium eripit: uerisimileq; eſt tam ſingulari pro
bitati tuæ, non minorem improbitatem in fratre reſpondere.
At non uides, occaſio deeſt: fraterna hęreditas aut adminiſtra-

tio.

tio obſeruabatur: quid obſeruabatur? aucupabatur potius. At quod fieri non poteſt fiat, ut ſcias illum tui eſſe amantiſſimum. tu ſis orbus, filios reliquerit ille: eos amplexare, fratris loco erunt: in educandis maior charitas, in conuerſatione maior erit reuerentia. at nec illi, nec tibi ſint filij: ſit etiam unicus frater qui mortuus eſt: ſi filios ſuſcipias, quâm meliori loco fratrum erũt: argentum perdideras, aurum reparaſti. At uerò nec huius poteſtas ulla ſit, citius quâm uoles, imò nolens fratrem comitabere. quod reliquum eſt uitæ, in mœrore conſumes. At ille ſi ſuperfuiſſet, uix lachrymam emiſiſſet: quòd ſi facturus erat, non te ipſo prudentior ille fuit. Si ante illum mori noluiſti, cur defles eum ante te mortuum eſſe? ſupererunt amici, affines, ſocij, quot mortales fratres ac parẽtes relinquũt, ut in clauſtris Deo ſeruiant. at frater tuus ad Deum acceſſit, & doles in liberam et beatam uitam migraſſe. Ferẽda omnis luctus occaſio eſt, quandoquidem & naturæ neceſſitas, & lex præteriti, & rerum humanarum uaria conditio hoc ſuadet. neq; cum hominibus acerbior luctus filiorum morte ſuperuenire poſſit, is quanquam etiam relicta orbitate, ſublataq; omni prolis alterius ſpe durior ſit: non tamen aut mœrore, aut lachrymis, uel gemitu dignus eſt. Vtq; paululum altius repetam, uidendum arbitror: an orbi, an eius qui filios habet, beatior uita ſit. orbus hoc unum tantum habet, ut ex ſe progenitum poſt ſe non relinquat: id ſi ad perpetuitatem ſtultè ſperas: è tot millibus miriadum hominũ, ſobolem tuam inuiolatam permanſuram, etiam ſi mundus ipſe finem nullum eſſet habiturus. At uerò quòd non ſolum leges finem aliquem mundi poſuere, ſed philoſophorũ penè quicunq; illuſtriores omnes, præter Ariſtotelẽ, haud obſcurum eſt. Non continuata autem uſq; in perpetuum ſerie, quid ad te attinet, ubi finiatur? at etiam ſi ſemper maneat hæc proles, beatus ne ea cauſa eſſe potes: cum ſtatuãt Peripathetici, patris ſemen nullam eſſe portionem corporis filij, ſed totum ex ſanguine matris generari, Galenus exiſtimet uenas, & neruos, & arterias ſolum

ex patrio ſemine fieri: cætera quæ reparari poſſunt, ex ſanguine materno. Vtrumuis fiat, non eſt aui portio ulla nepos. tam tenuis eſt hæc propagationis utilitas, ut nihil omnino dici poſſit. poſt paucos annos omnis memoria atauorum abolet. quis inquam eſt qui abauum ſuum fermè cognoſcat? At cōtrà tam paruæ uoluptati quàm ingens mœror opponitur: hinc pericula uitæ, illinc educationis diſpendia, fame metus, erudiendi ſolicitudo, adoleſcentum luxuria, temeritas iuuenum, contumacia, inobedientia, tandem etiam contemptus. hæcq; in diuitibus hominibus, & fœlicibus temporibus, tam uulgaria ſunt, ut fermè pro neceſſarijs habeantur incommodis. At nunc qualis ſpes in ſobole, quæ oneri tantū ac timori eſſe poteſt? Populi opprimuntur, Reges pugnant: Turcarū princeps omnia uaſtat: ferro, flamma: omnium malorum fœda ſeruitus. mitiſſimū eſt, cōpegit nos in angulū: urget undiq; latera: mali nō probantur, ciues boni affliguntur. An nō putas ſatis in tanta temporū calamitate, tibi ipſi ſoli timere, niſi & neceſſariorum tuorum miſeriā ſuperaddas? Quid em̄ triſtius hac noſtra ætate eſt? cum Cicero amiſſæ Tulliolæ filiæ (quæ illi chariſſima erat) doloris maximam conſolationis partē, in dominatione Cæſaris collocauerit: in qua tamen mitiſſimus princeps, rerū domina urbs, ipſe Cicero carus Cæſari, amicus potentiſſimis uiris, ampliſſimas facultates cum dignitate retinebat. confer modo tum tempora temporibus: ſecuritatem illā, cum præſenti periculo: opes, dignitatem, amicos Ciceronis, cum tuis: lenitatē Cæſaris, cum Principum noſtrorum iracundia: illudq; expende, an optandi ſint filij, cū non doleat Cicero amiſiſſe. Eſt orbi uita plena quietis, plena uoluptatis, plena libertatis, plena ſecuritatis: non habet de quorum aut iniuria, aut ſeruitute, aut ludibrio, aut cruciatu, aut periculo timeat. in pace liber eſt, in bello non anxius. crede mihi nulla ſollicitudo maior eſt quàm parentum in communi calamitate: ſeu peſtis urgeat, & nō habes quo fugias: ſeu bellum ingruat, & abſcedere non potes: aut ſi fame laboratur,

deeſtq;

deeſtq; quo alas. has cogita infœlicitates, & uide, an hæ cum orbitatis ſolitudine ſint comparandæ. Sed iam ad principale propoſitũ reuertamur. Cur orbum factum te doles? cum nec propter ipſum filium dolendum ſit, qui aut nihil patitur, aut etiam iucundus eſt: neq; propter te, cuius optima conditio eſt filijs caruiſſe: ex periculo in ſecuritatem, ex tædio in quietẽ, ex ſeruitute in libertatem euaſiſti, & conquereris. Nudiuſtertius quaſdam mulierculas pauperes complorantes, filiorũq; mortẽ optantes audiebam: an nõ longe melius eſſet illis caruiſſe, quã eò miſeriæ perueniſſe, ut filiorum mors optanda ſit? uota pauperum expende, illorum negligentiam circa ſalutem inſpice, intelliges me nõ mentiri. At diues es, nemo niſi in repub. diues eſſe poteſt: & ſi regem habeas, tyrãnus ſucceſſor expectat. una nox hanc facit permutationem. Sed & in repub. dum unum nõ times, innumerabiles cauere oportet. Nulla uoluptas eſſe poteſt in filijs ſi opibus careas: pauperes eſſe nos certo ſcire licet, diuitem nequaquam. ubi nõ eſt ſecuritas, quomodo fœlix eſſe potes? Sed mortalium conditio hæc una eſt certiſſima, ut cum pluribus principibus bellorũ incommodis ſubiaceas: ſub uno omnia patent illius arbitrio. memineris Heliogabalum Imperatorem, totą Italia pueros conquiſiſſe, patrimos, & matrimos decoros: quorum uiuentium exta inſpiceret. Quid in Harpagum admiſerit Aſtyages, quid etiam in Perſas Cambyſes, præcipue in Prexaſpem. Ea eſt conditio hominum, ut malim plures eſſe principes cum bellorum metu, quàm unũ, cuius libidini pateant omnia. Fuit unus Octauius Auguſtus bonus, quòd ſatis in bellis ciuilibus ſanguinis Romani hauſiſſet: at quot beluæ continua ſerie ſucceſſerunt? Tyberius, Caligula, Nero, Claudius, quid his monſtris fuit portentoſius? At fac ut etiam fœlicibus temporibus uiuas: non enim ex ipſis ullum capio argumentum, quòd quanquã hæc mihi ipſi propter caſus difficiles conſcripſerim, non ſolum ꝑpter uanam quorundã de mortalium ſucceſſibus opinionem, uerum ad inopinatos euen-

tus facilius ferendos, qui quanquam præſentibus deteriores nõ erunt, nihilominus ex repentino aduentu, homines turbare ſolent. Ad poſteros tamen etiam me nolente liber hic peruenire poſſit, atq; iccirco culpari, quòd uni temporis calamitati, aut nimis tribuerim, aut de permutatione deſperauerim? quapropter temporum querelam ſuo loco relinquamus: atq; ut decet ratio conſolandi ex propria iterum contemplatione quęratur. mortuus eſt filius, quid facilius recuperari poteſt? nulla ætas niſi extrema, nullus morbus niſi omnino letifer filiorum generationi obſtat. quæ ſi ingruant, iam non de filijs magis, quàm de nobis conuenit eſſe ſolicitos. nanq; ex ætatibus Ariſtoteles finem procreationi ſexageſimum, aut ſeptuageſimum annum decreuit. Quamuis nobis non obſcurum ſit, etiam ultra octuageſimum quoſdam generaſſe. quanquam & forma & uiribus ſenium redolentibus: ex morbis autem etiã tabes, & podagra, generationem admittunt: Hi uerò tantum prohiberi creduntur, quibus aut genitalia defuerint, aut eorum uirtus ex toto uitiata eſt, uel quibus poſt aures uenæ ambæ ſunt præciſæ: tales enim Hipocrates ſteriles eſſe putat. Quàm bene igitur natura prouidit, ut ubi hominum uota maxime urgent, illic reparandi faciliima occaſio eſſet. nihil enim facilius aut celerius homini euenire poteſt, q̃ quòd pater parat diuitias. namq; , aut gloriã uel amicitias parãti, longo tempore opus eſt: at filius momento gignitur. Qualis igitur iactura eſſe poteſt filij amiſſio, quæ & ſi maxima eſſet, quòd tam celeriter, & ab omnibus inſtaurari queat, nihil facienda eſt. At diuitias reparare, pauperi iam facto arduum eſt, quoniam ut dici ſolet:

Dantur opes nullis, nunc niſi diuitibus.

At uerò uidebis hominem iam orbum, ac ſenem, quem cum reſalutas Danaum factum audis, ſi membrum præcidatur non renaſcitur: ſi pater moritur, recuperari nequit, ſi frater: ſi fama perit, rara eſt reſtitutio: cum filiorum tam facilis, tam breuis, tam abſolutus ſit iacturæ inſtaurandæ modus: uel hoc ſolãtio

unico

unico digna luctu non eſt, etiam ſi certus admodum ſis eum filium tuum eſſe. Sed quàm dij boni hoc nobis incompertum eſt, ut nihil incertius: fide agitur, fide opus eſt: ſola uxorum pudicitia requirenda eſt, nil amplius ſperari poteſt ſecuritatis. At ſi contingat cuiquam alienum deflere (etenim ſuppoſititij hi ſunt qui maxime pereunt, quòd per nimias illecebras animisq; uehementer timore perculſis cōcepti ſint) uide qualem riſum his qui cātilenam probe nouerint excitabit. ſed iam tuus, quod fieri tamen minime poteſt, nō minus quàm matri certus ſit: quid nam iam tuum eſt, an animus? nec quenquam tàm impium inueni qui dicat: an corpus? quomodo cum ex ſemine gignatur. eſt autem ſemen tertiæ concoctionis alimentum ſuperfluum, ut ſtercus primæ, & urina ſecundæ. ſi igitur quæ ex ſuperfluis naſcuntur, noſtra ſunt, erunt etiam uermes, & pediculi noſtri, atq; amore digni. cogita quantum ſeminis olim incaſſum effuderis, uel cum meretricibus concumbendo, uel etiam cum uxore iam prægnante: totum id perijt, & non doles. quid amplius eſt in filio, quàm quod ſemel effuderis. tam uilem igitur & contemptam rem, tam grandi luctu dignam cenſes, cuius totiens omnino nullam rationem habueris. Si ad initia mentem reuoluas, uidebis te non aliud lugere quàm modicum infœlix excrementum: quòd ſi per ſomnum, ut quandoq; ſolet, effuſum eſſet, non omnino curaſſes: at modo quid intereſt, qualiter id pereat? quamobrem minus miror Ariſtippum philoſophum, filium omnino ſic contempſiſſe, ut eum à ſe abijceret. alios uerò etiam expoſuiſſe, ut Laius Oepidum, Priamus Paridem. Nec uerò putes eum morem à regibus ſolum obſeruatum, cum paſſim à priuatis etiam exponerentur. quam legem Romulus infœlicis ortus memor, fœlici ſucceſſu, in Italia primus abrogauit. inde Xenobia eſſe cœperunt, quæ in urbe non feris amplius expoſitos alerent. At illud uideo dicturus es: ſimilis iam mihi factus eſt, plurimū laboris, plurimū pecunię impendi, conſuetudine, atq; educatione carus euaſerat: hæ querelæ matrib. iam magis con

ueniunt. quòd ſi iacturam pecuniæ defles, non de filio, ſed de auaritia ſolandus es. At uerò illud non te fallat, morũ ſimilitudinẽ non à parentibus, ſed à cõſuetudine cõtrahi. remoue filios à parentibus, nullius non magis mores quàm illorũ imitabuntur. quo fit ut in omnibus pauperũ filij, parentibus aſſimilentur, magis quàm diuitũ: quoniam pauperũ idem ſunt parentes, & magiſtri uitæ: diuitũ nequaquam. Quid igitur prohibet ne alienum inſtituas filium? is enim probe perſimilis eſt moribus, qui à te fingitur. unde Quintilianus refert, Alexandrum Magnum Leonidæ pędagogi uitia quædam, adulta etiam ætate retinuiſſe. quanquã etiã in uitijs refugiamus imitationẽ, in uirtutibus æmulari conemur. Quare ſi ob uirtutem is, qui iam mortuus eſt diligebatur: propoſitum certe laudamus: ſed hic Dij boni, quàm grata, quàm iucũda, quã fœlix uita, in quã ex hoc obſcuro turbine migrauit filius tuus: quàm ſuaue iter ei cõtigit: neque enim fas puto, ea animorũ gaudia, eos apparatus, quibus hoc relicto carcere fruuntur explicare. Nam cum eo pondere preſſus etiam animus, mortalia quæque, pariter atque immortalia comprælendat, uix eſt facile dictu, quantum liber uirium, & dignitatis, illuſtriſque gloriæ habeat. ad quam percipiendã, non docendam dico, quamuis in hac uita altiſſimus habeatur (cum non ipſe, ſed homo totus ſit, qui intelligat, quippe quòd corpori nimis arcto hic uinculo alligatus, ne tam celebri expectatione defugiat) inſufficiẽs omnino eſt. Quãobrẽ tam lente, tamque operoſe, ex hac cataſta animum diſſolui quid mirum? ſic enim matris ex utero, magno cum labore, magniſque difficultatibus, à tenebris in lucem hanc prodit. his tamen tanto mortis atrocitate minoribus, quanto interuallum gloriæ, qua nunc filius tuus gaudet, & uitæ prioris ſplendidioris iuuenilis interuallũ, et tenebroſę illius in aluo matris fœtus moræ, antecellit. Natura ẽm illud comparatũ eſt, ut ad omnia ingentia fœlicitatũ incrementa, pariter arduis laboribus aſcendamus: eadem certe te ratio conſolabit, ſi infantulus tibi filius, ac etiã unicus ereptus

ſit

ſit(mitto enim quòd qualis futurus eſſet neſcias) metam attigit propter quã natus erat. nonne alia eſt naſcendi cauſa quàm mors: ut corpus propter animã, & ſomnus ob uigiliam, ſic uita propter mortem data eſt nobis. Quamobrem ut omnibus neceſſarius eſt ſomnus: his quidem exiguus, illis plurimus, ſic & animis uita. quod ſi gignendi alium facultas negatur: alienum aut ex affinibus quenquã inſtrue: eruditione enim docti, diſciplina honeſti, non tales à parentib. pueri fiunt, quęcunque ſic inſtitueris, Deo cuius omnes uerè filij ſumus, & patriæ quæ omnium communis eſt mater, & tibi gratiã reddis: neque enim de obſequio alienos filijs cedere cõperies. Non eſt prçſentis inſtituti, ut doceam optandam filiorum mortem, ſed ferendã: nec ut alienus, filio præponatur, ſed ut filius ſic inſtituatur, ut alienis ſit præponẽdus. Sed ſi ſucceſſus reſpicimus: generoſi magiſtri, inclytos habuere diſcipulos: patres illuſtres, filios ignauos, utque cæteros omnes taceam, Socrates ſordeſcit in filijs, in Platone diſcipulo fertur ad aſtra. nonne Ariſtotelẽ Theophraſtus pluſquam Nicomachus extollit? non ſolum digniores diſcipulos, ſed & gratiores filijs, uetuſta exempla oſtendunt. Quis enim unquàm filius tantum patri fauit, ut & gloriam ipſam quemadmodum Socrati Plato concedere uelit. Quin quòd etiam uiri ſpectatæ uirtutis, non tantum filijs caruerunt, ſed ſuſcipere neglexerunt. ut Thales, Zeno, Plato, Apelles, Diogenes, Galenus, Virgilius, Homerus: quibuſdã uerò ut nolentibus contigerunt, uelut Alexandro, & Iulio Cæſari. nec mirum. illud enim ſpectabant: ἀνδρῶν ἡρώων τέκνα πήματα (.i. *Heroum filij noxæ.*) & certe magno cõſilio actũ eſſe puto, ut à generoſiſſimis quibuſque parẽtibus, filij ſecordes procreẽt. id quod tam bene & elegãter à Spartiano teſtatũ uideo, ut uerba eius ſubiungere ſtatuerim, ea ſunt: Reputanti mihi Diocletiane Auguſte, neminẽ propè magnorũ uirorum optimũ & utilem filium reliquiſſe. Satis claret denique aut ſine liberis uiri interierunt, aut tales habuerunt plerique, ut melius fuerit, de rebus humanis ſine poſteritate diſ-

cedere

ſcedere ut ordiamur à Romulo, hic nihil liberorum reliquit, nihil Numa Pompilius quod utile poſſet eſſe reipublicæ: quid Camillus? num ſui ſimiles liberos habuit? quid Scipio? quid Catones qui magni fuerunt? iam uerò quid de Homero, Demoſthene, Virgilio, Criſpo, & Terẽtio, Plauto, cæteriſq; alijs loquar: quid de Cæſare, quid de Tullio, cui ſoli melius erat liberos non habere: quid de Auguſto, qui nec adoptiuum bonum filium habuit, cum illi eligendi poteſtas fuiſſet ex omnibus. falſus etiam eſt Traianus in ſuo municipe, ac nepote deligẽdo. Sed ut omittamus adoptiuos, ne nobis Antonini, Pius, & Marcus numina Reipublicæ occurrant, ueniamus ad genitos. quid Marco fœlicius fuiſſet, ſi commodum non reliquiſſet hæredem? quid Seuero Septimio, ſi Baſſianum non genuiſſet? quid aliud his docemur exemplis, quàm non filios à parentibus animum contraxiſſe, ſed à Deo? eſſent enim illis ſimiles. neq; noſtros eos eſſe ſed communis parentis Dei: eoſq; ob uirtutem, non uirtutem ob illos amplectendam. id ſi homines in rebus humanis conſulerent, diuis ſimiles efficerentur: & beatam uitam degerent. At uerò natura admodũ in eorum amore conata eſt nos fallere, ſcilicet ut unicuiq; tantum curæ ingereret, ut noſtri, ut reipub. ut Dei, quodq; plus etiam eſt his omnibus, illorum ipſorum obliuiſceremur. Tam ſtultè enim liberos diligimus, ut odiſſe potius uideamur. illos non ad uirtutem, ſed ad iniuriam: non ad eruditionem, ſed ad luxum: non ad Dei cultum, ſed ad facultatem explendæ libidinis: non ad uitæ diuturnitatem, ſed ad lenocinia uoluptatum educamus. Hanc tamen immodici amoris, ſtultæq; ſolicitudinis iniuriam natura non dedit: ſed quemadmodum & famem & ſitim, & ſomnum homini ac brutis quantum ſatis erat largita eſt: animi tamen uitio ſolus homo abſq; fame edit, bibit abſq; ſiti, omniq; genere uoluptatis præter neceſſitatem utitur: ſic & filios tam ſtultè amat, ut eos & ad uicia illabi permittat, & ipſe illorũ cauſa nepharia multa perpetret: illoſq; ſuum opus exiſtimet. At non illius opus ſunt, ſed Dei is.

animum,uitam,formam,robur, mores, ingenium, augmentumq́ largitur: nihil horum pater. Deſine igitur, quod alienū eſt,tanquàm tuum deplorare: qui fecit,ille ad ſe uocauit,illius imperio parere iuſtum,ac ſanctum eſt. At uerò ſi depræhendere cupis,an hic amor naturalis ſit,an ut pleriq́ aliæ libidines animi uitium.cætera animantia ſpecta,quorum nullum ab educatione filios proprios agnoſcit, nedum ut amet:Si naturę hoc munus foret,potius filijs erga parentes,quàm parentibus erga filios,& ob pietatem,& ob neceſſitatem cōgruebat. Vnde nec huius exempli oblita in brutis natura uidetur: cum inter aues ciconiæ,inter quadrupedes glires feſſos parentes alant. at poſt primam educationem,parentum erga filios,nullum amoris ueſtigium extat.uincit igitur φιλοσοργία quędā in hominibus,aut potius φιλοπονία. (.i.*Laboris ſtudium.*) ipſo hominis uitio nimium ſibi blandiente. At brutorum miſerta eſt,cum idem ſit finis educandi & amoris,in quo tempore parentes inſomnes,laborioſi, macilenti,ſoliciti,miſeri,omnibus apparent. Hanc curam non neceſſariam, & propagandæ ſpeciei cauſa ementitam, perpetuo ſibi uelut aculeos quoſdam infigere ſtultiſſimum eſt, tum tamen nec rationale hoc ſit deſiderium,nec naturale,iure merito forſitan quis admirabitur, cur tam commune ſit? Sed non dubia eſt reſponſio,ſi mihi prius oſtendas,cur tot homines auari,cur tot iracundi,cur tot libidinoſi euadant: At hæc cum non ſint naturalia uitia,nec rationalia, etiam ſunt inhoneſta: ſolus amor filiorum poſt educationem,quanquàm nec à natura,nec à ratione proficiſcatur:honeſtus tamen eſt. Sed nimis forſitan tanquàm ad ſapientes, Stoicis quidem & ueris rationibus,non tamen ſecus atq́ ſpinoſis,in tam copioſa materia,& firma cauſa uſus ſum.quamobrem ad pinguiorem orationem, & argumenta ſimpliciora ueniamus: ne forte tam oſtendere,quàm fallere uelle uideamur. Igitur ſi mortuus eſt filius,primo illud cogitandū eſt,an male audiret,& improbus eſſet:nam & frequenter bonus parenti filius, malus uidetur: cum domeſtica labes,

magis nobis ignota ſit, quàm externa. tum etiam quòd amor iudicium eripit. Inde fabula nata eſt, olim cuculũ uocaſſe Philomenæ filios, cum ſuis in canendi certamen: tum aſinum iudicem deieraſſe, ſe neſcire quis ſuauius cecinerit: filios tamen cuculi, non tam obſcure, nec tam inæqualiter, ſic non ſolum unicuiq; ſui gnati, ſed & mali à malis probantur. In quo euentu, quod & pleriq; etiã mediocris integritatis uiri faciunt, nõ tantũ non lugere, ſed & lætari etiam conuenit. Maiora enim etiã his faciebat antiquitas: nam & Manlius Torquatus aduerſus Decium Sylanũ filium repetundarũ reum, tam crudelẽ ſententiam dixit, ut laqueo ſe ſuſpenderit. & M. Scaurus filiũ inter multos fugientẽ ab hoſtib. ſolius timoris reũ, reuerti ad hoſtes ac mori compulit. ſic Lacæna mulier redeuntem filium è bello ob ignauiam occidit: cuius etiam eſt hoc inſigne diſtichon:

Hunc timidum mater Damatrion ipſa peremit,
Nec dignum matre, nec Lacedæmonium.

Tales inquam ac deteriores erepti, nec amplius parentibus, nec affinibus negotium faceſſunt: & ſeipſos à maiore dedecore ſubtrahunt: quin etiam quidam illorum, parentibus mortem moliti ſunt, uelut Blandenius Zeuſides, qui matrem interfecit, & Euander qui Nicoſtratæ matris ſuaſu, patrem occidit, quæ cauſa ei fuit ut in Italia exularet. Tullij quoq; Annalis filius, percuſſores, ut patrimonium lucri faceret, ad latitantem patrem in proſcriptionibus triumuirorum perduxit. talia monſtra, ut rara ſunt, ſic plerunq; multorum malorum ſuperſtites filij cauſæ fiunt. Sic Priamo Paris incolumis, domum & patriã euertit, hunc tamen morientem defleuiſſet ille: tam ſtulta ſunt hominum ſtudia, ut optent quod neſciant: & Deos conſilio uincere ſperent: arguantq; ſi quid eis neſcientibus bonum procurauerint. Quòd ſi prudens, bonus, pius, ingentiſq; animi ſit, nec deſit ſpes propagandæ prolis, & ſenij tui ſuſtentandi per eum: quid nepotibus relictis in pietate deeſt: & ſi nulli ſint, iam temerarium erat ſperare, quod noluit, aut non potuit. Verũ ut

libet

libet de ipſo ſtatue, maius eſt periculum eorum quæ morte deteriora ſunt, quàm ſpes eorum quæ his, quæ iam habet ſunt meliora. At morte deteriora ſunt miſeria, turpitudo, flagitiũ, perpetuus cruciatus, contemptus: mors enim communis eſt: hæc paucos habent; & illos etiam mors nõ effugit. An uerò melius eſt etiam ſi hæc omnia euadat, in infortuniorum ſedem perueniſſe: quodcq; tumet nolis tam caro optare. Nancq; neceſſe eſt qui ſenectutem uult ingredi, multa triſtia experiri: nemo enim mortalium eſt fermè, qui diu uiuat, quem non aliquando contingat, ante mortẽ, ipſam odiſſe uitã, adde quod & poeta dixit:

Aedepol, ſenectus ſi nihil quicquam aliud uitij
Apportet ſecum, cum aduenerit, unum id eſt ſatis,
Quod diu uiuendo, multa, quæ non uult uidet.

Equidem ſi te illius deſiderium tenet, cum ſenex iam ſis, proximum tempus eſt, ut illum comiteris: ſi iuuenis, larga eſt ſpes alios procreandi. Denicq; luctus fœminea res, non uirilis eſt: unde Lycij recte eos qui lugere uellent, fœmineam ueſtẽ induere cógebant: ut animo ueſtis ipſa congrueret. necq; uerò abſcq; ratione, Siquidem inter omnes, ut uiliores ſunt, luctum improbiorem præ ſe ferunt; atcq; in primis mulieres, deiñ pueri; ex his etiam barbari, atcq; horum maxime effœminati; at contra uiri, eo quò generoſiores, & luctum comprimunt, & dolorem à ſe repellunt. Eſt uerò huic inferno luctui Deo, ut etiam alijs pleriſcq; mos, ut ad eos maxime accedat, qui eum colant: at ſi ab initio eum repuleris, necq; animũ permittas ſauciari, quàm longe ſemper à te aberit. At uerò uide quàm decorum, quam'ue honeſtum, hominem grandæuum ac qui ab alijs merito conſulitur, lugubri in ueſte plorare, queri, ſordide eiulare, lamẽtari, O generoſam indolẽ. Sed nec minus animo decet perturbari, hæc enim prætermittere, intus aũt dolore & triſtitia ſe conficere, nec ſapientis uiri eſt, necq; conſtantis, ſed eius qui aliorum potius reprehenſionem uereatur, quàm quòd deceat ſequi nouerit. Melius igitur eſt illud ſecũ ſæpius comminiſci, σκιᾶς ὄναρ

 ἄνθρωπ.

ἄνθρωπος (*.i. Vmbræ ſomnium homo.*) quid melius dici potuit, adeo hominum uita futilis eſt, atq; exilis: ut cum tenuiſſimum omniũ ſit umbra, fallaciſſimum & inconſtans ſomnium, ſomnium umbræ quid erit? at hoc tamen hominis non ſolum uita, ſed etiam gloria eſt. alius uerò οἵηπερ φύλλων γενεή, τοίη δὲ καὶ ἀνδρῶν. (*.i. Qualis foliorum generatio, talis etiam hominum.*) nam quid abſimile, illa cadunt ſole, imbribus, uento, uredine: & ſi nihil inueniant, per ſe defluunt: ſic hominum uita. crede mihi iniuriam nullam accepiſti, mors enim Deorum donum eſt. Dij neminem iniuria afficiunt. ſi ex magiſtratu ſuffragijs uictus deceſſiſſes, æquo animo etiam tolerandum duceres, quamuis repulſa, ſuſpitione nec inuidiæ, nec contumeliæ, nec doli carere poſſit: At nunc, cum nihil horũ metuas, Deorũ ſuffragia damnare audebis? Illud ne in mentem uenit, q̃d Leontius Neapoleos Epiſcopus in uita Ioannis patriarchæ Alexandrini accidiſſe narrat. Cum enim quidã obtuliſſet illi auri libras ſeptem, ut Deũ rogaret pro naui onuſta, & filio, qui ei unicus erat, intra menſem cum prius filius exceſſiſſet è uita, nauis etiam fluctibus obruta eſt, inde patre eius ob utranq; iacturam triſtiſſima cogitante, Patriarchæ precibus paucis poſt diebus impetratum eſt: ut nocte quadam pater Patriarcham uidere ſe exiſtimaret dicẽtem, Oraſti ut filius tuus ſaluus eſſet: ecce nunc ſaluus eſt: cum obierit: qui ſi uixiſſet ſceleratus in uita, poſt mortem uerò damnatus, ſeruari non poterat. Soli diui ſciunt, quid nobis expediat, quando nos qui ſimus ipſi ignoremus, ne dum quid optandum ſit ſciamus. Solari igitur non tantum, ſed etiam lætari nos conuenit, in propinquorum omnium morte, quorum ſi memoriam obſeruare cupimus (quanquam etiam non illorum cõuerſationem frequenter, ne ſomnus ipſe deneget) poſteris & tibi nominis, & conſuetudinis referunt: generoſa ſepulcha, imagines, ſtatuæ, carmina, orationes, dedicationes, inſtitutiones perpetuorum, tum ſacrificiorum, tum gymnaſiorum. His ſolatijs nonne honeſtius, ac iucundius, teipſum confirmare? illius uerò gloriã mortalibus

com-

cōmendare? quàm planctu & eiulatibus ſemet cōficere? Quod ut modo his qui uirtute præditi ſunt, & animorum agnoſcunt beatitudinem, ſuperfluum eſt: ita infirmioribus moribus, tale ſolatij genus, haud turpe eſt; Nanq; & Auguſtus imaginem nepotis pueraſcentis, quem unice diligebat, in cubiculo repoſuit: quotienſcunq; ingrederetur eam exoſculans. Alexander Epheſtioni ſacra conſtituit, & delubra, Fabius Quintilianus non luctu, ſed oratione, quæ filij laudes contineret, quaſi honeſtatem eius laudis à dolore mutuaretur, obitum filij celebrauit. Quid Ioannes Meſue, qui libri titulum patris nomine mentitus eſt. Sic Zoar, ſic Ariſtoteles filio libros inſcribens, ſic Cicero, ſic Plato in diſputationem fratres, & amicos uocantes omnes: non lugubri ueſte, & mœrore, ſed æternis monumentis chariſſimos quoſq; è ſuis poſteritati conſecrauerunt. Iam uerò rationibus ſatis oſtenſum puto, mortem filiorum neq; lugēdam, neq; malam eſſe. nunc uerò q̃ fortiter eam tulerint antiqui exemplis proſequamur. Octauianus Auguſtus, cum duos nepotes Caium & Lucium, intra menſes uiginti amiſiſſet, adeò non commotus eſt, ut nec à ſenatu abſtinuerit. Demoſthenes uerò cum una ei tantum filia eſſet: ſeptimo à mortis eius die, procedens in publicum candida ueſte indutus, & coronatus, bouem immolauit: fortius etiam ſe geſſit Dion. de re publica enim inter amicos conſulens, intellecto quòd filius qui ei unicus erat, è tecto ſe præcipitaſſet, mandans familiaribus ſepulturā, negotium quod cœperat perfecit. Perſimile Antigoni factum. cum enim in acie filius cecidiſſet, nullum aliud luctus ſignum dedit: ſed dixit, O Alcioneu, ſerius quàm debuiſti, mortuus es. tam cōſtanter in hoſtes irruens, nec monita mea, nec tui ſalutem plurimi faciens. Periclis uerò conſtantia nulli inferior eſſe poteſt. cum enim Paralum, & Xantippum, quos ſolos habebat filios, indolis egregiæ adoleſcentes, intra dies octo amiſiſſet, candida ueſte coronatus, Athenienſibus concionabatur, conſiliaq; ac belli rationes, magna animi tranquillitate à funeſta domo pro

ἄνθρωπος (*.i. Vmbræ ſomnium homo.*) quid melius dici potuit, adeo hominum uita futilis eſt, atq; exilis: ut cum tenuiſſimum omniũ ſit umbra, fallaciſſimum & inconſtans ſomnium, ſomnium umbræ quid erit? at hoc tamen hominis non ſolum uita, ſed etiam gloria eſt. alius uerò οἵηπερ φύλλων γενεὴ, τοιήδε καὶ ἀνδρῶν. (*.i. Qualis foliorum generatio, talis etiam hominum.*) nam quid abſimile, illa cadunt ſole, imbribus, uento, uredine: & ſi nihil inueniant, per ſe defluunt: ſic hominum uita. crede mihi iniuriam nullam acce piſti, mors enim Deorum donum eſt. Dij neminem iniuria affi ciunt. ſi ex magiſtratu ſuffragijs uictus deceſſiſſes, æquo animo etiam tolerandum duceres, quamuis repulſa, ſuſpitione nec inuidiæ, nec contumeliæ, nec doli carere poſſit: At nunc, cum nihil horũ metuas, Deorũ ſuffragia damnare audebis? Illud ne in mentem uenit, q̃d Leontius Neapoleos Epiſcopus in uita Ioannis patriarchæ Alexandrini accidiſſe narrat. Cum enim quidã obtuliſſet illi auri libras ſeptem, ut Deũ rogaret pro naui onuſta, & filio, qui ei unicus erat, intra menſem cum prius filius exceſſiſſet è uita, nauis etiam fluctibus obruta eſt, inde patre eius ob utrancq; iacturam triſtiſſima cogitante, Patriarchæ precibus paucis poſt diebus impetratum eſt: ut nocte quadam pater Patriarcham uidere ſe exiſtimaret dicẽtem, Oraſti ut filius tuus ſaluus eſſet: ecce nunc ſaluus eſt: cum obierit: qui ſi uixiſſet ſceleratus in uita, poſt mortem uerò damnatus, ſeruari non poterat. Soli diui ſciunt, quid nobis expediat, quando nos qui ſimus ipſi ignoremus, ne dum quid optandum ſit ſciamus. Solari igitur non tantum, ſed etiam lætari nos conuenit, in propinquorum omnium morte, quorum ſi memoriam obſeruare cupimus (quanquam etiam non illorum cõuerſationem frequenter, ne ſomnus ipſe deneget) poſteris & tibi nominis, & conſuetudinis referunt: generoſa ſepulchra, imagines, ſtatuæ, carmina, orationes, dedicationes, inſtitutiones perpetuorum, tum ſacrificiorum, tum gymnaſiorum. His ſolatijs nonne honeſtius, ac iucundius, teipſum confirmare? illius uerò gloriã mortalibus

com-

cõmendare: quàm planctu & eiulatibus ſemet cõficere? Quod ut modo his qui uirtute præditi ſunt, & animorum agnoſcunt beatitudinem, ſuperfluum eſt: ita infirmioribus moribus, tale ſolatij genus, haud turpe eſt; Nanq; & Auguſtus imaginem nepotis puераſcentis, quem unice diligebat, in cubiculo repoſuit: quotienſcunq; ingrederetur eam exoſculans. Alexander Epheſtioni ſacra conſtituit, & delubra, Fabius Quintilianus non luctu, ſed oratione, quæ filij laudes contineret, quaſi honeſtatem eius laudis à dolore mutuaretur, obitum filij celebrauit. Quid Ioannes Meſue, qui libri titulum patris nomine mentitus eſt. Sic Zoar, ſic Ariſtoteles filio libros inſcribens, ſic Cicero, ſic Plato in diſputationem fratres, & amicos uocantes omnes: non lugubri ueſte, & mœrore, ſed æternis monumentis chariſſimos quoſq; è ſuis poſteritati conſecrauerunt. Iam uerò rationibus ſatis oſtenſum puto, mortem filiorum neq; lugẽdam, neq; malam eſſe. nunc uerò quàm fortiter eam tulerint antiqui exemplis proſequamur. Octauianus Auguſtus, cum duos nepotes Caium & Lucium, intra menſes uiginti amiſiſſet, adeò non commotus eſt, ut nec à ſenatu abſtinuerit. Demoſthenes uerò cum una ei tantum filia eſſet: ſeptimo à mortis eius die, procedens in publicum candida ueſte indutus, & coronatus, bouem immolauit: fortius etiam ſe geſſit Dion. de re publica enim inter amicos conſulens, intellecto quòd filius qui ei unicus erat, è tecto ſe præcipitaſſet, mandans familiaribus ſepulturã, negotium quod cœperat perfecit. Perſimile Antigoni factum. cum enim in acie filius cecidiſſet, nullum aliud luctus ſignum dedit: ſed dixit, O Alcioneu, ſerius quàm debuiſti, mortuus es. tam cõſtanter in hoſtes irruens, nec monita mea, nec tui ſalutem plurimi faciens. Periclis uerò conſtantia nulli inferior eſſe poteſt. cum enim Paralum, & Xantippum, quos ſolos habebat filios, indolis egregiæ adoleſcentes, intra dies octo amiſiſſet, candida ueſte coronatus, Athenienſibus concionabatur, conſilia'q; ac belli rationes, magna animi tranquillitate à funeſta domo pro

fectus explicabat. nec tamen abſq; imitatione, ſiquidem Anaxagoras eius præceptor, cum aliquando diſputanti, mors filij renunciaretur: paululum ſubſtitit, dein teſtatus ſe ſcire mortalem genuiſſe, in diſputatione perſeuerauit. Paulus Emylius cũ Perſeum bellum ſuſcepturus Deos rogaſſet, ut ſi pro rebus gerendis calamitas ulla ciuitati Romanæ immineret, eam potius in domum ſuam conuerterent: id ſeu uoto, ſeu caſu acciderit, quod rogauerat impetrauit. Cum eñ ex quatuor liberis duos per adoptionẽ, in Scipionũ familiã tranſtuliſſet: reliquos quos apud ſe retinuerat intra paucos dies amiſit. nec minus leniter tulit caſum hunc quàm fortiter optauerat. Tynnichus etiam Spartanus, clariſſimi exempli monumentum reliquit poſteris: cum enim Traſybulus eius filius, in bello contra Argiuos occubuiſſet, hoc epigrammate animi conſtantiam declarauit:

Flere decet timidos, oculis te nate ſepulchro
Condo meum ſiccis, ac Lacedæmonium.

Hic nanq; ut mihi uidetur Papinianum illud eſt imitatus,

Vigor inde animis & mortis honeſtæ,
Dulce ſacrum: gaudent natorum in fata parentes.

At uerò non tantum conſtantiam tenuiſſe, ſed etiam illorũ necem procuraſſe, magnam utilitatem præſtitit. ſic Brutus filijs duobus publico ſupplicio mulctatis. quem terrorem putas incuſſiſſet ciuibus? quam deſperationem hoſtibus? quam admirationem uicinis urbibus? ut non ſolum tam fortis animi exemplum magnam ad augendum imperium, ſed ad retinendum etiam libertatem quadringentorum annorum occaſionem dederit: non tantum timore pœnæ, ſed etiam ęmulatione uirtutis. Quid aliud per Abraami in Iſaac exemplum oſtẽditur, quàm eos qui ita filios diligunt, ut ſciant non in his ſpem ſuam collocandam, ſed Deum ita colendum, ut liberorum obliuiſcamur, magna mercede dignos eſſe. quare & multarum gentium ex tam diligẽti obſequio pater factus eſt. nec unquam ſemen eius delebitur, Maius hoc eſt quàm Bruti fortitudinis argumentũ; ille

ille ſontes occidendo, alios reliquit filios, hic innoxium iugulando, ſine ſobole fiebat. ille aliena manu hoſtes iubebat occidi, hic manibus ſuis obſequentem occiſurus erat. Sed ad exempla tolerantiæ reuertamur, in quibus (proh pudor) tędet fœminas referre tam fortes, ut uinci non queant à uiris. inter quas Tomyris Maſſagetarum regina, occiſo aſtu bellico eius filio, morte Cyri hoſtis, non luctu, inferias illi parētauit: uniuerſo eius etiā cæſo exercitu. Tum Cornelia Grachorum mater, ex numeroſa prole, duos tantū egregios iuuenes C. & T. crudeliter per ſeditiones occiſos, tam leniter tulit: ut illorum tantum & patris Africani facta cōmemorans, nullum doloris, ne luctus dicam ſignum ediderit. Argileon uerò Braſidæ Regis Lacedæmonij mater, cum filium in acie mortuum accepiſſet, non luctu & gemitu omnia compleuit, ſed interrogauit, an honeſte, & è dignitate uiri occubuiſſet. Girtyas autē Lacęna & ipſa mulier, cum nepos tanquam mortuus domum delatus à familiaribus defleretur: dixit, Non ſilebitis inquam. declarauit ex quo ſit ſanguine genitus: puer enim in puerorum pugna conciderat: cum tamen reuixiſſet, & iuuenis factus in bello cecidiſſet, eadem, reſpondit nunciantí, Nonne cum ad hoſtes ierit, occidere aut occidi debuit? at mihi gratius eſt eum audire mortuum ex dignitate mea, maiorumq́ꝫ, & urbis, quàm ſi ignauus ſuperuixiſſet. Alia etiā, caſum filij cum in acie perijſſet, fortius tulit, dicens, Timidi lugeant, ego uerò te fili, ſine lachrymis ac læta ſepelio. Alia itidem Lacæna mulier, cum quinqꝫ filios ad bellū emiſiſſet, in ſuburbijs Spartæ ſtabat, euētum pugnæ expectans, cum uerò quendā uenientem interrogaſſet, quid ageretur, ille exiſtimans de filijs interrogari, omnes obijſſe reſpondit, tunc indignata mulier, Non hoc inquit rogo malum mancipiū, ſed quid agat patria: cum ille uiciſſe diceret, tunc mulier, libens igit inquit filiorum mortem accipio. Tales fuere uirorum, ac mulierū ingenteſ animi ſpiritus quondam, gloria non minus quàm conſilio clari. Sed iam ut puto de his nimis ſuperq́ꝫ, atqꝫ quòd

ad

ad mortem attinet dilucide explicatum eſt: ut non ſit neceſſarium hic neq; amicos, aut affines, uel coniuges referre: illorum enim copia multa, inſtabilis conditio, neceſſitas parua. At uxorem moleſtia, & contumacia ſolę fermè uindicant à fletu. Neq; tamen ſi non eſſent moroſæ ulli uxor deeſt, cum una alteri ſuccedat: At quantumcunq; ſint uxores optimæ, amici fideles, affines cari, indignum puto ſi frater, ſi filius, ſi pater luctu nō ſunt proſequendi, hos in hac cauſa in iudicium uocare. Sed illud potius tecum ſtatue, mortem ſtultis malorum finem eſſe, ſapientibus autem bonorū initium: utq; Menander ait, *ὃν γὰρ φιλεῖ θεὸς, ἀποθνήσκει νέος.* (*i. Quem enim amat Deus, moritur iuuenis.*)

HIERONYMI
CARDANI MEDICI MEDIOlanenſis de Conſolatione, Liber Tertius.

Diutius certe quàm deſtinaueram, atq; copioſius, genus id conſolationis quod ad luctum pertinet, ac mortem ſum proſecutus. Non ſolum quòd triſtitiæ cauſa, quæ morte ſeu propria, ſeu amicorū contrahitur, exilis eſt ac perexigua: ſed etiā quòd homines hac ætate opes, ac potentiam tantum diligunt: ut nō niſi cum imminet, mortis recordentur. Longa quiſq; ſpacia uitæ ſibi decernens: mortemq; non huius mundi ſed cuiuſdam alterius quaſi rem contemnunt. At uerò diuitias, ac magiſtratus præſentia, ac certa uixq; unquam deſitura obſeruant. neq; hoc contenti, eos homines qui non ut ipſi tam ingenti rabie horum uexantur: illorum inuidentes quieti, damnant, oderunt, perſequuntur. Nanq; id illorum ſtudium eſt, ut ſapiētiſſimi etiam, ac beati

ac beati iudicentur: quorum neutrum iudicio illorum qui hæc quaſi ſpreuerint, confirmari poteſt: cum autem & hoc illi indignè ferre non uideantur, odiſſe incipiunt: ac demum perſequi. ut ſi mediocritatem illam libenter ferant, pulſi tamen ab ea, & in neceſſitatem aliquam, ſeu calamitatem eiecti: dolere, ac conqueri apud homines incipiant: ut illorum inſtitutum, qui tam ardenter opibus inhiant, horum confeſſione, tanquam prudentiſſimũ laudetur. Verum cum nõ eadem tempora, rerumq; uices ſemper maneãt: non de illa calamitate, quæ apud hos potentiæ cupidos grauiſſima habetur, ſed illa quę uere eſt: longiorem ſermonem habuimus. Nam quòd & in mortis tempora, hanc ſuam beatitudinem producere nitantur, uelut Poeta in uiri fœlicis ſepulchro mortuum inducit dicentem:

Sparge mero cineres, & odore perluo nardo
   Hoſpes, & adde roſis balſama puniceis,
Perpetuum mihi uer, agit illachrymabilis urna.
   Et commutaui ſæcula, non obij.
Nulla mihi ueteris perierunt gaudia uitæ,
   Felix ſeu memini, ſiue nihil memini.

O lepidum caput, quàm belle nihil dixit. nanq; fœlicitatem hanc, etiam poſt obitum extendere audere. res eſt omnino ridicula, & ab ipſiſmet huius rei authorib. derelicta: Nempe quòd uideamus poſt mortem breuiſſimo tempore, hanc gloriam diuitiarum euaneſcere: multitudine non ſolum mortalium in eam laudem ſuccreſcente in dies, ſed quòd etiã res ipſa gloria indigna ſit. uixq; è tot millibus millium hominum, qui ſua ætate diuitijs inclaruerunt, pauci admodum hi ad noſtram memoriam peruenere, Gilias, Crœſus, Midas, Pythius, Meander, Ericthonius, Syſiphus, Tantalus: ex Romanorum libertis, Amphion, Menecrates, Heron, Demetrius, Pallas, Caliſtus, Narciſus. ex ingenuis, C. Cæcilius, Sylla, Lucullus, Liuius; Druſus, M. Craſſus, tum uerò Salomonis, & Ptolomæorum regum ingentes celebrantur opes. Sed Gilliam liberalitas poſteris cõ-

mendauit. Crœſum & Craſſum infortunia, Syllam & Lucullū uictoriæ, Midam, Silenus libertos abuſus, & Romana luxuria. Salomonem ſapientia, Tantalum ſcelera, Meandrum & Pythium in Perſarū reges munificentia, C. Cęcilium teſtamentū, Ptolemæos regia maieſtas, Erichtonium & Syſiphum, Poetica licentia, L. Druſum ingens magnificentia. nullum penè ſolæ diuitiæ præclarum reddiderunt. quanquàm etiam tales fuerint, ut facilius omni uirtutis genere, quàm tantis opibus gloria poſſit comparari. cui uerò ſint uſui ab interitu opes, nemo uel fingere poteſt. At etſi gloriam tibi & uſum à morte alijs pręſtarent, nihil ad te. illud potius cogitare expedit, in eas concedendum oras, in quas ſolum animi uitia, & uirtutes perferre poſſis. tum uerò cum morieris, non diuitiarū, ſed ſcelerum: non potentiæ, ſed ſpei memoriam ſuccurrere. Inde quòd illo temporis momento (nam anteriores prætereo cruciatus) omnia ſurſum deorſumq; uertuntur: tanquàm tibi diſſoluta orbis machina, in chaos antiquum redeat. ac uelut in naui ſtantibus ripæ procedere uidentur, cum tamen illę quieſcāt, tu autem mouearis: Sic in mortis hora, ſubuerti uniuerſus mundus uidetur. inde perpetuo hac luce cariturus excedis: nunquam has tuas diuitias aut affines, aut cariora hæc uſq; in ęternum inuiſurus. Cur igitur, ſi ſenſum à morte ullum credis, non uirtuti operam das? Si nullum, ſaltē quieti, ac tranquillitati? cum non amplius aliā uitam experiri, nec in hanc quam nunc habes redire cōtingat. Sed ſuauis tamē eſt hic dolor, ut qui ſcabiem ſcalpunt, iuuat diteſcere, eminere, laudari, alios premere: quando hic eſt uniuerſus humanæ fœlicitatis terminus. O ſtultam cogitationem? ſed faceſcat, maneat, modo ne alios meliora ſentientes, uelis arguere. Si tamē liceret interrogarem: cur puerorū more, iuuat domum protinus ruituram ædificare? cur tot labores incaſſum perdere? cur non tantū corpus ſed animum fruſtra uexare? Sed iam alio me rapit oratio, nanq; multa ſunt in quæ præter quã ſi intentum, diuertere cogor; atq; illud primo oſtendere debeo, quare

quare liber hic præcedens longior euaſerit: Simulq́ꝫ uni omnium calamitatum (ſi quæ forte intolerabiles uidebuntur) medela docenda eſt. Itaq́ꝫ elaborandum diligenter fuit, ut iſtud oſtenderemus, mortem in malis ponendam non eſſe; quo fit ut cum ad eam cuilibet aditus pateat, nemo miſer niſi uolens dici poſſit. Quamobrem cum aliquando Tyberius captiuorum cuſtodias inuiſeret, cuidam roganti, ut quàm primum mori liceret: reſpondit: Nondum tecum redij in gratiam. uera uox, ſi ad rem aſpicias, tyrannica ſi ad mẽtem. Hæc igitur altera cauſa fuit, ut paulo prolixior in præcedenti libro fuerim. Omniũ eñ malorum tria ſunt auxilia, mors, ſapientia, & fortuna: morte equidem utuntur hi, quibus his alijs duobus uti non licet: cum in eas moleſtias inciderint, quæ grauiſſimæ uideantur. Quapropter mihi Damidas Spartanus prudẽter cuidã reſpondiſſe uidetur dicenti, en Lacedæmonij periclitantur, O Damida, niſi in gratiam cum Philippo redeant. hoſtes enim regis Lacedæmonij fuerant, & tunc Rex Peloponeſſum occupauerat. cui Damidas, O ſemiuir inquit, quidnam graue pati poſſumus mortem contemnentes? Sic puer Lacon cum captus ab Antigono, ac uenditus, in officijs ingenuis hero gratiſſime inſeruiret: poſtquam animaduertit indigna opera iniungi, atq́ꝫ inter cætera ut matulam deferret: negauit ſe facturum. aſſurgẽte domino, ac comminante, puer tegulas conſcendens dixit, Videbis quẽ emeris, & continuo ſe præcipitauit. Sic Craſſus cum captus uereret̃ ne ludibrio eſſet, uirga qua equum regebat oculum barbari effodit: quo ira percito ab eo occiſus eſt. Frequẽs erat exemplũ antiquo tempore; morte, mortem aut longã, aut ignominioſam effugere. Inde qui ſub Tyberio, Caligula, Nerone, mortem ſibi conſciuerint, ſi uelim numerare, prorſus aſcribens nomina, quã longiſſimam hiſtoriã conficiam: ſi numerum tantum, nemo credet. Nuper etiam dum hæc nos ſcriberemus, quidam pigmentarius Venetijs, damnatus ſceleris, colloquio cũ fratre impetrato, cum ille oſculum dediſſet, uenenũ in cor-

tice auelanę latēs ex ore accepit. indeq; horis paucis extinctus à cruciatu & dedecore ſe ſubtraxit. Legimus & quoſdam morborum tædio uitam uoluntarie finiſſe: è quorum numero Pomponius ille Atticus uir clariſſimus, ani doloribus nimium uexatus, cum quieuiſſent, inedia tamen ne amplius in eam pœnā incideret mori perſeuerauit. Eodem mortis genere ob podagram Corellius Rufus obire uoluit. At uerò lex noſtra quenquam ſibiipſi manus inferre prohibet: & merito. Nam nihil homini Chriſtiano intolerabile eſſe debet, præſertim excluſo uehementi cruciatu, quo in caſu lex quanquam haud probet, indulget tamen. Itaq; non obſcurum eſt iam cur præcedentem librum tantum extenderimus: Nunc illud iam, proponendum uidetur, nihil eſſe miſeriarum præter cruciatum (& nec ipſum iure excipio) quòd hominem cōtriſtare merito poſſit. omnesq; homines, ſi recte ſapiant, æqualiter fermè, & beatos, & infœlices eſſe, ut illud cum Socrate ſentiam, ſi omnes homines ſuas curas, ac mala in cumulum unum ęquis diuiſuri portionibus conferrent: poſtquam eius magnitudinem, ac cæteros mortales, unumquenq; ſua onera portantem inſpexiſſent, ſingulos potius denuo quod attulerint libentius reſumpturos, quàm eam diuiſionem probaturos. Quòd enim unuſquiſq; propria mala nouit, aliorum neſciat, id in cauſa eſt, ut ſe inter alios miſerrimum putet. In qua peroranda parte, duo illa mihi obiici poſſe ſentio, alterum quòd hic liber eruditis tantum proficere poſſit: atq; iam ſine eo qui literis operam dederunt, cum Tullij pręcipue libros De bonorū finibus, ac Tuſculanas quęſtiones, Paradoxa, de Senectute, ac Plutarchi opuſcula, & Petrarchę remedia, tum Boetij, atq; aliorum etiam reuoluerint, nō minimam calamitatum medicinam inuenturos. At hi qui literarum cognitione carēt, tota penè plebs, tum ruſtici, & ex patritijs pars maxima: quo nam auxilio ſuarum ærumnarum damna penſabunt? Inde aliud periculi genus, ne aut nimium audax, aut ſuperfluus eſſe uidear, in qua accuſatione forſitan reprehendi timerem,

merem, aut defenſionem molirer, niſi quòd ab initio teſtatum eſt, cæteros quidem libros alijs, hunc unum mihi compoſuiſſe, docuiſſem. Qui quanquam nec Ciceronis eloquentiã, nec Plutarchi grauitatem, aut Petrarchæ acumen, uel Boetij philoſophiam æquare poſſit: nihil minus nobis pergratus eſt: ea ratione, quam ab initio in filijs memorauimus, ſuam unicuiq; operam, charam eſſe. At erramus? quis neſcit? ferendus error certe eſt, qui & innoxius alijs eſt, & à natura propria proficiſcitur. Alterum quòd etiam mihi excuſandum uidetur, ut ne quis nobis illud dicat, facile cum ualemus ipſi, dolorem tolerandum alijs ſuademus: idq; eſt uerbis inanibus alijs perſuadere, quod opera ipſa non præſtes: atq; oratione ſola, uirtutes uelle mentiri. In quo genere quanquam Cicero, atq; Plutarchus, tum Petrarcha, & Ariſtoteles me excuſent: quòd ex his alij minime, quam tantum extulerint fortitudinem in aduerſis oſtenderint, ut Cicero: neq; enim in infortunijs homo ullus abiectior fuit. alij ex his aduerſam fortunam non ſint experti: præter leue exilium. prædiuites enim & regibus grati, atq; merito fuerunt. Tum quòd non neceſſe ſit omnes bonos, etiam ſi ex animo ſentiant, in re ipſa periculum ſui facere. hoc enim fortunæ eſt, illud uirtutis. Neq; etiam admodum neceſſarium, ut qui recte dicũt, rectè etiam uiuant. ueritas enim etiam ab improbis perſæpe defenditur. At ego quanquam his omnibus diſſimulare poſſem, ac ſubterfugere, tamẽ cum eius laboris cauſam diceremus eſſe, ut nobis ſatisfaceret, uix cuiquam perſuaderi debet, hominem in ſumma fœlicitate exiſtentem, ad conſolationis rationes animum intendere poſſe, quod ſi faciat, uix eſt ueriſimile, ut quicquam magnũ aſſequatur. Quò fit, ut etiam hic liber, ſi ad alios perueniat, ampliorem fidem ſit conſecuturus, & quãquam cuicunq; ut diximus, uirtutem laudare liceat, non tamen propriũ eſt ingenui uiri, uitam à uerbis abſimilem habere. Similem aũt uitam, aut in fortitudine, aut in patientia, quonam pacto habere poſſumus, aut cæteris oſtendere mortalibus, ſi omnia ſecun-

da fuerint. Igitur quòd diuino factum puto eſſe aliquo cõſilio, ut ſcilicet genitus, natus, educatusq; in maximis calamitatibus non meliore fortuna, ad hanc uſq; diem peruenerim: ſi ſilentio tranſigerem, magnam partem ac neceſſariam huius propoſiti prætermittere arbitrarer. Nanq; ut qui res difficiles alijs perſuadent, ſi ipſimet eas aggrediantur, & fidem & auctoritatem dictis adijciunt. ſic enim Ariſtidem, Phocionem, Socratem, Platonem, Catonem, tum Prophetas, & Sanctos uiros, atq; omnium bonorum auctorẽ & conditorem Chriſtũ Ieſum, feciſſe uideo. Non tamen hęc ſubiungere hic uolui, ut illos uirtute, ſed ut inſtituto uitæ imitari uiderer: atq; quanto ob humilitatem natalium, cæteris ſum inferior, tanto facilius modo uelint, hãc noſtram in aduerſis patientiam ſuperare ſperent. Igitur ut ab initio exordiar in peſtilentia conceptus, matrem nondũ natus, ut puto, mearum calamitatũ participem profugam habui. Inde octauo calendas octobris, anni primi ſupra milleſimum ac quingenteſimum in hanc lucem ſemimortuus editus, cum ſpes omnes reliquiſſet, uini balneo recreatus ſum: tum iam trimeſtris duos fratres & unam ſororem perdidi: graſſante in ciuitate noſtra peſtilentia. Inde cum etiam in Ticinio ſæuiret, repente eo morbo nutritium amiſi: tunc audaci, & pio facto Iſiodori Reſtæ nobilis uiri, & amici paterni, manibus eius inter funera exceptus, morbũ eum paucis poſt diebus contraxi: inde idrope, epatisq; fluxũ, Deorũ an ira, an miſericordia ſeruatus ſim, non ſat ſcio. Nullum interim morborum genus intentatum reliqui annum uſq; ad octauum. Inde loco ſerui patrẽ uſq; ad decimũ nonum annũ perpetuo comitabar: Dij boni florem hunc uniuerſum ætatis, & ſine uoluptate, & ſine ſtudijs trãſegi. Cum uerò neq; patrem cogere poſſem, nec fraudare honeſtum ducerem, nec precibus impetrare ualerem: religioni tandem amore ſtudiorum tradere me uolui. Inde metuentis matris orbitatẽ precibus exoratus pater, in Gymnaſium dimiſit. ibi temporis amiſſi memoriam reuoluens, ſimulq; uitæ hominum breuita-

tem

tem conſiderans, ſtudijs aſſiduis me tradidi: Illud etiam timēs, ne ſi pater malum de me nunciū accepiſſet, denuo reuocaret. Ibi difficultate latinæ linguæ, ut qui nunquam uel ſemel ſcholas inuiſiſſem, non parum laborabam, inter tamen tot mala pater iam ante cōceſſerat, ut Geometriæ, & Dialecticæ operā darem, in quo (quanquam pręter paucas admonitiones, librosq́ꝫ, ac licentiam, nullum aliud auxilium præbuerit) eas tamen ego ſucciſiuis temporibus ſtudens, interim fœliciter ſum aſſecutus. Inde deſiderium augente abſentia, mortuus eſt, ſæuiente peſte: cum primum me diligere cœpiſſet. tunc bella illa internicina in patria initium habuerunt, ipſe inops, ac auxilio omni deſtitutus, diligentia, & ſolicitudine matris incredibili ſuſtentabar. cumq́ꝫ patrimoniū quod minimū erat, nō ſufficeret, ſpe & alieno conſilio fraudatus, et ſtudentium Rector creatus, nihil prius cum haberem, totum tamen illud nihil conſumpſi. Nec ullum mihi erat reliquum auxilium, niſi latrunculorum ludus: tandē ex infortunio in infortunium euadens, in oppidū Succenſe me contuli. Quo in loco totus medicinę intentus, familiam ſuſtentabam induſtria, egrè tamen, ut cui præter id quod nihil eſſet, etiam alienum æs non paruum prius, bello illo magiſtratu, cumulatū erat. Inde matris literis in patriam reuocatus, integri nihil inueni. nemo amicus, conſanguinei aduerſum me litigabant: medicorum collegium ſuſpitione oborta, quòd tam male à patre tractatus ſpurius eſſem, repellebat. At nec (quod penè exciderat) medicorum Patauinorū conſenſus mitior erga me fuerat: cum lauream, quæ mihi iure debebatur, bis iniuſtè denegauerit. uixq́ꝫ pertinacia prętoris, ultimo conceſſit. Facinus certe deteſtandū, ſi non mea fortuna potius, quàm illorū ſcelus, eos ad hanc iniuriam impuliſſet. Deſperans igitur, tabis quodam genere correptus ſum, quod medici putant incurabile: ſeu igitur uoto celebri, ſeu quia ad maiora ſeruarer, nec ullo medicinæ tentato auxilio, poſt ſeptem menſes præter omnem ſpē euaſi. Interim uerò cogita, quæ curæ, quæ triſtitia animum

mum meũ uexare debuiſſent. Hinc paupertas maxima, illinc mater flens orbitatem, & ſuam miſeram ſenectutem, tum memoria contumaciæ affinium, iniuriæ ut rebar medicorum, minæ potentis, deſperatio ſalutis, nullus amicus: quieſcens indigebam neceſſarijs, laborare non poteram: mendicare turpiſſimũ erat. In tot difficultatibus conſtitutus, in quas & fortuna mea, & patris acerbitas, & affinium odium, & temporum miſeria me compegerant: Conſilio hoc adiutus ſum, ut effugerem malorum ſaltem præſentiam, atq; in oppidum reuerſus ſum: ubi amici complures me ſolabantur, & iuuabant: ibi diuino auxilio repente una hora, morbo in uniuerſum liber euaſi. Tunc uerò cœpi aduerſus ualetudinis detrimenta opponere abſtinentiam, fortunæ patientiam, paupertati parſimoniam, litibus ſolicitudinem, repulſis ſtudium literarum. Semper autem, & ab initio, & uſq; nunc, primus hic liber (qui quanquam tunc à me non eſſet editus, mente tamen conceptus) ſolabatur. Inde in patriam denuo reuerſus, ſoſpitem matrem inueni. Cumq; multa mala, atq; alijs intolerabilia, uſq; ad hanc diem paſſus ſim: omnia contemnens, omnia peruici. Primum quidem auxilio Reuerendi Epiſcopi Philippi Archinti, uirtutum & diſciplinarum quantum quiſq; alius pro uiribus, optimi patroni defenſus & adiutus non parum fui: demum motu illuſtriſſimi principis Alphonſi Auali Iſtonij Marchionis, cuius nomini librũ De æternitatis archanis dedicauimus: pro illius inclyta humanitate ac liberalitate, cum rem tractaret Franciſcus Sfondratus Senator illuſtris, non ſine optimi cuiuſq; collegæ uoluptate, in eum ordinem aſcriptus ſum: cum iam quadrageſimum annum fermè attigiſſem. ea fuit uitæ noſtræ ratio: pluribus, & aſſiduis, ac ingentibus pulſata incõmodis, cui quantum hoc profuerit ſtudium, ſatis intelligis. maiora uerò fortunæ ornamenta, eo animo ſpreui, quo iniurias illatas etiam tolerabam. Quamobrem & ad præſentem uitam, & ad animi tranquillitatẽ, nihil melius à Deo patientia ſum conſecutus. Nam & illa inter tot rerum

angu-

anguſtias, mira mihi acciderunt ut ab his iuuarer quos nullo beneficio affeceram. Nam & Franciſcus Bonafides medicus, uir tum optimus, tum ſimpliciſſimus: tam fortiter Patauinorum medicorum iniurię reſiſtebat: quamuis & ipſe ciuis, ut nō à fratre frater diligentius defendi potuerit. & in Mediolanenſi cauſa, Franciſcus Cruceius iureconſultus integerrimus magno nobis fuit auxilio: tum etiam ut diligentem operam, aliquot in diſciplinis impenderim: ſcribens, docens, atq; inueniēs. At uerò cum cætera ſereno animo melius fiant: hoc unum tamen tranquillitatis animi præmium eſt inuentio: quæ qualis fuerit, his non obſcurum eſt, qui librum Arithmeticæ, nondū æditum, cuius titulus eſt (opus perfectum) legere uelint: aut Geometriam noſtram, aut librum De medicorum diſcordia, in quorum primo capitula ſexaginta Algebræ uniuerſalia inuenimus: ætate omni quæ ante nos fuit, in ſeptem explicatione conſumpta, cum hæc ſolum ob difficultatem inueniri poſſe ſperaret, tum uerò & numerorum uires ſupra quingentas adiecimus. In ſecundo non pauciores propoſitiones Euclide fabricauimus. fatemur inquam nos ab illo utilitate longo antecedi interuallo, de inuentorum tamen ſubtilitate, alij iudicabūt. In tertio Græcorum, Arabum, & Latinorum medicorum ſententias contrarias, quotquot ad manus peruenire potuerunt, diſputauimus, diſtinximus, conciliauimus. Maximam uerò cōgeriem librorum, ut uel legere pigeat ad hanc uſq; ætatem ſcripſimus, omnium tamen emendationē abſoluere deſpero. Quorum etiam aliqui quamuis minimi, & ſi in lucem minus caſtigati prodierint, uitium in nobis quidem fuit: aliorum uerò culpa: qui per inuidiam nos coegerunt, immaturos fœtus ædere. Nanq; nec cum his ſatis commode, nec ſine his ullo modo uiuere poteram. illorum igitur calumniæ quicquid erratum eſt imputetur. Itaq; hac pertinacia, ſi uel publice profiteri uoluiſſem (quod omnes nouerint admiſſum aliquando renuiſſe) uel opibus comparandis operam dare: poteram patientia, uel aliorū

fortunam, aut naturæ munera æquaſſe. Sed iam de nobis niſmis non ad laudē,ſed ad exemplū dicta ſint.quæ enim laus eſſe poteſt natalium humilitas? Pater, Patria, affines infenſi, ualetudo infirma, fortuna aduerſa, paupertas mendicitati proxima. Iam me ſtupidum prorſus credet, qui putet hæc gloriandi cauſa dicta, quę ad ſummum dedecus penè attingunt: ubi à noſtro recedentes inſtituto, uulgarem ſententiam aliorum proſequamur. Verum hæc tria uno exemplo docere uoluimus: primum neminem miſerum eſſe, abſq; ſceleris conſcientia: alterum fortitudinem animi, non ſolum ad eius tranquillitatem, uerum etiam ad fortunę mutationem plurimum conducere. Vltimum lectionem huius libri, non tantum miſeris, ut æquo animo aduerſa ferant, ſed beatis opinione ſua, ad continentiam utilem fore. At uerò quod reliquum obijci poſſe docuimus, ſi cui omnino librum hunc, aut perſimilem legere non liceat: hic ne in miſerijs ſuis omni ſolatio erit deſtitutus: certe non. nobis enim q̄d propè diuinum eſt aſcriberemus. neq; enim aliud neceſſarium eſt ut non ſis miſer, quàm quod miſerum te non credas: hoc uerò uel uno uerbo docere & diſcere cuicunq; fas eſt. Vt uerò rationem huius percipiat, quæ ſoli ſapienti utilis ad perſuadendum, ſi quis forſitan ſit pertinax, liber hic uel ſimilis, neceſſarius eſt. Igitur neq; ruſtici, neq; plebs, modo uelint credere, his rationibus indigent. Quandoquidem & idem omnino etiam lex noſtra ſuadet. At qui alios docere uoluerint, hoc ex libro fructum aliquem percipere poterunt. mihi tamen ipſi hæc ſcripſeram, quòd nullum docentem haberem. aſſuetus autem demonſtrationibus, fidem quidem habebam eorum quæ poſt mortem fiunt. At uerò quod hic neq; fœlicitas ulla eſſet, neq; miſeria ex ſolis antiquorum rationibus confirmari perfecte nō potui. Operæ precium igitur eſſe duxi, ut non tantum illorum dicta in unum, ſed ſi quid ego addere poſſem, in ordinem digererem. Itaq; ut à paupertatis moleſtijs initium faciamus: quandoquidem grauiſſimum uiſum ſit aliquibus eius onus: uelut

Menan-

Menãder ait, οὐδὲν πενίας βαρύτερον ἐστὶ φόρτιον (.i. *Nullum paupertate grauius eſt onus.*) At contra diuitiæ in honore ſemper fuerunt; nec unquàm illud mutatum eſt Poetæ:

In precio precium nunc eſt: dat cenſus honores,
Cenſus amicitias, pauper ubiq; iacet.

Viſum eſt ut non tumultuariè (quòd res ipſa plurima contineret capita) ſed ordine quàm poſſem diligenti, rem aggrederer. Itaq; primum uidetur illud oſtendendum, pauperem non minus fœlicem eſſe, quàm diuitem: ſecundum, paupertatem gloriæ non obeſſe: tertium, nihil grauius fore pauperi, quàm ut diteſcere uelit: quartum, diuitias poſt mortem neq; prodeſſe illi qui mortuus ſit, neq; poſteris ſuis. Itaq; ut ab initio rem hanc exordiar, in repub. paupere, fœlicitas maior eſt, quàm in opulenta: minora odia, minor ambitio, minores ſeditiones: Vnde & Liuius illud refert, quòd cum Romana reſpublica pluribus ab initio ſeditionibus laborauerit, nunquam tamen ultra uerba in tam feroci populo uentum eſt: ut ſine iudicio quiſquã condemnaretur. Primus Tyberius Gracchus iam opulenta urbe, abſq; legibus occiſus eſt: anno urbis ſexcenteſimo ac uigeſimo primo. tum ante Romanos à legatis Carthaginenſiũ hoſtium, benignitatis inter ſe maximã laudem meruiſſe, Plinius teſtis eſt. At contra cum diuitijs polleret, nihil tutum, nihil tranquillũ fuit: populus abſq; cõcordia, ſenatus abſq; authoritate, cædes abſq; diſcrimine, magiſtratus ſine lege, facinoroſi abſq; timore, plebs ſine reuerentia, iuuentus abſq; pudore, ſenes ſine grauitate: Profana omnia, & colluuiæ gentium, ac ſeruorũ mixta: inde malorum omnium ſeges, ut non obſcurum ſit opum publicarum pediſſequas eſſe infœlicitates: paupertatis trãquillitatem. Similiter & Lacedæmonij cum eſſent penè mendici, uitam & glorioſam, & beatam ducebant; cuius illud maximum teſtimonium referre libet. cum Perſarum rex legatos Lacedæmonem miſiſſet, tumultu populi ferocis uiolati ſunt: atq; occiſi. erat autem Spartæ templum Talthybij præconis Agamem-

nonis, legatis tutelare, id ſacrificantibus, cum exta læta nõ red deret, in religionem uerſum: pertæſos Lacedæmonas impulit, ut pro legatis totidem, duo ſcilicet, ſe deuouerent: ſponte autẽ Sperthius Aneriſti, Bulis Nicolai, filij ſe obtulerunt: inde Sparta diſcedentes, cum antequam ad Xerſem Darij filium qui legatos olim miſerat Suſas perueniſſent, Hydarnem præfectum Regis conueniunt, qui eos benigne fouens hoſpitio: poſtquàm & cauſam itineris & animi illorum magnitudinem cognouiſſet: hortatus, ut regis amicitiam potius, quàm mortem uellẽt eligere: Xerſem facturum ut Græciæ toti imperarent: ſe unum ex eis Satrapis eſſe, conditionem eius inſpicerent: hanc beneuolentiam ſi ſuo conſilio acquieſcerent, haud aſpernaturos. tunc illi, Ne tu ſcis Hydarnes quàm iucunda ſit libertatis uoluptas, ut qui eius, ſemper regi ſeruiens, expers fueris: quam ſi licuiſſet deguſtare, uniuerſo eam Perſarum regno, iure merito ſis propoſiturus. Itaq; tantam fœlicitatem, in repub. hi uel ex paupertate, uel certe cum paupertate habuerunt; & erat tamen uita Laconum ut aliàs diximus difficilis, ob inſtitutionem artis bellicæ: paupertatis tamen beneficio (ut qui nullos omnino haberent nummos) tam grata conditio libertatis omnibus erat, ut etiam regno præponeretur. Et ſi ex republica diſcedere liceat, priuatum ſtatum inquiramus: in quo etiam maior eſt uoluptas, maior quies, quàm in regno: neq; enim rex amicos certos habet, nec in uenereis illecebris dulcedinem aliquam capere poteſt, cum neſciat ſe amari: eſt autem eius uoluptatis prima pars, atq; maxima, ut ames, & ameris: at quomodo amari te ſenties, ſi nolentes metus potentiæ, uolentes pręmiorum ſpes in ſuſpitionem adducit. quod ſi contingat plures erga principes eſſe ingratos, nimirum. nanq; eos amicos nõ dicimus, qui uel metu, aut ſpe, aut præmijs aſſiduis continentur. Ea enim in ratione Alexandrum pater Philippus coarguit, cum putaret largitionibus ſibi beneuolentiam comparare. Clara ſit illuſtris quantumuis principum uita, cum amore & amicitia careat,
fœlix

fœlix nullo modo eſſe poteſt: pereuntibus his muneribus,quæ beatitudini hominum ſunt proximiora. At uideamus ſi et in his pares eſſent pauperibus,quę nam iucundior ſit,regum uita ne, an pauperum: Hic quidem diluculo ſurgens poſtquam ſe lauit operi ſuo ſe accommodat: inde pridiana abſtinentia, & labore matutino incitatus,menſæ accumbit, atq; ibi uxor ſecum filioliſq;:uel ſi his careat,laboris ſocius, ſuaue obſonium ſimul fame blandiente unà edit: quicquid apponitur lautum eſt, ac precio ſum: miſcet prandium gratos ſermones,ſpeſq; iucundas commemorat:non tumultus,non ſacietas,non indignatio, non ſuſpitio uagatur: inde diſceditur, paulumq; moratus ad priſtinū laborem redit. excipit famelicum denuo cœna: ibi ioci lenes, ac ſales non iniucundi, pro accumbentium qualitate:hinc ad lectum itur: interim ſyderum lux ſuadet, ut oculos attollat,recordetur aliquando futurum,ut in eas ſedes beatiſſimas concedat: ſi quid tetrum admiſerit,piget: atq; in poſterum emendaturum mente pollicetur. laſſus diurno labore,ut primum lecto ſe dedit, profundiſſimum ſomnum capit. Inde ſalubris ſtatus, uitaq; plerūq; diuturna,nec prętieriti pœnitētia,nec futuri temporis timor hominem exagitat.excipiunt interim feſti dies feſſum: tunc uagatur quo libet: ſi quid pulchrum eſt in ciuitate ſpectat,ſuburbia,uiridaria,prata cum ſocijs inuiſit,ludit innocue,nihil omnino triſte meditātur: nec uitæ pertæſus,ad mortemq; paratus. quòd ſi & huic literarum cognitio accedat,aliquantulo etiā dici fœlicior poteſt. At uerò Principis uita huic ex toto aduerſatur,ſurgit quamprimum à diſcuſſa crapula: nedum tamen ore ſyncero: ſed hinc ſpiritus graue quiddam ſibi ipſi olens,hinc ſapor triſtis obuerſatur. interim atrium ſatellitibus,ſiccarijs,rabulis,adulatoribus competitoribusq; repletur: ſerui undiq; diſcurrunt,clamatur,iurgijſq; inter eos agitur,ꝙd nihil integrum ſit. Hinc oſtiarij importunos arcent, alios quàm breui admiſſuros pollicentur: Atqui ſi princeps illuſtris moribus ſit,rationes ſuas ſecreto recognoſcit, atq; ubi tantarum re-

rum memoria ſubit, piget uitæ. Alia enim nec poſſe perficere ſperat: in alijs ſolicitus admodum eſt: quorundam fidem ſecum criminatur: quorundam ignauiam accuſat: aliorum etiã queritur auariciam, ubi quæ neceſſaria ſunt percurrit: ſolennia ſacra audit: demum rogantibus operam præſtat: ibi quanto melior, tanto atrocius diſcrutiatur: remittit tandem ad conſiſium. hucuſq; ut uides ſi nihil etiam triſte ſit, nihil tamen cum uoluptate agitur. ſuccedit prandium, ibi lances, ſcyphi, apparatus, fercula, uina, omnia rege digna: At conuiuæ aut nulli, aut ſeorſum poſiti, hilari quidem fronte, uerum altiſſimis curis obruti, ac ut Poeta dicit:

In quorum facie miſerę, magnęq; ſedebat,
Pallor amicitiæ.

Sed ad regem ipſum redeamus, qui tam opulentis dapibus, & ſplendido apparatu etiam heſterna ciborum uarietate ſaciatus, nec guſtum habet, nec pręſentia cum uoluptate aſpicit. Sed potius nauſeabundus præ pudore quodam recumbit, inde huc modo illuc aſpiciens, tandem aliquid ſeligit quod minus diſpliceat. Sed fac peroportuno deſiderio ciborum teneatur, atq; hic unus è multis ſit illi dies candidus: num tunc uoluptatem ſaltem capit? certe non: imo nunquam minus, nanq; dubia omnia habet, cibũ, potum, ſcyphos, mappas, ſedilia, ne ueneno infecta ſint. Qualis certe iucunditas hæc timenti? an non præſtat cœnare figulinis, betam, & ſarpedam, quàm auratis, & murrinis, claudium boletos, & ſtatyram rhintacem? quid hac ſuſpitione triſtius, in qua periculum uix abeſſe poteſt, timor nunquam? id illud Dionyſius exẽplo quã pulchro edocuit. Adulabatur ei Damocles, ut tyrannis paraſiti ſolent, eum ſolum beatum ac fœlicẽ dictitans inter mortales: cum ſæpius negaret id Dionyſius, tandem ut experimẽtum ſuæ fœlicitatis faceret perſuaſit, inde ueſtis aurata Damocli induit, ſedes regia, menſa precioſa, omnia deniq; Syracuſanã opulentiam, Tyrannicum'q; luxum redolentia exhibentur, inter tam ingentes apparatus, gladius

dius peracutus ac fulgens, ſuper accumbentis caput tenuiſſimo filo ſuſpenditur. tum Damocles ut hoc percepit, non attollere oculos, non manus porrigere, non quicquàm penitus deguſtare audebat, intentus in tanti diſcrimine periculi, anxie Tyrannũ rogabat, ut eũ à lautis illis epulis liberaret. Hac cœna tã illuſtri, Damocles probè edoctus eſt, ut uitam regum amplius non optaret. Tandem ut ad ordinẽ regiæ uitę reuertar, è menſa tolluntur omnia: ſcurręq́;, mimi, ac muſici prodeunt: hi hunc uel illũ, ut quiſq; optimus eſt facetijs aſperis irrident: in alios ꝓbra, in alios maledicta iaciunt. his riſus excitatur, illi impuris motibus obſcœnam exercẽt corporis formam, illi inter lanciũ & uaſorum tumultus tibia canunt: in his omnibus ut quiſq; deterius agit, eo magis probatur. interim regis animus moleſtijs plurimis agitatur, uultu diſſimulante: ut autem multa & maxima, ac etiam triſtia ex literis præfectorum recognouit: in conſilium pergit: curis preſſus ibi multa recitantur, quæ nec auditu iucunda, nec factu bona ſunt: iniuſta, mala, pleraq; etiam periculoſa: his principis animus diſtringitur, ibi offenſæ graues, proditiones, ingratitudines, ſuſpitiones, errores, ſceleraq́; tum miniſtrorum, tum aliorum principum damnat: concutit, interim animus accenditur, flagrat, hinc diſcedẽti uenatio, aut obequitatio, aut ſpectaculum equorum placet: ubiq; aũt tumultus eſt, illinc redeuntes cogitationes multæ, plurimaq́; colloquia ad cœnam uſq; pertrahunt. eadem à cœna mala, quæ in prandio. tandem itur cubitum. tunc plurima ante ſomnium obuerſantur. tot hominum cædes, etiã quàmuis fermè neceſſariæ, nõ tamen iuſtæ, inſidiæ, metus, odia, iniuriæ, bella, ſtrages, direptiones & urbium incendia, memoria mortis, idq; præcipue, aut non eſſe, aut tamdiu diſcruciari oportere, demum ab his in hæc reuertitur. nihil tutum, nihil ſyncerum inuenit (omnia ut uidet, ſic confuſa) ſomnum optat. Sed & hic difficilis illis eſt pugnante cœna, adueniens autem nec altus, nec quietus, formidoloſas imagines plerumq; affert, dormitur in aureis ſtragulis,

alta

alta pluma, ſed ſubtili, atque interrupto ſomno. Quænam igitur hæc eſt uita, niſi ærumnis & mentis æſtibus plena, atque ut Antigonus Demetrio filio, liberius quàm deceret erga ſubditos ſe gerente, dixit: ignoras ô fili, regnum nil aliud eſſe quàm ſeruitutẽ glorioſam. ſic Timoleon omnium ducum Græcorũ, quotquot in hiſtorijs leguntur, fœliciſſimus, aiebat, principes multorum miniſtros, ac ſeruos eſſe. Tyrannorum autem cõditio, quanto his etiam deterior, inceſtus, rapinę, innoxiorũ cędes, uenena, minæ, uiolentia, cruciatus, ſacrilegia, omnia animo reuoluuntur, undique metus, & ſuſpicio habitat: tot habent quos timeant, quot habent à quibus timeantur. quàm bene eis congruit Laberianus uerſus, in Cæſarem dictatorem iactatus:

Neceſſe eſt ut multos timeat, quem multi timent.

Quis cuſtodes ipſos cuſtodiet? timetur uxor, filij, concubinæ, pocillator, tonſor, miſeria nec inimiciſſimis, niſi peſſimis uiris, optanda. Sed iam ut uideo de fœlicitate plurima quidẽ, ſed confuſe diximus, denuo igitur unũquodque genus diligentius eſt inquirendum, atque in primis, uita hæc, in paupere longior, incolumior, ac robuſtior eſt, quàm in diuite: nec quenquam tam huic cauſæ infenſum puto, qui hoc negare audeat. ter mihi homines centeſimum annum prætergreſſos uidere contigit, omnes penẽ mendicos, horum unus faber lignarius, alter pigmẽtarius, tertius ruſticus erat. Quomodo longa uita, cũ ocio, curis, luxu, ac crapula eſſe poteſt, horum uix uel unum opulenti effugiunt. At in corporis ſalubritate, quàm diſpar etiam ratio, hic abſtinens, exercensque ſe, at ille uarijs epulis, libidine inexplebilis, quies aut præpoſterus labor, noctes peruigiles, ſomnus diurnus, inde calculi, idropes, tabes, podagræ tam frequentes diuitibus, cui pauperi hęc contingunt? color etiam faciei id oſtendit, plerunque ſplendidior pauperibus ſubit proles, nec in hac diuites fortunatiores, orbi plerique enim ſunt, aut tenui cum ſobole, pauperi nunquã deeſt, imo ad onus uſque, nec huius etiã cauſa occulta eſt, conſtat proles ſemine, hoc & ſpiritum uiuacem,

cem,& ſubſtantiam denſam poſtulat: utrunq; labor præſtat. In principibus uiris ſi modica inter parentes ad rationem deſit differentia, multa quidem ſoboles procreatur, ſed inualida: ſi plurima interſit,nulla. at in pauperibus,ſi cōueniāt,multa proles gignitur: ſi non,pauca: robuſta tamē ſemper. Ob id Licurgi optimum inſtitutum, ut Lacænæ mulieres etiam dum fœtum geſtarent exercerent. Succedit huic libertas,hui quàm principibus parua hęc eſt,ut nullis minor. primo multis rebus eos intereſſe non licet: pauperi omnibus. illis autē quibus licet,quantis indiget apparatibus,ut diu omnia ante ſint præmeditanda. ſeruorum ignauiæ,contumaciæ, erroribusq; ſeruire cogitur: æſtate inter cuſtodias puluere completur, hyeme eques frigus nec fert, nec uitare poteſt. At ille æſtate per ſemitas umbroſas exercet .hyeme frigus labore pellit. At nec de uoluptate cedit. Diues aliquot uiridaria magna tuetur ſolicitudine, pauper omnia inſpicit,eoq; huic iucundior aſpectus,ut rarior, & uarietate elegantior. Nec putes me aliter ſentire quàm dicā: hac enim ratione perſuaſus,omnia potius optaui,quàm hortos in ſuburbijs,quòd aliena ad uoluptatem ſatisfacerēt longe melius,cum plura ſint,& nouitate delectent: in his uerò utilitatis ratio non exigitur,cum nulla res minore reddat fœnore. Eſt uictus poſt modum delectatio,hanc pauperi comparat labor, natura robuſta,corpus mundum,diuiti ars omnis popinaria. an uerò tu uelis artem naturæ præponere; iudicio tuo permitto. Accedit quòd naturam in paupere etiam ars aliqua etſi non tam exquiſita iuuat: at artibus coqui diuitis natura reluctat. Illud etiam ſpectare licet,quòd pauperibus uilia, precioſa etiam ſunt apud diuites,ut lactucæ,cardui,aſparagi,poma,fungi,caules, raponeoli,raphani. at contra perdices, lepores,pauones, uilia ſunt diuitibus,precioſa pauperibus: quid igitur intereſt inter hos et illos,cum permutatio ſit in rebus non differentia? Meminit Cicero (cum apud Lentulum cœnaſſet) betæ ſuauitate ita deceptum, ut διαῤῥοίᾳ eum corripuerit. Somni cum cibis par ratio

Bb pau

pauperi, qualis dici conſueuit,

Ceſpes Tyrio mollior oſtro,
Solet impauidos ducere ſomnos.
At diuitibus ex aduerſo,
Aurea rumpunt tecta quietem:
Vigilesq; trahit purpura noctes;

Ex hoc in animi curas tranſitur: hic ſolum quærit pauper arte ſua quo uiuat. Diuitis anceps & multifida ſolicitudo ſeruare, tueri, diſtribuere, rationes cum diſpenſatoribus habere. pauper ſe tantum obſeruat: diues etiam alienos alere cogitur. hinc præterea magnarum calamitatum ſenſus, ut nõ pauperes, ſed diuites ſemetipſos, & dolore confeciſſe, & occidiſſe legamus. pauperi neq; ex amiſſa ſuppellectile tantus dolor accedit ut enecet: nec tanta deſperatio, ut hominem ad manus ſibi inferendum impellat. Sunt pericula. unum in paupere, ne deſit quo uiuat: huic quàm pluribus etiam occurſum eſt auxilijs, amici, affines, uiri probi, xenobia manum dant: nec cuiquã ferè præter improbitatem, alimenta defuerũt. non quodcunq; parat̃ arte, in dies, in dies etiã abſumendum eſt: ſed aliquid in futurũ ſeruari oportet: id ſi fiat, nullo in periculo egeſtatis homines uerſantur. Atq; id utinam noſtri ciues intelligerẽt, melius eñ conſultum rebus ſuis eſſet. ſed ciuitas laborioſa quidem, gulæ nõ parcit, ob id fit, ut paupertatem, & annonę caritatem nulla alia celerius ſentiat exhauſta uitioſa conſuetudine: quodq; habet in laboris patientia, cæteris urbibus præſtantius amittit intemperantia: & quanto in contemnenda uirtute alijs cedit ciuitatibus, eò miſericordia nobilior eſt. Itaq; ut ad inſtitutam orationem reuertamur, eſt hoc periculum pauperis, pluribus emendatum auxilijs, inter quæ etiam plurimi diuitibus in tempore famis ſeruiunt. at huius loco plurima incumbunt diuitibus, & quæ nullo modo queant auxilio inſtaurari: hæc ſunt inſidiæ à principibus, à ſeruis, ab hæredibus, ab hoſtibus, ab incognitis etiam: unde Satyricus,

Sed plures nimia congeſta pecunia cura
Strangulat, & cuncta exuperans patrimonia cenſus.

At uerò quiſquam hoc tanquàm rem confictam putet, cum iam diuerſis modis centum uiros propter opes ſuas perijſſe uiderim, & eos abſq; culpa: alios quidem à domeſticis ueneno, alios ferro, alios ſtrāgulatos, complures à latronibus in uia, alios ab exteris, ut Curtius in urbe noſtra, & Aluiſius Donatus in Saccēſi oppido. at qui fame perierint, uix quatuor in tota uita uidere liceat, nec eos abſq; culpa, ut etiam hiſtorias referre ſuperuacuum ſit, in his quæ ſingulis diebus apparent. itaq; cū ex tam paucis diuitibus, tot male ex eis propter diuitias pereant, ex tanta pauperum turba tam pauci fame. nonne & in hac cauſa longe deterior eſt diuitum quàm pauperū conditio? his ueſtes ſuccedunt explorandæ, tum ſuppellex, quæ ut nō neceſſaria eſt, eſt etiam oneroſa, indiget cura, indiget cuſtodia, indiget reparatione. nec tamen auro, melius quàm uitro bibitur: nec argento mundius, quàm figulinis edit̃. nec tutius ære quā lapide, aut terra coquunt. at ueſtes, quanto ſimpliciores eò ſalubriores, & minus oneroſæ. homo em̄ nudus naſcit̃, indiget ueſtimento nō onere. Tam uili Romani ab initio & Lacedęmonij ſemper uſi ſunt indumento, ut regibus parerent admiratiōnē, de reliquo ornatūs genere, quid aliud dicam quàm quòd Socrates dum eſſet in nundinis: quàm multis non indigeo? aiebat autem illos Dijs eſſe ſimillimos, qui pauciſſimis indigerent. Dij enim nullis opus habent, ut uerò in omnibus ſuperflua magno ſunt impedimento, tum maxime in ſuppellectile puluis exedit, aqua corrumpit, fur ſubtrahit, familiares diſperdunt, mures rodunt, uſus atterit, uicinus petit, raróq; reddit quale acceperit: quid aliud eſt hic ornatus quā oneroſa & damnoſa luxuria? Si ad pulchritudinem referas, uincunt depictæ uiles cartulæ: ſi ad ambitionē iam & de hoc ſuo loco dicetur. uocatur amor in iudiciū, hic ſemper pauperi fauet: illum aut timet, aut obſeruat, hunc ſolum uere amat, quòd etiam ſi quiſquam ametur diues,

huius nunquàm certus eſſe poteſt. At ab iniurijs ſaltem tutior eſt diues: nihil minus, uindex melior eſt pauper, cui nec quòd amittat eſt, & nihil eſt quod amittere timeat. at diues: & de uita, & de opibus ſolicitus, multas iniurias patitur. non faciunt quenquam ab iniuria ſecurum opes, ſed animi fortitudo. At dices: Diues offendere poteſt tutius. quo nam modo tutius, cum pauperi uertere ſolum noxium non ſit, diuiti in patria remanere ſit iactura. nam & ſi nihil aliud ſuccedat aduerſi, habet & cõſcios ſceleris, à quibus detegi timeat: habet & miniſtros quibus pro præclara illa opera, debeat:, id uerò & poetam haud dubie animaduertiſſe uideo cum dixerit de Domitiano, quem Neronem à crudelitate appellat, loquens:

Atq; utinam his potius nugis, tota illa dediſſet
Tempora ſæuitiæ, claras quibus abſtulit urbi
Illuſtresq; animas. impune & uindice nullo,
Sed perijt, poſtquam cerdonibus eſſe timendus
Cœperat. hoc nocuit lamiarum cæde madenti.

Quid igitur iam non habet melius pauper quàm diues? uitam, ualetudinem, prolem, cibum, ſomnum, amicos, libertatẽ, ſecuritatem, uoluptatem, tranquillitatem, ueſtimenta, ſuppellectilem, amorem, quietem, omnia iucundiora. quamobrem nõ mirum eſt Horatium dixiſſe:

Bene eſt, cui Deus obtulit
Parca quod ſatis eſt manu.

Optimum enim ſtatum aſſecutus eſt, qui tantum habet ut uiuere poſſit. hunc dicit Ariſtoteles eſſe, ut tantum ei ſit quantum & ſe & ancillam alere queat. id etiam teſtatur Propheta dicens. Ne dederis domine paupertatem, neq; diuitias. at ſi declinandum ſit, periculoſiores ſunt diuitiæ paupertate: nam inopia arte & induſtria redimitur, diuitiarum incommodis nulla eſt medela; diuitiarum etiam lapſus admodum immenſus eſt, nec finis eius patet. paupertatis ab eo qui ſe poteſt alere, diſcrimen exiguum eſt. In paupertate etiam corpus periclitatur: in

diuitijs

diuitijs animus unà cũ corpore. Deniq; ſi paupertas abſcedat, omnia mala quæ cum ipſa aduenerunt effugiunt: at diuitijs dilabentibus, nec uitia animi, nec corporis imbecillitas diſcedit. fœlicior igitur atq; ſecurior paupertas opibus abſq; dubio eſt, ſed & ad gloriam paratior. nanq; quis artes inuenit niſi paupertas, ut Theocritus inquit,

Ἀ πενία Διόφαντε μόνα τὰς τέχνας ἐγείρει
αὐτὰ τῶ μόχθοιο διδάσκαλος.

(*i. Paupertas ô Diophantes ſola artes excitat*
Ipſa laboris magiſtra.)

Huius (ni fallor) nuſquam laudis participes diuites eſſe poſſunt. at inuentis his, qui nam eas excoluerunt, certe etiam pauperes, atq; ut in primis ab ea quæ cæterarum eſt ornamentum, philoſophia exordiar: principes eius pauperes fuere; Socrates, Plato, Ariſtoteles, Cleantes, hic nocte aquæ hauriendæ operã locabat, die philoſophabatur: ſed hoc minus mirũ, Stoicorum inſtituto Socrates (ut Seneca autor eſt) cum in foro eſſet palliũ uidit: cumq; diſceſſiſſet amicis dixit, pallium emiſſem libẽter, ſi pecuniam habuiſſem. encomium etiam mortis, & qui eius gloriæ inuidebant, mendicum penè fuiſſe teſtantur. Plato ditatus eſt in Sicilia, cum ſecundam nauigationem lucri cauſa feciſſet. Ariſtoteles, & ipſe ab initio tenuis ab Alexandro quaſi ſenex ditatus eſt. nõ opus referre arbitror cęteros. At Poetarũ lumina Homerus ac Virgilius, mẽdicus alter, alter pauper fuit. Grammaticorum & Oratorum turba ſequitur inſigniũ, Pompilius Andronicus, Orbilius, Valerius, Cato, Lœneus, Iulius, Higinus: Quintilianum anguſta re familiari fuiſſe, docet epiſtola Plinij Cæcilij munifica: Statium poetam mendicaſſe, Iuuenalis irridens docet, eo carmine:

Eſurit intactam Paridi, niſi uendat Agauem.

Sed iam in literaria palæſtra, conceſſuros lauream diuites ſponte, nõ dubito. lis eſt in armis. quanquàm nec in his fœliciores ſint, quàm in literis, concedant nobis Paulum Aemyliũ, qui

mortuus non reliquit unde dos redderetur uxori: Marium & Sertorium, infimæ ſortis homines Romanos, in cuius alterius ſalute ſpes Romana, in alterius periculum poſitum aliquando fuit. tum Camillum belli fulmen, Africanum Scipionē, cuius frater ob multam, quam perſoluere non poterat, ſi Gracchus nō obſtitiſſet, carceri mācipabatᷣ. Arator Cincinnatus, Calatinus Fabritius Pyrrhi oppugnator, Valerius Publicola, Menenius Agrippa, Q. Aemilius, tum Ariſtides Phocion, Miltiades Cimon, Spartacus, Viriatus, totq; Lacedęmonij Duces, inter quos Lyſander clariſſimus extat, ab inferis reuocentᷣ. his quos oppones præcipitē Alexandrū, aut Cæſarē patriæ euerſorem, aut Syllam cum ſuis ꝓſcriptionibus, nō eſt quo temere in tam claro iudicio, diuites cum pauperibus congrediantur. at nunc temporū uitio, reges ab adulatoribus perſuaſi, duces nō eligūt, ſed emūt: maximaq; omnium fundamenta, uitam ac regnum non uirtutibus, ac peritiæ, ſed diuitijs & generi commendant. inde magiſtratus & quæſtores, archiatros, præfectos, non ex uirtutum eminentia, ſed ex conſpiratione nobilium & potentū ſumunt. & ſi ne quicquā illis eueniat boni; id ſaltē lucrifaciūt, ut conſuetudine & paucitate adiuti, omnes habeāt dignitates: uerū non falluntᷣ purpurati in iudicio, atq; utinam non magis in cōſilio principes. illud em̄ animaduertere eos decet, nobilitatem certe præponendā: at nobilem eſſe qui & uirtute digna nobilitate facit. hoc tamē ferendum eſt, illud intolerabile: cum ab obſequio non à genere aut potentia electio ſumitur. at tales carere omni nō ſolum eruditione, ſed probitate neceſſe eſt. Et niſi nos à propoſito diſceſſiſſe agnoſceremus, longior oratio auo caſſet: ſed feſtinandū ad huius libri finem eſt, atq; denuo gloriæ occaſio quærenda eſt: quæ cum in militia, in literis, apud pauperes ſit, atq; in inuentione artium: num in artibus ipſis gloria diuitibus concedetur? cum nec eas attingant. At uerò ſint diuitiæ paupertate præſtantiores, quid nam miſerius homini à Dijs imprecari poſſumus, quàm cupidinem ditādi? quę eo

maior

maior ſemper fit,quo magis augetur opes, labor inexhauſtus, & indefeſſus ſaxo Siſypheo perſimilis; quem poetæ reuelantē archana Deorum, fingunt in inferno geſtare ab ima montis radice,ad uerticem prægraue,at cum appropinquauerit,dilapſum denuo excipiendum humeris. ſic non eſt aliud parare diuitias,quàm corpori perpetuum laborem, menti curas innumerabiles iniicere.at uero alea lucri,quotiens ſiniſtre cadit,quę etiam ſi ſemper faueat,ac ſupra ſpem cedat, quid fœlix in uita ea eſſe poteſt, in qua partis,non magis ꝙ his quæ non habes uti non licet.hoc enim unum eſt quaſi congregantium diuitias ἀξίωμα(.i. *Pronunciatum*.)Horatianum,

Qui nummos aurumq́ꝫ recondit,neſcius uti
Compoſitis, metuensq́ꝫ uelut contingere ſacrum.

Sed ſi liberaliter ac ſplendide uti uelis, quis furor eſt, ſimul maximo labore quærere,ac ſimul effundere: nō alia pœna Danaides mulieres damnatæ finguntur in inferno, ob ingens ſcelus parricidij,quàm ut cribro exhauriant aquam. Sed libeat cōgregare,en tibi aut poſteris tuis,atq́ꝫ interim non otium, non quietem,non uoluptatem capere,ſtudijs interdicere,uitam red dere breuiorem,ac ualitudinem infirmare, cui uerò uſui ut uel in morte ſepulchrum marmoreum extruas,funus habeas amplum,parentalia magnifica,ac ſolennia, ut quoſdam feciſſe uideo relinquas.ſtultam hanc curam & ſuperuacuam irriſit moriens Socrates,cum pallium precioſum offeret Apollodorus. equidem nulla eſt mortalium cura tam inanis, quàm pompa funebris: id ſcio fateberis, & ad hæredum cōmoda confugies. relinquatur diues filius,qui gratior hęres quæri poteſt? interim tamen labores, curæ,uigiliæ,infamia,iniuria, ſcelerumq́ꝫ conſcientia tua ſunt,ut relinquas quòd filius helluat,ſcortetur,prodigat,cōſumat,perdat. ipſum uero uecordē,inertē,amentem, ac in ſumma deteriorem faciat: ſed hei quot inimicis labores hi parant. plerūq́ꝫ deeſt filius,aut talis eſt,ut natū eſſe pœniteat uel etiam odioſus. quot etiā filijs locuples hęreditas exitio fuit,

idq́ꝫ

idq́ præcipue regum liberis accidit, dum imbelles relinquuntur, ab ipſis enim met tutoribus ſpoliantur regno, ac uita, qualis Tryphon, qui tutelę Antiochi relictus, cũ fraude eum Tryphon tollere uellet, ſimulauit puerum ægrum, medicosq́ induxit, qui eum calculo ueſicæ laborare dicerẽt: atq́ iccirco ſecandum puerum decreuerunt, quo uulnere cum ueſicam ipſam cõſulto incidiſſent, miſer mortuus eſt annos decem natus. Cicero in oratione pro Sexto Roſcio, oſtendit quantas procellas locuples patrimonium eius illi inferret, ut etiam de parricidio quod maximum eſt ſcelerum, condemnari poſtularetur. Quid tandem in re tam uulgari eſt, cur de ſummis nunc loquor opibus, quotidianum experimentum deſideretur, cum patres filios, filij parentes, fratres fratres, uita exuerint, ut regno ſpoliarent. eſt quidem illud poetæ ueriſſimum,

Non intrat unquam, regium limen fides.

At quorſum hæc poſterorum potentia, etiam ſi non fraudetur? Quam uoluptatem quis capit, ingẽtem habens ſeruorum numerum, tum familiariũ, quos hoſtes gratuito alat, quibusq́ ſeruire cogatur, atq́ illud egregium libertatis munus, pro ambitione commutet. Neq́ enim aliud eſt homo diues, quã Deus Peripateticus, ſcilicet legibus ſuis circumſcriptus, ſeruus, ac inutilis ſeruus. ô ſtolidam hominum cogitationem, quæ tot labores ſubit, tot curis angitur, tot ſceleribus ſe mancipat, tot iucundos amittit dies, ut filium relinquat, mulis procerum non abſſimilem, hæ pingues & ornatæ, abſq́ ſenſu frenis & habenis cohibitæ, inertes etiam muſcarum iniurijs ſubijciuntur. at pauperum filij indole, uirtuteq́ ac robore inſignes, ea gaudent, quo uolunt pergunt, omni ſoluti cura: iam uerò adulti uenantur, piſcantur, aucupantur, ludunt, uagantur. nonne libertas hæc uel Crœſi diuitijs anteponẽda eſt? Sed ex his qui tam ingẽtes opes hæreditate acceperunt, maxima pars etiam eas conſumit: nec aliud pœnæ genus illorum parentibus à morte traditum putẽ: quàm ut uideant tanto tempore, ac guttatim collectas diuitias.

ab

ab impuro & prodigo filio effundi,ſcortis,alea,paraſitis, foro, adulatoribus.Noui quendã,cui auus ac pater annorũ quinquaginta ſpacio, octuagies ſeſtertiũ congregauerant,tribus annis cuncta prodegiſſe. Filius Ruini cum locupletẽ hæreditate à patre accepiſſet,in eam animi intemperiem peruenit, ut uitam etiã cum facultatibus amiſerit. Quot rei fiunt legibus, quot per duelliones,quot criminis lęſæ maieſtatis,qui ſi intra mediocrẽ ſtetiſſent fortunam, tanta mala euaſiſſent. adde quot hominibus neceſſarius hæres deeſt,non frater,non filius, non fratris filius,non ullus talis,qui uel quadrante te redimat: his tamen inſania hominum laborat,non nocte, non die requiem habens. Quamobrem cum nec fœlicitati,aut gloriæ, aut poſteris,diuitiæ conferant: nihil uerò deterius ſit,quàm aut optare non habentem, aut conari ut habeas. genus atræ bilis quoddam eſſe puto paupertate diſcrutiari.uerum cum non Rhetorum more quicquàm perſuadere decreuerimus, ſed philoſophorum inſtituto,bona fide utranq; partem diligenter in examen ducere,uideamus etiam quæ aduerſus hæc dici poſſint. Atq; primo illud occurrere uideo, quòd pauperes omnes diuitias quærunt: diuites nulli unquàm paupertatem: & quanquam hoc eludere multis poſſem modis,atq; non falſo eſſet, forſitan, nihil tamen hoc in opere charius eſt ſimplicitate animi, cum non ex uoluntate iudicium,ſed ex iudicio uolũtatem oriri uelim.Itaq; ut ad rem reuertar,omnibus in rebus quę aut animalib. eſſent utiles, aut neceſſariæ,deſiderium earum natura largita eſt; in quo bruta ſolius ſenſus arbitrio,recta legem neceſſitatis non prætereunt: at homo liber cum in ſe rationem contineat,ſenſuum, quibus alligatur,perſuaſione, plus edit,bibit, dormit, quã uel utilitas, aut neceſſitas præcipiat:ſicq; ut edere,bibere,ac dormire,cum naturalia ſint,uſu ſuperfluo, apud hominem naturæ contraria euadũt; itaq; & in hoc genere opes ſunt. tantum enim optare, quantum uitæ ducendæ ſufficiat naturale eſt.at quòd ultra expetitur,non ſolum bonum non eſt,ſed etiam naturę contrariũ.

quomodo enim quod naturæ contrarium eſt, bonum eſſe poteſt? proficiſcitur igitur hæc diuitiarum ſitis à uitio non à natura. ob id omnes homines opes optant uelut & cibum, & potũ: non quòd exceſſus ille naturalis ſit, ſed quoniam aliquid eſt in eo genere quod naturale exiſtat: ſcilicet deſiderium eius quod ad uitam ducendam eſt neceſſarium: hoc uerò uel induſtria habetur, ut qui artes callent aut redditibus, ut nobiles, aut conſenſu, ut Franciſcani, aut aliorum uoluntate, ut aulici: & mendicãtes. non igitur ut nec non edere, non dormire, ita opes optare poſſumus. contrariũ eñ naturæ eſt nihil habere, nec poſſe habere. Vt tamẽ & ſatietas & ebrietas non tantum ſunt mala, ſed etiam iniucunda, ſic & diuitiæ ac potẽtia. Illud etiam obijci merito quis dicat, quòd ea bona quæ nos pauperi tribuimus, utpote laborẽ, exercitationẽ, induſtriã, patientiã, abſtinentiã, nemo ſi uelit diuiti negare poteſt. ſola itaq; horũ licentia beatũ diuitem efficere debet. cum eñ ex uoluntatis conſenſu, uolupta te caremus, carere ea uel non malũ eſt, uel quòd careamus uere dici non poteſt. Sed fallũtur qui ſic exiſtimant. ab initio eñ inter opes educatis, animus effluens delitijs, corpus molle & ad labores impatiens efficitur: nec multis cibis ac leuibus aſſueta natura, dura alimenta & tenacia concoquere poteſt. unde ex his, qui in uitam pauperum iam delitijs aſſueti tranſire uoluerunt, in dolores, & tabem, & obſtructionem incurrebant: qui uerò in labores ſeu coacti, ſeu ambitione ducti inciderunt, extenuati confractiq; ſunt primo, ac demũ correpti febribus mortui ſunt. At qui literarum ſtudium ex his ingenti ardore proſecuti ſunt, omnes in iuuenta obiere: uelut Ioannes Picus Mirandula. impoſſibile eſt enim omnino natum diuitem in doctrina præclarum euadere, niſi uel ab initio pauperum uitam imitetur, uel in iuuentutis flore decidat in inſaniam, aut mortem forſitan. & illud contra paupertatis encomium dicent, quòd ferme Ariſtippo Dionyſius, ſcilicet pauperes à diuitibus rogare, petere, eorum limina obſidere: at contra diuites nihil cum ho-
rum

rum agant, etiam pauperibus imperare. At uerò ſi ad operæ neceſſitatem aſpicis, pauperum diuitibus longe magis neceſſaria eſt, quàm diuitum pauperibus. rogat diues medicum, cognitorem, tonſorem, mulionem, colonum, coquum: à nullis penè rogatur. uerum cum id ambitioſe, & cum faſtu (ut pote alienorum cura) exigat, imperium in pauperes habere uidetur. æmulatio etiam ipſa pauperum, ac contemptus huius inanis gloriæ, facit ut magis diuitibus pauperes, quàm pauperibus diuites indigere uideantur. at ſi pro neceſſitate res ageretur, diuites ſingulis horis ad pauperum domos diſcurſare uideres, pauperes ad diuitũ nunquam. neq; iſtud dubiũ eſſe debet, pauperum induſtriam quotidie diuitibus neceſſariam: diuitũ opes pauperibus etiam ſi neceſſariæ forent, uix uel in anno ſemel. At uerò ex re etiam diuitum eſſe uidebitur, atq; illorum cauſæ fauere, quòd opulenti honoribus, magiſtratibus, & gloria digni ſoli uidentur: at non ſic in Venetorum repub. nõ ſic etiam Romæ donec proſperæ res fuerunt: non ſic inter Lacedæmonios, inter quos paupertas laudi maximæ erat: non ſic Athenis, ubi Phocion, Ariſtides, Cimon, Miltiades, pauperrimi maximos in repub. magiſtratus tam diu geſſerunt, ut dicere pudeat. Quòd uerò in male inſtitutis ciuitatibus, ubi potentia pro lege, uirtus pro ludibrio, pro iuribus opes, habentur, diuites non ingenui pudoris eligantur, neq; è repub. eſt, quoniã neceſſario breui permutatur: neq; deſiderandus eſt ulli pauperi, quantumuis optimo magiſtratus: nempe ut Socrates dicebat: nunquid eſt cuius te pœniteat? Sed ſi uellem magiſtratuũ incommoda referre, non dubito quin & hoc pauperum fœlicitati tanquam egregium quoddam munus adijciendum eſſet: uerum cum aſſumpta præpoſitio, in bene inſtituta repub. ex toto falſa ſit, utile non exiſtimaui, tam abſurdam ſuppoſitionem prætermittere. Huc uſq; igitur ueris ſed ſubtilibus rationibus, aduerſus diuitiarum cupiditatem diſſeruimus, uerum ex initio cauſam hanc mihi repetenti, non amplius ſpi

culis & acutis diſputationibus, ſed plena oratione, liquidóque ſenſu agendum arbitror. Atque in primis monendos eos duco, naturam humanam tanquam ignem quendam, è terra prodeuntem, in excelſum ferri: hanc quidem magis, illam autem minus: cæterum ut ad ſummum peruenit, euaneſcere: ſic omniũ hominum ut ſtirpes ad ſummum gloriæ, uel regiæ dignitatis peruenere: paulùlum in eo cacumine cõſiſtentes extinctę ſunt. Ecquam enim Alexandri, Darij, Antiochi, Ptolemæi, Dauidis, Cæſarũ, Antigoni, Mithridatis, ac cæterorum antiquorũ regum ſtirpem oſtẽdes? itaque cum eò perueneris, ne gratulare, ſed dic, ecce exitus rerum humanarum inſtat. tum uerò his con ſiſtentibus (Dij boni) qui caſus, qui dolores ſuperueniunt? Carolum hunc Quintum Cęſarem, uirum à Iuſtiniano potentiſſimum, ac fœliciſſimũ, qui ab Indię extremis partibus ac Aethiopiæ, per Hiſpanias & Italiã uſque ad Dacos, & incognitas antiquis regiones, longe latéque dominatur: cuius auſpicijs ſæpius plura acta, quàm ſperata ſunt: qui conſilio ingẽti tantam nationum regumque diſcordiam mulcet: tam ancipitem fidem continet: inſpice & ne beatum dixeris: cum cogitat quantis copijs Solimanus rex imperij finibus immineat, quã ſolicite ab Africa turbentur Baleares inſulæ Hiſpaniáque, quàm inconſtantes ſint Italorum Principum animi, quàm facile Sicilia ac Apulia Turcarum uiolentiæ ſubiaceat, quàm diſſideant Germaniæ Principes: Sororius non admodum cõcors. nuper aduerſo Neptuno diſiecta claſſis, clades accepta in Pannonia, alia in Illyrico: hunc ne fœliciſſimum dices? cuius tam ingentes curæ, tanta pericula, tam grauis dolor iacturæ ſit: diſperеam, ſi ad fœlicitatem reſpicio, niſi uelim me potius eſſe Carthuſianum monachum, eumque gregarium: quanquam & illi parum differant ab his, qui in carceribus ſunt. iam canos, uix quadragenarius, undique miſit. At uerò quid in alijs ſtatues, ſi hic talis, ac tantus, tam longe à fœlicitate abeſt? Nunquid Franciſcus Gallorũ Rex fœlix dici poteſt? num Solimanus? quis non metuit? quis aduer-

aduerſam fortunam non expertus eſt? qui & ſi nihil triſte ad hanc uſq; diem tuliſſent, grauiora formidarent, cum meminerint aliorum qui fortunę caſibus iactati ſunt. nihil enim Polycrates infœlix expertus in tota uita, à Perſarum rege in crucem actus eſt. Darius Rex regno ſpoliatus miſerrime occubuit, qui imperium dijs æquale habere exiſtimabatur. uide Syphacem, uide Perſeũ, Mithridatem, Pyrrhũ, uide Cambyſem, ſtultus ſim ſi reges uelim numerare qui fortunę ludibrio fuere. Noſtra ętas quatuor regna extincta uidit: Pannonicum, Aegypti, Inſubrũ (poſtquam Gallię Ciſalpinæ partem ſic appellare libet) & Apuliæ, ſublatis prorſus regibus illorum. ea ſunt tempora, ut uel infœlicem eſſe oporteat regem, uel miſerum: miſer ſi regnũ uult retinere, infœlix ſi non poſſit. ô quàm bene Lucanus dixit:

O uitæ tuta facultas,
Pauperis anguſtiq; lares, ô munera nondum
Intellecta Deum.

At tu modo non interiora Principum inſpiciens, ſed uelut in ſepulchris externas picturas, ſtatuas, ornamentaq;, tantum beatos illos iudicas, qui ſint omnium mortalium infœliciſſimi. At uerò illud etiã ſpectandum eſt, cum de ſola paupertate conquereris, quot alijs longe ſis fœlicior, quot ægri, quot ſurdi, quot cęci, quot in carceribus, in exilio, in ſeruitute, obſeſſi, damnati, ad militiam coacti, quibus omnibus abſq; dubio fœlicior es. At etiam ſi de ſola paupertate cõtendas, nec equidem niſi te, uel regem eſſe cupias: mœrere decet, aſpice quot in ciuitate miſeri, quot in ſuburbijs mendici, quot in uillis imò penè omnes nihil habentes, familia onerati, tributaq; ſingulis mẽſibus pendere ex laboribus ſuis coacti. Sed hei Chriſtianam gentem: in eos ſermones incidi, quos nec unquam cogitaueram. ita ſit, ut cum dolorem aliorum leuare cupiam, ego fermè in eum inciderim: ſed ualeant quæ à me argui poſſunt, corrigi nequeunt. ueruntamen neq; id abſq; propoſito occurrit. nanq; uis aperte intelligere, nullam in opibus fœlicitatem, nullam in pauper-

tate eſſe miſeriam, inſpice eos, qui in uillis habitāt, minimis opibus gloriari, & ſe beatos exiſtimare, quòd nullos eius loci incolas tantū poſſidere cernant: quamuis nec ipſi tamen ſint diuites. At ijdem, ſi ad urbem ſe conferant, ut alios opulentiores uiderint, ſtatim dolent, & ſe pauperes putant. quid igitur, eſt ne hæc paupertas? equidem non, ſed inuidia. quis eſt, qui decies ſeſtertiū poſſidens, pauper dici merito poſſit, & ſi ruri degat, Principem ſe non exiſtimet: ſi tamen in aulā ſe contulerit, ubi nemo tricies ſeſtertiū non habeat, illico pauperem ſe prædicat, & credit. An putas ſi (quod ferunt diluuij tempore accidiſſe) homines cōmodis omnibus carerent, non pecunias, non armenta habentes, aut ueſtes. quenq; omnino iniuriam paupertatis ægre ferre, haud credendum eſt: quid igitur plura. etiam nunc habes & conquereris, manifeſte deprehenſus non paupertatē urgere ſed æmulationē. At quid, hòc etiā deterius? cur non Indicæ & Sabeorū & Regū diuitiæ te torquent, niſi quòd illi plurimum abſunt à te. miſer igitur non tuo commodo, ſed aliena potius, atq; ea, quam & optare, & diligere deberes, fœlicitate reris. At quantum populis paupertas libertatis cuſtos fuit, ac imperandi magiſtra. Scythæ aliquando Aſiæ dominabantur: inde Aſſyrij, Medi, Perſæ, & hi omnes ab initio pauperes: inde Alexander, cui nihil præter arma, & corpora eſſet, Aſiam ſubegit: poſt Romani inclyta paupertate, ſuperbos uicere Gallos: fortes Italos, doloſos Græcos, locupletem Aſiam, fallaces Pœnas, cōtumaces Iudęos, omnia hęc ſuperat paupertas. Parthos uerò ac Perſas, & Germanos, quoniam & ipſi paupertatē tuerent, totis imperij uiribus ſubigere non potuerunt; inde uelut Sole glaciei adueniente, quàm primū: diuitiæ ſub Sylla urbem ingreſſæ ſunt, uires diſſoluebantur, ac liqueſcebant: primo igiť ſeditiones, inde bella ciuilia, atq; cum his excidium familiariū, quibus imperiū coaluerat: hinc ſeruitus poſt amiſſa dominatio undiq; barbaris irrumpentibus, tandemq; breui etiā ciuitas direpta ac euerſa: necquidē priuatis utiliores diuitiæ ſunt, quæ homi

homines rudes, ambitioſos, inertes, & anxios facere conſueuerunt; hinc miſerum Poeta lepide Midam cum impetraſſet, à Baccho ut cuncta in aurum uerterentur, deſcripſit dicens:

Attonitos nouitate mali diuesq; miſerq;
Effugere optat opes, & quæ modo uouerat odit:
Copia nulla famem releuat; ſitis arida guttur
Vrit, & inuiſo meritus torquetur ab auro.

Tanta eſt opulẽti miſeria, ut inter opes earum deſiderio conſumatur, nihil legitimũ eſt apud eum, qui opibus inhiat, quòd ab auaricia ſua diſſentiat: inde fidẽ, amorẽ, pietatẽ, iuſticiãq;, ſoluit: quis iure credat uitam, aut opes, aut gloriam, diuitiarũ ſtudioſo, quæ cum inutiles ſint, non diu etiam plerunq; apud eoſdem manent. etenim raro eſt, ut nepotem locupletis uiuere diuitem uideamus: rariſſimum uerò ut moriatur. quid igitur mirum eſt, tot egregios uiros, opes aut habere neglexiſſe, aut habẽtes ſpreuiſſe, atq; in primis à Thebano Crate initium facientes (ut Chriſtianos quorum numerus notulis Indicis ſolum oſtendi poterat, etiam nunc perſeuerantes relinquamus) hic uniuerſis bonis uenditis, ut liberius philoſophiæ operam daret, redemptam uniuerſam pecuniam, præcipitauit in mare. Sapientius Apollonius, Tyaneus & Peregrinus philoſophus cunctas opes, & erat ſanè ingens, patrimonium ciuibus ſuis diſtribuerunt nihil ſibi ſeruantes. Zeno Citticus cum diues olim ex naufragio philoſophiæ operam in maxima paupertate daret: dicere ſolebat, tunc ſecũdis uentis nauigaui cum naufragiũ feci. ſic Diogenes utraq; laude dignior eſt. nam paupertatẽ non ſolum bene tulit & conſtanter, glorioſéq; uixit in ea; uerũ cum ab Alexandro rogaretur, an quicquam uellet, negauit: cum liceret à ſplendidiſſimo Rege diteſcere, quamobrem Alexander dicebat: ſi Alexander non eſſem, Diogenes eſſe uellẽ. agnouit Rex animi illius ingentem fœlicitatem, qui diuitias ſperneret. ſimili libertate Phocion, ſed etiã certiore, Alexandri primo talenta centum, poſt etiã plura recipere noluit, qui tãmẽ tam inops

erat

erat, ut aquam ſibi lauandis pedibus hauriret, uxore pinſente, ut non ancilla, non ſeruus ei eſſet: eodem animo Socrates & ipſe Alcibiadis dona accipere noluit, ut longe minus mirũ ſit, quòd cum Artaxerſes Hypocratẽ ad curandos morbos & Epaminundam ad amicitiam uocaret, miſſis utriq; ingentibus donis, non impetraſſe: uerum illos maiore animo regis munera aſpernatos, quàm ille dediſſet. Sic Fabritij conſtãs fides, Pyrrhi auro corrumpi non potuit: manſitq; grata illi paupertas, regum opibus longe dulcior, ut nihil illis animis generoſius poſſit exiſtimari, aut eſſe fœlicius, quos etiam quãquam indignos Chriſtiana pietate memores, tamen ſui candoris aliquo ingenti ſolatio frui crediderim: itaq; ne dole pauperem te eſſe, ſed illud Platonicum ſæpius memora: qui ditari uult, minuat deſiderium opum, non opes augeat. diues enim opum multitudine, aut ſceleratus eſt, aut ſcelerati eſt hæres, ut beatus Hieronymus ſcriptum reliquit.

Proxima huic exilij querela eſt, in qua illud mirum cerni poteſt, ſolam imaginationem, iucundã rem, acerbam efficere: nanq; ſi mentem aduertas, quàmplurimi extra patriam plures annos cõſumpſere, uelut Plato, & Beroſus, et Galenus, & Dioſcorides: alij uitã uniuerſam uelut Zeno Cittieus & Crãtor Solenſis, & tamen his iucũda fuit hæc peregrina habitatio: quoniã uoluntaria fuerit. Similéq; id mihi uidetur, hoc deſideriũ cuiuſdam ſenis, noſtri conciuis, hiſtoriæ: is nanq; cum annos natus ſexaginta ſuburbia ciuitatis non exceſſiſſet, pro miraculo delatus ad Principem, cum pręceptum ſibi intellexit, ne uel in poſterum exiret, cum ante non cogitaſſet, nixus eſt (ut dici ſolet) in uetitum, rogabat itaq; Principem, ut permitteret peregrinari iam ſenem, qui iuuenis tam diu neglexerat. cum Princeps negaſſet, ferunt dolore confectum mortem obijſſe. Quid tam ſtultum eſt quàm uel bona negligere, uel mala optare? non eſt aũt malum peregrinatio, quam tot Reges, tot Imperatores, tot uiri illuſtres excoluere. quid igitur dolẽdum eſt, ſi etiam coacta ſit.

equidem

equidem nullum bonum, quanquam inuitum malum eſſe poteſt. At uerò quot bona peregrinatio præſtat: prudentiam in agnoſcendis moribus, in uitandis periculis, tum ſcientiam multarum rerum, ſpectacula inde urbium, maris, montium, fluminum, ſyluarum, cœli uarietatem, animalium naturam: tot artes, tot ingenia, tot miracula, ut nil mirer, inclytos quoſq; uiros, atq; in primis Alexandrum, perpetua fuiſſe in peregrinatione: in quo magis ſuum æmulum Traianus æquare nitebatur, quàm ut orbem totum uideret, prouincias omnes aut in fidem acciperet, aut ſubigeret. Antonino (ut erat manſuetus natura) ſpectaſſe nõ uiciſſe gentes propoſitũ fuit. Cæterum ut ad priuatos homines me cõferã, ne regius faſtus mihi impedimento occurrat, omnes qui aliquid penè diuinum excogitarunt, in ſeceſſibus manſere: amicum ſuũ Vlyſſem, Homerus quàm maiore laude quàm à peregrinatione proſequit? Nonne in exilio clariſſimi ferè omnes fuerũt uiri, Demoſthenes, Cicero, Ariſtides, Thucidides, Themiſtocles, Alcibiades, Codrus, Theſeus, Eumolpus, Thrax Græcorũ origo, Ariſtoteles, Camillus, Corolianus, Marius, Datamis, Thraſybulus, Dion, Annibal, Demetrius Phalereus. at uerò ſponte etiã plures uelut, Conon Atheniẽſis in Cypro uitã ducens, Iphicrates in Thracia, Chares in Sigæo, Timotheus Leſbi, Xenophon in Scillũte Heliæ. quid plura, Socraticum illud dic, ſapientis patria eſt mundus, exul eſt ſapiens, cum extra mundum eſt: hoc autẽ fieri nequit. Omnis ingentis ſpiritus proprium eſt ſibi parere mortem, aut carcerem, aut exſilium: horum trium, quid minus moleſtum eſſe poteſt exſilio? uerum cum mors ipſa mala non ſit, quid eſſe dicemus exſilium? unam urbem amittis, omnes aliæ patent. cum quidam Diogeni dixiſſet, Sinopenſes exſilio te damnarunt: reſpondit Diogenes, ego illos ut perpetuo in Ponto ac extremis Euxini littoribus maneant damno: adde quot uiris ceſſerit fœliciter exſilium: unde Themiſtocles dicere ſolebat: perieramus, niſi perijſſemus. Euagoræ exſilium & Pelopidæ patriæ liberta-

tem: huic quidem Thebarum, illi Salaminis Cypri peperere. quid Camillus ex Ardeis, nonne occaſionē accepit tam inclytæ uictoriæ? At uerò ſapientum libri, ubi magis quàm in exſilio conditi. pulcherrima operum Naſonis de Triſtibus, de Ponto, in Ibin, triumphus Cæſaris, & de illius laudibus. Faſtorum, item ac de Piſcibus, in exſilio condita ſunt: ut appareat octo in annis exſilium plus præſtitiſſe, quàm quinquaginta quatuor cæteros priores, quibus Romæ uixerat. Namq; & Transformationum libri communes etiã exſilio fuere, indicant id carmina ſuperba fini operis adiecta, ut abſolutum ibi uideat. quid Homeri operibus præſtantius eſt, quæ ipſe omnia ſi non exul, uagus tamen à patria ſcripſit? Plato in epiſtolis teſtatum reliquit, prius conſenuiſſe quàm in patriam rediret: exiſtimandumq; eſt, cum eius Lyſidem Socrates audierit, damnaueritq; nimiã illius erga ſe pietatem, Platonem maximam librorum ſuorum partem extra patriam condidiſſe: nam uigeſimum ſeptimum annũ agebat Plato, cum Socrates exceſſit è uita. Hercule quid bonum affert patria, ſi quid coneris præter inuidiam, & eo præſertim, ſi humiles natales ſint. ubi deterius Chriſtus acceptus eſt, quàm Nazareth, ubi erat educatus ubi uexatus, oppugnatus, demum occiſus, niſi Hieroſolymis in patria ſua: nonne eius illud dictũ eſt: Non eſt Propheta acceptus in patria ſua. Exſiliũ igit̃ non ſolum malum nõ eſſe, ſed etiam bonum, ac glorioſum ſatis conuicimus: idq; præcipuè uiro ſapienti ac ſtudioſo. nemini uerò infenſum eſſe debet, cum pleriſq; magna ornamẽta afferat. quid enim nocuit Leoni Decimo, ne ex eo in Pontificiã poſtatem emergeret: atq; utinam tam multi intelligerẽt, quantum omnibus præſtaret diutius peregrinari. pluribus uerò à patria etiam ſemper abeſſe, ſi uel ibi, pro legibus colantur diuitiæ, ut pro iure potentia ſit, uel omnino tyrannidis genus aliquod dominetur. Quare exſilium nec inter mala, nec inter ea, quæ mali umbram referunt reponi debet.

Vehementius etiam aliquos iniuria torquere ſolet, quàm exſiliũ

exſilium: & Laconicum illud in medium afferunt, ueterem ferendo iniuriam, irritas nouam: ſed quàm planè à ſcopo aberrant, ſi putant iniuriam ultione dignam. nam ſic agentibus, conuenit, ut iniuriarum nullus finis inueniatur: cum iniuria, ſit iniuria ulciſcenda, nonne & qui priorem intulit iniuriam, ſecundam ulciſci uolet? alia igitur iniuria inferenda, ac denuo illa ulciſcenda: quis tandem finis erit iniuriarum? peſſime igitur agit, qui primam infert iniuriam, poſt eum qui ulciſcitur, nanq; tertiã fieri oportet iniuriam: quonam modo enĩ iniuriam patietur, qui ultro non laceſſitus iam intulerit? quid igitur melius, quàm omnino à prima conquieſcere? Illud etiam intelligere conuenit, quòd ut Plato dicebat, tantum differt ſapiens à uulgari homine, quantum uulgaris homo à puero. Solent autem pueri omnem, quantum licet iniuriã, uindicare, etiã non ultro illatam: uelut etiam beluæ, quarum ſi pedes, uel caudam inuitus preſſeris, illico mordent: illud non quærentes, an uolens intuleris iniuriam. at homines non ſic, ſed uoluntarias tantum, & ſponte illatas ulciſci conſueuerùnt. Si igitur ſapiens ſolum caſu illatas uindicare negligat, in quo erit hic præſtantior uulgari homine, & ab omni philoſophia remoto? Quanto ſanctius igitur erit illud ſeruaſſe diuinum prçceptum, Mihi uindictam & ego retribuam? Sic autem egiſſe ſapientes, quis dubitat? inter quos Socrates cum quidam eum calce percuſſiſſet, hortantibus amicis, ut eum in iudiciũ uocaret, reſpondit: quid ſi me aſinus calce percuſſerit, quàm ridiculus ero, ſi eum in iudicium uocem? cum uerò Xantippe uxor irata pallium detraxiſſet, hortantibus amicis ut manibus ſe ulciſceretur, reſpondit Socrates: ut uobis hoc ſpectaculum ædam, atq; ut dicatis eia Xantippe, eia Socrates. Diogenes autem colapho accepto nil aliud dixit, q̃ neſciebam quando mihi cum galea è domo ſit pdeundũ. quin etiã Crates pugno percuſſus à Nicodromo Citharœdo, nomẽ percuſſoris ſuper plagã poſuit: ſicq; per urbẽ ibat, illud oſtendẽs maius eſſe, longe dedecus immerito iniuriã

inferentis quàm eius qui recipit: ille enim paruum & ſceleratũ eo facinore planè ſe confitetur: illum nullius omnino culpæ co arguit. At leges omnes ultrices inferentium iniurias, quanquã à potentibus conſtitutæ ſunt, nullæ plectentes eum qui iniuriã paſſus ſit. Antiſtheni cum diceretur, Platonẽ ei maledicere, quã probatum ſuccurrit reſponſum, hoc regium eſt inquiens, cum benefeceris male audire. At Plato cuidam dicenti, Xenocratẽ eum uerbis inſectari, primo negauit id uerum credere: cum ille inſtaret, iuraretq́; reſpondit Plato, ſe non exiſtimare illum hæc dicturum, niſi expediret. quid tranquillius, aut ſapientius dici poteſt? Sit uerò propoſitum, te nec ſapientẽ eſſe, nec Chriſtianum, quandoquidem ueritas conſulat, ut percutiẽti dextrã maxillam, ſiniſtram etiam offeras. Paulus uerò dicat, quòd ſi benefeceris malefacienti tibi, carbones ſuper illius caput congeris. neq; enim maius eſt ſcelus ingratitudine, nec crudelius facinus, quàm innocentem opprimere: quorum utrunq; facit, qui in benefactorẽ ſuũ iniuriã intulerit. Legem naturæ nunc tantũ imitemur, illudq́; uideamus, quãdo ulciſcẽda eſt iniuria, an cum tuto potes, an cũ non potes: equidẽ quid aliud hoc ſtultius excogitari queat, quam cum non tuto poſſis ulciſci, tunc uelle? Sic enim Pauſanias Philippum ultus eſt: ſed pœnas dedit in cruce: ſic Andreas Lampugnanus Galeazium Sfortiã ultus: Sed ſibi, & filio, & fratri, mortem peperit: patriæ etiam incommoda plurima. At uero quot fuerunt, quibus ante ultionem, pro iniuria mors, & cruciatus ſucceſſerunt? uelut his qui Phalarim occidere deſtinauerant, Piſoniq; ac complicibus cõiurationis, in Neronem. exemplorum multitudo facit, ut non referam. Periculoſam igitur uindictam quis etiã mentis inops, laudet? quæ uel patrata tibi ſit deterior, quàm illi, & non peracta nihilominus te tuosq́; perdat. Reliquum eſt igitur, ut cum poſſis tuto tunc ulciſcaris. at uerò id nullo modo tunc faciẽdũ. quis dubitat. primo quòd hinc eſt iucunditas ultionis, illinc magnitudo animi, generoſumq́; facinus oſtenditur: atq; ut Poeta dicit, Par-

Parcere ſubiectis, & debellare ſuperbos.

Ideo Ariſton mihi iure laudandus uidetur. nam cum Cleomenes dixiſſet, amicis benefaciẽdum eſſe, inimicis autem male: ſuſcepit Ariſton uerbum, dicens: amicis equidem benefaciẽdum: uerum inimicos eſſe reconciliandos. maius eſt utiq; præmium gloriæ, cum ignoueris inimicis, quos perdere potueris: quàm uoluptas uindictæ. homo qui benefacit, his etiam qui eum perſequuntur, ſimilis eſt Deo: nanq; & ipſe tot maledicentes, impios, ſacrilegos alit, fouet, tuetur: ut non obſcurum ſit, nihil proximius Deo accedere, etiam præter legis noſtræ inſtitutionem, quàm obliuionem uindictæ. At uerò quàm generoſi animi ſit, noluiſſe ulciſci, teſtantur antiqua exempla; inter quæ diuinam illam laudem C. Iulius Cæſar, tam ſibi aſcripſit: ut à nemine uinci patiatur: is enim cum Pompeium ſuperaſſet, iuſſit parci omnibus ciuibus, qui extra aciem eſſent: M. Marcello hoſti acerrimo indulſit: Petreium ducem aduerſæ partis, atq; Afranium, ac Varronem, in deditionem acceptos, tum Corfinium, L. Lentulum, L. Domitium, captos dimiſit: filio Catonis ſingularis inimici ignouit: Sextum Pompeiũ filiũ Magni Pompeij, natu minorẽ perſequi deſtitit: in morte patris illius, quæ regnum Cæſaris firmabat illachrymauit. Q. Ligarium multorum criminum reum, & hoſtem, ſupplicantibus fratrib. abſoluit: Ciceroni omnibusq; aduerſæ partis principibus, qui in acie Pharſalica fuerant, liberaliter pepercit: ſtatuas Pompeij erexit: deniq; tam egregia clementiæ monumenta prodidit: ut Cicero & ante Cæſaris uictoriam, & poſt illius necem non ſemel faſſus ſit, cauſam deteriorem Cæſarem humanitate ſua meliorem effeciſſe: iuſtiusq; damnatus eſt Pompeius patriæ defenſor, ob crudelitatem in hoſtes, quã Cæſar euerſor ob clementiam. hunc nepos Octauius aliquando etiam imitatus eſt. cum enim Liuium Hiſtoricum plus æquo Pompeianis fauiſſe partibus accepiſſet, ſatis duxit, pro ea iniuria Pompeianum eum appellare; cunq; Aſinium Pollionẽ libris æditis com

mendaſſe Caſſium, ac Brutum, tum Afranium ac Scipionē intellexiſſet: quodq; Timaginem hiſtoricum, qui Octauij Liuiæ ac etiam filię exiſtimationem uiolauerat, domo recepiſſet, non aliter ultus eſt, quàm his uerbis: fruêre mi Pollio fruere. At quàm pulchre Hadrianus Cæſar iniuriæ & potentiæ moderationem expreſſit: cum enim Imperator factus inimicū in priuata uita obuiū habuiſſet, dixit euaſiſti: illud oſtendens iam prius defuiſſe poteſtatem, atq; ideo metu eum noluiſſe liberare: cum primū poteſtas ultionis adeſſet, non ſolum uindictā nolle, ſed etiā eum à metu liberare, quod iam reconciliatio timori imputari nequiret. Eſt etiam conſiderandum nihil magis ad augendam potentiam facere, quàm uindictæ obliuionem: quamobrē Pedecrus Lacedæmonius, cum apud eum frater quereretur, quòd nō à ciuibus ut ipſe colebatur, reſpondit hoc eſſe, quia iniurias pati neſciret. Illud igitur maxime obſeruandum eſt, quòd quicunq; uiri magnam potentiam, aut auctoritatem deſiderauerunt, ultionem ſemper contempſere: quod intelligerent iniuriarum uindictam Praxitelis fabulæ eſſe perſimilem. ferunt enim eum ſpeculum inueniſſe, cum uerò aliquando iratus in eum inſpiceret, uidiſſe imaginem ut par erat, etiam triſtem: inde turbatus minari cœpit, at illa rurſus minas reddebat, quid plura? ſpeculum frangit, cadunt fruſta illius: ex unoquoq; eorū effigies una minitans referebatur: ſic Praxiteles dum unam inconſulto hoſtilem imaginem euertere ſtudet, plurimas ſuſcitauit. Idem in ultione, ſi unum occidas, amicos illius, affinesq; hoſtes efficis: atq; pro uno plures, ac meliore cauſa: nomen etiam plerunq; populare inuidioſum facis, malum te hominem oſtendis, deniq; aſſueſcens ultioni, nil aliud cogitas. at ubi intenderis ingenium, ualet: id uerò ſic eſſe non ſolum ratio, ſed experimenta, & exempla docent: atq; in primis Alexander ille, in cuius cubiculo fortuna quoad uixit latuit: cū Athenienſes cæterosq; Græciæ populos non ignoraret, quàm hoſtili erga eum animo eſſent, ut etiā triginta millia Græcorū cum Dario militarent,

uindicare tamen neglexit:qua animi magnitudine deuicto Dario,quos hoſtes expertus erat,ſupplices habuit: at ſi contra ulciſci conatus,ſingulas urbes Græciæ oppugnaſſet,totam illam egregiam iuuentutem, in qua etiam Indiam uſq; penetrauit, depopulando Peloponeſſo conſumpſiſſet: ut ex Magno Alexandro,ignotus regulus euaderet.neq; Thebas ad iniuriæ uindictã ſed ad terrorem inconſtantiũ Græcorũ euertit. at contra Pyrrhus,dum iniurias perſequitur, alioquin dux inclytus,negocia omnia infecta reliquit: miſerabiliter moriens.Iulius Cæſar cũ in priuata uita à Caio Caluo famoſis ac contumelioſis carminibus eſſet laceratus,tum etiam à Catullo, agentibus de recõciliatione amicis,Caluo prior ſcripſit, Catullum cœnæ ad adhibuit.quisnam maior rogo hoſtis, quàm uxoris mœchus Clodius?quem tamẽ deprehenſum damnari nõ curauit,etiã periurio illum tutatus. At contra Marius dum hoſtium ſanguinẽ ſitit,dum ſe totum ultioni tradit,infœlici fine cõſumptus eſt:ſeq; ac ſuos omnes perdidit. Quid Fabij Maximi facto generoſius, cum ei Minutius magiſter equitum, aduerſus omnes leges à populo æquaretur in imperio.multa contra Fabij fidẽ,ac prudentiam eo etiam iactante: ubi tamen temere Minutius Hannibali occurriſſet, oblitus iniuriæ Fabius,illum cum exercitu liberauit, unoq; facto fidem ſuam ac peritiam teſtatus eſt: & quàm indigne populus Minutium ei æquaſſet, remq; publicã defendit,Minutium ſupplicem ante genua habuit, & Imperiũ cum auctoritate recepit.hæc ſunt offenſas obliuiſcentium præmia.at contra Cicero,dum Clodium uerbis uxoris, hoſtem factum perſequi pergit,ipſe in exſilium actus eſt. cum uerò Antonium infenſum è republica eijcere ſtudet,ſemet cum omnib. ſuis,tum omnes bonos,ac patriam ſuæ fidei commiſſam,funditus ſic euertit,ut nunquã aliàs recuperari potuerit.Nonne & illud memoria dignum eſt, quòd brutorum iniurias ſpernimus, hominum ulciſcimur? ſic etiam temporum damna æquo animo toleramus, hominum ferre non poſſumus: at in uno de-

eſt am-

eſt ambitio,in altero facultas uindictæ:fateor inquam,ſed etiã in hominis iniuria, illud conſiderandum eſt: quòd homo eſt, ac natura, uelis nolis'ue tibi coniunctus,plerunq; etiam à te & ſi non intelligas irritatus. Deniq; quid te in iniuria urget? offenſa ne an iactura? ſi iactura,illa ultione nõ redimitur: ſi offenſa, iam te doles probum eſſe, ac uideri. ſiquidem malorum proprium eſt, inferre damna. at bonorum pediſſequa iniuria eſt. Illud igitur cum quis aut calumniatur,aut contemnit,aut percutit, aut uulnerat, te cogitare decet, an primo uolens fecerit:nam non uoluntaria offenſio,damnum afferre poteſt,iniuriam afferre non poteſt:laudatur'q; Crœſus quòd Adraſto pepercerit, cum filium eius occidiſſet. conſtabat enim aprum non filium Adraſtum telo petijſſe: ſic Auguſtus cum à Diomede diſpenſatore apro expoſitus eſſet,ſatis habuit timidum illum appellare,quòd ſatis conſtaret fraudem abeſſe. At ſi uolens offendit,illud cogita,an cauſam dederis. nam nõ iniuriam dices, ſed emeritam pœnam. at fac inſonti illatam iacturam, cogita an tu ſi licuiſſet idem facturus eſſes. nam non iniuria hęc eſt,ſed pugna. eſt autem omnis pugnæ finis,inter duos, cum alter ſuccubuerit: quapropter puer Lacon cum ab altero uulneratus eſſet ad mortem,ſolantibus ſocijs ſpondentibus'q; quamprimũ illis occurreret,is qui eum percuſſerat,illũ occiſuros: at inquit ille,nequaquam. non enim merito, cum id ego facturus fuiſſem illi,quod nunc ab eo patior,ſi mihi uincere licuiſſet. at non ſit mens mala, abſit odium, abſit omnis cauſa, uide qualis ſit uir, qualis'q; offenſa:nam uel adeo tenuis eſſe poteſt, ut per ſe ſit negligenda, aut uir ille uilis, aut mentis non ſatis compos,ut & turpe, & impium ſit in hos animaduertere. ſed age nullum horum occurrat, nonne primum illud intelligis, bonorũ hoc eſſe uerum argumentum,quòd iniuriam æquo animo ferunt, non ob timorem,ſed ob fortitudinem? ſic Phocion cum damnatus eſſet ab Athenienſibus ad mortem,quærẽtibus amicis, an quicquã uellet filio renũciari,reſpondit, dicite ut huius iniurię haud

uelit

uelit reminiſci. Ariſtides quoq; in exſilio iniuſto exiſtens, rogabat Deos, ut Athenienſes tam proſpera fortuna uterentur, ut Ariſtidis memoria illis nulla eſſet. Poſt etiam illud contemplare, quòd iniuriarum tria ſunt remedia, ultio, obliuio, & contemptus: horum quis iure ambigere poteſt, præſtantius eſſe, contemptum atq; ſecurius? nam contemptus, neq; ut obliuio, propter animi ſecum coniunctam magnitudinem turpis eſt, nec obnoxius reparandæ denuò iniuriæ: ultionem uerò ſuperat, quòd & ſecuriorem habet exitum, & pœnitentiam nunq̃ adducit, & quòd interim hominem deſiderium non torquet: ſed quàm ſimillimus diuis efficitur. ſunt enim illi beatiſſimi, ex hoc maxime, quòd mortalium contemnunt iniurias: tales eos decet eſſe, imò neceſſe eſt, qui fœlices eſſe uelint: nam cũ nullus homo iniuria carere poſſit: uerum quanto potentior, tanto à pluribus, & maledictis & improbis etiam factis expetitur, neq; ulli mortalium cunctos fas eſt ulciſci. Nanq; quibus plures fuere calumniatores, quàm regibus & imperatoribus? quorum potentia erat maxima, non naturæ, non Deo defuit. hic autem potens, non uindicat. Homo igitur urſi moræ apes perſequentis, ac inſanientis, de iniurijs ultionẽ expetat? abſit: nam etſi omnes ſui tẽporis iniurias liceret uindicare, quid poſt mortem faciet? nunquid & de illis erit ſolicitus? at par eſt ratio, ſiue poſt mortem, ſeu uiuens, iniurijs, aut famoſis laceretur libellis. Qui igitur cõtempſiſſe in uita has uiſus eſt, eodem etiã auxilio poſt mortem ſecurus eſt. At in uindicta non licet: nihil itaq; melius quàm ingenti animo, uelut ſi ſupra altiſſimam turrim conſiſtens, lapidibus ab imo expetaris, omnis expers periculi, non ſolum ſpernere, ſed irridere illorum conatus irritos. Vltionis autem uoluptas, ut Satyricus optime ait, fœminis propria eſt: ut uiris contemptus iniuriæ. Neq; enim (ut fœminæ) ea animi magnitudo contingere non poteſt, ut offenſas ſpernat: ſic & uiro (ut uir eſt) ut uelit ulciſci. Vide ergo cui nam te magis ſimilem eſſe uelis. Verum dices, aliqui inquam egregij uiri, in-

iurias ulti ſunt. nam & Cæſar Fauſtum Syllam, & Afranium iuſſit interfici: & Antonius Ciceronem: & Alexander Caliſthenem etiam acerbius ultus eſt, circumducens eum exoculatum, atque in cauea cum cane concluſum. ſed eia homo bone, nulla harum ultio fuit: quanquã de Antonio dicatur, quòd uir fuerit fœmina mollior, atque animi corrupti, in reliquis non debemus eſſe ſoliciti: nempe & parem moribus finem eſt conſecutus: at quantum ad hos pertinet, nihil minus quàm uindictam in cauſa fuiſſe credendum eſt: ſed ſecuritatis potius ſtudium quo in caſu etiam à lege noſtra permittitur. Nanque Afranius iam ſemel dimiſſus neque fidẽ, neque quietem ſeruaturus uidebatur: legique obnoxius erat Fauſtus Sylla, populo Romano ob patris crudelitatem odioſus: & ſimul Pompeij neceſſarius: quieturus haud credi poterat: etiã ſi ei Cæſar pepercíſſet: nanque ſi patris odio necare uoluit, maius hoc in Catone fuerat, quem conſtat poſtquam Cæſar Germanos uicerat, ſuaſiſſe Senatui, ut quoniam aduerſus fœdera pugnaſſet, illum hoſtibus traderent. At Sylla cum potuiſſet occidere, noluit. ſic & Alexander Caliſthenem eius imperium inter barbaros infirmantem, non ob iniuriam, ſed utilitatẽ damnauerat: parum enim abfuit, ne ſimul ob eius uerba Perſæ ab eo deſciſcerent: & Macedones in contemptũ haberent. Antonius ſciebat Ciceronẽ ſi euaſiſſet, nunquã quieturum: quòd iam cum ſemel dimiſiſſet, odio tamen irreconciliabili eum perſequeretur: etenim ſi mors Ciceronis ad uindictam procurata eſt, uiuus capi potuit: aut crudeliter occidi. Iam uerò & illud nobis occurrit, quòd plerunque iniuriæ hominibus conduxerint, atque ut Ouidius dicit,

Vtilis interdum eſt, ipſis iniuria paſſis.

Plerunque enim quem non amamus, aut commiſeratione tuemur, aut odio illius qui iniuriam infert, aut quoniam credimus potius atrocitate inimici, quam proprio ſcelere condemnari. atque eo modo plures euaſiſſe pericula compertũ eſt: inter quos Valerius Maximus narrat, Gabiniũ ex cõtumelia Siſennæ & Q. Fla-

Vide Curtium c. 6. 8.

Flauium ex iniuria C. Valerij, Cottam uerò ſola iniuriæ ſuſpicione fuiſſe liberatos: quibus abſq; iniuria, abſolutionis nulla amplius ſpes ſupererat. Accedit quòd tam frequens eſt hæc contumeliæ cauſa, ut totis diebus nil aliud meditari oporteat. uulgus carpit eruditos: at hi contra paruifaciunt imperitos & improbos damnant iuſti: bonos irrident ſceleſti, potentes potentibus, ac regibus ſunt obnoxij, hos contra laceſcunt domeſtici, probris, maledictis, furtis, dilapidationibus, mala fide. An uerò decet perpetuo his diſcruciari homines: an potius animo forti negligere? laudat, L. Murena, quòd ambitus à Catone paulo ante accuſatus, Catonem ne occideretur in ſeditione, toga protexerit, quanquã nec ipſe exiſtẽs abſq; periculo, & Publius Pulcher, quòd damnatus à tribus Lentulis fratribus de inceſtu, unũ ex his ambitus poſtulatum, patrocinio defenderit. at Marcellus à Siculis grauiter accuſatus, ac abſolutus, nõ tantũ ignouit, ſed & eos in clientelam accepit. ſic Menedemus Alexinũ fouit beneficijs, à quo multis erat iniurijs laceſſitus. Quàm bene dixit Beatus Gregorius qui malos non fert, ipſe ſibi per impatientiam teſtis eſt, quòd bonus non eſt. Rex Archelaus cum aliquando eum quiſpiam aqua reſperſiſſet, ſuadentibus amicis ut ulciſceretur, reſpondit: non me quidem reſpergere uoluit, ſed alium: ſic & illũ à periculo, & ſe ab amicorũ importunitate liberauit. Memoria cõmendatum uidimus ingens exemplum, ferendarũ iniuriarum in ſeruo Antij Reſtionis, qui per ſuſpicionem à domino in carceribus uexatus, & ſtigmatibus etiam inuſtus, cum in triumuirali proſcriptione dominum ſequeret, ſeruauit magno periculo, quem cum præmio ulciſci poterat. Nec ſola hæc priuatorum ſapientia extitit, ſed ciuitatum: nam & Dionyſius iunior, & Corinthi dum ludum aperuiſſet, & antequam in exilium iret, à Syracuſanis occidi potuit, cum illos crudeliter uexaſſet, neglexerunt tamen. & Romani Syllam in priuata uita, cum dictaturam ſponte depoſuiſſet, quanquam nemo ante acerbius plebem offenderit, illæſum eſſe uoluerunt,

Arbitrantes uindictam, dum potentia utitur, fortium eſſe uirorum, tanquam rem arduam, in iam profligatos uerò, aut illos qui uel ſponte, uel legibus, à magiſtratu ſe abdicarunt, humanitate & clementia uti, opus diuinum fore. Ideoq́ nullum eſt hominibus maius ad fœlicitatem argumentũ, nulla ad gloriam uia paratior, nihil ad uitæ tranquillitatem opportunius, quàm iniuriarũ contemptus. Vide canes, qui cum inutiles hominibus ſint, maiore tamẽ charitate fouẽtur, quàm uel boues, aut equi: quoniam à dominis iniurias omnes æquo animo patiuntur: percuſſi blandiuntur, eiecti reuertuntur, obiurgati arrident. quid plura? feris omnibus deterior eſt, qui contumeliã non poteſt contemnere. nullum enim brutum animal, memor eſt offenſæ. Quare homo non eſt prudentiæ particeps, Deo non carus, non diu fœlix, qui uindex eſt. Paululũ uerò ſi te continueris, uidebis iniuriam tuam, modo à natura ipſa, modo caſu, aut ab alijs hominibus repoſci, uindicariq́: & quem ingenti negocio, maioriq́ periculo perditũ cupiebas, abſq; labore, abſq; ſcelere tuo, miſerum, aut extinctum miraberis. malorum enim & iniuſte bonos uexantium, perbreuis ſemper uita fuit: aut non diuturna fœlicitas. Si igitur ſumpta uindicta nemo ab iniuria miſer eſt, præſtat autem omnibus, uel ſi potuerint, uel ſi non poſſint, non ulciſci quàm ulciſci. manifeſtum eſt, nullum ex iniuria ante ultionem, miſerum eſſe poſſe. Eſt etiam genus offenſæ noſtris temporibus exiſtimatione maximũ, cum uxor eſt impudica: de quo, ut in turpi cauſa auribus bonorum parcendum eſt, illud tantũ admonentes, Pompeium Metiam, C. Cæſarem Pompeiam ob adulterium repudiaſſe. qui uerò Romani aut auctoritate, uel geſtis, aut prudentia æquari his poterunt: quorum tamen thorũ, uel importunitas adulteri, uel muliebris laſciuia fœdauit. Septimius Seuerus, & Antoninus Philoſophus, mœchas coniuges habuere, his tamẽ neq; fœliciores, neq; præſtantiores, nec reipub. meliores facile inuenies. cum itaq; hortarẽtur Antoninum amici, ut dimitteret eam, reſpon

dit

dit, licet equidem, modo reddamus & dotem: erat autem dos ipſa Romanum imperium, quod Fauſtina Pij Antonini imperatoris filia fuiſſet. Nec igitur Antonino quod non repudiauerit ſciens, nec Seuero Septimio quòd neſciuerit, crimini aut datum eſt, aut uirtuti eorum obſtitit, uel fœlicitati. Nec ſolũ tam claris uiris alienum ſcelus maculam inurere nequiuit, uerum & priuati eam ignominiam, ad ſe non pertinere putauerunt. Inde Spartanus uir, cum adulterum cum uxore admodum deformi deprehendiſſet, dixit, infœlix quæ te neceſſitas ad hoc impulit. Nimis crudele eſt, ſi quod nulla ſapientia tueri poteſt, ſtultitię tribuatur, aut ſi alieno crimine uirtus immaculata, poſſit fœdari. ſed tamen tribuunt, fœdatamq́ȝ putant temporum noſtrorum homines. Non ſic Salethus, is Crotone princeps, legẽ tulit etiam Iulia ſæueriorem: ut mœchi uiui cremarentur. nihil maius hoc crimine exiſtimans. Verum cũ fratris uxorem ipſe polluiſſet, deprehenſus, orationem tam luculentam habuit, ut ciues remittere pœnam uellent, ac exilio ſolum eum damnare. At ille culpæ intelligens magnitudinem, in ignem ſponte inſilijt, crematusq́ȝ ſic eſt. Perorauerat apte, non ut abſolueretur: quid enim ſtultius, cum ſponte perierit iam abſolutus: ſed ut doceret nullam eſſe poſſe cauſam, qua quis abſolutione dignus uideri debeat. Itaqȝ id non coniugis, ſed ætatis noſtrę uitium eſt. In qua mulieroſi exiſtentes, flagitij in homines perfidię in Deũ pœnas merito luunt: nec ceſſabit hæc peſtis, donec uelut Polipus membra ſua exedat, inde Mahumetanis uires additę, in immenſum nobis opprobrio ceſſit. Sed de iniuria ſatis nunc, de reliquis dicamus calamitatibus, inter quas carcer primo nobis occurrit.

Hic ſordes, tenebras, ſolitudinem, cathenas, miſeriã deniqȝ omnem, ſecum ferre uidetur: cogit hic Boetium exclamare,

> Ecce mihi laceræ dictant ſcribenda camœnæ,
> Et ueris elegi, fletibus ora rigant.

Sed ô generoſe, quid eſt hæc uita, niſi carcer animi: deterior

longe quàm corporis? atque utinam quies hæc grata mihi ſuccederet, quam omnes uiri inclyti optauere. inter quos Demoſthenes ille orator eximius, dimidium barbæ ſibi detondebat, ut cogeretur domo non exire. Vbi enim uerior contemplatio quàm in ſolitudine? ubi ſtudiū ſolidius quàm in quiete? neque enim ille Boetius quicquam elegantius ſcripſit, quā quod in uinculis excogitauit. nonne & Aeſopus diu latuit in ſepulchro? & Democritus in arcis mortuorum ſponte habitauit. ſcribentes interim, et tanto lucidius animo perſpicientes, quanto obſcurius oculis? Refert Plato Anaxagoram dum in cuſtodia haberetur, librū de Circuli quadratura ſcripſiſſe. Quid acerbius Socratis carcere? cuius finis mors certa erat, tempus uerò diuturnum, atque indefinitum: ille tamē ſuauiter dormiebat, philoſophabat, ſcripſitque carmina: ut longe maius lumē Socrates carceribus attulerit, quàm carcer Socrati tenebras. Paulus ille gētium doctor, magnam epiſtolarū partem ex uinculis miſit: ut ad Epheſios, & ad Timotheum ſecundam, & ad Philemonem.

Simili ratione ſeruitus toleranda æquo animo eſt, in qua natura nihil dominis liberalius indulſit: neque enim ingenui uernaculis, aut fortiores ſunt, aut formoſiores, aut incolumiores, atque (ut uno uerbo dicam) nihil aut corpore, aut mente differt ſeruus à libero: at uerò tranquillitate plurimum diſtant, cum ſeruus unum habeat quod obſeruet, Domini ſcilicet mandatū, præter id alimenta, ueſtes, cæteraque neceſſaria parata habet: at dominus non ſolum de ſe ipſo, ſed de alijs etiam cogitur eſſe ſolicitus. omnis iactura domini periculo, non ſerui fiet: ut ſi homines ſe in ſeruitutem tradere hodie uelint, (cum lege noſtra ſeruitus exoluerit) plures inuenire poſſis qui ſe tradant ultro in eam, quàm qui recipiant. Omnes ſi recte animaduertimus, durioribus dominis ſeruimus, cum liberos nos eſſe credamus. Principi equidē Deo, totque naturæ neceſſitatibus, legibus, uoluptatibus, communia hæc cum ſeruis ſunt. & alimenta tamen, aut ueſtes, aut domum, minime nobis, ut ſeruis domini tradūt.

Quid

Quid igitur mirum eſt, multos ſeruos noluiſſe liberari: uelut Meliſſus Spoletinus Grammaticus? pulchrũ enim eſt aliena ui uere quadra, atq; utinã tam honeſtum. Aſſeclas Principũ, an aliud eſſe putas, quàm ſeruos quos ambitio decepit? cæterũ & periculoſiores, & infœliciores. uerum neq; ad gloriam cuiquã fraudi ſeruitus fuit: nam & Plato & Xenocrates Chalcedonius & Diogenes, Phædrusq;, & Epictetus, Aeſopusq; fabularũ cõditor, ſeruitutem ſeruierunt: inclytiq; Grammatici cõplures: Scribonius, Aphrodiſius, & Taberius Crotes, ac Antonius Gnipho, tum Plotius in ſcæna clarus, & Manlius in Aſtronomia poeta inſignis. Quid uerò de opibus dicã? an ego illa denuo monſtra Romanæ luxuriæ referam, Druſilanum, Menecratem, atq; alios, ut nec ſeruituti regia maieſtas defuerit? celebratur inquam Seruius Tullius, ex Romanis regibus uetuſtis, unus: talis fuit & aliquando Oedipus, noſtris temporibus Syriæ, & Paleſtinæ reges omnes, ex hoc genere creabantur: ſed faceſſant diuitiæ, potentiaq; illa immenſa: uulgata ſequamur exempla: quantum equidem plurimis conduxit ſeruitus, boniq; heri patrocinio, nihil fuit melius. ut autem bonus ſit, maxima pars in ſerui ingenio poſita eſt: inde plurimis non ſolum libertas contigit, ſed hæredes etiam dominorũ fieri meruerunt: nec nunc frequentiora ueſtigia ſepulchrorum antiquorũ, quã quæ uel pietatem libertorum in dominos, aut dominorũ teſtent charitatem in libertos: ut hæc uxorum, parentum, fratrum, ac filiorum, exemplis ſint numeroſiora.

Eadem ratione ſi inglorius uixeris, conſolaberis te ipſum: multo enim melior cum ſeruo ſis, eam conditionem patienter ferre recuſabis, in quam ut Plato ait, Vlyſſes uitæ præteritæ pertæſus, ſponte ſe tranſtulit: nulla enim fœlicitas homini maior contingere poteſt, quã ut gloriam nec quærat nec habeat. altero eñ in ſumma tranquilitate animi, altero in maxima ſecuritate uiuit. Quid eñ eſt humana gloria aliud quã dulce uenenũ hominibus, & ſpecioſus fumus, in quẽ cũ ingrederis obcæcaris

ris,& ſuffocaris? cætera quæ deſiderantur,aliquid habent utilitatis ſecum: hæc ſola plurimum uanitatis,laboris, periculi,anxietatis,pariq; onere premimur retinendo, & acquirendo:amici opes: potentia ornamenti plurimum, inuidiæ parum tribuunt: ſola gloria inuidiam uelut umbram ſplendor comitem indiuiduum habet,ea ſola momento perit. & uita reliqua diffi cilius,quàm multi generoſa facta in alios tranſtulerunt, è quibus Socrates,cum uictor eſſet in prælio, opera ſua laudem & dona tribuit Alcibiadi.Sed quis in hoc Platonē poterit ſuperare,qui uniuerſa quę nouerat,his à quibus didicerat tribuit:hinc Socrates & Timeus & Parmenides diſputantes,docentesq; introducuntur.nulla eſt hercle maior gloria, quàm gloriæ contemptus: gloria cares, ſi ambitione cares. cur quereris, cum non habeas quod non optes? ſi ambitioſus es,te ipſum accuſas: non eſſet ambitio uicium, ſi gloria iuſte deſiderari mereretur. Non poſſum narrare exempla eorum,qui cum uirtutem coluerint,laudem contempſerunt:agnoſci enim noluerunt: uerum tamen,eos ſolum etiam hodie bonos,ac beatos dicere licet:qui ſecundum uirtutem uiuentes,latent.Quid enim aliud ambitioſus ſibi parit, quàm ut omnia eius probra cunctis pateant? nemo enim eſt,cuius ſi uitam diligenter inſpexeris,plura non inuenias, uituperatione quàm laude digna: huic periculo non aliter tutius occurritur, quàm ſi maxime latueris.

Offert ſe pari utilitate imperitia, quam tamen plurimi iniuſte deplorant; qui enim ſcientiam addit, addit & laborem, ut Propheta dicit, mitto uerò quod Paulus prædicat,hanc noſtrā ſcientiam,Deo eſſe inimicam. ſolum utilitas uulgaris conſideretur,anima periclitatur, corpus atteritur, filij facultatesq; negliguntur,inuidia conflatur, uita minuitur, ob hanc inſanam cupiditatem,non ſciendi,ſed ſcire nos ſimulandi. nam ne tu ſapientior Socrate aut Platone, uel Ariſtotele? Socrates gloriatur quòd nihil ſciat, Plato dubitat de pleriſq;: Ariſtoteles tam obſcure loquitur,ut non ſcire dicas,ſed ut non ignoraſſe poſſis

arguere

arguere? multis uerò quanta iactura ſtetit opinio eruditionis? atque ſanè mihi ea mediocritas ingenij, quàm magno detrimento fuit, totiens ob id pulſatus, eiectus, iactatusque: atque utinam uel talis fuiſſem, qualem putauerũt, aut qualis eram, talem me illi exiſtimaſſent. inde tot conſpirationes, totque indignæ illorũ uoces, quas ego ſemper contempſi: ratus hoc ſolo hominem homini præſtare, quòd bonus ſit. Quemadmodum & in cæteris omnibus rebus uidemus: & Alexandro Achillino, Tiberio Bononienſi, Petro Leoni, Marco Antonio Veronẽſi, opinio hæc, non ſine contumelia, & iactantia, magna mala peperit. Nam Achillinus ueneno extinctus eſt: Petrus Leo in puteum præcipitatus: Marcus Antonius & Tiberius breuis uitæ, occaſionẽ ſibi parauerunt: ſic inanis hæc ſapientia, multis penſanda eſt incommodis. Quanto melius his fuiſſet, uel artem, uel negotiũ exercuiſſe? Quem mihi doctũ uirum obijcies, atque fortunatũ, imò quem doctrina illa ſua non peſſum dederit? Socrates occiſus, Anaxagoras in uinculis habitus, Plato uenditus, & capitali periculo expoſitus, Xenocrates ſimiliter: Ariſtoteles pulſus, fugatus, in exilio mortem, aut uoluntariam, aut non inuitus ſubijt. Demetrius Phalereus exul, & damnatus eſt. Demoſthenes uolũtarium bibit uenenum. Eſchines exul, Solonque: Lycurgo erutus oculus, exilium, tot uitæ pericula. Ioannes Scotus à ſuis ſtilis confoſſus, Cicero fœde occiſus, Varro proſcriptus, nullus non uexatus denique fuit, aut omnino cõtemptus. Queritur & iuſte iniuriam Budeus uir noſtræ ætatis inſignis. Quot & quantas perſecutiones Eraſmus paſſus eſt? fuerunt ne prophetæ, aut ſapientes legis Moſaicæ fœliciores? abſit. res eſt eruditio, quam qui non habet, non optet: qui habet, emptam gemmam credat, quæ magno precio parta eſt, maiore ſolicitudine & periculo ſit ſeruanda. Sed iam de his rebus nimis: nanque pauci admodum, ac penè nulli de imperitia conqueruntur, cum ſe ipſos libenter fallant.

Cruciatus ipſe eſt, qui quaſi merito intollerabilis uidet̃ eſſe.

eſt autem hic triplex, ex morbo, & à iudicio, & immeritus. uerũ quiſquis ille ſit, aut magnus eſſe non poteſt, aut nõ diuturnus, raroq; immeritus probis uiris incidit. at ſi incidat ferẽdus eſt, perſimilis eſt enim illi qui ſponte ex morbo, aut caſu contingit: in qua animi uirtute nonne pudet iure à fœminis ſuperari? quę cum in pariendis filijs uehementiſſimum dolorẽ ferant, totiens tamen hominibus congrediuntur, nec abortire propter id cupiunt, cum iam conceperint: quinimo etiam ſteriles nihil aliud magis optant, quàm filios procreare: eſt autem maximus ille dolor, quem in partu fert mulier, & uitæ periculo propinquiſſimus, cum non paucę illarum ex eo moriantur. nam certe qui æculei, quæ rotæ, qui tortores, cruciatus coli, dentium, auris, uentriculi, ueſicę, uteri, ſuperare poſſunt? cum ex his doloribus frequentiſſime conuellantur, parum mitiores ſunt, chiragræ, podagræ, iſchiæq;. at quales hi ſunt, tamen quorum gratia patiẽtes, nec à delitijs, nec à uenere uolunt abſtinere, etiam ſalutis certa ſpe propoſita, nullus eſt dolor tam acris, quem animi cõſtantia non ſuperet. Poſſidonius philoſophus, cum eum Pompeius articulari morbo laborantem uiſitaſſet, aduerſus importunos dolores dicebat, urgeant quantum uelint, non tamen dolorem malũ eſſe fatebor: neq; enĩ malũ eſt, quod extra nos eſt, dolor autem corporis, ſi animum non uincat, noſter eſſe non poteſt. Quàm pulchre id expreſſit ſeruus, qui Aſdrubalẽ occiderat, quòd is dominum ſuum interfeciſſet. neq; enim ullis tormentis adigi potuit, ut uultu lętitiam quam animo ex uindicta heri conceperat, non exprimeret. Memini Antonium Cribellum publico iudicio lacerandum, dum nudaretur, alacri uoce teſtatum, ſe nullis cruciatibus impelli potuiſſe, ut conſcios patefaceret, unaq; uoce facinoris complices, & habuiſſe, & occuluiſſe ſe oſtendit. Quid igitur mirũ, ſi tam conſtãter Pompeius coram Genthio Rege, digitũ lucernæ admouit, ut intelligeret Rex, per uim à legatis ſpem nullam eſſe extorquendi ſecreta? Tam patienter & Sceuola ille ante Porſenã manũ combuſſit,

neq;

neq; in hac gloria mulieres fraudandæ: mater Hircani Iudæi, cum à Ptolemæo genero diſcruciaretur, filium hortabatur, ne obſidionem dimitteret: ſed potius patrem, quem ille occiderat, ulciſceretur. Epicharis liberta, generoſior multis uiris, nullo cruciatu ad confeſſionem ſceleris, aut conſciorum potuit cogi. Quintilia etiã minima, cum coniurationis in Caliculam argueret, torquereturq́;, pertinaci propoſito meruit liberari, ac pro inſonte habita. præmia quoq;, tanquam innocens uexata, accepit. Quid de Barbara, Agatha, Chriſtina, cæteriſq́; uirginibus dicã? quarũ numerus eſt omni fide maior, cõſtantia uerò admirabilis, ut non tam tuliſſe, quàm optaſſe tormenta uiderentur. Sed hæc noſtræ legis munera ſunt, ad naturæ autem rationem iterũ reuertamur: nulla eſt quies tam grata, quàm quæ dolorẽ conſequitur: nulla eſt mors tam lenis, quã quæ fit à diris cruciatibus. Omnium igitur tormentorũ finis, ſeu ad ſalutem, ſeu ad mortem, placidus eſt: illud etiam conſiderare expedit, omnes qui ferunt graues pœnas, ſi animum exiſtimant immortalem, hoc illo tam bene conſolari debere, ut nil requirãt amplius: his autem qui à morte nihil eſſe putãt, mors ipſa dolorum finis certus eſt. quòd ſi cruciatus hic tibi meritus, merito etiam ſi nulla eſſet ſolatij alia ratio, ferendus bono animo eſt: quòd pœnã exſoluis, mentemq́; debito ſupplicio liberas: neq; enim & corporis & animæ ſimul, & animæ rurſus ſolius pœna luenda eſt.

Eadem ſed facilior in morbis ratio militat, quę in cruciatu. quid enim in morbo intolerabile eſt, ſi abſit dolor? cum uerò uix ſentiatur quàm plurima bona parit. eo diſcimus nos eſſe mortales, admonemur fragilis noſtræ cõditionis, naturæ haud ſtabilis, quodq́; alienæ ſubijcimur poteſtati: inde nos ſubit cogitatio recta, docens mentem alio collocandam: quod tibi diſplicet, alteri non eſſe faciendum. inde continentiores, temperatiq́; euadimus. pluribus etiam morbus uitam protulit, famam emendauit, uirtutem auxit. ſi morbi non eſſent, homo ſæuior Tigride, truculẽtior Leæna fieret; exiſtimat Macrob. morbos

his maxime accedere, non quos odit Deus, ſed quos diligit. Seneca uerò putat, eum uere eſſe infœlicem, cui nihil unquam cõtingit aduerſi: eoq́ ſolum exiſtimandum miſerum, quòd nimiũ fœlix ſit. Dicebat autem Paulus, quem diligit Deus, caſtigat. effrenis eſt humana natura, & niſi morbis (ut triticũ) ſubigeretur, ſępius ad ferarum mores facile declinaret. anima cum à corpore incipit ſeparari, nobilior tunc eſt, quòd naturæ ſuæ relinquatur: quæ melius intelligit & uidet à corporis uinculis abſoluta. Quo minus mirum ſit, tales & imbecilli eſſe, & morboſa natura, & uita breuiore: non poteſt aſſequi omnia, ſi fœlix es ingenio, neceſſario ualetudine infirmior es: an uelis robuſtius corpus, ac beluis ſimile ingenium: an uerò potius diuinã quandam naturam, cum debili corpore? ſed tamen & animalia quędam perpetuo infirma ſunt, ut Leo & Capra. Vnde etiã qui capras uendunt, non quemadmodum reliqua animalia incolumes pollicentur, ſed ut Varro inquit, hodie recte eſſe, & bibere poſſe, habereq́ recte licere. & hæc animalia cum rationis expertia ſint, lætantur tamen: quanquam nunquam ſunt ſine febre, homini ſoli conſilium ad ſui perniciem datum erit. illud tamen non obliuiſcendum, raro probos externis cruciatibus, temperatos uexari internis.

Sed ſunt qui grauiora morbis ſurditatẽ, aut cęcitatẽ putent. quanquam nihil hoc ad fœlicitatem tollendam pertinere uideatur. Homerus enim cæcus cum eſſet, omnes poetas Græcos & Latinos ſuperauit. Timoleon Siracuſas cæcus gubernabat, Appius Claudius turpem pacem cæcus diremit Romanorũ cum Pyrrho: meliusq́ uidit, tot oculatis. Annibal quamuis captus uno oculo eſſet, Italiam tamen penè totã ſubegit, gloriaq́ omnes Pœnos duces, Romanorumq́; uno excepto Scipione ſuperauit. Ioannes quoq́ Rex Bohemiæ cęcus, uir fortiſſimus, & conſilio prudentiſſimus, cum inclinatam aciem ſuorum ſenſiſſet, in confertiſſimos hoſtes ſe intulit, ne qui uictor eſſe non potuerat, uictus fuiſſe diceretur. Vir quidam parum ante no-

ſtra

ſtra tempora fuit, cæcus, in Muſica tam inſignis, ut omnes ſui ſeculi homines ſuperauerit: magnoq; in precio apud principes habitus, ditatusq; eſt. Habet & cæcus ſuas uoluptates, Venerem, conuiuia, Muſicam, eruditionem, diſciplinas deniq; niſi à natiuitate talis fuerit, dimidio temporis ſolum cęcus eſt: nanq; & ipſe per ſomnum plura uidet, ut mirari contingat de Ariſtotele, quòd uirtutem illam uidendi in oculis, non in cerebro, collocauerit, nempe ſi in oculo uiſio fit, exoculatus per ſomnium nihil uidere poterit: ut nec is, qui omnino à natiuitate talis erat, ſed ſi ab initio cum natus eſt, cæcus fuit: non eſt quòd doleat, cum non cognoſcat. uulgare. n. eſt, quæ ignoramus, nos neq; dolore, neq; afficere uoluptate: multa uero cũ uideamus quæ delectant, non pauciora ſunt quæ contriſtant. unus autẽ eſt uerus oculus, intellectus: qui eò lucidior eſt in cæcis, quo lux illa animi ab externa non diſtrahitur, unde cæcos & memoria, & ingenio magis pollere uidemus, atq; ut Poeta de Tireſia dicit:

Obruit ora Deus, totamq; in pectore lucem detulit.

Significans cæcum illum, mente fuiſſe oculatiſſimum. unde ei prædicẽda futura antiquitas gloriam tribuit, quòd eſſet prudentiſſimus. tales enim futura prædicunt. nõ inanes iſti Aſtrologi aut etiam illis impudentiores Sortilegi. ſed ad rem redeamus. Didymum philoſophum cum Antonius ille ſacer ſolaretur, dixit teipſum conſolare, quòd oculos angelis communes retinuiſti, muribus & lacertis ſimiles perdidiſti. Diodorus Stoicus Ciceroni familiaris, erat hic inquam cęcus, & philoſophus, & Muſicus, & Geometra celebris fuit. Caius Druſus iuris ciuilis peritiſſimus, cæcus uidentibus patrocinium præſtabat. Democritum ferunt ob ciuium odium ſeipſum obcęcaſſe, unde notiſſimi illi uerſus:

Democritus Abderites, Phyſicus, Philoſophus, clypeum conſtituit, contra exortum Hiperionis, oculos

Effodere ut poſſet, ſplendore æreo, ita radijs ſolis aciem effodit lũminis, malis bene eſſe ne uideret ciuibus.

Solebat Aſclepiades Philoſophus in cæcitate ludere, dicens nihil aliud eſſe quàm quòd puero uno faceret, ut plus indigeat: ſed etiam illud magnum commodum præſtat, præter reliqua cæcitas: ut mors ipſa etiam ſit iucunda, cum non ob aliud mortem magis timeamus, quàm quòd tenebras illas tetras nobis offundat; & omnem uiſum eripiat. at ſi cæcus ſis, nullã in morte mutationem percipies, ut etiã quod alios maxime torquet, te mori non ſentias.

Forſan ſenectutem aliquis, tam illepidus erit ut accuſet: nõ memor neceſſarium fore, ut iuuenis iam fuerit, qui nunc ſenex eſt. ſed Cephalus ille Platonicus, aut Plinianus Spurinna aduocetur: ab hiſq; quæramus an malũ ſenectus. quàm florida ea ſit ætas, ſi non uitietur, oſtendit Iacobi Philippi Sacchi robur ac uirtus: quem olim Principem Senatus Franciſcus Sfortia Dux legit.

Itaq; cum in his omnibus, quæ dicta ſunt, nihil mali ſit: uidendum puto, an in communibus illis calamitatibus lugendũ ſit: hæ autem ſunt uelut peſtis, fames, ac patriæ excidium, quæ tamen cum communia ſunt, leuius homines pati uidentur, quàm ſi ſolis id contingat. at certe ſi mala hæc eſſent, gratiꝰ ferri deberent, cum difficilius poſſint emendari. eſt igit̃ potius hæc iactura hominum, ex opinione quã ex re ipſa: ac cum uniuerſalis extiterit, auream ætatem imitatur. fides enim incorruptior, humanitas freques̃, cõuerſatio urbana, uictus frugalis, eoq; meliores hominũ, & mentes & mores, quo fortuna deterior. tunc cum pomis ſolis ueſceris, ſi panẽ haberes beatũ te diceres, at antea panem, uinum, lectum, obſonia, habebas, & querebaris. Inuidia igitur eſt, quæ nunc nos torquet, non uoluptas, luxus, non neceſſitas. nanq; iniuſto nunc deſiderio teneremur, omnia omnibus temporibus æqualiter optaremus, nec tam infœlici exitu indigeremus, ad cognoſcendum, quàm paucis uilibuſq; rebus natura contenta ſit. At uerò tunc ſi in ea miſeria uiuere gratum eſt, miſeria illa eſſe non poteſt, ſolum enim

uere miſer eſt, qui uitam odiſſe cogitur. at in communibus calamitatibus nemo uitam odit, ſed tunc maxime patienter fert: neq; em̄ turpe uideri ſolet, quod commune eſt. uidetur autem omne humanum malum, præter mortem in quadam turpitudine conſiſtere, & bonum in gloria. id autem eſt quoniam uerè nullum (ut ab initio dictum fuit) bonum, aut malum in humanis eſſe poteſt. Sed ad rem reuertamur, perijt patria, in eaq; amici, atq; affines, exiſtimatio, & opes: fateor: an putas eos ſolum tibi propinquos qui in ea ciuitate erant? omnes ex una ſtirpe ſumus. cum ad auos & proauos recedis longa affinitas eſt. amicitiam, mores, exiſtimationē, uirtus pariet, qua ſi tu cares, non exiſtimatio, ſed ambitio, & dolus fuerat: in paupertate autem multos ſocios habes, ut pudere te propter errorem, tædere propter ſolitudinem non poſſit: uerum ut diximus mendicis ſuccurrunt, ſportæ, Xenodochia, proceres, religioſi, uiri probi: in quo euentu publica clades aufert dedecus: quod tamen multi, ob leuem quem nos contemnimus laborem, fugiendum ſubeunt: ſed ſi ſit animus induſtria, mens armata uirtute, rarò admodū ad id peruenimus. quanq; afflicta tota ciuitate nempè Syracuſas, dum diriperet Marcellus Archimedem, ſeruare uoluit, & Megaræ, cū à Ptolemæo prius, poſt à Demetrio Antiochi filio captæ & ſpoliatæ eſſent (Stilphonē philoſophū nō perdiderunt) à regibus enim ſeruatus, & honorifice habitus, dona accepit: altero eum ſecū deducere tentante, altero eius etiā facto diſcipulo: cum uerò Rhodus à Demetrio oppugnaretur, Protogenes à Rege pictor in ſuburbijs colebatur, cum ciues in urbe uix tuti eſſent. habet uirtus ſecū comitem Nemeſim, quæ mendicare non ſinat, à communibusq; periculis eruat. Socrates illæſus Athenis manſit à peſte: Crates à Thebarū excidio. non debet uir ſingularis uirtutis, populari periclitari calamitate. manent tales, ſua propria fata, inuidiæ improborum, obnoxia. Reliquū igitur eſt, ut de malorū multitudine dicamus, ac ut Diogenes ait, Is ego ſum, in quem diræ iactatæ ſunt imprecа

preca

precationes: ſum enim dicebat ſine domo, ſine ciuitate, patria exul, uagus, mendicusq́; his omnibus uirtutem animi ſatis eſſe putauit. Si igitur ſenex æger, inops, exulq́; fueris, an hoc eſt mala augere, an diuidere? non ſunt calamitates numero, ſed magnitudine metiendę. fit autem ut uelut in doloribus, calamitas pellat calamitatem, exilium aufert dedecus miſeriæ, cum apud ignotos fueris: eſt autem ea pars (ut dixi) in homine quã præter mortem homines libentius fugiunt. an uerò te uelis potius Philotam eſſe cum ab Aexandro diſcruciaretur, quamuis iuuenem decorum, robuſtum, ſummo genere natum, diuitem, quàm ſeruum, ægrum, etiam in piſtrino laborantem? Hercle eſt etiam humana conditio, ut ueſtium; ingẽs enim macula eo magis deturpat, quo ueſtis ipſa fuerit precioſior: minus autẽ, quo fuerit obſoletior, atq; pluribus fœdata uitijs. Verum & illud obſeruandum eſt diligenter, neminem poſſe perpetuo tempore eſſe infœlicem: nam & ſomnus moleſtiam omnem adimit, iucundusq́; miſero, non minusquàm fœlici. ſunt & ſenſuum delectationes, ex æquo omnibus fermè communes, guſtus, uenus, oculorum ſpectacula, auditui ſymphonia, naribus iucundus odor: ut non poſſint omnia ex æquo prorſus grata cuiquam ſimul interire. quamobrem cunctos decet illud cogitare, quòd ſi mortales omnes dormirẽt, nullus tunc alio eſſet fœlicior. at nunc non ſolum dormituri, ſed etiam morituri ſumus: & cum diu uiuere non poſſimus, neſcis tamen quàm parum abſis à morte. Quamobrem omnia conſtanti animo aduerſa ferre, non ſolum ſapientis eſt, ſed etiam utile conſilium: cũ nihil in hac uita aduerſum nobis uerè dici poſſit. eaq́; cauſa Homerus, Aten deam calamitatum nudis pedibus eſſe fingit, nec aſperum ſolum calcare, ſed per mortalium capita ſummo uertice leniter ambulare: ſignificans non niſi fractis uiris, & conſilio perditis, delitijsq́; ac luxui indulgentibus, calamitatẽ adeſſe poſſe: at fortes ac uirtute præditos, nec inuadere, nec omnino aggredi tentat, nihil enim ſolidum, nihil aſperum, ea Dea tangere,

gere, aut premere poteſt. Quin igitur mentē tuam, donū'q; diuinū, ad cœleſtia eleuas, ubi illa ſempiterna ac dulciſſima uita, tibi parata eſt? Homines eñ in hoc mūdo, ut fabæ ſunt. alię eñ puſillæ, aliæ magnæ, aliæ florent, aliæ fructibus cōſpicuæ, aliæ aridę, aliæ luxuriātes, aliæ exiles, fruticoſæ aliæ: omnes tamen unus autumnus, q; breui in inanes ſtipulas redigit. neq; inter illas, ullū amplius eſt diſcrimen, non ſolū quæ ſit, ſed quę fuerit. omnes unà intereunt, nō amplius naſcituræ: ſic hominū omnis faſtus, ambitio, diuitiæ, potētia, filij, amici, gloria, q; breui conſeneſcūt, intereunt'q;. nec quicquā refert, an Irus fueris, an uilis Galba, an Antaxerſes, aut generoſus etiam Hercules. ſola uirtus, ac probitas beatū hominē, ſola ſcelerū conſciētia, infœlicē efficere poſſunt. cū peſſimū illud, q̃d uir bonus timere poteſt, optimū ſit, quod improbus optare queat; ſcilicet animorū in morte interitus; uerū ut nec huic ſperandū, ſic, neq; illi timendū. miſit eñ Deus pater in hunc mundum nos, tanq; filios regno præponendos, luctā'q; cum ſenſibus, cum mundo, cum diabolo, ex occulto ſpectat: qui fortiter aduerſus hæc omnia pugnabit, ſublatus e theatro inter Principes numerabit regni illius: qui aūt prorſus iners, omnibus ſuccumbet, tanq; ſeruus in uinculis, cū theatrū exierit habebit. Porrò theatrū hoc, exornatum ad ſpectaculū eſſe par fuit. ipſum uerò patrē ex abdito ſpectare. qui eñ tam ſtulti filij, corā eo luxurioſe, & pigrè, tum etiā ſeditioſè uiuerent, ſi aliquē ſpectatorem ſuorū operū, nedum patrem illū magnū, eſſe putarent? Cum itaq; extremū agonē anima ſuperauerit, tanq; amans amanti copulata, ea dulcedine ac ſecuritate fruit, quā nec ſcribere, nec cogitare poſſumus: cū uix liceat amantiū terrenorum oſtēdere uoluptatē: inter quos tamen multa turbulenta, nihil tutum, nihil diuturnū: beatus eſt tamen hic amans, omnium'q; aliorū obliuiſcit, cum amatæ coniungit; at ibi in principatu ſecurus, perpetuus'q; animus, cum amat, in eius cōſpectu ſemper eſt, qui omnia poteſt; atq; in omnibus ut uerus pater bono filio, placere paratus eſt.

Finis libri de Conſolatione.

HIERONYMI CARDANI MEDICI MEDIOlanenſis, libellus De libris proprijs, cui titulus eſt, Ephemerus, ad Hieronymum Cardanum Medicum, affinem ſuum.

GALENVS ex antiquis, Eraſmusq́ noſtrę ætatis uir, libros ędiderunt, nomina tantum priorum librorum continentes, ea ut puto ratione, quòd multi quæ ſua eſſent, negarent: alienaq́, ſed illorum nomine indigna cohibuerunt: tũ uerò, quòd ſtudioſi illorum, uniuerſos apud ſe habere cuperent. eam ego rationem ſecutus: quamuis cum illis nunc, de gloria non contendam, eiſdem tamen ut puto, quibus illi cauſis, prouocatus, tot laboribus, tanquam umbilicum quendam unius diei, etiam adiecto ſtudio imponere decreui. Neq; enim nunc deſunt, qui ea quæ ædita non ſunt, ſibi impudenter uendicent. aliquotq́ ſtudioſi, cum nobis etiam uiuentibus, noſtra ſingulis diebus requirant, à morte ſi ſupereſſe ſciant, quæ forſan ædita non ſint, publicari noſtro nomine curabũt. Impium enim eſſet, cum tot uigilijs ad hanc uſq; diem, tam multa inuenérimus, ut ſine labore ea quiſquã ſibi adſcribere poſſit. Quamobrem opus nõ tam multis utile, quàm mihi neceſſarium aggredior. et quamuis noſtra extollere nobis minime liceat, non tamẽ negligere decet. Tum præſertim, cum uiuentibus illud etiam accidiſſe uideam, quòd aliquando magnis uiris contigiſſe uidimus: ut ſcilicet nomina librorum noſtrorum, à multis quęrerentur, & indies non deeſſent, qui apud bibliopolas ſciſcitarentur, qui nam eſſent libri iam æditi è noſtris, & qui non tam tabellas aliquando apud illos legi, fruſtra quærentium libros noſtros nondum in lucem æditos, Non enim ignoro, & ſi nullus nunc ſim, & alios multos egre

egregios uiros ſuo tempore penè incognitos fuiſſe. Nam cum mortuis liuor non obſit; uiuentes ideò minore in precio habemus. quod & Octauianus Horatianus optime docuit dicens,

Parua coronate plauſere theatra Menandro,

Riſeruntq́ ſuum ſecula Mæoniden.

Non igitũ ulli deſperandũ eſt, ſi bene ſtudia ſua collocauerit: ſed elaborandum totis uiribus ad uirtutem & gloriã. Itaq́ multarum rerum cauſa hæc à nobis ſcribenda ſunt. Primoq́ ut ſciant homines, quos habere poſſint, quos'ue debeant expectare ex libris noſtris: tum uerò ut ſi aliqua maneant, poſt obitum nondum in publicum ædita, ut noſtra eſſe ſciant, præſertim ea quæ non niſi à nobis poſſent inueniri. Noſcant etiam quæ à nobis tractata ſunt, quæ inuenta quo'ue loco doceantur. Simul etiã reſpondebimus his, qui nos de uarietate criminanũ: alios ab admiratione multitudinis ac magnitudinis librorum cauſa edocta liberabimus. accedit his ſingularis quædam utilitas intelligendi, quonam pacto facile, quis multa, & diſcere & inuenire ac ſcribere queat. Ergo ne tot utilitatis partibus, unã diecula impendere poterimus? tum pręſertim, quòd & mihi præ oculis quaſi incitamentũ erit, ad perficienda quæ imperfecta ſunt, tum dux uiæ quidã, ut oportuniora ad corrigendũ in manibus accipiam. Neq́ uerò quiſquam ſanæ mentis librorum uarietatem culpet; niſi mecum Platonem, Ariſtotelem, Theophraſtũ, tum Galenum, Plutarchumq́, ac Ciceronem, Varronemq́, ac Celſum, aliosq́ innumeros in ius uocet. De paucis ſcribũt, qui pauca nouerunt. at qui multa ſciunt, longe commodius per tẽpora modo in his, modo in illis uerſantur. eaq́ uarietas ſcribendi, uelut & uitæ faſtidiũ tollit, minuitq́ laborem: quo fit, ut qui nondũ uno perfecto opere aliud inchoauerit, non propter hoc inconſtantiæ crimen ſubeat, modo tamen multa ad finem breui perducat. quod & Ariſtotelem ac cæteros feciſſe uideo: nam non ſolum alia alijs temporibus ſcripſerunt, quod neceſſarium ut eſt, ſic ex ſtyli uarietate dignoſcitur: ſed multa eodem

tempore.quo fit,ut aliquando tanq̃ de præcedētibus, aliquando de ſequentibus, de eiſdem tamen libris loquantur. & ſi dum Phyſica aut ſupernaturalia ſcribebat,nihil aliud interim ſcripſiſſet,male prorſus,cū tanta librorū multitudine actū eſſet.Deſinant uerò noſtrorum, aut magnitudinē, aut multitudinem admirari, qui ea uiderint,quæ Auguſtinus, Varro, Galenus, Theophraſtuſq; ſcripſerūt.Sed tamen illi iam ad ſenectutē peruenerant,fateor inquā; ſed & ſua etiā emendata ſunt, noſtrorū minor pars.Verūego poſtquam admirari non deſinunt, noua ratione admirationē admiratione maiore tollā: nanq; plures alios primo igne cremaui; horū uerò qui ſuperſunt, nullū non bis iam ſcripſi,æditos omnes ter,deniq; ſi tēpus, quod medendi exercitationi tribui conſideres,nil reliquum, uel ad ſtudia ipſa,uel ad uoluptates,uel ad ſcribendum ſupereſſe uidebitur.At contra, dum ſtudij tēpora metieris, nihil ad reliqua ſupererit. Sed tamen tēpora uoluptatū,etiam longe maiora fuere,ut qui perplures annos,totos dies ludendo conſumpſerim:et tamē tu qui me non mentiri ſcis,deſines admirari, quonā pacto ſola adiutus ſedulitate,tantā librorū congeriem ſcribere poterim. ſi intelligas,nihil magis ſtudijs aduerſari,quā otiū. plusq; unum otiū obeſſe rei literariæ, omnibus alijs uitijs pariter iunctis.Cū igit̃ nec agris excolēdis,nec rationibus ineundis, nec otio,nec maledicentiæ,nec nugis aut ſpectaculis tempus tererē: quamuis etiā ſero initium his dederim, ut qui ad annū uſq; uigeſimū in patris ſeruitute ꝑpetuo eſſem, hæc tamen etiā quæ nunc ſubiungā ad finē perducere potui: adiuuit tamen aſſiduitatē ꝑſępe natura,& conſuetudo quædā,qua duabus rebus,ſine ullo impedimēto eodē tempore,incumbo & ſatisfacio. Itaq; cum adhuc ephebus eſſem,morte Nicolai Cardani iuuenis territus, cœpi de uitæ breuitate cogitare,ac quęrere, quonā pacto aliquid memoria dignū poſteris relinquere poſſem. Sed cum in patris ſeruitute,& abſq; lingua Latina, forem Mathematicarū tantū peritus,libellum compoſui,in quo docebam,quonā pacto cogni-

ta lon-

ta longitudine ac latitudine duarũ ciuitatũ, aut duarum ſtella-
rum,uerã illarũ diſtantiã habere poſſemus. erat liber exiguus, P.
ac per capita diuiſus,rem tamen probe abſoluebat: nam tunc
forte in manus meas inciderat,Gebri Hiſpani liber,cuius auxi
lio non parum adiutus ſum.hunc igitur cum Auguſtino Laui
zario Comenſi cõmodaſſem,illo ex peſte pręter opinionẽ mor
tuo amiſi,nec ulla diligentia recuperare potui. Per idem tem- 2
pus librũ de latrunculorũ ludo ſcripſi.quẽ anno ætatis XXIII.
abſolui.magnitudo Iuſtini hiſtorici liber,materna ſcriptus lin
gua.quòd exiſtimarem eos,qui ludis delectantur,minime ma-
iore ex parte eſſe eruditos: diuiſi autem illũ in quatuor libros.
In primo de ludo latrunculorũ, in ſecũdo de ludis fritilli,in ter-
tio de ludis,ut dicunt chartarum,in quarto de aleæ ludis:oſten
di ludos quadraginta,dolosq́ꝫ qui in eis fieri ſolẽt, rationes uin
cendi Arithmeticas,adeo admirabiles, ut multi qui librum le-
gerint,nobis ex hoc in ſerijs rebus fidem haberent, induſtriam
& mirã artem admirantes. Interim uerò Grammaticæ & Dia-
lecticæ operam dabã. Anno igitur eodem cum ſequente, duos 3
libros ſcripſi. Commentaria ſuper Poſteriorum primũ Ariſto
telis,magnitudine Saluſtij,attamẽ non abſolui. ea cum Octa
uiano Scoto commodaſſem, tum alijs, neſcio quomodo exci-
derint,puto tamen abſq́ꝫ dubio ſupereſſe. Scripſi & contrarias 4
Ariſtotelis & Auerrois in dialecticis ſententias, qui liber Te-
rentij magnitudinem æquat, Contradictiones circiter ni fallor
centum, uel plures etiã. eſt nũc apud me et exemplar. Medicus
quidam è noſtris exſcribi curauit,q̃d apud illũ eſt.ita XXIII.
& XXIIII. annus peractus. Inter ludos & uoluptates eſt
XXV. In Saccenſe oppidum me contuli. quo anno ad mei in
ſtitutionem,librũ primum inchoaui uagãtium morborũ, cum
duobus ſequentibus annis reliquos penè perfecerim. nam liber 5
tertius abſolui non potuit. Magnitudo ut epidemiorũ Hippo-
cratis materia,de morbis eſt,tum miraculis, quæ circa illos ac
ciderunt,conſtitutiones temporum enarrant, quæ'ue illis ſuc

ceſſerint, atq; utinã melius librum tertium abſoluiſſem, adiũxiſſemq; alios. Sed per idem tempus, rogante amico, librum
6. de re uenerea condidi: tum librum alium ſponte Chiromantię,
7. quos ambos urina felis corrupit. Inde ſuccedente tempore ambos inſtauraui: ſed librũ de re uenerea perficere non potui. Porrò Chiromantiæ, Coclitis libro fermè æqualis eſt. adiutus autẽ ſum, lecto libro Franciſci Syrigati non parũ, quòd ille multa collegerit experimenta, quæ nondum in lucem prodiere. Sed illo tamen mihi magis profuit methodus ipſa diuidendi, quàm ex Galeno didicerã: ut libri ordinem, & facilitatẽ ac perfectionem aſſequerent. Liber tamen de re uenerea, Paradoxa Ciceronis non ſuperat. Moris aũt fuit nobis, ut quoſcunq; qui in arte aliqua ſcripſiſſent, prius legerem, quàm in eadem quicq; componerem. Per idem fermè tempus & ad annum uſq; XXXI.
8. duos libros magnos compoſui: alterum Aetij magnitudine, de Medicinæ regulis, in quatuor diſtributum. In quorum primo, diffinitiones morborũ omniũ, & ſigna diſpoſui, in ſecundo prædictiones & cauſas eorundẽ, in tertio curam ſimpliciũ morborum, in quarto compoſitorũ: quòd plerunq; compoſiti morbi, contrarias habeant cauſas, medicumq; diſtorqueant, eoq; magis diligentiam illi præter reliquos præſtiti, quòd nemo ad hãc uſq; diem de his ſcripſerit, niſi conſulendi cauſa. Reliquũ in quo
9. medicinæ ſententias contrarias, quotquot inuenire potui, unà collegi, Gręcorum, Arabum, Latinorum. hę autem fermè quadringentę, magnitudo libri ut Conciliatoris. Inde diſcedens an
10. no XXXII. in oppidum Gallarate me contuli ob medicorũ Mediolanenſium reſiſtentiam, ibi tres libros conſtruxi. Primũ de fato, quod bis iam ſcriptũ, nec tamen dignum æditione, Terentij magnitudine. primum exemplar, apud Archintum epiſcopum eſt, quod etiã longe minus, eo quòd apud me eſt. oſtendi aũt ibi contra Alexandrum, quod ſolet dici, Ducunt uolentem fata, nolentem trahunt.
11. Alterum de Aſtronomicis iudicijs, in decẽ libros diuiſum, magnitu-

magnitudine Firmici. imitatus Ptolemæum in decimo: exem-
pla ducentarū geniturarum adiunxi: nam plures prius erant,
uerum ut poſt dicā earum numerū minui. Tertium librū ad li- 12.
bri de occulta Philoſophia Agrippæ, confeci imitationem. Vi-
dens enim illum tam pulchrum inuentum, uana, & menda-
ci hiſtoria fœdaſſe, uiſum eſt, ut eiuſdem argumenti, ſed ueris
collectis experimētis fabricarem. quem quoniam maior eſſet
Strabonis libro, poſt in tres diuiſi. docui aūt, uires, naturam &
miracula ibi elementorum, ſtirpium, metallorū, lapidū, herba-
rum, animaliū, uolucrum, artium, diſciplinarū, curam anima-
lium, ueneficia, alchimiam, decorationē. nec ulla in parte mihi
magis placui. porrò cū initiū illi dediſſem anno XXXII. uix
finitus eſt anno XXXXII. totiens mihi occurrit, quod adde-
rem. quater autem ſcriptus eſt ad hanc uſq; diē. Inde poſt men
ſes XVIIII. quibus ibi manſi, annum agens XXXIIII. In
patriam reuerſus ſum, Archinti epiſcopi perſuaſione, in cuius
gratiā libros iudiciorū Aſtronomicorum fabricauerā, cœpiq; 13.
ſimul profiteri Arithmeticā, Geometriam, Aſtrologiam. Con
ſcripſi igiť in nouē menſibus, quibus legebā libros decē de cir-
culis Sphęricis, octo aūt erant abſoluti, & totā circulorū ratio-
nem cōtinentes. nonus continebat tabulas, quas nuper inchoa-
uerā. fecerā et dimidiū decimi, de ponderibus & umbris tractan
tem, cum ecce amicus oſtendit tabulas eiuſdē uſus, Ioannis de
Regio monte: tū Chabriel Arator quinq; libros eiuſdē autoris
de circulis. tantundem igitur contriſtatus de his, quantum læ-
tatus de tabulis, quòd non leuem à me laborē ſuſtuliſſent. ſer-
uare tamen librum meū decrèui, quòd plures longè propoſitio
nes cōtineret, quàm Monteregij liber, quodq; propoſitionum
ex Euclide nuncupatarū numerum contineant, qui in Monte
regij, quòd morte præuentus perficere nō potuit: deeſt tum ue
rò tabularū modus, ut ad compoſitionē longe difficilior: ſic ad
operationē longe aptior eſt. Euclidē igiť, hic liber magnitudi-
ne æquat. ſi tempus non deerit, addam quę in Monteregij libro
deſunt

deſint,& ex duobus unum perficiã,titulum illius relinquẽs no-
14. mini; etſi utriuſq; argumenti initium dedit Geber nobis. Eo-
dem tempore libellũ de circulis ſcripſi, ad imitationẽ Cãpani,
magnitudo ut Paradoxarũ Ciceronis. materia eſt de motu in
circuli periferia illorũ mobiliũ,quę temporibus ſtatis mouent,
15. ſeu cõmenſurabilibus actu,ſeu potentia prima,uel ſuperficiali,
ſecunda,uel ſolida. Scripſeram & antea:ſed annum non teneo,
libros duos;alterũ de pituita,quòd eo morbo diu laborauerim,
16. magnitudine Actuarij. alterum de peſte quæ anno à ſalute ui
geſimo ſeptimo ſupra milleſimũ & quingenteſimũ uillas uici-
nas inuaſerat,magnitudine Academicarum quæſtionũ Tullij.
Sed ad ordinẽ iam reuertor,cũ hi libri nunc apud me abſoluti
ſint. In fine XXXIIII. anni,dũ ceſſationis tẽpus eſſet, libros
17. tres compoſui. Primũ ſuper primũ ac ſeptimum Geographiæ
18. Ptolemæi librũ, magnitudine Tuſculanarum quæſtionum Ci-
ceronis. alterũ ſuper Sacrobuſti de ſphæra librum, magnitudi
ne libri de Bonorum finibus. In quo multas à præcedentibus
expoſitoribus prætermiſſas difficultates, aut male termina-
tas abſolui. hi duo apud amicos ſunt, quod mutuo iam ſæpe
19. illos commodauerim alijs. Sed tertius fuit elementorum ſu-
per Euclidẽ. hic primo exiguus, ac quaſi cõtemptus, ſub aduen
tu Ioannis Collæ Mathematici ſuperauctus à me, ac inde in
tres libros diuiſus: inde in ſeptem, poſt in nouẽ, perpetuis tan-
dem augmentis in quindecim euaſit,& nunc eſt apud me abſo
lutus. magnitudo illius ut elemẽtorum Euclidis,propoſitiones
nouiter inuentæ,pluſquã quadringentę. Docuit Euclides qua
dratũ circulo inſcribere: nos pentagono. ille circulum inſcribit
trigono:nos duos circulos coæquales inſcribimus. ille figuras
omnes ſimiles ꝓportionem ſeruare docet,nos in omnibus figu
ris æquilateris, & æquiangulis proportionem inter lineas ſub-
tenſas inueniri oſtendimus. ille corpora inter ſe contulit, nos
corporũ partes. ille lineas potentia cõmenſurabiles inuenit ſu-
perficiali,nos ſolida, ille docuit metiri rectilinea, nos quæ obli
quis:

quis lineis continentur:ille ad menſuram agrorum aptior,nos
diuidere docuimus : ille in Geometricis magis perſtat,nos A-
rithmeticæ principia per illum oſtendimus . Euclides omnia
collegit,quæ in Geometria ab antiquis ſcripta eſſent,nos quæ
inuenimus,ſuis autoribus adſcriptis,noſtris inuentis adiunxi-
mus,uno Archimede relicto,quem cum Archinto illi adiunge
re decreuimus.Sequenti anno interpretabar Vitruuiũ,& ne to 20.
tiens ad eoſdem labores redire cogerer , paraphraſim numero
librorum , & magnitudine Vitruuij exaraui : in qua hiſtorias
illius abditas & breues recito,obſcura uerba interpretor,men-
ſuras declaro, machinarum ſtructuram doceo adeo diligẽter,
ut ne uerbũ reliquerim intactũ. Eodẽ anno Ciceronis omnia
uolumina,ut dici ſolet, ad uerbũ legi. Tribus autẽ ceſſationis
menſibus,cũ multi inuidi dicerent,me literas medicinę neſcire,
quòd totus Mathematicis uiderer intentus,dierũ XV. ſpacio,
duos libellos qui nunc extãt, ędidi:alterũ de malo medẽdi uſu. 21.
reliquũ cui titulus eſt, q̃d nullũ ſimplex medicamentum , noxa 22.
caret.hos quia excuſi ſunt ,quales aut quanti ſint,exponere ſu-
peruacuũ eſt. parui ſanè ſunt, & primi qui in publicum prodie
rint. Reliquo tẽpore uacationis,cum Archintus diſceſſurus ui
deret,cœpi de rationibus meis cogitare diffidens mihi.Sed in-
telligens Pontificẽ Aſtronomia delectari,duos libros exaraui:
alterũ cui titulus eſt Ephemeridũ ſupplementũ:alterũ qui eſt de
emendatione motuũ cœleſtiũ.hos denuo XV.dierũ ſpacio am 23.
bos abſolui. uerũ anno præſenti, additis LVIII. geniturís ad 24.
nouem,quæ tunc aderant,libellũ de geniturís confecere,hosq; 25.
tres ſimul denuo Germani impreſſerunt . quos quia notiſſimi
ſint,nõ eſt cur doceã,aut dicam,quid in eis contineat . Abſum-
pſi aũt in ſecũda æditione,quinq; dies laboris:ut tres illi libelli,
uiginti dierũ curã ad ſe traxerint . Tunc uerò uoto fruſtratus,
nec cum Pontifice quicquã proficiens,per reliquos duos men-
ſes,tum etiã in poſterũ librum de Arithmetica magnis labori- 26.
bus, plusquam fœliciter compoſui, quẽ poſt biennium ab ini-

tio ædidi. omnes autẽ, cum publicatus ſit, qualis ſit nouerunt. quem tandem denuo mutaui, auxi, emendaui ſic, ut XIIII. libros cõtineat. abſolutus quidẽ eſt, ſed non emendatus. titulus eius, Opus perfectũ. nec ab re: nam in primo libro de integris agitur, ritusq; Græcorũ, Latinorũ, Indorum, Hebræorum, ac Barbarorum explicãtur, numerandi, multiplicandi, diuidẽdi, addendi, detrahendi, latera ſuperficialia, uel ſolida quęrẽdi, progrediendi. In ſecundo, omnia hæc in numerorũ partibus oſtendunt, in tertio. In irrationabilibusn. Iquarto, in denominationibus, ac mixtis. In quinto, in ꝓportionibus. In ſexto quingentæ uires numerorũ explicant, cum uix quadraginta pręcedens æuum potuerit inuenire: ſeptimus, octauus, ac nonus mercaturæ dedicantur: decimus inſcribit Ars magna. continet ſexaginta ſeptẽ capitula: ex his quorũ antiquitas uniuerſa, uix ſeptem potuit inuenire: undecimus metiri ac diuidere ſuperficies docet: duodecimus eadẽ in corporibus oſtendit facere: tertiusdecimus ac quartusdecimus, quæſtionibus Arithmeticis & Geometricis deſtinant. In his ultra omnẽ artem, tum diligentiam, caſus etiã, & neſcio quis auxilio fuit, ut etiã multa per ſomniũ
27. inuenerim: tum ad quærendũ cõfirmatus, nunq; fallente euentu: ob quem ſucceſſum, ſub eodẽ biennio, decem libros de ſomniis fabricaui: in quorũ primo generale rationem illorum edocui. In decimo aũt quotquot experimenta Grecorũ, ſeu Latinorum hiſtoriis mandata ſunt, uel mihi euenerunt, ad mille puto in unum cõgeſſi. intermedij octo libri, à rerum natura diſtincti ſunt, cœleſtium, elementorũ, herbarum & arborũ, animaliũ, uolucrum, piſcium ornatus, et humanarũ operationum. Per idem fermè tẽpus, cum nondum quicq; ædidiſſem, hærerem'q; in cõpoſitione librorum, paupertatis metu, per ſomnium ad ſcribendum adeò ſum cõfirmatus, ut illius imago etiam nunc me torqueat. Magnitudo igit libri de ſomniis, Artemidori operi, quod
28. in eadem facultate eſt fermè tripla, libri Arithmeticæ dimidio maior, quàm impreſſi. Sub eodẽ tempore, ſcripſi librum floridorum

ctorum, ſeu medicarum quæſtionum, magnitudine Terentij: ſed imperfectum. Tum uerò librum de ſimplicibus, æqualẽ opuſcu- 29.
lis in medicina à nobis æditis. Scripſi etiã tres libros, in fine an- 30.
ni XXXVI. ſcilicet ceſſationis tempore, de urinis, de purga- 31.
tionibus, de morbo gallico. de urinis, quòd Galenum uidiſſem 32.
hanc ſolam partem reliquiſſe intactam. eius autẽ artem, in diſſectionibus & pulſuum rationibus, quãtum licuit ſum æmulatus. liber eſt Tibulli magnitudine. ab experimento rationẽ aſſumens. Inde miro artificio cauſas ex differẽtijs uenatus, libellum de purgationibus, eo cõſilio, quòd medici nulla re magis indigent, nec ulla in re frequẽtius aberrant. nacta occaſione, ex uarijs, ac quaſi contrarijs antiquorũ ſententijs: cum tamen ſi recte aduertamus, omiſſa aſtantiũ cura, eadẽ omnib. fermè de purgatione ſentẽtia fuerit, nec ulla in re diſcrepẽt: ſed multitudo, ac diuerſitas caſuum contradictionis ſpeciem refert. liber Actuario æqualis. Librum de Gallico morbo, eo cõſilio ſcripſi: quòd morbus ille, tam auxilia adeò amplã cõſiderationem requirãt, pateatq; illorum uis longe lateq;, ad alios etiã morbos: ut merito librum artis curatiuæ Galeni magnitudine ſuperet. Inte-
rim quartum librum collectaneorũ, ſeptem libris ſum interpre- 33.
tatus, quos ad umbilicũ p̄ducere nõ potui; hoc aũt ut magnos uiros imitarer. quicunq; eñ multa ſcripſerunt, aliorũ etiã ſcripta ſunt interpretati. eſt autem liber totus, magnitudine libri collectaneorũ, & Auenzoar ſimul iunctorum. Sub illius anni fine, dum ceſſatio eſt, amicitiã Principis Alphonſi Auali illuſtriſſimi ſum conſecutus, oportunè ſanè: tunc ut illi gratificarer, li-
brum de archanis æternitatis inchoaui, ſubiectum eſt primi li- 34.
bri: nam in tres illum diuiſi ob magnitudinẽ, ut oſtendã mundum aduerſus Peripateticos, ſuffragãte hiſtoria, ratione, exemplo, initium aliquod habuiſſe, nõ tamen cõſtare, quomodo habuerit, ut etiã certum eſt moueri ſic ſtellas, cùm tamen nondũ modus aut ratio eius motus potuerit explorari. In ſecundo oſtendi, regna omnia certos temporum limites habere, tum le-

ges ac familias, qualesq́ue hi ſint fines, & unde exoriantur: oſtẽ
di etiã ſucceſſiones, non ultra quartam decimã prolem extendi
poſſe, hiſtorijs innumeris, rationibus naturalibus, firmiſſimis
authoribus, ſacræ paginæ & ſapientum. Verum in tertio de ra
tione extendendi imperia, tuendíq́ue, ac inſtauratione militaris
artis, de animi etiã immortalitate multa dixi, de prodigijs omni-
bus copioſe, tum de legis etiã naturæ argumentis. Redundauit
multitudo ſententiarum, ac authoritatũ ita, ut liber alius, non par
35. uus conſurgeret. Scripſi igitur accuſatoris librum, ac de ſapien
36. tia aliũ: Primũ uero in tres diuiſi, ac ſub nomine libri de Con-
ſolatione ędidi in lucem. librum aũt de ſapientia, in quinq́ue diui
ſi. In primo de diuina ſapientia, in ſecundo de naturali, in tertio
de humana, in quarto de dæmoniaca, in quinto de his qui lapſi
ſunt, quonã pacto cõmode ſe redimere queãt. hic quia annecte
tur huic, non erit ulterius explicandus, deductus eſt aũt ad um-
bilicum pręſenti anno, ſcilicet ætatis meæ XLII. in anni ipſius
fine. uerum libri de arcanis æternitatis, magnitudo dupla eſt
libro de ſapientia. Sequẽti anno qui fuit XXXVIII. compo
37. ſui librũ de ſupernis, eius tractatio, eſt de cœli ſubſtantia, motu,
luce, magnitudine cuiuſq́ue eorũ quæ apparent, de iride, grandi
ne, cometis, areis, terremotu, uentis, æſtu maris, nimbis, prui-
na, niue, fulgure, magnitudo quanta libri Metheororũ Ariſto
telis, cum Auerrois cõmẽto. Hoc etiã anno compoſui librũ de
38. facile parabilibus, ex tertio & quarto Canonũ meorũ libro ex-
trahens, nõ ignorans Galeno tres tales libros tribui ſolere. qui
& ſi omnes ſui eſſent, non tamen hic noſter ſuperflueret, muta
ta tempora: alia eſt regio. deniq́ue unicuiq́ue temporũ morbo nõ
indiſcrete omnia conueniunt, quæ morbum illum iuuare poſ-
ſint, quod Galenus in eo qui ſuus eſt, tamen neglexit: magnitu
do ut omnium trium illorum, qui Galeno tribuunt, hunc librum
cum diu quęſierim, inuenire non poſſum. Eodem anno cum in
ſtrumentum nobile motus omniũ aſtrorũ effingens, illuſtriſſi-
mus Princeps emiſſet, quod alijs uiginti talentis aureis uendi-
tum

tum fuerat ab authore, & nunc diſſolutum, nullam ſpem reſti-
tutioni daret, Ianelli Cremonenſis induſtria inſtauratū, in deſi
derium me compulit, ut tam admirabiles machinæ ſymetrias,
ac magnitudines, tum motus, ac formā deſcrībere, tum maxi-
me, quòd iam de alio minore inſtrumento ſcripſerā, annis an-
te duobus. tentaui igit̃ opus: aliquaq́ ſcripſi, ſed non perfeci: 39.
nam otioſum hæc requirebant animum, & præſentiam machi-
næ, quæ tum non aderat, cum domi meæ eam eſſe nollem. At
minus inſtrumentū typis excuſſum eſt, authoris primi Guglier
mi Zelandini nomine ſuppreſſo. decet em̄ etiā, ſi tu ꝑ teipſum
aliquid inueneris, quod ab alio prius ſit inuentū, quanq́ nullo
ab illo habito auxilio, eius tamen nomen non præterire: nam
& Ariſtoteles adeò famæ cupidus, uel ſaltem maledicendo no-
mina antiquorū philoſophoꝝ poſteritati cōmendauit. perexi- 40.
gua res libelli eius peracta eſt. Succedente anno, tres libros de
Chriſti uita ſuperauxi, qui iam antea per trienniū erant inchoa
ti. in primo de his quæ circa eius natiuitatē acciderūt. in ſecun
do de uita, in tertio de legis ꝓmulgatione tractaui. libri etiā de
morte, qui in tres diuidebat̃ capita, diſtinxeram. Inuenerā aūt
mira eius libri argumenta: ſed ſomnio iam quo ad ſcribendū
impellebar: ut ſciā me librum illum nō poſſe perficere, territus
ſum, ut ab eius compoſitione abſtinuerim. Scripſi eodem anno 41.
librū ſecundum ac tertium epiſtolaꝝ. etenim iam primū colle-
geram. tranſmutaui etiā ordinē: nam in primo XLIIII. cœ
leſtes epiſtolas poſui, in ſecundo eas quæ libelli formā habent,
in tertio familiares, quæ mihi dignæ memoria uiſæ ſunt, claro-
rum uirorū ad nos, meiq́ ad illos. liber minor epiſtolis Plinij,
dimidio fermè, qua etiā magnitudine eſt liber de uita Chriſti.
Sequentem totum annū, in emēdatione libroꝝ iam æditorum
cōſumpſi. Sub initio anni XLI. admonitus ſum, ut Græcis lite
ris operā darem, ſomnio adeò claro: ut protinus rei deſperatæ
incubuerim. dies noctesq́ magna ui, cum græcis libris ſolū uer 42.
ſatus. ſtudens autem, ędidi Græcā introductionē, Sipontini re-

 gulis

(.i. sine praecepto re doctus.) gulis coæqualem, arte, ac breuitate mira quantum in me fuit. non enim ueteranus, ſed tyro militabat, tum maxime αὐτοδίδακτος exiſtens. expreſſi ibi uim, non eruditionem. habueram ſane anno XXXV. initia Græcæ literaturæ: ſed in quatuor menſibus adeò illa auxi, ut multa per horas legerem uix uel unum inueniens impedimentũ, facilem tamen, nec elaboratã require
43. bam compoſitionem. Interim animaduerti, lectis libris de conſolatione, me nihil de amantium cruciatu dixiſſe. Protinus igitur; libellum de amantium conſolatione, ſecundo libro de conſolatione iam ædito, æqualem ædidi: quẽ aliquot oſtendi ami
44. cis: inde denuo immutaui. Edidi eiſdẽ diebus, librum de animi immortalitate, ſub exercitatione Græcę lectionis, Terentij magnitudine. In quo oſtendi, Philoſophorum omniũ, ac legũ, de immortalitate animi: uno Alexandro excepto, ab ipſo Pherecide inchoans, eandem fuiſſe ſententiam. docui & ibi cauſas dæmoniacorum miraculorũ, & uatum, ut ad naturã referri debeant. Præſenti anno, nimia intentione ſtudij Græcarũ literarum, labe
45. factatus, nihil arduũ molitus ſum: ſed librũ experimentorum, mei
46. cauſa collegi, non niſi in eo certa & admiranda reponens. au
47. getur indies, ſed nunc admodũ paruus eſt, minor Quinti Sere
48. ni libro. Cœpi et Galeni uitã texere, opus Celſo nõ minus, ſi ex
49. ungue leonẽ, adſunt comparationes, opera, uita, ſententiæ. col
50. legi & fragmenta quædã, condidiq́ librum artis methoſcopiæ. DCCC. cũ figuris humanę faciei, magnitudo ut Tricaſſi chiromantia. Inde totus ad iocos conuerſus, collegi librum epigrammatũ, Catulli operibus æqualẽ magnitudine. Librũ etiã Micylli in epitome redegi, quem coniunxi libro de Græcæ literaturę institutione. Scripſi et cõuiuiũ, ſeu de amore exemplũ, ut puto prodigioſæ ſtultitię. Exiſtimo enim, ut in rebus naturalibus, ſic & in librorum compoſitione, quædã neceſſario ſimul cooriri, cum argumentis optimarum rerũ, quæ fecem quandã redoleant, & ſi non alijs neceſſariũ uideatur, mihi ſanè hoc contigit, ut etiã aliquando abſolutos libros igni tradiderim, nec mediocris

ſtudij

ſtudij,uel contemptæ magnitudinis. Inter quos Arithmantiã, de peregrinatione triũ ſocior, de hominis immortalitate, multa quoq; alia deleui, quę nunc enumerare inutile eſt. Quęcunq; eñ ad humani generis ſalutẽ,non profutura exiſtimaui, ſi nocere cum hoc etiã poſſent, nullo modo ſupereſſe uolui. et quamuis nõ ſcripſiſſe uideat̃ utilius, non tamen ſic eſt. neq; enim animalia ſine urina, & excrementis uiuere queunt: mundiora tamen, eſſent ſi ſine illis uiuere poſſent ac elegantiora. Scripſi & 51.
hoc anno, de quatuor linguar generibus, trito Italorũ ſermone. eius libri argumentum eſt, quæ nam linguarum harũ, Græcæ, Latinæ, Italicæ, ac Hiſpanæ copioſior, ac aptior ſit, ad exprimendã exacte animi noſtri ſententiã. Dialogus eſt, et unuſquiſq; partem ſuã tuetur: ut in quatuor libris, quatuor etiã linguis, uiri totidẽ patrocinẽtur. Collegi & carmina, materna lin 52.
gua, in librumq; non paruum redegi, nõ tamen ſunt abſoluti, ſi finiantur, hi duo magnitudinem libri, de Florentinor geſtis Machianelli coæquare poterunt. Facile eſt ex parte totum, ex argumento, rem ipſam colligere. Cum tot tantaq; ſcripſerim, haud dubie decreui, ab omni noua compoſitione librorum abſtinere. Verum procedente tempore, imperfecta perficere deſtinaui, perfecta emendare, incompoſita in ordinem redigere. nam cum præſenti libello, quem tanq; criſtam confeci, hodie libri numerantur quinquaginta tres ſuperſtites, ac diuerſi argumenti. Porro particulares autem centum quinquaginta octo: nam libri Contradicẽtium medicorum, quod prætermiſeram duodecim ſunt. tractatus autẽ duo ac ſeptuaginta, Vitruuius autẽ libros decem continet. Hac igitur ratione, ſi omnes libros ſimul collegeris, totidem inuenies. tot igitur, ac tales libri noſtri ſunt. Data XIII. Kalendas Octobris anni à ſalute M. D. XLIII.

Mediolani.

Excuſum Norimbergæ apud
Iohan, Petreium.

BIBLIOTECA NAZ.
ROMA
VITTORIO EMANUELE

Digitized by Google

NAZIONALE
ROMA

Digitized by Google